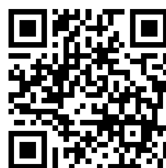

2de Jaar. Nr 7. — 15 Juli 1901.

DIETSCHE WARANDE

en

BELFORT

INHOUD :

A. SIFFER,
uitgever te Gent.

H. COEBERGH,
Haarlem.

Dietsche Warande en Belfort.

Dietsche Warande werd gesticht in 1855,
Belfort in 1886.

Met Januari 1900 werden de twee tijdschriften samengesmolten tot **Dietsche Warande en Belfort.**

Het nieuw tijdschrift verschijnt den 15e van iedere maand, uitgezonderd in September, en telkens met ongeveer 80 bladzijden.

De jaarlijksche prijs is fr. 8,00 voor het binnen- en 10 fr. voor het buitenland.

De bijdragen worden betaald met één frank de bladzijde en op aanvraag zal aan de schrijvers 50 overdrukken kosteloos geschonken worden. Boekbeoordeelingen van zekere uitgebreidheid kunnen op den zelfden voet gesteld worden. — Kostelooze abonnementen worden niet verleend.

Voor alles wat de redactie betreft, wende men zich tot den schrijver van den Opstelraad, voor alles wat den dienst der inschrijvingen aangaat, tot de uitgevers.

DE OPSTELRAAD :

Dietsche Warande

EN

Belfort

2de Jaar, Nr 7. — 15 Juli 1901.

DIETSCHE WARANDE

en

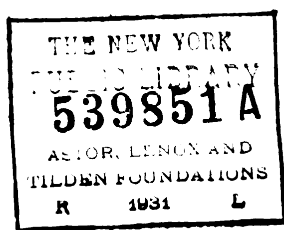
BELFORT

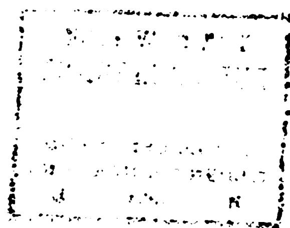

A. SIFFER,
uitgever te Gent.

H. COEBERGH,
Haarlem.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
539851 A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1931 L

HENDRIK HANSJAKOB.

HENDRIK HANSJAKOB.

II.

Zijn jeugd heeft Hansjakob zelf beschreven (1). Aan den voet van het Noordwestelijk Zwartwoud ligt zijn geboortegrond, en Haslach, in het liefelijk Kinzigdal van het groothertogdom Baden is zijn vaderstad; daar zag hij in het jaar 1837 het levenslicht. De vader, een schrandere, energische kop, een knap, vooruitziend hoofd des huizes, was tegelijk bakker en landbouwer; de moeder was een levenslustig kind van Haslach, wonderwel begaafd voor geest en satyre, de dochter van een koopman. Als bedienden zag de kleine Hendrik in het huis van zijn ouders den knecht Hugo die hem de dieren leerde lief hebben, den bakkersjongen Sepp, die de verbeelding van den knaap opwekte door het vertellen van historiekens en de meid Luitgaarde, die haar lieveling de schoenen leerde poetsen en de kleeren uitborstelen. Veel minder lief waren hem zijn zusters; van hen zegt Hansjakob met de hem eigene dikwijls verbluffende openhartigheid dat het drie heksjes waren, waarmee hij, om zijn kinderhemel niet te verderven, geen verkeer wou hebben dan aan tafel. In den kinderhemel hoort noodzakelijkerwijze een groot-

(1) *Aus meiner Jugendzeit.* Erinnerungen von Heinrich Hansjakob. Heidelberg. Weiss. 4e uitgaaf 1897. 287 bl. Pr. 3,20 m.

moeder thuis, die in hoedanigheid van « toevlucht der kleine zondaars en zondaressen » tusschen ouders en kinderen staat als een verzoenende macht. Het woord « Jongsken, ge moet braaf zijn » dat zij gedurig tot den kleine richtte, bewoog zijn hert niet zoo diep als de aanblik van den grootmoederlijken « Schnitztrog » vol gedroogde appelen, kwetsen en pruimen.

Met dankbare vereering en liefde herdenkt Hansjakob ook de « Lenebas », een bejaarde, ongetrouwde zuster van de grootmoeder, die de heilige, levende bewaarengel is geworden zijner jeugd, « zijn beste leeraar in de vrees en den dienst des Heeren ». Als kokin bij het haardvuur oud geworden, verbeidde zij, soms spinnend, meestal den rozenkrans biddend, den dood. « Oude, vereenzaamde, godvruchtige menschen, die in hun stil kamerken op den dood wachten, komen mij voor als een afgelegen, eenzame woudvijver, dien geen windje, geen storm beroert, die droomend rust in zichzelf, waar de starrekens Gods op neerschouwen hem mild met hun licht omstralend. Zoo zit in kleine steden, in dorpen op eenzame hoeven menig oud moederken, in een nauw, diep eentonig vertrek, vergeten en verlaten van de wereld en vaak ook van haar naastbestaanden, maar ze leeft in den vrede des Heeren, haar gebed stijgt als wierook op tot Gods troon, en haar dagen vlieden heen, ze weet niet hoe. En louter hemelbloemen zijn 't die op den bodem van zulke zielen wassen. Zoo een menschenhart was onze Lenebas. »

Bevallig, gemoedelijk en ongemeen plastisch schildert Hansjakob al het onschuldige, kleine wel en wee van de kinderjaren, in het ouderlijk huis, bij verwanten, bij kameraden, bij spel en feest, in veld en woud. Hij heeft de herinneringen uit het paradijs der kindsheid als een kostbaren schat in zijn binnenste bewaard en met een warm en smartelijk verzuchten roept hij de vervlogen kindsheid en jeugd voor zijn geest terug. Er is een ongemeen levendige verbeel-

ding van noode om al die kleine voorvallen zoo trouw in het geheugen te bewaren en zoo levenswaar te schilderen. Het zijn hoegenaamd geen buitengewone gebeurtenissen, het zijn veeleer heel alledaagsche toestanden en voorvallen uit den jongenstijd die Hansjakob ons schetst. Zichzelf schildert de schrijver volstrekt niet in een schitterend licht, hij geeft getrouw bericht over zijn ondeugden en kwajongensstreken. Ze zijn immers « in den ouden dag nog verguld door de morgenzon van den kinderhemel », juist zooals de — ranselingen van toen. Benevens het warm gemoed, lacht ons overal de frischte humor tegen. Kostelijk is de schildering van zijn vaderstad Haslach, de voorstelling van het omwentelingsgewoel dat anno 1849 ook de Haslachers in rep en roer zette, de beschrijving van 's knapen eerste intrede in de arena der beschaving, enz. Met idyllische kunst weet de vervaardiger de gansche heimelijke poëzie van een eenvoudig, onaanzienlijk stilleven te voorschijn te tooveren. Oorspronkelijke gestalten uit de buurt treden ons reeds hier te gemoet, zooals b. v. de smid Lambert. In elk der eigenaardige menschengedaanten, waarmee hij in zijn jeugd in betrekking kwam, « zat een stuk van die natuurphilosophie, welke elke menschenziel tot een onverklaard wonderwerk Gods maakt ».

Hansjakob verontschuldigt zich de herinneringen uit zijne jeugd te hebben neergeschreven, « daar men toch maar belang stelt in de jeugd van groote en beroemde mannen », en hij doet dit met de volgende woorden : « Evenwel ben ik overtuigd dat het leven van den eenvoudigsten en armzaligsten mensch verdient opgeschreven en bekend gemaakt te worden. Een bericht over het leven, werken en kampen zelfs van de geringste en onbeduidendste menschenziel, ware een niet te verachten bijdrage tot de Gods-, wereld- en menschengeschiedenis ». Zulks wordt zijn literarisch program.

Op Beloken Paschen van 't jaar 1851 bleef de jonge Hendrik thuis uit de school. Wat er van dien tijd af tot de voltooiing van zijn godgeleerde studiën, zijn priesterwijding en aanstelling tot leeraar op zijn levensweg is voorgevallen, wordt openhertig en trouw meegedeeld door het boek « Aus meiner Studienzeit » (1). Eerst kwam hij terecht in het bakkot van zijn vader. Dat beviel hem niet. Hij wou studeeren, vooreerst om geen bakker te moeten worden, dan, om, eens « rentenier » geworden zijnde, als een « heer » met mooie paarden te kunnen uitrijden. Dit bracht de oude rentenier teweeg, die in het huis zijner ouders de eerste verdieping bewoonde, en die was zijn ideaal. Hansjakob won eerst grootmoeder voor zijn plan, deze won moeder en beiden vader. Deze laatste wendde zich tot den leeraar, dewelke echter bepaald afraadde, daar de knaap, volgens hem, noch aanleg had noch vlijtig was. Beter viel de getuigenis uit van den onderpastoor, die zich dadelijk bereid verklaarde om den jongen Latijn te leeren, voor een groschen per uur. De buren, de kousenbreier Schneider en de horlogemaker Zachmann, die men ook naar hun gevoelen had gevraagd, meenden eveneens in den knaap « Intelligenz » te hebben bemerkt. De fruithandelaar, de « Bachsepp » bracht de « Schtudentenbüacher » met den vrachtwagen van Offenburg mede. Bij kameraden en buren werden de boeken zegevierend omgedragen en getoond. Toen Hainr (Hendrik) ze aan den verver Basil toonde, sloeg deze een somberen blik in de toekomst en sprak : « Hoor eens, kleine, ik zal u één ding zeggen : gij wordt ofwel een aartsstudent ofwel een aartsboef. »

Na de tweede uur bij den onderpastoor, kon de jonge student reeds uit het oefeningsboek in het

(1) *Aus meiner Studienzeit.* Erinnerungen. 2e uitgaaf. Heidelberg. Weiss. 1894. 326 bl. Pr. 3,60 m.

Duitsch vertalen : Mensa est longa, viola est pulchra. Toen hij deze vordering in de bakkamer aan zijn Peter verkondigde en dezen zijne kunst voordeed, loerde Peter naar hem met verwonderde oogen en sprak : « Hainr, nu geloof ik dat ge nog eens een rechte heer wordt. »

Met zulke en soortgelijke trekken van allerbevalligste kleinschildering beschrijft Hansjakob het onderricht bij den onderpastoor. Hij vatte voor dezen bescheiden, liefderijken man een diepe, kinderlijke genegenheid op en droeg hem dit zijn boek op uit dankbaarheid. Na zes maanden les, bracht de onderpastoor hem zoo ver dat hij in de onderquarta van het gymnasium te Rastatt kon gaan. De stille wensch van de ouders, en van de grootmoeder voornamelijk, was, dat de student geestelijke worden zou. De grootmoeder begon nochtans aan zijn roeping te wanhopen, toen zij hem eens op een beevaart naar Einsiedeln had meegenomen, onder dewelke de knaap zijn tegenzin tegen het hem opgedwongen, onophoudelijke luide rozenkransbidden al te duidelijk had lucht gegeven. De studeertijd te Rastatt duurde van 1852 tot 1859. Uitvoerig schildert hem Hansjakob : het leven in de school, in het kosthuis, in de herberg, het onderwijs, de bevriende gezellen, de leeraars, waarbij hij den eenen of den anderen, die hem met te ruwe hand is te lijf gegaan, een niet zeer christelijk gedenkteeken opricht, terwijl hij het aan de andere zijde aan geen liefdevolle erkentelijkheid laat ontbreken jegens zijn begunstigers. Tot verbazing van al die hem kenden, trad Hansjakob, na het voltrekken der gymnasiumstudiën, in het geestelijk konvikt te Freiburg, dat toenmaals onder het bestier stond van Kübel, den namaligen wijbisschop.

Aan de hoogeschool liet hij zich inschrijven voor de godgeleerde en wijsgeerige faculteit. Openhartig bericht hij dat het omtrent dien tijd met zijn godsdienst niet in den haak was; slechts langzamerhand

slaagde hij er in tot een vastere godsdienstige overtuiging te komen. « Het priesterschap werd mijn ideaal. Wat niettemin onveranderd bleef was mijn afkeer van het kloosterleven. Alleen omdat het een stadium was noodzakelijk tot het bereiken van mijn nieuw ideaal, kon ik er mij eenigszins in schikken. » In het begin van November 1862 betrok Hansjakob het op een eenzame berghoogte in het Zwartwoud gelegen Seminarie van het aartsbisdom Freiburg. Ook hier woog de afzondering zwaar, doch eindelijk (6 Augustus 1863) kwam de dag der priesterwijding, die zijn moeder met innig geluk bijwoonde. Den 9 Oogst las hij te Haslach zijn eerste Mis.

Nog eenmaal zou hij de zalen van het konvikt te Freiburg betreden, om zich ter plaatse voor te bereiden tot het taalkundig staatsexamen dat in het najaar moest plaats grijpen. Het schriftelijk examen viel goed uit; voor het mondelinge was hij niet bang meer, « want bij een ordentelijken Haslacher heeft het nog nooit aan de tong gehaperd, zelfs al had hij de zaak maar half gekend. » Het examen had een goeden uitslag en bij dekreet van 20 Januari 1864 werd hem met het begin van den zomersemester een post van leeraar aan het gymnasium te Donaueschingen toevertrouwd. Hiermee begon zijn arbeid in school, kerk en wereld.

Zijn verblijf te Donaueschingen duurde niet lang. Reeds in het voorjaar van 1865 werd Hansjakob tot bestuurder van de hoogere burgerschool te Waldshut benoemd; hij bleef vier jaar in deze betrekking, dat is, tot dat hem in het jaar 1869 de verwarring van den Baadschen Kulturkamp, onder het ministerie Jolly, uit dezen post wegdreef. Ten gevolge van een klein schrift over de « Salpeterer », een godsdienstig-staatkundige secte uit het Zwartwoud, waaruit, naar het zeggen zijner vijanden, duidelijk bleek dat hij geen Duitsch schrijven kon, werd Hansjakob in 1869 van bestuurder tot laatsten leeraar in hetzelfde gesticht

verlaagd; daarop nam hij zijn ontslag. Het zou er aldra nog liever uitzien. Zijn intusschen verschenen levensschets van den aartsbisschop von Vicari werd door den joodschen Staatsadvokaat uit Waldshut in beslag genomen, wegens de daarin voorkomende plaats : « De poorten der Hel zullen de Kerk niet overweldigen! » — « Daar men van een man van het Oud-Testament niet eischen kon dat hij het Nieuw-Testament kennen zou, zoo was het hem niet kwalijk te nemen dat hij meende dat deze volzin door mij was verzonnen en ik Karlsruhe en het ministerie Jolly voor poorten der Hel had uitgemaakt. » Zoo bericht Hansjakob zelf in de inleiding tot het derde deel van de « Schneeballen », betiteld : « Hoe ik naar het meer kwam » dat een biographische voortzetting is van « Aus meiner Studienzeit ». Door dergelijke maatregelen opgehitst, sprak Hansjakob bovendien in een katholieke volksvergadering een scherpe redevoering uit tegen het toenmalige Baadsch ministerie; het gevolg was dat hij tot eene maand gevangenis werd veroordeeld. Zijn wedervaren achter slot en grendel verhaalt hij humoristisch in een klein schrift (1). Het boekje biedt ons een belangwekkend stuk geschiedenis van den jongsten tijd, een beeld van de stemming op den vooravond van den Kulturkamp.

Op deze eerste gevangeniszitting zou al spoedig een tweede volgen. Hansjakob, die reeds vóór zijn eerste gevangenisstraf — in November 1869 — door bisschop Kübel tot pastoor te Hagnau aan het meer van Constanz was benoemd, werd in 1871 door zijn Meerzwaben in den Baadschen landdag gekozen. Een openbare toespraak, die hij in Mei 1872 in zijn kiesomschrijving hield, berokkende hem wederom, ditmaal wegens beleediging van de beambten, zooals

(1) *Auf der Festung*. Erinnerungen eines badischen Staatsgefangenen. 3e uitg. Heidelberg. Weiss. 1900. 64 bl. Pr. 0.80 m.

het heette, zes weken gevangenisstraf. Den 1n Oogst 1873 begon hij zijn straf te Radolfzell en stelde weer te boek al wat hij in den kerker beleefde, zag en dacht (1). Boeiend zooals altijd beschrijft hij o. a. de wachters, de medegevangenen die hij in den hof ontmoette, de gerechtsheeren die hem somwijlen nog in verhoor namen, de vrienden die hem aanvankelijk nog mochten bezoeken, en het houthakkerswerk, de eenige lichamelijke beweging die hem veroorloofd was. De tweede gevangenis was veel strenger dan de eerste; lustig steekt hij den draak met de plagerijen waarmee men hem lastig viel, maakt beschouwingen over allerlei dingen, laat zich namelijk veel uit over « juristerei », vertelt ondertusschen de geschiedenis van Radolfzell. Hij is blij dat de gebeurtenissen hem uit de leeraarsloopbaan hebben geworpen en op den weg der praktische zielenzorg gevoerd. « Vóór eenigen tijd ontmoette ik ergens een geestelijk leeraar, anders de beste en goedmoedigste mensch ter wereld en geleerd daarbij, maar wat de schoolmeesterij van zijn uiterlijke toch gemaakt heeft! Kort, elegant rokje, bruine glacé's, staande boorden, engelsche cylinder en een bakkebaardje. Ik, met mijn grooten slaphoed, stond nevens hem als een pachter uit een verafgelegen prairie van het Westen nevens een commis-voyageur, die zooeven uit het atelier van een Parijschen tailleur is ontslipt. God, wat ben ik blij, dacht ik bij mezelf, dat ik alzoo niet toegetakeld ben — en zoo liept ge waarschijnlijk ook, uw Cicero onder den arm, door de straten eener stad, indien ge professor geworden waart. »

In latere jaren schrijft Hansjakob nog in de reeds genoemde schets « Hoe ik naar het meer kwam » : « Ik weet er naast de genade Gods heden nog den

(1) *Im Gefängnis.* Neue Erinnerungen eines badischen Strafgefangenen. Mainz. Kirchheim. 1873. Pr. 1 m.

minister Jolly dank voor, dat hij mij afzette juist toen ik op het punt stond voorgoed professor en staatsdienaar te worden. Daarom heb ik hem in de jaren zeventig eens in een kamerzitting openlijk mijn dank betuigd, voor de mij zoo zegenrijk geworden afdanking. »

Al te zwaar schijnt het herhaalde, onvrijwillige nietsdoen onzen gevangene niet gevallen te zijn. Hij bekent zelfs dat de gedwongen rust zijn van natuur onrustigen geest goed bekomen is, dat de eenzaamheid hem lief is geworden en dat hij zich al dien tijd geen seconde verveeld heeft.

De hier in den kerker gekregen voorliefde voor de eenzaamheid had hij zeer noodig in het hem wachtende veertienjarig verblijf op het dorpje Hagnau aan het meer van Constanz. Hoe hij daar kwam, vertelt hij in het derde deel der « Schneeballen. » Het stille, liefelijk dorpken was hem op een reis in den zomer van 1868 in het oog gevallen. Hij deelde zijn goeden vriend Mgr. Kübel den wensch mede daar te mogen wonen; deze verwijderde eenvoudig den pastoor van toen en zette Hansjakob in de plaats. Kostelijk vertelt hij zijn eerste bezoek in zijn pastorij, namelijk de niet zeer vriendelijke ontvangst bij den burgemeester der gemeente, een halven liberaal, die juist toen hij bij hem binnentrad in de Konstanzer Zeitung had gelezen dat een « jonge Hetzkaplan, met name Hansjakob, wegens stooring van openbare rust en orde tot vier weken gevangenisstraf veroordeeld was. » Nog onvriendelijker was de ontvangst in de pastorij. De pastoorsmeid schold hem zonder genade, omdat haar broeder met zulk een tijd van het jaar (November) weg moest. « Wijventoorn heeft mij in mijn leven nooit veel ontzag ingeboezemd. Bedaard en rustig verzocht ik de grimmige Zwabin, mij het huis van binnen te toonen. Toen ik in de bovenste kamertjes trad en zag, dat elk van hen een heerlijk uitzicht gaf op het

slechts enkele schreden van de pastorij verwijderde meer, was ik met alles verzoend. » Zijn zuster die hem vergezelde en « wie, zooals alle vrouwelijke wezens, een kopje koffie liever is dan de schoonste, met de tanden ongenietbare natuur, was bedroefd, omdat ze voor de eerste maal in haar leven naar den buiten moest, op een dorp zoo afgelegen en eenzaam, en op een dorp aan zoo een ellendig, groot water. » Te Constanz, waar hij dien dag vernachtte, ontmoette hij de meid van den afgestorven « liberalen » pastoor van Hagnau, den voorzaat van zijn voorzaat; zij wijdde hem in den toestand der gemeente in en riep al haar welbespraaktheid ter hulp om hem te overhalen tot het bewandelen van de wegen van den pastoor zaliger en tot het verachten der « zwarte huichelaars en bidbroeders. »

Het stilleven van Hansjakob aan het meer van Constanz — van December 1869 tot Oogst 1884 — werd verscheiden keeren onderbroken, eerst door twee maal gevangen te zitten, dan door zijn staatkundige werkzaamheid als Landdaglid (1871-1881) en als kandidaat voor den Rijksdag (1877) en door vele reizen in het binnen- en het buitenland. De meest bewogen jaren waren wel 1877-78, in dewelke Hansjakob weerom met geweld in het politiek leven getrokken werd.

Het Centrum wou in 1877 zijn groote populariteit bij boeren en kleinburgers benuttigen, en stelde zijn kandidatuur voor het vertegenwoordigen in den Rijksdag van de bijkans hopeloos verloren kiesomschrijving Offenburg. Luimig vertelt hij in zijn naastvolgende werk (1) zijn herinneringen uit het kandidatenleven. (2) Dit is een fijne staatkundig-pychologische

(1) *Dürre Blätter.* 2 dln. 2e uitg. Heidelberg. Weiss. 1895-97. — 254 en 297 bl. Pr. 2.20 en 3 m.
(2) Aus dem Leben eines Reichstagskandidaten. *Dürre Blätter* I. bl. 150-195.

schets; met zooveel humor en behagen heeft wel zelden een gedropen kandidaat — want Hansjakob delfde voor zijn liberalen tegenstrever het onderspit — zijn agitatiereis beschreven. De onafhankelijke objectiviteit met dewelke hij tegenover de verkiezingswoelingen post vatte en zijn verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden treden bovendien in deze vertelling duidelijk op den voorgrond. Kernig drukt hij ergens (bl. 180) zijn verachting voor het politiek gekno i uit. Behalve deze politieke humoreske bevat het eeste deel der « Dürre Blätter » — de eerste letterkundige vrucht van het verblijf aan het meer — meestal beschrijvingen van reisjes in Zuid-Duitschland, Zwitserland en Oostenrijk, verslagen over een bezoek in het klooster Ottobeuren en over een ander bij Alban Stolz. Het tweede deel biedt ons weder kleine reisbeschrijvingen, voorts een dagboek waar we later nog op terugkeeren en een scherp, van geest overborrelend hekelschrift op maatschappelijke toestanden getiteld : « Erinnerungen eines alten Hutes. » Een arme daglooner uit het Zwartwoud hield voor zijn kinderen eenige konijnen. Deze werden door een kat gedood, en uit de vellen der konijnen vervaardigde de hoedenmaker een cylinderhoed. Als zoodanig werd hij eerst — « geleend » — door een kandidaat gedragen, dan door een tot hofraad bevorderden professor aangekocht, na wiens dood hij, haast nieuw, den meesterenden geneesheer, een vrek, werd ten geschenke gegeven. Van dezen ging hij over naar een koetsier, daarna naar een schouwvager en ten laatste naar een landlooper. Zoo « doorleefde » de hoed al de standen der maatschappij en in deze herinneringen beschouwt Hansjakob als het ware in vogelvlucht het tegenwoordige leven (1).

(1) Zooeven heeft Hansjakob met den vorm en de inkleeding van de geschiedenis van den hoed, de geschiedenis van een bezem geschreven. Dit werkje eveneens eigenaardig, en van dezelfde strekking verscheen in

Aan zijn staatkundige bedrijvigheid als Baadsch landdaglid wijdt Hansjakob een afzonderlijk boek (1). Na een dagboeksgewijs gegeven verslag over zijn verblijf in de hoofdstad Karlsruhe (14 November 1877 tot 6 Mei 1878), begint hij vrij omslachtig zijn houding te verdedigen tegenover de examenwet, krachtens welke de aankomende priesters genoodzaakt waren zich aan een door den staat afgenomen examen te onderwerpen. Zijn bemiddelende houding tusschen kerk en staat maakte veel boos bloed in het katholiek leger. Op sterke aanvallen volgt hier scherp verweer. De verkropte toorn van den eerlijken man, die zich door onverdraagzame partijgenooten gebanvloekt ziet, omdat hij den moed heeft voor eigen overtuiging uit te komen en niet naar een voorgeschreven marschmaat naar Karlsruhe ter landdagzitting trekt, spreekt uit elke bladzijde van het boek. Een schier rechtstreeksche voortzetting ervan is het dagboek dat het tweede deel van de « Dürre Blätter » aanvangt en ons brengt van den 1 Juni tot den 30 October 1878.

In Hagnau, ver van de wereld, rust Hansjakob uit van al de ontroeringen van den laatsten tijd en beschrijft tot in de kleinste bijzonderheden zijn aldaar geleide, eenzaam leven, dat aanmerkelijk tegen het voorgaande afsteekt. Een stille vrede is in hem neergedaald, maar tegelijk met hem een diep weemoedige stemming, die het heele dagboek met haar koelen wasem doorwaait, de ziel van den lezer sterk aangrijpt en den indruk van de lezing aanzienlijk verscherpt. « Het regent met volle stroomen en thans grijpt het ook mij aan » schrijft hij op 6 Juni. « Aanhoudende

het tijdschrift : « Die Kultur » onder den titel « *Aus dem Leben eines Unglücklichen* » en werd door het Oostenrijksch Leogenootschap afzonderlijk heruitgegeven in de « Algemeene Boekerij. » Roth. Stuttgart en Weenen. Pr. 20 pf.

(1) *In der Residenz.* Erinnerungen eines badischen Landtagsabgeordneten. Heidelberg. Weiss. 1878. 238 bl. (geheel uitverkocht).

regen maakt mijn zieleleven treurig en zwaarmoedig als een kerkhofmuur. Het mangelt den geest aan licht en sombere gedachten zweven over de ziel, zooals de dampen over het stille water van een duisteren, kleinen woudvijver. Er is een stuk godsverlatenheid in aanhoudend regenweder, terwijl bij helderen zonneschijn de stralende dagster aarde en menschen toelacht als Gods vaderoog. Bij gebrek aan licht houdt mijn oog het niet lang vol; ik kan ternauwernood eenige minuten lezen of schrijven. Zoo lig ik heden meestal onder mijn venster en tuur in de bleeke melancholie, die over het wijde meer voor mijn raam naar mij opblikt, regenend en vlagend. Regen boven een groot water is het kraste pleonasme dat men uitdenken kan. » Op een andere plaats luidt het : « Mijn zieleleven gelijkt op een blad dat weerloos op het eenzame woudmeer voortdrijft, nu sneller dan trager, naar gelang een windje over het water speelt of niet. En ik gewen mij aan deze wilsslapheid zoozeer dat ik er bijna behagen in vind. Zoo komt het dat ik meer vegeteer dan leef. » Diepzinnige beschouwingen over het natuurleven wisselen af met of knoopen zich vast aan zielkundig hoogst belangwekkende schilderingen van het eigen zieleleven. In de kleine wereld die hij gadeslaan kan, wordt het oog van den schrijver scherper; aan al wat in zijn bereik komt schenkt hij de opmerkzaamste deelneming. Een minnebrief van een volksmeisje heeft voor hem geen geringer psychologische waarde dan een of andere diepzinnige passus uit Byron of Heine, die toenmaals zijn geliefkoosde lezing waren. De mollenvanger van Meersburg, waarmee hij op een wandeling kennis maakt, is voor hem niet minder belangwekkend dan de groote staatsman Bismark. Omtrent dezen tijd geraakt Hansjakob te Hagnau o. a. bekend met den grooten « Kübele », zijn koster, dien hij in een zijner beste schetsen (Schneeballen III) heeft vereeuwigd. Reeds in het dagboek stelt hij den eigenaardigen man voor als volgt :

« Achter de kerk, die niet ver van den meeroever staat, heb ik met de hulp van mijn Hagnauers een klein park aangelegd, dat echter op de werkdagen enkel door den pastoor en den ouden koster wordt bezocht. In een hoek der kerk staat een stille bank met een heerlijk uitzicht op meer en Alpen. Van hier bemerkt men niets van het dorp, slechts natuur zoo ver de oogen dragen. Wanneer nu de koster « één uur » geluid heeft en mij niet op de bank voor de pastorij gewaar wordt, dan zoekt hij mij achter de kerk. In dit weggedoken hoekje houden we dan onze siesta na het middageten. — Ik zat daar heden al eenigen tijd en had droefweg op het meer gekeken en over de vergankelijkheid en nietigheid des levens nagedacht. Daar kwam de oude afgesukkeld en ik riep hem, toen hij nevens mij plaats nam, de woorden van mijn vader toe, die sinds lang ook mijn dagelijksch spreekwoord geworden zijn : « 't Is toch ellendig op deze wereld. » — « Een ellende is 't, Mijnheer de Pastoor, maar volhouden moeten wij het toch, » oordeelde de koster. « En dat kunt gij nog beter dan ik. Ik ben een arme man ; mijn vrouw, Creszens, is ziek ; mijn zoon, Benni, is sedert dagen en jaren bedlegerig, en ik kan geen nacht slapen van pijn in mijn voet. En toch ben ik welgemoed en bedank ik O. L. H. dat ik mijn postje nog kan oppassen en nog elken dag kan gaan en staan. » Ik dacht aan de woorden van Mephisto waar hij tot Faust spreekt :

Hör' auf mit deinem Gram zu spielen,
Der wie ein Geier dir am Leben frisst;
Die schlechteste Gesellschaft lässt dich fühlen,
Dass du ein Mensch mit Menschen bist.

En toen wij opstonden deed ik mijn braven Mephisto, tot dank voor zijn leering, in de pastorij een flesch wijn geven. Overgelukkig hinkte hij het dorpsplein op naar zijn hut, en ik — benijdde hem om zijn optimisme. »

Tusschen het lezen van zijn dichters in legde Hansjakob zich omtrent dien tijd toe op de studie der Nederlandsche taal, waarschijnlijk met het oog op de voorgenomen omreis in de Nederlanden. De droge, breede ernst van deze taal, merkt hij op, zorgt voor het evenwicht in zijn zielsstemming, verhindert hem namelijk door Heine te zeer te worden betooverd. Weemoedig zooals het aangevangen is, eindigt het dagboek met een diepzinnige bespiegeling over den herfst in de natuur en in het menschelijk leven.

Behalve de kleine tochten die Hansjakob, zooals gezegd werd, in « Dürre Blätter » beschrijft, ondernam hij gedurende zijn verblijf te Hagnau drie grootere reizen, te weten : in 1874 in Frankrijk (1), in 1876 in Italië (2), in 1879 in de Nederlanden (3), die hij alle drie uitvoerig heeft beschreven. De Fransche reis gold vooral Lourdes en Parijs, de hoofdsteden van het godsdienstig en staatkundig leven der Franschen. De Italiaansche reisbeschrijving heeft in den tijd veel stof opgewerveld, wegens de tamelijk vrije kritiek van de Vatikaansche politiek en het voorstaan der verzoening tusschen het Pausdom en het koninkrijk Italie. De Nederlandsche reisbeschrijving, waarvan de eerste uitgaaf reeds lang uitgeput was, kreeg zooeven een tweede uitgaaf. Hansjakob doorkruiste ons land van den 16 Oogst tot 23 September 1879, bijgevolg een goede maand lang, een ietwat te korten tijd om één, of zelfs twee landen te leeren kennen. Dat bekent hij overigens zelf in het voorbericht en maait de kritiek het gras van onder de voeten door te doen opmerken, dat zijn beschrijving niets meer wil zijn dan het eenvoudig verhaal van een boer

(1) *In Frankreich*. Reiserinnerungen. Mainz. Kirchheim. 1874. Pr. 4 m.

(2) *In Italien*. 2 dln. item. 1877. Pr. 9 m.

(3) *In den Niederlanden*. I. Belgien. II. Holland. Heidelberg. Weiss. 1e uitg. 1879. 2e uitg. 1901. 554 bl. Pr. 4 m.

die in de stad is geweest, daar een panorama heeft aanschouwd en, bij zijn thuiskomst, vertelt wat hij gezien en gedacht heeft.

Hansjakob voert ons langs Luxemburg, het « mooi gelegen » Luik en Maastricht naar Leuven en toont in een schitterend beeld de « lustige koningsstad » Brussel; hij geleidt ons verder over Mechelen naar Gent, verwijlt treurend bij Brugge's gevallen grootheid, brengt ons aan het strand der Noordzee en in haar badsteden Oostende en Blankenberghe om eindelijk van België afscheid te nemen door een uitvoerige schildering van Antwerpen, die hem voorkomt als « België's koningin. » Van ons land draagt Hansjakob zeer gunstige indrukken mede; de meeste steden dwingen hem een bijna onverdeelde bewondering af. Zijn algemeen oordeel over België luidt als volgt : « Dit land heeft in elk opzicht op mij een goeden indruk gemaakt. Het eischt ontzag door zijn verleden op het gebied der kunst en tegenwoordig door den bloei van handel, nijverheid en landbouw. Een opgeruimd, werkzaam volk bewoont nog heden zijn steden en welbebouwde velden. Overal treft ons een godsdienstig, echt katholiek leven. Arbeidzaamheid, tevredenheid en welstand vertoonen zich schier allerwegen. Te betreuren zijn de bestendige partijtwisten in den jongen staat. Deze tweedracht, het toenemen van het proletariaat in de fabrieksteden en de ongodsdienstige strekking van de kerkvijandelijke partij kunnen het land geen geluk bijbrengen. De volksheerschappij, zooals zij in de Belgische wetgeving erkend is, zal nooit, hoe schoon dat op het papier ook weze, de beste grondslag zijn voor de toekomst van dit koninkrijk. — België is een heerlijk land, voorzien met alle middelen om een uitverkoren land te kunnen zijn, maar er zijn ook factors voorhanden die dit geluk in gevaar brengen. Mogen de liberale en katholieke Belgen nooit vergeten wat de Brabantsche leeuw van op hun wapen hun toeroept. »

Minder uitvoerig en ook minder innemend behandelt hij Holland. In den Hollander ziet hij maar den geziéloozen verstandsmensch. De schilderkunst beschrijft hij veel uitvoeriger en veel omslachtiger dan de dichtkunst, voor dewelke slechts karige kruimels afvallen en dan nog juist geen vleiende. Zeer aanschouwelijk is de schildering der Hollandsche steden. Voor de droge, soms wat langdradige en niet altijd uit de beste bronnen geputte geschiedkundige uitweidingen, worden wij schadeloos gesteld door den humor, die Hansjakob nu eenmaal niet verlaat.

In 1884 werd Hansjakob als stadspastoor van de Sint-Martenskerk van het meer van Constanz verplaatst naar de aartsbisschoppelijke stad Freiburg; als zoodanig is hij nog heden werkzaam. Hier verdubbelt bijna zijn vroeger reeds rustelooze letterkundige bedrijvigheid, niet alleen wat den omvang maar ook wat de veelzijdigheid betreft. Hier schrijft hij zijn meest beroemde werken : « Wilde Kirschen » en « Schneeballen », die zijn naam door gansch Duitschland hebben gedragen; hier vervat hij zijn reeds besproken herinneringen uit zijn studentenleven en de talrijke dagboeken die daarop volgen; hier brengt hij benevens historische verhalen, verhandelingen voort over plaatselijke geschiedenis; eindelijk komt sedert 1891 bijna elk jaar een boekdeel preeken uit zijn pen.

Vlijtig blijft hij zijn geliefkoosd vak, het *dagboek,* beoefenen. Eigenaardig in dit opzicht is het eerstvolgende werk (1). De zwaarmoedigheid die Hansjakob reeds aan het Meer had bekropen, verliet hem niet meer en groeide langzamerhand aan tot een gevoel van angst en ingebeelden dwang. Weemoed was van oudsher een erfdeel in zijn familie. Zijn grootvader, zijn grootmoeder van vaderlijke zijde hadden eronder geleden en zijn vader had men in den tijd wegens dezelfde kwaal naar

(1) *Aus kranken Tagen.* Erinnerungen. 2e uitg. Heidelberg. Weiss. 1897. — 297 bl. Pr. 3,20 m.

het geneesgesticht Illenau (bij Achern in Baden) moeten brengen. Vandaar waarschijnlijk Hansjakob's vast geloof aan de erfelijkheid, geloof dat hij bovendien door onvermoeid vorschen in menschelijke lotgevallen immer weder bevestigd vond : « Zooals men rijkdom en armoede, schoonheid en mismaaktheid van zijn ouders erft en erven kan, zoo worden ook de verstandelijke, zedelijke en psychische gaven en gebreken der ouders door hun kinders overgeërfd. Van mijn vader heb ik den leest en den humor, van mijn moeder de ongedurigheid, de moeilijk te temmen tong, van beiden een zwak zenuwstelsel gekregen », zoo schrijft hij in 't bewuste boek. Zijn overtuiging getrouw, staat hij dan ook het denkbeeld voor van de « trouwerskeuring », zelfs al moest deze door den Staat geregeld worden. Wat de Staat voor dieren doet, zegt hij, is nog veel noodzakelijker voor de menschen; aan naar lijf en ziel ongezonde menschen moest men eenvoudig het trouwen verbieden. In den winter van 1893-94 werd zijn kwaal — een tot den hoogsten graad geklommen neurasthenie — zoo erg, dat hij besloot den weg in te gaan van zijn vader. Op Driekoningendag 1894 begaf hij zich naar Illenau, het wijd en zijd vermaarde en toonbeeldig gesticht voor geestes- en gemoedskranken.

Wat hij aldaar van 6 Januari tot 26 Maart beleefde, bericht hij in « Aus kranken Tagen. » In de eerste plaats stelt hij zich ten doel de vooroordeelen tegen de psychiatrische behandeling van zulke ziekten en tegen het verblijf in een dergelijk gesticht te bestrijden. Op geestige wijze schertst hij in het voorbericht over de dubbele vlek die hem aankleeft, in de gevangenis en in het zothuis te hebben gezeten. De uitvoerige, zooals altoos gansch vrijmoedige schilderingen van zijn eigen zielstoestand, de scherpzinnige opmerkingen die hij niet alleen over zichzelf maar ook over zijn lijdensgenooten maakt, verleenen aan het boek een zielkundig-geneeskundige waarde.

Zooals immer praat Hansjakob over dik en dun. Komt hier zijn humor wat kariger te voorschijn, zoo is daarentegen de satyre des te bijtender. Nevens de drolligste uitvallen over al wat den eerlijken pastoor tegen de borst stoot, staan ernstige beschouwingen over de groote vraagstukken der menschheid. Ofschoon de schrijver streng aan de dualistische wereldopvatting vasthoudt, ja zelfs de atheistische professors zou willen laten radbraken en verbranden, bekent hij toch op sommige plaatsen, dat meer dan één bijzonderheid in zijn eigen lichaamstoestand voor het monisme schijnt te pleiten. Dat wij niet alleen gedachten maar ook menschen leeren kennen, spreekt bij een boek van Hansjakob vanzelf. Hij teekent ze naar eigen manier : een trek, een woord, een schijnbaar onbeduidend feit, en de persoonlijkheid leeft niet alleen, ze heeft ook reeds onze belangstelling en onze genegenheid. Het boek is rijk aan zulke personen : van den idealen bestuurder en zijne dokters tot den blaasbalgtrapper « wien men de gedachten gestolen heeft », tot « Jefken » in het schrijnwerkershuis, die de papen niet verdragen kan en zich voor een profeet houdt, den badmeester die mooi vertellen kan, en de felgeplaagde kokin van het gesticht, die men juffer Frieda moet noemen, omdat haar geslachtsnaam Latterner haar niet fatsoenlijk genoeg is. Bezoekende en bezochte vrienden treden er daarentegen veel te veel op; men bemerkt dat de schrijver aan menig onbeduidend personage een schuld van dankbaarheid wou betalen.

Versterkt, schoon niet geheel genezen, verliet Hansjakob het gesticht. Sedertdien zoekt hij elk jaar binst het verlof uitspanning voor zijn nog immer zwakke en prikkelbare zenuwen in het dicht bij Haslach gelegen dorpje Hofstetten, waar de eigenaar van de herberg « Zu den drei Schneeballen » hem een woonplaats heeft ingeruimd. Deze woonst noemt hij zijn « Paradijs » en van uit dit paradijs

zendt hij weder dagboekbladen (1) de wereld in, die gaan van den 9 Mei tot den 16 Juni 1896. Wie door den luchtigen titel aangelokt, in het « Paradies » een vroolijke tegenstelling met de « kranke Tagen » verwacht, vergist zich deerlijk. De schrijver zegt zelf in het voorwoord : « Doch zooals in mijn « kranke Tagen » niet alleen spraak is van ziekte en ellende, maar ook van vermakelijke dingen, zoo wordt ook in mijn « Paradies » niet enkel van Paradijszaken verteld, maar ook van wee en lijden, van nood en dood gesproken. » En van dit laatste zelfs veel meer dan van het vreugdige. Zijn pessimisme spreekt Hansjakob op talrijke plaatsen pakkend uit, verbindt hen evenwel behendig met het nooit bevredigd verlangen der menschelijke ziel naar het ideale. Te Hofstetten, waar hij reeds als knaap zoo dikwijls was geweest en als man zoo vaak teruggekeerd, kent Hansjakob elken mensch en elken steen; hier leeft hij omgeven van zijn geliefde natuurmenschen en leeft hun leven tot in de teerste vezels mede. Juist door een menigte stalen van dat menschenslag voor te stellen, steekt dit dagboek boven zijn makkers uit en grenst het aan 't vak der dorpsschetsen. De bronnen waaruit de ziel van 't volk haar verkwikking schept zijn ook de bronnen van zijn poëzie. De bloemen vóór de hutten, de versierde staakkapellekens langs den weg, de trossen achter de ooren bij 't kerkwaarts gaan, de oude houten huizen en het glimmend roet op hun balken, de zeden en gebruiken bij doop. bruiloft en begrafenis, de genegenheid voor de dierenwereld, de verhouding van den landman tot zijn veld en tot God zijn voor hem een onuitputtelijke stof tot schilderen en overwegen, tot vermanen en waarschuwen. Zijn grootste verdriet zijn de gevaren die den godsdienst en

(1) *Im Paradies*. Tagebuchblätter. Heidelberg. Weis 1897. 313 bl. Pr. 3,80 m.

de poëzie van het landvolk bedreigen. De oorzaak van al die gevaren ziet hij in de hedendaagsche beschaving waarop hij trouwens, zonder ooit moe te worden, op de grimmigste, soms potsierlijkste wijze losgaat. Hier keert hij zich ook in 't bijzonder tegen enkele uitwassen van die beschaving, b. v. tegen de kortharige, sigarettenrookende en wielrijdende vrouwen. Niet enkel voor de moderne vrouw, ook voor de vrouw in 't algemeen heeft hij weinig over; hier, zooals in al zijn boeken, kan men menige uitspraak lezen die wijlen Schopenhauer een hartelijk grimlachen zou hebben afgedwongen. Een kenschetsende passus van dien aard uit het « Paradies » zij hier als staal meegedeeld : « Aan een tafel bij de kachel zitten eenige boeren uit het « Ueberland » d. i. het Elzthal. Ze spreken van hun *wijven*. De eene looft de zijne, de andere beschimpt ze, een derde spreekt een hoogwijs woord met te zeggen : « Loopt naar de maan met uw loven en schelden! Ik keer mijn hand niet om voor het verschil. Alle vrouwmenschen zijn dezelfde, 't éene is gelijk het andere! » Inderdaad, de boer uit het Ueberland zegt de waarheid, als hij meent dat de eene is zooals de andere. Zoo is 't; wie éene kent, kent ze allemaal. Over 3 maanden ben ik 59 jaar oud en binst dien langen tijd heb ik veel menschen leeren kennen en gadegeslagen; ik heb echter maar één vrouw gevonden waar iets origineels in stak.... « Wilde Kirschen, Schneeballen » en andere karakters van dien aard vindt men onder 't vrouwvolk niet, omdat ze weinig persoonlijkheid hebben.... De eigenschappen van de éene zijn ook de eigenschappen van de andere, te weten : bekrompenheid, uiterlijkheid, prikkelbaarheid, praalzucht, ijdelheid, komediespel, wraakzucht, kijfzucht, bluf en een kleinere of grootere hoeveelheid huichelarij en leugenachtigheid. Daarom zullen mannen met een sterke persoonlijkheid de meeste vrouwen van zich stooten; giegelaars daarentegen en vaatdoeken, die met

bovengenoemde eigenschappen nog een denkwijze van het gemeenste allooi en een nauwbeperkten gezichteinder vereenigen, bij de vele, vele ganzen van het schoon geslacht fortuin maken. En er zijn gansche klassen van dergelijke menschen; ik wil ze echter niet noemen. En diegenen onder de dichters en schrijvers, welke het vrouwelijk geslacht oorspronkelijkheid en alle gaven des geestes toedichten, trekken aan het groot zeel, waarmee de vrouwen bijna alle mannen vast houden, aan het gekkenzeel der liefde; maar de liefde is blind, dat weet men. »

Ofschoon hij in zijn boeken aan de vrouwen weinig vleiends te zeggen heeft, vindt hij niettemin onder haar opgetogen vereerders en hij vraagt zich af waarom : « Hoe dat te verklaren, weet ik niet. Is 't omdat ik de waarheid zeg? Of is 't omdat zij gevoelen, dat de vleiers het minst goed met hen meenen? Of is 't, omdat ik een malle, goeie kerel ben? Of eten ze, na het vele suikerbrood, dat feuilletons en tooneelstukken hun opdienen, tot afwisseling weder gaarne een stuk zwartbrood, gebakken door den voormaligen Becke-Philipple (1) uit Hasle? » Een doodelijken haat koestert onze brave pastoor bovendien tegen het militarisme, het bureaukratisme en het Pruisendom. « Indien het zoo voortgaat met de offers en voorbereidsels voor den krijgsmoloch, dan zal men nog elk kind van het mannelijk geslacht dat ten doop gedragen wordt, den Pruisischen arend op het voorhoofd drukken en hem een punthelm op den kop zetten. » Over het verschil tusschen Zuidduitschers en Noordduitschers velt hij het volgende snedige oordeel : « Wij, Zuidduitschers, gelooven gaarne dat de goede dingen alleen bij ons groeien, terwijl in het Noorden de menschen veelal beter zijn dan wij en vooral tevredener. Wij, Zuidduitschers, dwepen met vrijheid en menschenrecht

(1) Zoo heette men in Haslach den jongen Hansjakob.

en zijn republikeinsch en demokratisch getint, terwijl de meeste Pruisen en hun stamverwanten geen grooter geluk kennen dan koninklijke onderdanen te mogen zijn, en dit geluk is het dat hun, ondanks zwart brood en roetkaarsen, zoo'n hooge tevredenheid verschaft, en een roode adelaar van de 4e klasse overstelpt ze met zaligheid. 't Is echter waar, hier beneden tevreden en gelukkig te zijn gaat boven alles. » Wie krijgt er bij deze proeven geen lust om het gansche boek te lezen?

Ternauwernood een jaar na het « Paradies » verscheen alweer een boek, dat, hoewel geen levensherinneringen ex professo, dan toch een brok bevat uit Hansjakob's familiekroniek (1). Uiterlijk komt het verhaal als een sprookje voor. Een denneboom die ver van de wegen der menschen bij een waterval staat, is door den boschwachter veroordeeld om eerlang te worden geveld. Maar de lieve Heer bewaart hem voor zoo een ijselijk lot en laat hem een schielijken dood sterven, daar een storm hem ontwortelt en in de voorbijvlietende beek stort. Door den stroom naar den molen gedreven, wordt hij aan stukken gezaagd, en een tak, « de held » van het boek, wordt later tot een leurderskas verwerkt. In die hoedanigheid heeft hij op den rug van Wälder-Xaveri — den moederlijken grootvader van Hansjakob — het heele Zwartwoud doorkruist, werd innig vertrouwd met de zeden en gebruiken van de Zwartwoudbewoners en verzamelde een rijken schat van ondervinding. Na vele, vele jaren komt hij als boekenkist in het huis van eenen pastoor. Deze knoopt met hem een nauwe vriendschap aan en wanneer buiten de stormen om het huis gieren, kraamt de kist hare talrijke herinneringen uit. Vijftig jaar duurde haar gevangenschap in een donkere kamer, waarheen

(1) *Erinnerungen einer alten Schwarzwälderin*, illustrirt von Hasemann. Stuttgart. Bonz u. Cie 2e uitg. 1898. 292 bl. Pr. 3 m.

hij door de dochters van den leurder, twee hoogmoedige kostschooljuffers, twee « beschavingsfuriën », was verbannen geworden. Klagend praat hij daar met de dakpannen boven zijn hoofd en ziet o. a. hoe de jeugdige Hansjakob uit den grootmoederlijken « schnitztrog » de peren wegmoffelt. Juist deze jonge snaak wordt de koningszoon, die den houten asschepoester verlost en naar Freiburg brengt. Hoe hij de lieve vriend werd van zijn bevrijder, schildert op schalksche wijze het aanvangshoofdstuk van het boek; in het slothoofdstuk daarentegen stuurt hij tot hem, wiens wezen hij sedert jaren stil bestudeert, een straffe bedpreek. Al zijn gebreken brengt hij hem onder de oogen, het overmatig studeeren en de gekke politiek uit vroeger jaren, het beknibbelen en redetwisten, de onverstandige vrijmoedigheid, de onberedeneerde ruwheid, de zenuwachtige prikkelbaarheid, den grootheidswaan, de pessimistische stemming en nog andere meer en raadt hem ten slotte aan het boekenschrijven, waarmee hij toch enkel vijanden kweekt en tevergeefs de domheid en kruiperij dezer wereld bekampt, eindelijk te laten varen. Met zegevierend zichzelf-bespotten verweert zich Hansjakob tegen de aantijgingen van zijn vriend. Dat moet men in het boek zelf nagaan, voornamelijk waar hij zich tegen het verwijt verdedigt, dat hij voor een katholieken pastoor niet vroom en katholiek genoeg is (286-87). Daar drukt hij o. a. zijn hekel uit tegen het slechten der persoonlijkheid, 'twelk onvermijdelijk gepaard gaat met een tot het uiterst gedreven cultus van het kerkelijk gezag, tegen het centralizeeren en gelijkvormig maken der geesten. Evenals elk rechtgeloovig katholiek, erkent hij in de Kerk de onfeilbare leidster der zielen tot God, maar hij houdt staan, dat er menig wijd gebied is van het verstandelijk leven, dat aan de vrije en zelfstandige bedrijvigheid der eenlingen is overgelaten, en op dewelke hij van zijnen kant niet van

zin is zich aan de leiding der kerkelijke oversten of zelfs der partij te onderwerpen.

Zulke uitweidingen, hoe belangwekkend ook, schaden hier nochtans aan het kunstige van den vorm. De begoocheling is niet vastgehouden, daar de schrijver den verteller elk oogenblik in de rede valt, om zijn lievelingsdenkbeelden aan den man te brengen. Aan poeziëvolle bijzonderheden is het boek overrijk, als geheel is het echter eenigszins mislukt.

In Hansjakob's Paradijs, naar Hofstetten, brengt ons weder zijn volgend werk, een nieuw van 3 Mei tot 13 Juni en van 13 tot 28 September gaand dagboek (1). « Abendläuten » noemt hij het boek, want wat hij daarin verhaalt, komt uit den avond van zijn leven. Moet men hem gelooven, dan is hij op weg naar de rust en zijn, wat hij hier schrijft, de laatste klanken uit het dal van zijn jeugd en van zijn jeugdig geluk. Een waas van najaarsweemoed ligt er dan ook over dit boek, ofschoon het pessimisme lang niet zoo sterk te voorschijn treedt als in vroegere schriften van dit soort. 't Grondakkoord is hier veeleer de hekeling van huidige maatschappelijke toestanden. De Haslacher kwatong is spitser dan ooit. Op stormpas berijdt Hansjakob nog eens al zijn stokpaarden en geeft hier voornamelijk zijn demokratische gezindheid ten beste. Met ongemeen scherpe woorden vaart hij uit tegen de slaafschheid van het Duitsche volk, welke reeds Heine zoo meesterlijk aan de kaak heeft gesteld.

Grimmiger dan ooit gaat hij los op de moderne beschaving, die Parijsche cocotte, die duivelin, die den man uit het volk met allerhande flikflooierij in haar garen lokt en hem niet loslaat, vooraleer zij hem uitgezogen heeft en ten onderen gebracht. Die duivelin heeft vijf andere duivels in haar lijf : den geldduivel,

(1) *Abendläuten.* Tagebuchblätter. Illustrirt von Curt Liebich. Stuttgart. Bonz. 3 uitg. 1900. 411 bl. Pr. 4,20 m.

den modeduivel, den prachtduivel, den verlichtingsduivel, en den genotsduivel. En deze vijf duivels zullen den boerenstand in den grond boren en overal den vrede, den eenvoud, de voldoenbaarheid, den godsdienst en de groote godin — de poëzie — verdrijven. Ook schroomt hij niet verkeerdheden in zijn eigen kamp aan te tasten en namelijk enkele voorschriften van de kerkelijke tucht scherp te gispen; ik noem maar het verbod in een herberg te treden « dat elk katholiek geestelijke van het aartsbisdom Freiburg gelijk stelt met « Fortbildungsschüler » en openbare schurken. » Warm treedt hij ook op voor het gebruik der volkstaal bij den godsdienst, bij alle niet streng eeredienstelijke verrichtingen en haalt als pleitbezorger den apostel Paulus aan die zegt : « 't Is beter vijf woorden te spreken die verstaan worden en waardoor ik ook andere onderwijs, dan tienduizend woorden in een onverstaanbare taal ». Weldadig werkt onder al die scherpe woorden, de verdraagzaamheid die hier, evenals in al zijn schriften aan den dag treedt : « Ik verkeer gaarne met menschen van allen godsdienst en van alle partij, omdat men daarbij altoos iets leeren kan en omdat het menschen- en Christenplicht is, niemand van zich te stooten, ter wille van zijn godsdienstige of staatkundige overtuiging. » Ook het vrouwvolk kan over dit boek tevredener zijn dan over de vorige. Ofschoon nog hier en daar een felle zijdelingsche houw gegeven wordt, schildert de schrijver toch zóó veel ideale vertegenwoordigers der vrouwelijkheid, dat de lof der vrouwen ons machtig uit het boek tegemoet klinkt; ik verwijs slechts naar het prachtige « alte Mütterle » (bl. 285) en de « Schneider-Karli » (bl. 319-325). Naast bittere ontboezemingen, verneemt men hier ook aangrijpende tonen uit het diepste van 's dichters eigen, beminnelijk gemoed, alsmede de liefde tot geboortestreek, volk en natuur. Tal van tafereelen vol zeldzame bekoorlijkheid verkwikken en verzoenen den

vaak door tegenstrijdige gevoelens bevangen lezer. Eén althans zij hier in zijn geheel overgenomen. Den 3 Juni schrijft Hansjakob : « Een lastige dag; er valt alweer het Paradijs te verlaten en huiswaarts te keeren. Pinksteren nadert, en dit jaar wil ik niet in Hofstetten maar in Freiburg over den heiligen Geest prediken. — Om terug te keeren koos ik, zooals 4 jaar te voren, den weg door het Elzthal. Sepp voerde mij tot Waldkirch, waar zich een station bevindt. Toen wij de hoogte der waterscheiding tusschen Kinzig en Elz hadden bereikt, brak er een onweer uit. Bliksemstralen flitsten, de donder rommelde, en regen viel neer bij stroomen. De donderslagen, die machtig dreunden bij het weerschallen langs de bergtoppen, klonken hooger dan de weemoedige stemming in mijn binnenste. — Toen wij uit het woud kwamen, was het onweder gaan liggen. De zon brak zegevierend tusschen donkere wolken te voorschijn, de vogelen zongen weder, de koewachters juichten, en de wilde rozen en gouden gensterbloemen lachten mij door hun tranen tegen. Lachen en weenen is elegie, en deze elegie der natuurkinderen was balsem voor de mijne. Ik zweeg, en liet de natuur spreken. « Mijnheer de Pastoor » ving de wakkere Sepp aan « heeft de vlaag u zoo verschrikt, dat gij zoo stil zijt? » Hij vermoedde niet dat het de wilde rozen waren, de gouden bloemen, de overwinnende zon, de zingende lijsters en de jubelende veehoeders die het mij hadden aangedaan en tot stilzwijgen gebracht. Ik beproefde Sepp mijn gesteltenis te verklaren en zie, hij begreep me, want de volksziel is uit Gods genade. En hoe drong ik tot zijn ziele door? Ik sprak : « Sepp, wanneer ge 's morgens vroeg, als de zon boven het oerwoud van Hasle opstijgt, naar uw land gaat met uw zeis om klaver te maaien voor uw paard — en wanneer dan de dauw vonkelt op alle grasjes en de vogels zingen en de bloemen bloeien en daarbij nog van uit den kerktoren de klok aan 't luiden gaat — en er is niemand buiten

dan gij alleen op den klaverakker bij 't woud – hoe is 't u dan te moede? Gevoelt ge dan niets? » — « Zeker, gevoel ik iets », gaf Sepp luid ten antwoord; « het grijpt me ieder keer aan, maar ik kan het zoo niet zeggen, en ik weet niet of ik zou zingen of bidden van vreugde, daarom ben ik stil ». – « Dat ondervind ik thans, vriend, » sprak ik, « nu ik zie en hoor hoe alles zingt en blinkt en lacht na den storm van daareven. Maar zeggen kan ik het evenmin. Dat laat zich enkel gevoelen, niet uitdrukken ». — Thans werd mijn zwijgen voor Sepp zonneklaar. Zwijgend reden we voort, want de geest Gods in de natuur voer door twee menschenzielen; ze werden hem gewaar en bleven stom. Doch hun zwijgen was als een gebed. — O, wat is het volk een zee! En wat is het een genot in zijn diepten te visschen en in zijn groote natuurziel te lezen. Volk en zee, hoeveel overeenkomst hebben ze niet. De zee, als de oorbron van alle water is het bloed der aarde; het volk, als de verjongingsbron van het menschengeslacht is het bloed der menschheid. De zee brandt en deint over drie vierden der aarde en het volk is 't grootste gedeelte der menschenwereld. De diepten van zijn zieleleven zijn zoo onbekend als de afgronden dezer zee. En zooals deze rijker is aan levensvormen dan het land, zoo is het volk rijker aan alle menschelijke gaven dan de wereld der stedelingen en beschaafden. — Aan het spoorhuis te Waldkirch nam ik van mijn wakkeren voerman afscheid; ik benijdde hem; want hij mocht terugkeeren naar de bergen van het Paradijs, ik integendeel moest voort in 't vijandelijk leven. »

Hansjakob's afscheidsgroet aan den lezer in « Abendläuten » was niet ernstig gemeend. Omtrent Kerstdag laatst verscheen alweer een nieuw boek (1) van hem, dat nog eens met een afscheidsgroet eindigt,

(1) *In der Karthause.* Tagebuchblätter. Illustrirt von Curt Liebich. Stuttgart. Bonz. 3e uitg. 1901. 415 bl. Pr. 4,20 m.

die nog problematischer klinkt dan de eerste. Hij beweert hier dat hij zijn « schrijfgenie », dat altijd maar een kreupele weezejongen is geweest, niet mag kwellen totdat het allen levensgeest verloren heeft en slechts nog dienen kan voor oud vigilantpaard, dat men zweepen moet wil men het een beetje doen draven. Maar tot nog toe behoeft hij zijn knutselgenie, zoo zegt hij, niet voort te knuppelen; hij wordt veeleer door hem voortgezweept, het laat hem geen rust vooraleer zijn hanepooten op het papier staan. Ofschoon de ellende van den ouderdom en de juist door zijn geschrijf veroorzaakte ambtszwarigheden hem in bedenking gaven of 't niet geraadzamer ware de pen voor immer neer te leggen, toch kon hij zichzelf niet bedwingen. Op den duur gelooft de lezer, dat de oude timmerman uit de Karthause gelijk heeft, wanneer hij zegt : « Mijnheer de Pastoor, gij hebt groote begaafdheden en die laten u niet gerust; ge moet uw geest gestadig bezighouden, anders schiet hij in uw bloed. »

Het nieuwe boek is opgedragen aan den opperburgemeester van Freiburg, Dr Winterer, om hem te bedanken voor het rustig verblijf dat hij den schrijver in de Karthause heeft bezorgd. Dat ging zoo toe. Een voorganger van den tegenwoordigen burgemeester, die in de XIVe eeuw regeerde, riep de Karthuizers uit Basel naar Freiburg. In het eenzaam woud boven de stad vestigden zij hun woonst. Zoo ontstond de Karthause, waar Hansjakob in zijn jeugd tegen opzag als tegen een betooverd woudslot. Menigvuldig waren de lotgevallen der Karthause, en 't is daarmee dat het boek aanvangt. Op het einde der XVIIIe eeuw werd ze privaateigendom. Onlangs heeft ze de stad Freiburg aangekocht en er een armenhuis van gemaakt. Hier huurde Hansjakob eenige kamers en vond wat hij zocht : rust, eenzaamheid, schoone natuur en zuivere lucht, een plaats waar hij in zijn

dienstvrijen tijd, « ver van hondengeblaf, kinderlawaai en wagengerammel » een bespiegelend leven leiden kan. De gedachte aan den naderenden dood breidt haar schaduw uit over het gansche boek en Hansjakob's pessimisme komt weer sterk uit. Een echte dichter, zegt hij o. a. moet pessimist zijn, omdat het optimisme slechts alledaagsche denkers voegt. Met Swift en Schopenhauer ziet hij het als een zelfbedrog der menschheid aan, dat men op geboorte-, nieuwjaars- en bruiloftsdagen geluk wenscht en bij sterfgevallen rouw betuigt, « daar toch dan de arme menschen van het lijden en jammer van dit aardsch bestaan bevrijd worden. »

Het zeggen dat hij sedert jaren al, zelfs geen enkel uurtje levensvreugd meer gehad heeft, laat ons toch een weinig ongeloovig, al ware het maar om zijn bijval als schrijver (1). De hevige strijdlust, die zich hier weer zoo vaak openbaart, past ook weinig bij levensmoeheid. Aan bits verweer tegen gispingen die hij als krenkingen van zijn ambtelijke waardigheid opvat, aan forsche knodsslagen van meer algemeenen aard is er waarachtig geen gebrek. Hoe ergert hem toch alles wat zelfs maar van ver met de moderne beschaving samenhangt. Ook de oude volksman herleeft. Kostelijk vertelt hij hoe hij er thans toe gekomen is de Duitschers te schatten naar de wijze waarop zij hun knevel dragen, sedert de Duitsche keizer den zijne naar omhoog richt. Ook kookt zijn bloed, wanneer hij het vrouwenvraagstuk aanraakt en de advokatinnen van het vrouwenrecht hebben reden tot morren; niet echter het gewoon vrouwvolk, waarmee hij hier op eigenaardige wijze vrede sluit; nadat hij bijna alles heeft aangehaald wat de vrouwenhatende schrijvers der wereldletterkunde hebben uitgekraamd, kent hij hun drie deugden toe : barm-

(1) « In der Karthause » beleefde binnen 't verloop van eenige maanden 3 uitgaven.

hartigheid, geduld in 't lijden en bekwaamheid om goeden raad te geven. Geestvol spreekt hij over de eenzaamheid, schoon beschrijft hij zijn korte wandelingen in het nabijliggend woud. Meest belang wekt hij evenwel, wanneer hij tot zijn lievelingsthema, de beschouwing der menschelijke lotgevallen, terugkeert. De arme, oude, versleten menschen die nevens hem wonen vestigen onweerstaanbaar zijn aandacht; hij zet zich bij hen in de zon en luistert naar hun gesprek. Hij lokt dezen of genen ter zijde of met zich op zijn kamer en laat hem zijn leven vertellen. Geweldig verheft hij zich tegen den Franschen abbé Roux, die tien jaar lang pastoor was op een afgelegen dorp in Neder-Limousin en in zijn « Pensées » klaagt over de verveling te lande en den boer een ongelikten mensch, een bijgeloovig dier, de zonde in persoon noemt. Tusschen de opvatting van den heer Roux, die maar de schaduwzijden en die van Hansjakob, die maar de lichtzijden van het boerenleven ziet — ligt de waarheid wel in het midden. Zijn herinneringen uit de Karthause eindigt Hansjakob volgenderwijze : « En moest dit boekje werkelijk mijn laatste zijn en moesten mijn lezers en lezeressen verder niets meer van mij lezen of hooren, tot zij op zekeren dag vernemen dat pastoor Hansjakob dood is, mogen zij dan bij die tijding aldus spreken : God geve hem de eeuwige rust ! Maar hij was in den grond een dwaas, gek man; hij heeft meestal tegen den stroom op gezwommen, heeft steeds zijn eigen meening en een Haslacher tong gehad; hij heeft altijd geschreven en gepraat zooals het op zijn hart lag; hij kon noch vleien noch kruipen. Maar zulke lieden hooren in deze wereld niet thuis. Moge het dezen wonderen apostel daarom in een andere wereld beter gaan. »

HEINRICH BISCHOFF.

EDGAR TINEL,

door ALB. VANDER ELST.

I.

Levensschets (1).

EENIGE bladzijden over den Meester, wiens faam reeds vroeger door zijn « Franciscus » en in den jongsten tijd door « Godelieve » gansch de muzikale wereld rond is gedragen, zullen zeker onze lezers niet onwelkom zijn. Onlangs nog lazen we over « Franciscus » het volgende : « Het heerlijk werk is een doorgrijpende preek aan het hart van de rijken en gelukkigen, een snijdend scherpe vermaning aan de ingekankerde zelfzucht, een stralende wegwijzer naar de oplossing van de brandende vraag des tijds, een hemelsch troostlied voor alle kruisdragers hier beneden, een schitterende hymne aan 't Geloof. Tot zoo'n werk is niet hij in staat, die het goud in zijn wieg heeft gevonden. »

En inderdaad, zoo is het.

Tinel heeft het leven van meest al de groote mannen geleefd : ook hij moest langs de baan van lijden en ontbering naar den Hesperiden-hof van den roem. Als een uitverkorene kwam hij, gelouterd, uit het vuur der beproeving; koen kampend, steeg hij, triomfeerend over alle moei-

(1) Wij zijn gelukkig deze levensschets van den gevierden meester aan onze lezers te mogen aanbieden. Jaren lang heeft de schrijver de gegevens ervan verzameld. Zoo kan hij ons nu tal van niet of minder gekende bijzonderheden mededeelen.

De Opstelraad.

EDGAR TINEL.

Phototype V. Schols, Maestricht.

lijkheden naar de hoogste toppen der kunst. *Per aspera ad astra.*

Edgar Tinel werd geboren te Sinaai, in Oost-Vlaanderen, den 27^{en} Maart 1854. 't Was een kommervol bestaan, dat van zijn vader, dorpschoolmeester en organist, en dat van zijn wakkere, offervaardige moeder, veel meer gezegend in kroost dan in geld. Pieter-Franciscus Tinel was een vrome, edeldenkende, talentvolle man; 't was zijn leven en streven, door een goede opvoeding, van zijn negen kinderen rechtschapen menschen te maken. Zijn fijne takt kwam hem daarbij in hooge mate te stade. De middelen, dacht hij, zouden hem door de Voorzienigheid op tijd en stond wel worden gegeven.

Hij zelf vermocht niet de kunstidealen te verwezenlijken, die hij droeg in het hart; dat gaf de bescheiden man zeer gereedelijk toe. Maar hij hoopte wel, ze te zien bereiken door zijn lievelingszoon Edgar. Hij beleefde dan ook vreugde aan dien jongen.... Voor den kleine was de vader een heilige. Schuchter in een hoekje verstoken, hoorde hij vader 's Zondags in de dorpskerk het orgel bespelen; hij zag het lokkig hoofd als met een glorieschijn van reinheid omweven, dat edel aangezicht met zielvollen, van geestdrift gloeienden blik ten hemel gericht : de siddering van een heiligen eerbied doortrilde zijn jonge leden : 't was of zat daar een Aartsengel vóór hem, uit den hemel neergedaald, en den Allerhoogste zijn lof- en danklied zingend.

Dichter en muzikus van meer dan gewone gaven, deelde Pieter Tinel zijn twee oudsten kinderen de eerste muziekkennis mee. 't Is te belangwekkend om het te verzwijgen, hoe Pieter Tinel, een arm landmanskind, orgel en piano spelen leerde. Nog piepjong liet hij niet af bij zijn broeder, den schrijnwerker, of deze moest hem een houten klavier maken, een plank, waarop toetsen waren geteekend. Uitgerust met zoo'n ante-diluviaaansch instrument, trok hij dag in dag uit met de koeien naar de weide; daar oefende hij zich op zijn speeltuig uren lang en bracht het zóó ver dat hij zich voortreffelijk uit den slag trok, toen hij voor de eerste maal mocht nederzitten aan een wezenlijk klavier.

Toen Edgar, de tweede oudste, zeven jaar was, bespeelde hij 't orgel in de goddelijke diensten. Op den nationaalfeestdag vroeg de pastoor vader Tinel, zijn veelbelovenden zoon na de hoogmis op 't orgel de « Brabançonne » te laten spelen.

Wekelijks moest Edgarke van zijn ouders tweemaal naar Sint-Niklaas — twee uren vandaan, om privaatlessen in viool, teekenen, enz. 't Was een zware opoffering voor zijn thuis! Door weer en wind ging het schuchter manneke naar de stad, dikwijls door jaloersche straatjongens op steenen onthaald. Zijn zakgeld beliep eenige centiemen, waarmee hij onderweg iets tegen den dorst mocht koopen. Onder de leiding van zijn vader maakte het jongske zoo'n vorderingen op de piano, dat hij, acht jaar oud, met uitbundigen bijval optrad als klaviervirtuoos. De wijze, voorzichtige Pieter Tinel liet zich echter niet verblinden door de schitterende toekomst, die hem tegenlachte uit de buitengewone gaven van zijn kind; hij wilde er geen vroeg rijpen, waanwijzen wonderjongen van maken. De scheiding kostte duur aan zijn hart, maar toch bracht hij de twee oudste broerkens in 1863 naar een gesticht te Brussel, waar ze een degelijk schoolonderricht zouden krijgen en ook het Conservatorium konden bezoeken. Toen F. J. Fétis, destijds de beroemde bestuurder van de Brusselsche muziek-hoogeschool, dien knaap van 9 jaar piano hoorde spelen, riep hij uit : « Komt niets onvoorziens daartusschen, komt ijdelheid of wereldsche trek niet dooden, wat er sluimert in dat kind, dan groeit eenmaal uit hem de grootste klavierspeler van zijn tijd. »

Ook den beroemden Lemmens, den leeraar van de orgelschool van 't Conservatorium, werd de kleine voorgesteld. (Eenmaal zou de jongen Lemmens' opvolger worden als bestuurder van de Belgische school voor kerkmuziek — en hij zou hem ver overtreffen!)

Stomme verwondering sloeg den leeraar bij 't aanhooren van den candidaat : « Ik kan dien bliksem niets nieuws leeren », sprak hij, « vóór hij met zijn beentjes aan 't pedaal komen kan! Dat hij intusschen bij Fétis ga naar de les van contrapunt! » — In den regel wordt men daar enkel op achttien jaar toegelaten.

Maar keeren wij nog even naar Sinaai terug.

Vader Tinel's hartelapje was in ieder opzicht een merkwaardig kind. 't Gebeurde wel dat de ouders met hun jubelende kinderschaar 's Zondags een wandeling deden; dan vroeg de kleine Edgar, alleen te mogen thuisblijven. Hij zat dan voor 't leege schoolhuis in een hoekske en gaf zijn gedachten vrijen loop. Zoo kon hij uren lang denken en zinnen. 't Was alsof hij ontwaakte uit een droom toen hij

bij 't invallen van den avond de wandelaars thuis kreeg; ze waren maar pas vertrokken, naar hij dacht. Soms ging hij zich wegstoppen tusschen de dichtbegroeide hoppestaken in de « lochting », ook daar kon hij zijn gedachten uren lang laten gaan : uren waarvan hij thans de waarde nog schat.

Een voorvalletje uit dien tijd, dat de Meester nog gaarne vertelt, is het thuis brengen van eene nieuwe piano, door vader Tinel met pijnlijk vergaarde centjes gekocht. Om den goedkoop werd de piano met de « barge » aangebracht — een bestelboot op de Oost-Vlaamsche vaarten. De vader en zijn twee oudsten haalden ze af. Ze werd op een wagen geladen en triomfantelijk naar Sinaai gevoerd. Maar de wagen bleef steken in 't zand onderweg, nu moesten de kleinen zich reppen dat hun zieltje kraakte, om 't weder-spannige voertuig in gang te brengen. Eindelijk landde men toch aan huis, waar het nederig speeltuig werd gevierd en gefeest.

Het jeugdige kopje was zóo met ideeën overladen, dat de kleine bijna geen enkelen nacht rustig kon slapen. Zoodra 's winters het schemeruur inviel, lei de zorgvuldige moeder de kinderen in 't bed. Een enkel waakte.... Uren verliepen en nog uren, meestal zonder 't afgematte kind den gewenschten sluimer te brengen. 't Sloeg eindelijk half twaalf, en het jonge hart begon te trillen van lust om de middernachtsklok te hooren. Het was den knaap een ware weelde klokken te hooren luiden en middernacht op den kerktoren slaan. Dan dacht hij aan de stille dooden op het kerkhof daar dichtbij, de wonderste spelingen doemden op uit zijn fantazie; niets vreeselijks had de dood voor hem. « Ze was zijn maag en zijn vriend, hij kende heur lijsigen stap en heur stem en heur delfspâ en heur land. » Dergelijke dingen bleven hem jarenlang een liefhebberij; in de *Sturm- und Drangperiode* van zijn leven kwam het eens tot een middernachtelijken reidans met een geestverwant en vriend om een doodshoofd. Een anderen keer bezocht hij in een hoofdhospitaal te Brussel de snijzaal en de lijkenkamers om zich te gewennen aan al het schrikkelijke, dat de menschelijke ellende onder het oog brengen kan...

Maar laat ons nu den wonderknaap volgen.

Bij zijn aankomst te Brussel begon voor den negenjarigen Edgar de strijd om het leven. De kleine middelen, waarover vader beschikte, veroorloofden hem niet zijn zoons

op een dure kostschool van de hoofdstad te brengen. Nauwelijks kon hem, in het pensionaat, aan lijfsbehoeften het allernoodigste worden gegeven, en vaak heeft onze Tinel het schijnende nijpen van den honger gevoeld. Het was eene school gelijk er Dickens een schildert in *Nicholas Nickleby*... Als een gelukkig toeval een bekende bracht op den weg van den kleine naar 't Conservatorium, en in een of anderen bakkerswinkel een « kadetje » het blij ontmoeten bezegelde, wat was het een feest voor den jongen! Het broodje viel als een milde dauw op een grond, verdord van dorst. Kreeg echter Edgar soms een appel of wat snoeperij, dan was het voor zijn ouderen broer.

De ziekenkamer van 't gesticht zag uit op het kerkhof van de voorstad St-Gillis. Daar mocht de knaap kostelijke uren beleven, den blik altijd op het stille rijk van de dooden gericht. « Voor mij geen Campo-Santo der heele wereld, dat het halen kon in romantiek bij dit kleine kerkhof! » verzekerde nog onlangs de beroemde componist aan een vriend. — Ook het geringste kattebelletje, door de toovering der kinderjaren omweven, leeft eeuwig voort in onze fantazie en trekt immer onzen lust en ons wenschen!

Na eenigen tijd, in 1864, werden de twee kinderen naar een ander gesticht gezonden, waar een minder strenge Cerberus over de keuken regeerde. 't Was het eenige tijdperk van zijn leven, dat hij zeggen mocht : « Ik kan ordentelijk slapen en... eten ». Het instituut was nevens het huis van den beroemden schilder Wiertz. Zijn in Pompejaanschen stijl gebouwd atelier wekte bij Edgar de hoogste belangstelling.

Kort daarna kwamen de knapen in 't *Collège de l'Union belge*, dat nu niet meer bestaat. Hier viel Edgar ziek; dagen en dagen bleef hij op de ziekenkamer, onder het dak; daar schreef hij gedenkbladen en maakte teekeningen; met den titel « Souvenirs d'un pensionnaire qui a souffert ici », stopte hij ze onder een dakpan weg. Wie mag het handschrift wel hebben gevonden?....

Eindelijk kwam Edgar met een jonger broerke op een externaat, en de twee jongens betrokken een dakkamertje als een kippenroest in 't nauwste straatje van de oude stad (1).

(1) Op het straatje dat den naam draagt Berg der Blinden en dat weldra zal verdwijnen. Een oude vriend en bewonderaar van den Meester heeft er een photographie van laten maken, die later eens in de biographie van den toondichter zal mogen prijken.

Op dien Heliconstop had musiceer- en studielust vrij spel. Immer was Edgar voor zijn broeder een voorbeeld. Was deze lui of slaperig, dan kwam Edgar's mes voor den dag — schrik niet lezer —, en hij sneed een randje in de oordjeskaars, die daar prijkte in den hals van een fleschken, en bij mangel van elektrisch licht den arbeid der kleinen bescheen. Tot dit randje moest de kaars afgebrand zijn, eer men met gerust geweten zich 't uitspanningsuurtje veroorloven mocht. Keerde de jonge Mentor den broeder eens den rug, dan liet deze de kaars afdruipen, opdat de vlam zich wat haasten zou naar het verlossende randje.

Hier doopte de jonge Edgar « zijn brood in tranen » en maakte hij nauwe kennis met die vreeselijke machten welke men honger noemt en ontbering. Van zijn teederste jaren af leerde hij hier alles wat later den man maakt, den man die het harte draagt op de rechte plaats.

In elke verlegenheid wist hij zich te behelpen; de meest verscheiden ambachten oefende hij uit; hij werd zijn eigen schoenlapper zelfs.

Op een schoonen dag — Edgar was toen 13 jaar — schreef hij op folio-papier aan zijn ouders een brief, vier bladzijden lang, waarin hij hen smeekte, met al de welsprekendheid van zijn plichteerende kinderziel, hem niet langer naar school te zenden, opdat hij getrouwer zijn muzikale studiën zou kunnen volgen, en er meer tijd aan besteden. Vader stemde toe en Edgar Tinel trad een nieuw stadium in van zijn ontwikkeling. Daar volgde een tijdstip van hardnekkige studie, welke in verband met de slechte voeding en 't aanhoudend vlieringhokken, waarschijnlijk de kiem werd van de schrikkelijke ziekte, die hem in later jaren aan den rand van het graf brengen zou. Zijn toestand werd nog verergerd door dien van zijn vader: de immer aangroeiende kinderschaar noodzaakte altijd klimmende uitgaven, en de kosten dekken van Edgar's onderhoud, al waren ze nog zoo gering, dat kon hij niet meer. Nu moest de jongen op eigen voeten staan: Edgar begon pianoles te geven: hij was 14 jaar oud! Menig tragisch oogenblik bracht hem zijn strijd om het leven, en menschenkennis oogstte hij al vroeg. Toch kon hij nog straat op loopen al spelend met den kaatsbal, tot hij kwam aan het huis van een leerling; maar dan was 't ineens uit; van de plichten bewust, die wogen op zijn jeugdige schouders, betrad hij met het ernstig gezicht van een vijftiger den dorpel van het huis, waarin zijn professoraat hem riep.

Al lang te voren had de kleine op een andere wijze beginnen het zijne bijdragen tot onderhoud van de familie. Hij had namelijk een wonderschoone sopraanstem, waardoor hij zeer gezocht werd als solist in missen van Gounod, Cherubini, enz. De deken van Sinte-Gudulakerk te Brussel wilde eens van de galerij « den vrouwspersoon » afhebben, die zich verstoutte, trots alle liturgische verordeningen, in den eeredienst haar stem te laten bewonderen.... In die kerk kreeg Tinel een vaste plaats. Dikwijls voerde de kapelmeester met zijn koor in verschillende plaatsen van België en Noord-Frankrijk groote missen uit en steeds waren de sopraansolo's voor den kleinen Tinel. Door zijn uitstekend talent, zijn bevalligheid en zijn nederigheid won het kind op dees reizen tallooze bewonderaars en menigen vriend. In buitengewone omstandigheden, b. v. bij de lijkplechtigheid van den Belgischen Kroonprins te Laken in 1869, moest Tinel den dienst opluisteren. Ook bij de eerste opvoering te Brussel van de « negende Symphonie » zong hij de sopraanpartij. Op de hem eigen luimige wijs vertelt Tinel hoe hij bij die gelegenheid een frak had gehuurd die veel te lang was, en hoe hij daarmee er als een beeld des jammers uitzag...

Zoo groot was de ijver van den knaap, dat hij eens op Kerstdag zeven missen zong en zes loven, gesterkt door de gedachte dat hij een beetje geld voor zijn lieve ouders daarmee verdiende. Het zal niemand verwonderen dat de knaap na zoo'n afbeuling denzelfden dag naar het ziekbed moest.

Maar straks spraken we over de negende Symphonie. Het is wel de moeite waard te vermelden dat de kleine Edgar van 10 jaar oud, zich eens wegstopte achter een contrabas, om een proef-opvoering bij te wonen, waarop enkel de uitvoerders mochten aanwezig zijn. Met een hart, zalig van geestdrift, maar ziek van vervoering, nam hij na 't aanhooren van de « Negende » de vlucht, en zocht een hoek waar hij zich uitweenen kon. Hoe het in dees kinderborst klopte, trilde, bonsde, stormde, kookte in wilde en onbestemde jacht naar de hoogste uitdrukking van de kunst, hoe 't genie van den knaap zich met alle geweld een baan zocht te breken, — dat kunnen woorden niet uitdrukken. Het kind, zoo ontvankelijk voor het schoone, had nooit iets anders onder oogen gekregen dan de werken van een Rossini, Bellini of Donizetti, die toen zoo hoog in eere stonden; buiten werken van Prudent, Beyer en Thalberg had hij nooit piano-stukken gezien. Natuurlijk

lieten zoo'n dingen hem onbevredigd. Zijn heeten, innerlijken drang volgend, had hij beproefd een gestalte te geven aan 't geen hij zoo smartelijk miste, door het opteekenen van zijn eigen muzikale gedachten. Maar 't gelukte toch niet. 't Was enkel olie op het vuur, toen hij uit het potdicht gesloten heiligdom van een orkest-oefenzaal van 't Conservatorium klanken vernam, die hem lokten als sferenmuziek; of toen hij per geluk in een verdoken hoekske een proef-uitvoering hooren mocht van een beroemd meesterstuk.

Eenmaal — Edgar was nog altijd niet boven de 15 jaar — geraakte hij toevallig aan de F-mollsonate van Schumann.'t Was een openbaring voor hem! Nu zwoer hij voor eeuwig alles af, wat hem tot nog toe was opgedrongen. Het uur was geslagen, waarop hij aan de hand van de oud-meesters der Toonkunst een nieuw, gelukkig leven werd ingeleid.

Van 't oogenblik af dat Edgar aan zijn eigen zorg was overgelaten, wist hij boven de kosten van zijn onderhoud nog wat geld uit te sparen; het deed hem zoo'n deugd, daarmee zijn lieve ouders kleine verrassingen te doen. Een enkelen keer kocht hij zich een of ander voorwerp, gering in waarde, maar toch lang gewenscht, iets dat hij maandenlang met begeerige blikken voor de winkelvensters had gageslagen en als bewaakt.

Edgar Tinel leefde in de groote stad tien jaar lang gansch alleen en gansch aan zich zelven overgelaten. Maar altijd rechtvaardigde hij in volle maat het vertrouwen dat zijn ouders in hem hadden gesteld.

Uitspattingen bleven hem onbekend; maar uitspanningen moest hij nemen lijk elk menschenkind : 's Zondags o. a. ging hij naar een z. g. patronage, waar hij tot zondagsvermaak van de werklieden piano speelde of met hen rechts en links missen ging uitvoeren of kleine muzikale zittingen houden.

Toch zaten in hem wel kwajongenskuren : dit bewijst alleszins de « Inneming van Sedan ».

Toen in 1870 de tijdingen over den Fransch-Duitschen oorlog, ook tot in 't stille dorpke Sinaai drongen, was juist de zestienjarige Edgar thuis met verlof. Hij trok met zijn makkers het woud in. Men ging oorlog spelen : de boomkweekerijen werden verwoest, reusachtig struikgewas werd ontworteld, 't was een echte Walpurgis-verdelging. Heeregod! daar schoten de stroostapels in lichtlaaie vlam en zwarte rookwolken stegen op! Ten slotte sloegen de dolle krijgers in 't zweet huns aanschijns een brug aan stuk en wierpen de spaanders in de

bruisende beek. De slag was gewonnen en Sedan moest capituleeren!... Tot nog toe is 't gerecht niet te wete gekomen, wie de aanvoerder was van de bende....

Twee dilettanten oefenden jarenlang een grooten invloed uit op de muzikale ontwikkeling van den knaap. Maar wat voor dilettanten asjeblief!

Emiel en Gustaaf Baetens van Lokeren waren alom in de streek befaamd als kenners in de kunst. Nu en dan mocht Edgar tot belooning met vader mee naar 't gastvrije huis der Baetens. Al zijn muziekstukken moest hij dan meebrengen en zijn heel repertorium spelen. De twee broeders werden al langs om geestdriftiger over de vaardigheid van hun jongen vriend; maar hun bewondering steeg ten top toen Edgar eens het gansche « Wohltemperirte Clavier » van J. S. Bach, dat hun onbekend was, in éen adem afspeelde. De oudste van de twee, een uitstekende virtuoos op piano, stond in gânsch het land als « Le Pianiste des Flandres », bekend. Vele werken van Mendelssohn waren geworden tot zijn vleesch en zijn bloed, terwijl de jongste menig stuk van Schumann van buiten speelde. Daarom heeft Tinel hen later « Manneke Mendelssohn » en « Manneke Schumann » geheeten. Niet enkel dees twee componisten, maar veel meesterstukken van den ouden en nieuwen tijd waren de vertrouwelingen dezer kunstenaars van top tot teen, de heeren Baetens.

Tinel zond al zijn eerstelingen naar Lokeren ter beoordeeling, zoo groot was zijn vertrouwen in het onpartijdig en deskundig oordeel zijner vrienden. Hij was als in den hemel bij hen, en met diepen weedom gedenkt hij nog immer die menschen — helaas, in den bloei der jaren verscheiden! Nog immer heeft hij den nasmaak van 't kunstgenot, waarin ze samen hebben gebaad. Het waren de gelukkigste dagen zijns levens.

Meer dan 't menschelijk mogelijke deed Tinel in 't jaar 1871-72, dat hij dan ook « een goed werkjaar » noemt. Nooit ging hij slapen vóór middernacht; om vijf uur was hij wakker alweer om zijn plichten van meester en leerling met onverdroten vlijt te vervullen. « Het lastige is gedaan, en 't onmogelijke zal gedaan worden » dat was zijn leus. In den zomer 1872, op den ouderdom van 18 jaar, behaalde Edgar Tinel met Beethoven's *Sonate für das Hammerclavier* en met verschillende andere stukken den prijs van piano. Nooit

was de beroemde Brassin over een leerling fierder geweest, en toch liet hij dit den jongeling niet blijken; veeleer toonde hij hem altijd een knorrig gezicht.

Onmiddellijk vloog Tinel naar huis, om aan de voeten van zijn ouders zijn eerste lauweren neer te leggen. Reeds vroeger had hij den eersten « prix de solfège » gehad, maar die blijde gebeurtenis was onverlet voorbijgegaan : Edgar, verleid door zijn schoonheidszin, had zich fijnere laarsjes gekocht, dan de oogen van zijn vader en zijn financies konden verdragen. Maar dezen keer was 't volop vreugde en geluk.

O, 't was een schoone avond, toen de jongeling, eenzaam opgaand in zijn diepzinnige gedachten, door de bloeiende korenvelden naar zijn Sinaai terugkwam! Geen woorden zijn in staat te zeggen wat er omging in de ziel van den jongen kunstenaar; hoe hij dronken van de geuren der zwellende aren, met een hart gloeiend voor de hoogste idealen, aankwam in zijn geboortedorp.... Die terugkomst behoort tot de levendigste herinneringen van zijn leven, voor eeuwig blijft ze gedrukt in zijn hart en diep in zijn ziele geprint.... Zijn gelaat droeg diepen ernst, want de wederwaardigheden van 't leven hadden hun stempel vroegtijdig op zijn voorhoofd gedrukt; maar toch was hij nog altijd het vroolijk, opgeruimd kind : hopla! den volgenden morgen vóór zonsondergang klouterde hij al in den kersenboom, en hij daalde niet af, vóór de snoeperige musschen zich nog enkel op steenen vergasten konden.

Het volgende jaar mocht men nog luider jubileeren in 't ouderhuis : Edgar werd den 25^{en} Juli 1878 bekroond met den allereersten prijs van piano. Ook in de theoretische vakken trok hij zich puik uit den slag. Een schitterende virtuozenloopbaan lag open voor den jongen man; in verschillende plaatsen van 't land trad hij met luiden bijval op; ook aan den Rijn waar hij o. a. het Klavierconcert in F-moll van Chopin herhaaldelijk speelde.

Hoe de beroemde Brassin over zijn leerling dacht kan 't volgende bewijzen : Tinel werd gevraagd vanwege de *Association des Artistes Musiciens,* toen tertijde de beste Brusselsche concertmaatschappij, het F-moll concerto op een harer feestavonden uit te voeren. Onder de toehoorders, bij de eerste proeve reeds, was niemand minder dan Brassin zelf. Men hoorde hem zeggen tot zijn makker, toen den

eigenaar van het dépôt der piano's Pleyel te Brussel : « Vous allez voir un succès fou pour vos pianos après le concert où Tinel aura joué. Tinel fait valoir les pianos Pleyel; nous autres nous cachons nos fausses notes dans la sonorité des pianos Erard. C'est un diable de garçon; je n'oserais pas jouer ce concerto en public, moi! »

***

Maar het woelde in des jongelings borst altijd maar aan : de scheppingsaandrang gaf hem rust noch duur. Van 1873 tot '77 componeerde hij zoowat 20 werken (meer dan 100 stukken bevattende), terwijl hij toch ook hardnekkig de orkestratie studeerde. Hij wist ook wat leemten een al te kort schoolbezoek in zijn opvoeding had gelaten. Met ijzeren vlijt en stalen volharding legde hij zich op 't aanwerven van de hem ontbrekende kennis toe; en 't wekt bewondering, tot in de kleinste gesprekken met hem, hoe deze autodidakt beslagen is op alle gebied.

't Kan niemand verwonderen dat Tinel, om tot daar te geraken, nachten in dagen omscheppen moest. Dikwijls gansche nachten bracht hij 's zomers door buiten huis met zijn boeken, veelal in de eenzaamheid van Terkameren-Bosch; ook daar componeerde hij veel. Om zes uur 's morgens keerde hij uit belang van zijn muzikale studiën naar huis terug; dan trof het wel dat hij zijn vader op straat ontmoette. Deze was immers intusschen om wille van de opvoeding zijner kinderen zich te Brussel komen vestigen, en hield daar een winkel open van boek- en schrijfmaterialen. Elken morgen om 6 uur ging hij naar de kerk. Trof hij dan zijn Edgar aan, door 't nachtwaken afgemat, zoo drukte toch zijn aangezicht geen de minste verwondering uit... « Ik heb vertrouwen in u, mijn zoon, en ik zegen u! » waren zijn woorden. Ofwel beiden groetten elkander van verre, de zoon met den diepsten eerbied, de vader met die ridderlijkheid, immer een sprekenden trek van zijn wezen. Want Pieter Tinel, ofschoon een arme boerenjongen, was een teerbesnaarde natuur; hij was innerlijk en uiterlijk wat men in den besten zin van het woord een aristokraat pleegt te noemen. Een « ridder zonder vrees of blaam », een « gentleman » in de beteekenis, die de beroemde kardinaal Manning hecht aan dit woord.

Zoo ging de tijd voorbij. Maar vaders zaak had, helaas, met groote concurrentie te strijden, en zoo kwam het dat de uitgaven merkelijk hooger dan de inkomsten stegen. Nu moest de jonge Edgar voor 't gansche gezin het dagelijksch brood verdienen. 't Was zeker dank een bijzondere leiding van de Voorzienigheid dat hij zich goed hield en kloek in dien harden tijd van beproeving, in dat rusteloos gesjouw. Maar een vreeselijke slag van het noodlot moest den jongen kunstenaar in dien benarden toestand nog treffen. Zijn vader kreeg een hartekwaal. Nooit had de man zich gegund om 't even welke uitspanning en de kommer over den klimmenden nood, die de zijnen overviel, sloeg hem terneer.... Een kwaadaardige zenuwkoorts tastte hem aan en het duurde weinige uren of de edele man bezweek. Namelooze smart sneed door de ziel van den jongen kunstenaar, toen hij van zijn pianolessen terugkomend. het huis vol verwarring, en zijn arme moeder radeloos vond bij den onverwachten slag. Eenige dagen later rukte de typhuskoorts zijn jongeren broeder van zijn zijde; Edgar waakte aan het ziekbed, terwijl hij zijn cyclus piano-stukken « Au Printemps » overschreef.

De jonge artist moest de kosten van de begrafenis dekken, en al de schulden effenen, die de familie had gemaakt bij 't verhuizen van Sinaai naar Brussel. « Help u zelf, zoo helpt u God! » Hij ontleende een zekere som tegen hoogen interest aan een vriend, en dan ging hij met grooter wilskracht dan ooit aan het werk. Hij moest den hemel bestormen — en het is hem gelukt.

In de diepste ellende, gefolterd door het zien van de ontberingen thuis, kreeg hij het niet over hem « Chansonnetten » te schrijven, of « Champagne-walsen » te componeeren; altijd nochtans vonden deze geestesontspanningen bereidwillige en goed betalende uitgevers. Maar door den nood gedrongen nam hij op zich een martelaarschap, dat voor den echten kunstenaar zijn weerga niet heeft. Uit brooddwang moest hij door zijn pianospel de kunstenarijen opluisteren van een goochelaar; daarvoor kreeg hij 2 frank werkloon per avond. Wat voor kwellingen de kunstenaar later heeft doorgestaan, wat hij leed als hij de dansen moest begeleiden, o. a. bij een rijken parvenu, die hem eens bloedig beleedigde, en dien Tinel verontwaardigd de deur wees — daarvan heeft niemand een denkbeeld.

In dezen tijd, kort vóór 't afsterven van zijn lieven vader

valt Tinel's eerste reis naar Duitschland. Zijn oudste vriend, een Duitscher, leende hem daartoe 300 frank. Niemand ter wereld was zoo gelukkig als de jonge Tinel! Eerst ging hij naar Keulen bij Hiller, met een warmen aanbevelingsbrief van Gevaert, den bestuurder van 't Conservatorium in 't zak.

'tWas in den winter. Hiller, liet hem om 6 uur 's morgens te zijnent ontbieden; de Duitsche musicus was reeds volop aan 't werk. Hij drong er bij den jongen laureaat niet op aan, iets te spelen, maar gaf hem bij verschillende Duitsche artisten aanbevelingen mee. Die recommandaties luidden echter zoo drollig, dat Tinel er geen kwaad in zag, ze langs den Rijn naar de Noordzee te laten vlotten... Hij reisde naar Bonn, en daar vielen zijn brandende tranen op Schumann's graf. Hij wist ook weldra waarom Hoffman von Fallersleben had gezongen :

« An den Rhein, an den Rhein, geh nicht an den Rhein,
Mein Sohn, ich rate dir gut!
Da fliesst dir das Leben zu lieblich und fein,
Da wächst dir zu freudig der Mut! »

O die uren van zalige verrukking die de gevoelvolle jongeling heeft doorleefd aan den Duitschen Rijn! Op de hemelvaart van zijn zalige droomen vergat hij de wereld en zijn lijden. Van Bonn reisde hij naar Frankfort bij Müller en naar Wiesbaden bij Joachim Raff. Zijn ontvangst bij den laatste was heel origineel. Raff was juist van zin zich onder de handen van zijn « Figaro » te zetten, toen Tinel aankwam; in afwachting lei hij dezen zijn jongste werk ter inzage voor. Na enkele minuten, — de schuchtere jongeling had het nauwelijks gewaagd, een blik in de partituur te slaan — keerde Raff terug en bestormde zijn bezoeker zoodanig met allerhande vragen, zonder eens op een antwoord te wachten, dat de bloode bloed met zijn mond vol tanden stond.

Toch mocht zijn onthaal heel goedhartig heeten; daarbij gaf Raff met gulle gedienstigheid zijn bezoeker een gunstig schrijven mee aan Mevrouw Betty Schott te Mentz, zoodat Tinel met goeden moed verder ging. Hij rekende 't zich dan ook ten plicht, toen hij den 17ⁿ November 1890 als gelauwerde meester, bij de eerste Duitsche opvoering van zijn « Franciscus » in Francfort werd gevierd, op 't graf van Joachim Raff een stil gebed te gaan plengen. Van den brief, daar straks ver-

meld, was nochtans niets gekomen. Deze daad van piëteit is de uitdrukking van een Leitmotiv, dat als een gouden draad door Tinel's leven loopt van kindsbeen af; zijn achting voor de overheid, de eerbied voor zijn leermeesters. Niemand verstaat beter dan hij wat ze zegt, de bekende spreuk, die Wagner in « Die Meistersinger » heeft neergeschreven :

« Doch ehrt mir eure (dentschen) Meister,
Dann bannt ihr gute Geister! »

Toen Tinel thuis kwam schreef hij : « Ik kom uit Duitschland, het schoonste van alle landen! »

In dankbaarheid aan den Schepper voor de gunst hem bewezen, arbeidde Tinel altijd maar aan met rusteloozen ijver; en, lijk we boven zagen, laadde hij nog zwaarder lasten op zijn schouders bij 't sterven kort daarop van het hoofd der familie. Maar ook de welverdiende belooning van zoo'n volharding bleef niet uit. In 1877, werd aan Edgar Tinel, toen 23 jaar oud, eenstemmig de prijs van Rome toegekend met zijn cantate « Klokke Roeland » (voor solo's, koor en orkest) op. 17.

't Is bekend dat er alle twee jaar in ons land een kampstrijd is om den zoogenaamden prijs van Rome; enkel componisten beneden 30 jaar mogen meedingen. De candidaten moeten een eerste proef onderstaan van twee dagen. In een zeker staatsgebouw worden ze onder strenge bewaking in verzekering gebracht, en gedurende die twee dagen moeten ze op een bepaalden tekst een koor met orkest, en op een gesteld thema een fuga schrijven. Om 't even hoe groot het getal der candidaten is en de verdienstelijkheid van hun werk, enkel zes worden tot den eigenlijken kampstrijd toegelaten. Nu brengt men de uitverkorenen weerom achter grendel en slot. Hunne koffers worden onderzocht en alle mogelijke partituren en theoretische werken over muziek aan kant gebracht. In Tinel's koffer vond men een boek... maar 't was de *Navolging van Christus*.

De mededingers krijgen een speciaal voor den prijskamp gedichten tekst. En nu van den morgen tot den avond aan 't sjouwen! Want binnen de 25 dagen moet alles af zijn. Uit den aard van de zaken, lijk Tinel me eens verzekerde, moet aan de produkten van die muzikale parforce-jachten of wedrennen geen al te groot gewicht worden gehecht. Tinel

wijst dan ook zijn prijs-cantate een ondergeschikten rang aan onder zijn werken.

Met niemand mogen de vrijwillig gevangenen gedurende die 25 dagen in aanraking komen; men bewaakt ze als galeiboeven. Al de brieven worden in tegenwoordigheid van al de mededingers voorgelezen. Dat het er in « 't gevang » nooit lustig op los gaat, moet men niet zweren. In Tinel's tijd was dit namelijk het geval. Als de jonge toondichters hun uitspanningsuurtje in den hof gingen doorbrengen, lonkten ze dikwijls de schoone meisjes, die voorbij de traliedeur van het *Palais Ducal* gingen, heel vriendelijk toe. Een van Tinel's makkers schoot onder de gloeiende blikken van een jonge Duitsche in lichtlaaie vlam en Edgar moest Duitsche liefdebrieven schrijven voor hem — een taak waarvan hij zich met groote dienstvaardigheid kweet....

De gelukkige die den prijs behaalt, krijgt 16,000 frank en daarbij nog de noodige som tot een opvoering van zijn werk. Met dit geld moet hij drie jaar Duitschland, Frankrijk en Italië doorreizen en over die kunstenaarsreizen een verslag *in optima forma* afleveren bij de regeering.

Weinige dagen nadat hij met eenparige stemmen den prijs van Rome had behaald, huwde Edgar Tinel met de dichteres Emma Coeckelbergh, die hem in den loop der jaren zes zonen schonk. Aan haar heeft hij zijn meesterwerk *Godelieve* opgedragen.

Onzen lezeressen zal 't niet zonder belang zijn, hoe Tinel zijn echtgenoote leerde kennen. Een zekeren dag vond hij een bundel gedichten, en zoozeer was hij er mede ingenomen, dat hij dadelijk naar Sint-Niklaas spoorde, om de dichteres de toelating te vragen, eenige harer geesteskinderen in een muzikaal kleed te steken. Zoodra ze de ontvangstkamer binnentrad, was 't geklonken met hem: « Deze of geene! » jubelde 't in zijn boezem. Hij vroeg de hand van het meisje, de ouders gaven hun toestemming, kort nadien vierde men de verloving en op den 1n September 1877 werd het huwelijk ingezegend.

Hoe hoog hij toen als klavier-virtuoos werd geschat, bewijst o. a. het volgende feit: Eens, toen hij, in 1876, naar Brussel terugkeerde van een bezoek bij zijn bruid, vond hij een draadbericht thuis van Georgina Weldon, de bekende vriendin van Gounod. Ze gaf een weldadigheidsconcerto te Londen, ten voordeele van haar weezenhuis; onvoorziens was de

pianist belet; ten slotte vond Tinel de vraag in het telegram of hij niet wou op een week tijds zich voorbereiden tot het uitvoeren in St. James Hall van een lange fantazie voor piano en orkest van John Urich, een tot dan onbekend toondichter. Hij nam aan en binnen de 5 dagen leerde hij het gansche concerto *van buiten* en speelde 't met schitterende virtuositeit en evenzoo schitterenden bijval.

Na zijn huwelijk rustte Tinel allerminst op zijn lauweren; tot nog toe scheen het hem dat hij eigenlijk nog niets merkwaardigs geleverd had. Ook kreeg hij een onoverwinnelijken tegenzin van virtuositeit en virtuosenloopbaan; altijd hoopte hij vroeg of laat zich gansch te kunnen wijden aan 't componeeren. Met vurigen ijver viel hij aan 't studeeren der meesterstukken van Bach, Beethoven, Schumann en Brahms, die hij noemt « de apostels van het ideaal ». Sidderend van eerbied blikte hij op naar die heroën der toonkunst; hij kon zich niet voorstellen dat ze konden leven als gewone menschenkinderen. Wagner heeft hij eigenlijk nooit gestudeerd; hij blijft op zijn hoede om niet onder Wagneriaanschen invloed te komen.

In zijn werk « Die Grenzen der Poesie und der Musik » schrijft Dr. W. Ambros : « Das grosse Gesamtkunstwerk, diesen mächtig zusammenklingenden Akkord, in welchen die einzelnen Künste die Töne bilden, braucht man nicht erst mit Richard Wagner als « Kunstwerk der Zukunft » zu bezeichnen. Die katholische Kirche besitzt in der feierlich heiligen Pracht ihres Gottesdienstes dieses Gesamtkunstwerk seit Jahrhunderten. » Zoo denkt ook Tinel.

Laat ons dit nog in herinnering brengen. Nadat in 1873 Tinel de hoogste prijzen aan 't Conservatorium had behaald, wou Brassin hem bij Wagner in de leer doen; de schrandere meester zag immers wel dat zijn genialen leerling een schitterende toekomst tegenblonk. « Les Classiques ont fini, » sprak hij tot den jongeling; « un jeune compositeur ne peut se vouer qu'à Wagner! » — « Welhoe! *Dat* is uw zienswijze, mijnheer Brassin? ». gaf hem Tinel bescheiden maar vastberaden ten antwoord; « mijn meening is anders. Ik zal bij Wagner niet gaan. »

't Is zooveel te meer bewonderenswaardig dat de geniale componist reeds in *Franciscus* instinctmatig de Wagneriaansche muziektheorie op het oratorium toepast. In zijn jongste werk, het muziekdrama « Godelieve », komt de partij

die hij trekt van het Wagneriaansche systeem, zonder Wagneriaan te worden en door eigen scheppingskracht geleid, nog duidelijker op den voorgrond.

Laat ons een oogenblik terugkeeren tot de eerste jaren van zijn huwelijksleven; want dit maatschappelijk keerpunt in zijn leven was gepaard aan een muziekaal.

Met zijn diep godsdienstig gemoed en zijn toondichtersziel gruwde Tinel van de smaakverkrachtingen in de kerkmuziek toen ter tijde — en nog nu — gepleegd. Hij droomde voor die muziek een ganschen ommekeer en het uitroeien van alle misbruiken. Gesteund op den Romeinschen *cantus planus* en de contrapuntisten van de 16e eeuw, moet de kerkmuziek ook rekening houden met de eischen van de moderne gamme, die even zoo goed als de kerktonen de innigste uitdrukking geven kan aan 't gebed van alle geloovigen. Daarin wijkt Tinel af van de grondregels van 't Duitsche « Cäcilienverein » dat enkel het heil ziet in de oude kerkmuziek.

Volgens Tinel dienen de volgende woorden van Richard Wagner in acht te worden genomen : (Ges. Schriften, Bd. 2.) « Die menschliche Stimme, die unmittelbare Trägerin des heiligen Wortes, nicht aber der instrumentale Schmuck oder gar die triviale Geigerei in den meisten jetzigen Kirchenstücken muss den Vorrang in der Kirche haben; und wenn die katholische Kirchenmusik zu ihrer ursprünglichen Reinheit wiedergelangen soll, muss die Vocalmusik sie wieder ganz allein vertreten. Für die notwendig erscheinende Begleitung hat das christliche Genie das würdige Instrument erfunden, das ist die Orgel. »

Naar zijn doel streefde Tinel met de krachtdadigheid en de volharding, hem aangeboren. Nu hield hij zich bezig met al de studies betrekkelijk het specifieke vak van de kerkmuziek; zoo verwierf hij een grondige kennis van de meesterstukken op kerkelijk-muzikaal gebied uit de 16e eeuw.

In dit feit ligt het geheim van de meesterlijke stemleiding, zoo dikwijls geroemd bij Tinel; van dit oogenblik af straalt ze uit al zijn werken, zoowel van wereldlijken als geestelijken inhoud. Wijlen Dr. Franz Witt, voorzitter van 't algemeen Cäcilia-verbond voor alle landen, waar Duitsch wordt gesproken, gaf zijn hoogen dunk te kennen over Tinel's stemleiding, toen hij ze als « Schreibweise *à la* J. S. Bach » roemde; hij haast zich erbij te voegen dat het

Tinel niet te doen is om een bloote assimilatie, maar dat de toondichter van eigen middelen leeft.

Met onvermoeiden ijver maakte hij zich voorts al de kennis eigen, die hem nog ontbrak. Dan kwam hij eindelijk weer voor den dag met een rij werken voor solo, koor en orkest en andere van den meest verschillenden aard.

Het eerste werk waarin zich 't proces van Tinel's ommekeer openbaart, is het mannenkoor « Vlaamsche Stemme », op. 25. Veel andere werken volgden, waarop we terugkomen zullen.

Ondertusschen was Tinel in 1881 benoemd tot opvolger van den befaamden Lemmens, die in 1878 de eerste bestuurder der te Mechelen door den Kardinaal opgerichte Belgische kerkmuziekschool geworden was.

Onder Tinel's leiding steeg die school tot hoogen bloei en indien zijn pogingen tot veredeling der kerkmuziek in talrijke kerken onvruchtbaar zijn gebleven, aan hem ligt niet de schuld.

Hij had gedroomd de kerkmuziek in geheel ons land tot dat te kunnen herscheppen wat zij moet zijn. Maar in den loop der jaren zag hij dat hij zijn hart van dit ideaal moest aftrekken en dat het hem alleen als componist geoorloofd zou zijn voor de kerkmuziek iets wezenlijks te doen.

Tinel schreef theoretisch zijn grondregels neer in een schitterende redevoering, die hij hield op het Congres te Mechelen in 1889 (1), en later in een verslag over kerkmuziek, dat hij op verlangen van de Romeinsche Ritencongregatie in 1893 opstelde. In 1889 was van hem reeds een handboek verschenen over 't wezen en de uitvoering van den koraalzang Aan 't slot van dit werk heeft hij zeer opmerkenswaarde aphorismen — ook voor leeken — geplaatst.

Al de eerstelingen van Tinel zijn in Duitschland al vroeg besproken geworden door Albert Hahn in « Die Tonkunst » (Königsberg, 16 Nov. 1878 en 8 Nov. 1879). « In denselben, zegt Hahn, tritt die Neigung zum Beschaulichen und Wehmütigen hervor. » Die werken volgen hier : Een lied, zonder opusgetal; op. 1, 4 Nocturnes pour chant; op. 2, 3 Morceaux de fantaisie pour piano; op. 3, Scherzo

(1) Gedrukt in de *Kirchenmusikalische Vierteljahrsschrift*, 1892, afl. IV, bl. 171 en vlgg.

voor klavier; op. 4, 3 Liederen; op. 5, Quatre Mélodies; op. 6, Deux Mélodies; op. 7, Twee pianostukken (Impromptu-Valse et Chanson); op. 8, Zeven Liederen en Gezangen; op. 9, Klaviersonate; op. 10, Schilflieder von Lenau; op. 11, Lieder der Sehnsucht von Lenau; op. 12, Veertien oud-Vlaamsche minneliederen van Hoffmann von Fallersleben; op. 13, Vier Drinkliederen; op. 14, Au Printemps (5 pianostukken).

Ze zijn met uitzondering van op. 5, dat in 1875 verscheen en op. 2 in 1876 uitgegeven, gezamenlijk door de firma Schott te Brussel bezorgd. De jonge componist had de grootste moeite gehad om zonder kruiperij den uitgever te bewegen tot ontferming over zijn stukken; het kwam er enkel van, op voorwaarde dat Tinel zich verbond veertig exemplaren van ieder werk zelf aan te koopen. Dat er in zulke omstandigheden van geen honorarium hoegenaamd sprake kon zijn, is zoo klaar als de dag. Met de werken die volgden op op. 17, dus op zijn prijscantate van Rome, had Tinel nog niet eens dat... geluk. Al zijn pogingen leden schipbreuk : geen enkel uitgever wilde nog « aanbijten ». Voortaan werden al zijn handschriften met « eerbiedigen dank » teruggezonden. — Nu bleef den troostlooze nog één reddingsanker : Duitschland, het land der muziek.

« O Land, o Land so hoffnungsgrün,
O Land, o Land, wo bist Du? »

Alles te vergeefs! Ook hier geen onderkomen! Alle bemoeiingen bleven vruchteloos. Ten slotte, na herhaald gevraag, besloot in 1885 de firma Breitkopf en Härtel een proeve te nemen met eenige van zijn piano-stukken, ofschoon ze al de werken had afgewezen, die de toondichter na op. 17 had vervaardigd en hun ten onderzoek gestuurd. Zoo kwam het dat op. 32, « Bunte Blätter, » na op. 17 verscheen. Acht jaar vruchtelooze pogingen lagen daartusschen!... Toch kon dit werk niet volstaan om Tinel een blijvende plaats in te ruimen in 't archief van Breitkopf en Härtel. Nadat hij met den Leipziger uitgever in verbintenis was getreden, gaf Schott nog den « Jubelmarsch » uit, op. 30, een vierhandig klavierstuk, en ook het mannenkoor *Aurora*, door Tinel voor den internationalen zangwedstrijd te Mechelen in 1886 geschreven. Op eigen kosten ondernam de toondichter de uitgave van zijn « Marialiederen »

op. 34, van zijn « Motetten » op. 31, van zijn « Te Deum » op. 26, en *horribile dictu!* ook de klavierpartituur in drie talen van zijn « Franciscus. »

Nu echter namen de zaken een plotselingen keer. Het oratorio *Franciscus* werd in 1888, den 22en en 28en Oogst, met het orkest van de Brusselsche hofopera, op de kosten van 't bestuur der stad Mechelen uitgevoerd, onder persoonlijke leiding van den toondichter. Ongehoord was de bijval. Na de uitvoering hoorde ik Peter Benoit tot Alfons Lemaire uit Antwerpen zeggen : « Ik heb mijn meester gevonden. »

In Januari en Februari 1889 hadden te Brussel nog vier achtereenvolgende opvoeringen plaats in de *Concerts populaires*, onder leiding van Joseph Dupont en ook in den Muntschouwburg (1). Zoo schitterend was de uitslag dat de firma Breitkopf en Härtel onmiddellijk het gansche Franciscus-materiaal aankocht : de gegraveerde platen der reeds gedrukte klavierpartituur, het handschrift van de orkestpartituur, alle uitvoeringsrechten, en gansch den inbuidel, sluimerend in de portefeuille van den meester, daarbij.

Den 17en November 1890 was het de eerste opvoering van *Franciscus* in Duitschland, te Francfort aan den Mein, door Dr. B. Scholz. De Joden en Protestanten waren nog geestdriftiger in hunne bewondering dan de katholieken. De onbekende van gister was eensklaps een beroemdheid in Duitschland geworden. Van Francfort uit begon het werk zijn zegetocht. Te Aken (3 maal), Amsterdam, Annaberg, Antwerpen, (2 maal) Augsburg, Baltimore, Bazel, Berlijn (4 maal) Bernburg, Biberach, Birmingham, Bonn, Boston, (2 maal) Bremen, Breslau (3 maal) Brieg, Brünn, Brünswijk, Cardiff, Chicago, Cincinnati, Crefeld (2 maal), Dantzig (2 maal), Darmstadt, Dessau (2 maal), Dortmund, Dresden (3 maal), Dublijn, Duisburg, Düsseldorf, Elberfeld, Essen (2 maal), Francfort (3 maal), Freiburg (2 maal), Geneve, Gladbach, Glogau, Görlitz, Gumbinnen, Hamburg, Hannover, Herford, Hildesheim, Hirschberg, Insterburg, Kassel, Keulen, Kœnigsberg,

(1) Dat de onafhankelijke Joseph Dupont, die toenmaals bestuurder en orkestmeester van den Muntschouwburg was, *Franciscus* (wel niet met kostumen, maar toch *en guise de représentation*) voor de abonnés liet uitvoeren, kostte hem korten tijd daarna zijn plaats. « *Il voulait cléricaliser la Monnaie*, » klonk het uit den mond der Logie-Broeders.

Kopenhagen, Leeds, Leipzig (3 maal), Liegnitz (2 maal), Liverpool, Ludwigshafen, Luik, Maagdeburg, Manchester, Mannheim, München, Münster (4 maal), Nymegen, New-York, Neurenberg, Offenbach a. M., Praag, Pesth (2 maal). Posen (2 maal), Regensburg, Reval, Riga, Rotterdam, Schwerin (2 maal), Sint-Gallen, Solothurn, Straatsburg, Stuttgart (2 maal), Tilsitt (2 maal), Trier, Weenen, Wolverhampton, Würzburg, Zurich (3 maal) en nog in een twintigtal andere steden werd *Franciscus* uitgevoerd. Een echte triomf overal! Voor de eischen aan genen kant van den oceaan is een Engelsche klavierpartituur vervaardigd. Ook zag reeds een tekstboek het licht in 't Hongaarsch. Viermaal vergastte Berlijn zich aan dit werk, uitgevoerd onder de leiding van den uitmuntenden orkestmeester Siegfried Ochs. Op Sinksen 1894 kwam het in Aken aan de beurt op 't « Niederrheinische Musikfest », een onderscheiding die nog nooit aan eenen Belgischen componist te beurt viel.

De bekende schrijver van 't beste werk over Richard Wagner, P. Th. Schmid S. J. (1), schreef over *Franciscus* reeds in 1889 in de « Stimmen aus Maria-Laach » 't volgende : « Das Werk erweist sich als eine epochemachende Erscheinung auf musikalischem Gebiet, ein Stück warm pulsirenden Lebens, ein Tongebilde von höchstem Reichtum orchestraler und vocaler Klangwirkung, ein mit eigenem Geiste durchdachtes und dem reichhaltigen Vocabular eigener harmonischen und melodischen Wendungen geschmücktes Bild. Die Leitmotive sind schön, sie sind bieg- und schmiegsam, sie sind so interessant, dass sie unter zahlreichen Gestalten immer wieder aufs neue fesseln und in das Auge stechen, wie ein schillerndes Prisma. »

Een doordringende muzikale kritiek van het meesterstuk zou niet passen in 't bestek dezer schets. Dezen, die nog 't geluk niet hadden *Franciscus* te hooren, verwijzen we naar de uitvoerige bespreking, verschenen in de verzameling « Der Musikführer » van Bechhold, met talrijke muziekuittreksels daarbij. Ook de protestantsche criticus Martin Krause is daarover lezenswaard. Kortheidshalve zullen we uit den laatste slechts eenige zinsneden knippen :

(1) Das Kunstwerk der Zukunft und sein Meister Richard Wagner, Freiburg, Herder, 1885.

« Franz Liszt hat einst ein leeres Blatt der Kunstgeschichte mit einer prophetischen Ueberschrift versehen, die man in die Worte fassen könnte : « Die Wiedergeburt des Oratoriums aus dem Geiste des musikalischen Dramas. » Jetzt ist der gekommen, welcher berufen ist, das Blatt auszufüllen, ein Genius, welcher der Welt Neues zu verkünden hat : Edgar Tinel, der Componist des « Franziskus. » Kühn fasste er Alles zusammen, was Jahrhunderte lang in der Form des Oratoriums erreicht worden war, nicht mit dem Fanatismus des Reformators Bestehendes zertrümmernd, sondern es dem Neubau nutzbar machend.

Was den Gegenstand betrifft, so war Tinels Wahl die beste, beeinflusst von seinem genialen Instincte, der doch allen Gegenbeispielen zum Trotz, das herrliche Ziel trifft. Geboren wurde seine Musik aus dem Geiste des musikalischen Dramas. Jene Mischung von objectiver Schilderung und subjectivem leidenschaftlichen Empfinden, wie wir sie in Wagners Werken antreffen, charakterisirt auch die Musik Tinels. Aber die Mischung ist reiner als bei Liszt. Das Oratorium hat sich bei ihm nicht verweltlicht, wohl aber vermenschlicht. Tinel ist eine kerngesunde, musikalische Natur. — Ganz frappant ist die Behandlung jener Stellen, die das Ueberirdische in das Stück hineintragen; sie sind weit entfernt von jener Säuselei, welche meist die Schwindsucht der Erfindungsgabe verdecken muss. Zeugen sie nicht von einer merkwürdig kraftvollen Gesinnung und Empfindung, von einem Stolz des Gefühls, der sich als Sohn Gottes betrachtet? Ein Tongedicht wie der Sonnengesang ist eine Erquickung in unserer schwachherzigen, mattfühlenden, falsch empfindenden Zeit, ein fruchtbarer Tau, der scheinbare Einöden der Kunst neu zu befruchten imstande ist. Das urgesunde Wesen Tinels zeigt sich auch in dem Festhalten der Tonalität, im Vermeiden aller weltschmerzlichen Chromatik.

Seine natürlich sich bietende Polyphonie gehört zum Ganzen wie der Ast zum Stamme. Bezüglich des Recitativs ist Tinel auch völlig Reformator. Er beseitigt mit genialer Kraft jene süssliche, unrythmische Wimmerei über tremolirenden Streichinstrumenten und weist die recitirenden Stellen dem Männerchor zu. — Auch Tinels Orchesterbehandlung überbrückt die scheinbar unausfüllbare Kluft, welche das alte Oratorium vom neuen trennt. Mendelssohn neigte noch zu sehr zur Verehrung des Alten, bei Liszt verliert sich der kirchliche Styl

vollständig. Tinel dagegen fügt der Kraft der Alten, ohne stillos zu werden, die Farben des modernen Orchesters hinzu. Mann kann sich an dem Klange dieser Mischung gar nicht satt hören. Die Behandlung des Chores ist auch geradezu genial; was er hier leistet, steht ganz einzig da. — Mit Freude und Stolz darf man es constatiren, dass das Publicum die Grösse der Erscheinung des neuen Genius wohl zu schätzen weiss. Heutzutage ist man glücklicherweise in Deutschland darüber hinaus, erst mit dem Todestage eines Künstlers seine Verherrlichung zu beginnen und das deutsche Volk versteht auch ausländische Grösse voll und ganz zu würdigen. »

Een enkel verwijt is den beroemden meester door eenige vakbladen gedaan : Ze noemen Tinel « ein verkappter Operncomponist. » Deze kritiekers hebben den nagel op den kop geslagen. Op het tooneel zal Tinel al zijn gaven ontwikkelen. Daarom ook componeerde hij, door zijn genie geleid, na *Franciscus* een Muziekdrama. In Januari 1894 schreef Tinel hieromtrent een brief aan een muziekkritikus in Hamburg, die ons door dezen welwillend ter hand is gesteld en waaruit we hier 't volgende laten drukken, nog door geen enkel orgaan der pers gemeld :

« Ich arbeite jetzt an einem für die Bühne bestimmten Musikdrama in drei Aufzügen, — keine s. g. geistliche Oper! — welches das an dramatischen Situationen und tieferschütternden Momenten reiche Leben der in Flandern verehrten Heiligen Godoleva von Ghistel schildert. Ich habe vor, noch andere Heiligenleben zu behandeln. Sind doch, vom rein menschlichen Standpunkt aus, die erhabenen Gestalten des römischen Martyrologiums noch ein toter Buchstabe! Und meiner Meinung nach, ist es wenigstens ebenso interessant, wahren Begebenheiten aus dem Leben historischer Persönlichkeiten von seltener moralischen Grösse zu folgen, als sich für die Gebilde einer oft ungesunden oder wenigstens überspannten Fantasie zu begeistern. »

In zake van kleinere koorwerken met orkest schreef Tinel nog het lyrisch gedicht « Kollebloemen » (woorden van Pol de Mont), dat opgevoerd werd te Brussel, Leuven (2 maal), Berlijn (2 maal), Brugge, (2 maal) Francfort a. d. M., Kopenhagen, Liverpool, Cardiff, Chemnitz, Gotha, Neurode enz.; de ballade « Drie Ridders »; orkestbeelden uit den « Polyeucte » van Corneille, die men te Brussel (2 maal),

Antwerpen (3 maal), 's Gravenhage, Berlijn, Dresden, Chemnitz, Mühlhausen, Oldenburg, New-Brighton, Liverpool, Pittsburg, New-York, enz. heeft gehoord. Klaviersonaten en andere pianostukken, een wonderschoone orgelsonate, — die Dr. Reimann als welkomstgroet aan den meester, bij zijn triomfantelijke ontvangst in de « Berliner Philharmonie » meesterlijk voordroeg, — kwamen ook uit zijn pen. Verder talrijke liederen op. 16, 22, 28, 38, 40, 42, met een Duitsche vertaling erbij, mannenkoren, b. v. de XXIXe en de VIe psalm, de laatste als prijskoor voor den internationalen zangwedstrijd te Keulen 1891; nog *Adventliederen, Geestelijke Gezangen* en *Marialiederen* voor huis en concerto enz. Als toondichter van kerkmuziek leverde hij verschillende Motetten, een Alleluia, een Communie-lofzang, een prachtige *Missa in honorem B. M. V. de Lourdes*, voor 5 stemmig a capella koor, die zich, lijk al de werken van Tinel, door meesterlijke stemleiding kenmerkt en als toonbeeld in het slag een nieuw tijdperk opent van de kerkmuziek. Over die mis zegt de evangelische schrijver Dr. Max Seiffert : « *Dat* is echte kerkmuziek, en zulke meesters in 't vak mogen de protestanten aan de katholieke Kerk benijden. »

Verder gaf ons Tinel al wat verheven en grootsch is in zijn *Te Deum*.

Dit *Te Deum* is een dankhymne in den vollen zin van het woord. Tinel componeerde het nadat hij in 1883 van den rand van 't graf was teruggekeerd. In de maand September overviel hem een schrikkelijk lijden. Hij moest een gevaarlijke operatie onderstaan; den getrouwen zoon der Roomsche Kerk werden de Sacramenten der stervenden toegediend. Men vreesde het ergste met hem. Maar deze man was geroepen door de Voorzienigheid om groote dingen te doen. Hij genas in zoo ver, dat hij weer zijn bezigheden kon opnemen van bestuurder der Kerkmuziekschool, die hem zoo nauw aan het hart ligt. 't Was een gejubel onder zijn talrijke vrienden en vereerders ; dagelijks waren ze gedurende zijn ziekte in menigte naar zijn huis gestroomd om te vernemen hoe hij het stelde.

Een jaar later herviel hij. Een nieuwe operatie was noodig. (1) De arme lijder werd letterlijk doorboord, niet met

(1) October 1884.

het vlammenzwaard der liefde, lijk zijn Franciscus, maar met het bistouri der heelmeesters.... Op den koop toe sloeg de gapende wonde in 't kwaad.

Maar ook ditmaal overwon zijn gezond gestel. Toch keerden de krachten niet weer. 't Vel over de beenen, met holle oogen en uitgemergeld gelaat, ging hij toenmaals als een wandelend geraamte onder den last van 't leven gebukt.

Midden in zijn ellende dacht hij er nog aan, de ellende van anderen te verzachten. In den herfst van 1884 ging van een toondichters-commissie van alle denkwijzen een oproep uit aan 't muziekminnende Duitschland om een eerefonds te stichten aan den behoeftigen halfblinden grijsaard, Theodor Kirchner.

Altijd was Tinel een van de vurige bewonderaars van dien meester. Hij trad in verbinding met het Duitsch comité om als officieele vertegenwoordiger daarvan in zijn vaderland op te treden. Alhoewel hij toen nog in zeer bekrompen toestand leefde, liet hij op eigen kosten verschillende honderden exemplaren drukken, waarin hij zijn vrienden, bekenden en vakgenooten de zaak ter harte lei; hij schreef zelf de adressen en stelde zijn eigen naam aan 't hoofd van de lijst met een aanzienlijke bijdrage; de inschrijving bracht een fraaie som op.

Eenige maanden nadien componeerde hij de « Bunte Blätter » en droeg ze op aan Th. Kirchner. Hij meende toen niet lang genoeg meer te leven om de proeven zelf te verbeteren..... « Als Kirchner nr 6 van mijn « Bunte Blätter » zal overzien, dacht hij, zal hij wel merken dat ik daarin mijn eigen begraving heb bezongen. » Nr 3, 5 en 6 van dezen bundel pianostukken zijn van 't schoonste — 't zij in 't voorbijgaan gezeid — wat de moderne pianoliteratuur aanwijzen kan.

God had zijn uitverkorene door het lijden beproefd en hem zijner waardig bevonden. Nogmaals had de godvruchtige meester in den vorm van drie motetten een dankoffer gepleegd. Thans beloofde hij een groot werk te schrijven, zoo de goede God hem de volle gezondheid terugschenken wou. In den loop van 1886 verklaarde hem de geneesheer dat, zoo hij hield aan zijn leven, een derde operatie noodzakelijk was. De uitslag kon echter niet worden verzekerd. Met zijn gewone wilskracht was Tinel tot alles bereid; maar vóór alle zaken moest hij zijn *Franciscus* t'einde brengen.

Al het overige vergat hij en hij componeerde maar voort... Na een jaar was het stuk afgemaakt, en toen Tinel zich dan weer ter beschikking stelde van de geleerde faculteit was de operatie..... onnoodig geworden. Tinel heeft een groote godsvrucht tot de Allerheiligste Maagd Maria; alle dagen bidt hij zijn rozenkrans. Hij schrijft zijn genezing toe aan de voorspraak van O. L. V. van Lourdes. Voor hij « Franciscus » begon, in 1885, deed hij doodzwak een bedevaart naar heur heiligdom. Niemand is in staat het geluk en de godsdienstige geestdrift te schilderen, die hij ginder gevoelde. Daar ter plaatse schreef hij de heerlijke « Marialiederen. » Miraculeus genezen nochtans deed hij te Lourdes niet, en de krachten kwamen niet weer. Maar hij ging voort met bidden, en twee jaar later voelde hij plotselijk nieuw bloed door zijne aderen stroomen. Levensmoed sprankelde weer uit zijn helder oog; hij werd gezonder en krachtiger dan hij ooit in zijn leven geweest was. Tenger schijnt het hulsel, ja; maar het bergt een kerngezond gestel : gestaald en verjongd is het door de hevigste stormen heengegaan.

Tinel had in '81 zijn edele moeder verloren. Maar nog vóór hij dit pijnlijk verlies onderging, schonk de Voorzienigheid aan zijn ziel, die de moederliefde niet missen kon, een tweede moeder in den persoon van Juffrouw Constance Teichmann (1). Hooge vereering viel die waarlijk groote vrouw vanwege den meester te beurt; aan haar droeg hij zijn *Franciscus* op. Een lelietak versiert haren naam op het titelblad...

Dit over den kunstenaar. We wenschen thans verder den mensch te bespreken vooraleer we overgaan tot Tinel's jongste werk, zijn « Godelieve ».

Die zulke hartroerende tonen kan dichten, is niet enkel een door God bevoorrecht genie en een diep godsdienstige natuur : ook een edel mensch moet hij zijn. Daarom is bij Edgar Tinel de kunstenaar van den mensch onafscheidbaar. Deze verdient, ook zonder de kroon, waarmee zijn genie hem siert, grenzeloozen eerbied. Die dat fijngesneden aangezicht beziet, gevoelt onmiddellijk wat rijk zieleleven er verborgen moet liggen achter dat heldere denkersvoorhoofd, achter die sprekende, glanzende

(1) De « Engel van Antwerpen », aldaar overleden op den 14e December 1896.

oogen, waarin soms een traan perelen komt. In dat tengere lichaam klopt een warm-voelend hart en de kunstenaarsziel trilt als een Æolus-harp onder den adem van 't gevoel. Eer en roem hebben hem niet bedorven. Van zijne hooge roeping bewust zonder zelfbehagen, waardig en toch bescheiden, heeft Tinel een natuurlijk, open wezen.

Een dwarsdoor eerlijke natuur, vast van karakter en de waarheid beminnend tot in het kleinste, kan *niets* hem beletten naar zijn volle overtuiging te spreken en te handelen. Van alle reclame is hij gezworen vijand. Wordt hij door « interviewers » vervolgd, dan antwoordt hij met een humoristische lachje : « Dites seulement que je suis un drôle de coco! »

Tinel is een dichters- en denkersnatuur. Zijn beeldrijke fantazie, die voor alles de eigen uitdrukking vindt, zijn geestige invallen, zijn universeele kennis en zijn vurig woord, maken hem onbetaalbaar in den omgang. Bevindt hij zich echter met menschen voor wie hij geen sympathie voelt, of die hem niet begrijpen kunnen, dan kan hij uren lang zwijgen. (1) Ook is hij van, 't *irritabile genus,* een eigenschap, alle groote genieën gemeen; maar in den grond is hij zachtmoedig en goed jegens ieder. Lijk alle menschen, die werkelijk edel zijn en groot, heeft hij een kinderlijk gemoed; en ondanks alle ontgoochelingen en wederwaardigheden heeft hij toch het geloof in de menschheid bewaard. Hooghartig en zonder eigenliefde, heeft hij zich nooit gewroken aan zijn medemenschen over het onrecht hem zoo vaak aangedaan. Zijn geloovig hart is lijk dat van den H. Franciscus, — Tinel is van de derde orde —, met liefde voor de menschheid vervuld. Dit wil niet zeggen, dat hij geen blijken heeft gegeven van vaardigheid in 't afweren van onbillijke aanvallen.

De gevierde meester heeft buiten het schoon getal van zijn vrienden en geestdriftige aanhangers, de eer door een zeker soort partijmannen om alle mogelijke redenen doodgezwegen te worden. Onafhankelijk van karakter, gevoelt Tinel het diepste misprijzen voor klieken en kapellen. Met een Olympisch voorhoofd gaat hij zijn weg ondanks keffers en kniezers; rustig en lustig — slechts de vrees des Heeren

(1) Zich « uitzwijgen », zooals R. Schumann zou zeggen.

in 't hart — streeft hij voort naar zijn doel. Velen is dit een doorn in het oog; en van een beroemden Belgischen toondichter moest hij eens hooren : « Aussi longtemps que vous n'aurez pas rompu avec Rome, vous ne ferez rien de bon. »

Tinel bekommert zich intusschen niet een zier om partijtwist. In 1889 werd hij tot opziener van de Belgische muziekscholen benoemd, en in 1896 riep hem Vlaanderen's beroemdste zoon, F.-A. Gevaert, naar 't Conservatorium van Brussel, als opvolger van Ferdinand Kufferath in contrapunt en fuga. De schitterendste leerlingen verlaten ieder jaar zijn klasse. Toch blijft Tinel ook bestuurder van de school voor kerkmuziek te Mechelen; daar leidt hij in zijn stille woonst een ingetogen leven aan kunst en familie gewijd. « Drie zaken, zegt hij dikwijls, moet ik hebben, om gelukkig te zijn : de arbeid, het gebed en mijn pijpke. » Wat echter zijn teeder vaderhart vreugde schenkt zonder maat, is de jubelende vreugd van zijn kleinsten, als hij hun telken jare den 6n December, in St. Niklaas verkleed, een bezoek brengt; of nog als hij hen op voorstellingen vergast met de tooverlantaarn; of — last not least — als hij hun het Reuzenmotief uit *Franciscus* voortoet, namelijk de solo voor fagot, die de « Ballade der Armoede » voorafgaat. Rusteloos werkend, gunt hij zich slechts per uitzondering een uurtje praats met een vriend. Maar dan gaat het er ook bij den « eedlen bruisschaert » en fijne Havanasigaren lustig op los. Tinel is dan, lijk altijd en in alles, geheel aan zijn bezigheid, en geest en vernuft vonkelt op lijk het borrelend nat.

Zal ik het verklappen, lieve lezer, of Tinel liever oesters verorbert of kaviaar, ganzelever of zwaluwnesten, dat zou toch te zeer op een Mascagnibaalsche reclame gelijken en 't zou te schril een wanklank maken met des meesters wezen.

Moge Tinel ons nog talrijke werken schenken met paarlen en diamanten bezaaid, die onschatbaar zullen blijven van waarde, ook dan als het sterfelijk hulsel van den Meester allang zal zijn vergaan! Mogen den edelen Meester intusschen nog lange gelukkige levensjaren weggelegd zijn! (1)

(1) Het tweede gedeelte van dit opstel zal de uitvoering van *Godelieve* te Leuven behandelen en verschijnt de volgende maand.

LUCIS ANTE TERMINUM.

De stille lucht hangt wêer
het wijde Westen rood
en stervend zwijgt de dag
al zijn geruchten dood.
't Wordt ruim en eenzaam, en
de reken boomen staan
heel ver met lichten mist
en stilligheid omdaan.

In zware ruste alom
de hoeven, lijnen hard,
op al dat avondrood,
hun' groote plekken zwart;
gehurkt zoo zitten ze in
hun wijde velden neer
en 't deinend koren wiegt
ze in slape weg en wêer.

Het dorp rust. En het volk
ligt voor zijne open' deur,
en aâmt met de avondlucht
den veien zomergeur;
men babbelt stil, terwijl
de kinders in het zand
schoon' hofjes bouwen en
wêer breken overhand.

De zonne is weg, alom
de wijde lucht ontroodt;
de schemer doffelt 't licht
in zijnen grauwen schoot,
en geen geruchte meer
de aanstaande nacht bedriegt,
als 't zingen van een' vrouw
die nog haar kinders wiegt.

CAESAR GEZELLE.

(*Heule-Watermolen*) 21-6-1901.

DE OPVOEDING EN DE TOEKOMST VAN DEN GODSDIENST (1).

De Geest is het, die levend maakt; het vleesch is van geen nut. De woorden, die ik tot u gesproken heb, zijn geest en leven. JOAN. VI, 64.

GODSDIENST is het leven in en met God door Jesus Christus : hoe sterker, hoe reiner, hoe liefdevoller het leven, des te hooger en te heiliger de godsdienst. De Heiland kwam opdat de menschen het leven zouden hebben en het overvloediger zouden hebben. In Hem wordt het leven van den Opperste veropenbaard. Hij heeft aan de wereld een juister begrip van de waarde des levens, van deszelfs heiligheid, beteekenis en doel gegeven dan zonder Hem mogelijk was. Zijne woorden zijn geest en leven, het prediken en in 't werk stellen des levens. Zij die Hem kennen en beminnen worden verfrischt door stroomen van levend water, zij die Hem volgen hebben het licht des levens. Hij is de weg, de waarheid en het leven. Heel Zijn arbeid is ten gunste des levens. Hij geeft aan de blinden het gezicht, de spraak aan de stommen, kracht aan de zwakken, moed aan de hopeloozen, geloof aan de twijfelenden, vergiffenis aan de zondaren. Hij legt zijn leven neer, opdat de menschen het onsterfelijk leven zouden verwerven. Hij is de verrijzenis

(1) Sermoen gepredikt in de Jesuskerk te Rome den 21n Maart 1900, vertaald door M. K. De Bruyn. Over Z. D. H. Mgr. Spalding, bisschop van Peoria in Illinois, zie de nota van Mgr. Abbeloos in *Dietsche Warande en Belfort*, 1900, bl. 664-665.

en het leven en zij die in Hem gelooven, al zijn zij dood, zullen leven. Voor geheel het menschelijk geslacht is Hij het levensbeginsel. Hij beantwoordt den diepsten roep van 's menschen wezen, dat naar leven en vrijheid streeft. Het hoogste leven is het hoogste dat wij kunnen kennen. Het is volmaakte macht, kennis, goedheid, schoonheid, liefde. In God wordt het als drievuldigheid veropenbaard; op aarde verschijnt het als eene deeling in drieën. Het is het planten-, dieren-, menschensleven; het is lichamelijk, verstandelijk, zedelijk. Het veropenbaart zich in geloof, hoop, liefde; in kunst, wetenschap en godsdienst, in den eenling, in het huisgezin en in de samenleving. Al wat waarde heeft ontleent deze waarde aan 't vermogen dat het bezit van het leven te onderhouden en te ontwikkelen, en de belangrijkheid der instellingen is in evenredigheid met dezer invloed op het leven.

Leven, meer leven, immer toenemend leven is het einde; zooals volstrekt oneindig leven de oorsprong en het begin is van alle dingen. Al het overige is enkel een middel. Eene ziel die denkt en handelt in het licht van gedachte en liefde is meer dan een heelal van zonnen en dwaalsterren zonder bewust leven. Van daar dat stoffelijke vooruitgang slechts goed is in zoover hij geestelijke doeleinden dient. De wereld bestaat voor den mensch, en de mensch bestaat opdat hij God moge kennen en beminnen, en daarbij onophoudend groeien in macht en levensbekwaamheid, meer en meer het eeuwige en alvolmaakt wezen gelijk wordend, door wien en in wien en voor wien hij moet leven of anders vervallen en vergaan.

Het groeien is derhalve de wet van 's menschen leven. Hij moet blijven groeien, wil hij zijne levenskracht niet verliezen : en naarmate hij zich ontwikkelt, moeten de instellingen waardoor zijn leven wordt onderhouden en gevoed, beantwoorden aan zijne toenemende behoeften. Daar hij, om te leven, zich moet kunnen vernieuwen en bijgevolg veranderen, moet de omgeving waarin hij geplaatst is, zich naar zijne wassende noodwendigheden schikken en derhalve veranderen. Daar God aan zijne Natuur het vermogen geeft van zelf-vernieuwing, is het ongelooflijk dat hij dit vermogen zou weigeren aan zijn hoogere geestelijke schepping.

Groeien is ontwikkelen, en het algemeene middel dat God ons gegeven heeft om ons wezen te ontvouwen en te versterken is de Opvoeding. De edelste personen, de edelste rassen zijn deze die de beste opvoeding genoten. Zelfs de

godsdienst, de aanbidding van God in geest en waarheid, kan slechts door de opvoeding worden in stand gehouden. Door Zijne daden en Zijn onderwijs, door Zijn lijden en sterven, stichtte Christus het rijk des hemels. Hij gebood Zijnen Apostelen te gaan en alle menschen te onderwijzen, nadat Hij hun eerst getoond had dat zij alleen ware apostelen en onderwijzers konden zijn door elkander te beminnen, door alle menschen te beminnen, door de menschelijke volmaking te beminnen: Gods beeld in de ziel. Het geheim der macht ligt in de opvoeding, in de opvoeding die het verstand versterkt en verlicht, die het hart reinigt en verbreedt, die het geweten vormt en bevestigt. Om goed op te voeden, moeten wij de diepten van 's menschen wezen raken; wij moeten tot hem spreken in innerlijke schuilplaatsen, waaruit geloof, hoop en liefde spruiten, waar God tegenwoordig is en smeekt. Wij mogen niet op oefeningen, hoe aanbevelenswaardig ook, de meesten nadruk leggen; niet op gebruiken, hoe eerbiedwaardig ook; wij moeten ons meer tot geest en hart wenden, dan tot de zinnen en de verbeelding; meer tot de rede dan tot het geheugen, tot den geheelen mensch, zoo ge wilt, maar nooit tot de redeneerkracht alleen.

De waarheid, die ons niet alleen vrij maar ook sterk en beminnend maakt, is geen dood iets. Ze kan niet van opschriften voorzien en, als de voorwerpen van een muzeum, weggelegd worden. Zij is geene verzameling van formulieren of een stel van regels, zij is leven, het leven der ziel; zij is leven en schoonheid en goedheid. Zij is hetgene waardoor wij leven, en alleen door haar te beminnen kan men haar bezitten. Willen wij wel opvoeden, willen wij de menschen Kristelijk maken, wij moeten hen niet alleen in alles God leeren zien, maar hen leeren medegevoelen met alles wat Hij gemaakt heeft en maakt: wij moeten hen bekwamen om Zijne tegenwoordigheid niet alleen waar te nemen en te gevoelen in de gedenkteekenen en daden van het verleden, maar vooral in den moed, de wijsheid, de kennis, de liefde en de macht dergenen die met en rondom ons leven en werken. Om katholiek te zijn, moeten wij al wat waar en goed is aanvaarden en er ons in verheugen. Niet enkel onze vrienden, ook onze vijanden moeten wij beminnen; wetende dat ook zij, langs wegen buiten onze waarneming, den goddelijken wil helpen vervullen. Geen menschelijk

wezen weet genoeg, of bemint genoeg, of hoopt of gelooft genoeg, of is gelukkig genoeg. Werpen wij ons dus, zonder vrees of mistrouwen, in den grooten wereldstrijd voor waarheid, rechtvaardigheid en rechtschapenheid; doen wij wat in ons ligt om de menschen Kristelijk te maken, om het rijk des hemels nader te brengen; leeren wij allen inzien dat God in de wereld is, en dat hoe meer de mensch Hem gelijk wordt, hoe meer hij zal gevoelen welk een goddelijk voorrecht het is hier en thans te leven en te werken voor het heil der menschheid. Laat ons daarom alle bekrompen gedachten en alle verdeelende en verzwakkende gevoelens ter zijde stellen. Houden wij ons overtuigd dat God alle menschen, zelfs in deze wereld, tot een hooger leven roept; in de eerste plaats de verdrukten, de onterfden, de zwakken en de verlatenen. Den grootsten dienst dien wij een menschelijk wezen kunnen bewijzen is hem eene goede lichamelijke, verstandelijke, zedelijke en godsdienstige opvoeding te verstrekken. Indien het onze plicht is aan allen, zoo ver als in ons ligt, goed te doen, is het onze plicht voor aller opvoeding te arbeiden; opdat geen kind Gods met een verzwakt lichaam, of een verduisterd verstand, of een verhard hart, of een verdorven geweten zou leven. En aangezien het onze plicht is op te voeden, is het onze plicht de beste opvoeding te verstrekken: en eerst en vooral de beste opvoeding te geven aan de vrouw: want als vrouw is zij de door God aangestelde allereerste opvoedster. Welke hoop bestaat er op waren vooruitgang, vooral in het godsdienstig leven, indien wij haar onopgevoed laten? Waar de vrouw onwetend is, is de man ruw en zinnelijk; waar haar godsdienst slechts bijgeloof is, is hij twijfelzuchtig en oneerbiedig.

Willen wij een ras hebben van verlichte, edele en brave menschen, zoo moeten wij aan de vrouw de beste opvoeding verstrekken waarvoor zij vatbaar is. Zij heeft het zelfde recht als de man alles te worden wat zij kan, alles te weten wat kan geweten zijn, alles te doen wat billijk, rechtvaardig en goed is. De zielen hebben geen geslacht. Indien wij de helft van het ras onwetend laten, hoe zullen wij hopen de andere helft in het licht van waarheid en liefde op te heffen? Laat het verstandelijk vermogen der vrouw aangroeien, laat haren invloed toenemen, en steeds meer zal zij haren man ter zijde staan in zijn strijden om Gods wil te doen zegevieren. Van den tijd af dat de Moedermaagd het Heilandskind in hare

armen hield tot op dit uur toe, was de vrouw de groote beminnares van Christus en de onvermoeide helpster van Zijne kleintjes, en hoe meer wij haar sterken en verlichten, hoe meer wij aan haar verheven geloof en vroomheid de macht der kennis en beschaving toevoegen, des te doeltreffender zal zij arbeiden om het leven te reinigen, om de rechtvaardigheid, matigheid, kuischheid en liefde te doen heerschen. Zij is onzelfzuchtiger, kan meer geestdrift gevoelen voor geestelijke doeleinden; zij heeft meer gevoel voor het schoone, het edele, het goddelijke dan de man; en hoe meer hare kennis toeneemt, des te meer zal zij eene hemelsche kracht worden om het rijk Gods over de aarde te helpen verspreiden. Zonder twijfel heeft onze onverschilligheid voor de opvoeding der vrouw in geen geringen graad schuld aan onze tekortkoming om alle harten der menschen te winnen.

Krachtens hare goddelijke instelling heeft de Kerk het opperste en volstrekte recht om de Kristelijke waarheid te onderwijzen en daardoor op de gansche opvoeding in te werken. Aan haar alleen gaf Christus de opdracht om alles wat Hij veropenbaard en bevolen had te onderwijzen; en niemand die gelooft, dat Hij de woorden van den Eeuwigen Vader spreekt mag weigeren naar de stem Zijner historische Kerk te luisteren, waar zij zich over zaken van godsdienst en zaligheid uit. Christus zond Zijne Apostelen niet om allerlei kennis, — maar om Zijnen godsdienst te onderwijzen: om de aanbidding Gods in geest en waarheid te onderwijzen, in nederigheid des geestes en reinheid des harten, als menschen die honger en dorst hebben naar rechtschapenheid. In alles wat het godsdienstig leven raakt neemt de Kerk Christus' plaats in; zij vertegenwoordigt Hem en spreekt met Zijn gezag, en opdat zij dit met onfaalbare zekerheid vermoge te doen, werd de Heilige Geest haar gezonden en verblijft met haar. Maar Christus onderwees geene letterkunde, wijsbegeerte, geschiedenis of wetenschap, en derhalve stelde Hij Zijne Kerk niet in om die zaken te onderwijzen. Hij grondde eene Kerk, geene academie. *Non in dialectica complacuit Deo salvum facere populum suum.* Hij liet de natuurlijke kennis waar Hij die vond, liet haar groeien door aanwas en ontwikkeling, door de werkzaamheid van bijzondere verstanden en rassen, met den gang der eeuwen. Hij beval Zijne Apostelen alles te onderwijzen wat Hij hun geboden

had — de beginselen van zaligmaking en van een kristelijk leven. Om die dingen te veropenbaren kwam Hij: om ze in de hoofden en harten der menschen als zaden van onsterfelijk leven te planten leefde en stierf Hij. Ongetwijfeld zou God van den beginne af al de waarheden der wetenschap hebben kunnen kenbaar maken; maar dit lag niet in het Goddelijk plan. Gedurende duizende jaren werd het aan de wereld overgelaten haren weg te midden van de duisternis der algemeene onwetendheid te zoeken; toen Christus kwam bestond de wijsbegeerte van Plato en Aristoteles sedert drie eeuwen op de wereld, maar Hij maakte geenerlei toespeling op dezelve. Nooit loofde Hij die groote meesters van allen die kennen, of keurde Hij ze af. Degenen die Hij aanviel waren niet de leeraren der wijsheid, maar de geveinsden, die verslaafd aan de letter der wet, oefening op oefening hielden en voorschrift bij voorschrift voegden, maar den geest van den godsdienst verloren hadden en afgedwaald waren van de eindelooze liefde, die God is. Hij kwam om den mensch onsterfelijk geloof en hoop en liefde te brengen. Hij sprak geen woord hetwelk ons had kunnen doen veronderstellen dat Hij de letterkunde of de wijsbegeerte, de geschiedenis of de wetenschap beschouwde als een hinderpaal voor de aanbidding Gods in geest en waarheid. Hij gispt begeerlijkheid en hoererij, onverschilligheid en harteloosheid, maar Hij waarschuwt niet tegen den drang naar kennis, den drang om ons wezen alzijdig op te bouwen, steeds meer aan God in macht, wijsheid, goedheid en schoonheid gelijk te worden. Hij legt den nadruk van Zijn voorbeeld en leering op godsdienst, op eeuwige dingen. Hij zegt ons dat wij God en Mammon niet kunnen dienen, maar Hij zegt niet dat geloof en rede strijden. Wij zijn menschelijk omdat God in de ziel aanwezig is. Wij hebben eene rede omdat het goddelijk licht in ons schijnt; — het licht dat elke mensch in de wereld komend, verlicht. Er kan geene werkelijke tegenspraak zijn tusschen God en heelal, tusschen het natuurlijke en het bovennatuurlijke, tusschen geloof en kennis. Integendeel, het heelal is de openbaring van Gods wijsheid, goedheid en macht. Het natuurlijke en het bovennatuurlijke komen beide van Hem; en in eene breeder en dieper kennis zullen wij den grondslag vinden voor een machtiger en geestelijker geloof in den Eeuwigen Vader en zijnen goddelijken Zoon. De waarheid kan de

waarheid niet tegenspreken, want de waarheid is waar omdat zij in God wortelt, die de volstrekte waarheid is, en eens met zijn zelven.

Dingen zijn wat zij zijn, en God schonk ons de rede opdat wij ze zouden zien zooals zij zijn. Nooit kan het onware bewezen worden waar te zijn, en de oorsprong der waarheid kan nooit de dwaling onderwijzen of genade geven om de dwaling te gelooven. Elke waarheid is rechtgeloovig, 't zij zij kome tot ons door de veropenbaring, bevestigd door de onfaalbare stem der Kerk, of in den vorm van zekere en wetenschappelijke kennis. De Kerk en de mannen der wetenschap moeten beiden de geldigheid der rede aannemen, en moeten dus erkennen dat de rede zich zelve niet kan tegenspreken. Kennis en geloof doen te zamen Gods werk, beide helpen 's menschen wezen in steeds toenemende gelijkheid met hem opbouwen. Laat ons op de tegenstelling tusschen het tijdelijke en het eeuwige niet te veel gewicht leggen.

God is juist hier en juist nu zijn wij onsterfelijk en al wat ons helpen kan om zijnen wil te doen met onzen naaste doelmatiger bij te staan, is geheiligd en onwaardeerbaar. Het reiken van een glas water, in den waren geest, is heiligendienst, en evenzoo de geduldige nasporing die tot de kennis leidt der oorzaken van lijden en ziekte, en ons daardoor in staat stelt de pest af te stuiten of onbewoonbare gewesten gezond te maken.

Hoe oneindig moeilijk is het niet met vrucht het Evangelie te prediken aan degenen die in onwetendheid en als in de duisternis des doods leven! Allen die gearbeid hebben en die arbeiden om het geheele volk op te voeden, om de gelegenheid van een vrijer en menschelijker leven aan allen te brengen, waren en zijn, opzettelijk of niet, werkers in de zaak van Christus voor de zaligmaking der menschen.

Met welk een wantrouwen beschouwden Katholieken en Protestanten de wetenschappelijke sterrekunde toen zij begon ingang te vinden! En toch, wat heeft zij gedaan tenzij ons een oneindig wonderbaarder en verhevener heelal doen kennen dan de mensch ooit gedroomd had? Zoo met alle vooruitstrevende kennis. Door onzen blik in Gods werk te verruimen geeft zij ons eene hoogere opvatting van zijne volstrekte volmaaktheid; en te zelfder tijd stelt zij ons doeltreffender middelen ter hand om voor 's menschen welzijn te werken. Een ware katholieke geest veroordeelt niets wat den mensch

dienstig kan zijn als vreemd aan Gods wil zooals die in Christus veropenbaard is. Wij blijven bij het gezagsbeginsel, en tevens gelooven wij dat 's menschen geest vrij is, en dat hij het recht heeft alles te onderzoeken en te leeren wat kan onderzocht en gekend worden. Zal de Kerk in de nieuwere wereld leven en vooruitgaan, zoo moeten de Katholieken niet alleen vrijheid hebben om te leeren, maar ook om te onderwijzen. De geest is geen werktuig, en wordt hij aan werktuigelijke regels en leerwijzen onderworpen, dan verliest hij zijne zelfwerkzaamheid, wordt verneuteld en gemaakt, en zinkt allengskens in onmacht. Een slaafsche geest kan nooit de vrijmakende waarheid kennen. Christus stichtte zijne Kerk niet om wijsgeerige, wetenschappelijke of geschiedkundige vraagstukken op te lossen. Deze werden aan de menschelijke opsporing overgelaten. Maar indien de Katholieken hopen hun bovennatuurlijk geloof aan eene eeuw van beschaving en ontwikkeling aan te bieden, mogen zij de voornaamste middelen niet verzuimen die het verstand sterk, buigzaam en verlicht maken. Onze begaafde mannen, priesters of wereldlijken, moeten aangemoedigd worden om de middelen die de Schepper hun toevertrouwde nuttig te gebruiken; en om hen tot dit hoog belangrijk werk voor te bereiden moeten wij alles in 't werk stellen om hen van de best mogelijke scholen te voorzien. Indien wij ons afzonderen en uit het hoogste verstandelijk en zedelijk leven vallen van de wereld rondom ons, zullen wij noodlottig in eenen staat van minderheid geraken, en de macht verliezen om ons te doen hooren en verstaan. Indien de Kerk, in de eerste eeuwen van het Kristendom, het ware en goede der heidensche wijsbegeerte en ontwikkeling tot zich kon trekken; indien de H. Augustinus en de H. Thomas van Aquinen Plato en Aristoteles wisten te dwingen helpers der zaak van Christus te worden, waarom zouden wij moed verliezen en gaan denken dat de Kerk het aaneigeningsvermogen heeft verloren? Zij is oud, ja, maar zij is ook jong, daar zij de belofte van het eeuwig leven bezit; en daarom kan haar nooit de macht ontbreken zich de vereischten van eene steeds zich ontwikkelende omgeving aan te passen.

Aangezien Christus het slagen zijner Leering ruimschoots van menschelijke inspanning heeft laten afhangen, terwijl hij de natuur niet door de genade vernietigde, maar

veel meer de uitoefening van den vrijen wil versterkte, zoo moeten wij weten hoe wij onze beste en sterkste mannen kunnen gebruiken; want eene instelling die hare beste en sterkste mannen niet weet te gebruiken is in verval. Wat is er te vreezen? Is het begrijpelijk dat de menschelijke dwaling het op Gods waarheid zou winnen? Behoeft de godsdienst van Christus, het volstrekt en vast geloof, de hulde van geheimhouding, van valsche verdediging of van leugens? Waarheid is het opperste goed van het verstand, zooals heiligheid dit is van het hart; en waarheidszin is de grondslag der rechtschapenheid. De zekerste uitkomst van de wijsgeerige gedachte der laatste honderd jaren is, dat de eerste oorzaak en het laatste einde aller dingen niet werktuigelijk of stoffelijk, maar geestelijk zijn. Zoo wij maar diep genoeg gaan, falen wij er nooit in God en de ziel te vinden. Zullen wij de uitkomsten der historische opsporingen vreezen? In de kerk evenals op de wereld is het goede met het kwade vermengd geweest, — het kaf met het koorn. Het mag den mensch vergund zijn te weten wat God heeft laten gebeuren; en zoo wij wijs zijn, kunnen wij, zelfs op de minst belovende velden, vruchten nalezen, die in ons eene hoogere wijsheid en eenen edeleren moed zullen kweeken. Eene goede zaak kan noch door vreesachtigen noch door onoprechten ooit waarlijk gediend worden. En wat van de geschiedenis der Kerk geldt, geldt ook van de geschiedenis des Bijbels. Geene feiten, met deszelfs inhoud in verband, kunnen het licht van Gods woord verduisteren, dat voor altijd uit zijne bladzijden straalt om het pad te verlichten dat leidt naar een hooger en volmaakter leven, en eindelijk naar een eeuwigdurend leven.

Het is een grondbeginsel van den Katholieken godsgeleerde en apologeet dat er overeenstemming bestaat tusschen welbegrepen veropenbaring en de juist gekende feiten van het heelal, en dit zoo zijnde moet de diepste gedachte en de zekerste kennis het onbetwistbaarste bewijs voor de waarheid van ons geloof leveren. De Katholieke die met diepe overtuiging op dit beginsel steunt, zal geene bewijzen of tegenstrevers vreezen. Indien het geloof geene nieuwe sterkte geeft aan het verstand, aan het hart, aan den geheelen mensch, is zulk geloof wel het ware? Zullen wij ophouden naar kennis te verlangen en er naar te streven omdat wij gelooven? Is het de eigenschap niet van een levendig geloof,

tot denken en handelen aan te sporen? Zijn geloof, hoop en liefde, indien zij levend zijn, niet de hoofdbronnen der hoogste wilskracht? Bewijst de gansche geschiedenis niet dat een echt menschelijk leven slechts mogelijk is, waar de mensch op edele en vrije wijze zelfwerkzaam is, waar hij dapper streeft naar meer werkelijke kennis en grooter deugd? Waar wij streven is er wel gevaar van dwaling en vergissing; maar waar wij in geestesslaap rusten zijn verval en ondergang onvermijdelijk. Een ongebruikt vermogen slinkt tot dat het ophoudt te zijn. Zij die durven moeten wagen : gevaar kan slechts te boven gekomen worden door het te gemoet te gaan. Zal de Kerk woorden van goedkeuring en aanmoediging tot al hare kinderen spreken uitgezonderd tot degenen die met eerlijken zin en onvermoeibare vlijt naar dieper en warer kennis streven? Zal zij de Katholieken in den slaap eener zelftevreden onwetendheid laten vallen, terwijl de groote wereld vooruitgaat en hen in de windselen des grafs laat?

De denkwijze regeert de menschen, en de denkwijze wordt door het geloof gevoed, en geloof wordt geschapen en in stand gehouden door begrippen. Indien wij ons buiten de verstandelijke beweging des tijds laten vallen, zullen wij den invloed over de geesten die de denkwijze scheppen en de toekomst vormen verliezen. « Een man, » zegt von Hertling, « die met goed gevolg het veld der wetenschap bearbeidt, wiens naam met schitterende letters in het geschiedenisboek wordt geschreven, en die daarbij als een ware zoon der Kerk leeft, weegt op tegen geheele boekdeelen van apologeten. » De waarheden der zaligheid zijn buiten twijfel oneindig belangrijker dan de wetenschappelijke waarheden; maar deze natuurlijke kennis vestigt zoo zeer de aandacht en wekt zoo zeer de belangstelling der hedendaagsche geesten, zij vervormt en verbetert zoo zeer de bewerkingswijzen waardoor de beschaving wordt bevorderd, dat zij eene nieuwe wereldbeschouwing heeft doen ontstaan, niet alleen in de hoofden der weinige diepe denkers en eigenaardige navorschers, maar in het groote publiek van verstandelijke mannen en vrouwen; en zullen onze woorden een antwoord uitlokken, zoo moeten wij ons op het standpunt onzer hoorders kunnen verplaatsen. De godsgeleerde, de apologeet, de redenaar moeten tot de kinderen van dit geslacht kunnen zeggen : « Wij zien alles wat gij ziet, en

verder zien wij de goddelijke waarheid. » Bewijs- en sluitredenen hebben weinig overredingskracht. Wij winnen menschen door hun de feiten des levens te toonen; en om dit te doen moeten wij de dingen uit menig punt kunnen bezien. Deze bekwaamheid is juist dat wat de beste opvoeding verschaft; want zij maakt het verstand open, verlicht, schoon, buigzaam en veelzijdig.

Wij gelooven dat God in Christus openbaar is gemaakt, en dat het Katholieke geloof zijne veropenbaring is. Zoo ons geloof niet ijdel is, hoe meer het geesteslicht op hetzelve, op zijnen oorsprong en zijne hoofdstrekkingen wordt neergelaten, des te goddelijker waar en goed en schoon zal het blijken te zijn. In de diepten en te midden van het begin der dingen moeten zelfs de klaarziendsten naar hunnen weg tasten; en in stede van hen te ontmoedigen door de eerlijkheid hunner inzichten verdacht te maken, zouden wij hunne dwalingen gaarne door de vingers moeten zien, en met dankbaarheid zelfs het zwakste lichtstraaltje ontvangen dat zij op de geheimenissen van leven en zijn kunnen werpen. De goeden en edelmoedigen zien licht de fouten en zwakheden der wijzen en grooten door de vingers.

Te leven in den geest, onophoudend te streven om meer van de oneindige waarheid te leeren is niet voor iedereen gemakkelijk. Het vereischt eene tucht, eenen moed, eenen geest van zelfverloochening, dien slechts de weinigsten bezitten; en wanneer mannen van zulke sterkte en uitmuntendheid zich aan de opheldering en verdediging der leeringen van den godsdienst wijden, moeten wij hen eeren en vertrouwen, zooniet zullen zij den moed opgeven of zich op studiën toeleggen waar hun arbeid zal gewaardeerd worden. Indien er jegens onze bekwaamste geesten mistrouwen mag bestaan, zal de onfeilbare uitkomst zijn een dalen van het geheele verstandelijk leven der Katholieken en, als gevolg, een dalen van hun zedelijk en godsdienstig leven. Zoo wij geene groote meesters bezitten, hoe kunnen wij op ijver- en liefdevolle volgelingen hopen? Indien wij geene mannen hebben die levenwekkende boeken schrijven, boeken van kracht, boeken die letterkunde zijn en duren, hoe kunnen wij verwachten langs eenen innerlijken weg in het hooger leven van onzen tijd te komen, om de hoop en de gedachten der menschen te verlevendigen, te reinigen en te verheffen? Is de Bijbel zelf geschreven met de strenge nauwkeurigheid

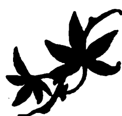
eener wiskundige verhandeling? Is hij niet veel meer een boek van leven, van letterkunde, vol zinnebeelden, metaphoras en dichterlijkheid? Welk boek werd zoo zeer misverstaan en misuitgelegd zelfs door eerlijke en verlichte geesten, door godsgeleerden zelven? Toont zijn gang en stijl niet aan dat het niet bestemd was om te dienen als een voldoenden geloofsregel? Ja, er bestaat veel meeningsverschil over deszelfs zedelijke leering wat zekere belangrijke punten betreft, zoodat er, zonder eenen oppersten en onfaalbaren levenden verklaarder, geene mogelijkheid van overeenstemming zou zijn omtrent de beteekenis der goddelijke ingeving.

Aangezien de door God ingegeven schrijvers zoo licht misverstaan kunnen worden, mogen wij daar niet uit besluiten dat het onze plicht is met liefdevolle welwillendheid schrijvers te behandelen niet bovennatuurlijk bijgestaan, die de gaven hun door God geschonken en die zij met rustelooze vlijt tot het hoogste punt ontwikkelden, gebruiken ten einde de oude waarheden te bestralen met het licht der breeder en werkelijker kennis van het heelal en van de menschelijke geschiedenis dat de nieuwere geest bezit? De nieuwe tijden vragen nieuwe mannen. Zal het oude geloof levend gehouden worden, zoo moet het worden verkwikt met versche kracht en met al de redenen verdedigd, die de beste wijsbegeerte, wetenschap en letterkunde kunnen ingeven. Christus kwam om vuur op de aarde te werpen, en wat verlangt Hij anders dan dat het aangestoken wordt? *Currit verbum Dei,* zegt de H. Paulus; en elders: « Wee mij zoo ik niet predik? » Hij is aller schuldenaar. Op den Marsheuvel spreekt Hij tot de meest verlichte geesten zijns tijds. Hij is zoowel redeneerkundige als prediker. Verzen van eenen Griekschen dichter plaatst hij onder zijne eigen ingegeven woorden. Aan zijne verstandelijke, zedelijke en godsdienstige werkzaamheid, door bovennatuurlijk geloof verhoogd en versterkt, zijn wij de verspreiding van het Kristendom in de Heidensche wereld meer verschuldigd dan aan den ijver en de bedrijvigheid van al de Apostelen. Is het aan te nemen dat de H. Thomas van Aquinen, zoo hij thans leefde, zich zou vergenoegen met de wetenschap en de wijsbegeerte van Aristoteles, die noch van de schepping, noch van de Voorzienigheid iets weet, en wiens kennis der natuur, met de onze vergeleken, als die van een kind is? De H. Ignatius van Loyola zegt dat het Gode meer behaagt, zich in eenen

reinen en godsdienstigen geest met wetenschap bezig te houden dan boetvaardigheid te doen, omdat het eerste meer het werk is van den ganschen mensch. Is de godsgeleerdheid niet zoo goed als andere wetenschappen verplicht rekening te houden met feiten? Een feit loochenen is zich zelf verdwazen. Maar hoe zullen wij kennen wat is, indien wij onbekend zijn met de pogingen van de geleerden en verstandelijke navorschers der gansche wereld om de feiten des heelals machtig te worden? Het opperste feit is leven, en slechts dat is, in den besten zin des woords, waar, wat aan het leven, aan zijnen groei, zijne vreugde, zijne sterkte, zijne vrijheid, zijnen duur gunstig is. Alles wat het leven verkleint, tegenhoudt, verzwakt, is een kwaad.

(*Vervolgt*).

Mgr. JOHN LANCASTER SPALDING.

MENSCHEN EN BOEKEN

Verspreide opstellen, Dr. H.-J.-A.-M. SCHAEPMAN
(Vervolg)

TOT overgang naar de opstellen van meer politieke kleur laten we weer ons blikken eens gaan over eenige jaren van Schaepman's leven.

« De lokkende Sirene voor zoo menig rijper geest » liet zich Sch. over de staatkunde in een studie, getiteld de « Jeugd van Ch. de Montalembert » ontvallen. 't Was in 1873. Dat woord en die datum zeggen veel.

Hoe zeer Sch. ook zijn werkkring had uitgedijd, toch werd hij gewaar dat hij het op den duur te benauwd krijgen zou. Zijn studiekamer en de bureelen van « De Tijd » roken hem allengs te muf en te duf; de gekerkerde stoomkracht dreef den manometer naar het barstpunt, en weg moest de rustelooze sjouwer naar Gods blauwen hemel, naar de wijde wereld der menschen, waar het wemelt en woelt van een leven, waarvan hij de keurstof « de quintessenees » in zijn borst voelde zieden. Hij moest den weg op die hem zou leiden naar de Staten des Lauds!

En daar was waarlijk iets te doen voor iemand van zijn overtuiging: de vorming van een staatkundig katholieke partij. De katholieke emancipatie op letterkundig gebied, daar had hij met Alberdingk voor gezorgd. Men zou niet langer zeggen dat er in Holland den laatsten tijd geen Roomsche Letterkunde van eerste gehalte is te vinden. Maar het maatschappelijk en politiek terrein lag nog quasi-braak. Verre van mij te beweren dat er bij 't optreden van Schaepman op dien grond niets was gedaan: Mgr. Broere aan het hoofd van « de Tijd », Mgr. Smits, Alberdingk, de beide Van Nispen's hadden zeker al de handen uit de mouwen gestoken; maar een leider der partij, een, wiens woord machtig genoeg was om de scharen te bezielen en ze in dichte gelederen voorwaarts te jagen; een die in zijn ijzeren vuist het zwaard van Behemondo kon voeren, om elken aanval af te slaan: dat hebben de Hollandsche katholieken eerst in Schaepman gevonden.

Dat hij, vanwege zijn beste vrienden zelfs, niet altijd evenveel instemming had, wie vernam het niet! Van Nuyens moest hij het hooren: « Liever zag ik dat gij de Nederlandsche Lacordaire of de Katholieke da Costa waart, dan ooit lid der tweede Kamer » (1). Ook Van Meurs had een oogske getrokken, zijn hoofd eens geschud en glimlachend gezeid: « Politicus en poëet kunnen wel met elkaar allitereeren, maar niet wel harmonieeren om de eenvoudige reden, dat de een zich beweegt in de reëele en de andere in de ideale wereld » (2).

Maar het antwoord bleef niet uit: In de inleiding op de Nieuwe Gedichten staat te lezen: « Men kan twisten over de vraag wat het hoogste is: alles aan de kunst te geven, alleen kunstenaar te zijn of zoo vol mogelijk een man te zijn op zijn dag. Het eerste kan de onsterfelijkheid waarborgen; het laatste geeft het leven, met al den arbeid, al den strijd en, moet het, al het lijden, die het leven zoo groot maken. » Maar nog in een krachtiger woord wierp Sch. zijn volle overtuiging als in strijdgewaad onder de menigte: 't was in zijn redevoering over O'Connell: « De groote mannen in de wereld zijn zij, die de beteekenis van hun leven hebben gezocht in het stichten van één zaak, in het verwerkelijken van ééne groote gedachte. »

En vanwege de heffe onder de vijanden dan! 't Regende letterlijk diatriben: een katholiek priester in de Kamer, 't was ongehoord! Van zoodra hij optrad als dichter hadden zij zijn gave geloochend? dat niet; — 't was enkel Pyrrho die aan zijn leerlingen bij stralende middagzon ongedeerd zeggen mocht: Het regent dat het plast! — maar er zich erg over *gechagrineerd*. Nu, « laat de doggen los! » Maar 't gebeurde niet lijk in de Aya Sofia: « De leeuw verdween *niet* in 't wriemelen der honden » Schaepman verscheen op 't Binnenhof en ..... *he played upon the House like upon a fiddle*, lijk J. ten Brink het zoo gepast Disraëli nazegt.

Die uitweiding om te toonen dat het Schaepman in zijn staatkunde beter ging dan aan Lamartine b. v. Beiden hadden bij 't ingaan van hun loopbaan een vertrouwden vriend die hun den nieuwen weg afried: Wij weten wat Nuyens meende; wat Cuvier aan Lamartine schreef kan men lezen in 't 3e deel van de Litterarische Fantasiën. Geen van beiden luisterde naar den vriendenraad. En de gevolgen: Schaepman heeft niet enkel zijn doel bereikt als staatsman: de maatschappelijke en politieke emancipatie der katholieken in Nederland; maar, zetelend in de Kamer, heeft hij zijn roem van katholieken da Costa nog vergroot door Aya Sofia, van zijn meesterstukken het schoonste en het grootste. De Lamartine is verloren geloopen: op de baan van de politiek is hij gevallen en, tot overmaat van jammer, den weg der « Meditations » kon hij niet meer terugvinden.

---

(1) *Eigen Haard*, 1888.
(2) *Ludwig Uhland.*

De reden van dit verschil? Er is meer dan eene. Maar zeker niet de geringste schijnt me deze te zijn: Lamartine, zonder ernstige voorbereiding, in onbesuisde waaghalzerij, werd van dichter tot staatsman, Schaepman in het licht van zijn levensideaal, zag van jaren te voren waar hij uitkomen moest; van « wachter bij de bronnen » in '71 zou hij in '80 wachter worden in de Kamer. Al die jaren heeft hij zich met zijn taaie werkkracht aan 't vlechten gezet van een wetenschappelijk wapenkleed; en daar verscheen hij, bij de verkiezing, uitgerust als een Paladijn.....

Hier dagen dus zijn politieke studies voor ons op. Indien ergens dan wel in deze opstellen heeft Schaepman zijn schitterende gaven en zijn verbazende geleerdheid ten toon gespreid: Al de gaanderijen der hedendaagsche Geschiedenis is hij studeerend doorgegaan: Personen en gebeurtenissen heeft hij doorvorscht; van alle figuren, die waarlijk groot zijn, heeft hij in zijn proza, harder dan graniet, een beeltenis gehouwen, en een nieuw Museum in ons letterwereld opgericht. Slaan we eerst op zijn landgenooten een oogopslag.

In de 1ᵉ reeks al treffen we een opstel aan over Groen van Prinsterer.

In '76 bij den dood van Groen, haalde Buys in « de Gids » de woorden aan van Thorbecke uit een brief aan den eerste: « Ik ben niet van uw geloof, doch ik wenschte dat allen voor het hunne zooveel deden als gij voor het uwe. Wij hadden wat meer groeikracht in de Nederlandsche natuur. » Inderdaad, Groen was een staatsman uit al zijn kracht ijverend voor zijn geloof. Als politicus wekt hij ontzag, en toch is hij dit slechts in zoover als het zijn godsdienstige overtuiging te bate komt. Een vast politiek doel had hij: Als een Herkules wou hij de hydra der Revolutie vernietigen, het broeisel der Godloocheling. Toch kan zijn « Ongeloof en Revolutie » zoo proppens vol geleerdheid en vernuft, geen logisch handboek over Staatsrecht heeten. Als Guizot in Frankrijk, en Hengstenberg in Duitschland, heeft Groen in Holland de anti-revolutionaire partij gevormd. Maar zoodanig was het Groen's geest die werkte en niet de doode letter van een program, dat men bij zijn afsterven mocht vreezen dat zijn partij een lichaam zonder hoofd zou zijn. Gelukkig voor haar dat ze in den wakkeren Kuyper een reddenden leider heeft gevonden.

Schaepman in zijn opstel trekt een vinnige paralleel tusschen Thorbecke en Groen. Al dadelijk ontsluiert hij ons hun diepste wezen: « Thorbecke is de man van het koude verstand, Gr. v. Prinsterer daarentegen de man van het hart, van het gevoel, van de fantasie zelfs... In de werkzaamheid van Thorbecke is taaiheid, in die van Groen geestdrift, in het karakter van genen is vasthoudendheid van beginselen, bij dezen is geloof. Bij beiden is de tegenspraak steeds kalm en waardig, maar bij Thorbecke openbaart zich de toorn in een hooghartige, strenge ironie, bij Groen in het fijne, vlijmende vernuft... » Voor Schaepman lijdt het geen twijfel of « Groen is in de meeste opzichten de meerdere van Thorbecke. Als karakter, als man, als persoonlijk-

heid staat hij boven den liberalen staatsman... Het werk v. Groen heeft trots allen schijn meer kans op een langer historie dan Thorbecke. Wetten zijn kort van leven, haar dagen behooren tot de kortste mee. Het is de vraag niet of de anti-revolutionaire partij als zoodanig zal blijven bestaan, maar de groote ideëen van Gr. zullen niet zoo spoedig verdwijnen en meer levenskracht toonen dan de eeuwig wisselende beginselen zonder geloof. Indien een stem als die van Groen door haar reiner klanken geen hoorders meer vond, geen volgers meer opwekte, dan zou het niet wel staan met het hoofd en het hart van velen onzer landgenooten. » Over het glansrijk tafereel dat Mevr. Bosboom-Toussaint van Groen's godsdienstzin en menschlievendheid heeft opgehangen (1), zal de lezer van Schaepman's artikel de niet weg te vagen schaduw zien hangen van Groen's haat tegen het Katholicisme. Al is Gunning tegen die bewering opgekomen, uit Sch's inleiding aan Menschen en Boeken 1e r. leeren wij dat hij eigenlijk toch niets heeft weerlegd.

Het spijt me in de verzameling tot nog toe de studie over Thorbecke niet aan te treffen die Sch. in '72 in de « Wachter » drukken liet. De man, die de Hollandsche staatsregeling haar nieuwen vorm gaf was het wel waard. Buiten de leerrijke paralleel met Groen hebben we echter in de straks vermelde inleiding een nieuwe bladzijde over Thorbecke, die veel vervangen kan. 't Is wel daar de man, lijk Schimmel's vers hem ons zoo meesterlijk heeft geschilderd :

Geen reeks van geslachten plaveide zijn pad,
Hij steunde op 't geloof van geen kerk ;
't Was zelf zich verworven al wat hij bezat,
Hij, vader en zoon van zijn werk :
Beminnelijk niet, en toch vurig bemind,
Stug dikwijls, maar 't stugst in zijn buiging,
Verbitterend vaak — toch vergevingsgezind
Waar 't niet gold zijn heilge overtuiging.
Een ijskorst, verbergend 't weldadigste vuur,
Verdraagzaam, toch 't hoofd van zeloten,
Der kroon en den volke een onwrikbare muur,
Een hoekige, magere, steile figuur,
Een man als uit ijzer gegoten (2). »

Na Thorbecke en Groen de uitlanders in de 2e reeks.

In de « Jeugd van Ch. de Montalembert » stelt Sch. ons den modernen ridder voor met zijn geniale gaven en zijn menschelijke zwak-

(1) Voorbericht bij de volksuitgave van « De Delftsche Wonderdokter. »

(2) Schimmel ; Thorbecke-Cantate ; muziek van Nicolaï.

heden. We zien hem opgroeien van kind tot kostschooljongen en de kiemen zich ontwikkelen van zijn grootheid en zijn zwakheid. Op 't college reeds veropenbaart zich de machtige redenaar in een uitval, gloeiend van geloof tegen zijn sceptische makkers. Daar slaan Montalembert en Cornudet ter eeuwige vriendschap de handen ineen; ze stellen een levensprogram op met het wachtwoord « voor God en de vrijheid » en zweren daaraan trouw totterdood. Mocht de verdere aanhaling uit een brief van de Montalembert aan zijn vriend wat lang zijn, de meesterlijke beschouwingen die daarop volgen, doen ruimschoots boete daarvoor :

« Er is in de Montalembert meer gemoed dan geest. Hij mist in hooge mate de gave der critiek, der onderscheiding des geestes. De sympathie sleept hem over het oordeel heen. Is eenmaal zijn gemoed ontroerd, getrokken, verwonnen, dan volgt zijn geest. Een aantrekkelijke gedachte is als de Sirene, die hem in den maalstroom der valsche stelsels lokt. Als een goddelijke hand hem uit een bruisende, brandende wieling heeft getrokken, dan blijft het lied der verleidelijke schoone toch zweven in zijn ziel; hij neuriet het onbewust op onbewuste oogenblikken na en die zwakke echo is hoorbaar in den grondtoon van zijn levenszang. »

Ach! de treurige herinneringen die Sch. bij dees woorden en bij zijn stoute bespiegelingen over de logika in het leven, weer opwekt in des lezers geheugen! De strijd van 't liberaal katholisme in Frankrijk; Lamennais, de Montalembert, Lacordaire! Wat al geniale gaven noodlottig verspild in dien « Avenir. » Maar nadat in '32 de Paus had gesproken, zijn toch de laatste twee naar hun beste krachten aan 't herstellen gegaan. In plaats van het stoute woord : « J'aime mieux le scandale que le mensonge! » kreeg de kamer in '44 het nog stouter woord te hooren, in een beteren zin. « Nous sommes les fils des croisés et nous ne reculerons pas devant les fils de Voltaire. » Aan iemand die genoeg heeft bemind om in '48 een vrijzinnige Assemblée te doen opgaan in geestdrift voor Pius IX met een redevoering, door Veuillot « un des chefs-d'œuvre de la parole humaine » genoemd, aan zoo iemand zal veel worden vergeven.

In 't slot van dit opstel heeft Schaepman naar aanleiding van Montalembert's bezoek aan O'Connell eenige woorden gevlochten, lijk hij er zoovele over zijn geliefkoosden Ier heeft geschreven :

« Plaats, plaats voor den koning der bedelaars! De lucht davert van zegekreten : daar is hij! Hij spreekt en geheel Ierland spreekt mede, de Barden en St. Patricius, de koningen en de martelaren, de bedelaars en de bevrijders, de hutten en de heuvelen, de kerken en de kerkers, geheel Ierland, het verleden en het heden, de geschiedenis en de natuur. Hij spreekt, maar dat zijn geen woorden, die hij daar werpt over die zee van menschen, dat is een vlucht van ideeën die hij loslaat, een leger dat hij uitzendt, een leger van jonge, forsche geesteskinderen... Daar gaan ze, en straks keeren ze tot hun reuzen-

vader terug, in den dosch der zegepraal, met een kroon om de slapen, zelve nu ook vaders van een reuzengeslacht. Hoe bruist, hoe golft het rondom hem als hij de harp van Ierland bespeelt, zijn harp, het levende hart van zijn volk, als hij zijn tooverlied zingt, de groote improvisatore, — improvisatore, ja, niet van een juichende hymne, niet van een trotschen heldenzang, maar improvisatore van daden, van het leven, van de vrijheid voor zijn volk!... »

Wil men eens proeven wat rijkdom variaties Schaepman voor zijn thema heeft, dan leze men zijn rede op O'Connell (1) — misschien het schoonste wat ooit uit Nederlandschen mond is vernomen — en de verzen uit de Nieuwe Gedichten (2).

Louis Veuillot! In Nederland, zoowel als elders heeft men over dien man — ik zal het maar noemen : vermakelijke — dingen te hooren gekregen (3). Busken Huet heeft hem heel « solent » « een fabelachtige mate van insolentie » aangewreven. Dat is Coenraadsche koenheid voorwaar! Voor den wrevel van den criticus is echter alleszins een verklaring te vinden : De « insolentie » van Veuillot zal in bloedige striemen op 't aangezicht van Huet zijn te lezen geweest, na 't verschijnen van de « Libres Penseurs ».

Nog iets prettigs over Veuillot is te vinden in de « Pierres précieuses et pierres fines » bij Van Holkema en Warendorf te Amsterdam verschenen. Daar heet het « Veuillot se fit surtout remarquer par l'âcreté de sa polémique et par ses duels. » Poef! Vóór zijn bekeering heeft Veuillot driemaal geduelleerd — daarna... maar laat mij hier Schaepman's woorden aanhalen : onbewust misschien, antwoordt hij op 't gebazel van daar straks : « Indien een ander dan Veuillot zich beroepe op de leer en het verbod der Kerk en een uitdaging afwijst, dan is men al te zeer geneigd in dat beroep een vrij goedkoop dekkleed voor een gebrek aan moed te zien. Heeft men dan zulk een hoogen dunk van den moed van Louis Veuillot? Men denkt niet aan moed of stoutheid, maar de uitdager wordt belachelijk, de zoon van den adjudant wordt de pastiche van een snoevenden hidalgo, want Louis Veuillot kan niet duelleeren, hij is immers Louis Veuillot. »

« De naam zelf is een karakter » schrijft Schaepman verder. En inderdaad waar die naam is genoemd, is het overbodig een portret aan te geven. Als mensch, als katholiek, als kunstenaar is hij eenling in zijn land. Hij is de grootste hater van onzen tijd, juist omdat hij het meest bemint, hij is *de* ultramontaan, hij is *de* polemist. Eigenlijk politicus is Veuillot niet. Hij is te zeer profeet om een

(1) Rede op O'Connell 1888 : 's Gravenhage, Van Stockum en Zoon.
(2) *Nieuwe Gedichten*, bl. 143.
(3) Cfr. daarover nog te noemen artikel van J. Alb. Thijm naar aanleiding van de « Correspondance de L. V. » in de Studiën 1885 verschenen.

wijze te zijn. Inzonderheid waar hij spot openbaart hij zich in al zijn kracht. Dwars door alle uitingen van vrijdenkerij en revolutie heeft hij zijn gloeiend brandmerk geduwd. Dat heeft o. a. de Victor Hugo van 't parlement moeten voelen. 't Is waar, de man heeft in antwoord als een Jupiter tonans gebulderd :

« Chacun a ses instincts, et s'enfonce et se plonge,
Le hibou dans les trous et l'aigle dans les cieux » (1)

maar de naneef weet al lang wien van de twee, den Veuillot van den « Univers » of den Hugo der « Tribune » het nachtelijk boschleven passen zou.

« Die spot is geen geestig spel, half dartel, half ernstig; geen opwekking tot een lach, die 't lijden van anderen vergeet. Daarin ligt geen zelfverheffing, des te streelender omdat ze door zoo klein een middel wordt bereikt. Hij heeft niets van het blijspel en gaat zelfs hooger dan het hekeldicht. In dien spot vlamt de vreeselijke, maar heilige toorn, uit de liefde en den haat geboren, de toorn die van teerheid doordrongen is en van woede beeft... Daar is een goddelijke ironie, een spottend lachen Gods, dat zich openbaart in Nabuchodonosor, gras etend met de runderen... Een echo van die ironie trilt in den geweldigen spot van Veuillot. Hij wreekt de waarheid en het recht tegenover de tandelooze kritiek en de geestigheid, die op het verlept gelaat geen gullen lach meer doet stralen, maar slechts wat trilling in de matte rimpels brengt. »

Om zoo iets over iemand te schrijven, moet men er nauw familie mee zijn. Zij die Sch.'s Corviniana gelezen hebben, weten het en we zullen 't overigens in verdere opstellen wel zien.

De beste hulde aan dezen « Veuillot ». En toch zou 'k gewild hebben, had Schaepman nog een Giottotrek op zijn schilderij aangebracht. « Rien d'humain ne battait sous ton épaisse armure » zou men geneigd zijn te zeggen van den koning der dagbladpers. En nochtans daar klopte zoo'n warm vader- en broederhart onder! Sainte-Beuve zelf wist in Veuillot drie menschen te onderscheiden : den profeet, den apostel, den beminnelijken man. De bladzijden in de Studiën 1885 van de hand van J. Alb. Thijm zouden aan Schaepman den gewenschten trek wel kunnen leveren.

... Een toon, die juicht en zingt, mysteriën verklaart,
Afgronden opensluit voor 't oog der duizlende aard.
Een toon, waarin het lied op Trentes top geheven
Zijn konings-majesteit, zijn hoog en godlijk leven
Doet klaatren, Bossuet zijn volle mannenkracht
Huwt aan den liefdegloed, zoo koesterend en zacht
Van Fénelon, *waarin de forsche donderslagen*
Van Görres uit zijn slaap den Rijnstroom op doen dagen (2).

(1) LOUIS VEUILLOT : *Etudes sur V. Hugo*, bl. 138.
(2) *De Pers*, 1868.

Men hoort het : Reeds in '68 mocht Görres tellen onder Sch. 's dii majores. In '76 wijdde hij nog 30 bladzijden, vol bewondering, aan den man die door Napoleon als « de vijfde grootmacht » werd aangezien. Een reus van genie en geleerdheid was die Görres; de wolken invliegend op de vleugelen zijner mystiek en toch zoo krachtig de aardsche werkelijkheid meelevend, dat hij een der scheppers is van het katholieke Duitschland. Hoe deze asceet het gewicht van de gansche Europeesche staatkunde op zijn schouderen torsen kon heeft Hello ons verklaard. Uit zijn « Reinische Merkur » klonk de stem van Jesaias. Als een Michaël viel hij met « die christliche Mystik » het rationalisme onzer dagen op het lijf, terwijl hij als kunstenaar zijn heerlijke hymne zong aan den katholieken God in « Der Kölner Dom und das Strassburger Münster ».

« Daar leven enkelen van die door God met zulk een overvloed van natuurlijke gaven begiftigde zielen voor wie het licht des geloofs de mysterien van verleden, heden en toekomst onthult. Zij zien, waar wij gissen, zij treffen doel, waar wij te hoog streven of te laag blijven, zij grijpen vast, waar wij rondtasten, nog eens : zij zien. Voor hen is deze wereld van betrekkingen en betrek geen wereld van raadselen, zij hebben niet te meten en te passen. Hun arendsblik ziet de zon in het hart ook door de wolk van nevelen of van stralen heen. Voor hen geen onsamenhangende dingen, geen toeval. De scheuring, het verschil, de strijd houdt op, zij kennen de verscheidenheid en de eenheid tevens. Zij ontraadselen het gisteren en onthullen het morgen en terecht noemt de tijdgenoot hen profeten, want het woord der geheimenissen is op hun lippen gelegd. »

Een dier enkelen was Görres.

Ook Mallinckrodt heeft Sch. met een studie bedacht. Zijn ingenomenheid met den grooten centrum-leider en zijn werk is niet platonisch gebleven : doch daarover straks nog een woord. Ook aan Herman's roemrijken maat, aan Windthorst, zijn eenige bladzijden der Inleiding gewijd. Weer speelt Sch. met de moeilijkheden, waar hij vergelijkend zijn machtigen passer zet op de kolossale afmetingen van Bismarck, Windthorst en Mallinckrodt. Zoo ge uw hoofd schudt, waar Sch. zegt : « Het zou toch zijn nut hebben indien eens de wereld wist hoe groot Windthorst was. Grooter dan Bismarck » lees dan bl. 33-35 van de Inleiding.

« Wanneer von Mallinckrodt zijne stem verhief, dan stoven de Byzantijnsche spitsvondigheden, de banale drogredenen, de lage aantijgingen, de onbewezen beschuldigingen der tegenstanders weg als de krassende raven en de krijschende vleermuizen bij de eerste klepelslagen der domklok. Men wist wat men deed, wat men zou doen. Daar was geen mogelijkheid om aan deze eerlijkheid en dezen ernst te ontsnappen. Het jammerlijkste was en is dat de tegenpartij zich zeer wel bewust was van 't geen zij ging doen, maar 't niet wilde of durfde zeggen. Maar niets hielp. Onder het zoo sierlijke en zoo

klemmende betoog van Reichensperger, dat al haar valschheden vernietigde, sloeg zij de oogen neder en deze of gene bloosde misschien. Daar zweepte de ironie van Windthorst door de lucht, de slagen vielen en de slaven jankten. Maar dat alles was nog niets. Daar stond Mallinckrodt op, zonder een blik te schenken aan hun stapels van beweegredenen en bewijsgronden, nam hij de zaak en de zaak alleen en zeide : dàt wilt gij doen. Het is u volkomen onverschillig of de Jezuieten goed zijn dan slecht, maar gij *wilt* ze verjagen. Gij huichelt als gij eenig gevaar ziet in de vrijheid der Kerk, maar gij *wilt* haar knevelen. Gij liegt als gij de bisschoppen voor vijanden van den staat uitmaakt, maar gij *wilt* hen verbannen. Dan werden de rollen omgekeerd, dan sprâk de vervolgde als de overwinnaar, de aangeklaagde, als de rechter. Dan werden in het licht van waarheid, recht en vrijheid de bleeke gelaatstrekken zichtbaar, waarop de schande en de woede kampten. Dan rilden ze, daar op de banken der meerderheid, die banken werden de zitplaatsen der aangeklaagden en de stoel van kanselier en minister werd de schandpaal, waarvan geen bevrijding mogelijk is. » Dat de tijd maar knage aan de beelden, waarmee zich de hand van Schaepman heeft gemoeid !

Nog eenmaal Bismarck, nu in gezelschap van Lassalle. Men waagt het niet aan zoo'n studie de excerptschaar te zetten. Bij de overweldigende denk- en zeggingskracht komt hier nog de vreeselijke actualiteit van de proletariërskwestie.

Hier, lijk trouwens in al zijn schetsen, doet Dr. Sch. met zijn krachtige gave van intuïtie, trekken uitkomen, waarop ook door de meest scherpzichtigen nooit is gelet.

't Ware belangrijk te weten wat Dr. Sch. denkt over « Bismarck's Religion, » drie artikelen door Dr. Lenz dit jaar in de « Woche » geplaatst.

Daar straks heb ik beloofd op het Centrum terug te keeren : Ik moet het doen allereerst omdat het de titel is van een afzonderlijk stuk, door Sch. in '78 geschreven, waarin hij bewonderend opziet naar de kracht en den bloei van die partij. Het geheim daarvan vindt hij in een staalvaste eenheid en in een gansch eenige wijze van inrichting, waardoor de meeningen der verschillende leden aan elkander worden getoetst tot men in eensgezinde werking ermee voor den dag treedt in 't parlement.

Ten 2e trek ik de aandacht daarop om wille van de poging die Schaepman later heeft gedaan om zoo'n « Centrum » in Nederland tot stand te brengen. Niet gansch is hij gelukt met zijn « Proeve van een Program » in 1883 opgesteld, maar toch is het dank aan het streven naar zijn ideaal dat de Grondwetsherziening kwam — die, al was ze door katholieken van minder ruimer blik nog zoo gevreesd — zoo'n heerlijken uitslag heeft geleverd (1).

---

(1) Meer daarover in de merkwaardige bladzijden van Dr. ARIENS, *Kathol. Gids*, 1889.

Joseph de Maistre is een der grooten, waar Sch. het meest mee sympathiseert. Geen wonder : Het is de man naar zijn hart, de man van de Kerk en van het Pausdom. De Maistre heeft zijn plaats bij dezen, wier geschiedenis men niet schrijven kan, zonder de geschiedenis der gansche wereld van hun dagen te schrijven. Hij kende de feiten van zijn raadselachtigen tijd in hun wezen, in hun oorzaken en gevolgen, als waren 't huiselijke zaken voor hem. Van op zijn Horeb te Chambery heeft de ziener van de achttiende eeuw met ons meegeleefd; en wat komen moest volgens hem, is gekomen. Na de Maistre's « Pape » kon Gentz naar waarheid zeggen : « Andere mögen vor de Maistre gewusst, gefühlt haben was der Papst ist; aber gesagt hat es noch nie ein Schrifsteller wie er » — « Bij de Maistre, gaat Sch. voort, heet het booze beginsel de Revolutie; het tegenovergestelde, de redding, de verlossing heet de Paus. »

Men voelt het, in gezelschap van zulk een geest is de groote Nederlander recht op zijn plaats. Hoe schitterend hier het « amicitia pares facit vel invenit, is bewaarheid, kan men best zien als men deze studie legt nevens den « de Maistre » van Sainte Beuve. Op de vleugelen van de hoogste philosophie stijgt Sch. met den denker der « Soirées » naar de Alpentoppen. Maar daar treffen ze ook op hun vlucht « l'aigle de Meaux » : « Beiden (Bossuet en de Maistre) hebben hun eigenaardige grootheid. In Bossuet leeft behalve het genie ook het bewustzijn van het ambt, van de waardigheid; deze groote geest is tevens de statige prelaat, de majestueuse prediker aan het majestueuse hof van den Roi-Soleil. De Adelaar van Meaux is wel wat geheraldiseerd; de Maistre daarentegen is meer natuur, meer genie ook in het uiterlijke, deze adelaar heeft nog zijn volle vlucht, zijn wieken zijn niet naar snede en wijs gevormd; hij blijft zijn rotstop getrouw. Al evenaart hij soms Bossuet in kracht en majestateit, hij bezit toch geheel andere hoedanigheden. Bij den lijkredenaar van Henriette d'Angleterre vindt men altijd adel en kunst, bij den auteur van « du Pape » vindt men evenveel adel; maar meer kracht dan kunst, meer natuur dan vorm. Waar Bossuet verplettert, daar trapt de Maistre tot gruis. Hij heeft het ruwe, scherpe, vreeselijke woord : hij spreekt van Canaillocratie, hij beschrijft het ontbindingsgeding dat op de Fransche revolutie uitloopt en heeft voor dit geen anderen naam dan putréfaction; hij doemt Napoleon als « dœmonium meridianum, » soms overvalt hem de twijfel en hij vraagt zich af of de Bourbons geen « race usée » moeten heeten. »

Met deze aanhaling sluit ik de politieke opstellen van Schaepman toe, in de hoop dat de lezer even overtuigd zal zijn als ik van de onwaardeerbare winst die de Nederlandsche letteren hebben getrokken uit het feit dat Dr. Schaepman aan politiek heeft gedaan.

(*Vervolgt.*) J. P.

BOEKENNIEUWS.

Het Land van Rembrand, door C. BUSKEN HUET, derde druk, geïllustreerd, 2 dln., Haarlem, H. D. Tjeenk Willink, 1898.

De zoo bekende Hollandsche schrijver C. Busken Huet levert in bovenvermeld werk eenige studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw. Te dien tijde verwierf Paul Rembrand (1608-1669), de meester der Hollandsche schilderschool, zijnen onsterfelijken roem.

In het eerste deel bespreekt de schrijver bij wijze van inleiding, de belangwekkende toestanden en merkwaardige personen uit de 13de, 14de, 15de en 16de eeuw: de kruistochten, de feodaliteit, de scolastiek, het onderwijs, de kunst, de letteren; Olivier van Keulen, Thomas a Kempis, Erasmus.

In het tweede deel bestudeert de auteur den maatschappelijken toestand van Noordnederland gedurende den *heldentijd* (1571-1713).

Hij toont dat Holland een groot aantal buitengewone personen heeft voortgebracht uitmuntend op allerlei gebied: de godgeleerdheid, den handel, de wetenschap, de kunst, de letteren, de politiek, het militaire; hij maakt ons bekend met de zeden en gebruiken aldaar bestaande: eene studie, welke tot nog toe ook in België deerlijk verwaarloosd werd, maar niettemin iedereens belangstelling verdient om het verrassende en het bekoorlijke dat zij ons oplevert.

Busken Huet heeft dus historie geschreven: geenen stelselmatigen samenhang van politieke feiten, maar eene reeks beschrijvingen van maatschappelijke en zedelijke toestanden. Onder aan de bladzijde haalt hij de geraadpleegde bronnen aan, vergemakkelijkt aldus de contrôle, en vooral laat den lezer zelf over de betrouwbaarheid der citaten oordeelen; want men hoede zich wel alles wat Busken Huet schrijft als klinkende munt aan te nemen; legenden, gedichten en apocryphe teksten verdienen lang dezelfde fiducie niet als verhalen van oor- en ooggetuigen.

Het wil ons voorkomen dat de inleiding (het eerste deel) te lang is om onder den titel van dit werk uitgegeven te worden. Het is een boek apaart, zeer belangrijk, maar te breedvoerig. Gaarne ook hadden we de verdeeling *in* het werk gevonden: nu leest men voort zonder te weten wat er eigenlijk volgen gaat; immers elk hoofdstuk bevat zeer verschillende artikelen, en voor een Zuidnederlander, die met Noordnederlandsche toestanden niet even goed bekend is, ware een opschrift hier en daar zeer welkom. Tot hier over de methode.

Wat gezegd van de studiën zelven? De stijl is zwierig, de taal keurig. Onpartijdigheid is verder de eerste vereischte voor een geschiedboek: rechtuit gesproken hebben we voor dat punt minder aangemerkt,

dan men zou kunnen verwachten. De personen, van welke gezindheid ook, worden doorgaans naar verdienste beoordeeld. De geestelijkheid wordt terecht gelaakt omdat zij vóór de omwenteling der XVI[de] eeuw te wreed of te hartstochtig te werk ging (II[a], 16). Willem van Oranje, de stichter der Nederlandsche Republiek, wordt geheeten « verachter van den koning, hater van den paus, bespotter van den kardinaal, staatsgezind met de staatsgezinden, van de religie met die van de religie, geus met de geuzen, bereid voor de algemeene zaak zijne lepels en zijne vorken te verkoopen ». De onafhankelijkheid van Holland wordt als het gevolg van eenen toestand voorgesteld, door allerlei elementen teweeggebracht. Min juist is de volgende redeneering : « De kruistochten in hunnen bloeitijd vullen een der schandelijkste en ook der schoonste hoofdstukken in de jaarboeken van het christendom. » De lezer vraagt zich natuurlijk af, hoe de kruistochten den christenen tot schande strekken! Eenige kruisvaarders begingen euveldaden : maar kon de overheid die verhinderen ? Eenige zaaiden twist : maar zulks lag in den aard der middeleeuwsche krijgers! Of is misschien het doel zelf der kruistochten iets laakbaars in schrijvers oogen? Elders verwijt hij de Kerk haar belang niet te hebben gekend, toen zij tusschen haar en de halve christenheid op de lijken dezer nieuwe teelt een onoverkomelijken scheidsmuur deed rijzen. De scheidsmuur bestond reeds vóor de vervolging ; het verschillend geloof, de ketterij ; deze laatste was in de oogen der wereldlijke macht eene misdaad die zij zelve in het algemeen belang wilde straffen. Verder moeten we nog aanstippen dat de schrijver aldoor zulke teksten aanhaalt, die de onzedigheid en de zinnelijkheid het meest vleien (I, 24, 25, 53, 54): tafereelen waaraan de Zuidnederlandsche bevolking niet zeer gewoon is. Te vergeefs zoeken we in het artikel der koloniale mogendheid (II[1], 206) eenige bijzonderheden aangaande de Nederlanders, die zich in de Kaap, in Transvaal hebben neergezet. Geen twijfel of de vierde uitgave zal die leemte aanvullen. Handelende over de uitwijkingen van Vlamingen en Brabanders vergat de schrijver het werk van Gailliard, door de Kon. Academie van België bekroond, te raadplegen: de invloed van Zuid-Nederland op dit gebied is heel wat belangrijker dan uit die bladzijden blijkt. Van den anderen kant leest men niet zonder belangstelling de baldadigheden der ketters in Nederland (I, 239), den ritus der wederdoopers te Amsterdam (I, 242), het studentenleven in de middeleeuwen (I, 174), den oorsprong der *Imitatio Christi*, enz.

Ons besluit : het besproken werk verdient zeker aanbeveling : de druk is wel verzorgd, en de menigvuldige illustratiën zijn keurig afgewerkt onder toezicht van den zoo gunstig bekenden J. H. W. Unger.

J. JACOBS.

A Short English Grammor for the Use of Dutch Schools. R. A. HUGENHOLTZ. — Groningen. P. Noordhoff, 1901. — Fl. 1,00.

Dit werkje hebben wij aandachtig doorlezen, en wij denken dat de schrijver er in geslaagd is de regels der spraakkunst bondig en klaar uiteen te zetten. Welgekozene voorbeelden staven iederen regel. Het gebruik der voorzetsels achter werkwoorden, bijvoegelijke en zelfstandige naamwoorden is met zorg behandeld. In het aanhangsel geeft de heer Hugenholtz nuttige wenken nopens het gebruik en de beteekenis der synoniemen; en in de korte regels der uitspraak leert de student hetgene hij wel dient te weten. Hier nochtans hadden wij den uitleg der toonteekens, aan de leerwijze van ten Bruggencate ontleend willen aantreffen. Enkele spraakkundige regels zouden ook wat meer mogen aangevuld zijn.

Wij eindige met den wensch, door den schrijver uitgedrukt, ten volle bij te treden. Moge zijn werkje tot nut strekken aan beginnelingen en ook aan gevorderde leerlingen om het Engelsch, op onze dagen meer en meer onontbeerlijk, beter aan te leeren.

V. V.

Hulpboekje voor jonge kruidenlezers, door A. DE JAEGHER, leeraar te Poperinghe, verkrijgbaar in den Nederlandschen boekhandel, St-Jacobsmarkt, 50, te Antwerpen, gedrukt bij A. van Mullem, te Brugge. Prijs : 0,50 fr.

De schrijver stelt zich voor doel de leerlingen onzer gestichten voor middelbaar onderwijs bekend te maken met de bloemen (wilde en gekweekte), die men doorgaans in *Vlaamsch België* aantreft.

In het eerste deel duidt hij de groeiplaatsen der bloemen aan, namelijk langs dijken en wegen, op de akkers, langs de kanten, in bosschen, weiden, slooten en plassen, tuinen en parken.

Het tweede deel bevat een overzicht van den bloeitijd der boomen, heesters en kruiden. Voor elke plant wordt vooreerst de meest gangbare Nederlandsche naam opgegeven. Soms worden er min gebruikte gewestelijke benamingen bijgevoegd, evenals de Fransche en de Latijnsche naam. Daarop volgen telkens de groeiplaats en de kleur der bloemen, veelal ook de voornaamste kenmerken van stengel en bladeren; door middel van cijfers worden de maanden van den bloeitijd aangeduid. B. v.

Madeliefje (Karsouwken, Grasbloem, Paaschbloempje ; Bellis perennis, Pâquerette). — Grasland. — Samengesteldbloemig. — Geel hart en witte stralen. — 1-12.

Het laatste deel geeft eenige wenken over het samenstellen van een *Kruidboek*, en eene *Rangschikking* der planten naar hunne natuurlijke familiën.

Het Hulpboekje van den heer De Jaegher, eene inleiding tot eene meer uitgebreide *Flora*, is in eenen zeer eenvoudigen vorm geschreven, doch voldoet niettemin aan de eischen der hedendaagsche wetenschap. Naar onze meening kan het best gebruikt worden in de lagere en in de middelbare scholen.

J. K.

Het Wapen van Amsterdam door B. H. KLÖNNE, Amsterdam, Frederik Muller, 1899, 14 bl. in 4°.

Omtrent het huldigingsfeest van koningin Wilhelmina werd te Amsterdam het plan gevormd het sedert 1816 bestaande bedorven stadswapen, en vooral de kroon die het schild bedekt, meer historisch af te beelden.

Men weet dat Maximiliaan I in 1483 Roomsch koning, en later keizer van Duitschland, meer dan eene bedevaart door de Nederlanden deed. Bij die gelegenheid bezocht hij b. v. de kapel van O. L. V. van Dadizeele, en begiftigde, na eene lange ziekte, het wapen van Amsterdam met eene kroon.

De vorm dier kroon was tot in onzen tijd vergeten en slechts door de verbeelding min of meer in herinnering gehouden.

Nu was in 1898 de vraag, welke was de historische vorm dier koningskroon? of was het een keizerskroon?

De bovengenoemde schrijver legde zich er op toe den vorm dier kroon te bepalen, en hij verkoos de keizerskroon, dewijl de bedoeling van Maximiliaan daarin niet werd miskend en sedert 1503 de keizerskroon allerwege de koningskroon heeft vervangen.

Aan den archivaris, den heer Velder, werd het opgedragen de noodige schreden te doen, om den vorm en kleuren dier kroon, welke slechts uit afbeeldingen bekend was, te bepalen. Hij gelukte in zijn streven. En wat geschiedde? De gezagvoerders verwierpen de uitkomst van het onderzoek en namen de kroon van Maximiliaan's opvolger Rudolf II tot type, de kroon van eenen weinig beduidenden vorst, die met Nederland bedroefd weinig heeft te maken gehad.

De heer Klönne herstelde zooveel mogelijk de eer der Maximiliaansche keizerkroon, door deze, van eene historische schets vergezeld, in prachtigen kleurendruk uit te geven.

Wij bevelen deze studie niet alleen den wapenkundigen, maar ook allen aan, die er belang in stellen een nieuw bewijs te vinden hoe men in Nederland, tot in de 20e eeuw pogingen doet om sommige herinneringen aan de belangrijke 15e eeuw te doen vergeten.

A. T.

Institutiones philosophicae *quas in usum tyronum seminarii Bononiensis secundum D. Thomae Aquin. doctrinas tradebat* FRANCISCUS CARD. BATTAGLINI *Bonon. Archiepiscopus in eodem Seminario olim Philosophiae Lector*. Vol. I. — *Logica*. Vol. II. — *Metaphysica*. Vol. III. — *Ethica*. Bononiae, typis archiepiscopalibus.

Het kan niemand verwonderen dat sedert het verschijnen van de beroemde Encycliek *Aeterni Patris Filius* van Leo XIII, waarin de Paus den katholieken aanraadt de zoo verwaarloosde studie der oude christelijke philosophie en vooral van de werken van den heiligen Thomas te hervatten, talrijke werken werden geschreven met het doel de beginselen der oude wijsbegeerte te verklaren, te ontwikkelen, aan de behoeften en eischen van den tijd dienstbaar te maken en hunne overeenkomst met de zekere gegevens der natuurwetenschappen aan te toonen.

Hand- en schoolboeken, breedvoerige verhandelingen over enkele vragen, korte opstellen, tijdschriften zagen het licht bij de vleet en gaven aan de leeraars overvloedige gelegenheid hun onderwijs met de leer van den H. Thomas in overeenstemming te brengen. Indien ook hier het beginsel geldt, dat het aanbod in rechtstreeksche reden staat tot de vraag, kan men omtrent den vooruitgang der philosophie de beste verwachtingen koesteren.

Onder deze vruchten der Encycliek moet ook bovenstaand werk gerangschikt worden van den Kardinaal Battaglini, oud leeraar der philosophie, dat wegens zijne uitstekende eigenschappen in Italië veel bijval vond. Het kan daarom nuttig zijn hetzelve in korte woorden te bespreken en aan te bevelen.

I.

Ziehier de inhoud van het eerste boekdeel. Introductio (bl. 13). Logicae Tractatus primus. Caput. I. De operationibus mentis (bl. 72). C. II. De manifestatione operationum mentis (bl. 117). Appendix de figuris et modis syllogismi (bl. 124).

Tractatus secundus. C. I. De criterio veritatis (bl. 148). C. II. De diversis mediis certitudinis assequendae (bl. 189). C. III. De Methodo. (bl. 200).

Appendix. I. De fallaciis. 2. De disputatione scholastica.

Reeds in de Logica ontmoeten wij de vraag naar de natuur en den oorsprong der begrippen, welke de schrijver volgens de beginselen van den H. Thomas oplost. Deze methode heeft het voordeel de leer der begrippen in haren geheelen omvang voor te stellen, maar heeft tevens hare bedenkelijke zijde, want de student, die in de logica zijn eerste schrede zet op het gebied der philosophie, zal de verklaring van dit ingewikkeld onder-

werp bezwaarlijk begrijpen, weshalve de gangbare handboeken hetzelve later in de Psychologie behandelen.

In het tweede deel missen wij de verhandeling over de objectieve waarde van onze begrippen, welke door de leer van Kant hoogst noodzakelijk is geworden. In het algemeen verdienen de verschillende dwalingen van Kant eene zorgzame wederlegging, niet wegens hare eigene waarde, maar omdat zij de hoofdwaarheden der philosophie aanranden en een grooten invloed op hare ontwikkeling hebben uitgeoefend. Het kenteeken der waarheid en tevens de laatste grond der zekerheid is de objectieve evidentie of de waarheid zelve, wanneer zij door middel der zekerheidsbronnen als noodzakelijk wordt aan den geest voorgesteld. Want zoolang niet blijkt dat de zaak niet anders kan zijn, blijft de twijfel mogelijk en de zekerheid uitgesloten.

Wij vestigen de aandacht op de verhandeling over de methode in twee hoofdstukken.

Vooreest onderwerpt de schrijver aan de critiek van het gezond verstand het nominalisme, het conceptualisme en het realisme, en bewijst met den H. Thomas, dat het algemeene alleen physieke werkelijkheid heeft in de individus, en slechts door 's menschen verstand als algemeen wordt gedacht. Het denkvermogen door middel der abstractie neemt niet direct het individu als zoodanig waar, maar ontdaan van zijne kenmerkende eigenschappen, zoodat wij bij de zinnelijke verschijning van den mensch Petrus de menschelijke natuur denken, welke aan alle menschen gemeen is. Bijgevolg is het algemeen begrip niet enkel een naam, noch een zuiver subjectieve denkvorm, maar heeft een objectieven grondslag, namelijk de natuur of wezenheid in alle individus verwezenlijkt.

In het tweede hoofdstuk wordt de vraag geopperd of wij in onze redeneeringen het algemeene uit het bijzondere of het bijzondere uit het algemeene afleiden, met andere woorden of de methode, die wij volgen synthetisch of analytisch moet heeten. Het antwoord luidt dat zij noch zuiver analytisch noch zuiver synthetisch, beide eigenschappen vereenigt. De geest kan zich het algemeene niet voorstellen zonder ook het bijzondere voor oogen te hebben, noch het bijzondere begrijpen zonder het algemeene te denken. Het verband tusschen het algemeene en het bijzondere wettigt een onderscheid, maar geene scheiding.

Daarom is het valsch dat slechts de inductive methode (met uitsluiting van het syllogisme) in staat is tot degelijke uitkomsten te voeren, wijl ook de inductie èn de analyse èn de synthese noodig heeft en, om bewijskracht te hebben, tot het syllogisme moet teruggebracht worden.

De wetenschap vordert ervaring en beginselen, de ervaring levert de feiten, door middel der beginselen erkennen wij hunne natuur, hunne oorzaken, hun onderling verband. Zonder ervaring kan de geest de werkelijkheid niet bereiken, zonder beginselen is de wetenschappelijke kennis der feiten onmogelijk.

II.

Het tweede boekdeel de Metaphysica behelst de Ontologie (bl. 193), de Theologie (bl. 294), de Cosmologie (bl. 347) en de Anthropologie (bl. 513).

In de strijdvraag omtrent het onderscheid tusschen de concrete wezenheid en het bestaan van een geschapen ding spreekt de schrijver zich niet duidelijk uit, zoodat de lezer in twijfel blijft of dit een onderscheid is tusschen twee zaken, of tusschen twee denkbeelden van ééne en dezelfde zaak.

Wij vinden een twintigtal bladzijden (bl. 122) gewijd aan de leer der scholastieken over de vier elementen (vuur, licht, aarde, water) waaruit alle lichamen zijn samengesteld, en welke zij daarom niet samengesteld, eenvoudig noemden.

Of hier echter in een onderwerp dat in onmiddellijk verband staat met de natuurwetenschap genoeg rekening wordt gehouden met de gegevens van deze wetenschap, zal menigeen twijfelachtig schijnen.

Het wil ons voorkomen dat bij de verklaring van het begrip *oorzaak* (bl. 185), het causaliteitsbeginsel wordt verondersteld, daar nochtans dit beginsel zonder het voorafgaande begrip *oorzaak* niet tot stand komt.

Met genoegen zal de lezer de belangrijke verhandeling overwegen waarin de schrijver de natuur van den tijd bespreekt (bl. 338). Door eene heldere en scherpzinnige ontleding van het begrip, op het voetspoor van Aristoteles en den H. Thomas, ruimt hij de bestaande moeilijkheden uit den weg, en handhaaft tegen Kant de objectieve waarde van het begrip.

In de Godsleer volgt de schrijver de gewone verdeeling der handboeken, spreekt eerst over Gods bestaan en vervolgens over deszelfs eigenschappen.

Bij de behandeling der strijdvraag tusschen de katholieken omtrent de wijze hoe God de toekomstige (absolute of hypothetische) beslissingen van den vrijen wil kent, zet hij de twee gangbare verklaringen der Thomisten en Jesuiten uiteen, zonder voor de eene of andere partij te kiezen.

Zijn de decreten, welke volgens de Thomisten als kenbron dienen in strijd met de vrijheid van den mensch, van den anderen kant stuit de *scientia media* op een onoverkomelijk bezwaar. Want, zegt men met Vasquez dat de toekomstige vrije daden eene eeuwige objectieve waarheid uit zich zelven hebben, welke Gods wijsheid in zijn wezen schouwt, blijft de vraag gewettigd hoe deze eeuwige waarheid (onafhankelijk van Gods kennis) kan bestaan, daar zij geheel en al afhangt van den vrijen wil van den mensch door wiens besluit eenige daden in den tijd zullen werkelijk zijn, andere niet.

In de zienswijze van Suarez wordt deze eeuwige objectieve waarheid ontkend en de vrije toekomstige handeling slechts als eene voorwaarde beschouwd, zonder welke zij niet in Gods wezenheid kan gekend worden. Maar ook hier staan wij voor een onbegrijpelijk mysterie, wijl men niet inziet hoe Gods wezen eene beslissing voorstelt welke in de macht is van eene nog niet bestaande oorzaak en daarom in den tijd kan genomen of niet genomen worden.

Het is daarom den verdedigers van de *scientia media* onmogelijk hunne theorie rechtstreeks te bewijzen, zij kunnen slechts zijdelings te werk gaan, met de tegenoverstaande theorie te wederleggen.

Het hoofdstuk over de vrijheid en onveranderlijkheid Gods is een voorbeeld van eene meesterlijke verhandeling, die van diepgaande kennis en groot gemak van voorstelling getuigt.

Bij de verklaring van de noodzakelijkheid der medewerking Gods met alle werkingen der schepsels ontbreekt de bekende vraag omtrent de natuur dezer medewerking. Moet zij als gelijktijdig of (*naturâ*) voorafgaand beschouwd worden?

In de Anthropologie vinden wij eene uitmuntende verhandeling (bl. 416-471) over den oorsprong onzer begrippen. De stelsels van Plato, Leibnitz, Cousin, Rosmini, de leer der aangeboren begrippen, het Ontologisme, het Idealisme, het Traditionalisme worden nauwkeurig onderzocht, en als onvoldoende en strijdend met 's menschen natuur verworpen. De Kardinaal verdedigt het stelsel der scholastieken dat al onze begrippen door abstractie uit de zinnelijke waarneming ontstaan. Zeer leerrijk is het kapittel gewijd aan de leer omtrent de natuur en de medewerking bij de geboorte der begrippen van de zoogenaamde *species impressa et expressa*, waardoor het dikwijls verkeerd begrepen onderscheid tusschen den *intellectus agens* en *possibilis* wordt opgehelderd.

Het onderzoek van de evolutie-theorie zal met vrucht gelezen worden (bl. 493). Meer klemmende argumenten waren echter wenschelijk geweest. De woorden van Aristoteles dat de soorten der dingen gelijk zijn aan de cijfers waarvan de eene, hoezeer slechts door de eenheid gescheiden niet in de andere kan overgaan, kunnen als vergelijking licht verspreiden, maar de stelling niet bewijzen.

III.

De *Ethica* bevat de algemeene Ethica welke over de menschelijke handelingen in het algemeen handelt en de bijzondere Ethica, die de plichten van den mensch jegens God, den naaste en zich zelven ontvouwt. Het laatste hoofdstuk beschouwt de Godsdienstige maatschappij of de door Christus gestichte Kerk.

Het werk bespreekt met uitmuntende helderheid de zaken, welke in een hand- en leerboek onmisbaar zijn, maar het mondeling onderwijs zal noodig zijn om de beginselen en argumenten nader te ontwikkelen en aan te vullen. Want van vele in onzen tijd gestelde vragen op maatschappelijk en economisch gebied wordt nauwelijks melding gemaakt, als daar zijn de natuur, het doel, de grenzen van de Staatsmacht, de verhouding tusschen de vrijheid en het openbaar gezag enz.

Bij de behandeling van de vraag omtrent den oorsprong van het gezag in de maatschappij wederlegt zijn Eminentie de theorie van Rousseau (bl. 163-188), die de maatschappij en het gezag uitsluitend als eene vrucht van de toestemming des volks beschouwt. Daarentegen beweert hij dat het gezag, even als de maatschappij, oorspronkelijk van God komt, en dat even als de tegenwoordige maatschappij het vervolg en de uitbreiding der eerste familie is, ook het tegenwoordig openbaar gezag, het vervolg is van het gezag in de eerste familie.

Dit gevoelen, dat slecht de historische zijde van het probleem beschouwt, schijnt aan menig bezwaar onderworpen en het openbaar gezag met het gezag van den huisvader te verwisselen.

Ondanks bovenstaande op- en aanmerkingen, welke van onze oprechte waardeering getuigen, aarzelen wij niet het werk van Kard. Battaglini ten zeerste aan te bevelen. Het zal de studenten bekend maken niet alleen met de soms duistere uitdrukkingen der scholastieken, maar ook met den geest, de strekking, de beginselen en beschouwingen van hunne philosophie. Als inleiding tot de studie der theologie zal het hun uitstekende diensten bewijzen en hen in staat stellen de werken der beroemde theologen met vrucht te raadplegen.

Den leeraar blijft het overgelaten de verklaarde beginselen op de hedendaagsche vraagstukken toe te passen, en het ontbrekende aan te vullen. Hij zal vooral zijn oogmerk moeten richten op de leer der scholastieken in zoover zij niet strijdt met de verkregen resultaten der natuurwetenschap. Want om de philosophie van den H. Thomas in hare vroegere eer te herstellen, is het niet voldoende talrijke teksten uit zijne werken aan te halen, men moet tevens betoogen dat zijne leer met de vorderingen der wetenschap overeenstemt, en op beginselen rust krachtig genoeg om de hedendaagsche dwalingen op alle gebied te bekampen en uit te roeien.

Het hoofddoel, dunkt ons, van de werken bestemd om aan de philosophie van den H. Thomas algemeen ingang te doen vinden, moet zijn de verwijdering van het vooroordeel dat zij strijdt met de vorderingen der ervaringswetenschappen. Zoolang dit vooroordeel blijft bestaan, zal men wellicht in geleerde kringen met achting spreken van de metaphysiek der middeleeuwsche denkers, maar op het gebied der natuurphilosophie hunne stelsels, met schouderophalen of een glimlach, als verouderd afwijzen en veroordeelen.

Roermond. Dr. A. DUPONT.

La Peau, *étude de ses principales propriétés physiologiques, hydrothérapie et hygiène cutannées,* par le docteur JULES VALCKE. — Gand, imprimerie A. Siffer, 1900.

Een werkje van vijf en negentig bladzijden waar kortbondig en snedig uiteen gezet wordt wat op de titelplaat aangekondigd staat.

Vele schriften van allerlei onmondige Kneippisten zijn onder 't publiek verspreid : doch aan de wenken en de raadgevingen die er in voorkomen, ontbreekt doorgaans een stellige wetenschappelijke grond die de watertoepassingen moet voorlichten, op gevaar anders meer kwaad dan goed te stichten.

De heer Dr. Valcke, deed dus allerbest de eigenlijke watertoepassingen door theoretische beschouwingen te doen voorafgaan, over bouw- en levensverrichtingen der huidoppervlakte, en over de physiologische uitwerksels van 't water op een gezond lichaam. Nuttig werk verrichtte de heer Valcke.

Dat hij mij vergeve hier twee opmerkingen te schrijven die den schrijver bij latere vulgarisatie kunnen te pas komen.

1° Volgens prospectus is 't werkje bijzonder tot onderricht van moeders en onderwijzers bestemd : alzoo verstaan, schijnt mij dat er al te veel loutere technische woorden uit de geneeskunde in voorkomen. Daardoor wordt, voor hoogernoemde personen, de tekst eenigszins moeilijk.

2° De schrijver draagt een Vlaamschen naam, doctoort in een Vlaamsche stad, doet zijn werkje in 't Vlaamsche Gent verschijnen : zou hij, altijd het doel van vulgarisatie beoogend, geen nuttiger werk gesticht hebben, met in 't Nederlandsch te schrijven, dan wel in 't Fransch, waar hydrotherapische werken niet ontbreken ?

Dr. FR. MEEUS.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

Volkskunde. 12° jaarg. 11° en 12° afl.

Van Dr Maurits Sabbe *Peter Benoit en het Vlaamsche Volkslied.* « Benoit kende al de verborgene, ontroerende krachten van het volkslied. Hij wist er niet alleen voor zijn eigen inspiratie een vruchtbare voedende stof van te maken, maar door het gebruiken der liederen zelf wist hij in zijne werken soms heerlijke effecten teweeg te brengen. Zijne bewerking van het *Wilhelmus* in de « Schelde », het *Slaat opten trommelle* in de « Pacificatie », het *Klein Kleuterken* bij den aanhef der « Kindercantate » het *Kwezelken* in den dans van 't « Meilief », het *Hasseltsch Meiliedeken* in de « Negen Provincien », het *Gequetst ben ic van binnen* in « Karel van Gelderland » enz., zijn evenveel glanspunten in zijne partituren. » — *De Arabische Nacht vertellingen. De Geschiedenis van den kleinen Bultenaar.* A. De Cock toont hoe dit Arabisch vertelsel in bijna heel Europa voorkomt, dus uit de volksoverlevering geput is en niet een kind is der fantazie van den Egyptiaanschen verteller zooals de arabist prof. Chauvin het beweert. — Vervolg van De Cock's *Spreekwoorden en zegswijzen*, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden (Het Spinnen). De Cock deelt nog eene onuitgegevene zangwijze mee uit het Meetjesland van het volksliedje : *Het sterven van den Beer.* Voorts *Nederlandsche Sprookjes en Vertelsels* medegedeeld door G. J. Boekenoogen : *Van Grootoog en Klaainoog*, *Van Grooten Kloas en Lutjen Klöas*, *Van den slimmen Jan.*

Christene School. Te lezen in nrs 18 en voorgaande de studie van Vranck van Aeckeren over : *Herbert Spencers opvoedingstelsel.* « Het is er verre van af dat de school, zooals hij ze hier voorstelt, ingericht zij met het oog op de gemiddelde begaafdheid der kinderen. Zijne school is eerder eene met voortgezet onderwijs, of beter nog, is een wetenschappelijk polytechnicum.

De zaak is dat Spencer tot voorbeeld en doel van opvoeding en onderwijs zijne « Synthetical Philosophy » nam. Het ging hem gelijk zoovele wijsgeeren, die zich aan het hervormen der opvoeding waagden : Wanneer zij hun stelsel in pedagogischen vorm wilden omzetten, ontbroken hun, in hunnen welgemeenden iever, de deemoedigheid hun wijsgeerig stelsel tot 's kinds peil te doen afdalen, en aan de stof de inkleeding te geven, die besnoeiing te doen ondergaan, welke de kindernatuur vereischt. »

Tijdschrift van het Willemsfonds. Juni 1901.

Eenige bladzijden over *Nijmegen en omstreken*, ter gelegenheid van het 26° Taal- en Letterkundig Congres, door G. D. Minnaert,

met platen. — Vervolg van M. Sabbe's lieve Brugsche novelle *Een Mei van Vroomheid*. — *Eenige chronomische en politieke opmerkingen naar aanleiding van den Transvaaloorlog* door L. Cornelissen Rupertus, zonder veel nieuws.

Het Katholiek Onderwijs. Juli 1901.
Te lezen : *Victoria* waarin de schrijver toont hoe de Engelschen den naam hunner vorstin zaliger geheel de wereld rond gezaaid hebben, en vervolg van het opstel : *De opvoeding bij de oude Perzen.*

Bulletijn der maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, nr 5. Te lezen de mededeeling van J. De Smet : *Quelques notes relatives aux Van Eyck.* « Je ne veux pas conclure, comme d'autres l'ont fait, à la supériorité d'Hubert van Eyck sur son frère. Les éléments nous manquent pour cela. Mais on ne peut pas davantage se baser sur ces mêmes éléments pour rejeter en quelque sorte Hubert Van Eyck de l'histoire de l'art, en réduisant presqu'à néant sa part à la seule œuvre à laquelle se rattache son nom (De aanbidding van het Lam)... Je suis convaincu..., qu'Hubert van Eyck a tenu une très grande place dans la peinture du XVe siècle et qu'il a eu sur son frère Jean, une influence considérable. »

Germania. Mei bevat het vervolg van *Duitschland voor de boeren*, van Haller v. Z. In *Schule und Elternhaus* stelt Matthias uit Koblenz in 't licht hoe de school soms meer invloed heeft op den zin voor orde en tucht, dan de ouders. Thelen te Brussel schrijft over de rechterlijke organisatie van New-York in de 19e eeuw.

De Vlaamsche Kunstbode, Juni.
Bevat het derde bedrijf van Clodwig en Chlotildis, lyrisch drama in 5 bedrijven door Lod. Lievevrouw-Coopman; een drietal gedichtjes (door Buys', J. Boucherij, C. Magerman); kunstnieuwsjes uit Brugge door Mev. Verkest, de vertaling van eene bijdrage over Benoit in een Duitsch Blad verschenen, « met het hart geschreven », zegt terecht de inzender Dr. E. v(an) O(ye); een rouwbericht naar aanleiding van het afsterven van W. D. Leen, een Limburger (van Peer) die te Antwerpen verbleef, een paar werken van Lemonnier vertaald heeft, en tot de eerste medewerkers van *De Vl. Kunstbode* behoorde.

De studie van Aug. De Vreught, « Bedreigde Talen, » is flink geschreven, boeiend en leerrijk. « Onverpoosd spreken ons de dagbladen van het « verrussen van Polen, van de Baltische provinciën, van Finland zelfs; het Pruisisch beambtenbestuur tracht door alle mogelijke middelen Pruisisch Polen en het Deensche Sleeswijk te verduitschen; het Hongaarsch Bestuur, door al de in de Kamers op ernstige wijze vertegenwoordigde partijen ondersteund, streeft er naar de talen der Slavische en Latijnsche volken, die van alle zijden de breede puszta omringen, ten voordeele van het Magyaarsch veld te doen ruimen ».

« Zouden dan wezenlijk al die talen veroordeeld zijn, vroeg of laat te verdwijnen? Kunnen de kleine volken, die zich zoo dapper verweren, er waarlijk niet aan ontsnappen, eenmaal voor hunne machtige bespringers te moeten zwichten?... »

Schrijver wijst op den eigenaardigen toestand van het Bastisch, en vooral van de talrijke talen welke in Oostenrijk en in de Donauvallei te kampen hebben om haar bestaan, — talen welke tot spoedigen ondergang gedoemd schenen, en die integendeel overal ontwaken en op korten tijd een verassenden letterkundigen bloei vertoond hebben.

Musica sacra, 5 en 6.

Kanunnik Sosson komt op tegen de kerkgezangen, welke den gang der heilige offerande storen. En hij heeft gelijk. Zij die in 1848 het eerst de *Missa solemnis* in D. van Beethoven te Amsterdam en zonder uitlatingen in de kerk tot zes maal toe hebben doen uitvoeren, mogen wel nog heden een ernstig *Mea culpa* spreken. Dat bewijst de schrijver met voorbeelden en gewijden tekst. — Uitgave: *Hymnus* voor 3 stemmen met begeleiding ter eere van S. Jozef door L. Vanhoutte. *Ave verum* voor 4 stemmen, zonder begeleiding door denzelfde. *Salve Regina* voor twee gelijke stemmen, met begeleiding, door denzelfde. *Regina cœli*, voor idem, met idem, door idem.

Durendal, Juni 1901.

De belangrijkste brok van dit nummer is wel het artikel van H. Fierens-Gevaert: *Restaurations et Restaurateurs*, waarin krachtdadig opgekomen wordt tegen het restaureeren van bouwvallen en oude kunstwerken, zooals dit in Belgie meestal geschiedt. « Je dois reconnaître que l'immense majorité de la population belge, à cause sans doute de sa vieille et chère habitude de propreté, ne supporte que difficilement la vue d'un édifice noirci par le temps, et s'épanouit d'aise en contemplant des monuments lavés, raclés, recurés de haut en bas, rendus à leur blancheur première par quelque nettoyage triomphal de gratteurs officiels.... Si j'écris ici, et non dans une revue française, comme on me l'a grossièrement reproché, c'est pour bien marquer qu'il y a un intérêt patriotique à lutter contre la grandeur insolente des restaurateurs, c'est pour faire comprendre que je m'élève en qualité de catholique et non simplement de critique ou de dilettante contre le traitement trop souvent injustifiable que l'on inflige à nos belles églises... Les restaurateurs savent très bien quel est leur devoir. Pour des raisons presque toujours budgétaires et parce que je ne sais quel besoin irrépressible les pousse à exécuter pour leur compte le programme de l'architecte créateur, ils oublient toute mesure. Il faut donc refréner leur ardeur destructive en diminuant les crédits. Il ne faut jamais leur permettre de refaire des sculptures monumentales. De la sorte on ne trompera personne. Les pierres historiées et refouillées ne doivent être remplacées que par des pierres simplement épannelées. On peut reconstruire exactement un ornement géométrique, une moulure, un tore; on ne saurait retrouver les accents admirables de nos vieux imagiers. Et si l'on juge que par suite d'un manque de solidité une façade doit être reconstruite toute entière, relevez-en le dessin avec un scrupule religieux, faites-en peindre des reproductions, photographiez-la pour les musées. Puis qu'on confie la refection à un artiste original et non à un copiste.... Quand un « maître des œuvres » du XVe siècle restaurait une église du XIIIe siècle, copiait-il le style de l'architecte primitif? Le XVIIIe siècle, dont on a beaucoup médit à tort et à travers, avait là-dessus encore des idées très saines. Les De Bruyn, les Dewez, les Agneessens n'étaient pas tourmentés de nos soucis archéologiques, de notre conception abstraite et glaciale qui consiste à vouloir rétablir, dans un édifice de plusieurs siècles, je ne sais quelle illusoire unité de style. Ils ont commis des écartes de goûts. Mais ils créaient; leur imagination avait souvent une ampleur magnifique. »

Revue de l'art chrétien, XII, 3.

Barbier de Montault bestudeert de schatkamer van S. Matthias te Triër. Vooral is de reliekenkas der 13e eeuw (H. Kruis) merkwaardig. « Die eeuw », zegt Didron, « heeft geen schooner gedenkteeken

opgeleverd (*Ann. arch.*, XIX, bl. 226). » Nog een aantal voorwerpen van 1400-1800 worden hier beschreven. — Bethune beschrijft de kerk van Messines gesticht in 1060; de schrijver geeft verlichting tot 1625 toe. — Cloquet vervolgt zijne studie over gestiliseerde versiering. — Helbig komt op tegen de totale « herstelling » van sommige monumenten, en raadt alleen de bestaande fragmenten te bevestigen. Men herstelt, zegt de schrijver, geene bouwvallen.

Fédération artistique, 27-37. April-Juni.

Wij vinden hier (27) den ernstigen Leon Ery terug met : « Toute œuvre d'art développe nécessairement une thèse, » waarover veel voor en tegen te zeggen is. Daarom is het niet onaardig (in 31) eene lijst van « définitions » te ontmoeten, benevens Levêques uitvoerig slotartikel over monumentale schilderkunst, die « n'a plus guère qu'une voie nouvelle où s'engager et une mine inexplorée à explorer. C'est le grand paysage avec figures », conçu dans un esprit... panthéiste (?). — In nr 32 verklaart Edg. Baes : « La valeur des œuvres d'art est de fluctuation comme les actions de finance, mais elle peut être déterminée et tenue à jour comme une cote de Bourse. » Daaruit volgt : « L'esthétique pratique, pour fixer plus régulièrement l'opinion. » — De Taeye schrijft in nr 33 over « Les sémites dans l'art, » en Edg. Baes beklaagt in nr 34 de « lassitude » der schilders, die de grootheid van het nationaal verleden uit het oog verliezen. Men keere tot « la peinture monumentale » terug! — Alphonse van Ryn komt op tegen de *philonéistes*, minder onlogisch dan de *misologues* van Socrates; welke niet zoo antinationaal waren als menige onzer kunstenaars, nieuwheid-zoekers.

Revue Sociale Catholique. 1r Juillet 1901.

Belangrijk artikel van C. Van Overbergh over het wetsontwerp aangaande de werkongevallen. Het ontwerp gewaagt van de ongevallen in de nijverheidsinrichtingen, alsmede in handels- en landbouwinrichtingen, op voorwaarde nochtans voor deze twee laatste dat het ongeval te wijten zij aan het gebruik van machines in gang gezet door eene andere kracht dan die van den mensch of van lastdieren. Schrijver bestrijdt deze beperking. Hij zou ook willen dat de bazen persoonlijk verantwoordelijk blijven voor de ongevallen waaraan zij schuld hebben en dat de *Act of God*, de ongevallen enkel aan het toeval te wijten, tot vergoeding zouden recht geven. De vergoeding zal toegekend worden te beginnen van den 15e dag na het werkongeval. Waarom niet vroeger? In 't begin juist is 't meest noodig dat de gekwetste goed verzorgd worde, ten andere daardoor zelf is er geene aanspraak op vergoeding voor ongevallen die eene onbekwaamheid van werk van minder dan 15 dagen veroorzaken! Voorts diende ook de werkman verzekerd te zijn dat hij de vergoeding trekken zal, zelfs indien zijn baas geen betaalvermogen bezit. Men zou hiervoor eene bijzondere kas kunnen inrichten, gevuld met de opbrengst eener kleine belasting op de bazen. — Nog in dit nummer het vervolg van *Lettres d'Extrême-Orient. Le Péril Jaune* door Th. Golliez. Schrijver meent dat wij het *Gele Gevaar* waarmede sommigen hoog oploopen niet moeten vreezen. Het gele ras groeit niet aan, er is zelfs achteruitgang. Wat de wedijvering betreft die de gele mannen aan onze werklieden zouden kunnen doen, men vergete niet dat hunne behoeften en hunne eischen stijgen met de meerdere welvaart; het stijgen der loonen in Japan is beteekenisvol.

Noord en Zuid, 7, J. L. van Dalen bespreekt Potgieters *Emma* (Miss Blackwood), waarvan de oorsprong nog onzeker is; hij geeft eene letterkundige ontleding van het gedicht. — Taco de Beer geeft de verschillende schattingen op, welke in 't verloop van tijd over van der Palm en Borger zijn uitgesproken; hij wijst aan hoe de gunst van kenners en onkundigen voor de beide mannen niet heeft toegenomen, maar tevens hoe in Borgers tijd († 1832) het vertrouwen op de Voorzienigheid en haren invloed op het lot der menschen heeft afgenomen, alsmede hoe de « viesheid » door sommige jonge schrijvers als schoonheid wordt gedebiteerd.

De Nederlandsche Spectator, 22, 24, 25. In 22 bespreekt men van Eedens *Binnenlandsche kolonisatie.* « Laat ons anti-kapitalisten zijn, met alle kracht, elk naar diepst gevoel en scherpst verstand. » Daartoe is volgens v. E. nu 't oogenblik gekomen. — v. d. Meulen schrijft over Kernkamp's boek *Robert Fruin.* — Op bl. 181 wordt vermeld op welke gronden Verdam eene nieuwe uitgaaf van *Van den Levene ons Heren* aanbeveelt, en dat in de Leidsche Maatschappij van Nederlandsche letterkunde, den 22ⁿ Juni de voorzitter de « Vlaamsche beweging » heeft besproken.

— 25, bespreekt eene belangrijke studie van past. J. H. Hofman, uit het Archief voor het aartsbisdom Utrecht. In die studie wordt opnieuw bevestigd dat S. Willibrordus de stichter is der S. Salvatorskerk, te Utrecht, en dat dit de oude domkerk is. S. Maartenskerk is van later dagteekening. Weissman wijdt een lang artikel aan het thema Restauratie van gedenkteekenen en is van oordeel dat P. Cuypers en De Stuers leugens « van het begin tot het einde » in de hand werken, door hun streven naar herstel van oude monumenten. N! B!

De Katholiek, Juni.

Poelhekke: *Het humanisme en de opvoeding.* De schrijver beweert: « Het pleit wel voor den diep godsdienstigen geest der vijftiende eeuw in Italië, dat met de humanistische beweging de christelijke beginselen der opvoeding zoo wel harmonisch vereenigd werden. » Ja zeker, er waren ook in de 15ᵉ eeuw in Italië brave menschen te vinden! Dit wordt door Poelhekke na von Reumont en anderen opnieuw bewezen. Maar welk zede- en kunstbederf! Van Breda doet ons den schrijver van het vierde evangelie nader kennen « volgens de meeste critici was het 4ᵉ evangelie reeds in de eerste helft der 2ᵉ eeuw bekend », overeenstemmend met de getuigenis van Irenaeus.

De Arbeid, afl. 9.

Langs vaste paden, novelle van G. van Eckeren. Vervolg van Lod. Backelmans *Marieken van Nijmegen,* met eene fel zinnelijke bladzijde. Verzen van Frans Buyens en W. van Doorn. Ed. Verburgh bespreekt den nieuwen roman van Zola, *Travail.*

Chronica over Staatkunde en Letteren van Dʳ Schaepman; nʳˢ van 8 Juni en 24 Juni zijn gewijd aan politieke aangelegenheden in Nederland.

De Katholieke Gids. Juli 1901.

Slot van het opstel: *De Pool Karel Antoniewicz.* — *De stem der genade,* vertelling van p. Bern. Mets. — In *Beweerd maar niet bewezen,*

komt E. H. J. C. van der Loos op tegen de bewering van Frits van Raalte in het Tweemaandelijksch Tijdschrift als zou « op het tegenwoordig standpunt der vergelijkende taalstudie en volkenkunde de vraag of alle volkeren denzelfden oorsprong hebben, beslist ontkennend moeten beantwoord worden ». Op zuiver wijsgeerig standpunt, schrijft E. H. van der Loos, kan « de menschelijke rede alléen het feit van 's menschen gemeenschappelijken oorsprong, zoo niet absoluut bewijzen dan toch mogelijk en waarschijnlijk maken. Zij bepleit de *mogelijkheid*, wijl de werkelijk bestaande verschillen door allerlei oorzaken kunnen worden verklaard; zij bepleit de *waarschijnlijkheid*, omdat op taalverschil geen rasverdeeling tusschen de menschen kan worden opgebouwd. » — *Naar den afgrond*, sociale schets door Louis B. M. Lammers. — *De Fransche Cultuurkampf*, door E. H. A. Van Winkel.

De Hollandsche Revue, 25 Juni 1901.

In *Wereldgeschiedenis* wordt gehandeld over de vredesconferentie, Cuba en het Drievoudig verbond. De karakterschets is gewijd aan *Dirk Loon*, den grooten nijveraar van Wormerveen, lid der Eerste Kamer; als boek van de maand *Jesus*, door Ed. Schuré. — Schoone platen : Prof. Dr A. Kuyper, Mevrouw Louis Botha, Dirk Loon en verscheidene gezichten op de Zaan.

Vragen van den Dag, Juli.

Eene aflevering met rijke afwisseling van inhoud. Belangrijk zijn vooral de studies van H. M. J. Wattel, welke den Staatsplicht tegenover de armenverzorging behandelt; van Dr. E. Bonebakker welke, in Kollewijnsche spelling, het verschil bespreekt tusschen de geijkte Nederlandsche schrijftaal, en de spreektaal, tusschen de taal in theorie, de stijve veelal kunstmatige taal der spraakkunsten, en de levende taal der werkelijkheid; over het afslijten der buigingsuitgangen, en het verdwijnen van het onderscheid tusschen de geslachten treedt hij in bijzonderheden.

Belangstellenden in de Passiespelen van Oberammergau zullen met veel genoegen het Opstel lezen van Dr. E. Epkema : Twee dagen in Oberammergau. — In J. Kuyper's Herinneringen en Beschouwingen over den vooruitgang in stoffelijke beschaving gedurende de verloopen eeuw komen aardige brokken voor. Om te gevoelen dat « onze levenswijze (althans uitwendig) steeds menschwaardiger wordt, daarvoor hebben wij slechts een blik te wijden aan hetgeen in eenig verschiet achter ons ligt. Na de beerenhuiden en ruwe boomstammen die de oude Germanen tot een *te huis* strekten, was men een tiental eeuwen niet verder gevorderd dan tot stroolegering; alleen bij de voornamen vond men in de 11e eeuw enkele zetels met leuningen in gebruik, kisten en laden waren de eenige bergplaatsen voor kleederen en andere voorwerpen, veel later kende men pas kasten, eerst in kerken en sacristieën, daarna in de 15e eeuw in de woning doordringend, maar in de geheele middeleeuwen bleven banken, tafels en kasten vaste voorwerpen, één met de wanden; glasruiten waren eene groote zeldzaamheid en beperkten zich tot enkele steden, terwijl behangsels eerst later te voorschijn kwamen... Als men nu verneemt dat de naainaalden eerst in de tweede helft der 14e eeuw te Neurenberg werden uitgevonden, sedert 1560 in Engeland machinaal vervaardigd, en eens op zijn gemak een der thans overal te vinden naaimachines beschouwt, zal wel erkend worden dat er vooruitgang is waar te nemen ».

Germania, Juni.

Op 17ⁿ Mei overleed te Brussel de stichter van dit Maandschrift, Baron Adolf-Johann-Albert von Ziegesar, te Brussel, onder de strijdende Vlamingen, wel en gunstig bekend als een man van karakter en overtuiging. De afgestorvene, sedert vele jaren leeraar aan het Koninklijk Athenaeum, heeft recht verworven op de erkentenis der Vlamingen, om zijn edelmoedig en krachtdadig ijveren ter bekamping der verfransching in het onderwijs, en — der verfransching bij de Duitsche Colonie onzer Hoofdstad — Met belangstelling zal men kennis nemen van de levensbijzonderheden, welke (wel wat bondig) medegedeeld worden, en van de gehoudene grafreden. Voorop staat het beeld van den wakkeren man. Pr. Van Langendonck en Jef Hinderdael wijdden hem eene hulde in verzen. — Stippen wij daarenboven aan, onder de bijdragen : Köningin Wilhelmina in Duitschland (door Dr. Haller v. Ziegesar) en 't slot van Schule und Elternhaus (door Dr. A. Matthias, Koblenz).

Waarom wordt in de *Vlaamsche Chroniek* geen woord gerept over de uitvoering van Tinel's *Godelieve* te Leuven?

De Gids, Juli 1901.

Een grootsch wijf, schets van J. Eigenhuis. — *Oude Brieven* (Lady Mary Wortley Montagu) † 21 Augustus 1762, door Mevrouw C. A. Worp-Roland Holst : « hoe dikwijls ook opnieuw uitgegeven, zijn zij nooit zoo beroemd geworden als die van Madame de Sévigné, ofschoon de inhoud zeker belangrijker, de stijl minstens even goed en de beschrijvingen veel levendiger en afwisselender zijn. » Wat hier uit die brieven medegedeeld wordt is recht belangrijk. — Verzen uit het gevangenkamp te Groenepunt :

Om in gevangnis te verkeer,
Is geen gemaklijk zaak,
En wil jul my strak nie geloof,
Zal ik dit duidlyk maak.

In *Wetenschappelijke beoefening der moderne letterkunde* bespreekt Prof. A. G. van Hamel de handelingen van het historisch-letterkundig Congres van Parijs, 1900. *Annales internationales d'histoire, Congrès de Paris, 1900, 6ᵉ section, Histoire comparée des Littératures*, Paris, Arm. Colin. Joseph Texte, een der secretarissen van 't Congres, had reeds vroeger bepaald waarin de vergelijkende literatuur-geschiedenis bestaat : « Onderlinge betrekkingen tusschen de letterkunde der verschillende volken, gelijktijdige of elkaar vervangende acties en reacties, maatschappelijke, esthetische of zedelijke invloeden, voortgekomen uit de kruising der rassen en het vrije ruilverkeer der ideeën ». Prof. van Hamel zou gaarne in de Nederlandsche hoogescholen een bijzondere leerstoel zien voor dit vak. — *Roomsche woorden*, door A. W. Stellwagen, naar aanleiding van den 4ⁿ druk van Van Dale's *Groot Woordenboek der Nederlandsche taal*. « [illegible] woordenboeken der Nederlandsche taal zijn belangstelling gaan toonen voor de Roomsche benamingen, uitdrukkingen, gevoels- en begripsklanken ». Tot in dezen laatsten tijd was dit niet het geval. De taalgeleerdheid bij de protestanten was vijandig aan de Roomsche woorden. 't Betert, « nochtans, het gebeurt ook, dat onkundige handen aan 't opschrijven zijn geweest, en dan ontstonden er caricaturen in plaats van vertrouwbare mededeelingen ». Zoo Eucharistie wordt verklaard door « is de monstrans met den ouwel »; een stervende bedienen door « het laatste vormsel toedienen »; biechtpenning door « hetgeen men den priester voor 't afnemen der biecht betaalt » enz. Hier worden,

ten dienste van niet katholieken, eene menigte woorden verklaard die niet in 't Woordenboek voorkomen. — Verzen van J. H. de Veer en Carel Scharten. In de Letterkundige Kroniek wordt *Travail* van Emile Zola besproken.

Das litterarische Echo, Juli.

Deze afl. verschijnt met een bijzonderen titel, die al dadelijk op den bijzonderen aard van den inhoud wijst: « Schweizerisches Heft. » Het is wezenlijk belangrijk voor de kennis der letterkundige toestanden in Zwitserland.

W. Bolza (Zürich) geeft een overzicht van de letterkunde in het Duitschsprekende gedeelte; de voornaamste levende romanschrijvers en dichters, Widmann, Spitteler, Heer, Lienert, Zahn, Vögtlin, Bosshart, Siegfried, Marti worden besproken; op het ontbreken van een letterkundig midden, en op het onbevredigende der dramatische proeven wordt met nadruk gewezen. — Ed. Platzhoff behandelt de Fransche literatuur in West-Zwitserland (Louis Duchosal, Philippe Monnier, Samuel Cornut, Henri Warnéry, Cérésole, Adèle Huguenin, Ad. Ribaux, Ph. Godet, Isabelle Kaiser, E. Jacques-Dalcroze.) Daarenboven wordt door eene uitvoerige schets « wie mein erster Roman entstand » een smaakje gegund van de innemende vertellersgave van J. C. Heer; het stukje « der Aehrenleser » van Frits Marti is een uiterst levendig en boeiend kinderverhaal. Een tiental portretten der voornaamste Zwitsersche schrijvers smukken de aflevering op.

Etudes. 20 Mei 1901.

E. P. Bataille doet ons de belegering van Fan-Kia-Kata kennen. Fan-Kia-Kata is eene der enkele streken die aan de woede der boxers ontsnapten; nu is zij eene veilige schuilplaats geworden voor de vluchtelingen. — E. P. Prélot in een artikel over de wet van Waldeck-Rousseau aangaande de Vereenigingen toont hoe de afschaffing der kloosters tot nadeel zou strekken aan de leeken. — E. P. Bégault verhaalt eenige trekken uit het leven van Mgr Von Ketteler, Bisschop van Meinz, o. a. zijne gedragslijn in de algemeene kerkvergadering van 1869, waar het geloofspunt van de onfaalbaarheid der Pausen besproken werd.

La Quinzaine. 1 Juni 1901.

L'Eglise et l'Etat en France depuis le Concordat (Jules Legrand). Schrijver wil toonen welk belang men moet hechten aan de Fransche wet is de Congregratieën. Alhoewel hevig liberaal, is hij een vijand der vervolgingswet. — *L'âme d'une chanson* (G. Audiat). — *Pastel effacé. scènes intimes* (P. Heaura). — *Souvenirs sur Mgr de Ségur* (M. Baille). — *Le mécanisme digestif et le rôle vrai de l'estomac* (J. Lefèvre).

— 16 Juni 1901.

Les deux La Mennais et les études ecclésiastiques (R. P. A. Laveille). — *Le fantôme magnétique* (A. Mithouard). — *Vieilles filles: nouvelles* (A. Lichtenberger). — *Une vue de la philosophie du siècle* (suite) (M. Salamon) : waarin schrijver toont, hoe de wetenschap het spiritualismus weder in eere brengt. — *Le salon des artistes français* (L. Dandrin). — *L'œuvre des cercles catholiques d'ouvriers* (E. Flornoy).

Dublin Review. April 1901.

Hoogst belangrijk overzicht van *Miss Clerke* over den vooruit-

gang van den katholieken godsdienst in Engeland gedurende Victoria's regeering. Bij hare troonsbeklimming waren de katholieken niet alleen weinig in getal, maar zij dierven zich niet openlijk toonen. De ongemeene bijgeloovigheid en onwetendheid der protestantsche bevolking verklaren dit. De naam van 't Pausdom alleen was, dank aan de fanatische opstokingen, een voorwerp van vrees en afschuw. Ongelooflijke vooroordeelen tegen de Nonnen deden hen zelfs nog ten jare 1847 uit Manchester verdrijven door het volk. Maar hunne heldendaden bij den Krimoorlog brachten ze omzeggens triomfantelijk terug dank aan de genegenheid der soldaten; en 't vooroordeel groeide allengskens uit.

Geene katholieke Hierarchij, enkel 4 vicarissen met 567 priesters voor Groot-Britanje, waarvan 73 voor Schotland, en niet meer dan 20 huizen van Geestelijke orden. Thans hebben Engeland en Walis samen den aartsbisschop van Westminster met 15 bisschoppen en 4 hulpbisschoppen; terwijl op zijne beurt, Schotland het aartsbisdom van St. Andries en Edinburgh met 4 suffraganten en dat van Glasgow met 1 hulpbisschop heeft. 't Getal priesters is geklommen van 567 tot 3298.

In 1837 waren er in de beide parlementen maar 50 katholieken, nu zijn er 41 in de hoogere en 77 in de lagere kamer. De katholieke bevolking is geklommen van 60,000 in 1800 tot 2 millioen voor Engeland en Walis alleen, en 365,000 voor Schotland; en de huizen van geestelijke orden tot 868.

Maar bijzonder in opzicht van achting en aanzien is de aanwinst voor 't katholicism overgroot. Waar een 60-tal jaren voorheen noch priester, noch non mocht gezien worden zonder de woede van 't volk op te hitsen, trekken nu godsdienstige stoeten onder de oogen eener menigte, veel ingetogener dan in andere landen die den naam van katholiek dragen.

Die volslagene ommekeer is te danken en aan het invoeren der katholieke hierarchij en aan de Oxford-beweging. De uitgave van « Tracts for the Times » en de polemische strijd, door Dr. Wiseman aangegaan in 1835, begonnen de gemoederen op te wekken. Reeds 15 jaar later werd, bij pauzelijken brief, de metropolitaansche zetel van Westminster ingevoerd met 12 suffraganten. En toen de verheffing van Dr. Wiseman tot het Cardinalaat, alsmede tot de weerdigheid van eersten aartsbisschop van Westminster eene ware uitbersting van woede had veroorzaakt, was al dat geschreeuw van « Papal aggression » reeds vruchteloos.

Eene belangrijke omwenteling, in den schoot zelve der Engelsche kerk begonnen door eenige denkers van Oxford vier jaren voor Victoria's troonsbeklimming, droeg hiertoe krachtig bij. Toen het vermaard Gorham-oordeel de herboorte door het doopsel een vrij vraagstuk had verklaard, en 't gezag der kroon in de plaats van dat der bisschoppen had gesteld in 't beslissen der Orthodoxij der wijdingscandidaten volgden er velen, en niet de minst invloedrijken, het spoor van Newman. Sedert dien tijd wint het Katholicism in 't protestantsch Engeland gedurig en rap veld.

Buiten Engeland vinden wij Ierland dat altijd katholiek is gebleven en daarenboven nog door de uitwijkelingen, tengevolge van den hongersnood van 1847-48, een machtig apostolaat heeft uitgeoefend in de Engelsche bezittingen. Australië met 800,000 katholieken onder 4 millioen inwoners; Zuid-Afrika met 31,000, de beide republieken inbegrepen; Canada met boven de 2 millioen, als wanneer het er slechts 137,000 telde in 1800, en Engelsch-Indië volledigen de kroon van katholieken

vooruitgang in 't Engelsch Rijk. — Verder bijdragen over « Bishop Grandisson » door Eerw. H. *Hamilton*; van Eerw. H. *Howlett* iets over « Age and anthorship of the Psalter »; ook nog over Christene meisjesopvoeding : « Madame Marie of the Sacred Heard on Convent Education » door Willis. — Eene Eeuw van katholieke letterkunde, door Eerw. W. H. *Kent*. 't Is eene vervolg-studie loopende over Frankrijk en Engeland. Voor Frankrijk krijgt *Joseph De Maistre* eene bijzondere melding. Engeland's katholieke letterkunde, krijgt eenen buitengewonen spoorslag met de Oxford-beweging; daar de kampers ervan, met Newman aan het hoofd, letterkundigen waren. Men mag toch niet vergeten dat zij voor dit tijdstip alreeds op bisschop *Milner* en Cardinaal Wiseman mag wijzen. *Newman* blijft toch altijd aan 't hoofd met zijne bijtende woordenschichten, die als eene nieuwere kracht putten aan zijn nieuw geloof.

Wat Card. Manning aangaat, ofschoon hij vooruit en vooral een praktisch man is, neemt hij toch door zijne lettergewrochten eene heerlijke plaats in. — Dient nog vermeld Father Faber met zijne mystieke en ascetieke schriften die menige dichterlijke bladzijde bevatten en Dr. Ward, die groote diensten bewees op metaphysisch en dogmatisch gebied. — *Development*, een twistschrift van H. Williams over dit woord ingebracht door Newman en ongelukkig toegepast op 't katholiek dogma in « Essay of the Development of Christian Doctrine ». De heer Williams is weinig goed gestemd voor dit boek.

Civilta Cattolica, 1 Juni 1901.

La Francia cattolica a Lourdes. Artikel geschreven naar aanleiding der Fransche bedevaart, enkel uit mannen bestaande, in April ll.; bespreekt in eenige bladzijden vol warmte en gevoel de beteekenis dezer grootsche betooging eenig in de geschiedenis, de belijdenis van haren credo door de Fransche natie en als het afleggen der hernieuwing harer doopbeloften, de koene redevoering van P. Coubé, die als het klaroensein moet zijn voor eene nieuwsoortige kruisvaart en reeds van alle kanten verspreid wordt onder den titel van Glaive électoral.

Il clero costituzionale e il Governo della Republica. Geeft den text der ontslagneming eeniger ingedrongene bisschoppen; ingegeven door minister Portalis is zij verre van de volledige onderwerping uit te drukken, welke de Paus te recht verwachtte. S. wijst op de zwakheid van den legaat Card. Caprara tegenover die mannen, allen doordrongen van Gallicaansche en Jansenistische vooroordeelen. — Card. Consalvi, op orde van den Paus dringt aan; zelfs tegenover de welgevoelde hardnekkigheid van Bonaparte in deze zaak, stelt hij deze transactie voor van liever dan een enkelen constitutioneelen indringer te benoemen alle de wettige bisschoppen aan kant te laten. Doch niets kon hierin de eigenzinnigheid van den eersten Consul breken.

Giuseppe Mazzini. Het omwentelingsprogram van Mazzini is tot hiertoe deels uitgevoerd, deels tegengewerkt door de gematigde liberale partij. Al de tegenkantingen en vervolgingen tegen Paus en Kerk, in alle opzichten en door alle middelen, in wetgeving en pers, in school en opvoeding komen uit eenen Mazziaanschen geest voort. Een teeken daarvan ziet S. in de viering van den 25[n] verjaardag der inname van Rome; immers niet vóór het standbeeld van Camillus Cavour maar vóór dat van Giuseppe Garibaldi, de rechter arm van Mazzini, hadden de plechtigheden hare bekroning.

Van den anderen kant dwarsboomde de partij van Cavour de ontwerpen van Mazzini, voornamelijk door het uitsluiten van de

republikeinsche gedachte; immers het zien van Rome « onteerd door het koningdom » doet Mazzini weenen van spijt. — Nochtans vond het onvervalschte Mazziniaansch ideaal eenen voortzetter in de Italiaansche vrijmetselarij; deze eert in Mazzini haren voornaamsten gedachtenleider; de Mazziniaansche denkbeelden werden haar vooral ingekneed door den boezemvriend en discipel van Mazzini, Adriano Lemmi, gedurende zijn tienjarig grootmeesterschap. De hoofdmiddelen waardoor de vrijmetselarij tot haar doel streeft zijn deze: Verdelging van het ware gedacht van God, van het Christendom en van het Pausdom; oorlog tegen het clericalisme van het derde Rome; Republiek.

— 15 Juni 1901.

Ideali che tramontano e realtà che spaventa. De droombeelden die verdwijnen zijn deze welke men dacht te verwezenlijken ten tijde der Italiaansche « heropstanding » met behulp der liberale grondbeginselen: dit deel behandelt Prof. Pietro Ellero in zijn boek « L'Ecclissi dell' Idealità. » De wezenlijkheid die afschrikt is die van het socialismus dat alle dagen dreigender opstaat: over dit punt handelt Prof. P. Fornari in zijn boek « Societa e Socialismo. » Schrijver redekavelt in dit artikel met beide bovengemelde liberale schrijvers en doet aan de liberalen hunne dwaling en hun gebrek van logiek zien vooral in het bekampen van het socialismus.

Giuseppe Mazzini. Massoneria e rivoluzione. Kritisch onderzoek van het Mazziniaansch, vrijmetselaarsch systema. Geheel dat systeem kan bepaald worden: eene groote leugen. De Mazziniaansche en vrijmetselaarsche God is een niet en eene leugen; eene leugen het volksgezag; eene leugen dat God « aan het oor van het volk » zijne wet ingeeft en dat de « mannen van talent en deugd » er de tolken van zijn. — Gevolgen van al die valsche grondbeginsels.

Della stela del Foro e della sua iscrizione arcaica. Vervolg der bespreking over het gekende monument van het Forum Romanum. Schrijver beoordeelt eene nieuwe hypothesis van Detlefsen door Hülsen verdedigd, alsmede de meening van Artur Evans.

Saggio del romanzo nella spagna moderna. Bespreking van twee romans, laatst in Spanje verschenen 1° « Pequèneces » (kleinigheden) van P. Lodewijk Coloma S. J., 2° « Electra » van Peréz Caldós.

La Lectura. Madrid, April 1901. — Studie over het tweede Evangelie van Zola « *Arbeid.* » Zola, zegt de schrijver, heeft geene letterkundige opvoeding genoten. Zijne jeugd bracht hij door zwoegende als een slaaf om zijn leven te winnen. Nimmer kende hij het regelmatig studeeren, de vruchtbare overweging in de eenzaamheid, de reine bronnen waar de geest voedsel put. Ook is het niet te verwonderen dat hij met het naïve geloof van den landman de « moderne wetenschap » aanbidt, alhoewel geen enkele der ware geleerden het metaphysische materialismus van Zola voorstaat. Zij die het minste aan de oude metaphysiek houden en uitsluitend op de ervaring steunen, nemen nooit de hoogklinkende ontkenningen aan van de ziel en haar mysterie. Onlangs nog verklaarde de groote Amerikaansche psycholoog W. James: « niet een *wetenschappelijk* argument laat nog toe de onsterfelijkheid der ziel te verwerpen. »

De letterkundige beweging in Catalonië door Peres. — Zooals men weet heeft Catalonië zijne gewestspraak die zooveel van het Castellaansch of Spaansch verschilt als de taal van Mistral van 't Fransch. Het Catalaansch heeft zijne letterkundigen en dichters, die *hunne taal* uitsluitend beoefenen. « Waarom met opzet lettergewrochten voortbrengen in eene taal maar door weinigen gekend en niet de algemeene spraak van

't land aannemen? — Het Catalaansch is verbonden met den aard van 't volk. Het heeft zijne onmiskenbare rechten en het groote deel der schrijvers hadden in 't Spaansch niet voortgebracht wat zij thans in 't Catalaansch geleverd hebben »... Volgt een overzicht der werken van twee jongere schrijvers : Juan Margall, die een lyrisch stuk « Intermezzo » en epische gedichten « Visions y Canto » liet verschijnen. Daarin herroept hij de groote oude Catalaansche mannen in 't leven. « Het groote gebrek in de tegenwoordige poësie, is, daargelaten eene zekere romantische overdrijving, eene ongemeene voorliefde voor het buitengewone in de handeling en het inharmonische in den vorm. Men wenscht volstrekt niet symetriek, regelmatig eentonig, niet van 't oude systeem te zijn. »

De andere dichter is Apeles Mestres. Hij schreef « Idyls » die veel bijval hadden.

Twee nieuwe richtingen in de Russische letterkunde door Em. P. Bazan. — Hier hebben wij de eerste dezer richtingen, vertegenwoordigd door den romanschrijver *Gorki.*

De Russische letterkunde, bijna onbekend voor een tiental jaren, heeft thans wereldberoemde schrijvers. « In Rusland heeft de letterkunde fanatieke bewonderaars. Zij is de ideale vorm der vrijheid. De schrijvers volbrengen eenen plicht van verlossing tegenover het volk, wiens begeestering ze ondersteunt. Deze letterkunde is innig verbonden met de sociale, politieke en geschiedkundige vraagstukken van 't land. Zij bracht de omwentelingen teweeg en staat aan hun hoofd als geleidster. »

Gorki is geboortig van Nini Novogorod, de stad der wereldmarkten. Ook schildert hij bij voorkeur handelaars, makelaars, straatloopers, zwoegers, terwijl de andere Russische schrijvers den voorkeur geven aan de hoogere klassen, de staatsbeambten, de intellectueelen, de dorpsbewoners.

Gorki beweegt zich in een onbepaald myticism dat hartstochtelijk de armen en verworpelingen bemint, en door de kunst de ongelukkigen wil opbeuren die de maatschappij verbannen heeft. Gorki is volkomen pessimist, hij gelooft niet aan 't verbreiden van 't ideaal door zijne werken en verklaart te schrijven « uit zelfzuchtige drift naar 't schrijven! »

— Mei. *De scheikunde van 't levende wezen* door Jose Carracido. — Onmogelijk al de chemische stoffen te vormen die 't levend wezen voortbrengt. Dus onmogelijk het leven tot enkele scheikundige werkingen te herleiden.

De Kathedraal van Leon : Studie met lichtplaten.

Twee nieuwe richtingen in de Russische letterkunde. Vervolg der studie van 't vorig nummer : hier wordt het laatste werk van Merejkowsky besproken : « De dood der goden, » eene poging van samensmelting van heiden- en kristendom. Merejkowsky besluit met den geschiedschrijver Amianus Marcellinus : de grootheid van Rome, de wijsheid van Griekenland bereidden de geboorte van Kristus ! » De schrijver van 't artikel vindt « meer rechtzinnigheid, minder verborgen scepticism in Merejkowsky dan in Quo Vadis, dat te veel de martelaarspoësie huldigt en een officieel Kristendom. »

Het sociaal oorbeeld in Zola (Arbeid) door Alf. Porada. — De tegenwoordige maatschappij is derwijze samengesteld dat zij alleenlijk onrecht, lijden en verdrukking voortbrengt. Uit zijne romantische inbeelding, geholpen door een weinig wetenschappelijk positivism, haalt Zola eenen idealen staat te voorschijn, waarin 's menschen driften zouden gebruikt worden als levenskrachten, « want in de vrije maatschappij der toekomst zullen de driften zooveel goed voortbrengen als zij kwaad veroorzaakten in de geketende doode vervlogene eeuwen ! »

Rivista internazionale di scienze sociale. Roma, Mei 1901.

De Italiaansche uitwijkelingen door P. P. Het getal landverhuizers in Italië klimt zeer hoog : in 1890 gingen 58.600 Italianen naar Amerika; in 1899 gingen er 98.000.

Van den anderen kant schreef Kardinaal Rampolla in eenen brief van 9 Juni 1900 aan de aartsbisschoppen van Italië : « het is gekend dat de tijdelijke uitwijking der Italianen in geheel Europa en bijzonder in Zwitserland, Frankrijk, Oostenrijk, Duitschland, in deze laatste tijden fel is aangegroeid. » Naar de Duitschsprekende landen trekken in 1897 volgens de vrijbrieven van 't Italiaansch landsbestuur 86.867 landverhuizers, terwijl velen 't land verlieten zonder vrijbrief. De Italiaansche priesters trachten ievervol hen overal na te sporen en ze op het goede spoor te houden. In Freiburg (Baden) is een sekretariaat voor Italiaansche uitwijkelingen gesticht.

De Vrijheid van Onderwijs door Prof. Piavano. — « In eene welingerichte maatschappij moet de Staat in overeenkomst met de Kerk het openbaar onderwijs vrijwaren van al wat schadelijk is voor de maatschappij. Waar de maatschappelijke toestand niet toelaat dat tusschen het godsdienstig en burgerlijk bestuur de overeenkomst bestaat door God gewild, moet de Staat minstens de grondwaarheden vrijwaren, eenige steun eener maatschappij. Voor het overige moet hij volle vrijheid laten aan iedereen en dulden ter mijding van grooter onheil, dat waarheid en valschheid dezelfde rechten genieten : dat is thans in 't algemeen de beteekenis van « *vrij onderwijs*, » tegenover het Staatsonderwijsmonopolium. »

Het Fransch protectionism van den zeehandel 1ste deel, door Carolo Bruno. —In 1876 werd in de Fransche Kamer een ontwerp voorgesteld ten voordeele der handelsschepen. In 1881 kende eene wet eene premie toe van 1.50 fr. per ton en voor elke 1000 mijlen doorloopen afstand. Algemeen keurde men de wet af ter oorzake van haren korten duur, daar de scheepsreeders geene nieuwe vaartuigen bouwden die na weinige jaren op de toelage van den Staat niet meer konden rekenen.

Verslag der Italiaansche vereeniging voor de wetenschappelijke studiën.

OMROEPER.

---

† In den nacht van 12^n tot 13^n Juli is te Antwerpen, na maanden lang lijden met christene gelatenheid gedragen, godvruchtig in den Heer ontslapen Mejuffer **Mathilda Ramboux**, geboren te Antwerpen den 31^n October 1858.

Ons tijdschrift verliest in haar eene bekwame, verkleefde en hooggeschatte medewerkster.

Onze vaderlandsche kunst zal treuren omdat de bestbekende der Vlaamsche katholieke schrijfsters in den bloei der jaren ontvallen is, als zij, haar laatste pennevruchten staan er borg voor, nog zooveel voortreffelijks had kunnen leveren.

De Heer heeft het anders gewild. Hij bestemt het uur waarop de rust en de belooning verdiend zijn.

Het beeld der duurbare afgestorvene, beschouwingen over hare levensomstandigheden en over haar werk, achten wij ons tot plicht in het volgend nummer aan onze lezers te brengen.

Voor nu enkel nog deze verzen uit hare *Godelieve* :

o Arme vrouw, uw lijden is gedaan,
Ten goede komt u, wat gij hebt verdragen,

. . . .

Geniet het loon van wat ge leedt en wrocht;
Zie uwe beden, door Gods welbehagen,
Alreeds de rijpste, schoonste vruchten dragen;
Juich, juich nu om hetgeen gij lijden mocht.

In de **Société archéologique** te Brussel (*Musée du parc du Cinquantenaire*) heeft de heer Destrée eene voordracht gehouden over de juweelen en andere kostbaarheden van het Karolingische tijdperk, terwijl tot heden bijna uitsluitelijk Merovingische oudheden van dien aard bekend waren. Vooral de graftomben maken die kostbaarheden bekend. De spreker twijfelt er niet aan dat in de 7e en 8e eeuw de goudsmeêkunst in Westelijk Europa even ver gevorderd was als in het prachtlievende byzantijsche Oosten, en bewijst hoe belachelijk het is dat in onze scholen, op afgesleten manier, nog steeds van « barbaren » en « barbaarsche » voortbrengselen uit gene dagen wordt gesproken, alsof wij nog 400 jaren achteruit waren in de beschaving en nog steeds afgoderij pleegden met de romeinsch-heidensche wereld, gelijk in de 15e en 16e eeuw het geval was.

De heer de Vlaminck heeft in den *Cinquantenaire* eene voordracht gehouden over het oude grafelijk paleis te Gent, van den tijd voor dat in 1180 Philips van den Elzas den ombouw daarvan heeft begonnen.

❦

Chamberlain. — Een duitsch spotblad, dat zich anders nooit met politiek bemoeit, de *Fliegende Blätter*, teekende dezer dagen de huiskamer van den duivel en daarin hing een levensgroot portret van Chamberlain.

❦

Bouc van der Audiencien. — In de Acten en Sententien van den Raad van Vlaanderen in de 14e eeuw, uitgegeven door Jhr. Mr. Nap. de Pauw, lezen wij, (Voorwoord) dat de vrijgeblevene voor- en achterbladen dezer *Acten* gevuld zijn met spreuken van raadsheeren of klerken uit lateren tijd, die, blijkens de noten van rechtspunten, dikwijls op den rand der acten vermeld, het Register in de volgende eeuwen hebben gebruikt. De omslagbladen behelzen o. a. de volgende Vlaamsche en Fransche verzen :

Drinckic, zo bederfvic;
Drinckic niet, zo sterfic;

Eist niet beter ghedroncken en bedorven
Dan niet te drincken en ghestorfven?

En de fransche navolging :

Dormir ne puys, se ne suys ivre,
Et sans dormir je ne peu vivre;
Dont faut-il, se je veu vivre,
Que je soye tous les jour ivre.

❦

Geschiedenis der vlaamsche letterkunde. — Er is weder eene aflevering verschenen van Coopman en Scharpé (5e aflev.), bl. 129-160. Zij bevat b. v. schoone portretten van Aug. Snieders en Guido Gezelle met vele kleinere. Th. van Rijswijck wordt erin uitvoerig behandeld benevens Jan De Laet, P. Fr. Van Kerckhoven, Van Duyse, Nolet, enz.

❦

Bœdekers Schweiz, nebst den angrenzenden Teilen von Ober-Italien, Savoyen und Tirol; is aan de 29ste uitgave. De tekst is

merkelijk vermeerderd : van 508 (28e uitgave 1899) is hij op 544 bladzijden geklommen. De nieuwe uitgave bevat een hoofdstuk handelende over het klimaat en de badplaatsen alsmede nuttige aanmerkingen voor wielrijders. Benevens dit alles is aan de landkaarten en gezichten veel verbeterd en toegevoegd, zoo dat thans het werk met 59 kaarten 13 stadplannen en 11 panoramas versierd is. De vorm en de druk is zooals vroeger zeer keurig. Deze uitgave, zooals de 28ste, kost 8 mark.

Koninklijke Akademie. — Zitting van Juni. Voordracht van Verdam over *Van den Leven ons Heren*, in 1843 door P. Vermeulen uitgegeven.

De Nederlandsche Spectator vermaakt zich met het bespotten van de uitkomst der verkiezingen in Nederland, waardoor de behoudsmannen onder Kuyper gezegepraald hebben. Kuyper wordt voorgesteld als ploegende met een' os en een ezel, met den tekst van *Deuteronomium* XXII, 10 : « Gij zult den os en den ezel niet voor den ploeg spannen. » Dr. Schaepman zal schokschouderen!

De Nederlandsche stam komt het **Letterkundig maandschrift** vervangen. Een vernieuwd tijdschrift! Gerard van Ekeren wordt medeopsteller. De uitgever is Gerard Vormer, de prijs fl. 3,60 (fr. 7 1/2).

Op de Vlaamsch-Waalsche Taalgrens. — Wat het Vlaamsch in België betreft, zou men geneigd zijn aan te nemen « dat in België de strijd met ongelijke wapens gevoerd wordt, en dat eindelijk het verdwijnen onzer taal het noodlottig gevolg van dien strijd moet zijn. En toch voor wie de zaak van nabij beschouwt, is zulks in geenen deele waarschijnlijk. Sedert eeuwen is de taalgrens haast onveranderd gebleven. En nergens is er langs die grens eenig spoor van verplaatsing waar te nemen. Ik bewoon sedert eenige jaren een Waalsch stadje van Brabant, in de onmiddellijke nabijheid der scheidslijn. Waver is eene zeer handeldrijvende plaats, wier winkels en markten de bewoners der naburige Vlaamsche dorpen gedurig in grooten getalle aantrekken. Men zou zich echter grootelijks bedriegen, indien men daaruit ging opmaken, dat zich die dorpen moeten verfranschen. Volstrekt niet. Men hoort elk oogenblik Waalsche stedelingen, vooral handelaars, het Vlaamsch radbraken, om zich door de Vlaamsche dorpelingen te doen begrijpen, doch men verneemt zeer zelden het omgekeerde. En eenige mijlen van daar, te Halle, vinden wij gelijkaardige toestanden, met enkel dit verschil, dat daar de bevolking der stad Vlaamsch en de van buiten komende bezoekers der klanten ten deele Walen zijn. Brussel zelf met zijne grootendeels Waalsche of verfranschte burgerij, oefent op de omliggende dorpen niet den minsten invloed uit. In de herbergen en « melkerijen », door de Brusselsche wandelaars bezocht, spreekt men wel wat Fransch, maar dat zijn ook al de veroveringen, welke deze taal gemaakt heeft. Men mag dan in algemeenen regel zeggen, dat de steden zonder invloed blijven op de omgangstaal der naburige dorpelingen. En dat is niet enkel voor België waar. De burgerstand in de steden der Slavische, Magyaarsche en Roemeensche landen der Donauvallei stamt bijna overal van Duitsche « kolonisten »

af. Bijna overal hebben die burgers de aloude Duitsche moedertaal der voorvaderen behouden, doch nergens is het hun gelukt ze aan de omliggende dorpen op te dringen, die echter in gedurig verkeer met hen leefden.

Wat de personen betreft die hunne geboorteplaats verlaten, om zich aan de andere zijde der taalgrens te vestigen, indien zij hunne taal al niet grootendeels vergeten, zoo voelen zij zich toch volstrekt verplicht die van het nieuwe midden, waarin zij leven, aan te leeren. In vele gevallen zijn reeds hunne kinderen voor de moedertaal der ouders verloren; het tweede geslacht is het altijd. In al de dorpen, en zoo ook in al de Waalsche steden langs de scheidslijn, ontmoet men talrijke lieden met Vlaamschen familienaam, en toch zijn zij even Waalsch, onder alle opzichten, als het overige der bevolking. Een soortgelijk verschijnsel kan in de naburige Vlaamsche dorpen en steden worden waargenomen. » (*Aug. De Vreught :* Bedreigde Talen, in den *Vlaamschen Kunstbode*, Juni 1901.)

Jury's. In het Staatsblad van 30n Juni komen de namen voor der leden van de verschillende jury's, ingesteld ter beoordeeling der examens in de middelbare normaalafdeelingen te Brussel, te Luik, te Thielt, te O. L. V. Waver, te Leuven, te Nijvel, te Champion, te Doornik, te Eecloo, te Jupille en te Landen.

Wij vragen ons af, hoe het sommige dier jury's gedaan krijgen om te oordeelen over de kennis der leerlingen in het Nederlandsch en in de vakken welke door middel van 't Nederlandsch aangeleerd worden. Te Brussel is de jury samengesteld uit 14 Vlaamschonkundige Walen, tegenover 2 Vlamingen. Te Luik telt men 9 Walen tegenover 1 Vlaming. Te Nijvel, te Thielt, te Landen, te Doornik, te Leuven, te Jupille, te Champion worden door de Regeering regelmatig drie of vier Vlaamschonkundige Walen benoemd, tegenover een, twee of ten allerhoogste drie Vlamingen.

De Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden heeft tot buitenlandsche eereleden benoemd MM. Th. Coopman en Is. Teirlinck uit Brussel, Jan Boucherij uit Antwerpen en Styn Streuvels uit Avelghem.

Het Leesgezelschap van Hasselt vraagt eene geschiedkundige novelle, waarvan de handeling plaats grijpt binnen het grondgebied der hedendaagsche provinciën Limburg, van het begin der Hervorming tot het begin der Fransche omwenteling (1517-1789), met vaderlandsche en katholieke strekking.

Het bekroonde werk wordt op kosten van het *Leesgezelschap* uitgegeven en de schrijver ervan ontvangt buiten den eerepenning de som van vijftig frank.

Voorwaarden. — De handschriften moeten, minstens, 50 bladzijden 8° druks groot zijn en goed leesbaar geschreven.

De mededingende stukken moeten vrachtvrij ten huize van den schrijver, (de heer Eug. Leën, Nieuwstraat, Hasselt) ingezonden zijn vóór 1n Juli 1902.

Niet bekroonde werken worden, op aanvraag, teruggezonden.

K. Vl. Academie. Plechtige openbare zitting van 27 Juni. Talrijke aanwezigen, redevoeringen van den bestuurder den heer Coopman en van den heer Kluyver, buitenlandsch eerelid. Uitreiking der belooningen in de prijskampen, waarvan wij in ons laatste nummer de schitterende uitslagen gemeld hebben.

De heer Coopman sprak over het « Woordenboek der Nederlandsche taal » en de heer Kluyver over « Hugo de Groot als verdediger onzer moedertaal. Beide redevoeringen, uitbundig toegejuicht, zullen verschijnen in de « Verslagen ».

Davidsfonds. Op 11 Juli hield Zele een feest tot herdenken van den slag van 1302. De heer Honoré Staes voerde het woord. De vlaggen wapperden aan de huizen. — De afdeeling Gent droeg ook het hare bij om het feest te doen gelukken dat op dien heugelijken verjaardag, te Gent, jaarlijks gevierd wordt.

Donderdag 13 Juni vierde, te Leuven, het Davidsfonds zijn vijf en twintigjarig bestaan. Plechtige mis in St Pieters en uitvoering van muziekstukken van Benoit. Algemeene vergadering in de Premotiezaal der Hoogeschool waarop spraken de heeren de Potter en Helleputte, secretaris en voorzitter. Opvoering in de Beriotzaal van *Godelieve*, woorden van Hilda Ram en muziek van Edgard Tinel.

† **Mejufvrouw E. Beernaert**, de uitmuntende landschapschilderes, is na een langdurig lijden te Brussel overleden. De edele, ongezochte toon van hare natuurtafereelen, en de frissche lucht, welke er u uit tegenademt, zullen voor allen welke hare werken herhaaldelijk hebben aanschouwd eene blijvende en weldoende herinnering zijn.

† **Godfried Guffens** overleed den 13[n] Juli, in den ouderdom van 78 jaren. Guffens had zich, voor vele jaren reeds, roemrijk bekend gemaakt in samenwerking met Swerts. Gezamenlijk schilderden en decoreerden zij toenmaals de St Joriskerk te Antwerpen en waren de eersten, welke in België dergelijk meesterachtig muurschilderwerk in onzen tijd tot stand brachten. Vervolgens leverden zij de heerlijke tafereelen uit de nationale geschiedenis op de muren der later afgebrande beurs te Antwerpen. Het Stadhuis te Kortrijk, enz. verhoogde hunnen roem.

Hunne groote verdienste deed hen naar Duitschland roepen, waar zij nieuwe lauweren verwierven.

Teruggekeerd leverde, na het afsterven zijns vriends, Guffens eene reeks van beroemde portretten, b. v. dat van Mejufvrouw Constance Teichmann. Vervolgens bracht de kunstenaar jaarlijks eenige maanden in Italië door, van waar hij eene schitterende rij kopijen naar onbekende werken van allerlei groote meesters, Melozzo da Forli, Mantegna, Perugino, enz. terugbracht.

Voor een tweetal jaren trof hem een aanval van beroerte die zijnen werklust toch niet deed verslappen, maar thans zijnen dood ten gevolge had. Hij stierf omgeven van zijne twee dochters en andere vrienden eenen zaligen dood na een godvruchtig leven.

† **Johanna Spyri**, Zwitsersche kinderschrijfster, waarvan vele werken in 't Nederlandsch vertaald werden. — **Louis Mast**, Gentsche beeldhouwer van groote verdienste.

2de Jaar. N' 8. — 15 Augustus 1901.

DIETSCHE WARANDE en BELFORT

INHOUD :

A. SIFFER,
uitgever te Gent.

H. COEBERGH,
Haarlem.

Dietsche Warande en Belfort.

Dietsche Warande werd gesticht in 1855,
Belfort in 1886.

Met Januari 1900 werden de twee tijdschriften samengesmolten tot **Dietsche Warande en Belfort.**

Het nieuw tijdschrift verschijnt den 15e van iedere maand, uitgezonderd in September, en telkens met ongeveer 80 bladzijden.

De jaarlijksche prijs is fr. 8,00 voor het binnen- en 10 fr. voor het buitenland.

De bijdragen worden betaald met één frank de bladzijde en op aanvraag zal aan de schrijvers 50 overdrukken kosteloos geschonken worden. Boekbeoordeelingen van zekere uitgebreidheid kunnen op den zelfden voet gesteld worden. — Kostelooze abonnementen worden niet verleend.

Voor alles wat de redactie betreft, wende men zich tot den schrijver van den Opstelraad, voor alles wat den dienst der inschrijvingen aangaat, tot de uitgevers.

DE OPSTELRAAD :

De beeltenis van zaliger Jufvr. Mathilde Ramboux met artikelen over haar leven en werken zal eerst in 't Octobernummer kunnen verschijnen.

HET LANDLEVEN IN DE LETTERKUNDE.

VI. — Duitschland.

VAN de « Terre qui meurt » tot « Jakob der Letzte » is geen overgang noodig. Beide boeken behandelen de zelfde stof, zijn bezield met den zelfden geest. Zoo het werk van den Oostenrijkschen schrijver, Rosegger, eerst verscheen, zeker is het dat René Bazin er geene kennis van droeg, wanneer hij in Frankrijk de zelfde gedachten verdedigde, de aandacht inriep op de zelfde vraagstukken.

Door de wereld gaan zekere stroomingen, zekere strekkingen, zonder dat men zich, menschelijker wijze, daarvan rekening kunne geven. Zooals in den atmospheer een tijd lang de zelfde winden heerschen, schijnt het ook in den geestelijken atmospheer te zijn. Of moet men dat aan een hooger oorzaak toeschrijven en denken : — « Spiritus ubi vult spirat? »

Wat er ook van zij, thans vergt het maatschappelijk belang iedereens aandacht, en wel onder al zijne vormen. Het landleven vooral houdt de denkers bezig, daar het in nauw verband staat met de vragen van uitwijking, vaderlandsliefde en stamverbroedering.

Die bekommering vindt men zoo goed bij Rosegger als bij Bazin terug. Beiden schreven een socialen roman, een tendenz-werk — ja, Rosegger nog veel meer dan Bazin, want bij hem vindt men zelfs geen intrigue, geene aanknooping en ontknooping eener liefdehistorie. Het is het eenvoudig verhaal van den

ondergang, niet slechts van eene familie, maar van gansch eene gemeente.

Overigens zoo de stof de zelfde is, verschilt de bewerking hemelbreed bij de twee schrijvers. — « La Terre qui meurt » is een echt Fransch werk, klaar, duidelijk, vol licht en lucht, bondig samengesteld, met een zweem van dichterlijkheid zeker, maar altijd eene sierlijke, zelf-bewuste dichterlijkheid. In gang en gedachten speurt men den Latijnschen geest.

« Jakob, der Letzte » zou bezwaarlijk zijnen Germaanschen oorsprong kunnen duiken. Het is een boek vol innig, ingehouden gevoel, onuitgesproken leven en verborgene poëzie, eerder groeiend tot een geheel dan samengesteld op een vast plan, met iets zwevend, iets onbepaald in de lijnen.

Wat René Bazin aan de scherpzinnigheid zijner lezers overlaat, zal Rosegger ons ontvouwen met echt Duitsche gewetensvolheid, in eene voorrede — « und ihre Bedeutung! »

« Wat mij vooral bekommert, » zegt hij, « is de diepe, zedelijke schade, welke de boerenstand tegenwoordig ondergaat. » Hij bestrijdt het vooroordeel dat alom bestaat tegen de boeren, alsof zij minder ontwikkeld, minder verstandig zouden zijn dan de stedelingen. — « Vergelijke men enkel, » zegt hij, « de levenswijze van den landman met den toestand, met de gebruiken van den stadbewoner. Wie, gelijk de boer, aan de natuur gehecht is, kan wel ruw, zinnelijk en baatzuchtig zijn; maar toch nooit zoo zeer de gezonde wegen verlaten, als wel mogelijk is en inderdaad geschiedt voor lieden, die, onder den invloed staan eener overdreven kultuur! »

Warm trekt de schrijver te velde voor zijne geliefde boeren. Zijn heel werk heeft geene andere beteekenis : den boerenstand huldigen, rechtveerdigen, verdedigen. Dat heeft hij in eene reeks boeken, eenige meesterlijke, gedaan. En geen wonder ook. Rosegger is uit den boerenstam gesproten. Door

zijne geboorte, door zijne opvoeding, door zijne vroegste omgeving, is hij nog de echte boerenjongen. Vreemd — niet altijd zeer gelukkig — is daarop zijne kultuur geënt, zijne fijnen-heersbeschaving. Het is vooral onder godsdienstig oogpunt, dat de tegenstelling tot gapende kloof groeit: op den vromen, gezonden boerenstam schieten de zonderlingste loten van nevelachtige wijsgeerige theoriën, wereldsche vooroordeelen.

Geen vreemd verschijnsel is dit: Hoe menigmaal komen wij het niet tegen in ons eigen land! Mannen, wiens gezonde, vrome, Vlaamsche boerenaard *ontaard* wordt door aanraking met eene goddelooze wetenschap en eene verfranschte beschaving. Hoe vele kloeke, stoere Vlaamsche jongens verlieten niet hun dorp, kuisch en godsdienstig overtuigd, om zeden en geloof te gaan verliezen in de eene of andere Universiteitstad! En — daar zij slechts de wetenschap leeren kennen door mannen zonder geloof, — verwarren zij gemakkelijk de wetenschap met het ongeloof.

Rosegger biedt ons geen ander schouwspel. Van daar de tweevoudige strekking van zijne werken: de eerste kerngezond, natuurgetrouw, vol diep godsdienstig gevoel; de andere sceptiek, pessimistisch, de ernstige vragen en beginselen met lichtzinnigen toon behandelend.

Jakob der Letzte is niet vrij van deze gebreken, maar de grondtoon is even waar als gezond, de weemoed bij 't uitroeien van den boerenstand is maar al te zeer gewettigd.

Wie, beter dan de schrijver, kende ook deze groene eenzaamheid, deze frissche hoogten, dit natuurleven zoo vrij en zoo onbedwongen, gelijk de landman het alles geniet in de Steiersche Alpen?

In zijn boek: « Mein Weltleben, oder wie es dem Waldbauernbuben bei den Stadtleuten erging, » doet Rosegger — misschien wat breedvoerig — zijne

gansche geschiedenis uiteen. De eerste bladzijden zijn hoogst belangwekkend. De schrijver stelt ons het portret voor oogen van zijn eigen vader — een echten, diep vromen landman, die noch lezen noch schrijven kon. « Van zijne ouders, boerenlieden uit het woud, had hij, in zijne kindsheid, de christelijke leering, meer door voorbeeld dan door woorden, ontvangen; in zijne parochiekerk en in de andere kerken zijner streek leerde hij den katholieken godsdienst kennen en de geboden der Kerk onderhouden. Dat werd en bleef voortaan de grondslag zijns levens. »

Schoon wordt ons deze man geteekend, heilig in zijn eenvoudigen levenswandel, alles beoordeelend naar het belang voor de eeuwigheid, alles terugbrengend op de vraag der zaligheid, eerder bekommerd dan verheugd wanneer een zijner zonen — de schrijver — gevierd en met roem bezocht wordt. « Zoo veel geluk, zoo veel genot, zoo veel eer — dat is geen goed teeken voor de arme ziel, » was zijn bezwaar.

« Nooit heeft de Katholieke Kerk een meer geloovig, inniger toegedanen zoon gehad, » getuigt van hem de zoon, die eenige bladzijden later op lichtzinnigen, sceptieken toon gewaagt van de vruchtelooze poging eens priesters om hem, voor zijn huwelijk, te doen biechten.

In « Mein Himmelreich » — een verderfelijk boek — leeren wij den schrijver kennen van naderbij. Dat voorvaderlijke geloof zal wegbrokkelen bij den verwaanden geleerde. In zijnen hoogmoed en zijne zelfbegoocheling meent hij nog de volle waarheid te kunnen rechthouden met de machtspreuk: « Ich glaube, weil ich gerne glaube », maar meer en meer helt hij naar het rationalisme over.

Een pijnlijken indruk, onder godsdienstig oogpunt, laten de werken na van de schrijvers uit de katholieke deelen van Duitschland. Niet alleen de Oostenrijker Rosegger, ook de Beier Anzengruber, kwetsen zoowel het godsdienstig gevoel door hunne

onverschilligheid of spotternij als het gevoel van kieschheid door zeer grove tafereelen. Men zou geneigd zijn zich af te vragen of deze ongeloovigheid niet te wijten is aan de geestelijkheid van deze landen; of de priesters, in deze van oudsher katholieke streken, niet in lauwheid en onverschilligheid vervallen zijn. Nadeelig werkt eene te lange rust.

Doch welke de persoonlijke meeningen van Rosegger ook zijen, het boerenvolk dat hij ons schildert blijft meestal godsdienstig. Jakob, der Letzte, de held van het verhaal, is een landman van top tot teen : — « Zijn vader had Jakob geheeten, en diens vader had ook Jakob geheeten, en zoo ook de grootvader en de oud-grootvader; ieder huisvader op Reuthof had Jakob geheeten, daar de man die, eeuwen te voren, de doening gesticht had, den grond bewerkbaar had gemaakt en de steenen uitgeroeid, Jakob geheeten had : Jakob, de Steinreuter (steenenuitroeier) ». — Laatste telg van een heel geslacht pachters, is Jakob Steinreuter het beeld van den buitenmensch in al zijne eenvoudige schoonheid, vroom, eerlijk, getrouw aan haard en stam, hartstochtelijk verkleefd aan den grond, een huisvader van de primitieve tijden.

Hoe pijnlijk moet het zulk eenen niet vallen, wanneer hij het buitenleven, den boerenstand moet zien ten gronde gaan! Dat toch geschiedt in het boek. Altenmoos — « das liebe Altenmoos! » — is eene bloeiende gemeente, bestaande uit groote en kleine pachthoeven, in het gebergte gelegen. Met het dorp en de parochiekerk Sandeben, daar beneden in het dal, is Altenmoos verbonden door de groote baan, waar langs de Sandach loopt — een snel waterken, dat van de bergen afstroomt en onder allerlei bruggen en planken kronkelt. Boven Altenmoos stijgt de weg naar de hoogte toe, onder loover en twijgen, door hazel- en elzenstruiken, het woud in, waar, op vele plaatsen, de rook der koolbranders blauwt. Hooger nog treft men enkel ontzaglijke rotsblokken, met mos

en kruiden overgroeid, en heel omhoog niets dan water en steen. De weg wordt een smal padje, slingerend rond een helder-diep meer, door een geweldigen waterval gevormd. Die afgezonderde plaats heet: « Im Gottesfrieden. »

In deze groene eenzaamheid, in deze landelijke omgeving leeft eene gansche bevolking pachters: — de Sepp in der Grub, de Rodel, een aantal andere — onmogelijk ze allen te noemen. Welnu, al deze hoeven, kleine en groote, moeten verdwijnen om plaats te maken voor uitgestrekte bosschen, waar het wild in vrijheid kunne leven en zich vermenigvuldigen: zoo wil het de booze geest der gemeente, de boschwachter Ladislaus, een vreemdeling, een Hongaar of Pool, een Jood wie weet? Dit heerschap staat ten dienste van den « Kampelherr », een schatrijk man uit de stad, den aankooper van al de boerengoederen in den omtrek.

Een voor een geraken Jakobs geburen aan het wankelen, een voor een vallen ze en verkoopen hun erf; zelfs de grootboer, de macht van de streek, Franz, de Guldeisner.

En nochtans hoe heerlijk was zijne doening! — « Het Guldeisnerhof met zijne talrijke aanhoorigheden lag boven op de bergvlakte, als een dorp..... Schier hoogmoedig schouwde het neer op de rond verstrooide geburen. » Nooit sprak Jakob aan zijne kinderen van den grootboer, dan met een soort van ontzag. Zoolang deze rechtstond in de streek, was er nog bescherming, standvastigheid voor de kleinere pachters; maar wee Altenmoos! indien deze sterkte begon te wankelen, indien deze hoogte ook eens aan 't zakken geraakte.

Jakob spaart geene moeite om zijne geburen te waarschuwen, tegen te houden. Deze eenvoudige man, zwijgend en ingetrokken van natuur, vindt in zijne verontwaardiging, in zijne overtuiging de welsprekendste woorden. — « Hoe kan een mensch zijn

huis verkoopen? » is zijne uitroeping bij 't eerste geval. Maar vruchteloos blijven zijne pogingen: Altenmoos gaat een wissen ondergang te gemoet, Jakob zal waarlijk Jakob, der Letzte zijn, de laatste boer der gemeente, de laatste van zijn stam in zijne geliefde bergen. Verlaten van zijne geburen, beroofd van zijne kinderen, eindigt deze door en door vrome landman met den boschwachter dood te schieten in een oogenblik van dolle woede en zich te verdoen in het meerken, dat tusschen de hoogste bergtoppen sluimert : « Im Gottesfrieden. »

Treurig, somber is het einde van dit werk, en die treurigheid laat zich van den beginne af gevoelen. Het eerste hoofdstuk : — « Ein seltsames Pfingstfest » — is reeds vol weemoedig voorgevoel.

Jakob blikt door de ruiten van zijne hoef op de dwarrelende sneeuw, die ondanks het gevorderde seizoen, op de reeds groene boomen valt. De storm loeit en belet de inwoners van het Reuthof, naar gewoonte, hunne *Andacht* (achternoendienst), in de huiskapel te houden.

Om de mis te hooren, dalen de pachters naar Sandeben, maar iedere hoeve heeft hare kapel, waar het hoofd des huizes in den namiddag de gebeden leest. Op het Reuthof was het kapelleken den H. Jakob toegewijd en het houten beeld van den beschermheilige werd volgens de overlevering. door den eersten Steinreuter gesneden.

Daar het weer niet toelaat dat men zelfs een stap buitenshuis waagt, verzamelt Jakob heel zijn gezin, dienaars en werklieden inbegrepen, rond zich in het woonvertrek. Daar ook, in een hoek, aan den muur is een outerken opgetimmerd. Jakob nam er « het houten kruisbeeld van af, stelde het in 't midden der tafel en stak er een keersken voor aan. Dan lichtte hij een langen rozenkrans van zijnen nagel, knielde op een voetbanksken vóór de tafel, maakte met den duim, onder luid uitspreken der

woorden, het kruisteeken op voorhoofd, mond en borst, en begon te bidden.

« Laat ons, » zoo hief hij aan, « den Heiligen Geest om bijstand smeeken, opdat hij ons verlichte in voor- of tegenspoed tot rechtveerdigen handel en wandel. En ook zullen wij tot God roepen om een gezegend jaar op het veld en in den stal, voor ons, voor onze geburen en al onze vrienden en vijanden. Wij zullen ook bidden voor allen, die uit dit huis gestorven zijn — tot christelijke gedachtenis! » Toen baden zij den « glorieuzen rozekrans » in herdenking van de Opstanding en de Hemelvaart Onzes Heeren en van de Zending des Heiligen Geestes. De huisvader las altijd het eerste deel des gebeds; in koor beantwoordde het gezin het tweede deel en dat klonk bijna harmonisch als een gedempte orgelklank. »

Herinnert dit tafereel vol landelijke poëzie niet aan menige bladzijde uit Conscience, aan de eenvoudige zeden onzer Kempische boeren? Overal heeft het zoete buitengeloof zijne eeuwenoude gebruiken.

Onder het gebed is iemand ongemerkt binnen gekomen : het is een gebuur, de Knatschel. Als de « Andacht » afgeloopen is, toont hij aan Jakob de twee briefkens van duizend gulden, die hij in ruil voor zijn goed ontvangen heeft. Het is de eerste verkooper! Meiden, knechten, handwerkers, alles schoolt bijeen om het veel geld van kort bij te zien; zelfs de gebochelde Luschel-Peterl, een oude dienaar van Jakob, een van die komieke, oorspronkelijke typen, die Rosegger zoo meesterlijk kan teekenen.

Volgens den Knatschel, kan Jakob niets beter doen dan zijn voorbeeld volgen. Deze wijst hem met verontweerdiging af. Ook het werkvolk toont niet veel eerbied voor dat papiergeld. Al heeft Luschel-Peterl de streek geschetst met de woorden : « Driekwaart winter en een kwaart koud, » heeft hij toch een antwoord voor de meid, die het bankbriefken

bewondert en zegt dat men daarmee ook den hemel kan koopen : — « 't Is waar, heel waar, den hemel op aarde. De andere hemel — die daar boven — de hemelsche hemel kost in 't geheel niets, niets als 't leven, hi! hi! waarlijk waar. »

Ondertusschen woedt de storm en in eens komt Jackerl, de oudste van Jakobs kinderen, een bengel van de ergste soort, binnen gesprongen en zegt jubelend dat een tak van den grooten boom op de kapel gevallen is en ze stuk geslagen heeft.

« — Toen Jakob dat hoorde, sprong hij van zijne bank en werd bleek in zijn gezicht.

« De kapel! » riep Knatschel, « uwe St. Jakobs-kapel, daar buiten? Gebuur, als DAT geen teeken uit den hemel is! » In de handen klappend, riep hij nog luider : « De heilige Sint Jakob is heen! Reuthofer, verkoop uw huis! »

De huisvader ging in zijne hemdsmouwen, zoo als hij was, buiten de deur en, door den loeienden storm heen, tot de verminkte linde.

In de lucht dansten de vlokken en de zwaluwen. »

Wij hebben dat eerste tooneel wat breedvoerig beschreven, omdat het ons in kennis brengt met de bijzonderste personages van het boek. Deze Jackerl, dien wij dansend zien binnen komen, is een onbedwingbaar kind, dat eindigt met weg te loopen uit het houten kotje, waar zijn vader hem opgesloten had. De boschwachter, wel is waar, bleef niet vreemd aan deze vlucht; hij draaide den sleutel open om den gevangene te verlossen.

Spoorloos verdwijnt het kind; zelfs de kindervriend, de koolbrander, Pechöl-Natz — nog een type op zijn Roseggers, vol oorspronkelijkheid en leven — heeft er niets van gehoord. Daar men de schoenen van het jongensken vindt bij het bergmeerken « Im Gottesfrieden, » komt men tot het besluit dat Jackerl verdronken is. Een dienst heeft plaats

in de kerk en Jakobs twee andere kinderen, Friedel en Angerl, vinden het wel wonder dat de « Jackerl » een « Engerl » is geworden. Een wild engeltje voorwaar!

Doch het kind is niet dood. Heel op 't einde van 't boek verneemt Jakob en de lezer dat de woeste Jackerl een Nieuw-Altenmoos heeft gesticht in Oregon.

Het ontvluchten van den vadergrond door zijn eigen kind is als het voorspel van Jakobs latere ongelukken en ontgoochelingen. Want, zooals het boek opent op een tooneel van verwoesting, storm en afvalligheid, zoo gaat het geheel het werk door. De Knatschel is maar een begin : een voor een volgen de andere pachters.

Merkwaardig is het hoe Rosegger deze anders eentoonige gebeurtenissen weet af te wisselen, er zoo vele tafereelen van te maken, 't een vol frissche jeugd, 't ander vol droeve en somtijds kluchtige voorvallen.

Ieder pachter heeft zijn type, zijne oorspronkelijkheid; maar voor Jakob behoudt de schrijver toch de rijkste tinten van zijn palet; hij verzinnebeeldt voor hem den boer en in zijnen mond legt Rosegger al zijne gedachten, heel zijne opvatting van den boerenstand.

Zoo, bij voorbeeld, als de Knatschel uit de streek wijkt met zijne weenende vrouw en zijne doofstomme zuster. Jakob, zijn kleinen Friedel aan de hand, ontmoet den treurigen stoet op de baan.

« — Was dat de man met de duizenden, » vroeg de knaap, wanneer het gerij achter den omdraai was verdwenen.

Jakob wendde zich om en trad tusschen de groenende havervelden. Hij was ontstemd. Toen raapte hij eene aardkluit op en betrachtte ze peinzend.

« Wat is dat? » vroeg Friedel.

« Dat is *ons* duizendbriefken, mijn kind, » zei de vader. « Dat kan niet scheuren noch verbranden. Tot

stof kan ik het verwrijven, ik kan het strooien in de lucht, en toch zal het niet vergaan. En zoo de mensch er voor zorgt en God uit zijnen hemel regen en zonneschijn zendt, is het een veilig verzekerd goed en brengt alle jaar zijn percent op, of er oorlog of vrede in het land zij. »

Geene andere gedachten verdedigt Jakob bij zijne vrienden, de andere pachters. Wanneer hij hen bewegen wil om gezamenlijk eene poging bij den grootboer te wagen, opdat deze het land niet verlate, meent er een — de Oberstöckel · dat het niet zal lukken: — « Ja, dat het niet die hoop geld ware! »

« Het geld! het geld! en altijd weer geld! » riep Jakob, nu voor goed opstuivend. « Hebben wij, Altenmoosers, er ooit zoo naar gevraagd? Als wij 't hebben, is 't goed, en hebben we 't niet, wij leven er toch niet anders om, werken misschien gemakkelijker en slapen des te beter. Wat wij van doen hebben, dat groeit op onzen grond : het brood op het veld, de melk en de boter in de weide, het lijnwaad op den vlasakker, de wol op de schapen en het leder op de runders. »

« 't Is zoo, 't is wezenlijk zoo, » stemden de anderen in.

« Hebben wij vleesch noodig, » voer Jakob voort, « dan vinden wij het bij de zwijnen; de hennen leggen ons eieren. Handwerkers hebben wij in huis, Zout, tabak en zulke kleinigheid, alsook het geld voor de lasten kunnen wij betalen met de opbrengst van een paar beesten of met den verkoop van de haver. Wat hebben wij meer van doen? »

« Waarachtig waar, 't is wezenlijk zoo », zegden de anderen.

« En tegenwoordig de lieden allemaal met hun geld, altijd geld, meer of veel geld! Zij verkoopen hun hooi, hun bosch, en daarbij nog hun huis en hunne hozen om het geld. Mij walgt dat! »

« G'hebt gelijk, gebuur, g'hebt gelijk », zegde de

Rodel.... ofschoon eenoogig, zag hij toch veel klaarder en duidelijker dan vele anderen met twee oogen. « Zij verkoopen ook hunne ziel, och arme! Het is eene vervloekte zaak; ge zoudt zeggen dat het geld aanstekelijk is. »

Aldus redeneeren deze pachters, terwijl ze, op H. Sacramentsdag, naar Sandeben dalen, om dienst en processie bij te wonen.

Maar al gaan zij naar een kerkdienst, het hoofdstuk heet toch : « — De kerkgang naar het geld. » Inderdaad, de geldduivel is in het eenzame, landelijke groene dal losgebroken en woedt er in den persoon van den Kampelherr. Deze troont vandaag, in Sandeben, in eene herberg en brengt de standvastigsten aan 't wankelen. — Niets nieuws onder de zon : het gouden kalf werd van oudsher opgericht tegenover 't altaar van den waren God.

Jakob neemt de gelegenheid te baat om zich te verstaan met zijne makkers. Gezamenlijk zullen zij eene poging wagen bij den grootboer, Franz Guldeisner. Op een langen zomeravond ziet men ook drie mannen — de Sepp in der Grub, de Rodel en Jakob — den veldweg inslaan, die naar de groothoef leidt. Onderwege redeneeren zij natuurlijk van hunne akkers; want « wat het kind voor den vader is, dat is voor den boer het groenende korenveld — eene sidderende vreugd. »

Het Guldeisnerhof, waar de pachters zich begeven, « bestond uit talrijke gebouwen : stallen, schuren, afdaken, dorschvloeren, graanzolders en twee woonhuizen, alles heerlijk en in den besten staat.... Voor deze gebouwen bleven de drie mannen staan en schouwden in 't rond, op het wijde land. Uit geen enkel huis in geheel Altenmoos genoot men zulk een vrij en uitgestrekt verrezicht, als uit het Guldeisnerhof. Over de boomen des wouds, die ginder den gezichteinder versperden, kon het oog reiken tot aan de verre, blauwende bergen, die met hunne smeltende

lijnen, buiten in den vreemde stonden. Als de zonne daar opging, was haar eerste werk den Guldeisner in zijn bed, door de vensters heen, te verlichten.....

« Wat schoone plaats is het hierboven, » merkte de Sepp.

« Nochtans, het koorn wordt er schier acht dagen later rijp, dan bij ons beneden, » meende de Rodel.

« Daarentegen is het zwaarder in de korrel, » hernam Jakob. « 't Is alles vaster en vruchtbaarder wat hierboven groeit. Was dit goed van mij, ik zou het niet verkoopen. »

Aldus overleggend treden de pachters in het huis en zonder veel omslag in de groote woonkamer. Zij zetten zich op de bank neer, langs den muur en stoppen hunne pijpen. Maar Jakob smoorde niet, hij schouwde de zaal rond en dacht : « Schooner dan de mijne is zij niet, maar wel grooter. Hier staan twee tafels, éene zou te weinig zijn voor de vele lieden. De heiligenbeelden in den hoek zijn niet anders dan bij mij. De lepels aan den muur, bij de tafels, steken niet anders in hunne lederhozekens dan bij mij. Alleen zijn er veel meer. Zes-en-twintig lepels, en groote nogal! Dat vraagt wat, per dag, in zoo'n huis, zoo iets! Zes-en-twintig lepels! en daarbuiten nog wat ze met de vork eten! en met de vingeren! En wat ze drinken! Slecht leeft men bij den Guldeisner niet, naar men vertelt. Hij zelf verstaat de zaak en gunt zijne lieden ook wat. Zoo 't schijnt, heeft hij nogal vele naverwanten onder zijn jong volk, de Guldeisner. — Nu, ... »

Dat waren de overwegingen van den Reuthofer, terwijl hij met zijne makkers in het ruimige, duister vertrek wachtte. « Alle vensters waren gesloten, maar dat de lucht in zulk vertrek wat verduft, dat merkt een boer niet! »

Eindelijk worden zij bij den grootboer binnen gelaten. Deze, al is het zeven uren 's avonds, is sed opgestaan. Niet zeer stichtend leeft deze onge-

huwde groote pachter, deze macht in Altenmoos, en hij plaagt zich niet geweldig met den arbeid. Alle stoelen liggen vol met zijne kleederen. De pachters moeten ze maar afwerpen. Hij zelf zit voor de tafel, in zijn hemd en onderbroek, zijn morgenkoffie te drinken; maar aan zijn bezoekers biedt hij een « schnapsken ». De samenspraak was algauw in gang en Jakob weldra aan 't pleiten : « Gebuur, uw hof moogt ge niet verkoopen..... Gij van oudsher in dit gebergte geworteld, die er beter en vrijer leeft dan een graaf, dien allen in den ronde geerne zien, wien alles naar wensch en wil gaat, voor wien — zal ik zeggen — de boomen zelven in achting nijgen en de steenen uit den weg springen -- gij zoudt uw goed verkoopen, gij zoudt uitwijken! Neen, Guldeisner, dat kan niet. Dat kan niet. »

« Dat kan niet? » vroeg de grootboer, en hij trommelde met zijne kneukels op de tafel. » Het zal toch moeten zijn... Waarom moet ik blijven zorgen en zweeten in 't gebergte? Ik heb het niet van doen. Ik verhuis naar het Freisingdal; dan heb ik geenen last meer van dienstboden en gebuurlieden, die alle oogenblikken komen bedelen, deze om hout, gene om koornzaad, een derde om hooi of stroo, een vierde om gerij, een vijfde om handwerkers, wat weet ik nog al! En de plagerijen met de lasten dan! — Alle jaren iets anders, alle jaar meer, zonder dat gij er den zin van begrijpt of het einde er van ziet. En gedurig die bekommernis : in 't voorjaar om regen, bij hooitijd om schoon weer, in den tijd van zetten en planten weder om een weinig nat, daarna om wind om het neergezegen koorn weer doen op te staan; als het koorn bloeit, moet het loofstil zijn; is het maaitijd, moet de zon schijnen; als in den herfst het winterkoorn in de kiem ligt, dan moet de sneeuw er seffens op vallen; gaat men 's winters het hout neervellen, dan wil men eene glijbaan hebben — altijd en te allen kant is men heel en

gansch afhankelijk van den weerwendigen Lieven Heer! Gek zou iemand moeten zijn! »

« Wat gij zegt, is echt waar, » viel Jakob in « heel en gansch is de mensch van Onzen Lieven Heer afhankelijk. »

« Als ik eens daarbuiten in mijn kasteel zit en mijne coupons afsnijd, bekommer ik mij den duivel niet meer om wind en weer! » riep de Guldeisner.

De Rodel boog zich een beetje voorover: « Mogen wij vragen hoeveel hij u geven wil? »

« 't Is geen geheim, » verklaarde de Guldeisner kort en beslist. « Gelijk het daar haait en draait — dertig duizend gulden kogelrond. » De boeren bezagen elkander.

« .... 't Is vervloekt veel geld! »

Jacob legde zijne hand op den arm des Guldeisners en zegde : « Ik raad het toch af. Gebuur, bedenk u.... Gij hoort bij ons. Uwe voorouders zijn op deze vlek geboren en gestorven, zij hebben er een tevreden leven gesleten, zijn er oud geworden, zooals zelden iemand daarbuiten.... Ge weet niet hoe een mensch met zijn grond vergroeid is, met alle kruiden en boomen, die er staan, zelfs met het kevertje op den grashalm en met den vogel op de twijgen, laat staan het vee op de weide.... Als ge iets veranderen wilt, neem u dan eene brave vrouw in huis. Gij hebt maar te kiezen. Met vrouwlief en kind zult gij eerst ondervinden wat zij beteekent, uwe hoef met hare grondvesten. — Frans, beloof het ons! Blijf bij ons! »

Vruchteloos blijft al het aandoenlijke pleiten van pachter Jakob. De grootboer zal vallen en met hem de gansche gemeente. In deze gebeurtenis ligt een geheel drama. In 't wulpsche leven is het karakter van den boer ontaard; de machtige stam is verkankerd en verdord en valt op den eersten slag. Later zal hij tot niet vergaan; daarin ligt de beteekenis, de zedeles, wanneer wij den Guldeisner als bedelaar bij Jakob, der Letzte, zien aankloppen.

« Der Guldeisner fällt » — Zoo heet het kapittel waarin de grootboer den koop slaat met den Kampelherr. « — Beneden aan de Sandach, als men naar Sandeben toe ging, heette het laatste huis het Steppenhof. Dat was een der aanzienlijkste van Altenmoos. » Deze hoef, tot herberg ingericht, droeg op den buitenkant der deur het opschrift : « Heer, blijf bij ons, want het wordt avond. » Van binnen, recht over het wijwatervatje stond te lezen : « Vandaag voor iet, morgen voor niet. »

De Stepper was vroeger een pachter geweest, gelijk al de anderen; allengskens, zooals de voordeelige ligging van het huis dit medegebracht, was de boerderij in herberg veranderd, waar de baas, een droogkomieke, altijd een gereed wederwoord voor zijne gasten overhad. 's Zondags natuurlijk had hij 't meeste werk, maar nooit zooveel als op den Zondag, dat de Guldeisner zijn hof verkocht.

« Breed geleund tegen den lindeboom, zat de grootboer daar en stelde zijne vuisten op de tafel. Hij droeg eene koolzwarte pelsbroek, van de knieën af met stijf leer bezet tot beneden zijne beslagen rijgschoenen; eene zwarte vest met een rij groote zilveren knoppen. Ook droeg hij eene korte jas van donkerbruin goed en een zwarten zijwolligen hoed met smalle, opgehaalde boorden. Aan zijne oorlellen blonken twee gouden ringskens. Rond den buik had hij een breeden lederen riem, met witte zijde bestikt; op de gesp, tusschen vele versiersels, stonden de letters F. G. te lezen. Dat was Franz Guldeisner in zijne grootboerendracht. »

Tegenover den grootboer, zat een heer « met blond, goedmoedig lachend gezicht, kortgesneden volbaard en knijpbril. » — De Kampelherr!

Tusschen deze twee mannen gaat de strijd over het verkoopen van het hof. Rond hen wemelt het van pachters, werklieden, nieuwsgierigen. Zal de grootboer vallen? Is de ondergang van Altenmoos

beslist? — Over het één en dertigste duizend is er verschil.

« Heer Kampelherr, » zegde de grootboer en zijne stem werd weeker, dan het hem zelf beliefde, « het één en dertigste duizend maakt gij rond!.... »

« Dertig duizend zeven honderd gulden en geen kreuzer meer, » zegde de Kampelherr onverschillig.

« Ten minste, » fluisterde de Guldeisner en hij strekte zijn bovenlijf over de tafel heen, « ten minste een goeden leenkoop daarbij! » (1)

« Foei, duivel! » bromde er een aan de tafel daar neven, « de grootboer bedelt! »

« Leenkoop? » vroeg de Kampelherr, « voor wie dan? Voor zoo veel ik weet, heeft de Guldeisner immers geene vrouw? »

« Dat niet, eene vrouw niet. Dat is zoo, » stotterde de boer en hij dronk.

« Ik bid u, Stepper, » riep de Kampelherr aan den voorbijgaanden waard, « zeg aan mijn koetsier, dat hij inspanne. »

» Zoo gezwind als de wind », wedervoer de gedienstige man en hij spoedde zich heen.

De Guldeisner had zeer roode kaken gekregen, zijne neusvleugels bewogen straf, zijne oogen rolden heen en weer, en met de vingernagels trommelde hij op de tafel. Plotselings rukte hij zijnen rooden zakdoek uit zijnen zak en wreef zich daarmee de koude zweetdroppelen van het voorhoofd. De dennen en lorkeboomen van zijn woud wenkten hem toe, ginds, van den bergtop. Achter het jong gewas, staken de kruinen omhoog van de schutsboomen zijner hoeve. Een oogenblik was het hem of eene stem door de lucht weende : Frans! Frans! blijf ons getrouw! — De stem der voorvaderen, die in het graf sliepen. — De Kampelherr trok zijnen geldzak

(1) Leenkoop-extrageld, bijgave voor de huisvrouw.

te voorschijn, om den waard het gelag te betalen en, als de Guldeisner de groote banknoten zag, die gansch ordeloos in het lederen teschken lagen, geraakte hij van zijne zinnen. « Om Godswille, Kampelherr, het Guldeisnerhof hoort u toe! » riep hij en topte in de hand. »

Op dramatische, ingrijpende wijze zagen wij den eeuwenouden strijd voorstellen tusschen die heilige, diepingewortelde gevoelens van den mensch — den eerbied voor haard en huis — en den onsterfelijken vijand van alle zedelijke grootheid : het geld. Treffender nog wordt het tooneel, waar de plotselinge ommekeer zich gelden doet in de houding der andere pachters tegenover hun vroegeren meerdere. Heel hunne achting is in eens verdwenen. Hij is nu een rijke, gelijk zoo vele anderen. Gemeenzaam spreken de handwerkers, de Luschel-Peterl, hem aan, alhoewel allen van zijn bier drinken, zich door hem laten tracteeren. Tegen den avond wordt het verschil nog gevoeliger in de wederzijdsche betrekking.

— « De Guldeisner was niet op zijn gemak. Hij zat nog aan de lindetafel, maar dacht toch op het naar huis gaan. Naar huis gaan? Hij stond op en ging heen. Aan de brug bleef hij staan, of hij in 't water blikte naar het spelen der forellen. Naar huis gaan? — Een houtkappersknecht kwam voorbij: hij riep hem toe: of zij getweeën wilden gaan?

« 't Is waar ook, » zegde de jongen; « wij gaan denzelfden weg. » Hij was gevleid dat de grootboer hem zoo vriendelijk aansprak, vandaag. Maar de grootboer was bang voor zijn geld en daarom zocht hij den eenzamen weg niet alleen te bewandelen. Wat was hem dan in eens overkomen?... Bij dage en bij nachte had hij deze wegen betreden : nooit was het hem ingevallen, dat iemand hem aanpakken of bestelen kon. Het Guldeisnerhof en zijne wijde landen kon niemand hem ontvreemden, meedragen. Nu was ieder wicht bij machte een aanslag op zijn

vermogen te wagen, hem tot den bedelzak te brengen, zoo zwak was hij geworden. »

Tastbaar, om zoo te zeggen, maakt Rosegger het verschil tusschen het kunstmatige, wisselvallige van den rijkdom en het grondvaste, bestendige van het boerenleven.

Met den val van den grootboer is de val van Altenmoos volbracht : één voor één volgen de kleinere pachters, eerst de Klachel en de Waldstuber, later ook de weerd van 't Steppenhuis, de Zwieselbaumer en zelfs de Sepp in der Grub, die met Jakob den Guldeisner had teruggehouden. — « Aanstekelijk is het geld! »

Vooraleer uit de streek te gaan, willen de afvalligen, de uitwijkers, nog eens samen feesten in het Seppenhof. De boschwachter, in naam van den Kampelherr, bekostigde alles. De jonkheid danste, de ouden dronken. Ladislaus was overal te zien. Aan de knapen toonde hij zijne zilveren horlogie; bij de vrouwen liet hij suiker in den wijn gooien en koffie schenken. Aan eene schoone wierp hij zelfs een halsdoek van roode zijde op den schouder. — « Ja, ja, » zoo besloot hij, « dat gaat zoo en de kleederen maken den mensch. »

« En de lompen maken de luizen, » voleindde hier de weerd het spreekwoord.

« Voor schoon gewaad neemt men zijnen hoed af! » hernam de boschwachter om zijne wijsheid te toonen.

« Men ontvangt den mensch naar zijn gewaad en schept hem op naar zijnen staat, » gaf de weerd tot antwoord. »

De uitwijkers wilden nog eens de Altenmooser liederen zingen, waarbij zij groot geworden waren : allaam- boeren- en houtkapperswijzen, woud- en liefdeliederen. Daartusschen wierp de boschwachter allerhande zinnelijke operettenzangen, die de Natz, de muzikant, op zijn cither niet spelen kon. Midden in

't gejoel, in 't gerucht, zag men Jakob in de straat aankomen. — « Sedert eenigen tijd was hij ernstiger en meer afgetrokken dan ooit. Het ongeluk met den knaap... » Eenige vrienden verplichtten hem binnen te komen. — « Zij namen hem bij den arm, hij ging willeloos mee. Vijandig wilde hij zich niet toonen, hij ging mee. »

Juist was de boschwachter op het punt den ouden Sandler om te krijgen. Voor drie duizend gulden deed hij hem vallen. — « Er liep den ouden Sandler eene rilling door het hoofd, door de hand; dan sloeg hij toe. Zijn huis was verkocht.

« Aldus weder een lijk! » riep de boschwachter en hij sloeg den Reuthofer hoonend de hand op den schouder.

« Laat mij in vrede, aasgier! » gaf de opgehitste boer terug.

« En thans, Jakob! » riep de Sepp in der Grub lachend, « thans gaat gij ook los geraken. Laat los, het gaat in eens! »

« En de aasgier, » bracht de boschwachter er bij, « legt u vier duizend bare guldens in de hand ».

« Waarvoor? » vroeg Jakob.

« Voor het Reuthof. »

« Voor het Reuthof? » sprak Jakob, « dat is er nooit meer weerd geweest dan een paar duizend. Of ware dat geld misschien voor den thuis van mij en mijne familie? Dat is met geen geld te betalen. — Heden, » zoo voer hij voort, ernstig, maar gansch rustig, « heden heb ik nagezien, ginder, in het boek der parochie. Het parochieboek bestaat van over drie honderd zestig jaren, en dan reeds is er spraak van de Steinreuters, die op het Reuthof in Altenmoos wonen.... Van de negen Steinreuters, die in het parochieboek staan is, voor zooveel ik weet, geen een rijk geweest en geen een arm. Eens is het Reuthof afgebrand, de Steinreuters hebben op God vertrouwd en zij hebben het weer opgebouwd. Dikwijls heeft

de hagel onze veldvruchten vernield of het woeste water de weiden met steenen overstrooid, de Steinreuters zijn aan 't werk gevallen en hebben moed gevat. Zij zijn voor het ongeluk niet uit den weg geweken en zijn het ook niet te gemoet gegaan; zij zijn blijven staan, gelijk de denneboom voor den storm... Allen bijna hebben een lang leven gehad. Vrijwillig doorgaan, in den vreemde gaan, een heer worden, daar is op het Reuthof, zoolang het staat, nooit aan gedacht geweest. »

« Zoo moogt gij er aan denken, » zegde de Zwieselbaumer.

« Wij zijn een boerenstam, » voer Jakob voort, en zijne stem steeg en trilde een weinig. « Wij hooren misschien ook eens gewagen van rijkdom en pracht, in de wijde wereld. Wij gunnen het eenieder, die daarin zijn geluk kan vinden. Wij hebben het niet noodig. Wij spraken er niet van, maar nu — nu MOETEN wij er van spreken, dewijl men de heemstede tegen het vreemde opweegt. Ik doe het niet. Hoe zou ik de aardkluit tegen de wolk gaan opwegen? — Er gaan huisversjachers rond, en gij verkoopt den bodem, waarop gij staat. Geburen! als de wereld ten gronde gaat, dan begint dat ZOO. Eerst worden de menschen trouweloos tegenover hun thuis, trouweloos tegenover hunne voorouders, trouweloos tegenover hun vaderland. Zij worden trouweloos tegenover de goede oude zeden, tegenover den naaste, tegenover vrouw en kind. Het kind werd vroeger THUIS geboren, doorleefde THUIS zijnen jongen tijd, gij verplaatst het in den vreemde, op zand. »

« Natuurlijk, » merkte de boschwachter op, « wie van het groote Duitsche vaderland nooit gehoord heeft, is seffens vreemd, zoodra hij uit zijne wieg stijgt. »

« Groot Duitsch vaderland! » zegde Jakob, « een goed machtwoord voor de boerenaftruggelaars, en

schooner nog als zij van Polen komen. Maar ik zeg: Waar geene liefde bestaat voor het vasteigen huis, daar is er ook geene voor het vaderland. Als een blad van den boom gerukt is, fladdert het nog eene poos ritselend in den herfstwind, vooraleer het nedervalt en verwelkt. Thans is zulk een wind opgekomen, geburen! Ritselen zult gij nog, maar nooit meer groen worden. Laf, zijt gij; gij loopt weg van den boerenstand, omdat hij hard is en ernstig. De hoogmoed verleidt u, en wijl gij door den wind gedragen wordt, beeldt gij u in dat gij vogelen zijt en vliegen kunt. »

« Liever vogel dan mol! » riep er één daar tusschen.

« De mol is een nuttig dier, » zei Jakob, « maar als hij vleugels wil krijgen en leeuwrik spelen! Weg, duivel! »

« Schoon kan hij preeken, » lachte de boschwachter.

« Bij een afscheidsfeest, past eene afscheidsrede, mijne Heeren, » sprak Jakob, « zij is gehouden. Gij zijt buiten, ik doe de deur toe. Helpe u God! »

Men merke op hoe Rosegger de vaderlandsliefde weet vast te knoopen aan de gezonde liefde van den boer voor zijnen grond. Zeker is deze verkleefdheid de kern van het patriotisme. — Hebben onze heldhaftige « jongens » van den Boerenkrijg het niet doorslaande bewezen? Bewijzen de roemrijke « Boeren » van thans het niet op de schitterendste wijze? — In het gemoed van den boer is deze verkleefdheid nog ruw en onbewust, zich bepalend op den grond, dien hij onder zijne oogen, onder zijne voeten heeft, dien hij met zijn zweet besproeit; maar kome de tegenspoed, het gevaar, de bedreiging en in deze ruwe, omzwachtelde gemoederen ontwaakt in eens de leeuwenmoed, eene taaie, onverwinnelijke heldhaftigheid. — *Pro aris et focis!* zal weergalmen, zoowel in de Fransche Vendée, als in onze Kempische heide of op de verre kusten van Transvaal.

Op het indrukwekkend tooneel van het uitwijkersfeest sluit Rosegger het eerste deel van zijn werk. Het tweede is de lange kamp, 't hardnekkig volhouden van Jakob tegen de overweldigende wildernis, die hem te allen kant praamt en omgeeft.

Alleen is hij in deze groene eenzaamheid gebleven, alleen met vrouw en kinderen, met eenige dienaars en getrouwen, zooals Luschel-Peterl en Pechölbrenner-Natz.

Zeer fijn weet Rosegger zulke landelijke typen te scheppen, vol frissche oorspronkelijkheid, vol koddige en toch aandoenlijke eigenschappen.

« Pechölbrenner-Natz had in zijn leven drie vrouwen gehad, niet de eene met de andere; dat was in Altenmoos nooit gebruik, — maar de eene na de andere. » De eene hing heel zijne winst aan haar lijf; de tweede verdronk alles; de derde was arbeid- en spaarzaam, maar eene heks. Van geene eene had hij kinderen gehad, hij, die zot was naar kinderen. « — Zijn eenige wensch was koning te zijn in een koningrijk vol kinderen. De drie vrouwen lagen nu al lang vreedzaam nevens elkander ginder, in Sandeben. Als de Natz 's Zondags naar beneden ging, vergat hij nooit drie vader-onzen bij hen te bidden. Dan keerde hij welgemoed naar zijne woudhutte terug. Zijn leven begon nu maar eerst voor goed : hij was een oud kind met en voor de kinderen. »

Zulke gestalten en eenige schaarsche pachters, die ook een voor een moeten zwichten, blijven Jakob bij. Ook zijn huisgezin; maar de kinderen worden groot. Angerl is een lief meisje geworden, die de aandacht van den boschwachter op zich getrokken heeft — geen veilige gebuur voor de kuischheid der boerendochters; Friedel zal haast de jaren bereiken die hem bekwaam maken voor den krijgsdienst Gelukkig, eene groote mare gaat door het land : « Der Kaiser kommt! » De vader van zijn volk!

voor ieder toegankelijk, met iedereen bekommerd. Maria, de boerin, laat een smeekschrift opstellen en gaat er mee op weg. — Eilaas! Zij wordt door het krijgsvolk achteruitgeduwd, door de peerden vertrappeld. Men kan ze nog in haar huis brengen, maar om te sterven. — « De schaduwen groeien. »

Hier raakt de schrijver eene diepschrijvende wonde, het gedwongen soldaatzijn, hetwelk aan 't eenvoudige landvolk als een bloedsein tegengruwt. Ook René Bazin wijst naar de ontaarding van het boerenvolk door den krijgsdienst. Bij François en André heeft het soldatenleven een ganschen ommekeer teweeg gebracht.

De schaduwen groeien onverpoosd. Duisterder en duisterder wordt dit tweede gedeelte. Het is niet het zacht geschemer, de bekoorlijke vrede des avonds; het is het naderen van de donkere nacht.

Angerl wordt gezocht door den jongen Florian. Hare jeugd, haar minnen brengt nog wat vreugd in 't leven van den ouden pachter; maar, na het huwelijk verlaat het jonge paar ook de streek; en voor goed blijft Jakob thans alleen, vermits Friedel onder de wapens is. — Tegen al dat verdriet, tegen al die ontgoochelingen, kent Jakob maar een remedie: den arbeid, de verkleefdheid aan zijnen grond. Meer en meer klampt hij er zich aan vast, bijna wanhopig, als de schipbreukeling aan de laatste plank.

Op zekeren dag komt de pastoor van Sandeben den pachter in zijne eenzaamheid opzoeken.

— « Valt u de tijd niet lang, Reuthofer? » vroeg de herder.

« Eerder te kort, Heer Pastoor. De nachten alleen gaan langzaam voorbij... »

« Ja, ik kan wel denken dat gij uwe zorgen hebt, » sprak de pastoor, « en toch blijven de lieden van Reuthof nog sterk vasthouden aan Altenmoos. »

« Dat kan men wel juist niet zeggen, » antwoordde Jakob, « ten deele worden zij weggedragen,

maar ten deele gaan zij ook op hunne voeten heen. »

« Beter op zijne voeten heengaan, dan te wachten naar het heendragen, » aldus de herder.

Jakob staarde de lucht in en pafte veel rook vóór zich.

« Is dat uwe meening niet, Reuthofer? » vroeg de herder.

« Mijne meening », zegde de boer, « is dat ik wel zal blijven wachten naar het heendragen. »

De pastoor legde zijne hand, de sigaar tusschen de vingeren, op zijne knie. « Voor zooveel ik kan zien, » ging hij voort, « is het woud u haast boven den kop ineengegroeid. »

« Er is schier niets anders, » wedervoer Jakob met een treurig grimlachen.

« Dat liet ik mij niet welgevallen, indien ik boer was, » hernam de herder. « De koornhalm heeft zonnelicht noodig en ook de mensch moet naar den vrijen hemel kunnen opblikken. »

« Wij, Altenmoosers, hebben er geen schuld aan, dat het duister wordt om ons heen. »

« Jakob Steinreuter, » sprak thans de herder en hij bezag den boer vriendelijk in 't gezicht, « voor ieder mensch is het recht, ja plicht zijn bestaan te verbeteren zooveel hij kan. Dat hebben uwe geburen, de meesten althans, ook ingezien... De tijd heeft een anderen loop genomen. Afgelegene bergstreken moeten weer wildernis worden. Altenmoos ook. »

...« Men hoort toch gedurig zeggen dat er aan onze kanten te veel menschen zijn, dat zij uitwijken moeten naar Amerika, naar Bosniën, waar weet ik, om met hard zwoegen de wildernissen te ontginnen. En het oude vaderland laten zij tot wildernis vervallen. Ik begrijp dat niet, ik begrijp het niet. » Aldus Jakob.

« Rechtuit gezeid, ik begrijp het ook niet, » antwoordde de pastoor. « De menschelijke geslachten ondergaan veranderingen met een geweld zoo straf als

de natuurkrachten, als het afwisselen der jaargetijden, als ebbe en vloed in de zee, als het vooruit en achteruitgaan der Alpengletschers, als het beven der aarde en als het spuwen der vuurbergen. Men kan wel vragen of dit ten goede of ten kwade geschiedt, maar verhinderen kan men het niet. »

« Niet verhinderen kunnen, » murmelde Jakob, « Wat de lieden niet willen, dat gebeurt niet... »

« Ja, als allen denzelfden onwankelbaren wil hadden! » sprak de priester... « Mijn lieve Reuthofer, wat hebt gij gelijk! Ik zie, ja, het kwaad nog veel beter in dan gij... Ik zie de schade voor den godsdienst, die enkel in een vastaaneengesloten boerenstand veiligen grond heeft. Ik zie de schade voor den politieken staat. Als in 't volk de aartsvaders ten gronde gaan, hoe zal de staat recht blijven? »

« En nochtans is in 't kort de wet op de jacht tot bescherming van den boerenstand door de landvaders verworpen geweest, » bemerkte Jakob.

« Zooals gezegd, de zaken gaan hunnen gang, » sprak de pastoor. « Voor jaren, als de eerste boerengoederen aan 't wankelen gingen, heb ik de Altenmoosers bezworen om Gods wille hier te blijven. Heden moet ik het tegenovergestelde zeggen... Reuthofer gij zijt een verstandige man,ik eer uwe verkleefdheid aan den vadergrond, eigenlijk is zij eene schoone deugd; maar dat blijft zij niet, zoodra zij anderen niet ten nutte strekt en u zelven schaadt. Blijf gij zitten, zoolang en zoo vast gij wilt, Altenmoos zult gij niet tegenhouden. Gij zult verlaten worden, gij zult omkomen en de laatste Jakob van 't Reuthof zal een einde nemen onwaardig zijner voorvaderen. Neen, vriend, de mensch hoort bij de menschen. Het is verkeerd de koude aardklont meer te beminnen dan de levensgenooten. De menschenborst is ons tehuis, anders hebben wij er geen op deze wereld. Jakob! Laat dezen bodem, dien gij zoo zeer lief hebt, laat hem rusten. Laat er woud opgroeien voor een

honderd jaar. Dan zullen er weer jonge, frissche menschen komen en ontginnen, en hier gelukkig zijn. De loop der wereld gaat zoo. »

Zeer goed laat Rosegger blijken hoe ieder gevoel, hoe edel, hoe rechtvaardig ook, door overdrevenheid kan ontaarden. Deze gewichtige samenspraak van Jakob met zijnen herder bereidt het treurige einde. Maar eerst zal de schrijver toonen hoe al deze afvallige van het landleven, al deze pachters, die tegen een handsvol geld hunnen grond geruild hebben, een gewaarborgd geluk hebben verlaten voor een schijngeluk, een zuurgewonnen welstand voor ellende en ondergang. Jakob gaat zijne vroegere geburen bezoeken : *allen* betreuren hun vorig leven, allen beweenen den dag, waarop zij Altenmoos hebben vaarwel gezegd — tot de knechten en dienstmeiden toe.

« De dienstbode, die niet meer kan werken, » zegt Rosegger, « komt in 't godshuis — waar er een bestaat. De inboorlingen van Altenmoos hadden er geen in de stad, zij mochten dus gaan bedelen. Van de lange feestavonden, van de gezellige feestmalen op de patroonsdagen, zooals vroeger in Altenmoos, was ginder geene spraak. Zelfs niet op de Zondagen konden zij hun eigen meester zijn. Immer en immer gehoorzamen op den wenk van eenen heer! Een oude knecht meende ook in de stad, naar gewoonte, den rozekrans 's Zondags hardop te lezen met de huisgenooten; hij werd uitgelachen en gehoond, tot hij in zijn gebergte terugkwam, waar men ten minste een weinig tijd over heeft voor zijne ziel. »

In « La Terre qui meurt » doet Toussaint Lumineau zijne onafhankelijkheid gelden, tegenover de daglooners aan den ijzeren weg. Hier ook wijst Rosegger op de edele, fiere vrijheid van den boerenstam, deze fierheid, die in haar zelve reeds eene bron van vaderlandsliefde is. Immers knechtschap gaat met dwangarbeid in de stad, fabriekenarbeid vooral, gepaard. Is aan het verdwijnen van den boerenstand

in Duitschland, deze neiging der Duitschen te wijten naar slaafsche gehoorzaamheid, deze noodwendigheid om een meester te huldigen? — Onze brave geburen hebben immers van vrijheid in den Vlaamschen zin niet het minste gedacht. Alles bij hen is « am strengsten verboten. »

In scherpe tegenstelling met den oproergeest der Franschen is deze knechtschap, en nochtans hebben beide het zelfde uitwerksel : zij leiden naar dwingelandij. Niet aan ieder volk is het gegeven de vrijheid matig genoeg te gebruiken om zijn eigen meester te blijven.

Jakob, alleen en verlaten, kan niet onafhankelijk heeten. Hij is overwonnen. Boven zijn hoofd groeit de wildernis.

Van tijd tot tijd krijgt hij eenig nieuws van Friedel. Deze, alhoewel onder de wapens, vergeet toch niet zijn vader, zijn dorp, het meisje dat hij er gelaten heeft, « das liebe Altenmoos! » Ach! bij hem is de verkleefdheid aan den vadergrond de oorzaak van zijn ondergang. « — O Heimat, Heimat, du bist mein Verderben! » — Hij vlucht uit het leger, wordt déserteur; onder de oogen van zijn eigen vader wordt hij aangehouden en met de schandelijkste straf bedreigd....

Hier wordt alles akelig en naar, liefde en leven zijn gevallen en verwoest, en, in 't verschiet, tusschen de barre rotskloven, wacht en zweeft het sombere van den zelfmoord.

Een treurig boek is Jakob der Letzte.

Ook een ernstig boek. — Inderdaad geen enkele der levensvragen, die het buitenwezen aanbelangen, laat de schrijver onaangeroerd.

In « la Terre qui meurt » was de ondergang der boeren te wijten aan de afwezenheid hunner natuurlijke beschermers, de rijken en grooten; maar andere oorzaken kwamen er bij : ontaarding van het boerengeslacht zelf, vooral toe te schrijven aan

den krijgsdienst; opkomende nieuwe gedachten van landverhuizing en van gemakkelijker leven. In Jakob der Letzte zien wij de zelfde verderfelijke krachten de zelfde noodlottige uitwerksels hebben; maar de onmiddellijke oorzaak is hier het gedwongen verkoop van de boereneigendommen ter wille van de jacht.

Waar bloeiende hoeven stonden, vol werkzaamheid en leven, waar eene gansche gemeente gelukkig en in voorspoed en in gezonden arbeid zijn dagelijksch brood at en Gods lief zonnelicht genoot, waar de wuivende velden hunne blonde baren in den gulden glans wiegelden, daar moet thans het groene woud alles innemen, schaduw en duisternis brengen en geene andere bevolking kennen dan herten en ander wild. — Weemoedig roept de Rodel uit, nadat een langdurig en vernielend proces hem uit zijn goed heeft verdreven : — « In Altenmoos is niets meer te verrichten, op het koornveld grazen de herten, op de weide zwemmen de visschen. Voor den boer is geene plaats meer. »

Een lange tweestrijd zou het boek kunnen heeten tusschen het boerenwezen en de hoogere standen. Aan de onachtzaamheid, aan de lichtzinnigheid, aan de eigenzucht der laatsten is de ondergang der eersten te wijten. Deze eigenzucht wordt verpersoonlijkt in den hatelijken boschwachter.

Bijna duivelsch is de werking van dezen kwelgeest onder de boeren van Altenmoos en hoe zeer naar de natuur geteekend! Uitspattend met triomfantelijke onbeschaamdheid weet hij het zedenbederf bij zijne onnoozele slachtoffers te verspreiden. Hoe menigmaal, zelfs in onze streken, spelen deze agenten der rijken een noodlottigen rol onder onze boerenbevolking! Wat al plagerijen door die jacht! Welhoe, om eenige stonden vermaak te verschaffen zal de boer zich getroosten de vrucht van weken, maanden taaien arbeid te zien vernielen! Men zegge niet : De schade wordt hem vergoed. Al ware dat teene-

maal waar, de zedelijke schade wordt niet vergoed. De boer bemint zijne velden. Hoort liever met welke begeesterde woorden Rosegger deze waarheid verklaart :

« — Veeteelt op, akkerbouw neder! gold thans als nieuw machtwoord in Altenmoos. Jakob kon er niet toe besluiten in zijne doening eenige verandering te brengen; hij beminde zijne velden, aan hen hing zijn hart en hunne bewerking gold hem als een eeredienst.

Wanneer hij als zaaier over de kluiten trad en de korrels uitstrooide over de aarde, deed hij dat op eene ernstige, bijna plechtige wijze, als verrichtte hij eene heilige handeling.... Deze mensch met zijn kommer, met zijne hoop, met zijn zwijgend wee, kon niets beters tot zijnen troost uitdenken, dan de opstanding van de zaadkorrel na te gaan. In vredigen feestavondstond, als hij alleen, moedermensch alleen, op zijn hoop steenen zat, verdiepte hij zich in heilige overwegingen. »

Om zijn held te schilderen vindt Rosegger aangrijpende woorden vol diep gevoel, ingehouden kracht, verborgen poëzie. Met eene soort van eerbied, van ontzag gewaagt hij van dezen mensch, die voor hem den « boer » verzinnebeeldt, den arbeidzamen, levenbrengenden boer, vol eenvoudige grootschheid en heilige beteekenis.

Daarentegen stelt hij de gestalte van den overlooper, van den vreemdeling, aan geen enkel land met taaie wortels vastgegroeid, als een woekerkruid op het sap van anderen tierend en slechts nadeelend werkend in de gemeente.

Jakob verbeeldt het vrome, zedelijke, natuurgetrouwe element; Ladislaus het wereldsche, slechte, kunstmatige en verderfelijke. Hier ook, gelijk in « la Terre qui meurt, » moet het goede en rechtmatige onderdoen. Waar René Bazin nochtans in het optimisme, in de levenskracht van zijn geloof

een laatste straalje van hoop en opstanding vindt, daar eindigt Roseggers boek in de donkerste schauwen, door een zelfmoord, dien de schrijver, wel is waar met hemelschen vrede zoekt te omgeven, maar die den lezer niettemin in hopelooze stemming laat. Dit pessimisme is volgens ons te wijten aan het gebrekkig geloof van den Oostenrijkschen volksschrijver.

Dit geloof heeft eenige deelen der ware wezenlijkheid behouden, maar alles ligt onder de waas eener persoonlijke fantazie. Roseggers laatste boek « Mein Himmelreich » gaf ons een staaltje van de zonderlinge verwarring, die in zijnen geest heerscht tusschen de vroegere gewaarwordingen zijner opvoeding en de aangenomen strekkingen van het ongeloovige Duitschland.

René Bazin, katholiek in hart en geest, helder van hoofd en warm van gemoed, ziet wel het dreigend gevaar, het om hem heen heerschend verval, maar, op den vasten grond der waarheid, blikt hij ook de redding te gemoet. Niet zoo de half-geloovende Rosegger, die met zijne twijfelachtige, nevelachtige theoriën wel thuis hoort in het land, in de taal van Kant, Hegel, Schopenhauer en Nietzsche.

Ook in de opvatting der liefde verschillen de twee schrijvers grondig. In Roseggers boek komen tal van liefdeëpisoden voor, eerst frisch en bekoorlijk als de landelijkste idylle, — eenige bladzijden zijn hem genoeg om deze te scheppen — maar haast verschijnt een andere toon : Zinnelijke drift, wulpsche woestheid verdringt het kuische, jeugdige gevoel en zeer grove tooneelen komen het landelijk tafereel ontsieren. — René Bazin toch wist waar te zijn en kuisch te blijven. Ook was deze reine liefde de redding der « Terre qui meurt ». Roseggers wulpsche drift is geene bron van opstanding en leven; zij redt niemand, brengt noch troostende hoop, noch schemerenden lichtstraal in den algemeenen ondergang ; maar zaait enkel zonde en dood.

Men kon zich te rechte verwonderen dat een Franschman kuischere voorstelling geve van zijn volk, dan een Duitscher. Immers de zeden in Duitschland zijn doorgaans reiner dan in Frankrijk, het familieleven is er meer in eere. Maar de Duitsche aard biedt ons een zonderling mengsel van idealisme en materialisme; — de Duitsche « Schwärmerei » houdt heel goed huis met den stevigen Duitschen eetlust — eene stootende grofheid kan dus zeer goed bestaan nevens gevoelerige droomerij.

De neiging naar twijfel, kettersche uitwijding, rationalisme is even goed te verklaren. In Frankrijk is men wel bedekt vuil, maar niet bedekt ongeloovig. De helderheid van de taal, de logiek van den geest verbant deze tweeslachtigheid in zaken van leering. Een Rosegger met zijn godsdienstig gevoel en zijne kettersche verklaring zou eene onmogelijkheid zijn. In Duitschland komt hij niet als uitzonderlijk verschijnsel voor.

Nog in hunnen schrijftrant verschillen Rosegger en Bazin geheel en gansch. Beiden hebben een diep natuurgevoel, eene zeer poëtische opvatting; maar Bazin blijft de beschaafde, geletterde heer in het buitenleven verplaatst — Rosegger de boerenjongen levend in en voor de natuur. Zijn toon heeft iets innigs, ingehouden, hoogst dichterlijk. Zijne tafereelen zijn bijna ongeëvenaard in frischheid en oorspronkelijkheid.

Onder alle opzichten is dus het werk van den Duitschen schrijver merkweerdig en van evenvele beteekenis als de roman van René Bazin.

Mochten zulke schoone boeken als « la Terre qui meurt » en « Jakob der Letzte » eindelijk de oogen openen van regeerders en bestuurden, van hoogere en lagere standen, van stedelingen en buitenlieden! Mochten de eersten er uit leeren de gewichtigheid de eerwaardigheid van den boerenstand, en, door goede wetten, door rechtzinnige bezorgdheid de

kwestie van het landleven waarlijk ter harte trekken! Mochten de tweeden inzien hoe noodzakelijk, hoe schoon, hoe heilig hun leven van taaien arbeid en gedurig offer is, en het gelukkige, het gezonde waardeeren, dat hun stand medebrengt!

M. E. BELPAIRE.

EDGAR TINEL,

door ALB. VANDER ELST.

II.

Godelieve.

a) De oorsprong. — *Godelieve* een Muziekdrama, geen Oratorio. — De grondgedachte. — Is Tinel een leerling van Wagner? — Tinel is modern. — Melodie, motieven, polyphonie en orkestratie. — Staat *Godelieve* hooger dan *Franciscus*? — Wat is Vlaamsche muziek? — Is *Godelieve* Vlaamsche muziek en Tinel een Flamingant? — Guido Gezelle over Edgar Tinel. — De stijl van Tinel's *Godelieve* en de vorm der moderne opera. — De schoonste gedeelten van *Godelieve*. — *b*) Het Libretto. — *c*) De Pers, enz. — *d*) De uitvoering te Leuven en de Solisten.

E weten al dat de herinneringen uit zijn kinderjaren onuitwischbaar geprent zijn in de ziel van den meester.

Nog op den schoot van zijn moeder gezeten, hoorde hij altijd van Godelieveke spreken.... Die naam achtervolgde hem dag en nacht, veel jaren lang, en toen hij eindelijk de aandoenlijke figuur van de West-Vlaamsche heilige geheel had leeren kennen (1), was het beslist dat hij eens, zoo God hem daartoe de genade gaf, een groot werk te harer eer zou schrijven. Hoe hij dit ideaal van zijn jeugd verwezenlijken mocht, hebben al degenen gehoord, die 't geluk hadden op 't feest van den 13n Juni 1901 te Leuven aanwezig te zijn. Maar hierover later.

Godelieve is een muziekdrama. Waarom geen oratorium? zeggen velen.

Tinel heeft in de voorrede van *Godelieve* aangetoond, hoe 't muziekdrama de verkieslijke vorm was tot uiting van

---

(1) Dit gebeurde ten gevolge van een bezoek aan het atelier van zijnen vriend Jozef Janssens, die toen juist de prachtige schilderij *Sinte Godelieve* voltooid had.

zijn dichterlijke en muzikale ideeën. Het martyrologium kan niet beslissen over den kunstvorm, waarin zijn helden verbeeld moeten worden. De levenswijze van die helden beslist daarover, en de omgeving waarin ze hun apostolaat hebben uitgeoefend.

Wat nu Sinte Godelieve in 't bijzonder betreft, door den stralenkrans omgloord van Maagd en Martelares, — men is overtuigd door een enkelen blik in haar leven, dat zelfs het gedramatiseerde oratorium hier niet te pas komen kon. Alleen het muziekdrama biedt voldoende gelegenheid om de heldin in haar geheel te doen uitkomen, — en wel het muziekdrama, waaruit de koren niet zijn verbannen, maar integendeel een groote plaats innemen.

De benaming « Muziekdrama » moet men intusschen niet gaan opnemen in Wagneriaanschen zin. Die naam toch mag worden gehecht aan ieder tooneelwerk, waarin de müziek als *dramatisch element de eerste plaats bekleedt.* Wagner zelf was met de benaming « muziekdrama » niet gansch in zijn schik. (Verg. *Gesammelte Schriften* v. Richard Wagner, D. IX).

Het tooneel is alleszins voor *Godelieve* de vereischte plaats ter opvoering. Daar echter de componist een zeer groot gewicht aan de koren hecht, kan het werk enkel op groote theaters of in concertzalen uitgevoerd worden. Daarom zal Godelieve misschien spoediger de concertzaal dan het theater veroveren.

Wat aangaat het verwijt, dat men geneigd is te doen aan het werk, na enkele lezing van het tekstboekje, namelijk dat er gebrek aan handeling is, — bij de studie van de partituur verliest het al dadelijk allen grond. Schiet het libretto dramatisch te kort, of grijpt het psychologisch niet diep genoeg, door de muziek worden alle leemten overvloedig aangevuld. Overigens : in onzen tijd zet men geen woorden meer op muziek — zooals men krieken op suiker of op azijn zet —; neen, de woorden worden niet meer getoonzet, maar een gedachte wordt muzikaal (of onmuzikaal) vertolkt. Wie 't niet voelt, mag in de overtuiging berusten, dat hij niet genoeg muzikaal is ontwikkeld om 't muziekdrama te verstaan.

Onpartijdige kritieken als bijvoorbeeld Gustaaf Lagye in den *Messager de Bruxelles* (1), als de *Fédération artisti-*

(1) « *Godelieve*, malgré l'ampleur de ses développements choraux, ne serait point déplacée au théâtre. N'a-t-on pas représenté, avec éclat, à Weimar l'*Elisabeth* de Liszt? Dans *Godelieve* il y a plus de mouvement. Les décorations et la mise en scène toujours pittoresque ou pompeuse,

que (1), *Ons Leven* (2), ja het *Berliner Tageblatt* zelfs (3) en inzonderheid de Vox populi (4) hebben het begrepen.

figurent au livret et sur la partition même. Qui empêcherait MM. Kufferath et Guidé de la monter l'hiver prochain? Il y aurait certainement un public pour ce drame religieux aux envolées sublimes, et le miracle de Ste Godelive vaut bien, croyons-nous, celui du chevalier Tannhäuser. »

(1) « Tinel produisit en 1897 sa *Godelieve*, qui reste, sans conteste, le plus beau drame musical qui existe. *Godelieve*, drame musical, telle est en effet la forme donnée par Tinel au poème choisi, forme qu'il ne faut pas confondre avec *drame en musique*. La caractéristique toute primordiale et la tendance toute musicale sont l'apanage essentiel de l'œuvre. Le sujet trace de l'héroïne une image simple et fidèle, se condensant dans la charpente du drame. Il ne prend ses développements que dans les caractères des personnages et par leurs juxtapositions provoque l'intérêt et la curiosité de l'auditeur. La tâche du musicien était superlativement ingrate et par l'Art et la Science seuls pouvait-il arriver au merveilleux résultat qu'il a obtenu. Il y a là pour Tinel une glorieuse victoire remportée, et pour notre amour-propre national une heureuse constatation à faire. »

(2) « Dezen die zeggen dat dit drama te moeilijk valt om te vertoonen, geven juist geen vleiend oordeel over onze hedendaagsche tooneelisten : 't is dan aan deze, niet aan den toondichter dat het faalt. Men moet niet aannemen dat, vermits Wagner weinig koren gebruikt, dit een algemeene regel dient te zijn : men vergete niet dat Wagner op 't einde van zijn leven, in vele opzichten, reeds een omkeerweg aan 't inslaan was. Daarbij is er een groot verschil tusschen de koren in *Godelieve* en die in andere opera's : b. v. het koor der genoodigden in *Tannhäuser*, eens in de zaal binnen, staat heel flegmatiek; in het koor der Walküren, in de *Walküre*, staan de maagden op hunne rots rond te kijken; bij Tinel integendeel werken de koren al zingend, en ik denk dat dit eene zeer groote levendigheid moet bijbrengen. B. v. het koor « Met tuilen, festoenen, kransen van bloemen », hoe schilderachtig indien onder dit kleurrijk, suaaf muziek, de meiden veelkleurige bloemen samenvlechten!

Ik vind ook dat die koren op verre na den gang van 't stuk niet zooveel vertragen als de sextuors, octuors, enz., der classieke opera 's, b. v. in den prachtigen *Don Juan*. En zien wij niet in onze hedendaagsche operadichters eene neiging om eenen carnaval, een landjuweel, de « cris de Paris » etc. in hun werk te weven, alhoewel deze tooneelen weinig betrekking hebben met de handeling en alleen tot *mise en scène* verstrekken? »

(3) « Die ganze Anlage weist dieses Musikdrama auf die Bühne. Die, ultramontaner Anschauúng entspringende, manchmal naive Führung der Handlung kommt durch Tinels Kunst der Tonsetzung dem Zuhörer kaum zum Bewusstsein. »

(4) Schrijver dezes heeft gedurende de pauze en na de uitvoering van *Godelieve* te Leuven met meer dan vijftig personen gesproken. Er was er slechts een bij, die niet omtrent het volgende zegde : « Van mijn leven heb ik iets zoo schoons nog niet gehoord! Maar 't zoude moeten op het tooneel gespeeld worden. Dan zou 't werk eerst volledig zijn! »

Tinel heeft overigens zijn dramatisch talent al vroeger getoond. De Duitsche kunstkritiek wees er nadrukkelijk op dat Tinel in zijn *Franciscus* zich een gansch nieuwen weg had gebaand; het eenige verwijt dat de Duitsche vakbladen hem deden, was, zooals wij reeds gehoord hebben, juist dit: Tinel is eigenlijk een opera-componist, hij loopt de grenzen over tusschen oratorium en opera, en sluikt ongemerkt het eerste op den bodem van 't laatste binnen. De hoog dramatische adem, die door *Franciscus* gaat, is een hoofdoorzaak van den geweldigen indruk, dien dit oratorio overal uitoefent op 't publiek. Die machtige dramatische trek is geen aangenomen manier; hij schiet op uit aanleg en opvatting van den kunstenaar, die langs om meer den weg naar 't theater inslaat, om door de onweerstaanbare macht van het tooneel op de ziel van de toehoorders te mogen werken.

Lijk in *Franciscus* is ook in *Godelieve* de zelfverloochening de grondgedachte van 't werk; de groote beweegreden van deze schepping is het *medelijden*, dat echt christen gevoel in de oudheid onbekend. Tinel heeft zijn heldin op de eereplaats willen stellen, die de Kerk haar toekent. Een stof, onder zulk een aandrang gekozen, is van natuur om steeds machtig te werken op de ziel van de hoorders; ze kan rekenen op een bijval, misschien niet altijd onmiddellijk, maar des te meer gegrond en blijvend. Belichamingen van een hooger gedachte, 't zij in de heldensage, 't zij in de heiligen-legende, oefenen een macht uit, waarbij geen enkele gebeurtenis van heden of verleden, waarheid of verdichtsel, het halen kan.

Is Tinel een leerling van Wagner, lijk sommigen beweren?

Wagner is ontegensprekelijk het gesternte, wiens invloed de muziek der 19e eeuw beheerschte, maar heeft hij zelf niet in zijn *Gesammelte Schriften* aan de jongeren den raad gegeven tegen zijn navolging op hun hoede te zijn?

Tinel is dan ook in *Godelieve* geen leerling van den grooten Richard geworden, ofschoon zijn muziek, als die van Wagner, een mengeling is van objectieve schildering en subjectieve gemoedsaandoeningen. Hij wortelt in klassieken bodem en dat juist maakt hem sterk genoeg om op eigen voeten te staan. Daar nu, waar zijn princiepen met die van Wagner overeenkomen, verraadt hij geenszins een machteloos aan-

leunen tegen 't stelsel van den meester van Bayreuth (1), maar geeft hij blijk van eigen gevolgtrekkingen uit eigen studies te maken, en van in zijn denken en scheppen zijn ijzeren logika met getrouwheid te volgen.

Tinel behoort tot de meest modernen onder de hedendaagsche toondichters. Tegen alle mogelijke poëtische en dramatische toestanden is zijn groote kunst opgewassen.

Zijn muzikale geaardheid helt zoozeer naar het melodieuse, vol beweging en zwier en « Schwung », dat hij de melodie meestal boven de muzikale declamatie stelt : en hier gaat hij lijnrecht tegenover Wagner en diens nabootsers te werk (2). De muziekale declamatie moet overigens bij de jongere componisten meestal melodieënarmoede dekken.

Tinel verwerpt de chromatiek niet waar zij te pas komt, maar zij is bij hem nooit « gewild » noch wild, zooals bij Wagner. Tinel's muziek oefent een weldadigen indruk uit op hart en ziel, op geest en zenuwen, Wagner's muziek spant menigmaal te zeer het verstand aan, of streelt en prikkelt te zeer de zinnen.

Ook het gebruik der motieven heeft Tinel gewijzigd.

Hij bezigt zoogenaamde t y p i s c h e motieven tot karakteriseering van de hoofdpersonen, ook wel om psychologische toestanden in 't licht te stellen, en soms om op bepaalde gebeurtenissen te wijzen. Zijn motieven treden niet te voorschijn lijk bij Wagner met een noodwendigheid, die men in zekeren

(1) Ziehier wat de schrijver van *Das Kunstwerk der Zukunft und sein Meister R. Wagner* hierover schrijft :

« Godoleva ist ein Kunstwerk gestaltet nach Tinels individueller Auffassung der Principien Wagners und mit dem vollen Einsatze einer vollendeten musikalischen Technik, wie das von einem solchen Meister musikalischer Form nicht anders erwartet werden kann. Besonders hervorragend ist er auch in dem Flusz der den Dialog führenden — « endlosen » — Melodie. Diese bewegt sich so charakteristisch und in stets originellem Wechsel, dass sie der ermüdenden Breite, wie sie wenigstens im *Nibelungenring* auftritt, nirgends Raum gibt. »

(2) De gave der melodie is niet aan alle toondichters, hoe groot ook, gegeven. En er is misschien iets waars in de verzen, die Grillparzer op Wagner dichtte, naar aanleiding van hetgeen Wagner aangaande de Melodie geschreven had in zijn *Gesammelte Schriften* :

« Man sagt, Du verachtest die Melodie,
Schon das Wort erfüllt Dich mit Schauer;
So ging's auch dem Fuchs, dem enthaltsamen Vieh,
Der fand die Trauben zu sauer. »

zin fatalistisch mag heeten; zij hebben het opdringend karakter niet van Wagner's *Leitmotive*; 't zijn ook bij Tinel geen stijve, onbuigzame vormen, waar geen hand is aan te steken. Daarbij is hij er alleszins veel spaarzamer meê dan Wagner; zoo komt het dat zijn motieven meer licht uitstralen.

In *Franciscus* reeds kan men dit *procédé* goed waarnemen, maar lang op zoo'n breede schaal niet als hier.

Tinel's hoofdmotieven kunnen in drie groepen verdeeld worden : een op Godelieve, een op Bertholf, een op de andere factoren in 't stuk. Tot de eerste groep kan men al deze rekenen, die op Godelieve innerlijk of uiterlijk betrekking hebben; tot de tweede, al deze, die in 't eigenlijke Bertholfmotief melodisch en harmonisch wortelen. Iselinde's motief, de Wraak en de Veroordeeling spruiten voort uit het Bertholfmotief. Onder de motieven van de derde groep (Saksen, Denen, Heinfried, enz.) dient inzonderheid het Armenmotief opgemerkt, dat in zijn harmonische en melodische soberheid voortreffelijk de hulpbehoevende armoede schetst. Ook de toonaard is zeer merkwaardig. De meeste Armenkoren in *Godelieve* zijn in den ouden æolischen kerktoon geschreven. Tinel is immers op 't gebied van de oude kerkmuziek even ervaren als op dat van den modernen stijl.

Daar zijn ook in *Godelieve* talrijke plaatsen, waar de toondichter, zonder het middel van de motieven, met macht en kracht het orkest laat spreken : op adelaarsvleugels neemt hij zijn vlucht naar de zon. Met waarlijk overweldigende virtuositeit weet hij het orkest — dit reuzeninstrument — te benuttigen, in de ingewikkeldste polyphonie nog altijd klaar en natuurlijk blijvend.

Naar de eischen van 't moderne muziekdrama speelt het orkest de hoofdrol en is de stem veelal een der hoofdinstrumenten van het orkest.

Reeds vroeger wisten wij dat Tinel in de polyphone behandeling van de koorstemmen een meester is, onder wiens hand de meest ongelijksoortige intervallen versmelten in één harmonie van klank. Maar zijn orkestratie bereikt in *Godelieve* haar toppunt. Nu eens glanzend rijk, zou zij dan weer ascetisch mogen heeten. Hij weet te spelen met het veelvuldigste orkest, juist lijk hij met een gering getal orkest-stemmen klaar worden kan. Nu eens laat hij u met de eenvoudigste middelen een rilling over het lijf gaan, dan

weer verliest gij den adem onder de golven van die bruisende zee.

Zijn klankversmeltingen zijn soms zóó tooverachtig, zijn combinatiën, b. v. in de houten blaasinstrumenten, zóó verrassend, dat gij spherenmuziek te hooren meent.

Velen, die *Godelieve* enkel kenden uit de opvoering in de tentoonstelling (1897), anderen, nog talrijker, die ze volstrekt nooit hebben gehoord, maar als kunstkenners willen doorgaan; eindelijk het nijdige gild der muzikanten van beroep, hebben beweerd dat *Godelieve* niet op de hoogte van *Franciscus* staat. Daarop zij geantwoord met de woorden van den heer Vanden Eynde : « *Franciscus* is de heerlijke zang van den begaafden jongen man, *Godelieve*, het reuzenwerk van het rijpe genie » — en vooral met de woorden der *Frankfurter Zeitung*, waar voorzeker geen geurtje van katholicisme is omtrent : « *Godoleva* ist einheitlicher, geschlossener, und trägt das Gepräge reicherer Erfindung und fruchtbarerer Inspiration als *Franciscus* ». — Men kan zich overigens door de studie der beide partituren zelf daarvan overtuigen. *Franciscus* is vol frischheid en jeugdige geestdrift, maar de inspiratie is niet zoo zelfstandig als in *Godelieve*, het orkest niet zoo doorschijnend; er is in *Franciscus* niet zooveel evenwicht, zooveel wijze gematigdheid in den vorm als in *Godelieve*. Kortom al zijn de *Zang van de Armoede*, de *Hymnus van de Zon*, het *Lied van de Liefde*, de *Angelus*, enz. juweelen van de edelste soort, *Godelieve*, in haar geheel, spant de kroon.

Er zijn er ook, die Tinel verwijten, dat *Godelieve* geen Vlaamsche muziek is en dat hij zelf niet Vlaamsch genoeg is.

Wat is Vlaamsche muziek? Zijn er Vlaamsche modulaties, Vlaamsche harmonieën; is er een Vlaamsch contrapunt? Neen.

Is er Vlaamsche melodie op Vlaamsche grondstem? Neen.

Is er een grammatica der Vlaamsche muziek? Neen.

De Vlamingen zijn van geen ras, dat ethnisch verschillend van de Germanen is : en zoo is 't bestaan van een Vlaamsche muziek onmogelijk. Maar Vlaamsche componisten zijn er zeker, en onder deze zijn er twee, die men dikwijls met twee Vlaamsche schilders vergelijkt om wille van zeker verwante trekken : Tinel met Memlinc, en Benoit met Rubens.

Zeker kunnen er muziekwerken zijn, die aard en gesteld-

heid van de Vlamingen (1) openbaren — maar altijd analogisch — d. i. door overeenstemming in zekere deelen — nooit rechtstreeks.

Van den anderen kant konde men het volgende zeggen : Vlaamsch is synoniem met godsdienstig, rein, edel, oprecht, gemoedelijk, hartelijk, diepzinnig, vasthoudend aan de overleveringen (2). In zooverre is Tinel's muziek wel zeker Vlaamsche muziek.

Zonder iets of wat van den roem af te dingen van onzen diep betreurden Benoit, — den grooten Benoit van *De Oorlog*, — moet ons toch 't volgende van 't hart.

Benoit's muziek, beweert men, is Vlaamsche muziek. In vele werken van Benoit treedt echter de invloed van Parijs, waar hij Offenbach's operetten dirigeerde, duidelijk te voorschijn, op kosten der vastheid van teekening, — aan Rubens eigen. Is dat Vlaamsch?

In *De Schelde* laat hij Willem van Oranje zegevieren met de tonen van het geuzenlied *Wilhelmus van Nassouwen*. Is dat Vlaamsch?

In den *Schoonheidshymnus* bezingt hij de zinnelijke schoonheid op een wijze, die niets minder is dan godsdienstig, rein, gemoedelijk, diepzinnig, in een woord : Vlaamsch.

Bijzonder in het 2e deel, *De Dans*, komt dit uit. Bij den dichter is die dans lichtop en dartel, bij den componist is 't veel slechter nog. Lamlendig-wulpsch is ze, maar Vlaamsch in geenen deele. In 't 1e deel van den *Schoonheidshymnus* vindt men reeds Fransche gevoeleriglieid (« Waar verliefde paren droomen »), maar hier zijn wij in 't Oosten. En voor sommigen is dat — en dat alleen — Vlaamsche muziek!

Welke ironie! Juist waar Benoit niet Vlaamsch wilde

(1) « *Godoleva* ist ein Stück der feinnervigen Persönlichkeit Tinels. Neben dem katholischen Grundzuge ist der *vlämische Charakter* des Werkes hervorzuheben. Und dass sich im Vlamenvolke, das in den letzten Jahrzehnten so rühmlich für seine Eigenart kämpft, eine hervorragende Persönlichkeit erhebt und Werke schafft, die mit dem Ruhme des Schöpfers den seines Volkes durch die ganze gebildete Welt tragen, ist eine Erscheinung, über die sich jeder Deutsche freuen sollte ». Zoo schrijft de protestantsche *Crefelder Zeitung*, (23e Nov. 1899).

Zie ook verderop wat het *Journal des Débats* schrijft : « L'esprit gothique des vieilles Flandres revit dans l'art moderne de Tinel », etc.

(2) Men leze *Max Elskamp et la Poésie de Flandre* door VICTOR KINON, 1898.

zijn, is hij 't meest, b. v. in den *Sanctus* zijner *Requiemmis* : zoo zingen de engelen! Dat is rein, edel, godsdienstig, dat is Vlaamsch!

Men houde eens voor goed op met het enge : Dit is Vlaamsche, dit is geen Vlaamsche muziek, en het stelselmatig afbreken van alles wat niet tot een bepaalde school behoort. Vereeren we de kunstenaars, die oorspronkelijk zijn, den roem van Vlaanderen de wereld ronddragen en ons volkskarakter in hun werken weerspiegelen!

Tinel's muziek is niet voor éen land, noch voor éen tijd; maar voor alle hoofden en harten en voor alle tijden geschreven.

Tinel zelf is niet Vlaamsch genoeg, zegt men.

De Meester die « Vlaamsche Stemme » (1) schreef, is Vlaming met hart en ziel, maar geen *Flamingant.*

Want Vlaamsch zijn is niet Vlaamsch spreken, maar Vlaamsch voelen en Vlaamsch leven. Tinel is geen Flamingant. Hoevele Flaminganten zijn er niet, die zich aan 't gebruik der Vlaamsche taal hechten en de innerlijke hoedanigheden van den Vlaming vergeten! Tinel wil 't gebruik der Vlaamsche taal niet *à tort et à travers* doorzetten lijk onpractische Vlamingen zouden willen, b. v. als men een orkest voor zich heeft, dat gedeeltelijk uit Walen bestaat. Tinel spreekt altijd Vlaamsch met zijne kinderen. Ik ken Flaminganten genoeg die in hunnen huiselijken kring nooit een woordje Vlaamsch bezigen... Ik ken er andere, voor wie het Flamingantisme slechts is *une jonglerie pour parvenir,* wat ik eens door eenen Flamingant over hem zelven hoorde zeggen. Hij is nu dood. Hoe zal S. Petrus, die een *oprechte* Flamingant is, hem wel ontvangen hebben?...

Guido Gezelle, die de Flaminganten *ruitenbrekers* noemde, is een van de weinige Vlamingen, die Tinel in dat opzicht volkomen hebben verstaan. In hem erkende de congeniale Guido den echten Vlaming — niet den Flamingant — toen hij schreef, nadat de Meester zijn werk voor Gezelle op het clavier had voorgedragen :

(1) *Vlaamsche Stemme.* Koor voor vier Mannenstemmen zonder begeleiding. Gedicht van L. DE KONINCK, muziek van EDGAR TINEL. « Opgedragen aan Vlaanderens Vlaamsche Mannenkoren ». Bij Loret, Mechelen.

Hebt gij Tinel,
Edgar Tinel gezien,
gezien, gehoord, gesproken?
En heeft hij u
dat overstoflijk brood
van zang en spel gebroken,
op zijn clavier?
En heeft hij dit clavier,
bij felle meesterstreken,
schier levend doen
zijn woord, zijn hert, zijn' ziel
en zijn gedacht uitspreken?
Hebt gij Tinel
Edgar Tinel gezien,
gezien en hem verstanden;
en zijt gij niet
meer mensch weêr opgestaan,
van onder zijne handen?
Vereert ze dan,
vereert de kunst in hem,
de Godlijke, en buigt neder
voor God, dien al
dat kunst of kunstnaar is
terugbeeldt en geeft weder. (1)

En wat schrijft Hugo Verriest in *De Nieuwe Tijd* (18 Juli 1901)?

« Guido Gezelle was geen Flamingant. Van geobjectiveerde Vlaamschgezindheid was er bij hem weinig of geen sprake. »

De stijl van *Godelieve*? (2)

Wij durven 't zonder aarzelen zeggen, — en de *Vox populi* van den 13n Juni 1901 staaft ons bewering, — Tinel heeft gevonden een modernen opera-stijl, die het midden houdt tusschen den vorm van vroeger dagen en den hyper-

(1) Uit « *Tijdkrans* », bl. 261.

(2) Si Tinel a nourri sa pensée de l'œuvre des plus grands génies qui l'ont précédé, il ne s'en est assimilé que l'esprit et a su se créer un style éminemment personnel, souple, mobile et protéiforme, où la gravité et la profondeur de l'art classique s'allient à une grâce exquise et enveloppante, et que pare une flore mélodique aussi luxuriante et somptueuse que nette et précise en son contour. Et ces divers éléments de beauté se fondent en une harmonieuse ordonnance, constituant l'œuvre d'art telle qu'on la rêve, une en son inépuisable variété. (*Durendal*, Juillet 1901).

modernen, alle *ensembles* uitsluitenden trant der meeste werken van Wagner en der slechtverteerde voortbrengsels van Wagneriaansche kost bij jongere toondichters. Daarbij heeft Tinel 't geen aan Wagner dikwijls ontbrak : een onuitsprekelijke bron van heerlijke melodie.

Wagner wilde de afschaffing van den vorm. Zijn hervormingsdroom van het theater steunde op stelsels van eene doordringende philosophie, op onbetwistbare princiepen. Wie zal de dramatische waarheid betwisten van de prachtig geschetste karakters : Elsa, Tannhäuser en Elisabeth? Maar later, in zijn « tweede manier », is Wagner te ver gegaan, nl. in de Tetralogie. Voorzeker Wagner was een groot genie en het zou belachelijk zijn hem de scheppingskracht te betwisten, maar in zijnen onbedwingbaren hoogmoed heeft hij getracht alles wat hij niet was of wezen zou te vermorzelen. Waarom den vorm willen vernietigen waar deze volstrekt noodig is, daar de reuzen Mozart en Beethoven dezen in alle hunne werken *uit nood* gebruikt hebben en toch wel genie en philosophie genoeg bezaten om een nutteloozen hinderpaal te vernietigen, daar waar zij het voordeelig zouden geacht hebben tot het vervaardigen hunner onsterfelijke gewrochten? En trots de zoo misachte vorm, ondanks Wagner's colossaalste operas blijft de « Negende » daar niet staan als het reusachtigste drama dat ooit uit den geest eens kunstenaars het wezen bekwam?

De vorm der « tweede manier » van Wagner kan de ware operavorm niet zijn, omdat hij personen voorstelt die nooit geleefd hebben en deze laat optreden en handelen op een wijze die niet menschelijk is en die wij niet kunnen verstaan, en ook omdat hij reuzen, dwergen, reptielen, vogelen, enz. laat zingen en handelen... Zonder te spreken van de moraal eener kunstleer die maar al te dikwerf bedacht is op het wanstaltige, oneerlijke of ontuchtige. Immers de kunst moet de uitdrukking zijn van het Schoone.

Voorzeker de operavorm van vroeger was verouderd, hij moest nieuw bloed en leven, een verjongde ziel ontvangen. Tinel heeft de opera verjongd zonder anarchist te worden en zonder nevelachtige philosophie.

Daarenboven zijn kunst maakt den mensch beter. Zij is de uitdrukking van het Schoone. Zij voldoet aan het hoogste ideaal van de kunst. Zij staat in den dienst van God.

Gij vraagt mij nog : wat zijn de schoonste gedeelten van *Godelieve*? Dit valt moeilijk om zeggen, want zwakke of banale bladzijden zijn er niet in dit werk, het meest volmaakt, dat Tinel tot nog toe heeft geschapen.

't Ligt ook niet in ons bestek een thematische ontleding van het werk hier te geven. We verwijzen daartoe naar de uitstekende werken van de HH. Closson en Vanden Eynde (1).

Maar wij voelen ons verplicht de talrijke stukken of gedeelten aan te stippen, waarover we lof hoorden uit den mond van uitmuntende toondichters en kunstenaars, die we op den dag van de uitvoering te Leuven, den 13ⁿ Juni jongstleden, en later nog hebben gesproken.

Eerst en vooral de machtige, prachtige, kleurrijke, glansrijke Ouverture, een synthesis van geheel het drama.

In 't eerste bedrijf : het koor der Kamenieren « Met tuilen, festoenen », een stuk gekenmerkt door 't geen de Franschen noemen : « une rare élégance d'âme et d'écriture », zonder dat de Germaansche diepte van gevoel daarbij te kort schiet; — de zoo suggestieve ballade, die, midden in de feestvreugde, reeds wolken, zwanger van stormen, opjaagt aan den horizont; — het machtige koor « Gegroet zij graaf Eustaas! » en het kleine, maar fijne « Vreugde heersche op Londefort! »; — het eerste optreden van Godelieve, schitterend schoon als een hemelsch visioen; de heerlijke modulatie van E naar A, met een korte tweespraak tusschen Bertholf en Godelieve, meer innerlijk dan uiterlijk, en waarbij geen liefdesduet uit de heele muziekliteratuur het kan halen. 't Is ook 't eenig oogenblik in gansch het werk dat hij, de leeuw, de beer, tegenover Godelieve's bekoorlijkheid en reinheid zachtaardig en mak is geworden. Daarom immers komt ze met zulk vertrouwen « in zijn handen heur levenslot verpanden ». Verder een echt Tinelsch koor, waarin de machtige krijgstrompet het machtig zwaard van Bertholf illustreert; — al de antwoorden zonder uitzondering van Godelieve

(1) *Analyse thématique de Ste. Godelive*, par ERNEST CLOSSON, Leipzig, Breitkopf et Härtel, 1897.
Edgar Tinel's Godelieve. Overzicht van tekst en muziek, door JOZ. VANDEN EYNDE, met portret van den toondichter. Bij Victor Delille, te Maldeghem, 1901.

aan Bertholf en aan Heinfried; — de koren : *Ter kerke,* waarin Tinel een paar maten uit het *Sanctus* van zijn Mis op. 41 heeft gebezigd (1) en « Gezegend Godelieve! »; — het kleine koor achter de schermen « Thans, jeugdige reien »; en de puike *toast* van Heinfried; — de tranen van Godelieve, zoo hartroerend door den hobo geweend; — het wegsleepende *Tafellied,* waarvan het *Polonaise*-rythmus een vondst is; — Godelieve's Vaarwel aan Londefort en de twee prachtige Armenkoren, waarin gansch de verhevenheid. ja de heiligheid der Armoede, die het lot was van Gods Zoon op aarde, zoo aandoenlijk is geschilderd.

In het tweede bedrijf : het voorspel en het *Rondgezang;* de hoogst dramatische tweespraak tusschen Iselinde en Godelieve; — het krachtige, reeds *populair* geworden Drinklied « Schenkt in den beker » en het Jachtkoor met de machtige jachthoorns (2); — het bekoorlijke « Vogellijn » en de tweespraak tusschen Godelieve en Elsa, een zoo fijn berekend contrast met de tweespraak tusschen Iselinde en Godelieve; — het geheele tooneel met de armen van Ghistel, en het tooneel met Riprim, met zoo'n kunst aangebracht en zoo ongedwongen de handeling leidend naar de ontknooping. Hier stijgt de componist tot een moeilijk te bereiken hoogte. Momenten als : « Een kind dat nooit het daglicht heeft gezien! » en « Gij kunt het redden met een bede! » enz., alsmede : «Vrouwe, keer weg van 't pad der zonde! » stellen schitterend de uitstekend kunstige opvatting in 't licht van de taak des toondichters in 't muziekdrama.

Daarna de dialoog tusschen Bertholf en Godelieve, merkwaardig om de treffende karakteriseering der personen niet enkel, maar nog meer om de fijne uitwerking van het zielkundig proces : de ruwe gezel ondergaat meer en meer den invloed van zijn heilige vrouw (dit tooneel wordt gedeeltelijk begeleid door de muziek die haar eerste optreden schilderde) en dit zou ten slotte op haar zegepraal uitkomen, zoo niet op 't beslissend oogenblik Iselinde daartusschen

(1) Zonder twijfel om op drastische wijze aan te duiden welk verschil er moet bestaan tusschen *kerk*stijl en *opera*stijl.

(2) Jachthoorns in *mi bémol*, voor *Godelieve* door M. Mahillon te Brussel vervaardigd.

kwam. Wild-schoone muziek vertolkt de rede van die duivelsche vrouw!

Niet te vergeten het bacchantische slotkoor, op een ouden toonaard gebouwd, waarin de muziek krachtig uitdrukt dat het mannenhart zich niet onder een vrouwenjuk buigt...

In het derde bedrijf : het voorspel, waarin men het onheil aankomen voelt, en de tweespraak tusschen Iselinde en Bertholf; — het heele tooneel met Radbod en den afgezant des graven van Vlaanderen, een middeleeuwsche schilderij; — « Neem mij terug! » reeds uit de Ouverture bekend; — de orchestrale inleiding van den Moord en de spotduivelkreet : « Ai mij! Wat was ze blij! »; — het Armenkoor en de strijd van Godelieve's ziel tusschen doodsvrees en heilige gelatenheid, een prachtig uitgewerkte zielstoestand.

Van gansch eigenaardig rythmischen bouw, met het geweld van haar hollenden vloed, is de orkest-phrase (1), die 't sluipen der moordenaars over het tooneel begeleidt. Tot slot de schreeuw van het Godelieve-motief.... Dan een stilte des doods... Het motief der Veroordeeling met een lang aanhoudend accoord..., het Engelenkoor dat zich daarbij aansluit en dat door 't invallen van het orgel zijn volle mystische inkleeding krijgt en eindelijk losbarst in het overweldigende kerkmotief, in *ut majeur* omgezet, glanzend van instrumentale en vokale pracht. Het onmiddellijk plots ingrijpen van dien verafgelegen toonaard werkt verblindend. Bij de opvoering in een concertzaal vervangt ze volkomen de tooneeldecoratie. Dit tooneel is zóó gansch de Stem van de Kerk en de samenvatting van Tinel's geloofsbelijdenis, die de ziel is van 't heele werk!

Aangrijpend is verder de boetende Bertholf en de zang van bisschop Radbod is een juweel :

« O schoone bloem van Vlaandrens grond,
Geloofd de Heer, Hij die u zond! »

---

(1) De muzikale opluistering is met verstandige kunstenaars-beperking niet uitgevoerd in den stijl van Berlioz of Richard Strauss. Tinel laat enkel vermoeden wat achter de schermen gebeurt. Berlioz overigens en zelfs Strauss bekomen geen uitwerksels evenredig aan de gebruikte middelen.

Daarop volgt het slotkoor, Godelieve ten lof, een eer- en danklied aan God : uit den machtigen samenklang van zang en orkest rijst als laatste muzikaal symbool het Heiligenmotief of « de Stem van de Kerk »; voor 't muziekdrama een heerlijk en verheerlijkend slot.

Al de deelen van 't werk zijn als een eindelooze rei van schitterende paarlen, wedijverend in waarde. Maar op 't gevaar af, voor « Philister » door te gaan, wagen we het te meenen dat dit voordeel van gelijkmatigheid terzelfder tijd het nadeel heeft zeer hooge eischen te stellen aan de muzikale ontwikkeling van een gewoon concertpubliek; zooveel schoons kan op een gewoon gestel op den duur kwalijk werken. Een andere toondichter, met denzelfden overvloed van muzikale ideeën, had dien bulkenden rijkdom ten minste in twee werken uitgegoten. Maar ondanks de lengte van 't kunstwerk, waren om 't even welke afknottingen zeer te betreuren, ja onverantwoordelijk.

Bij een theater-opvoering echter zouden de genoemde bezwaren verdwijnen; de levendige beweging op het tooneel en de onvergelijkelijke verscheidenheid in de vertooning zouden den toeschouwer meer dan verpoozing genoeg bieden. Een régisseur, met de gansche theatertechniek volkomen vertrouwd is hier alleszins onontbeerlijk.

Wij sluiten ons aan bij Theodor Schmid, den gevierden meester wenschende een grootmoedig Mæcenaat, dat hem een « Festspielhaus » opene, waar in plaats van bloedschande en overspel, het leven en lijden van een Heilige op de ziel van de massa's werken moge!

B. — Het Libretto.

Men heeft gezegd dat het libretto van *Godelieve* in dramatisch opzicht te wenschen overlaat. Dat is waar. Maar men vergete niet dat hetgeen overdreven schijnt in de karakterschildering (1) aan de geschiedenis zelve moet worden

(1) Bertholf's ruwheid (een oogenblik gedempt onder den invloed van Godelieve's buitengewone schoonheid) en zijn zwakheid tegenover zijn heerschzuchtige moeder; Iselinde's haat en wraakzucht, niet alleen omdat Godelieve jong en schoon is, en nu meesteresse gaat worden te Ghistel, maar vooral omdat ze van een ander ras is. Reeds de kronijkschrijver Drogo laat Bertholf's moeder zeggen : « Cur cornicem de terra

geweten; en dat, gelijk we reeds gezegd hebben, de muziek de leemten aanvult van den tekst (1). Er zijn in Hilda Ram's *Godelieve* schoonheden, die men te vergeefs in andere, beter gebouwde drama's zal zoeken.

Ongeëvenaard blijven b. v. de heerlijke asclepiadische verzen, Godelieve's Vaarwel aan het teerbeminde Londefort:

Droefnis teistert mijn ziel! Wolken van stormen zwanger,
Hullen haar in een nacht, nimmer gekend vóór heden,
Is dan waarlijk me ontgaan al wat mijn jeugd bekoorde?
Blinkt geen straal in mijn droefheidsnacht?

Londefort, 'k heb u lief! Zal ik u nooit meer weerzien?
Nooit in weiden en bosch smaken uw lentevreugde?
Straks verdwijnt ge uit mijn oog, smelt ge in de blauwe verte:
'k Bied u heden mijn afscheidsgroet!

Hij, wiens brandende blik, scherp als een zwaard mij kwetste,
Hij, zoo somber en stug, steeds in gepeins verzonken,
Zal dan de eenige zijn, wien ik mijn hart mag oopnen?
Hij, mijn eenige steun en troost?

God, U had ik bestemd al wat een maagd kan schenken;
Was de gift te gering?... Heer! dat uw wil geschiede!
Beter weet ge dan ik, wat u het meest verheerlijkt:
'k Wil U loven in vreugd en smart.

---

aliena adduxisti? »Eindelijk en vooral Godelieve's lijdzaaamheid. Godelieve is het offer van ouderlijke berekening. Bertholf vroeg 's meisjes hand; de ouders bekommerden zich niet om de innerlijke drijfveer van Bertholf's handelwijze (Bertholf wou zich wreken op een gehaten medevrijer, Volkbert van Uxem); ze taxeerden enkel in hem den rijken, machtigen, edelgeboren heer van Ghistel. Aan zoo'n heer gaven ze hun dochter weg, wier gehoorzamen en zwijgen en lijden kenteekenen waren van haar hooge deugd. De woorden van Godelieve, door Tinel zoo heerlijk op muziek gezet, werpen niet enkel een opluisterenden maar ook een ophelderenden straal op haar gansche wijze van handelen: « God, u had ik bestemd al wat een maagd kan schenken; was de gift te gering?... Heer! dat Uw wil geschiede! »

(De Fransche staatkunde mag ook wel in dat huwelijk betrokken zijn geweest. Men wilde voorzeker door de trouw van een Fransche jonkvrouw met een Vlaamschen edelman den band met Vlaanderen bevestigen.)

(1) « Ce n'est pas un des moindres mérites de M. Tinel d'avoir su dominer cet obstacle redoutable: le manque d'action de l'ensemble. » (Alb. Solvyns, in den *Bien Public*, 14 Juni 1901).

Een bekoorlijke lyrische uitboezeming is ook 't lied van Elsa uit het tweede bedrijf : « Vogellijn ».

Men heeft den tekst van Hilda Ram fel besproken en afgebroken. Maar is hij niet honderdmaal beter dan vele opera-teksten, die met grooten lof worden begroet, omdat de componist weet te boeien en te verblinden door meer wereldschen aard en strekking? (1)

En doet hét geen deugd eens in een anderen dampkring te ademen dan in dien van de Germaansche godenleer (*Nibelungenring* en *Fervaal*) en van den typhus — anders kunnen we 't niet noemen — in 't 2de bedrijf van *Tristan* geschilderd; eens te kunnen ontsnappen uit de bras- en doodslagpartijen, uit de tooneelen van echtbreuk in al haar geuren en kleuren, uit al het gezochte of gemeene, waarop men ons sedert zoo veel jaren vergast?

C. — De Pers.

In de spoorhal-achtige feestzaal van de tentoonstelling te Brussel, waar in 1897 Godelieve werd opgevoerd, was de acoustiek zoo slecht, dat men op enkele plaatsen bepaald niets hoorde, en op andere niets dan tegen malkander inschreeuwende klanken vernam; op de meeste klonk in de ooren een onduidelijk ruischen der tonen, waarin rythmus en nuancen ondergingen. Eenige weken vóór de uitvoering, zei de bekende Poncelet, toen de eerste clarinettist van 't orkest : « Si la première de *Godelive* se fait à l'Exposition, c'est partie perdue. » Men hoopte echter door een stampvolle zaal de acoustiek te verbeteren. De proef-uitvoeringen in den Munt-

(1) Wat zegt P. Schmid over den tekst van *Tristan?*

« Der Text zu Wagner's *Tristan* ist nicht allein eine Totsünde gegen Gottes Gebot : sie ist auch eine Totsünde gegen die deutsche Sprache » (*Das Kunstwerk der Zukunft und sein Meister*).

En de tekst der tetralogie dan? Of bewondert ge verzen als deze :

« Weia! Waga! Wagalaweia!
« Heiajaheia! Wallalalla lalala leiajahei! »
« *Flickst* du mit *Flausen* den festen Stahl. »
« Wie führ' ich den Huien zu Fafner's Nest? »
« Lungern lass ich den *Lauf*. »
« Mit *Bappe* back ich kein Schwert. »
« Eine zierliche *Fresse* zeigst du mir da :
lachende Zähne im Leckermaul. »
« Göttliche Ruhe *rast* mir in Wogen. » enz. enz.

schouwburg waren overschoon. De beroemde Russische toondichter Glazounoff woonde een der orkest-repetitiën bij en riep geestdriftig uit dat hij nooit in zijn leven iets zoo schoons had gehoord.

De dag van de uitvoering kwam. Zes duizend personen waren aanwezig Maar de acoustiek was slecht, zeer slecht.... Poncelet kreeg gelijk. De afgunst, de nijd en de partijhaat deden het overige. *Godelieve* werd in de pers door het slijk getrokken, zelfs door de katholieke Vlamingen, omdat het werk in 't Fransch werd uitgevoerd.

Ja! maar waarom werd het in 't Fransch uitgevoerd?...

Door een aantal invloedrijke personen werd in 1897 de gemeenteraad van Mechelen verzocht, een subsidie te verleenen tot een eerste uitvoering van *Godelieve* (in 't Vlaamsch natuurlijk), zooals in Oogst 1888 met *Franciscus* gebeurd was. Niet te doen! — De Fransche *Concerts populaires* van Brussel, die, lijk men weet, nooit in 't Vlaamsch zingen, vroegen de toelating, de eerste uitvoering van *Godelieve* op touw te zetten, en wel ter gelegenheid van de *World's fair*. Die vraag, *bekend gemaakt*, moest ze voor de Vlamingen geen spoorslag zijn? Vrienden van Tinel deden pogingen om elders een Vlaamsche uitvoering tot stand te brengen. Alles te vergeefs! Geen Vlaamsche stad, geen genootschap, geen comiteit bood zich aan, wou zich de moeite en de kosten van een uitvoering getroosten! Wilde men de opvoering, men moest het voorstel van de *Concerts populaires* zich laten welgevallen, en het werk op de cosmopolitische tentoonstelling te Brussel in 't Fransch ten gehoore brengen.

Tinel was zoo diep verontwaardigd over de verwijten, die men hem hieromtrent heeft gedaan, dat hij zich niet eens de moeite heeft willen geven, erop te antwoorden.....

In 1901 kwam eindelijk het uur der vergelding.

In eene bestuurszitting van *Met Tijd en Vlijt*, het aloude taal- en letterlievend studentengenootschap der Leuvensche Hoogeschool, werd een voorstel omtrent een uitvoering van *Godelieve* gedaan en met geestdrift door de bestuursleden ontvangen. De groote zwarigheden, vooral de onkosten aan zulk een feest verbonden, deden evenwel aan de uitvoerbaarheid twijfelen. Doch er vormde zich weldra een comiteit (1) en de

(1) Het comiteit was samengesteld als volgt : MM. F. Schollaert en P. Alberdingk Thijm, voorzitters; L. Du Bois, ondervoorzitter;

hoop ontlook de zaak tot een goed einde te brengen. Er werd nu besloten den geheelen inhoud der kas van 't genootschap voor deze gelegenheid ter beschikking te stellen, het Davidsfonds en de Regeering om subsidies te vragen. Dit geschiedde. Het Davidsfonds verleende een subsidie van 4000 fr., tot voorwaarde stellend, dat het feest zou gegeven worden op den dag der viering van zijn jubelfeest en dat het genootschap geenerlei verantwoordelijkheid zou moeten op zich nemen. De Regeering gaf eveneens een hulpgeld.

Wegens den korten tijd die aan het Comiteit overbleef en aangezien de groote moeilijkheid der uitvoering van *Godelieve*, moesten de Koren en het Orkest uit Brussel komen. Een groot orgel werd door de firma Schyven ter beschikking gesteld, een machtig verhoog in de Bériotzaal gebouwd en alles in 't werk gesteld om de acoustiek der zaal te verbeteren. Dit gelukte opperbest. De zaal was proppensvol. En zoo konden de kosten der uitvoering, (ongeveer 22000 fr.) bijna geheel gedekt worden.

Maar wat gebeurde er nu?

De bestuurder van een groot liberaal dagblad te Brussel verklaarde « qu'un journal libéral qui se respecte ne peut faire de la propagande, même indirectement, en faveur d'une œuvre catholique. » Met roerende eendracht lieten de liberale dagbladen van Brussel de uitnoodiging van het Comiteit onbeantwoord.

Het licht had de korenmaat verbrand waaronder men het in 1897 gezet had. Nu was het voorzichtiger eens « la conspiration du silence » te beproeven.

Gelukkig waren er onafhankelijke critici genoeg afgekomen, die den roem van onzen meester over geheel ons land verbreidden.

De hooggeschatte toon- en letterkundige Polydore Daniëls schrijft in *De Onafhankelijke*:

« Wij weten dat er nog groote, Vlaamsche kunstfeesten zijn geweest. Maar — ontegensprekelijk! — het grootste, het verhevenste was dit van den 13n Juni te Leuven.

Kanunnik J. Sencie, schatbewaarder; E. Vliebergh en Ch. Martens, secretarissen; Mej. E. Alberdingk Thijm en M. Belpaire, MM. Adams, Bon de Dieudonné de Corbeek-over-Loo, H. Ponthière en J. Van den Eynde, leden.

Wij bekennen het rechtuit : iets grootscher, iets schooner, iets verhevener dan *Godelieve* kunnen wij ons niet voorstellen. Bij Benoit, den betreurden Vlaamschen meester, was de ziel omtrent altijd wat geperst onder den zwaren kant van een machtig en krachtig genie, dat wezenlijke schoonheden voortbrengt; bij Tinel ontbreekt ook die kracht niet; maar men voelt in die muziek een hooger ideaal, iets wat naar het Hoogste Schoone wil, en al het menschelijke der inspiratie veredelt. En — 't mag gerust gezegd — ook onder het opzicht van muzikale bewerking, van technische kunst, zal het nageslacht, zooals velen reeds het doen, Tinel ver boven Benoit stellen. Bij Benoit zal alles te zeer aardsch blijven; bij Tinel wil alles hooger en hooger. Benoit zal dikwijls naar dat *hooger* streven; Tinel bereikt het.

Halen wij nog eenige zinsneden aan uit liberale bladen.

Le Libéral van Leuven :

« L'œuvre est puissante, colorée, profondément sentie, merveilleusement écrite. C'est une œuvre de pensée et d'âme. Elle est d'une variété très grande et d'une unité parfaite. »

L'Art moderne (Brussel) :

« Nous n'avons pas à découvrir ici les tendances ni les qualités de la belle et difficile *Godelieve* de Tinel. Tinel est un de nos plus grands musiciens nationaux. Sa conviction, sa hauteur de pensée, l'entièreté de son caractère font de lui une belle personnalité d'art. Sa science est grande; il a beaucoup étudié et s'est formé au contact des meilleurs. En tous cas la parenté de Tinel est germanique.

Salle catholiquement décorée, illustrée de la souriante présence d'un archevêque dilettante, toute vibrante d'une nuée d'ecclésiastiques, trop heureux de goûter, avec permission ouvertement accordée, un peu de beauté dramatique, un peu d'art humain. »

Le Matin (Antwerpen) :

« Sur ce poème, Edgar Tinel a écrit une musique d'une facture superbe, toujours distinguée, orchestrée et harmonisée avec une science musicale qui a fait l'admiration de tous les connaisseurs. »

Eindelijk en vooral het *Journal des Débats* van Parijs, waarin H. Fierens-Gevaert, de veelzijdig begaafde, door zijn bevoegde pen algemeen bekende kunstcriticus en fijne letterkundige beoordeelaar en stylist, schrijft :

« Edgar Tinel est dans la force de l'âge; de tous les musiciens que je connais, il est l'un des plus actifs, des plus érudits. Son exaltation pour l'art et pour tout ce qui embellit la vie, le brio, la fougue de sa

conversation, la pure ardeur de ses convictions catholiques lui valent, en Belgique, un respect et une admiration unanimes. Trois passions animent sa vie : sa foi chrétienne, son enthousiasme artistique, l'amour de la famille (il a toute une lignée de fils). Interrogez l'existence du grand Bach; vous y trouverez ces trois religions.

Edifiée sur les plus belles traditions de l'art religieux, l'œuvre de Tinel n'a rien de « vieux » cependant; « Sainte Godelive » est un drame musical infiniment moderne par la coupe des scènes et les tendances techniques.

Le livret expose les principaux épisodes de la vie d'une sainte très aimée dans les Flandres, Godelieve, bienfaitrice des pauvres, qui mourut assassinée par les ordres de son mari, Bertholf, lequel, après de longues pénitences et un aveu public, reçut le pardon. Il semble qu'avec les données fournies par l'hagiographie, M. Tinel ne pouvait concevoir qu'une œuvre exclusivement mystique, un oratorio où se dessineraient des personnages aux teintes d'enluminures. L'artiste, au contraire, a placé ses héros dans leur milieu historique, entourés d'un monde réel de suivantes, de guerriers, etc. ; son drame est écrit pour le théâtre; c'est faute de mieux qu'il consent à le produire, comme à Louvain, sous la forme du concert.

Moderne par la science des harmonies, le dessin mélodique, l'ordonnance des couleurs orchestrales, la libre richesse de la polyphonie vocale et la vie individuelle des personnages, « Sainte Godelive » reste malgré tout dans la tradition des grandes œuvres religieuses par le souffle d'abondante et loyale piété qui circule d'un bout à l'autre de l'œuvre. « Sainte Godelive » est un acte de foi; cela seul suffirait à lui assigner une place exceptionnelle parmi les productions contemporaines. Et la force de cette inspiration religieuse éclate tout particulièrement dans les admirables chorals, dramatisés si je puis dire, où M. Tinel renouvelle la forme classique avec une délicatesse, une sûreté et une aisance qui lui sont absolument personnelles. La page culminante de la partition à cet égard est le commencement du dernier tableau, où le peuple chante les louanges de Godelieve devant la châsse de la sainte, tandis que Bertholf, perdu dans la foule, s'apprête à l'expiation publique. La scène est d'une ampleur, d'une justesse, d'une religiosité magnifiques.

Après avoir contemplé dans la matinée la façade dentelée du palais communal et les œuvres de Thierry Bouts à l'église Saint-Pierre, j'ai écouté cette péroraison de « Sainte Godelive » avec une surprise joyeuse. L'esprit gothique des vieilles Flandres revit dans l'art moderne de Tinel. Ce grand musicien flamand est digne des maîtres pieux du quinzième et du seizième siècle. D'ailleurs n'a-t-il pas jusqu'à leur allure physique? Tandis qu'à l'issue du concert un public frénétique — la placidité flamande est, je crois, un mythe littéraire — acclamait l'auteur qui venait de diriger en personne, et lui jetait des fleurs, j'admirais la tête fine et sacerdotale, les longs cheveux bouclés, la taille svelte du maître, et je songeais, malgré moi, à la résurrection miraculeuse de quelque figure de Memling... »

Belangwekkend is voorzeker ook het oordeel, dat de bekende Duitsche muziekcritikus Julius Albert Jahn over *Godelieve* geveld heeft :

« Die Aufführung von Godoleva hat uns die Bekanntschaft mit einem der grössten Tondichter aller Zeiten vermittelt. Tinel ist Romantiker, Dramatiker und Lyriker zugleich, und zu dem Universalen seiner Begabung gesellt sich Eigenart der Erfindung, sowie der Anwendung der musikalischen Mittel. Tinel beherrscht die grosse Form mit unumschränkter Gewalt und sein technisches Können hat die äusserste Stufe des Möglichen erreicht, ohne je in Flachheiten der Orchestervirtuosität zu verfallen. Die höchste Kunstbegabung verbindet sich demnach bei Tinel mit höchstem Kunstkönnen, die Errungenschaften seines Fleisses und seiner strengen Selbstkritik stehen auf dem gleichen Niveau mit den hohen Gaben, die ihm die Natur verlieh. Tiefe der Empfindung und Grösse der Darstellung gehen in seinen Schöpfungen Hand in Hand mit der scheinbar grössten Leichtigkeit des Ausdrucks. Das echt religiöse Gefühl, welches das ganze Werk durchweht, muss auch den härtesten Skeptiker weich ums Herz machen und in Andacht gebannt halten. Der musikalische Werth des Werkes est ein so bedeutender, dass es gleich einem Fels im Meere den Brandungen des Zeitgeistes und der ihm unterworfenen Geschmacksveränderungen für immer Stand halten wird.

Die Instrumentirung ist glänzend, farbenprächtig und geistreich, und wenn auch der Einfluss Wagners manchmal hindurchblickt, doch individuell und neu. Tinels melodische Erfindung bewegt sich in Bahnen die ihm allein eigen sind; leichter Fluss und leuchtende Helle, gleich dem Reflex einer südlichen Sonne wechseln, je nachdem die Stimmung der Dichtung es erheischt, mit kraftvollem bis zur höchsten Leidenschaft gesteigerten Ausdruck. HABEN WIR AUSSER IHM ZUR ZEIT NOCH EIN GENIE VON GLEICHER WAHRHEIT, KRAFT UND GRÖSSE? »

D. — De Uitvoering.

Een puike uitvoering! Een uitgezocht orkest, de koren vol geestdrift, onder 's meesters leiding ten zege gevoerd, voortreffelijke solisten, een talrijk en opgetogen publiek, trillend van aandoening, een schoon versierde feestzaal met goede acoustiek. Dat zijn de kenmerken van den gedenkwaardigen feestdag van den 13n Juni 1901. (1)

(1) Men leze hierover het « Godelieve-nummer » van *Ons Leven*, (verschenen bij F. Ickx, Leuven, 20 centiemen) 6 folio bladzijden druks, met de portretten van Tinel en alle solisten, het volledigste wat er in de nieuwsbladen over *Godelieve* is verschenen.

Over de zaal schrijft de heer Vanden Eynde :

« Welke zaal ! Men ziet onmiddellijk dat het hier een groot nationaal feest geldt. Beneden en boven, in de arcaden tusschen de pijlers, golven rijkgeplooide roode behangsels; in de pijlers prijken nationale en Leuvensche vlaggen en schilden met den Leeuw of met eene gulden G ; aan den plafond wimpelen veelkleurige oriflammen. Recht voor ons rijst, versierd met rood en wit (1) laken, met bloemen en palmboomen, de groote estrade met hare vijf verhoogsels; op het voorplan, in 't midden, het hooge gestoelte van Tinel, rechts de vier gulden harpen, links de zetels der solisten ; in den grond prijkt, insgelijks schoon in 't rood en wit behangen, het groote orgel van Schyven en Cie, te Brussel.

Welk publiek !

Meer dan 1500 toehoorders! 250 uitvoerders. Weldra bemerken wij als notabiliteiten : Z. H. de kardinaal Goossens, Z. H. Mgr. Walravens, bisschop van Doornik, Mgr. Abbeloos en Mgr. Hebbelynck, Heeren Schollaert en Alberdingk Thijm, voorzitters van 't Comiteit, Helleputte, voorzitter, pastoor Claeys, ondervoorzitter en Fr. De Potter, schrijver van het Davidsfonds, E. H. deken van Leuven, Mgr. Rutten, Juliaan De Vriendt, M. Verlaut, M. Coopman, enz.

Vele toondichters : Gevaert, met zijne zilveren haren, Karel Mestdagh, Radoux, Mathieu, Mertens, Ermel, Jouret, Gurickx, Thompson, Blockx, Dubois, jufvr. Buyst, kan. Durez en Sosson, Dethier en vele jongeren, Toondichters en muziekliefhebbers uit alle hoeken van 't Vlaamsche, vele uit 't Waalsche land.

Vele muziekcriticussen : Fierens-Gevaert (Journal des Débats, Parijs), Timmermans (Matin), Lagye (Messager de Bruxelles), Bultinck (Fondsenblad), Systermans (XXe Siècle), Solvyns (Bien Public), De Bruyne-Miry (Indépendant), Lesbroussart (Art moderne), de Golesco (Durendal), Vander Voort (Handelsblad), Hardy, (La Dépêche), enz.

Een uitgelezen publiek.

Om één uur nemen de uitvoerders plaats op het verhoog. Daar neemt hij de maatstok, hij, de meester, Tinel, met zijnen schoonen eigenaardigen kop, ingelijst in zijn lang krollend haar. Alles is doodstil (2).

Het orkest der *Concerts Populaires* (3), samengesteld uit de beste spelers en leeraars van Brussel, waaraan eenige

(1) Rood en wit zijn niet alleen de kleuren der stad Leuven, maar vooral de kleuren der Maagd en Martelares Godelieve.

(2) Het Comiteit had het Stadsbestuur verzocht den toegang der rijtuigen in de Weezen- en Rijschoolstraat van 1 tot 5 uur te verbieden.

(3) De régisseur was weer zooals vroeger Mr. Bérendès, de hooggeschatte Fagotleeraar der Muziekschool van Leuven en Solo-fagot van den Muntschouwburg, alsmede begaafde kunstschilder.

Leuvensche virtuosen toegevoegd waren, had reeds bij de groote repetitiën in de *Grande Harmonie* te Brussel, met zulke juistheid, zulke geestdrift en zulk gevoel het machtig gewrocht vertolkt, dat de uitvoering te Leuven schier onberispelijk moest zijn. Men voelde reeds bij de Ouverture, dat het orkest met gansch zijn ziel de lastige taak had opgenomen.

Het koor, samengesteld uit den *Choral mixte* en een aantal leden van het koor der hofopera te Brussel, was wel voorbereid door den bekenden leeraar van *Solfège* en *Koorzang* aan het Brusselsch Conservatorium, Mr. L. Soubre, een Waal, die voor deze gelegenheid Vlaamsch geleerd had. Zonder de koren der Nederrijnsche Muziekfeesten te evenaren, die b. v. bij de uitvoering van *Godelieve* te Crefeld een machtiger indruk maakten, en ofschoon uit dilettanten bestaande (1), blijken gaven van uitstekende muziekale opleiding, moet het Brusselsch koor voor zijn correctheid en buigzaamheid geprezen worden. Ook de uitspraak was zeer goed.

Jammer genoeg dat eenigen onder hen niet vrij waren van het afgrijselijke bibberen (chevroteeren), dat in ons land eene school geworden is. Gelukkig was geen der zes solisten door deze plaag aangetast!

E. — De Solisten.

Anton Averkamp schrijft daarover en wij zijn van dezelfde gedachte :

« Ik moet zeggen, een goede genius heeft het Godelieve-comiteit te Leuven den weg gewezen bij de keuze der solisten die de hoofdfiguren uitvoerden. Het is ondenkbaar zich deze rollen, ieder in hun eigen karakter, beter vertolkt voor te stellen. Het is alsof het talent dezer artisten Tinel voor den geest gezweefd heeft bij het scheppen van zijn werk. »

Mevrouw Aleidis Noordewier-Reddingius, uit Amsterdam, heeft eene ideaal schoone, eene hemelsche sopraan-stem, klaar als bergkristal, de schoonste stem die wij ooit hoorden.

Voor de reine, ingetogene, engelachtige Godelieve is haar orgaan en haar bescheiden voorkomen als gemaakt en zij heeft zich in deze rol grooten roem verworven. Er

(1) Hoeveel is er in dit opzicht nog bij ons te doen!

lag iets bovenaardsch in haren zang bij de laatste woorden der Heilige : « Mij is de dood geen hinderlaag. » Er liep eene trilling door het publiek. Niemand durfde in de handen klappen, en in menig oog pinkelde een traan.

Van 1886 tot 1890 bezocht Mevr. Noordewier-Reddingius het conservatorium te Amsterdam, waar zij zang studeerde onder de leiding van Messchaert. In 1893 getrouwd met Dr. Noordewier, zingt zij sedert 8-9 jaren de sopraansoli in de voornaamste plaatsen van Duitschland en van haar vaderland; nog onlangs te Amsterdam (April) in de *Matthäus-Passion*, te Keulen (Mei) op de drie concerten van het *Nederrijnsch Muziekfeest*, te Heidelberg (Juni) op de vijf uitvoeringen van den *Algemeenen Duitschen Toondichtersbond*. Te Brussel, Luik en Aken, zong zij de sopraanpartij der *Missa Solemnis* van Beethoven.

Vroeger was zij de eerste sopraan van het *a cappella*-koor van Daniel de Lange en later in het beroemde *Nederlandsch Vokaalkwartet* (met Messchaert, Rogmans, Jufvr. Loman) dat in alle groote steden van Europa lauweren verwierf.

Mr. Jos. M. Orelio, de eerste baryton van den Koninkl. Schouwburg te Amsterdam, heeft Tinel reeds in 1892 in de baryton-rollen van *Franciscus* zoo buitengewoon voldaan, dat men geen betere keuze kon doen voor de rol van Bertholf, die voor hem geschreven schijnt te zijn. Met een takt die den ontwikkelden man verraadt, heeft hij het karakter van Bertholf gevat en altijd met de ware kleuren uitgedrukt. Zijn machtig orgaan vervulde de geheele zaal en 't was een waar genoegen hem, den door en door muzikalen zanger, zoo vast in zijn schoenen te zien staan. Wellicht zal het den uitstekenden acteur moeilijk gevallen zijn, zich van gebarenspel te onthouden. Evenals M. Seguin in 't jaar 1897 (1) drukte hij zijn spijt uit, de zoo dankbare rol niet op het tooneel te kunnen vertolken.

Orelio is van zuidelijke afkomst; zijn grootvader was een Italiaan, zijn moeder een Parisienne. Hij werd geboren te 's Hertogenbosch, in 1854, en zong dikwijls in de cathedraal, waar zijne schoone sopraanstem van koorknaap ophef maakte.

(1) « Ah! si je pouvais *jouer* ce rôle! » zegde Seguin herhaaldelijk.

H. FELTESSE-OCSOMBRE.

TILLY-KOENEN.

J. M. ORELIO.

A. NOORDEWIER-REDDINGIUS.

L. BICQUET.

ALB. DE JONGHE.

Onderwijzer geworden zijnde, zong hij in 1875 in een groot concert, en de bekende zangeres Mina Gips was zoo voldaan over zijne stem dat zij zich aanbood den jongen onderwijzer zangles te geven. Orelio kon weldra het onderwijzersambt vaarwel zeggen; hij werd leeraar van zang benoemd aan de muziekschool te Utrecht.

Hij volmaakte zich nog te Parijs en werd in 1886 verbonden aan den Koninklijken Schouwburg te Amsterdam. Deze liet zijn gevierden zanger sinds dien niet schieten. Hij moest de hem aangeboden plaats van leeraar van zang aan het Conservatorium te Luik weigeren, tenzij voor buitengewone opvoeringen en concerten te Luik, Aken, Keulen, Francfort, Strassburg, Mainz, Darmstadt, Bazel, Lausanne, Kiel, Moscoua, St-Petersburg, enz.

Het repertorium van Orelio bestaat uit meer dan 80 Nederlandsche, Fransche en Duitsche rollen. Hij is een ontwikkeld man en een kunstenaar in den meest uitgebreiden zin van het woord. De Nederlandsche dagbladen luiden eenstemmig over hem en schrijven het telkens weer: dat hij een meesterzanger is.

Dat hebben wij te Leuven ook ondervonden.

Mej. Tilly Koenen uit 's Gravenhage is nog zeer jong, maar heeft reeds eene groote vermaardheid verworven in Duitschland en Engeland. Hare vertolking der ondankbare rollen van de wraakzuchtige Iselinde en de hartstochtelijke Riprim getuigt van grooten dramatischen aanleg. Zij heeft in hare rollen de scherpe tegenstelling met het karakter van Godelieve opperbest doen uitkomen. Zij bezit daarenboven het ware alt-*timbre*, dat tegenwoordig zoo zeldzaam is, en sedert den dood der beroemde Hermine Spies hebben wij geen stem gehoord, die de hare evenaart. Een prachtig, warm, kleur- en klankrijk orgaan! De talentvolle zangeres weet op buitengewone wijze duidelijkheid aan welluidendheid te paren, zoo dat men bij hare voordracht geen tekstboek noodig heeft.

Tilly is geboren in Oost-Indië, op Java, waar haar vader regimentskommandeur was. Op achtjarigen leeftijd werd het kind naar Holland gebracht, naar de muziekschool gezonden en verwierf op 18 jarigen leeftijd het Eerediploom voor piano op het Conservatorium te 's Gravenhage en twee jaar later hetzelfde diploom voor den zang. Zij moest onmiddellijk groote concertreizen in Duitschland en Engeland ondernemen en

werd overal even gunstig onthaald. Ook zij zong op het Sinxen-Muziekfeest te Keulen.

Cosima Wagner wilde haar dit jaar te Bayreuth doen optreden, maar de begaafde kunstenares verkiest uitsluitend zich in de concertzaal te doen hooren.

Tilly Koenen teekent en schildert ook met talent. Haar lieftallig karakter en natuurlijk wezen neemt iedereen voor haar in.

Mevrouw Hélène Feltesse-Ocsombre, die reeds in 1897 in de rol van Elsa eenen welverdienden bijval verwierf, heeft ook nu ten zeerste voldaan. Een schoone stem, veel gevoel en eene onfaalbare zekerheid van toon en maat zijn haar eigen. Sedert Mei is zij aan den Koninklijken Muntschouwburg te Brussel verbonden.

Een Walin van geboorte, bestudeerde zij grondig de Vlaamsche taal en wij moeten haar zuivere en aangename uitspraak roemen. Reeds herhaaldelijk heeft zij te Antwerpen (in 't Fransch), te Gent op het concert van den *Liederkrans* (in 't Vlaamsch) en te Oostende fragmenten uit *Godelieve* gezongen.

M. L. Bicquet, uit Leuven, die de drie kleine rollen van Heinfried, Hakka en Radbod vervulde, werd natuurlijk min of meer in de schaduw gesteld door de overgroote stem van Mr. Orelio, maar zijn voordracht is vol vuur en overtuiging. Zijn stem zal zich door de studie ook nog zeer ontwikkelen.

Mr. Alb. De Jonghe, van Brugge, die aldaar in Februari en April 1901 het tenor-solo van Tinel's *Kollebloemen* zong en daarmede 's meesters volle tevredenheid verwierf, heeft een kloeke, zuivere stem en zekere voordracht, die voor de rollen van Graaf Eustaas, van den Opperknecht, van Herman en Wolfhart zeer geschikt was.

. . . .

Nu geven wij het woord nog eens aan den heer Joz. Vanden Eynde :

« Dank aan de krachtige samenwerking van orkest, koor en solisten heeft *Godelieve* eenen luisterrijken bijval genoten. Professor Alberdingk Thijm was voorzeker de welsprekende tolk van gansch het publiek toen hij, onder een donder van toejuichingen, aan Tinel den gulden palmtak aanbood.

Toen na het slotkoor het in de zaal een orkaan van handgeklap en bravo's en hourrah's was, terwijl de dames solisten en de dames van 't orkest eenen regen van bloemen naar Tinel wierpen; toen de Meester het publiek groette, met eenen blik waarin men scheen te lezen : Ik dank U, niet voor uwe toejuichingen, maar omdat gij mijn werk begrepen hebt, omdat uw hart het mijne gevoeld heeft; toen daarna hij zelf zijne zangers en zijn orkest toejuichte, was 't een aandoenlijk oogenblik, en er pinkelde een traan in menig gevoelig oog.

't Was ook geen wonder dat Tinel, toen hij op straat kwam, door honderden studenten omringd en onder geestdriftig geroep door de straten begeleid werd. Mochte die hulde der katholieke ontwikkelde jeugd, dier mannen van morgen, den Meester eene waarborg zijn van zijnen toekomstigen roem! »

Eenige oogenblikken nadien zond Tinel zijnen gulden palmtak als geschenk aan de kleine kapel der Paters Capucienen.

Edgar Tinel is een kunstenaar bij Gods genade, geschapen om het Ideaal aan de kinderen der menschen te verkondigen. Wij roepen hem de woorden toe, die de Armen van Ghistel aan Godelieve richten :

« God geve u 't loon! Wij kunnen slechts u danken
Met woordenklank, onmachtig, koud!
Maar in ons hart zal nooit erkentnis wanken :
Onze eenge bede is uw behoud! »

. . . .

Laat ons sluiten met de woorden van A. M. over Tinel in *Onze Tijd* (13 Juli 1901).

« Eere zij den koning der moderne toonkunst! »

HENDRIK HANSJAKOB.

III.

Een bijzonder gebied, dat Hansjakob in den laatsten tijd betreden heeft, is dat van het in de Duitsche letterkunde meer dan elders beoefende *geschiedkundig verhaal*. Aan katholieke zijde heeft in dit vak slechts een enkel schrijver, Konrad von Bolanden namelijk, zijn krachten beproefd. Geheel afgezonderd staan de werken van dit slag op het veld van Hansjakob's bedrijvigheid niet; ook hier is de schoone natuur van den geboortegrond en het pittig karakter van zijn bewoners het tooneel waarop de scheppende verbeelding van den dichter altijd nieuwe beelden te voorschijn toovert. Twee der tot bewuste soort behoorende werken zijn plaatselijk-geschiedkundige verhalen die Haslach tot omlijsting hebben; twee andere zijn eigenlijk dorpsvertellingen, die hier enkel gerangschikt worden omdat zij in het verleden en niet in het tegenwoordige spelen.

In het inleidend bericht van het eerste werk der bedoelde soort (1) zegt Hansjakob : « Ik noem deze geschiedenis opzettelijk een verhaal en niet b. v. een geschiedkundigen roman. Zoo iets is een

---

(1) *Der Leutnant von Hasle.* Eine Erzählung aus dem dreissigjährigen Kriege. 3e uitgaaf. Heidelberg. Weiss. 1900. 322 bl. Pr. 3.80 m.

kunstwerk en kunstwerken zijn mijn gading niet. Zooals een oude eenzame bergvink, op een stillen dennentak gezeten, haar lied samenstelt en zingt, zonder er zich om te bekommeren of het met harmonieleer of kontrapunt overeenstemt, zóó vertel ik mijn geschiedenissen. En zoo heb ik ook de geschiedenis van den luitenant verteld, slecht en recht, zooals het mij door het hoofd schoot en zooals eens mijn grootvader Eselsbeck voor de boeren vertelde. »

Dit is nu wel de rechte aanbeveling niet voor een historisch verhaal; dáár is immers een goed samenhangende, kunstvolle schikking een hoofdvereischte. Zoo erg echter, als men het naar de woorden van den schrijver zou kunnen verwachten, ziet het er niet uit. Al geraakt de draad van het verhaal soms een weinig in de war, al vervalt de voordracht hier en daar in den kroniekenstijl, toch verloochent zich geenszins de groote vertellersgave van Hansjakob. Het boek geeft een zeer aanschouwelijk beeld uit de verwikkelde tijden van den dertigjarigen oorlog. Enkele moderne wendingen verhinderen niet dat de lezer dadelijk erkent, dat de vertelling de geschiedenis trouw bijblijft en de tijdskleur over het geheel nauwkeurig weergeeft. Uit den somberen achtergrond van den dertigjarigen oorlog, waarvan de schrik- en verwoestingsbeelden geschilderd worden met een waarheid en aanschouwelijkheid die aan den « Simplicissimus » herinneren, treedt de gestalte van een volksheld te voorschijn, die dit letterkundig gedenkteeken waarlijk verdient. De luitenant van Hasle is de zoon van een eenvoudigen herbergbaas, die ten gevolge van de oorlogerij en van de eigenaardige beschikkingen van het lot, eerst van kloosternovice Zweedsch luitenant, dan aanvoerder werd van zijn volk tegen de wilde huurtroepen en eindelijk als arm Franciskaan den heldendood stierf, doch enkel nadat hij zijn landgenooten nog een laatste maal naar de zege en aldus naar den vrede had

geleid. Hij vereenigt in zich al de deugden van den wereldlijken krijgsman en van den priester en overwint ook dapper de sterkste verzoeking, de liefde namelijk tot de ridderlijke Jonkvrouw Anna von Blumeck. Een lichtgestalte dus, maar eene met bloed in de aderen en merg in de knoken. Het verhaal werd door een Haslacher tot een tooneelspel verwerkt en verscheiden malen in Hansjakob's vaderstad als volksstuk opgevoerd.

Dezelfde gaven en gebreken treft men ook aan in het volgend geschiedkundig verhaal (1). Niet alleen speelt het alweder in het Zwartwoud, maar ook de held is nog eens een Haslacher. 't Is graaf Gottfried von Fürstenberg, wiens afbeeldsel in steen en erts tot heden toe in de kerk van Haslach is bewaard gebleven, zonder dat de bezoekers van het godshuis ooit den naam hebben gekend van hem, die door het monument wordt voorgesteld. Daarom noemen hem de inwoners van Haslach enkel den « steenen man. » Hansjakob bepaalt zich echter niet bij dien held alleen; hij verhaalt ons de lotgevallen van het gansche geslacht der von Fürstenberg-Haslach. De beschreven gebeurtenissen, gaande van 1250 tot 1340, zijn bijkans een eeuw van malkaar verwijderd. Het verhaal is samengesteld uit « Momentbilder » en eerst de tweede helft biedt ons een eenigszins afgesloten geheel. Hier is er spraak van dappere helden en minzame kasteelvrouwen, van wakkere knapen, van minnezangers en vrome kloosterlingen; de dichter voert ons in het hart der middeleeuwen. De Duitscher is door het streng tijdgebruikelijke zijner cultuurhistorische romans — meestal door geschiedkundige hoogleeraars geschreven — zeer verwend geraakt. Hij zal vreemd opkijken wanneer hij hier ridders hoort

(1) *Der steinerne Mann von Hasle.* Eine Erzählung. Illustrirt von Curt Liebich. Stuttgart. Bonz. u. Cie. — 3e uitg. 1898. 426 bl. Pr. 4 m.

spreken van het « romantische » Berneckdal, van de « krijgswetenschap », of wanneer ze b. v. een punt met « à propos » te berde brengen. Zoo hij om dergelijke kleine slordigheden meesmuilt en de voorstelling als historisch-onwaar bestempelt, dan heeft hij ongelijk.

Over het geheel is toon en kleur van den tijd goed getroffen. Hansjakob heeft er zich blijkbaar op toegelegd een grootsch beschavingsbeeld uit de middeleeuwen op doek te brengen. Uitvoerige genrebeelden uit het leven van dien tijd vlecht hij met dit doel in zijn verhaal; bijzonder omslachtig teekent hij het hoofsch kunstleven; proeven van minnezangen worden in vrij groot aantal ingelascht; in welgeslaagde tegenstelling staat daarmee de schildering der « Geissler-Fahrten. »

Met de volgende op historischen grond gebouwde werken van Hansjakob geraken we reeds op het gebied van het dorpsverhaal. We moeten ze gaan zoeken in het hoofdwerk van onzen dorpspoëet, t. w. in de « Schneeballen ». In het eerste deel van dit werk treffen wij een vertelling aan : « *Der letzte Reichsvogt* » die hoofdzakelijk speelt op het einde der XVIIIe eeuw.

Het is een zeer belangwekkende schildering van het oude, trouwhartige, goedmoedige, somtijds humorvolle rechtswezen. Het verhaal bevat echter maar ruwe bouwstof die de schrijver zich de moeite niet geeft naar de eischen der kunst te verwerken. Overigens toont het ons twee helden, waarvan de eene, de boer Gabriël Brei, van grooter belang en dieper beteekenis is dan de titelvoerende held. De karakterschets van zoo'n interessant man als Gabriël Brei — een boersche met onwrikbaar rechtsgevoel begaafde Michaël Kohlhaas — eenigszins uit te werken en kunstvol te toetsen, was voorzeker geen verloren arbeid.

De kunstvolle afgerondheid die wij in al deze

werken min of meer vermissen, wordt ons aangeboden door Hansjakob's laatste schrift van hoogergenoemde soort : « *Der Vogt auf Mühlstein* » dat men aantreft in den eersten bundel « Schneeballen » en dat afzonderlijk in een geillustreerde prachtuitgaaf het licht heeft gezien (1). Het is een Zwaabsche dorpsgebeurtenis, uit het laatste vierde der 18e eeuw, die Hansjakob te boek heeft gesteld volgens eenige geschiedkundige gegevens en met behulp der overlevering, die nog voortleeft in den mond van het nageslacht.

De voogd van Mühlstein is een harde, strenge man, die geen tegenspraak duldt, wiens leus eenvoudig is : barsten of buigen. Het een en het ander overkomt des voogds schoone dochter Magdalena. Zij heeft een wonderschoone stem; zoo schoon als zij zingt alleen maar Oeler Hans, vulgo Oelerjok, en zingen die twee te zamen dan is het hart geroerd zelfs van den ruwsten boer. En nu komt het oude deuntje : de harde vader wil niet hooren van den armen Oelerjok, voor wien het hart zijner dochter zich onder 't zingen heeft ontsloten; hij wil zijn dochter dwingen met den rijken Hermesbur te trouwen; en daartoe dwingt hij ze werkelijk. Maar op den avond van haar bruiloft treedt ze op haar opgedrongen gemaal toe en zegt : « Gij hebt des voogds Magdalena in uw huis gebracht, maar een vrouw zult ge aan mij niet hebben. Ik wil de eerste meid zijn op uw hoeve, stil en vlijtig, maar nooit uw gade. » Dat drijft ze dan ook door, zoodat zich de Hermesbur ten slotte bij den vader beklaagt. « Houw er maar eens duchtig op los », raadt deze aan, « dan zal ze wel wijs worden. » De stokslagen van man en vader maken haar waanzinnig. Twee maanden na de bruiloft laat men haar lijk in het graf.

(1) *Der Vogt auf Mühlstein.* Eine Erzählung aus dem Schwarzwald. Prachtuitgaaf met 8 heliogravuren naar oorspronkelijke teekeningen van W. Haseman. Freiburg. Herder. in 4°. II en 58 bl. Pr. 12 m.

Met aangrijpende levensgetrouwheid worden hier menschen en toestanden geschilderd : tot in de geringste bijzaken draagt alles den onmiskenbaren stempel der waarheid; zoo'n meesterschap in het hanteeren van den realistischen stijl heeft Hansjakob sinds niet meer aan den dag gelegd. Frisch en eenvoudig is de verhaaltrant, op wonderbare wijze worden de zeden en gebruiken van het landvolk ingeweven; bij elke bladzijde wordt men gewaar dat de zaken voorgesteld zijn door een man die midden in dit volk is opgegroeid en er met zijn hart nog immer bijblijft. « Tot de naïeve hoogte eener oorspronkelijke poëzie verheft zich Hansjakob in het verhaal « der Vogt auf Mühlstein », een perel in onze verhalende letterkunde, aangrijpend als een oud volkslied... Zulke vertellingen zijn aan het hart van het volk zelf ontsprongen. » Zoo luidt het oordeel van Albert Geiger in het meest gezaghebbende Duitsch letterkundig tijdschrift, het « Litterarisch Echo, » (15 April 1899).

IV.

« *Wilde Kirschen* (1), » zoó heet het eerste werk dat Hansjakob op zijn gebied bij uitnemendheid, op dat der dorpsnovelle namelijk, voortgebracht heeft. De eerste uitgaaf verscheen in 1888, dus vier jaar na zijn benoeming tot stadspastoor te Freiburg. Eer hij naar den buiten trekt om daar « origineelen » op te visschen, schildert hij de hem van kindsbeen

(1) *Wilde Kirschen.* Erzählungen aus dem Schwarzwald. Heidelberg. Weiss. 4e uitg. 1897. 395 bl., Pr. 4 m. Ik geef hier overal de gemiddelde prijzen aan, daar de meeste werken van Hansjakob in verschillige uitgaven zijn verschenen, in den laatsten tijd ook in goedkoope volksuitgaven. Een volksuitgave van uitgelezen schriften — bij Weiss verschenen — behelst 4 deelen en kost ingenaaid 15 m., gebonden 19 m. Ze bevat: I. Uit mijn jeugd. II. Uit mijn studententijd. III. Wilde kersen. IV-V. Dorre bladeren. VI-VII-VIII. Sneeuwballen. Deze deelen zijn ook afzonderlijk voor kleine prijzen te verkrijgen.

af bekende kleinburgers en werklieden uit zijn vaderstad Haslach. Hij heet zijn volk *wilde kersen* « omdat de kers, zooals O. L. H. ze bij ons groeien laat, wild is. Ze wordt niet verzorgd, niet geënt en veredeld, maar is veel sappiger en smaakt meer door dan haar aangekweekte zuster. » In dezelfde verhouding staan natuur- en beschavingsmenschen, verklaart Hansjakob in het voorbericht. Uitdrukkelijk wijst hij er verder op, dat hij zijn menschen streng naar de natuur en het werkelijk leven geteekend heeft. Hij laat zijn Kinzigdalers opstappen zooals zij « leibten und lebten ». Hierin verschilt hij van Auerbach en Rosegger, wier volksgestalten te veel sporen dragen van de verbeelding van deze beide dichters; tegenover deze geniale poëten, zegt hij, ben ik maar een arme stumperd. Ik voer geen groote en edele karakters op, maar menschen met al de gebreken die het mensch-zijn aankleven; « geen geplaasterde graven nochtans of geblaseerde beschavingsmenschen. »

Aan de beurt komen vooreerst de *nagelaars* van Haslach, wier dichterlijk handwerk thans door de machine is verdrongen, iets wat voor den schrijver al een welkome gelegenheid is, om dadelijk op den poëziedoodenden nieuwen tijd met al zijn technische uitvindingen, los te varen. Weemoedig herdenkt hij het dichterlijk stilleven van zoo'n nagelsmids in de enge steeg van een landelijk steedje.

De nagelaarsdeken van Haslach in Hansjakob's jeugd was zijn buur « *Valentijn* » (1), een arme met een talrijk gezin en veel schulden geplaagde drommel, die al zijn verdriet vergat, wanneer hij door zijn fluiten een vreemde duif vangen kon. Hij had het vooral gemunt op de duiven van « Becke-Philipple, »

(1) « *Valentin der Nagler* » is afzonderlijk verschenen in de onlangs begonnen verzameling : « Wiesbadener Volksbücher » nr 2, boekhandel van het « Volksbildungsverein » te Wiesbaden. Pr. 15 pf.

doch hij wist zijn jongen vriend altijd weer te paaien, door hem de eieren en jongskens van zijn kanarievogels te toonen, of hem, stierf er een kind van hem, tot kruisdrager aan te stellen, een waardigheid, die den knaap zes kreuzers opbracht en hem veroorloofde met een wit floers om het lijf, trotsch door de straten te stappen. 's Zondags pronkte Valentijn met de afgedragen kleeren van zijn broeder, die hoogleeraar was en hofraad te Freiburg. Trotsch wees dan de arme nagelaar op zijn hofraadsgewaad, als op een « Abschlagszahlung » voor het vaderlijk vermogen, dat de hofraad verstudeerd en welks versmelten Valentijn tot martelaar had gemaakt. Ondanks zijn martelaarsleven bewaarde hij toch zijn onuitputtelijke goede luim. « Hendrik, » zei hij op zijn levensavond tot Hansjakob, « ik ben mijn leven lang een martelaar geweest, maar ben er oud bij geworden. Het bevalt mij heden nog op de wereld, en ik zou haast gelooven dat ik niet sterven zal. » De levensbeschrijving van dezen man vlecht de schrijver samen met humorvolle schilderingen van het leven en woelen eener kleine stad; kostelijk schildert hij o. a. het gekijf tusschen patriciërs en plebejers wegens het gemeentehout. Treffend is, als episode, het sterftooneel van den ouden « Hermesbur » (-boer) die, terwijl hij op den dood te wachten ligt, zijn zoons en dochters naar den door het onweer bedreigden oogst zendt, een aan den haan van zijn geweer vastgemaakt touw in de hand neemt, en aan de zijnen die buiten in het veld aan den arbeid zijn, door een schot zijn verscheiden meldt.

In een tweede, ongelukkig wat verward en overladen hoofdstuk, laat Hansjakob « *Valentijn's gildebroeders* » optreden : den wegens zijn venijnige tong alom gevreesden « Wendel Armbruster, » die geen steenkoolreuk verdragen kon en derhalve nooit met den trein reed; den steeds over de politiek wauwelenden nagelaar « Bührer » die, omdat men hem eens

uit een voornaam bal, waar hij heimelijk ingeslopen was, had verdreven, een diepen wrok had opgevat tegen de « heeren » en gestadig van omwenteling sprak; « Hie Verreck », die zijn bijnaam kreeg, toen hij eens een niet voorwaarts te brengen geit steeds toeriep: « Hie (vooruit) oder verreck », tevens het ambt van policieman bekleedde en in zijn bijkans onafgebroken zattigheid de dolste streken verrichtte. Daartusschen duiken verscheidene eigenaardige karakters uit den Haslacher werkmansstand op; zoo b. v. « kleine Beckle », die 's nachts in zijn bed met zijn vrouw altijd de Latijnsche vespers zong; de oude olieslager « Benz », die geregeld bezopen naar huis keerde en zijn vrouw in het zuiverste Hoogduitsch toeriep: « Theresia, kent ge mijn stem niet meer? » Dit riep hij totdat zijn vrouw hem eindelijk antwoord gaf. En zij moest maar zeggen: « Houd uw muil, gij zatte olieslager en kruip in uw bed, » — dan was hij tevreden, maar volstrekt stilzwijgen verdroeg hij niet. Ingeschoven zijn hier ook nog de nachtwachters van Oud-Haslach. De gekke parten die men hun bakt en die ze op hun wijze wreken door satyrische uitvallen in hun wachtersgeroep te vlechten, zijn vermakelijk verteld.

Op de nagelaars volgen de *metsers:* Hansjakob toont er ons vijf exemplaren van. De oorspronkelijkste is wel « Onkel Jörg », die de manier heeft altijd keurig Hoogduitsch te spreken, maar de woorden daarbij zoo verdraait dat hij den geksten onzin aan den dag brengt. Hij is o. a. straatopziener en klaagt men over de vuilnis in de straten, dan belooft hij hoogst ernstig en met het hem eigen pathos « mit Nachdruck sich d'reinlegen zu wollen ». Is hij onwel geweest en vraagt men hem waar het hem gehaperd heeft, dan antwoordt hij: « Ich war einige Tage ärtzlich und habe den Doktor insultieren müssen, aber jetzt bin ich wieder ganz kupabel ». Voorts bericht Hansjakob over de wederwaardigheden van een vernuftige Haslacher familie, die der « Sand-

hasen », niet zonder vaak andere portretten in te schuiven zooals b. v. dat van den ouden barbier « Phrastes », dat van den groentenman « Bergfidele » en verhaalt dan omslachtig de levensgeschiedenis van een telg van dit geslacht, van den « *närrischen Maler* ». De zotte schilder is een door de kleingeestigheid en de vooroordeelen van een kleinsteedsche omgeving te gronde gebrachte kunstenaarsnatuur, wier waarlijk tragisch lot den lezer diep aangrijpt. De tegenhanger van den « närrischen Maler » is de lustige bierbrouwer en fluitspeler « *Christian.* » Een feitenrijker en bonter leven dan dat van den braven Christiaan, dien in zijn leven niets is meegegaan en die niettemin — het eerste afscheid en het heimwee uitgezonderd — geen uur ongelukkig is geweest, is nauwelijks denkbaar. Prachtig is namelijk de schildering van het zwerversleven van Christiaan als werkgezel; de geheele poezie van het middeleeuwsch « Vagantentum » herleeft daarin. Niet zoo eigenaardig als Christiaan is de volgende held van het boek, « *Siefert's Rudolf* », een brave, stille, vlijtige jongen, die het tot postsekretaris brengt; een wilde kers is deze man niet. In een hoofdstuk, de « *Hosig* » (bruiloft), vertelt de autor hoe in het Zwartwoud een huwelijk aaneengesponnen en afgewerkt wordt en laat ten slotte de *sympathie-dokters* van het Zwartwoud voor ons voorbijtrekken, die genezen door gebed en bezwering, en die de brave Hansjakob, getrouw aan zijn Rousseau'sch beginsel, boven de « gestudeerde en geexamineerde » geneesheeren stelt. Wien zulke dingen ergeren is een dwaas. Aardigheden, zooals het voorstaan van de sympathie-kuur en van allerlei andere bijgeloovigheid, zou ik in Hansjakob's persoonlijkheid niet gaarne missen : hij is immers ook een « wilde kers »; hoe zerper, hoe sappiger.

« *Schneeballen* » (1) zooals het volgende werk

(1) *Schneeballen*. 3 dln. Heidelberg. Weiss. 3e uitg. 1896. — 250, 266 en 322 bl. Pr. 3.00, 3.80 en 3.80 m.

van Hansjakob heet, is slechts een ander benaming voor wilde kersen. Hij noemt zijn helden, die hij ditmaal meest uit den boerenstand haalt, « sneeuwballen », om verscheidene redenen. Om een sneeuwbal te maken hoeft er weinig studie, om boer te worden eveneens. Met sneeuwballen gooien de kleine snaken de ruiten uit van de groote lieden, met het boerenvolk werpen de groote heeren de grenspalen van elkanders landerijen om. Op den sneeuw rijden de beschavingsmenschen met de slee, op den boer dorscht sedert jaren iedereen. De sneeuw beschut de bezaaide akkers, opdat in den zomer alles brood hebbe, en de boer beschut de staten en verhoedt dat alles revolutionnair worde. De sneeuw komt van den hemel en keert met de dampen der aarde naar den hemel terug, en de rechte boer bewaart vooraf zijn schoon geloof, dat hij uit den hemel komt en naar den hemel terugkeert. En zooals in het voorjaar de sneeuw vergaat, eenzaam vergaat in de dalen en bergen en spoorloos verzinkt in de aarde, zoo vergaat het leven van den eenvoudigen landman. Onbeschreid vergaan deze sneeuwballen van het menschenleven bij honderdduizenden en millioenen. Hansjakob onderscheidt twee soorten van sneeuwballen : de weekere zijn boeren uit het Zwartwoud; de hardere, minder dichterlijke zijn de wijnplanters van het meer van Constanz, die hij in het derde deel schildert. Mijn sneeuwballen, zoo verzekert hij ook hier, zijn niet ingebeeld; « zij hebben lijf en leven gehad en leven gedeeltelijk nog, zooals ik ze voorstel ».

« Greift nur hinein in 's volle Menschenleben
Und wo ihr 's packt, da ist 's interessant »

ware een passend motto voor dit boek. Wat zijn dat allemaal kernige, uit stug eikenhout gesneden gestalten, die Hansjakob ons plastisch en als tastbaar voorstelt.

De vorm is net dezelfde als in « Wilde kersen », eenvoudige schildering van land en lieden, met veel humor gekruid, vol met allerhande opmerkingen en afwijkingen, waarbij zooals immer van ter zijde geduchte slagen regenen op het moderne gedoe. Het gaan en staan, het denken en streven van zijn lieve Zwartwouder-boeren ziet Hansjakob met dichtersoog aan. Hij gaat van het grondbeginsel uit, dat het volksleven zelf meer poezie en tragiek in zich besluit dan de koenste fantasie verzinnen kan. Met wat dichterlijke fijngevoeligheid leest hij in de zielen van zijn boersche helden, hoe menig wonderbaar zielkundig raadsel legt hij bloot. Het is geen klein voordeel dat Hansjakob's lezer opdoet, dat bij de lezing, zijn blik in de verwikkeling van het menschenhart scherper en de opmerkingsgave sterker wordt. Bij het lezen van zoo'n boek is het werkelijk verbazend te vernemen, hoeveel men in kleine dorpen met en aan de menschen beleven kan, zoo men maar nader tot hen treedt en men ze over zichzelf en over anderen aan den praat weet te brengen. Alles is op een meesterlijk aanschouwelijke wijze weergegeven. Stemming is er overal; frissche aardreuk waait ons tegemoet; hart- en gemoedelijkheid treft ons allerwegen. Een dichterlijke wasem hangt over het geheel. Er is een bijzondere gave toe noodig om het poezievolle in de denkbeelden en gebruiken van dit landvolk zoo juist te treffen; den in 't volk sluimerenden dichtschat op *zulke* wijze te hebben aan 't licht gebracht is een onschatbare verdienste.

Een oorspronkelijk genrebeeld opent het eerste deel. 't Zijn zulke eenvoudige en aanspraaklooze personen en toestanden, die Hansjakob ons daar schetst, dat zij in de werkelijkheid bijna iedereen ontgaan zouden. Arme houtkappers bewonen de « *Karfunkelstadt* » die de kleine Hansjakob, door dien schitterenden naam verblind, zich als iets zeer heerlijks voorstelde; inderdaad echter bestaat die stad slechts

uit drie schamele hutten, bewoond door rampzalige menschen wier lotsgevallen wij vernemen. Een meesterlijke karakterschets van den procedeerzuchtigen boer brengt ons het tweede verhaal : « *Der Wendel auf der Schanz* » die in zijn hardnekkig voornemen « geen onrecht te dulden » door het gedurig zeggen van zijn vrouw « Fef » (Genoveva) : « Wendel, lid's (lijd het) nit » — onophoudelijk gesteven wordt. De belangwekkendste figuur in dit boekdeel is evenwel de steenklopper en vedelaar « *Gotthard auf dem Bühl.* » Een van zijn vele origineele trekken is deze, dat hij den schrijver verbiedt hem in « zijn boeken te brengen »; met zoo « ein Geschmier » heeft hij geen uitstaans; — anderen dringen zich aan Hansjakob letterlijk op, (zoo bericht hij zelf) om door hem vereeuwigd te worden.

De tweede reeks brengt ons behalve den « Vogt auf Mühlstein », eene met het bloed der familieherinneringen gedrenkte prachtgeschiedenis, die van « *Eselsbeck von Hasle* », Hansjakob's grootvader van vaders kant, een type eenig in zijn soort, terwijl ons in « *Jaköbele auf der Grub* » het sterk uitkomen van het zuiver-menschelijke in den bescheidensten levensloop op bijzondere wijze treft.

Het derde deel voert ons, evenals het tweede der « Dürre Blätter », naar het meer van Constanz. De parel van deze reeks is de geschiedenis van den langen « *Kübele* », den *koster* van onzen pastoor. Geen lezer vergeet ooit de wondere, innemende gestalte, die lang geleden, terecht verontwaardigd omdat hij elken herfst zijn « süle » (zwijntje), in plaats van het te mogen opeten, aan schuldeischers moest overlaten, ten tijde der Baadsche Omwenteling zich bij de vrijschutters aansloot en daarvoor in den kerker moest boeten, maar die thans in zijn oude dagen een stoïsche wijsgeer in boerenkiel geworden is. Een man vol idealisme, die tot zijn laatsten ademtocht toe « groote gedachten » had, leefde en stierf met

den heldenmoed en de eenvoudige gerustheid van een arme. Prachtige gestalten zijn ook de « *Zwei Fürsten* », goedmoedige, onbekommerde zondagskinderen, zooals de natuur er slechts in een lenteluim schept. Ook de schetsen « *Unsere Dorfschneider* » en « *Der Franzos* » borrelen over van klein leven, ofschoon ze dan juist geen zoo scherp omlijnde karakterbeelden bieden. Hansjakob's boek eindigt met een weemoedige klacht over het uitsterven der pittige gestalten. Heden zijn er bijna geen dorpsmenschen meer in de wijnstreken langs het Meer. 't Zijn meest « Städtle-Dörfer », « Zwitterdinger ». Hij besluit treurig : « Van jaar tot jaar apen de bewoners hoe langer hoe meer de zeden en gebruiken van onze levensmoede stadsbeschaving na. De kleeding wordt nagebootst, verlovings- huwelijks- en nieuwjaarskaarten worden rondgestuurd, bij sterfgevallen gedrukte berichten verzonden en bij begrafenissen rouwkransen geschonken. Binst de tien jaar dat ik van het Meer weg ben, heeft deze onnatuur schrikkelijk toegenomen tot schade van huisgezin, staat en samenleving. Maar iets is er dat Goddank niet kan beschaafd worden : de groote natuur. Het Zwaabsche Meer slaat zijn machtige golven nog dag en nacht tegen de oevers, de stormen gieren nog als vroeger boven zijn wateren, de door de avondzon omgloeide ijsgletschers van 't gebergte werpen nog hun schaduwen over den vloed, de dennen in den « Wigarte » ruischen nog in den morgenwind en naar het Meer ijlen nog immer de beekjes. De menschen mogen veranderen : boeren en wijnbouwers met cylinderhoeden, landmeisjes met stofmantels en parasols langs het Meer af en aan wandelen, geen pastoor meer met zijn koster in den hoek achter de kerk zitten en van oude tijden spreken, één zaak zal blijven, de groote, heerlijke schepping Gods, de natuur. » Op den rijkdom van bekoorlijke natuurschilderingen, die men voornamelijk in het 3e deel

der « Sneeuwballen » aantreft, zou ik ten minste toch de aandacht willen vestigen. Al de toovermacht, die het Zwaabsche Meer, dit bevoorrecht stuk Duitsche grond, in staat is uit te oefenen, werd misschien nooit aantrekkelijker geschilderd dan met de volgende korte woorden : « Aan het Meer van Constanz is het nooit zoo schoon als in September. Dan komt de hemel van Italië de Alpen over om een bezoek te brengen aan het Zwaabsche Meer. Zuivere, blauwe aether stroomt dan van den Säntis in den groenen spiegel af en verzilvert de wijnlanden en de wouden langs de oevers. Een heilige stilte heerscht dan in de gansche natuur en boven het watervlak, als wilde alles, wat leeft en zweeft, zwijgend wegsmelten in een hemelsche verrukking. »

Het was een zware taak voor Hansjakob de in « Wilde kersen » en « Sneeuwballen » bereikte hoogte in de volgende werken te boven te komen of zelfs maar te blijven bezetten.

Dat hij daarin geslaagd is, kan ik juist niet zeggen; men schrijft niet licht een half dozijn dergelijke werken, die op een gelijke waarde aanspraak kunnen maken. Daarbij komt nog bij Hansjakob het eigenzinnig vasthouden aan zekere eigenaardigheden van stijl, die men juist geen goede hoedanigheden heeten kan. In de voorrede van het derde werk (1) van dit soort, zegt hij zelf hierover zijn meening. Menigmaal had hem de kritiek de persoonlijke opmerkingen over allerlei dingen, die hij overal inlascht, euvel geduid. Daarop antwoordt hij dat hij zijn boeken niet maakt zooals een schrijnwerker zijn kasten en laden; die geeft niets van het zijne, terwijl hij, schrijver, bij en in zijn werk wezen wil. Bovendien, gaat hij voort, ben ik als pastoor en predikant gewoon, aan den

(1) *Bauernblut.* Erzählungen aus dem Schwarzwald. Heidelberg. Weiss. 3e uitg. 1900, 315 bl. Pr. 3,60 m.

voorliggenden tekst nuttige wenken vast te knoopen en die gewoonte breng ik natuurlijk op mijn boeken over. Ofschoon er, mijns dunkens, in de vergelijking met den schrijnwerker geen groote bewijskracht ligt, kan ik Hansjakob hierin toch niet geheel en gansch ongelijk geven. Zoolang dergelijke beschouwingen het verhaal of de karakterschildering niet overwoekeren, zoolang ze flink in toom gehouden, op gepaste plaatsen aangebracht en met het geheel eenigszins versmolten zijn, kan er van uit het kunststandpunt niet veel tegen aangevoerd worden. Dit nu valt bij Hansjakob wel niet altijd voor, maar toch meestal. Het had alleszins aan de kunstwaarde niet geschaad, indien de dichter, in plaats van zijn meeningen en wenken vrij vaak op geweldige wijze uit te kramen, ze liever eenigszins verbloemd had. Een bescheiden zinspeling werkt zoo goed, dikwijls nog beter dan een ruw vlakaf-zeggen. Doch tegen zulke kunstgreepjes heeft onze kernige natuurdichter een hekel; die behooren immers ook bij de verwenschte beschaving. Desaangaande volbreng ik gaarne het verzoek van Hansjakob hem te nemen zooals hij is; veel min gaarne echter wat betreft het onsamenhangende van zijn compositie. Hierover uit hij zich ook in de genoemde voorrede : « Verder beknibbelen mij somtijds de critici, omdat ik slecht samenstel en alles dooreen vertel. Hebben die heeren dan nog nooit een man uit het volk hooren vertellen? Wanneer zoo'n man aan 't vertellen is, en onder 't vertellen komt er een andere persoon te berde, dan laat hij voor een poos zijn verhaal in den steek, en vertelt eerst van dien anderen persoon. Zoo vertelt een boer, zoo vertelden mijn grootvader en mijn vader en zoo vertel ook ik. En past zoo'n wijze van vertellen niet juist voor geschiedenissen uit het volk? Worden die niet juist daardoor echter en volkscher? Moet dan alles verteld worden zooals het in boeken over spraakkunst en redekunst in de scholen

wordt aangeleerd? Ik wil niets te doen hebben, zelfs niet wanneer ik preek, met de grijze theorie; 'k volg overal het leven en de praktijk. »

Daarmee vervalt Hansjakob regelrecht in de gronddwaling van het consequent naturalisme, waar hij in de praxis onzeggelijk ver van verwijderd is. Daarmee werpt hij weer de oude strijdvraag op, of de spelfouten der omgangstaal mede tot de natuurwaarheid behooren.

Zijn grondbeginsel zou overigens maar kunnen toegepast worden, waar hij de vertelling onmiddellijk in den mond van zijn boeren legt; dan zou, het getrouw weergeven der werkelijkheid d. w. z. der onbeholpenheid der omgangstaal, kunstig kunnen werken; niet echter, wanneer het bij het verhalen zelf werd aangewend. Het is toch niets anders dan onbeholpenheid, dan onbekwaamheid om een zaak klaar en bondig mee te deelen, wanneer een man uit het volk genoodzaakt is alles dooreen te warren. Het is toch enkel onvermogen, wanneer hij niet bij de zaak kan blijven, zich door de eerste bijgedachte de beste van zijn stuk laat brengen en dan gedwongen is door vaste wendingen als : « Nu, wat ik zeggen wou » en soortgelijke, den draad, dien hij verloren had, altijd weer op te rapen. Dat kan zeer interessant zijn om op te merken, maar is vast en zeker geen gave, en dàt zou nu volgens Hansjakob een gave zijn in de kunst. Wanneer de dichter de schildering van den held eener schets dikwijls onderbreekt, door lange berichten over ondergeschikte personen die den hoofdpersoon in geen klaarder licht plaatsen; wanneer hij in een enge lijst te veel personen samenperst, zoodat het voor den lezer een last wordt al de lieden uiteen te houden, dan is het zonneklaar dat zulks vermoeiend en verwarrend werken moet. En allerminst is dit uit het oogpunt van 't voor-het-volk-berekend-zijn te rechtvaardigen.

Wanneer het voor een beschaafde al een zware taak is in al die namen, die eensklaps opduiken, dan weer verzwinden, dan opnieuw opduiken, niet te verdolen, wat zal het dan wezen vòor een lezer uit het volk? Verrassend werkte op mij het oordeel van een schrandere volksvrouw, aan wie ik eenige schriften van Hansjakob had te lezen gegeven. « Er staan te veel dingen door malkaar », zoo begon zij haar lange, overigens opgetogen kritiek. De schoolsche poëtiek, die Hansjakob haat evenals al wat naar kultuur riekt, waant hij door de verwarring van de schikking een fermen knip te geven en doet er zich zichtbaar aan te goed; doch hier wreekt zich de kultuur bitter voor al den smaad dien hij haar aandoet. Tot de waarheid, de natuurlijkheid zijner schriften, draagt zijn wijze van de dingen te schikken volstrekt niets bij. Zou een realistisch drama natuurgetrouwer zijn omdat het gebrekkig opgebouwd is, of omdat een aantal episoden de hoofdhandeling overwoekeren? Den indruk van de echtheid geeft ons Hansjakob door gansch andere middelen dan door van den os op den ezel te springen, door *innerlijke* middelen, als ik aldus spreken mag, terwijl het geheel uiterlijke van de indeeling hier volstrekt niet van tel is. De « kunstgreepjes » alleen reeds — in den ongunstigen zin van het woord — welke de dichter bij zijn stelsel aanwenden moet, zouden hem tot gezonder denkbeelden kunnen brengen; ik wijs maar op de gestereotypeerde wendingen zooals: « Und nun zurück zu » dezen of genen, die hij allemaal zou kunnen achterwege laten, indien hij besluiten kon tot het gebruiken van het éene kunstmiddel : de eenheidvolle indeeling. Niet de « grammatiek » en de « rhetoriek », die hier overigens hoegenaamd niet te pas komen, maar het gezond menschenverstand alleen eischen van den dichter, dat hij zich van den overlast van stof niet late versmachten, dat hij het wezenlijke en kenmerkende uit den overvloed der bijzaken uitleze.

Gelukkig composeert Hansjakob instinktmatig veel beter, dan men van zijn noodlottige theorie verwachten zou. Enkele schetsen slechts lijden werkelijk aan overlast en verwarring. Hoe liever men hem heeft, hoe meer men het betreurt, dat hij zichzelf vrijwillig, ten gevolge van een eigenzinnige gril, zoo schaadt.

Ofschoon « *Boerenbloed* » de heerlijke gaven van Hansjakob weer rijkelijk ten toon spreidt, toch staat het, door de schuld van een sterker uitkomen der zooeven gegispte gebreken, niet gansch op de hoogte der twee eerste werken; het bevat ook wat meer onverwerkt materiaal. Een pottenbakker en een bakker, verder louter huisknechten of boerenknechten zijn de helden van de vijf vertellingen, geen boeren dus van echten stempel, zooals de titel het zou kunnen doen vermoeden.

Een ware gestalte uit den goeden, ouden tijd is « *Graf Magga* », de zoon van arme ambachtslieden, die dank zij zijn natuurlijken aanleg tamelijk hoog klimt, maar wiens wankelbare inborst hem belet lang in een schoone betrekking te blijven. « *Martin der Knecht* » en « *Lorenz in der Buchen* » veraanschouwelijken op aangrijpende wijze het eenvoudige plichtsgevoel en de diepe gelatenheid zooals die in 't boerenbloed leven. Een stuk pakkende, volksche tragiek biedt ons de geschiedenis der beide huisknechten van Hasle, « *der Sepple und der Jörgle* », hoogmogende knechten uit den tijd der postkoetsen en der zware vrachtwagens, ernstig en traag, ruw en trouw, met hun geboortegrond vergroeid, gelijk de dennen van het Zwartwoud. In « *Vetter Kaspar* » leeren wij ten slotte een eigenaardigen bakker uit Haslach kennen, die veel in de wereld omreisde en veel dingen ondernam, maar te veel poëzie en philosophie en te weinig wilskracht bezat, om het ver te brengen.

Nadat Hansjakob, zooals hijzelf in zijn volgend (1)

(1) *Waldleute*. Erzählungen. Illustriert von Hasemann. Stuttgart. Bonz. 4e uitg. 1900. 448 bl. Pr. 4 m. — Met dit boek te beginnen,

werk zegt, zijn sneeuwballen en wilde kersen in het midden-Kinzigdal heeft gemaakt en gebroken, trekt hij een station verder en zoekt de woudbewoners in hun hooger gebied op. Drie verscheiden levensloopen legt hij ons in « *Waldleute* » bloot; een frissche tocht uit het vrije, groene woud waait ons uit het boek te gemoet.

Een groote natuurziel, een echte woudmensch, een boschwachter van het oude bed is de held van het eerste verhaal : « *Der Fürst vom Teufelstein.* » Hij heeft zich een woudverblijf gebouwd, huiselijk, eeuwig groen, ver van de wereld, met wonderbare poëzie omweven. De heele poëzie van het jagersleven legt Hansjakob in deze geschiedenis. Hij is een prachtig origineel, deze boschwachter, die op zijn gangen door het woud steeds te fluiten of te zingen placht om de kwaaddoeners tegen verrassing te waarschuwen, die achttien tabakspijpen bezat en evenveel trompettende, koekoekroepende klokken, die hij gelijk zette met zijn zonnewijzer, die op zijn ouden dag van zijn woudeenzaamheid niet scheiden kon en liefst aldaar begraven werd, onder zijn dennen. Tot in de kleinste bijzonderheden schildert de schrijver gansch zijn leven, zijn familieleven, zijn leven met het volk, zijn kostelijke eigenaardigheden; 't is een krachtige, prachtige mannenfiguur.

Een echte woudmensch, alhoewel tusschenin aan zeepziederij doende is « *Theodor der Seifensieder* » zoon van den vlotschipper « Schang » (Johannes). Niet « door school en opleiding », maar door « leven en gezond menschenverstand », brengt hij het tot een aanzienlijk vermogen dat hij op de edelmoedigste wijze tot het algemeen welzijn gebruikt. In het stadje Wolf heet hij bij elk « Gutsele-Vater » omdat zijn

verschijnen al de volgende werken van Hansjakob in den door de uitgaven van Scheffel alom vermaard geworden boekhandel van Bonz te Stuttgart, in smaakvol en kunstvol gewaad, met teekeningen van Hasemann, Engl en Liebich.

zakken altijd vol versnaperingen steken voor de kinderen. Hij heeft zelf zijn levensherinneringen te boek gesteld; de dichter, aan wien hij ze toevertrouwd heeft, bewondert er voornamelijk het onverstoorbaar optimisme in. Een ware geestdrift voor deze edele menschenfiguur grijpt den lezer aan en weinigen zullen nagelaten hebben den wensch te voldoen van Hansjakob, t. w. den braven Theodoor, ter gelegenheid van zijn op 9n Januari 1898 gevierde diamanten bruiloft, met een postkaart geluk te wenschen. In deze karakterschets is de gansche romantiek ingeweven van de oude vlotschipperij van het Zwartwoud. De vlotschippers, die in den winter de boomen velden en in den zomer door het « Heubächle » in de Kinzig en van daar in den Rijn brachten, waren door en door origineele gezellen, echte natuurkinderen, ruw maar eerlijk, altijd dorstig en lustig.

Diepzinnig beschrijft Hansjakob de poëzie van dit bedrijf en met roerenden weemoed bejammert hij 't verdwijnen ervan : « Waarom dat treuren in het elzenhout langs de Hooibeek, en vanwaar de weemoed der oude vlotschippers? De lokomotief floot door het boschrijke Kinzigdal, ze riep een baan te voorschijn in het daaltje van de Hooibeek en de vlotschippers verzwonden. De godin Poëzie omhulde haar gelaat. De beschaving hield haar intrede en alles is koud en eenzaam geworden ».

Het derde verhaal van het boek, « *Afra* », is aangrijpend treurig, zwaarmoedig als het dennenwoud, wanneer op een somberen najaarsdag de koude regen er geruischloos doorheendringt, of de Decemberwind steenend door zijn takken vaart. De enkele oogenblikken idyllische vrede zijn met zacht getemperde lichtvlekken te vergelijken, welke de omfloersde zon voor een oogwenk op de natte pijnstammen legt, om ze dadelijk weder in de duisternis te laten verzwinden. Het is de geschiedenis van het zieleleed eener vrouw, — of liever van drie vrouwen — van het

vreeselijk leed dat op de liefde volgt, een geschiedenis zoo echt tragisch, dat men inderdaad zeggen kan : « Al de jammeren der menschheid vallen ons aan. » Gelijk Magdalena in den Voogd van Mühlstein, zoo is ook Afra een tragische heldin; gene door de grootheid van voornemen en daad, deze door de grootheid van lijden, volharding en geduld. Ook als kunstwerk is « Afra » nevens den « Vogt auf Mühlstein » te stellen; 't is veeleer een novelle dan een karakterschets.

Den held in den mensch te zoeken, is, blijkens dit boek voornamelijk, een der kennelijkste strekkingen van den dichter. Dezen held zoekt Hansjakob, gansch in tegenstelling met menig modern wijsgeer, in het volk. Wanneer b. v. Carlyle van de brave ouders van een zijner helden zegt dat zij, bij de geboorte van hun kind, hun levensdoel ten volle hebben bereikt, dan zal Hansjakob waarschijnlijk aan deze ouders meer recht op den naam van held geven dan aan den door een geluksgolf op een hoogen berg geslingerden zoon.

Hel heetbloedig temperament van den schrijver schijnt in dit boek verkoeld te zijn; zijn bitsigheid is verdwenen. Hij schimpt niet meer, vermijdt ook zijn gewone uitvallen tegen de talrijke voorwerpen van zijn haat. Voorts matigt hij zich zeer in zijn zucht naar uitweidingen, naar door-malkaarvertellen, dat hier nog wel te bespeuren is, maar lang niet in zoo storende maat. Hooger dan « Wilde Kersen » en « Sneeuwballen » kan ik het werk evenwel niet plaatsen, omdat ook de gaven iets verzwakt zijn, omdat namelijk de oorspronkelijkheid van deze helden de oorspronkelijkheid van de beste gestalten uit de beide eerste werken niet ter zij komt.

Een dergelijk algemeen oordeel valt er ook te vellen over Hansjakob's laatste werk (1), behalve dat

(1) *Erzbauern.* Erzählungen. 3e uitg. 1899. Stuttgart. Bonz. 498 bl. Pr. 5 m. Teekeningen van Hugo Engl.

de uitvallen hier weer talrijker voorkomen. Zij dienen hier bijna uitsluitend om lucht te geven aan de demokratische gezindheid van den schrijver. Op de meest verschillende tonen, vaak op zeer scherpe wijze, vaart hij tegen de vorstendienerij los; de vorstenhaat der « Stürmer und Dränger » schijnt in onzen Haslacher demokraat, ofschoon eenigszins verzacht, te herleven. Zooals Hansjakob het in het voorwoord verklaart, verstaat hij door « Erzbauern » nu eens zulke « die zich van hun standsgenooten onderscheidden door vermogen, die veel meer eigendom bezaten, groote boeren bijgevolg, en dan weer zulke die « Erzbauern » genoemd worden volgens de beteekenis van het woord « Erz » (erts)-metaal, bijgevolg boeren, die tevens ook mijnontginners waren of nog zijn. » In zekeren zin is dit boek dus een tegenstelling met « *Boerenbloed* ». Daar treedt het boerenproletariaat op; hier de boerenadel. « Boerenvorsten », zoo noemt de schrijver zelf de helden van dit boek. 't Zijn meest heerschzuchtige naturen, over hun omgeving regeerend, niet alleen met hun eigendom, maar ook omdat de eigenschappen van hun stam, geestelijke en lichamelijke, zich bij hen bijzonder sterk ontwikkeld toonen. Zoo rijzen zij voor ons op als de hoogste openbaring van boereneigenaardigheid; maar grootheid was altijd gevaarlijk, ook boerengrootheid. Deze boerenkoningen gaan te gronde, eenszijds door overschatting van hun macht, anderszijds door de ontaarding van hun boerennatuur.

De meest typische gestalte is de « Vogstsbur », dien Hansjakob enkel als *Andreas I* laat optreden. Als een koning zat hij op zijn hof en van dag tot dag groeide zijn rijk. Maar toen hij het werkelijk in den kop kreeg vorst te spelen, toen hij zelfs een lijfwacht aanstelde en in de badstad Rippoldsau alleen nog met gekroonde hoofden verkeerde, dan ging het achteruit met Andreas den Eerste. Hij eindigde in 1873, als arme raadsschrijver. En evenzoo gaat

het met den heer van het Seebenhof aan het Wildmeer, en evenzoo met den boerenvorst Simon, die een actievennootschap sticht met het doel erts te ontginnen en zich daardoor ruineert. Het is een halfverzonken wereld die Hansjakob ons hier schildert. Het is psychologisch en kultuurhistorisch hoogst belangwekkend, Hansjakob over den wandel en het lot van deze boeren te hooren vertellen. 't Zijn pittige gestalten, vast en zelfbewust als de reusachtige dennen van het Zwartwoud, die soms tot een ontzaglijke hoogte opwassen en vaak, evenals deze, eensklaps door de scherpe bijl van het lot worden geveld.

Als toonbeeld van den « Erzbauer » in den tweeden zin van het woord, verschijnt « *Benedikt auf dem Bühl* », een bewonderenswaardig man, die jarenlang zonder geluk en toch nooit ontmoedigd, dag en nacht met zijn kinderen in een van anderen verlaten groeve daalt, zich vleiend met de hoop er toch eens fortuin mee te maken. Door die hoop begoocheld, laadt hij schulden op schulden en heeft bovendien nog zeven kinderen te kweeken. De noeste vlijt van dezen eenvoudigen man, zijn bijna ziekelijke aanhankelijkheid aan de onderaardsche wereld, zijn echte boerentaaiheid en -wilskracht grijpen den lezer geweldig aan. Het is een voorbeeld, een type van vastbesloten werkdadige kracht; trouwens meest al de helden van dit werk hebben iets typisch over zich.

Zooals in al de werken van Hansjakob is ook hier de locale kleur goed getroffen. Geheel het romantisch karakter van het Zwartwoud, met regen, sneeuw, ijs, nevel en zonneschijn, treedt in de herinnering op. Koele, frissche berglucht staalt de zenuwen en hartige dennengeur verkwikt en verruimt de longen.

Alles dooreen gerekend, is de man « met zijn boozen snuit, zijn spitse tong en zijn democratisch gedoe » een der eigenaardigste verschijningen van de hedendaagsche Duitsche letterkunde. Merkwaardig op zichzelf reeds is die zoo vol tegenstellingen stekende persoonlijkheid, met haar zonderlinge mengeling van humor en zwaarmoedigheid, van strijdlust en moedeloos pessimisme, van milde goedheid en vastberadenheid, van diepte en ruimte van blik en eenzijdigheid, van liefde voor vrijheid en voor gezag, van vrijzinnigheid en bijgeloovigheid. Meer dan eenig ander modern Duitsch dichter wortelt hij in den geboortegrond en uit dien grond schept hij als uit een onuitputtelijke springbron zijn oorspronkelijkheid, zijn hartverheugende frischheid en gemoedsdiepte. Met het hart is hij de Haslacher boerenzoon gebleven die met waarlijk aandoenlijke trouw gehecht blijft aan elken knecht, aan elke waschvrouw die hij gekend heeft. Dat juist rust hem uit tot volksschrijver, dat hij innerlijk zoo geheel meeleeft met zijn Kinzigdaler boeren en kleinburgers en daarbij door zijn levensweg toch ver genoeg van hen gescheid is, om ze uit kunstenaarsverte zóo te kunnen teekenen, dat ook anderen er met hem genoegen van hebben. Gewis bood hem zijn geboortegrond, het stadje Haslach vooral, een rijke voorraad van origineelen; maar de blik en de voorstellingsgave van een schilder van beroep was er toch toe noodig om dien schat voor den dag te halen. En wat rijkdom : van den vrijen, als een vorst op zijn goed regeerenden hofboer tot den aartsvaderlijken werkersbaas der kleinstad in zijn velerlei variëteiten, van den ruwen slachter en den machtigen smid tot den mijmerenden schoenmaker en den lustigen snijder.

Teenemaal ontevreden met de ontwikkeling van onze openbare en maatschappelijke toestanden, met het streven der hedendaagsche beschaving, leidt hij ons in het vertrouwelijk thuis van het kleinsteedsch

en landelijk volksleven, in de simpele eenvoudigheid en genoegzaamheid van den spoorwegloozen tijd zijner jeugd, in de stilte van het woudgebergte, en op het gebied eener naïeve vroomheid die uit de aardsche drukte weg, reikhalst naar de rust en den vrede van een betere wereld. Hansjakob's levensbeschouwing komt neer op den regel : Tevreden zijn, dat is alles, en met hoe minder de mensch tevreden is, des te grooter zijn geluk, zijn zielsrust.

Ondanks al zijn afkeer voor het moderne, is Hansjakob nochtans geheel modern door zijn scherp uitspringenden zin voor werkelijkheid. Het liefdevol schilderen der kleinigheden, het afkijken van de vluchtigste schakeeringen van een voorwerp, het plastisch-tastbare uitbeelden maken van hem een voornaam vertegenwoordiger van het dichterlijke realisme. Het mooier-kleuren, dat meer het uiterlijke raakt, dat meer op den boerenstand in 't algemeen dan op een man in 't bijzonder wordt aangewend, doet hier weinig ter zake. Zulke schilderingen als de zijne, konnen enkel in een tijd, waarin het realistisch beginsel de gansche letterkunde beheerscht, eene zoo groote belangstelling gaande maken. De eigen bekoorlijkheid der van het huidig realisme zoozeer geliefkoosde « studie », kenmerkt bijna al Hansjakob's gewrochten. Zeer gepast heeft men zijn verhalen vergeleken met de studies van een genialen schilder, die zijn scherp oog overal laat weiden en in de vlucht gestalten en schilderachtige hoekjes met zijn palet opvangt.

Eigenaardig als de inhoud is ook de stijl van zijn schriften. Men gevoelt duidelijk dat Hansjakob schrijft zooals hij spreekt, ras en warm. Zooals hij ongestoord, naar geen theorieën omziend, praat gelijk het hem op de tong komt, zoo bekommert hij zich ook weinig om een taal- en stijlkundig onberispelijke zegswijze. Een nauwgezet spraakkunstenaar zou aan zijn stijl veel hebben af te keuren, en zelfs taalfouten ontdekken bij de vleet. Maar wat geeft dat : zooals

die stijl is, is hij het rechte kleed voor het rechte lijf. Levendigheid, kracht, aanschouwelijkheid zijn hem in de hoogste maat eigen. Een fijn gebeitelde stijl zou de indrukken niet half zoo natuurlijk weergeven. Voor zoo veel frissche tastbaarheid, zoo veel onverknutselde natuur mag men wel eenige vergrijpen tegen de spraakkunst door de vingers zien. Onlangs bekende Hansjakob aan een criticus, dat hij zijn handschrift nooit verbeterde, dat de eerste tekst gedrukt werd.

Hansjakob's eenvoudige, ruwe schrijfwijze heeft overigens het groote voordeel er veel toe bij te dragen, dat ook het volk zijn schriften met genoegen leest. Bij Auerbach, Anzengruber, Rosegger berokkent de stijlgekunsteldheid groote schade aan den volkstoon. Zelden slaagt een schrijver erin een boek te schrijven, dat den beschaafde evenzeer boeit als den lezer uit het volk. Het grootste gedeelte der dorpsnovellisten schrijft meer voor den beschaafde dan voor den man uit het volk. De meeste dorpsverhalen zijn ofwel zedelijk-stichtelijke vertellingen, uitsluitend voor het volk berekend, ofwel kunstvolle schilderingen van het volksleven, die zich enkel tot den beschaafde richten; tusschen die beide ligt niet veel. En tot deze weinige behooren Hansjakob's schriften.

Ik houd dit voor een aanzienlijke gave, des te aanzienlijker omdat ze zeldzamer is, en omdat grooter kunstenaars dan hij er niet kunnen op bogen. Verre van mij te gelooven dat Hansjakob's dorpsschetsen een ongemeen boeiende volkslectuur zijn. Een richtig begrip van deze dorpsgestalten en een echt kunstgenot daaraan, kan enkel maar de beschaafde hebben. Het volk mist daartoe den vereischten afstand, afgezien daarvan dat het zich niet licht voor zijnsgelijken in kunstwerken interesseert. Zelfs halfontwikkelden, vooral lieden zonder eenige letterkundige opleiding, zullen Hansjakob's kunst bezwaarlijk begrijpen zooals het moet. Een klassieke getuige is de eerwaarde

Collega, van wien hij zelf in de « Karthause » vertelt. Aan een boer die hem om een boek van Hansjakob vroeg, antwoordde die man : « Van dien heb ik niets; die schrijft ook altijd zoo'n gekke histories van jeneverbroers! » De lezer uit het volk verkiest, zooals ik zelf ondervonden heb, Hansjakob's dagboeken boven zijn dorpsverhalen, maar leest toch ook gaarne deze laatste. Afzonderlijke proeven hebben voorzeker geen groote bewijskracht; doch, indien men het volk eenigszins kent, kan men ook op zijn persoonlijken indruk bouwen. Daarbij komen nog eenige rechtstreeksche getuigenissen van Hansjakob over den indruk van zijn schriften op het volk, zoodat mijn bewering, als zouden zijn werken den ontwikkelde en den niet ontwikkelde evenzeer boeien, gewis niet uit de lucht gegrepen is.

Voor een eenvoudigen katholieken pastoor was het geen kinderspel, zich in het protestantsche Duitschland een zoo geachte plaats in de hedendaagsche Duitsche letterkunde, een zoo algemeen erkend aanzien te veroveren, aan de zijde van pas gestorven of nog levende groote kunstenaars, die op hetzelfde veld onsterfelijken roem hadden ingeoogst. Alles trof hier samen, inwendige en uitwendige omstandigheden van allerhanden aard, om een talent als dat van Hansjakob bij zijn opkomen te versmachten. Nu dat de eerste en grootste moeilijkheden, welke slechts een sterk, krachtig, eigenaardig talent kon overkomen, overwonnen zijn, zal zijn aanzien zonder twijfel steeds toenemen. Is het zelfs thans nog niet mogelijk zijn plaats in de Duitsche letterkunde, en in specie in de dorpspoëzie, nauwkeurig en met zekerheid aan te wijzen, dit ten minste staat van nu af vast : *Zijn plaats is eene die blijft.*

HEINRICH BISCHOFF.

DE OPVOEDING EN DE TOEKOMST VAN DEN GODSDIENST.

(*Vervolg blz. 78*).

HET groote voorwerp der ware opvoeding is niet het geheugen te verrijken of het waarnemingsvermogen te oefenen, maar den mensch met zijnen eigen geest te versterken, hem tot hooger zelfwerkzaamheid aan te sporen, hem te verlevendigen, versch geloof, hoop en moed te geven, den grondslag van zijn wezen te verdiepen, zijnen waarheidszin te versterken en hem een helderder inzicht te geven in de dingen zooals zij zijn. Alles wat ook verengt, verhardt, verslaaft is aan het voorwerp der opvoeding vreemd.

Wij moesten niets zoo zeer vreezen als wat de geestkracht ondermijnt; want tenzij 's menschen hoogste vermogens geprikkeld en levend gehouden worden, vervalt hij in zinnelijke weekheid, of wordt hij het slachtoffer van een zwak en twijfelzuchtig gemoed, niet langer in staat iets met geheel zijn hart te gelooven, te hopen of te beminnen. 't Is het gemoed der vervallende rassen, der ondergaande beschavingen en der stervende godsdiensten.

Wanneer de mensch de macht verliest om levendig in God en in de ziel te gelooven, hecht hij zich aan het schimmenleven van goedkoope en gemeene vermaken. Hij zoekt goud en stand; hij vertrouwt in werktuigelijke middelen, in staatkundige stelsels; hij aanbidt de rijzende zon; zijne waarheid is wat bij het volk beliefd is, zijn goed is wat thans opgang maakt. Zonder vast vertrouwen op het Eeuwige en Oneindige, gelooft hij in menschelijk kunnen, niet in de macht der goddelijke waarheid. Hij vergeet dat alle waarheid rechtgeloovig is, en dat achter alle waarheid de waarachtigheid

en de macht van God staat, die zich doet kennen in de wetten der wetenschap, even als in de majesteit der eeuwigdurende bergen en der starrenhemels.

Even als een vriendelijk woord, uit liefde van God en den mensch gesproken, godsdienstig wordt, zoo geeft eene goede meening, in welken kring ook, wijding aan de menschelijke daad. « Wie waarheid spreekt », zegt de H. Augustinus, « spreekt haar met de hulp van Hem die de waarheid zelve is. » Een vrome en verlichte geest ziet alle dingen in harmonie om de voeten van den Eeuwigen Vader vereenigd. De kennis bevestigt het geloof, en het geloof spoort aan tot kennis. De godsdienst voedt de zedelijkheid, en de zedelijkheid versterkt en reinigt den godsdienst. De kunst, die enkele zwakke stralen der oneindige schoonheid wedergeeft, opent gezichten van het goddelijker leven. De wetenschap, die toont dat overal orde heerscht, zelfs te midden van schijnbare wanorde, dat alle dingen aan de wet onderworpen zijn, geeft ons een helderder beeld van Gods oneindige wijsheid en macht. De stoffelijke vooruitgang zelf, die de aardsche dingen aan de menschelijke kennis en behendigheid onderwerpt, volbrengt den wil des Scheppers, die alles voor den mensch maakte. Zoo spant alles : wetenschap, kunst, vooruitgang met den godsdienst te zamen om 's menschen wezen op te bouwen en hem steeds meer tot Gods evenbeeld te vormen.

Toch is het in den godsdienst dat de veroverende macht van den geest zich het best veropenbaart, en dit volstaat op zich zelf om hem het overgewicht te geven. Het is niet alleen eene wereldbeschouwing, eene geloofsbelijdenis en een eeredienst; maar eene oorspronkelijke en geschiedkundige openbaring in het menschelijk leven der oppermacht, die vervormt en vrijmaakt. Het is de doorbraak der innerlijke bron van het wezen van God, die zich aan de armen van geest en de reinen van hart veropenbaart, als het begin en einde van alles wat bestaat; als het Eene Eeuwig volstrekte, in wien en door wien en voor wien alle dingen zijn. De ziel die er bewust van is dat de godsdienst op dien immerdurenden grondslag rust, is, met betrekking tot deszelfs waarheid of nut, niet door wantrouwen ontsteld. Het is de in het innerlijkste deel van ons wezen tegenwoordige God; het is Christus met den Almachtigen Vader werkende om den mensch van de onderworpenheid aan het vergankelijke en schijnbare af te koopen, nl. van de vleeschelijke lust, van de begeerlijkheid

van wat alleen de zinnen dient. Derhalve is het eene onafhankelijke wereld, een koningdom op zich zelf, kunnende duren en hetzelfde blijven te midden eener orde van zaken die steeds verandert en voorbijgaat. Wat wijzigingen in de beschouwingen van den verstandelijke mogen plaats grijpen, welk verval of vervorming van staatkundige of maatschappelijke instellingen mogen voorkomen, de godsdienst, de Katholieke godsdienst van Christus zal blijven, steeds, na den duur van hoeveel eeuwen ook, begiftigd met zijne oorspronkelijke frischheid en kracht. Naarmate ons geloof in den Goddelijken Meester en in zijn werk levendiger wordt, meer deel uitmaakt van al ons denken en handelen, des te gemakkelijker zullen wij de schijnbare tegenspraak en hinderpalen, welke ook hun oorsprong zij, kunnen te bovenkomen; des te klaarder zullen wij inzien dat onze grondige ondervinding en hoogste intuitie in overeenstemming met Zijne waarheid zijn, zonder welke elk leven, hoe gelukkig ook omgeven, onsamenhangend is en doelloos; want zoo er geene mogelijkheid is van levende vereeniging tusschen het goddelijke en het menschelijke in de innerlijkste diepten van ons wezen, is alle hoop en geloof en liefde ijdel, het bezit eene foltering en de kennis een bedrieglijk licht dat naar verwoesting heenlokt : en naarmate het haken naar verlossing van den dood, het haken naar onsterfelijk leven dieper en levendiger in het menschelijk bewustzijn dringt, zooveel te meer zullen wij er toe gebracht worden den godsdienst als onze wezenlijkste behoefte te beschouwen, als de ziel des levens, en zooveel te minder zullen wij geneigd zijn hem met staatkundige instellingen te vereenzelvigen of hem tot een middel voor wereldlijke doeleinden te verlagen. De godsdienst zal ons hoofdzakelijk duurbaar zijn omdat hij vertroost en opbeurt, niet omdat hij onze tijdelijke belangen en bezittingen bewaart en beschermt. Wij zullen hem om zijnentwil liefhebben, als datgene waarvoor de mensch alles geneigd ware te verkoopen wat hij heeft; als de onwaardeerbaarste gave Gods, de gave waardoor Hij Zichzelf schenkt. Dan zullen de machtigen ons weder leeren beminnen; koningen zullen hulde komen bieden, niet met gemaakten eerbied of zelfzuchtige bedoelingen, maar omdat zij zullen voelen dat er in de Kerk eene opene bron des levens is, van het leven dat allen, in hunne beste oogenblikken, 's menschen wezenlijkste behoefte gevoelen te zijn.

Dan zullen boven allen de armen, de bedroefden en de onterfden, die Christus vreugdig aanhoorden, en die altijd zijne Kerk liefhadden, wanneer zij hun niet als een spotbeeld werd voorgesteld, rondom ons verzamelen; voelende dat de reinste en teederste liefde in ons met de hoogste gedachte en de zekerste kennis vereenigd is; dat het wezenlijkste punt de goede wil en de rechtschapenheid is; dat het scheppen van een recht hart het opperste doel is en dat het schoonste, in wereldlijke kennis en macht, daarmede vergeleken, theatraal en ijdel is : een hol vertoon dat uiteenvalt en zelfs geen wrak nalaat. Van ons zullen zij leeren verstaan dat een man waard is wat de dingen die hij kent, en bemint en gelooft met gansch zijn hart, waard zijn; dat zijn leven niet bestaat in wat hij bezit, dat te zijn meer is dan te bezitten, dat stand en glans en ceremoniën overbodig zijn waar groote zielen leven en handelen. Wij zullen in staat zijn de menigte omhoog te leeren zien en nieuwen moed te scheppen in eene wereld die nog nooit de hunne was. Wij zullen niet gaan als verontschuldigden wij ons, wij zullen niet met ingehouden adem spreken, als vreesden wij dat de wereld ons zal hooren; wij zullen weten, en dit de menschen kunnen doen verstaan, dat het leven hetwelk geleid en bewaakt wordt door de begrippen van waarheid, schoonheid en goedheid, gelijk degene in Jezus Christus veropenbaard, volstrekte en onverjaarbare waarde bezit. Evenals de groote verstanden der eerste Kerk hunne geestesontwikkeling in de wijsbegeerte en letterkunde van Griekenland en Rome zochten, en uit dezelve, spijts de dwalingen die ze ontsieren, versche kracht en nieuwe bewijsredenen putteden tot verdediging van het geloof, zoo zullen wij in de hedendaagsche wijsbegeerte, letterkunde en wetenschap, wier verstandelijke, zedelijke en godsdienstige inhoud zooveel rijker is dan degene die aan de schriften der ouden waarde geeft, hulp leeren vinden voor hoogere opvoeding en breeder zichtspunten. De wijzen zijn bereid om van iedereen te leeren, en de goede verwerkt wat slecht is tot goddelijke gebruiken. Een rijk moet blijven veroveren of het zal ondergaan. Eene geestelijke macht moet nieuwe dingen voortbrengen, of de oude zullen hunnen naam verliezen. Zoo wij ons zelven laten vreesachtig worden, indien wij verlegen en aarzelend worden, indien wij weg gaan van den vijand instede van hem het

hoofd te bieden, hoe zullen wij hopen ooit vertrouwen in onze oprechtheid of in de deugdelijkheid onzer zaak te doen opvatten? Willen wij het geloof verspreiden, dan moeten wij gaan in de wereld waar men denkt en handelt, wij moeten gereed zijn om tegenover alle tegenstanders te staan en om alle opwerpingen te beantwoorden. Wij moeten denken vooraleer wij gelijk denken kunnen. Wij moeten trachten andersdenkenden te begrijpen, want overeenkomst is alleen mogelijk wanneer wij elkander begrijpen. Indien het Kristenplicht is de menschen in hunne zonden en ellenden genegenheid toe te dragen, kan het goed zijn onze genegenheid te weigeren aan de dwalenden? Zijn wij niet veelmeer zwak dan boos, niet veelmeer onwetend en blind dan verdorven? Sluiten wij ons dichter bij elkander aan, gelooven wij aan den goeden wil der meesten, wat het wezenlijke goed is. Zoo wij Katholiek zijn, moeten wij niet in de eerste plaats Katholiek zijn in onze liefde, in onze bereidvaardigheid om elke waarheid te aanvaarden, en aan alle menschen goed te doen? De zekerste wijze om onze medemenschen beter te maken is hen zoo te behandelen als of zij waren wat zij behoorden te zijn. Onze plicht is ons tot het beste te wenden dat in den mensch is, allen aan te moedigen: eenlingen en volkeren, de giften die God hun schonk tot het beste gebruik te besteden.

Laat ons niet denken dat eene doode gelijkvormigheid het opperste goed is. Erkennen wij, met den H. Paulus, afwisseling in de gaven, en verblijden wij er ons om dat het mogelijk is God en den mensch op verschillende wijzen te dienen. Nog nooit was er een echte denker, of dichter, of kunstenaar wiens werk niet kan gebruikt worden, zoo wij maar sterk en klaarziende genoeg zijn, om de zaak van den zuiveren godsdienst te dienen. De godgeleerde, de predikant en de apologeet die onbekend zijn met het beste dat gedacht en gezegd werd bij de scheppers van de wereldletterkunde, kunnen de ontwikkeling, de verstandelijke kracht, de openheid en buigzaamheid van den geest niet hebben, zonder welke, tenzij door een wonder, het niet mogelijk is de goddelijke waarheid aan een verlichten tijd te verkondigen. Zij die voor roeping hebben openbare predikers te zijn, de denkwijze te vormen en de gedachten te leiden, moeten meer kennis hebben, eenen wijderen, een vaster begrip van geestelijke wezenlijkheden, dan degenen die zij willen ver-

lichten en leiden. De diepste waarheid schijnt oppervlakkig in den mond der lichtzinningen; de heiligste dingen schijnen half hunne heiligheid te verliezen, indien zij aan ruwen en onwetenden worden toevertrouwd. Het is niet genoeg dat de bedienaar van den eeredienst een rein en liefhebbend hart heeft en een sterk en aan tucht gewend verstand: hij moet ook de hoffelijkheid en de ontwikkeling van eenen heer hebben. Manieren zijn niet nutteloos — ze wortelen in de innerlijke waarde — zij zijn de bloem van een hoog denken en volle leven. Christus was, zooals het gezegd werd, de eerste heer der wereld, en zij die in Zijnen geest leven en handelen, moeten heeren zijn. Zoo wij majestatische tempels bouwen, zoo wij onze altaren uit kostelijk marmer vervaardigen, zoo onze gewijde vaten en priesterlijke kleederen van goud en zilver gemaakt zijn, en met edele gesteenten versierd, waarom zouden zij die Mis doen en het Evangelie prediken niet gehouden worden zindelijk en betamelijk, lief en minzaam te zijn? Indien het ijdelheid is met gemak en sierlijkheid te spreken, eene zuivere en fatsoenlijke uitspraak te hebben, met juiste aanhef en kracht te lezen, moeten wij dan niet zeggen dat het ook ijdelheid is prachtige gebouwen voor de aanbidding van God op te richten, die, zooals de H. Paulus zegt, niet in door menschelijke handen gemaakte huizen kan opgesloten worden? Moet de priester opgevoed worden, zoo moet hij de degelijkste en volledigste opvoeding ontvangen. Hij moet geheel op de genade vertrouwen, of hij moet geene moeite ontzien om zijne vermogens tot de hoogste begaafdheden te ontwikkelen.

Thomas a Kempis spreekt waarheid wanneer hij zegt, dat een nederige landman die God dient beter is dan een hoogmoedige wijsgeer, die zijn eigen volmaking verzuimt terwijl hij de starren beschouwt. Maar zij die het beste dat is of zijn kan trachten te kennen, hoeven daarom hunne eigen volmaking niet te verwaarloozen; terwijl zij die met onwetendheid tevreden zijn noodzakelijk zorgeloos zijn ook omtrent het ware. In den rechten geest arbeiden, het verstand sterken en verlichten, is er naar streven meer aan God gelijk te worden, meer bekwaam om goddelijk werk te doen. Leert de Heiland niet dat zij die het beste gebruik der hun toevertrouwde gaven maken de schoonste goedkeuring verwerven? Zoo God de zwakken kiest om de

sterken te beschamen, weigert Hij daarom den dienst niet van mannen met buitengewone verstandelijke kracht en zedelijke sterkte, zooals des H. Paulus' roeping het bewijst. Het bovennatuurlijke overtreft de natuur, maar vernietigt die niet, evenals God bovenzinnelijk en toch immanent is. Hij is de macht achter het stoffelijk heelal, evenals Hij de macht is in 's menschen ziel. Veropenbaring kan slechts aan redelijke wezens geschieden, en de rede drijft aan tot het onderzoek van al het verstaanbare. Den mensch te verbieden in welke richting ook te denken, is zich in strijd stellen met de diepste en onverwinnelijkste strekking der beschaafde wereld. Ware het mogelijk in dergelijke zaken de Katholieken tot gehoorzaamheid te dwingen, dan zou zulks de versteening en inzakking van geheel ons katholiek leven ten gevolge hebben. Meer en meer zouden wij van de levenwekkende bewegingen der eeuw wegdrijven en ons ten slotte in een geestelijk ghetto ommuurd zien, waar niemand reine lucht kan inademen of opgeruimd of sterk of vrij zijn. De jeugd die de hoop der toekomst is kan alleen door de hoogste idealen gewonnen worden, in welker licht zij van hoop kan trillen en gevoelen dat het iets gezegends is te leven en te werken, den goeden strijd te strijden en, zoo noodig, voor eene waardige zaak te bezwijken. Tot haar met minachting te spreken van wat de negentiende eeuw wrocht, van hare wetenschap en letterkunde, van hare juister kennis van het verleden, van haren scherperen critischen zin, van haren verbazenden vooruitgang in het volbrengen van het goddelijk bevel dat alle dingen den mensch zouden onderworpen worden, van haar welslagen in het bestrijden der onwetendheid, armoede en ziekte, zou haar met minachting voor ons, als voor hartelooze en bekrompen menschen vervullen. Wel is waar moeten wij haar waarschuwen tegen hoogmoed, opgeblazendheid en dillettantism en halfheid, tegen oneerbiedigheid en waanwijsheid; maar het ware eene noodlottige vergissing te denken dat wij niets dan nadeel kunnen doen, door te trachten haar mistrouwen voor de wetenschap en ontwikkeling, of schrik voor hunnen invloed op het godsdienstig geloof in te boezemen. Wij, beter dan andere menschen, kunnen met vertrouwen de paden der kennis bewandelen, want in zaken van volstrekt en altijddurend gewicht hebben wij eenen onfaalbaren gids. Daar het ons verheugt geld

te ontvangen en de gunst te genieten van hooggeplaatste lieden om ons in ons geestelijk werk bij te staan, hoe zullen wij bereid kunnen zijn om de hulp van degelijk afgerichte en verlichte verstanden te missen, de macht der gedachte te missen die de onweerstaanbaarste kracht is door God aan den mensch gegeven? Zoo wij de godgeleerdheid beschouwen alleen als een stelsel van gekristallizeerde formulieren, als eene wetenschap die geene kennis van de algemeene ontwikkeling des tijds heeft te nemen, tevreden met de oude waarheden op de oude wijze voor te dragen, als slechts eenen grooten Catechismus, met eene omstandiger uiteenzetting van bepalingen en wederleggingen, berooven wij haar van de macht om invloed op menschen te hebben die allen leven met gedachten zoo dringend als het groeien van vleugelen; die te midden der vraagstukken door de nieuwe wetenschappen opgeworpen en op den voorgrond gezet onrustig geworden zijn en beginnen te twijfelen of het menschelijk leven niet van zijnen geestelijken inhoud zal geledigd worden. Alle wetenschappen staan in verband even als alle lichamen elkander aantrekken en in hunne plaatsen houden : en zoo wij de veropenbaarde waarheid op doeltreffende wijze hopen aan te prijzen en te betoogen moeten wij bereid zijn zulks in het volle licht te doen dat door de nasporingen en ontdekkingen op de natuur en de geschiedenis van den mensch werd uitgegoten.

Indien wij het derhalve noodzakelijk vinden stellingen te verlaten die niet langer te verdedigen zijn, en te midden van nieuwe omstandigheden nieuwe standpunten in te nemen, moeten wij gedenken dat, ofschoon de Kerk eene goddelijke instelling is, zij daarom niettemin aan de wetten onderworpen is die de menschelijke dingen veranderlijk maakt; dat al moet de waarheid dezelfde blijven, zij voor het ontvangen van versche opheldering vatbaar is, en dat, zal zij levenschenkend zijn, zij steeds opnieuw in het gestel van elken eenling en van elken tijd moet gewerkt worden.

Alleen dat is waarlijk het onze, wat door ons denken, bidden en doen aan ons godsdienstig en zedelijk leven is aangeeigend. Hetgeen wij slechts voor den vorm bezitten, is als een kleedingstuk dat zoo gemakkelijk aan kant kan gelegd worden als het aangetrokken werd. De ziel, evenals het lichaam, hoeft onophoudend gevoed en verfrischt te worden, of zij verzwakt en wordt onverschillig. Alleen zij die aan de groote fontein van waarheid en goedheid blijven

drinken, zijn bronnen van geestelijke macht en invloed. Zoo komt het dat, onverlet leerwijze of gang, de beste opvoeding, deze die wij altijd en boven alles dienden te verstrekken, degene is die in de ziel eenen onleschbaren dorst naar kennis en rechtschapenheid doet ontstaan. Wanneer onze jongelingen de school verlaten houden zij op zelf werkzaam te zijn en worden hulpeloos, omdat wij hun geene goddelijke ontevredenheid, geen steeds tegenwoordig verlangen naar hoogere wijsheid en waardiger daden hebben ingeboezemd. Zullen wij in deze belangrijke zaak verbetering kunnen hopen, zoo moeten wij beginnen met onze collegiën, seminariën, hoogescholen van degelijk opgeleide en ontwikkelde leeraren te voorzien. Elk dier teelt zijne soort : de sterke verwekt sterke, de liefhebbende boezemt liefde in, die blijven groeien wekken in anderen een verlangen naar onophoudenden groei.

Eene van de vijf wonden der Kerk, zooals Rosmini die ziet, is het geringere slag van leeraren aan wie wij de opleiding toevertrouwen van hen, die de leidslieden, de onderwijzers en modellen der menigte zullen zijn. Sindsdien kwam daarin weinig verbetering. Dengenen die leerstoelen in onze onderwijsinrichtingen bezetten ontbreekt het nog aan de beste opvoedkundige kennis en behendigheid, aan degelijke bekendheid met de beste wijsgeerige, godgeleerde, wetenschappelijke en letterkundige gedachten des tijds. Hun ontbreekt het aan de wijsheid die alleen eene lange en diepe ondervinding des levens kan geven; met weinig uitzonderingen zijn zij nog ontoereikend bezoldigd en zien nog ongeduldig uit naar den tijd dat zij eenen anderen werkkring zullen hebben. Om den toestand te verergeren is er eene strekking om de opvoeding der geestelijken tot de seminarien te beperken, wat eene daling van de verstandelijke en wetenschappelelijke ontwikkeling onder de priesterschap ten gevolge moet hebben. « De Kerk, » zegt kardinaal Hergenröther, « zou haren doodelijken vijanden geen grooter genoegen kunnen doen dan met het afschaffen der godgeleerde faculteiten aan de hoogescholen, of met de geestelijke studenten ervan weg te roepen. » In de dagen hunner grootste macht achtten de Pauzen het een voorrecht en eene eer de hoogescholen, die een zoo groot deel in het scheppen onzer Kristelijke beschaving gehad hadden, te ondersteunen en te beschermen. Wat goed en noodzakelijk was in eenen tijd van

betrekkelijke onwetendheid is nog meer wenschelijk en onmisbaar in onzen eigen tijd, waar de opvoeding de machtigste faktor in den vooruitgang der wereld geworden is, waar onze velerhande en immergroeiende wetenschap in onze handen nieuwe en ongedroomde krachten heeft geplaatst tot leiding van en toezicht over staatkundig, maatschappelijk en huishoudkundig leven.

Daar is thans niets dat niet nagevorscht en besproken wordt; niets, of het wordt in twijfel getrokken; niets dat niet uit elk oogpunt wordt beschouwd. Wij weten veel meer dan de doctors van Alexandrië, Cappadocië, Antiochië, die de gronden der godgeleerde wetenschap legden; meer dan de HH. Augustinus en Hieronimus, meer dan Alcuin en Scotus Erigena, meer dan de groote meesters van de schoolsche godgeleerdheid, die met de Kristelijke letterkunde der tweede en derde eeuwen schier geheel onbekend waren, die maar weinig van het Grieksch en het Hebreeuwsch wisten en zelfs Aristoteles maar zeer onvoldoende kenden, wiens wijsbegeerte nochtans de grond hunner leering was. De ouden behooren tot de jeugd der wereld, terwijl wij oud zijn met de wijsheid en de wetenschap die de ondervinding, de navorsching en de studie, de nederlagen en overwinningen van duizenden jaren ons brachten. Niet alleen hebben wij meer kennis dan zij, maar wij hebben eenen critischen en geschiedkundigen zin ontwikkeld dien zij niet hadden, en die den student een helderder inzicht geeft van de beteekenis en den inhoud der Schriftuur, van de ontwikkeling en geschiedenis der Kerk dan tot dusverre mogelijk was te hebben. Het ware nutteloos te ontkennen dat de machtige beweging waardoor de eeuw voortgestuwd wordt geene bedreiging is voor veel kostbaars, ja, voor veel van volstrekte- en van levenswaarde. De uiterste waarheid, zegt men ons, is verfoeilijk. God is een verdichtsel en nauwgezetheid een vloek; of, m. a. w., men bevestigt dat niets kan gekend worden dan wat wij zien en tasten, en dat onze eerste en eenige plicht is de wereld zoo te vormen dat het ons hier wel gaat, want daar is geene reden om te denken dat er een ander en beter leven is. Het Eeuwige is slechts een stroom van strekkingen welks gewoon drijven goed gedrag met geluk schijnt te verbinden. Geene stem des hemels heeft ooit gesproken, en de goddelijkste waarheid die wij kennen is die door het genie uitgesproken. Wij zijn onder de noodlottige slin-

gering van één werktuigelijk heelal, en de vrije wil is eene begoocheling. Daarom wenden eenigen zich tot de aanbidding van Mammon, en enkelen tot die van de godin der wellust, terwijl de groote menigte den steun der eeuwige dingen verliest en doelloos wandelt zonder God en zonder hoop. Hier valt de mensch in onverschilligheid en vormelijke naleving; daar volgen zij lichtgeloovig elken verkondiger van een nieuw geloof. Geene denkwijze is te oppervlakkig of te ongerijmd om volgelingen te winnen; geen stelsel te hersenschimmig of te fantastisch om helpers te krijgen. Evenals de wereld vol is van aankondigingen van geneesmiddelen voor allerlei lichamelijke kwalen, zoo staan allerwege menschen op met wondermiddelen voor al onze staatkundige, maatschappelijke en zedelijke ziekten. Te midden der algemeene verwarring zijn wij, gelijk de oude Grieken, bereid om God toe te roepen ons te komen onderwijzen en leeren. Is het mogelijk het groot, bewogen, verlangend, twijfelend en lijdend leven van den mensch te beschouwen en geen oneindig verlangen te gevoelen hem te helpen? Kunnen wij in ons innerlijkste wezen gelooven de woorden des eeuwigen levens te bezitten zonder, als door eene stem van den hemel, uit onze onverschilligheid en slaperigheid, uit onze gemakkelijke tevredenheid met vormelijke opvoeding en halve kennis gewekt te worden? Wij behoeven geene nieuwe godsdienstoefeningen en nieuwe relikwiekasten, maar eenen nieuwen geest, nieuwheid des levens, verlevendiging van geloof, hoop en liefde, verschen moed en wil om de bronnen der macht vast te grijpen, opdat wij alle kennis en wetenschap mogen dwingen Christus hulde te doen en Gods kinderen allen op de edelste wijzen te dienen. Wij moeten besloten zijn te werken niet alleen om de dingen te zien zooals zij zijn, maar ook om ons zelven te zien zooals wij zijn. Waar zelfcritiek ontbreekt, zij het in eenlingen of in samenlevingen, ontstaat verval en ontaarding. Zijn er ware en gezonde ontwikkelingen van leven en leer, er is ook een valsche en ziekelijke ontwikkelingsgang, waartegen wij steeds op onze hoede moeten zijn. Rustelooze werkzaamheid is niet de prijs van vrijheid alleen, het is de prijs dien wij voor alle geestelijk goed moeten betalen: en hoe zullen wij steeds waakzaam zijn indien het ons verboden is ons zelven en de omgeving waardoor ons leven gevoed en beschermd wordt te toetsen. Even als het gaan een voortdurend vallen

en opstaan is, zoo is de vooruitgang eene opwaartsche beweging door dwaling en tekortkoming naar waarheid en zege. Zooals het verval der rassen, het te niet gaan der beschavingen, de ondergang der staten ten slotte blijken bevorderlijk te zijn aan den vooruitgang der menschheid, daar zij niet gansch vergaan, maar iets van hun leven aan degene die volgen meedeelen : zoo toont ook de geschiedenis der menschelijke gedachte dat, terwijl stelsels opkomen en verdwijnen, de dwalingen zelven van oprechte en oorspronkelijke geesten, verbonden zooals zij zijn met waarheid, op eenige wijze aan den algemeenen vooruitgang van kennis en ontwikkeling medewerken. Alles werkt te zamen voor degenen die God liefhebben. De daad mag niet van de gedachte gescheiden worden, noch de gedachte van de daad. Twijfel wordt niet door algemeenmaking en betwisting te boven gekomen, maar door te doen wat wij moeten doen. Het verstand is niet het middenpunt en de ziel des levens; en kennen is niet het geheele wezen. Het geloof is geen sluitrede der redeneering. Wij kunnen ons lot niet bepalen bij de veroveringen van den geest. Wij hebben het vermogen om te denken, maar onze hoofdwerkzaamheid is te handelen : en daarom moeten wij altijd en altijd op het geloof, de hoop en de liefde en op het gedrag dat zij inboezemen terugvallen, of wij zullen voortgedreven worden in de streken der zuivere bespiegeling, in eene droefgeestige wereld van ledige vormen.

Desniettegenstaande kunnen de leeringen van den veropenbaarden godsdienst, in eenen tijd als de onze, alleen doelmatig voorgesteld bewezen worden door degenen die met wijsbegeerte en wetenschap, geschiedenis en letterkunde bekend zijn.

Vandaar dat de opvoeding die voorheen voldoende was het thans niet meer is. De oude geloofstrijd tusschen Katholieken en Protestanten heeft, voor een groot deel, zijne beteekenis verloren, omdat vraagstukken van een hooger belang onze aandacht zijn gaan bezighouden. Met het oog op de critiek, thans op den Bijbel uitgeoefend, hebben wij er minder belang bij te toonen dat hij geen volledige geloofsregel is dan bij het verdedigen van deszelfs echtheid en ingeving. Het bespreken van zijn leerstellig onderwijs, dat nooit, zonder een onfaalbaar gezag, bevredigend kan besloten worden, ruimt de plaats voor een ernstiger verlangen om ons

met den geest en het leven, in die bladzijden ademend, bekend te maken. Te lang hebben wij, Katholieken zoowel als Protestanten, ons met het twisten over teksten bezig gehouden, terwijl wij van het alteeder, albeminnend Hart van Christus zijn weggedreven. Wij waren te vurig om de Schrifttuur tot een voorwendsel van onze redeneeringen en betwistingen te maken, en zijn de liefde vergeten, waardoor alleen de menschen kunnen weten dat wij de volgelingen zijn van Hem die voor allen stierf. Men heeft van den Bijbel, als geloofsregel beschouwd, zooveel misbruik gemaakt, dat menigeen onder ons zijn goddelijk gebruik als werk van godsdienstige opvoeding, van het hoogste, heiligst en gezegendst leven uit het oog heeft verloren.

Geene enkel menschelijke werken, hoe vroom, godvruchtig, verlicht en diep hunne schrijvers mogen wezen, kunnen de plaats der Heilige Schrift, der woorden van den Heiligen Geest zelf innemen : en hoe meer deze bron van godsdienstige ingeving, zij het door geestelijken of door wereldlijken, verzuimd wordt, des te meer zullen wij in de bloote vormen en gebruiken zinken, in eene werktuigelijke en levenlooze aanbidding, in casuïstische nasporingen omtrent wat al of niet geoorloofd is, wat tot strekking heeft de geesten in te krimpen, de gewetens te dooden en ons te doen vergeten dat de menschen zelven zich in zekere gesteltenissen moeten bevinden om de sacramenten te ontvangen. Waar zulk een geest voorheerscht, waar religiositeit de plaats van den godsdienst vervangt, verliest het geweten zijne beteekenis van Gods hoogste en echtste stem, wordt het karakter ondermijnd, ontaarden eenlingen en volkeren, en worden zij ten ondergang gebracht. De prediker houdt op geloofinboezemende, levengevende macht te hebben en bevredigt zich met het aanprijzen van ceremoniën en godsdienstoefeningen, of met de alledaagschheden der zedelijke sermoenen, onmachtig om woorden te vinden die uit het diepste van zijn wezen borrelen, waar God tot de ziel spreekt en de door haar uitgesproken boodschap staaft. De groote waarheid, dat de Kristelijke vroomheid veel meer gevoed wordt door het overwicht van geestelijke begrippen dan door de overheersching van kerkelijke personen, bestemt den gang onzer daden niet langer.

Niet alleen op het altaar, of in biecht- en predikstoel moet de priester zich als Christus' dienaar kunnen toonen : hij hoeft de vereischte opvoeding en ontwikkeling te bezitten

om hem tot leider aller geestelijke bewegingen te maken, zij het voor breeder kennis, meer vrijheid of zachter en reiner leven. Over welke onderwerpen ook van hooger belang voor het menschelijk welvaren, moet het volk geneigd zijn hem te hooren, even als de menigte rondom den Heiland geschaard, niet in de synagoog, maar op de zeekust of de heuvelhelling en in de woestijn, begeerig de woorden des levens te drinken. Door zijnen steun en medewerking te geven aan de zaak van de matigheid, van de openbare zedelijkheid, van wet en orde, door te werken voor het opbeuren der armen, voor het wegruimen van staatkundig bederf, voor het verspreiden der beginselen van rein- en gezondheidsleer, en daarbij door het helpen voorkomen van besmetting en pest, door te trachten de misbruiken van den schouwburg tegen te gaan en de teugelloosheid der drukpers te betoomen, door te streven naar bevordering van goeden wil en Kristelijke liefde, met samen te werken met zijne medemenschen, 't zij hun geloof het zijne is of niet, in waardige ondernemingen — door dit alles werkt hij met God voor het welzijn der menschen. Zoo aalmoezen te geven, gasthuizen en toevluchtsoorden te bouwen, de onwetenden te onderwijzen en de twijfelenden te raden deel uitmaakt van der Kristenen plichten : niet minder is het hun plicht, met naarstige vlijt en met taai geduld, de middelen op te sporen waardoor zonde, ellende er armoede kunnen voorkomen worden.

De priester toont het best de waarde van zijne sacramenteele macht en gezag, niet door er op te steunen, niet door de aandacht er op te roepen, maar door niets ongedaan te laten waardoor hij zich tot een waar, edel en hulpvaardig man kan maken; door zijn ambt zóó te verrichten dat de menschen in hem eenen volgeling zien van den goeden, zachtmoedigen en dienstwilligen Meester; een kind van den Eeuwigen Vader, die al-wijs, al-machtig en al-beminnend is. Hij mag zich niet binnen kloostermuren opsluiten, mag zich niet met eene ontwikkeling en tucht tevreden houden die enkel godgeleerd en streng zijn : hij moet zich in de wijde wereld begeven als leidsman en voorganger — in de wereld, getoetst door de denkwijze, beheerscht door doeleinden en idealen, welke het zijne taak is meer en meer in overeenstemming te brengen met de in Christus veropenbaarde waarheid en liefde. Hij moet weten dat wij, om menschen te

winnen, hen genegen moet wezen; dat wij, om hunne welwillendheid en hun vertrouwen te verwerven, hen moeten doen verstaan en gevoelen, dat wij in staat zijn en begeerig om hen te helpen. Alleen dàn zal het gebeuren dat wereldlijken een werkzaam belang in het welvaren en den vooruitgang der Kerk zullen stellen, en het mogelijk zullen vinden met de priesterschap samen te werken aan alles wat de zaak van godsdienst en beschaving kan bevorderen.

Als Amerikaansch Katholieke heb ik gesproken over hetgene van de Katholieken in den tegenwoordigen tijd vereischt wordt. Dit schijnt mij ook voor de geheele Engelschsprekende Katholieke wereld waar te zijn; want in elk gedeelte der wereld waar het Engelsch de volkstaal is, bestaat er, althans wat de Katholieken betreft, overeenkomst van staatkundige, maatschappelijke en godsdienstige omstandigheden. In het steeds zich uitbreidend gebied van het Britsche Rijk, in het steeds grooter wordende Amerikaansche Gemeenebest, zegeviert de volksregeering; en in al die wijduitgestrekte gewesten is er, met uitzondering der Anglikaansche Kerk, die eene tot Engeland behoorende onregelmatigheid is, scheiding tusschen Kerk en Staat; een scheiding die door hen welke bevoegd zijn om te oordeelen, als bestendig wordt beschouwd. Overal is daar vrijheid om te schrijven, uit te geven, te spreken, in te richten; en er is geen onderwerp der gedachte, geen werkkring, geen belang die van den alles-opsporenden adem der vrijheid kunnen afgezonderd worden. Deze toestand bestaat; elke invloed handhaaft en versterkt dien; en voor zooveel als wij vooruitzien kunnen, schijnt het niet dat eenige aardsche macht hem kan veranderen of vernietigen. Het is een toestand door de Engelschsprekende Katholieken aanvaard zonder stilzwijgend voorbehoud, zonder wantrouwen, zonder verdriet, iets dat altijd vruchteloos is, en het gemeene recht dat, te midden eener algemeene vrijheid, het onze is, heeft in ons eene kracht van denken en handelen verwekt, die tot zegepralen en veroveringen geleid heeft welke de Katholieken elders in de wondervolle eeuw die nu eindigt of reeds gesloten is, niet hebben behaald. Honderd jaren geleden telden de Engelschsprekenden voor niets in de Katholieke Kerk. Zij waren weinigen, arm en onwetend. Hunne vaderen waren bij het oude geloof gebleven, ten koste van al de aardsche zaken door de menschen meest gezocht en geliefd. In

Engeland waren zij een handvol, vergeten en vergetend. In Ierland waren zij door de strafwetten onderdrukt, het best geschikte der dwangstelstels ooit door de vindingskracht der vervolgers verzonnen om een volk te verlagen en te ontaarden. In Amerika was er een hoopje in de graafschappen Maryland en Pensylvania, zonder opvoeding, zonder invloed, zonder aanzien. Het scheen al even waarschijnlijk dat de aanbidding van Jupiter onder ons zou herleven als dat de Katholieke godsdienst zou herbloeien.

Welk een wonderbare verandering heeft er in de laatste vijftig jaren plaats gegrepen, — want het is weinig langer dat de herleving in de Engelschsprekende wereld begon. Meer dan een vijfde der bisschoppen die bisdommen besturen worden thans in het Britsche Rijk en in de Vereenigde-Staten gevonden. Er zijn twintig millioen, of meer, Katholieken die Engelsch spreken. In de laatste halve eeuw hebben zij waarschijnlijk zooveel kerken, scholen, kloosters en gestichten gebouwd als de overige twee honderd millioen Katholieken. Zonder twijfel werden er verliezen geleden, maar in den strijd zijn verliezen onvermijdelijk. Is er dan onder de Katholieken der andere landen geen afval van het geloof, geene vermindering van het geestelijk leven geweest? De wortel des kwaads ligt elders dan in ons eigen land. Toch toont de geschiedenis der Kerk in de Engelschsprekende wereld gedurende de negentiende eeuw grooten en werkelijken vooruitgang; en er bestaan goede redenen om te hopen dat wij zullen blijven vooruitgaan, daar priesters en volk bezield zijn met den geest van vertrouwen en moed, van edelmoedigen ijver en oprechten zin jegens het geloof. Beiden zijn er evenzeer van overtuigd dat het niet mogelijk is het koninkrijk des hemels te verspreiden en te verdedigen, zoo zij zelven zich niet onophoudend inspannen om in het licht der idealen te wandelen, die in de woorden en het leven van der menschen Heiland veropenbaard zijn. Ze gevoelen dat de Kerk zoowel eene school als een huis des gebeds moet zijn; eene bron van kennis, wijsheid en macht zoowel als eene fontein van geloof, hoop en liefde. Ze gelooven dat God in de wereld is, bereid om diegenen te helpen die zich zelven willen helpen. Ze leven met de oude waarheden, terwijl zij onbevreesd wandelen te midden der groote ontwikkeling van wetenschap, beschaving en stoffelijke weelde, er voedsel uit putten en sterkte. Zij beminnen de gewesten waar zij geboren werden of die zij

gekozen hebben; ze beminnen Christus en de menschelijke volmaking, ze beminnen de Kerk die Hij stichtte; en daarom zijn zij besloten geene moeite te sparen om zichzelven en hunnen kinderen de beste opvoeding te geven, en zoo hunne wezens tot hunne volle hoogte op te bouwen, opdat zij te doeltreffender voor waarheid en rechtvaardigheid, voor vrede en rechtschapenheid, voor vrijheid en eeuwig leven zouden kunnen werken. Zij erkennen dat de Katholieke godsdienst eerder een leven is dat moet geleefd — dan eene leering die moet onderwezen en geloofd worden; want alleen zij die het leven zoeken in het leven, wier gelooven werken is, wier hoop blijdschap is en sterkte, wier liefde vruchtbaar is, kunnen goed de goddelijke waarheid begrijpen en omhelzen, die Christus in de wereld is komen verkondigen

Mgr. JOHN LANCASTER SPALDING.

SAMBUCUS NIGRA L. (1)

Vlienderboom, 't is al verloren,
dat ik, u voorbij geschoren,
henenvare, in 't snelgerij,
overal ontmoet gij mij;
overal voorbij mij drijven
zie 'k uw' witte blommenschijven.

's Zomers lange en schoone dagen
schijnen u, met welbehagen,
toevertrouwd; en evengoed
's avonds u de zonne groet,
als des vroegen morgens. Edel
groen zijt gij, van lijf en schedel.

't Moet entwat omtrent u wezen,
met u uit den grond gerezen,
door ons volk u toegedicht,
dat, voor mij, in 't donker ligt :
iets dat overal uw twijgen
vrijdom laat, en woonsteê krijgen.

Overal! 'k En weet geen hoven,
of gij zijt erin geschoven,
eens of anders; hier en daar
staat gij, Vlienderboom, entwaar :
bachten 't huis, aanzijds het water
zoo daar iets kan staan, gij staat er!

(1) Uit « Guido Gezelle's laatste verzen ». Worden binnen kort uitgegeven bij L. J. Veen. Amsterdam.

't Ovenbuur beschut uw zware
looverschaduwe en 't en ware
versch, ten gronde nieuw gemaakt,
't steenen huis daar Turk in waakt,
verre niet van 't messingbekken,
Vlienderboom, uw vlerken dekken.

Om den hoogen essche, in 't wenden
van den weg, daar 't water, tenden
't hofgat, hier en daar gedekt
met een brugge, zijwaards strekt,
ringsom de oude mote, schoone
spant ge alweer uw' looverkroone.

Ja en, lieflijk, uit der maten,
is 't, om zien, hoe al uw platen
vlakke witheid stijgen op,
trapwijs, naar den esschentop,
die daar staat, hij zonder blommen
treurig, in den wind te brommen.

Vlienderboom, gij schaduwt wielen,
wagenbossen, voor 't vernielen
van de zonne; en meermaals is
't kindervolk een kerremis,
als gij ze, aan uwe armen, zwingen
luide laat, en liedjes zingen.

Waterspeiten, klakkebossen,
zwartgezunde beiertrossen,
wijn daaruit, en zoetigheid,
heengehaald en toebereid,
voor die ziek zijn, doen de lieden,
al te male, u eere bieden.

Maar gij waart, in 't grauw verleden,
meer als om de dienstbaarheden
uwer goedheid, wel bekend :
gij waart heilig; u omtrent
biechtte men, te lijzer spraken,
't geen men wilde onweetbaar maken.

Gij hebt ooren! 't zijn wel Heeren,
in de groote steên, die leeren
  dat het zwammen zijn, gedaan
  net als ooren, die u staan
om den lijve; maar, zij droomen :
ooren hebt gij, Vlienderboomen.

« Ooren hebt ge, maar geen tonge, »
dicht het Volk; « en, wat men dwonge,
  menschenmond en zou verraân,
  't gene in de oore u is gedaan
diepe, en toevertrouwd. » Nog roeren
hoort me', in 't Dietsch, van zulker voeren.

Edel beeld, uit vroeger dagen,
blijft maar vast de takken dragen
  uwer schoonheid; houw en trouw
  naast des Vlamings hofgebouw,
nijgt uw blom' en bezieschijven!
Houw en trouw zal Vlanderen blijven.

26/6/97. GUIDO GEZELLE.

MENSCHEN EN BOEKEN.

Verspreide opstellen, Dr H.-J.-A.-M. SCHAEPMAN

(Vervolg)

IJN godsdienstige studies heeft Sch. hoofdzakelijk in de 3e en 4e reeks « Menschen en Boeken » verzameld.

Hier ware 't verkeerd in Sch's leven naar een nieuwe phase van zijn geestesontwikkeling te zoeken.

Hij zelf schreef al in '69 : « Onder Gods bijstand zal geheel mijn bestaan slechts één stempel dragen : de korte belijdenis der catacomben : Christus, alpha et omega », voltooid door het « Credo in unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam (1). »

Dit is dan Sch's levensideaal, van hetwelk ik op de eerste bladzijde sprak.

« La vie est une affaire du cœur » zegt Bolo in een voorrede aan een van zijn schoonste boeken (2) en dat Schaepman van zijn leven een zaak des harten heeft gemaakt, dat heeft hij op een heerlijke wijze bewezen.

In duizenden prachtige verzen heeft hij zijn Christus, zijn Paus en zijn Rome bezongen; altijd en overal heeft zijn donderend woord geklonken als de stem van den Heer; van de ontelbare bladzijden, die hij geleverd heeft op alle gebied, geen enkele, die niet een wapen is voor den goeden strijd en die niet het stralende kenmerk draagt van het « pectus est quod disertos facit ». Al wat uitgaat van hem, is daad van zijn hart.

Vóór we de twee deelen « Menschen en Boeken » bespreken, gevuld met schriften over Rome en den Paus, dient een woordje gezeid over de artikels uit de vorige twee bundels, die om hun overheerschend godsdienstige tint geen plaats vonden in de recensie van de letter- en staatkundige opstellen.

De studie over Schiller dankt haar ontstaan aan een pennetwist met Gunning omtrent de allegorische beteekenis van « der Taucher ».

---

(1) Voorrede op : Het Lied des Konings.
(2) L'Abbé HENRY BOLO : *Les Agonies du cœur*.

Als inleiding geeft Sch. een paar schitterende bladzijden om te bewijzen dat het genie niet altijd gansch meester is over zich zelf, maar in oogenblikken van inspiratie woorden spreekt, door een hoogere macht zijns ondanks op zijn lippen gebracht.

Tot die woorden rekent Sch. de bekende verzen uit Maria Stuart :

Die Kirche ist 's, die heilige, die hohe,
Die zu dem Himmel uns die Leiter baut,
Die allgemeine, die kathol'sche heiszt sie,
Denn nur der Glaube Aller stärkt den Glauben »

Hoe diep een saluade we weer voor den stylist van dit stuk moeten maken, toch dunkt het ons overdreven aan Schiller's woorden hier de waarde te hechten van een bijzondere ingeving, gedaan aan 't bevoorrecht genie : We hebben hier immers te doen, niet met den zoo persoonlijk lyrischen Schiller van elders, maar met den dramatist. Geen hoogere kracht heeft Schiller hier tot een veelbeduidende bekentenis genoopt, maar de treurspeldichter heeft eenvoudig, naar de eischen van het tooneel, zijn heldin haar eigen karakter gegeven en ze volgens haar katholieke overtuiging doen spreken. Ging men met die thesis der « fine frenzy » Shakespeare b. v. studeeren, dan vond men ze duizendmaal met zich zelf in strijd. Ook buiten het theater kan bij mijn wete Sch's theorie niet veel aanvangen met Schiller; met Kantiaansche berusting toont hij zich in zijn werk hoe langer zoo meer aan zijn puntdicht getrouw :

Welche Religion ich bekenne? Keine von allen
Die du mir nennst. — Und warum keine? — Aus Religion. (1)

Daarom geven we verder Schaepman volmondig gelijk tegen Gunning, waar deze beweert dat « der Taucher » een « Selbstbekenntniss » zou zijn, een beeld van Schiller's leven aan het streven naar waarheid gewijd, waaruit blijken zou dat de dichter — al was hij geen Christen in werkelijken zin, toch onbewust Christen zou zijn geweest.

In den tijd van zijn ommekeer, ja, heeft de twijfel hem scherpe smartkreten ontrukt, die het duidelijkst in de « Philosophische Briefe » van Julius aan Rafaël zijn te hooren; 't is niet voor niemendal dat hij zijn markies von Posa in Don Carlos zeggen doet :

..... Sagen Sie
Ihm, dasz er für die Träume seiner Jugend
Soll Achtung tragen, wenn er Mann sein wird,
Nicht öffnen soll dem tödtenden Insekte
Gerühmter besserer Vernunft das Herz
Der zarten Götterblume..... (2)

(1) *Schillers sämmtliche Werke* in 12 Bänden. Leipzig, Reclam 1er B. S. 248.
(2) Don Carlos, IVer A. 21er Auftr.

Door eigen schuld heeft de man veel geleden; ook voor hem was het woord van Fichte waar: « Ons philosophisch stelsel is meestal niets anders dan de geschiedenis van ons hart » (1). Hij meende de rust, die hij zocht, in 't rationalisme van Kant te hebben gevonden: toen het einde naderde voelde hij wel dat het wolkerig systema voor zijn gefolterden boezem niets anders dan een kunstmatige slaapdrank was geweest.... maar bij die ontgoocheling is 't gebleven.

In zijn bladzijden over Schiller heeft ons Sch. den kamp tusschen waarheid en logen met meestertrekken geschetst:

« Het vreeselijk beginsel in den aanvang der zestiende eeuw uitgesproken, als levensbeginsel aangenomen en toegejuicht, had eindelijk alle kringen des levens doordrongen en vervuld. Lang had het leven gekampt en geworsteld met alle kracht, met de hoogste inspanning, gekampt tegen de steeds stouter voortschrijdende ontkenning, die iederen grondslag der wereldorde ondermijnde en vallen deed.... » Zoo gaat het voort, de stoutste verbeelding zich inniger en inniger huwend met de diepste idee.

Een oogenblik ontmoeten Schiller en Lamartine malkander; maar over Lamartine krijgen me meer te hooren in het opstel: « Moeder en Zoon ». De inleiding aan dit stuk, die ons de begraving verhaalt van Lamartine's moeder, is een der meest indrukwekkende bladzijden, door Sch. ooit geschreven. Daarna doorbladert Sch. het dagboek van die moeder door den zoon uitgegeven. Hieruit spreekt een vrouw zoo edel christelijk dat Sch. ze met volle recht een heilige noemt. Ach, had Alphonse naar haar geluisterd, zijn moeder en zijn roem zouden schooner dagen hebben beleefd!

« Liefde en vrede in de Polemiek » is een welsprekend verweerschrift van « het jaarboekje voor de H. Familie voor 1874 » tegen de protestantsche aanvallen. Boud en stout moet het worden genoemd: Ook kon een hevig antwoord in « de Gids » niet achterblijven (2).

« Een merkwaardige redevoering », noemt Dr Sch. de Universiteitsrede van de Savornin Lohman over het hoogste Gezag.

Hij huldigt het geloof, de beginselvastheid en het onvoorwaardelijk vertrouwen in het recht, van dezen man, die een hoog en eerbiedwaardig rechterlijk ambt verliet om als hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam voor zijn overtuiging in de bres te springen. Maar voor den anti-revolutionair Lohman is de Bijbel het hoogste gezag; met scherpe logiek wordt die stelling door Sch. afgebroken.

En nu de groote strijdschriften voor de Roomsche Kerk in de 3e en de 4e reeks.

Hier zijn we getuigen van gevechten tusschen reuzenkampioenen. Want in de wereld der ideeën zoo wel als in die van de feiten is het

(1) Aangehaald bij BAUNARD: *Le doute et ses victimes*, p. 339.
(2) *De Gids*, jrg 1876.

oorlog altijd maar aan. In vollen wapendos treden de groote gedachten tegen malkander in 't krijt: Aan deze zijde de leer der katholieke Kerk in haar blanke trouw aan Christus' Evangelie en in haar wondere evolutie onder de leiding van den geest Gods; aan gene zijde de menschelijke rede met haar 19-eeuwsche wetenschap, schitterend als een veropenbaring; aan den eenen kant de verklaring van 's Pausen onfeilbaarheid; aan den anderen kant de vrijdenkerij op weg naar « l'infinie perfectibilité de l'homme ».

Vreeselijk bliksemen de zwaarden in de duisternis van den strijd. Maar Schaepman ziet: « Post tenebras lux! » « Voelt gij het, hoe, midden onder de physieke rampen, de kwalen en jammeren van krijg en dood, de zedelijke hergeboorte stil maar krachtig haar werk vervolgt? Geene eeuw als de onze, in alles wat stoffelijken vooruitgang, wat den bloei der nijverheid betreft. Het zedelijk leven, — helaas, ging het niet in spot of twijfelzucht, in ongeloof of ziekelijke aandoeningen te loor? Maar onder de daverende slagen van den oorlog is de looden klok, die de geestkracht der volkeren overdekte, vergruizeld; bij het dreunen der bazuinen zijn de sluimerenden uit hun doodslaap opgestaan. Vreeselijk vaart het wraakgericht Gods langs de wereld; al wat met het kwaad boeleerde, al wat den geest des gezags verwierp viel of wankelt ten val. Nog zijn al de dingen niet voltrokken, nog hangen zwarte, zware wolken aan den horizon. Maar helder schittert op dien donkeren achtergrond de boog met zijne zeven kleuren, het teeken der belofte, dat de God des levens der menschheid geschonken heeft. Neen, de dood zal de menschen niet meer beheerschen, al wordt de maatschappij, waarin zich het kwade, het oproer belichaamde, het offer des doods. Onverdelgbaar is het levensbeginsel, door den menschgeworden God in de wereld gelegd, maar onverbiddelijk ook is de wet des levens: « *Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem.* »

« Over verleden en toekomst der Kerk » is een historische bespiegeling, veeleer dan een strijdschrift; maar dezelfde zending vervult het toch. Met reuzenschreden stapt Dr. Sch. van de eene eeuwgebeurtenis naar de andere over. Ieder geschiedenisperiode levert haar groote feiten als zoovele steentjes tot een mozaïek, waarin de onvergankelijkheid van de Kerk in marmeren letters de tijden tart. Lijk het ijzervijlsel in de natuurkundige proef van 't magnetische veld, zoo komen de eeuwen zich ordenen om den zeilsteen der geschiedenis:

Gij Simon, Jona's zoon, zijt Petrus, rots der Kerke,
Die 'k als mijn bruid begroet; en wat de Hel ook werke,
Wat krachten ze ook ontplooi, wat stormen ze ook ontloei,
Mijn machtwoord breekt de golf en stilt het stormgeloei (1).

(1) SCHAEPMAN, *De Paus.*

Drie groote perioden onderscheidt Sch. in het leven van de Kerk: de lijdende, de heerschende, de strijdende. Het tijdperk van Catacomben en Coliseum; het tijdperk van Charlemagne en St Thomas van Aquinen; het tijdperk van Luther en Voltaire.

« Deze derde periode der Kerk zal misschien in veler oog de minst schitterende zijn. Toch is zij de meest buitengewone..... Noch de mensch, noch de menschheid vermogen hun hoogste ontwikkeling te behouden. Naast de laatste trede, die naar boven voert, ligt de eerste, die naar beneden gaat. Eén oogenblik lang schittert de bloem in vollen geur en kleur, het groeien en bloeien heeft uit, het verwelken begint. Eén dag lang staat de mensch in zijn volle mannelijkheid, morgen begint hij grijsaard te worden en ten grave te gaan. Alle menschelijke maatschappijen deelen in dat lot. Op de hoogste schittering volgt het dalen der zon. Eéns baren de vorstelijke geslachten den koning, dan volgen de rois-fainéants. De wet der vergankelijkheid is de grondwet van het menschelijk bestaan, daar is geen behoud, daar is geen verdediging tegen haar. Alleen de Kerk van Christus staat boven deze wet, zij is onvergankelijk eeuwig oud en jong..... »

De opvatting van de geschiedenis door Sch. heet partijdig bij velen.

Wat is onpartijdige geschiedenis? Is het een photographie, waarop de trekken van de verleden tijden staan geprint met mathematische juistheid van lijnen, waarop feiten en personen met alle schakeeringen van licht en donker zijn afgedrukt door de toovering der zon; waarop de stralen uit het hart van dien hemel, die enkel op den jongsten dag een vonnis spreken zal, — niet komen werpen een aureool voor het goede en een hellebrand voor het slechte, — maar deugd en misdaad in hetzelfde lichtbad doopen? Is dat onpartijdige geschiedenis? Dan is het geen menschenwerk. Geen enkele van ons geslacht heeft ooit in zoo'n camera obscura een blik mogen slaan.

Maar geniale schilders zijn er geweest... Met hun rijk palet zijn ze gedrongen in de schachten, waar de tijden liggen begraven; en daar schittert geen eeuwig klare zon; op die grijze mummies viel enkel het licht uit hun twee oogen — flikkerend van genie, ja 't is waar — maar toch altijd twee menschenoogen. Voor het schoone hebben ze in verrukking gestaan; voor het leelijke hebben ze gesidderd van afgrijzen: het schoone en het leelijke, zooals zij het zagen. Dan hebben ze met een hand, bevend van geestdrift of verontwaardiging, het penseel genomen, en *Annales* of *Discours sur l'histoire universelle* of *History's of England* geschapen.:.

't Is partijdige geschiedenis.

Zoo heeft ook Schaepman partijdige geschiedenis geschreven...

Maar ik hoor Sainte-Beuve die zegt: « *Il faut être sceptique pour être impartial.* » De sceptische Goethe verbetert al dadelijk: « Aufrichtig zu sein, kann ich versprechen, unparteiisch zu sein aber nicht. »

Ik wensch voor de rest dat al degenen, die in Nederland zweren bij Fruin of Moll, eens bladzijde 74 en 75 mochten onder oogen krijgen van Morison's studie over Macaulay.

« Godsdienst en Volkswelvaart » heet een lang artikel, waarin Dr. Schaepman met al de kracht van zijn polemisch talent tegen de Laveleye uitvaart.

De Belgische staathuishoudkundige had in zijn « Revue de Belgique » van Januari '75 een artikel geschreven, waarin hij tot de slotsom kwam dat het protestantisme voor de ontwikkeling der volken gunstiger is dan het katholicisme. Hierop heeft Sch. geantwoord: Voet voor voet volgt hij de Laveleye's bewijsvoering en maakt door immer klemmender betoogen de lauwerkroon van wetenschap en waarheidsliefde los die kliekmannen om de Laveleye's hoofd hadden gevlochten.

Het is onwaar dat het Katholicisme den stoffelijken en verstandelijken bloei der volkeren belemmert.

Het is een spotternij te beweren dát het zedelijke peil bij de Protestanten hooger staat dan bij de Katholieken.

Het is domheid of lafheid het Katholicisme de slavernij te heeten en het Protestantisme de vrijheid.

« Een weinigjen ernst en een weinigjen waardigheid, mijne Heeren, ook waar het geldt de bestrijding der Roomsche kerk. Het gaat waarlijk niet aan, haar alles toe te dichten wat u in uw onwetendheid of in uw haat bevalt. Eerlijke strijd zoo gij kunt, en anders de kampplaats af. »

Maar de brandende vragen van den tijd, die dan ook de meeste polemische bladzijden vullen van de laatste twee bundels zijn : het Vatikaansche Concilie en de wereldlijke Souvereiniteit van den Paus.

In de merkwaardige inleiding aan de IVe reeks en in « Duitschland en het Vatikaansche Concilie » leven we in Rome de groote gebeurtenissen van 1869-70 mee, Bij uitnemendheid dit laatste opstel toont ons Sch. in zijn volle polemische kracht. Het is gericht tegen den apostaat Friedrich, en zijn « Tagebuch, während des Vatikanischen Concils. » Deze geloofsverzaker had gemeend zich zelven een voetstuk te bouwen met het Concilie te schelden een werk van domheid en Jezuiterij. Met argumenten die bonzen als plethamers, uit de diepste schachten van godgeleerdheid en kerkelijk recht en geschiedenis te voorschijn gehaald, valt onze Dr. den geleerden Friedrich op het lijf. En als hij ligt nedergeveld, dan snijdt de vlijmende ironie nog door zijn duizelend oor : « De groote bron waaruit deze geschiedschrijver zijn zeggen put is de onbereikbare « Man. » — « Man sagte mir, » « man erzählte mir »; « man theilte mir mit » — waar men deze uitdrukkingen ontmoet kan men zich voorbereiden op een lagen trek. « Man » en « Ich » zijn de twee groote personen in Friedrich's Dagboek. Het zou echter onrechtvaardig zijn niet te vermelden dat « Ich » toch de grootste is der twee. »

Had ik te veel gezeid, lezer, toen ik op een vorige bladzij sprak

van verwantschap tusschen Sch. en Veuillot? Voelt ge 't hier niet : « ...Daar is een goddelijke ironie, een spottend lachen Gods dat zich openbaart in Nabuchodonosor gras etend met de runderen. »

Als men ooit een boek verzamelt uit alle letterkunden met een opschrift als « Génie du Christianisme » of zoowat, dan zal men de volgende Nederlandsche bladzij niet mogen vergeten :

« De weg (er is sprake van Friedrich) is deze. Men gelooft kinderlijk, eenvoudig, rein. De kennis des geloofs wordt grooter, het hart begint warmer te voelen, de geest gelooft denkend en denkt geloovig. De weelde der kennis vervult de ziel. Ook de kennis neemt toe, de wetenschap stelt haar wereldruimten open, de verbazing lokt, de bewondering doet naderen, de geestdrift grijpt toe. Verder, verder die werelden in, hooger, hooger naar de toppen der bergen, die alles beheerschen, aan wier voet het heelal zich ontrolt. Is het geloof verdwenen! Neen? Men draagt het mede, niet als de dagelijksche spijze, maar als een toegift, somtijds in kleiner mate genuttigd. Met hoog geheven hoofd, met trillenden stap gaat men de lichtbaan der wetenschap op. Sterft het licht des geloofs in dien glans? Nog niet, maar het schittert niet meer. Daar ginds zetelt de wetenschap, trotsche Koningin in haar blauw gewaad met sterren gezoomd, in de wemelende schittering harer kroon, die dof schijnt bij den glans der oogen, trotsche Koningin nu haar hand den scepter beurt, die banen trekt langs de hemelen en de diepten der aarde opent voor het licht. En hier gaat het geloof, edel maar arm, in het witte linnen kleed, dat de vleugelen verbergt, met het kruis ten last en ten steun, zonder krone, zonder diadeem, — soms vlecht de zon een lichtkrans om het hoofd.

Wordt men der edele vrouw, die het kind geleidde, ontrouw om der Koninginne ter wille te zijn? Dat nooit. Alleen laat der Koningin haar eere als Koningin. Vasalle zij wie vasalle is. Gehoorzame, wie dienen moet.

Daar is veel veranderd. Men weet en denkt zonder geloof. Geen geloof dan in en door de wetenschap.

De strijd ontbrandt. Het geloof laat zich niet bij de hand nemen en ten troon voeren en knielt niet zoo op eenmaal voor de wetenschap. Gij meent het zoo gemakkelijk te doen, gij hebt uw vasalle reeds tot de trappen geleid — daar ontplooit zij de vleugelen in den gouden stroom van het licht, het licht meevoerend als den sleep van haar kleed.

En gij blijft alleen met uw wetenschap! » (1)

De wereldlijke souvereiniteit van den Paus!

(1) In naam van zulke bladzijden, vergeven we al gauw aan Dr. Sch. een oogenblik overhaasting, b. v. waar hem ontvalt :

« Hun zwijgen of hun tegenspraak zou een wanklank zijn », bl. 55, III• deel.

Na de noodlottige September-maand 1870 schreef de dichter :

Wij bidden en wij weenen
Van schaamte, smart en rouw
Maar door de tranen henen
Weerklinke onze eed van trouw (1).

En waarachtig bij bidden en weenen heeft Schaepman het niet gelaten. In het « Romeinsche Vraagstuk », in « de Twee Oorkonden », zoowel als in tal van redevoeringen, elders te vinden (bijzonder de grootsche protest-meeting te Utrecht '88 en de Rede te 's Hertogenbosch in '95) heeft hij de gelauwerde overwinnaars roovers en dieven gescholden, de logen- en bedrogwet der Waarborgen aan de kaak gesteld, Europa haar lafheid in het aangezicht geworpen en de hulde van zijn gloeiend hart aan den Pauskoning gebracht. Met Bollandistische taaiheid heeft hij de rechtsquæstie doorgestudeerd en doen zien dat l'Italia una een spotnaam is, dat de Paus zonder Rome geen onafhankelijkheid heeft, dat, met het nationaliteitsbeginsel als grondslag van een statenbond, de Kerkelijke staat een zegen voor Italië zou zijn; dat de oplossing van het Romeinsche Vraagstuk een zaak is van Europeesch belang.

Ook den grooten Gladstone heeft Schaepman de vuist op de borst gezet, en hem toegeduwd of het « zelfbedrog of ijdelheid » was in zijn « Rome and the newest fashions in religion » en « Italy and her Church ». Met onmeedoogende waarheidsliefde legt hij de zwakke zijde bloot van dien sterke en toont hij de geroemde veelzijdigheid van diens geest aan een jammerlijke veelzijdigheid van karakter gepaard. De man, die vroeger zoo schoon jegens de katholieken handelde, dat men hem dwong op den duur openlijk te betuigen niet tot den schoot van Rome te zijn teruggekeerd, diezelfde man treedt nu op met schotschriften tegen het Vatikaansch Concilie en tegen de wereldlijke macht van den Paus. Betreurenswaardige val! De edele premier van Engeland komt terecht in den ellendigen club van den Italiaanschen minister Minghetti! Op Gladstone's eerste libellum hadden Newman en Manning geantwoord. Voor 't laatste heeft hij met Schaepman te doen. Als met stormrammen beukt Schaepman Gladstone's vesting en slaat ze tot gruizel : verbitterde hoogmoed hield er zich achter schuil. In 't voorbijgaan past hij ook den apostaat Von Schulte eens de maat.

In « Judae Iscariotes apologia pro vita sua » komt de beurt aan den oud-katholieken bisschop Reinkens die in '76 Revolution und Kirche schreef, en het venijn dat hij sedert het Vatikaansche Concilie kweekte in zijn boezem uitspuwde in de stelling : « De Kerk is de gezworen vijandin van den Staat. » Eerst geeft Schaepman een schets van de oud-Katholieke richting; dan bonst hij Reinskens met mokerslag op moker-

(1) SCHAEPMAN, *Nieuwe Gedichten*, bl. 13.

slag den grond in, tot hij terechtkomt in den diepsten hellekring van Dante... bij Judas. Eindelijk slaat de goede Wachter nog een blik van liefde en trouw op zijn lijdende Moeder... en men voelt in dat slotwoord al zijn hartebloed koken.

Naast de strijdkreten, de juichtonen. Naast Friedrich en de Laveleye « de Piusfeesten te Rome in '69 », « Rome » ('70), « Uit de gevangenis van het Vaticaan » ('73), en « Rome en de Paus » ('77).

Van Schaepman's lyrische ontboezemingen op « de Paus » in proza en verzen bestaat de weerga niet; en met de bladzijden over Rome, geschreven door St. Leo den Groote, door Gerbet, door Veuillot en door Schaepman, ware een van de schoonste boeken saam te lezen, ooit door menschenhand geschreven.

Kon het wel anders of hij die het grootsche zoo lief heeft, moest al wat hij aan geestdrift bezat, doen opvlammen in jubelpsalmen aan dien Pius, « den koning zijner eeuw », den koning martelaar, den man van liefde en den man van kracht, den man van het Christus-lijden, maar ook van de Christus-zegepraal. Schaepman's hart zingt zoo lang en zoo luid, de feestbazuin klinkt zóó voortdurend schel, dat men wel met Franciscus zou roepen : Satis, Domine, satis! zooveel verdraagt mijn aardsche zwakheid niet! Dit gelde echter niet als een grief, want wellicht kon Schaepman aan ons, kleine menschen, dan antwoorden : Hadt ge een ziel lijk Joannes, ge zoudt er tegen kunnen rusten op de borst van den Meester!

Niet enkel den geloovige valt hier te bewonderen; hier kunnen allen zich overtuigen van de kracht die er ligt voor den kunstenaar in de geestdriftige trouw aan zijn ideaal. Nog geen greintje van dat jongelings-enthusiasm is bij den vijftiger verloren gegaan, nog geen zenuw verslapt, nog geen spiertje verlept, nog geen aartje verdroogd : « Dat geloof en die hoop en die liefde, schreef hij in '98, zijn bij mij dezelfde gebleven. Geen jaren, geen vierde of geen helft van een eeuw veranderen iets aan deze dingen. Integendeel, ik gevoel mij ten opzichte van dit alles jonger dan in de dagen der jeugd. »

Artisten en artistjes met inspiraties als modegrillen, ziedaar wat het zegt, op zijn twintig jaar een ideaal te kiezen, staalstoer schietend met zijn diamanten wortels in een bodem van graniet, statig stout zijn eeuwigen top geheven in een eindeloos rijk van hemelblauw en zonnegloed!

Schaepman's geestdrift is als een golfstroom in den oceaan van ons koude Nederlandsche letteren. Of is er geestdrift bij de jongeren misschien? Hemel! ze moeten meestal nog leeren dat enthusiasm enkel het kind van de oprechtheid kan zijn!

Het opstel « Rome » is een geschiedenisboek, omgeschapen in een hymne. Waar het Rome geldt, schrijft Sch. geen historie, hij zingt ze met tonen, die bijna van dees aarde niet zijn. Nergens beter dan hier heeft hij getoond dat Rome de bron is van zijn geestdrift, de zenuw en spier van zijn kracht, de vlammende kern van zijn liefde, de bloem van zijn heerlijke kunst.

« Rome... nu ik dien naam neerschrijf is het of mij de kracht tot verder schrijven begeeft. Waren eerbied, liefde en geestdrift hier voldoende, stond het mij vrij te spreken naar 's harten inspraak, hoe zou ik een hymne voor U zingen, o Rome, hoe zou ik trachten al wat de gedachte aan teerheid en stoutheid, de taal aan kracht en welluidendheid bezitten kan, saam te vatten in een lofzang voor U, U, de Koningin der geschiedenis. Niet omdat ik U te zeer liefheb, deins ik terug voor het schetsen uwer beeltenis, maar omdat ik weet dat mijne hand slechts zwak de lijnen zal aangeven, die zoo diep gegrift staan in mijne ziel, dat mijn woord slechts flauw den gloed zal vertolken, waarmede uw aanschouwing vervult. »

« Rome, schreef hij elders, Rome is de liefde, die de eerste liefde is, de oudste liefde wordt en die de jongste liefde blijft, de eeuwige... »

Vraagt men nu tot synthesis een bondiger teekening van den man uit zijn werk: dit zij dan als slotwoord gezeid :

« Credo, pugno » heeft hij als motto doen printen op de omslagen van zijn boeken. Voegt men daarbij dat hij die zoo spreekt een man is van buitengewoon genie en verbazende werkkracht, dan zijn de groote trekken voor de teekening al aanwezig.

Geloover en strijder is hij uit één stuk. Halfheid is hem een vloek. Hij zegt met de Schrift : « Wijl ge noch koud zijt noch warm zal ik u braken uit mijn mond. »

Niemand is meer ultramontaan dan hij; maar — of liever dus — ge zult in gansch Nederland geen beter vaderlander vinden.

Al zijn sympathieën zijn voor het grootsche. De feiten, die geen wereldfeiten zijn, tellen niet bij hem. Zijn vrienden zijn de reuzen die een aardbol torsen kunnen.

Men weet in Holland wat het is, als die man van eikenhout en ijzer tegen de stroopoppen aanstoot. Hij gaat naar zijn doel, en niets of niemand kan hem een duimbreed doen afwijken. Zacht is hij niet, en in zijn « colère de l'amour » krijgt niet enkel de zaak, maar ook de persoon soms een duchtig pak slaag; want, al heeft hij zijn « Corviniana » begraven, toch gevoelt hij soms nog groote lust « den boef bij de keel te grijpen, en hem de knie op de borst te zetten; en terwijl hij met de eene hand den gorgel omklemt, neemt hij met de andere het gloeiend witte ijzer en brandt den bureaulist van Pilatus een merk op het voorhoofd dat alleen het berouw kan wegnemen. Hij zou zijn leven geven indien de gestrafte daardoor dien traan van berouw kon weenen. Maar eerst de straf. »

Moet hij strijden, dan is hij echter nooit venijnig, of bitter of boos; veeleer opgeruimd, vroolijk en zelfs goedlachs. Zijn levensernst is gekruid met levenslust.

Zijn ontwikkeling als wetenschappelijk man is verbazend. Al de groote veropenbaringen van het menschelijk vernuft neemt hij op in

zijn geest; als wijsgeerig kenner van de geschiedenis zal hij zoo gemakkelijk zijn weerga niet vinden. Hij heeft een open oog voor de ontdekkingen onzer eeuw op natuurkundig gebied, maar hij walgt van haar zedelijke laagheid.

Hoezeer hij ook een man zij van kennis, toch is hij eerst en vooral enthusiast. Door al wat hij schrijft of spreekt bruist de allesverterende gloed van zijn heilige overtuiging. 't Is doorgaans zijn zaak niet, in scholastischen vorm streng methodisch van atqui tot ergo te gaan. Uit het stof der boekengeleerdheid haalt hij met onvermoeide studie de waarheid op; en dan werpt hij ze de wereld in, gedost in het stralende kleed van de geestdrift.

Zijn veelzijdigheid en zijn enthusiasm concentreert hij op één vast, onwrikbaar doel; en dát is de kunst der grooten van ons geslacht.

Eenig in ons letterkunde is zijn stijl. 't Is of de taal het voelt dat die man ijzer heeft in zijn dwingende vuist. Zijn woord geeft juist en onmiddellijk weer wat hij denkt, wat hij voelt. Iedere aandoening bij hem heeft haar taal. Zijn stem kan ruischen over onze ziel als een stroom des levens, of ons voorbijvliegen als de bliksem die ratelend treft, of ons kinderlijk lustig een lied zingen bij 't plukken van bloemen.

Om officieele taal bekreunt hij zich niet heel erg. Bij 't hooren van : « *onder* dit opzicht », « *van* dit oogpunt », « meerdere » in den zin van « verscheidene », « op de eerste plaats », « passend » voor « gepast » enz. zal meer dan één schoolmeester in bezwijming gevallen zijn.

Onmogelijk is het Schaepman te lezen en aan het woord van Pierson niet te denken : « Een stijl fraai te noemen, wekt bij elk ernstigen schrijver een glimlach. Een fraaie stijl is even fraai als een fraai geschilderde degen. Een stijl duldt geen adjectief. Men heeft een stijl of men heeft er geen. Stijl heeft elk die zijn woorden zoo drukt in het geheugen zijner lezers, dat zij tot hun blijdschap of tot hun ergenis die woorden niet meer kunnen vergeten. Wanneer dit niet kunnen vergeten den lezer tot ergenis verstrekt, heeft stijl onder ons zijn schoonste doel bereikt. Want wij, Nederlanders hebben naar mijn meening aan niets dringender behoefte dan aan prikkels, die wekken, die opscherpen, die geen rust laten. Verregaande onaandoenlijkheid is onze nationale hoofdzonde. Wat maakt bij ons op het gebied van den geest een diepen indruk? Waarvoor kiest men met eenige hartstochtelijkheid partij? Wij zijn helaas een volk dat drie maanden lang een demissionnaire kabinet verdraagt. Deze vlek is uit onze geschiedenis niet meer te wisschen. Indien een Jeremia onder ons opstond zou voor dezen patriot Berlijn niet de plaats innemen van Babylon? » (1)

---

(1) PIERSON. *Wijsgeerig Onderzoek* : Prolegomena over Esthetiek, Inleiding.

In een tijd van zenuwmannekes en neurasthenieken; in een tijd van eau de Cologne om lekker te ruiken en stalen pillen om zich op zijn twee beenen recht te kunnen houden; in een tijd dat men tusschen Thabor en Sinaï wandelen kan met de vraag van Pierre Loti op de lippen : « Waar is nu een restaurant? Ik krijg dorst »; in een tijd, dat Ibsen koning is en Zola tamboer-majoor, kunnen de werken van Schaepman voor velen een Bethesda-bad zijn.

Maar wij allen, we kennen oogenblikken waarop de doodsangst der ontmoediging klauwt naar ons hart; waarop we ons armen in een kruis over ons borst moeten slaan, opdat we zouden bewaren wat moeder ons heeft geleerd. Als men op zijn jongelingsbaan naar 't Excelsior daar zoo ineens vóór den afgrond der verleiding staat, of als men dreigt te vallen onder 't gewicht van gebroken illusies; als men moet worstelen door de drommen heen om niet te worden meegesleept langs hier naar den prediker, die het uitgalmt van zijn wetenschappelijken troon : « Die Erfahrung und die Betrachtung beweisen dasz das Nichts dem Leben vorzuziehen ist » (1); en langs daar naar de hunkerende massa's die 't woord herhalen van den kleinen roi de Rome : « Laissez-moi jouer dans cette belle boue (2); als men 't geschater der menigte hoort rondom zich omdat men alleen den moed heeft gelukkig te zijn — dan geen nood! zoolang men een traan van liefde en van bewondering kan laten vallen op werken als die van Mgr. Dr. Schaepman.

JULES PERSYN.

(1) SCHOPENHAUER.
(2) 't Woord is aangehaald door LASSERRE in zijn *Préface à l'Homme* van HELLO.

BOEKENNIEUWS.

Kulturstudien von Dr. RICHARD VON KRALIK. Münster i/W. Verlag der Alphonsus-Buchhandlung, 1900. Kl. 8° 361 bl. fr. 2,50.

Kralik, de Oostenrijksche kunstkenner en geleerde, is ons reeds door eene rij van werken bekend, die hunne eigenaardige waarde hebben wegens hunne gezonde kunstbegrippen; deze berusten op het standpunt, dat de kunsten als uitvloeisel van bovennatuurlijke gaven moeten worden beschouwd.

Als voorbeeld daarvan dient het door hem in 1892 uitgegeven werk *Welt-Schönheit, Versuch einer allgemeinen Aesthetik* (Wien K. Konegen). Zoo toont hij b. v. aan, hoe zekere, algemeen als zoodanig erkende schoonheden, na schijnbaren ondergang, telkens zich weder verheffen en gehuldigd worden en herinnert hoe Shakespeare de ware kunst betrachtte als een spiegel der natuur van een zeker tijdperk.

Het voor ons liggende werk is geene schildering van tafereelen des uiterlijken levens van den mensch, maar omvat eene rij van schetsen uit het godsdienstig en wereldlijk bestaan, bijzonder met terugblik op het christelijk en sociale leven door de kunst.

Zoo vindt men hier een hoofdstuk *Katholische Kultur-aufgaben*, waarin de ontwikkeling der beschaving bij den overgang der heidensche wereld tot de christelijke met scherpe tonen wordt geschetst; zoo volgt eene schets van den tegenwoordigen toestand der katholiek getinte letterkunde, waarin aangespoord wordt tot het zoeken naar de hoogste en edelste ideeën, ter sterking van onzen schoonheidszin. Over volksboeken, over de Graalsage, over geestelijke tooneelwerken en de toekomst van het tooneel wordt op geestige wijze verhandeld. Over kerkmuziek worden de meest gezonde raadgevingen medegedeeld, en eindelijk een hoofdstuk aan *Die Wiener Klassiker der Musik* gewijd.

Kralik, zelf een Oostenrijker, beschouwt Weenen als het middenpunt van waar, met de oudste tijden te beginnen, de muzikale beweging is uitgegaan, en als de stad, die zelve oorzaak is geweest dat andere middenpunten der toonkunst haar de aloude eer hebben afgenomen, of trachten af te nemen.

Na over de vroegste en latere middeleeuwen te hebben gehandeld, vervolgens die van Maximiliaan en Karel V als tijdperk van muzikalen bloei te hebben doorloopen, treedt de schrijver in nadere bijzonderheden over de vijf helden der Weener toonkunst : Gluck, Haydn (met zijne vroolijke vroomheid), Mozart (« eerst in later dagen » door den schrijver hooggenoeg geschat), Beethoven met zijnen miskenden diepzinnigen « humor » en eindelijk Schubert, die de vroolijke natuur niet aanzag « mit dem derben Auge eines Niederländers, sondern mit dem verschönernden Auge des Romantikers, der seine eigene Gefühle allem aufprägt. »

De schrijver komt tot het besluit, dat een terugkeer tot de eenvoudigheid der toonzetting van Gluck niet uitgesloten is (Gevaert heeft dezelfde gedachte), want (gelijk Gluck zeide) « die Zeit riecht wieder allzusehr nach Musik ». De muziek blaast zich te zeer op. « Door overmaat van middelen, meent de Schrijver, mist men soms het doel en de ware uitdrukking. » *Quod probandum.* « De muziek », zegt hij, « moet trachten meer algemeen op het geheele volk te werken, zooals Tolstoï ook beweert. »

La Mutualité en Belgique par ALBERT SOENENS, avec la collaboration pour la partie fiscale de D. PERPÈTE. Bruxelles, Ve Ferd. Larcier, 1901.

Een hoogst nuttig boek, dat wij in handen zouden willen zien van al wie in maatschappelijke zaken en inzonderheid in maatschappijen van onderlingen bijstand belang stellen.

In deze laatste 4 of 5 jaren zijn de mutualiteiten, bijzonder de ziekenkassen en de pensioenmaatschappijen, als paddestoelen zoo dik overal opgeschoten, en met hen ook de boeken en vlugschriften die er over handelen. Wie zich hiervan wil overtuigen hoeft slechts de bijna volledige boekenlijst te doorloopen, hier gegeven, en bevattende 409 Belgische werken. 't Meerendeel echter zijn vlugschriften voor 't volk of practische handboeken voor 't inrichten van volkswerken. Mr Soenens, in 't boek dat hij aanbiedt, een uittreksel uit het groot werk *Pandectes Belges*, heeft niets wat de mutualiteit aanbelangt willen aan kant laten, maar de bestuurders van volkswerken zullen bijzonder tevreden zijn omdat zij hier de principepen en de menigvuldige rechtspunten die zich voordoen, zoo klaar uiteengezet vinden. Ook de rechtsspraak aangaande de mutualiteiten is volledig medegedeeld. Zoo zullen het verschil tusschen de erkende en de niet erkende maatschappijen, de kwestie der reglementen van inwendige orde en wat zij mogen bevatten, de kwestie der boeten, de kwestie der getrouwde vrouwen, leden van mutualiteiten enz., dank zij dit boek, veel beter gekend geraken dan zij het gewoonlijk zijn. Wij mogen de kwestie der volksapotheken niet vergeten die duidelijk uiteengedaan is.

De gewone methode der *Pandectes belges*, hier gevolgd, vergemakkelijkt veel het gebruiken van dit werk ; indien wij ons twee aanmerkingen mogen veroorloven ware het dat wij in eene 2e uitgaaf wat meer zouden willen krijgen over de landelijke mutualiteiten die nu wat kort behandeld zijn ; voorts schijnt het ons ook dat schrijver wat veel belang hecht aan sommige werken, die toch maar van tweede of derde hand zijn.

E. Vl.

Das tägliche Brot, CLARA VIEBIG, roman in 2 deelen, 3e uitgaaf. Berlijn, Fontane, 1901. Pr. 8 m.

Deze roman is in Duitschland het boek van den dag en dat is zeer begrijpelijk. Waarlijk belangwekkend, nieuw en dankbaar is het thema dat de schrijfster — Mevrouw Kohn uit Berlijn, Clara Viebig is haar deknaam — heeft gekozen, de ellende namelijk van de dienstbodenwereld.

Een feministische tendenzroman is het werk op verre na niet : niet haat preekt de dichteres, maar liefde. Het boek is doordrongen van het innigste medelijden met die arme sukkels, met die vrouwen die ternauwernood voor iets anders kunnen zorgen dan voor hun *dagelijksch brood*, die zwaar lijden aan geestelijk en stoffelijk gebrek tegelijk, maar daarom wordt het niet onrechtvaardig voor de meesters.

Niettemin bevat de roman voor hen een ernstige waarschuwing. Het zich « laten dienen » brengt een zware verantwoordelijkheid mee waaraan veelal niet gedacht wordt; er is een menschlievende toenadering van noode om de kloof te dempen die thans meer dan ooit tusschen bedienden en gedienden gaapt.

Het is de roman van één, of liever van twee dienstmeiden, die van den buiten naar Berlijn komen, en wier lot een verschillende wending neemt naar den aard van hun zeer gelukkig contrasteerende karakters. De eigenlijke heldin, de arme « Mine », is een der aangrijpendste en der waarste figuren die ooit door de fantasie eens dichters werd geschapen. En met welke plastische kunst is de wereld geschilderd waaruit ze stamt en de wereld die zij binnentreedt. Door dit werk, dat uitsteekt èn door het levendige der karakterteekening èn door den zekeren gang der handeling, komt Clara Viebig aan de spits van Duitschlands schrijfsters — wat haar vroeger werken reeds lieten verwachten — en zeggen dat ze eerst in 1896 begon te schrijven. Dit boek is bovendien een liefdewerk. H. BISCHOFF.

Van twee Koningskinderen, door OMER WATTEZ. — Delille 1901, 24ste nr der Duimpjesuitgave.

Vooraf eene kleine bio- en bibliographie van Omer Wattez, door den uitgever.

Hier hebben wij het met eene tweede uitgaaf te doen, bewijs dat de idylle *Van twee Koningskinderen* bijval geniet.

Het waren twee conincskinderen
Sy hadden elcander so lief,
Sy conden bijeen niet comen
Het water was veel te diep.
Wat deed sy? Sy stac op drie keersen,
Als 's avonds het dagelicht sonc....

Wie kent niet dit oud gemoedelijk lied?

Men zou haast zeggen dat Wattez het heeft willen uitwerken: 't geldt hier ook twee koningskinderen, Bert en Nilde, kinderen van Zuid-Vlaamsche boeren, zij hebben malkander lief, maar de Schelde scheidt ze. Wat doet Nilde? Ze steekt haar lampken aan als ze wil dat Bert komt.

De ouders en broeders van Nilde zouden deze liever t' huis houden; ze boeren achteruit en Nilde heeft immers twee goe armen aan 't lijf. Maar Bert gaat 's nachts zijn Nilde halen, en zoo krijgen ze malkander.

Wattez kan gemoedelijk vertellen, hij doet het in eene eenvoudige en, twee, drie zinnen uitgezonderd, in vloeiende taal. Hier en daar zou men wel wat bijzonderheden willen laten vallen, of sommige toestanden minder vreemd aangebracht zien. Zoo het XXVe kapittel, dat kon wegblijven; zoo de dompelaar die in den waterput valt (bl. 112), opdat Nilde op zijn geroep in de deur zou komen, en Bert, die daar al lang stond, haar toch eens zou zien... Maar dat zijn kleinigheden; de lezer zal ze licht den schrijver vergeven, deze schrijft zoo gaarne van zijn Zuid-Vlaanderen; alle hoeken en kanten, wil hij vermelden, en hij is zoo waar, zoo Vlaamsch.

E. VL.

De Zorg. — *Vijf en twintig liedjes* ter bevordering van het Werk, de Matigheid en het Vooruitzicht, met muziek in noten en cijfers, door JOZEF DE GROOF-MAST. — Gent, Siffer, 1901. — 1,00 fr.

Bij het schrijven van dit boekje had de schrijver zich voor doel gesteld de deugden van werkzaamheid, onthouding en spaarzaamheid te doen kennen en oefenen. Ook mogen wij van hem geene hooge dichterlijke waarde vergen. Meer dan eens klinken de verzen wat zonderling, maar, laat ons niet uit het oog verliezen dat dit geschreven werd voor den arbeidersstand. Wat de muziek aangaat, deze is heel eenvoudig en gemakkelijk om zingen. Wij hopen dat de schrijver met zijn werkje veel goed zal stichten onder de arbeiders. J. K.

Les grandes lignes de l'Économie politique, par VICTOR BRANTS, 3e édit. Louvain, Ch. Peeters, 1901.

« Wij plaatsen op dit boek de melding *3e uitgaaf*. Een groot deel der stof werd immers reeds behandeld in drie boeken die vooraf zijn gegaan : *Lois et méthode de l'économie politique. — La lutte pour le pain quotidien. — La circulation des hommes et des choses.* Elk dezer deelen werd tweemaal uitgegeven ».

Zoo lezen wij in de voorrede. Wie met dit lijvig boek (615 bl. octavo) van den Leuvenschen hoogleeraar kennis maakt, zal wel rap overtuigd zijn dat hij hier niet enkel te doen heeft met een herdruk, maar met een nieuw werk.

Prof. Brants schreef het voor zijne studenten; maar zoovelen stellen hedendaags belang in de staathuishoudkunde dat wij niet mogen nalaten de aandacht op dit boek te vestigen.

Over beginselen van staathuishoudkunde zijn er boeken geschreven met de vleet. Het werk van hoogleeraar Brants heeft dit gemeen met de beste onder hen dat het met veel methode geschreven is, door iemand die niet enkel de hedendaagsche toestanden en stelsels kent, maar ook het verledene, die klaar en onpartijdig de beweegredenen voor en tegen vermeldt en een algemeen overzicht maakt van zijn studievak.

Aan dit werk echter is eigen dat het geschreven is door een katholieken geleerde, die katholiek is ook in staathuishoudkunde, en weet dat deze moet onderworpen zijn aan de wetten van godsdienst en zedenleer. « Ce qu'il faut combattre avant tout et partout, c'est la séparation de la vie économique et de la vie morale, cette mensongère indépendance qui ferait de l'homme *privé?* un Chrétien, et de l'industriel, commerçant etc., *comme tel*, ou *mammoniste*. De cette séparation, sont issus les plus grands maux. »

Katholieke werken over staathuishoudkunde bezitten we wel, maar veelal beslaan de punten die eerder van de wijsbegeerte afhangen er de groote plaats. Dit is hier niet het geval. Het boek blijft het werk van een staathuishoudkundige.

Wij kunnen hier in geen bijzonderheden treden; wij hopen genoeg gezegd te hebben opdat onze lezers die in staatshuishoudkunde belang stellen weten wat zij in 't werk van prof. Brants zullen vinden en gading krijgen het te lezen.

Eene bedenking nog : er wordt weinig, om zeggens geene bibliographie aangegeven. Schrijver zegt waarom « Il y a une foule prodigieuse d'écrits sur les questions traitées dans ce volume. Les citer tous est d'une impossibilité complète; et aucun ne s'impose d'une façon absolue. Dès lors, selon nous, c'est aux *monographies*, aux *cours approfondis*, aux *cours pratiques*, qu'il faut réserver l'analyse des sources. »

Wij meenen dat het goed zou geweest zijn eenige der voornaamste werken aan te duiden. Het boek van prof. Brants is bijzonder geschreven voor beginnelingen : studenten en liefhebbers van staatshuishoudkunde die zich in dit vak willen inwijden. De nieuwsgierigheid opwekken door

het aanwijzen van een boek, maken dat de lezer eens ga zien wat een specialist van dit of geen punt meent, kan, ons dunkens, niet schaden.

E. VL.

Regenboog uit andere kleuren en twintig Vlaamsche koppen (eerste deel), door HUGO VERRIEST. Gedrukt bij Jules De Meester, te Rousselare.

Eerw. heer Hugo Verriest stond, voor lange jaren reeds, op den voorgrond toen de leerlingen uit de bisschoppelijke gestichten van West-Vlaanderen de heugelijke *Vlaamsche beweging* in gang zetten. Zijne rondborstigheid, zijn mild en altijd gelijk- en welgezind gemoed, zijn helder verstand, zijne heel eigenaardige wijze van bemerken en spreken, hadden hem, vanwege zijne leerlingen van Rhetorica te Rousselare, een diepe achting en een onbeperkt vertrouwen verworven. Later trad hij menigmaal in al de steden van het Vlaamsche land als voordrachtgever op, en verwierf overal met zijn bekoorlijk woord den meesten bijval. Schrijven deed hij min; of beter hij schreef meest in studentenbladen, doch bleef onder een deknaam verdoken. « *De Nieuwe tijd* » een blad door hem en eenige zijner vrienden gesticht, heeft hem gedwongen zijn schuiloord te verlaten, en wordt sedert zijn bestaan, bijna wekelijks, met opstellen van Verriest zijne hand vereerd. De twee zooeven vermelde boekdeelen, zijn verzamelingen van eenigen dier bijdragen.

Het zij maar seffens gezeid dat de twee werken grooten ophef hebben gemaakt, en menigen lezer bewonderend hebben doen opzien naar den schrijver, die het wel ten rechte verdient.

In *Regenboog*, schildert Verriest sommige zijner landslieden met dewelke hij leeft, en die hij tot in het innigste van de ziel heeft doorkeken. Zijn kort voorwoord, een brief aan vriend Ambrosio, legt ons klaar zijn gedacht bloot. « Dikwijls, schrijft hij, hebbe ik mogen bespeuren, door U, hoe ons aardig volk vol slapende krachten zit, vol droomend goed, vol wachtend kwaad, vol wordenden vrede, vol dwingenden spijt, vol lust, vol wee, vol veerdig leven. Ik brenge U wat ik hier en daar gevonden hebbe en gezien : eenen regenboog; en hope dat gij hem goedwillig en genietend zult bekijken. »

In het eerste deel van de *twintig Vlaamsche koppen* (het tweede is tot heden niet verschenen) biedt hij ons tien mannen aan waarmede hij geleefd en gewrocht heeft, en in wie hij, kunstenaar, eene gedokene, ontluikende of glanzende kunstenaarsziel heeft mogen bespeuren : Dichter De Bo, Pieter Busschaert, Karel de Gheldere, Alfons Vanhee, Eugeen Van Oye, Gustaaf Delescluze, Albrecht Rodenbach, Constant Lievens, Renaat Adriaens en Kamiel Watteeuw.

Regenboog en *twintig Vlaamsche koppen* hebben, boven vele andere, deze verdienste de allergetrouwste weerglans te zijn van eene goeddoorkeken en diepgevoelde werkelijkheid.

Regenboog bijzonderlijk is een prachtig werk. Schrijver neemt zijne lieden waar hij ze vindt in hunne lompen, in hun armzalig hutteken, op het ziekenbed, op den akker, en beeldt ons zoo net hun lijf en hun stap en gansch hunne doening, dat wij, verrast, genegen zijn te roepen : Ik zie ze. Minder dan aan menig ander schrijver, past hem het mistroostig woord dat hij, in zijn eerste stuk, zijne veder laat ontvallen : « Kom eens hier, Meunier, en duim ze mij en boetseer ze, zooals gij dat kunt en giet ze in levend brons. »

Wie zal o. a. ooit den bedelaar vergeten « die de strate heeft ingezwolgen? » Is het niet waar dat hij onuitwischbaar in ons geheu-

gen staan blijft en daar « teekent zwart, in zwarte kobberoering, op den rooden glans der ondergaande zon? »

Daarbij Verriest is eene edele ziel. Waar schoonheid, grootheid, ellende, of vrede schuilt, Verriest voelt er meteen de diepe « zindering » van door gansch zijn wezen; en waar zijn oorbeeld te berde komt, daar staat het doorgeurd van zijne minnende en medelijdende ziel, als met wierook uit een heiligdom. Vandaar ook komt het dat wij waarlijk weenen over de zieke en overledene Alma; dat wij de kinderen en ouders genegen zijn, daar waar « Zwarte Armoe woont »; en dat wij zelfs Jan Braecke welgezind groeten al komt zijn handel niet altijd gansch overeen met het Recht dat hij anderszins, als ware 't eene Godheid, eerbiedigt.

In een woord gezeid, Verriest is geen dezer « realisten » die hun volk liefst in den modder zoeken en dan ons een onmeedoogend, walgelijk beeld voorstellen dat ons hert erbij keert; min nog een dier « pessimisten » (of hoe dat al genoemd?) die eeuwig en ervig een noodlot over het menschdom hangen, om dit naar ziel en lichaam plat te duwen, te onteeren, te verkrachten.

Neen! Verriest is geen bloote toeschouwer van 't menschelijk spel, maar een overgevoelig hert met snaren voor alle blijdschap, alle lijden, alle hoop: daarbij zijne schatrijke verbeelding vertolkt die stille aandoeningen met een heerlijk zingend en schilderend woord.

Hetzelfde daaromtrent mag van zijne *twintig Vlaamsche koppen* gezeid worden. Daar ook heeft hij het beeld van zijne vrienden naar de waarheid gevormd en in de genegenste gevoelens van zijn hert gebakken. Hij is zijne koppen zoo genegen dat hij, bij vreemden, soms den schijn heeft er lauweren rond te vlechten die zij niet verdienen. Voor dezen integendeel die de bedoelde mannen kennen, schijnt er niets dan waarheid door die genegene lofspraak.

Het zij enkel bemerkt dat de schrijver, waar hij aan de zielen roert, soms bij gebrek aan genoegzame zielkunde, soms bij gebrek aan woorden om *kortweg* de afgetrokken begrippen uit te drukken, door een overvloed van beelden zijne gedwongene armoede verhelpen wil, en ons dan wel eens in eene warreling van « hoogten en diepten », van « metelooze en openspoelende zeeën » naar eene wel afgeperkte duidelijkheid vruchteloos laat zoeken.

Doch waar hij ze in hun dagelijksch doen gadeslaat, waar hij het eigenaardige van hun kunstgeest of van hunne kunstwerken naspeurt, daar is hij meester; en ofschoon zijn breed en goed hert in die koppen eerst en meest, en uitsluitelijk zelfs, de gaven ziet en gevoelt, toch schaadt dit gebrek aan schaduwboorden geenszins aan de waarheid : dit moet iedereen die de Vlaamsche koppen in lijf en leven kent, getuigen.

Wat het lezen van dit boekdeel nog aangenaam maakt, is de levensblijheid die er overal doorstraalt. Oude geheugenissen uit het blij verleden : een feestje, eene spreuk, eene klucht komen als zooveel vroolijke zonnestraaltjes beurtelings over het tooneel, en doen den lezer eens welgezind opkijken en meêmonkelen met den schrijver. En welke eigenaardigheid! De opvoeding, de navolgingsgeest, de betrekkingen, de overeenkomst, zijn zooveel oorzaken die in ons eigen wezen het wezen van andere menschen laten binnendringen, en die onze eigenaardigheid onder een mengelmoes van elders opgeraapte denk- spreek- en doenwijzen versmachten. Niemand meer dan pastoor Verriest is van dit bederf vrij gebleven. Hij bemerkt met zijne eigen oogen, spreekt zijn eigen woord, uit zijne eigene ziel,

zoo onvervalscht, dat één regel van een opstel uit zijne hand hem bij iederen lezer verraadt. In « de Nieuwe Tijd » b. v. staat niet een enkel zijner opstellen geteekend, en nochtans ieder lezer, zegge ieder lezer, zal Verriest bij een eerste overloopen ontwaren. Daaruit komt het ook dat hij altijd gretig gelezen wordt, zelfs wanneer hij zijne « gecrystaliseerde » gedachten over de kunst andere en nog andere malen uiteenzet.

Enkele beoordeelaars meenen dat Verriest de verdiensten van zijne Vlaamsche mannen te hoog schat, uit een overdreven gevoel van genegenheid en vaderlandsliefde. Dat meenen wij niet. Zijne mannen zijn wat ze zijn : De Bo, de gemoedelijke dichter, is « geen dichter van hooge vlucht, neen; ook geen kleurschakeerder; geen dichter die grootsche wondere beelden schiep, in wondere droomen; geen fijne kunstenaar spelend dat wonder spel van woorden, klanken en maat; maar, onder hoog verstand, een goed, braaf, gevoelig hert, met innige, fijne snaren, die zinderden en zongen in hem, zoo diep en zoo waar ». Is dat De Bo niet, gelijk wij hem gekend en gelezen hebben?

Maar ja! indien men denkt dat enkel de hoogvernuften verdienen, zwart op wit, vermeld te worden; indien alleen de groote godsdienstige, staatkundige, wereldhervormende gebeurtenissen door de hand van de kunstenaars mogen vereeuwigd worden; dan zijn *Regenboog* en *twintig Vlaamsche koppen* twee misbakten.

Maar nog eens dat meenen wij niet. Integendeel wij gelooven dat E. H. Verriest een *goed werk* heeft gedaan, wanneer hij deze echte Vlamingen, die veel hebben bijgedragen door werk en voorbeeld tot het herontwaken van het eigen leven in Vlaanderen, op den lichter heeft gesteld. Ieder wakkere Vlaming moet er hem dankbaar om zijn.

Ten anderen schuilt de ware grootheid en schoonheid, de ware adel, niet dikwijls in de borst van den ongekenden-wroeter? Zekerlijk en 't is en, van de groote verdiensten van « Regenboog » dat de fijnste vezeltjes van het edel-mensch-zijn in de borst van den kleine wordt opgespoord, en liefdevol aan de liefde van den lezer worden voorgesteld.

Ten slotte, twee prachtige boeken die ter eere strekken van de Nederlandsche letterkunde.

Rond het klavier, Gedichten, door LAMBRECHT LAMBRECHTS. J. Leherte-Courtin, Ronse. Prijs 2 fr.

Ik heb zelden een dichtbundel in mijn handen gehouden die zoo oprecht uitgaf als deze wat zijn hoofding beloofde! Muziek, muziek en nóg muziek! Trouwens de dichter is een muziekant, een zeer begaafd zanger nog wel; zijn vrouw is ook een kunstenares; zóó, ze zijn natuurlijk verzot op muziek. Nu, muziek en poëzij zijn tweelingzusters, zoo men zegt.

De verzen van L. Lambrechts zijn muziekaal, ze klinken goed, ze zingen. Verzen als deze, die ik op 't geraak aan opgeef, zijn niet zeldzaam in Lambrechts poëzij :

De lispeltongen van den Zomerwind.

....Maar zelden denk ik aan het nevelkleed
Waarin de zwaan bewoog langs poort en wal,
Zoo stil alsof hij door een sage gleed.

(*Brugge*).

—

In Februari.

Ik hoor een gouden tooverfluit,
Beneden in den appelboom;
De merel zingt haar eerste lied.
— Voorbij de grauwe winterdroom!
En vóór het rijzen van de zon
Zingt even luid en even blij,
In 't bottend weiken van mijn hart,
De merel van de poëzij.

—

Onschuld.

Wie zou die bleekgewiekte tortel
Van liefde en zonde durven spreken?
Wie zou met zijn besmeurde handen
Die jonge lelie durven breken?
Een sluier op die oogen werpen,
Of koortsvuur in die borst ontsteken?
Mij dunkt, o, dat ik vóór haar voeten
Van schande en schaamte zou verbleeken!
Mij dunkt dat ik de Serafijnen
« Erbarm! Erbarm! » zou hooren smeeken!

Edoch, 't is rechts tegen zijn al te ontwikkeld muziekaal gevoelen dat ik den dichter wil waarschuwen. Schoone klanken : heel wel. Maar de gedachten moeten er ook bij zijn. Een zekere onbepaaldheid van gevoelen en van gedachte mag en moet ik dulden in poëzij; immers poëzij raakt al gauw aan 't Oneindige, aan 't Onspreekbare. Maar poëzij werkt toch met woorden, en woorden beteekenen gedachten. En gesproken poëzij en mag nooit zoo verre gaan in 't onbepaalde als muziek, die bekwaamste taal van 't mysterie.

't Gave mij wonder, kon de dichter mij uitleggen wat hij zeggen wilt in stukjes als : *Keus*, *Foscari*, *Trillers en Akhoorden*, *De Pater-noster*, *Siegfried*, en nog al andere.

Dan, er zit wat te veel *Schwärmerei* in zijn poëzij,

Lambrechts is begaafd met een weelderige verbeelding, met een gevoelig hert en een onbetwistbaren dichtergeest. Maar hij moet zijn eigen besnoeien. 't Meeste deel zijner gedichten, ik voel dat, staan beneden zijn kunnen; ze zijn niet genoeg door-leefd, ze zijn te gemakkelijk gekomen. Als Lambrechts wil kan hij een onzer uitstekende dichters worden, maar hij moet de Latijnsche spreuk indachtig zijn : *non multa sed multum*.

Laat mij, om een gedacht te geven van Lambrechts beste poëzij, twee stukken aanhalen, die mij bijna volmaakt schijnen.

Onmacht.

Waar vind ik kleuren op mijn dichterscherven,
Om 't jonge bloed, dat in uw wangen beeft,
Om 't zieleschoon, dat in uw oogen leeft,
Op de effen bladen van een boek te verwen.

Waar vind ik woorden, die niet zullen sterven,
Om uit te spreken wat geen einde heeft,
Den glans te loven, waar geen smet op kleeft?
Den lof beginnen is den lof bederven!

Zijt gij de dag, met rozen in den mond?
De blauwe zee, met perels op den grond?
De sneeuwsprei, pas gevallen uit de lucht?

Gij zijt dat alles en gij zijt veel meer!
Gij zijt een purperbloem, een gouden vrucht, —
Een vleeschgeworden glimlach van den Heer.

Alleen de *Dichterscherven* bederven mij 't genot van dit sonnet.

Ontginning.

Ik zie de Roomsche, bruingekapte wapenknechten
In de oude bosschen tegen wolf en ever vechten.
Ik zie hen reuzenstammen uit den bodem wroeten,
Door braam en distel waden met gescheurde voeten;
Ik zie hen, op hun gladde flikkerspa gebogen,
Door klei en kiezel breken, veen en vijver drogen;
Zij rukken, zagen, lossen heen en weder, zwoegen,
Bedwingen os en buffel, zaaien, eggen, ploegen,
Om op de barre gouw een hoekje te veroyren
En dat in gouden korengolven om te toovren.

Ook in mijn harte lag een donker woud te groeien.
Wat taaie patersarbeid om dat uit te roeien!
Mijn dwaze trots, als eiken naar de zon gerezen, —
Gij sloegt hem neer en leerdet mij bescheiden wezen;
Waar booze netels tierden tusschen riet en bramen,
— Gebreken, grillen, die mij hedendaags doen schamen; —
Verrees een tuin met waterbron en kronkelpaden,
Waarin ge uw deugden wierpt als milde bloemenzaden.
Nu zwem ik in den geur van rozen en seringen,
Nu hoor ik er den nachtegaal kantieken zingen!

Aan al diegenen die begrijpen en beseffen — hoe zeldzaam zijn ze eilaas! bij ons, maar daarom rechts te meer verplicht! — welke rijke Godsgave een opkomende dichter is, zeg ik : koopt dien bundel!

AUG. CUPPENS.

Levenswijding. — Drie voordrachten uitgesproken te Leuven voor het St. Thomasgenootschap door J.-V. DE GROOT, ord. prœd., hoogleeraar te Amsterdam. Tweede, herziene druk.

Dat deze drij wijsgeerige voordrachten, die voor onontwikkelden niet genietbaar zijn, na een jaar tijds een tweede druk mogen beleven, dit getuigt zeker voor de kracht van het wetenschappelijk leven in onze Dietsche gouwen. Het is ook eene bevestiging van den lof, dien wij verleden jaar aan de zoo merkweerdige redentrits hebben toegezwaaid.

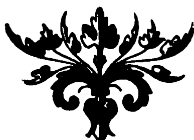
Overbodig zou het zijn daar nog op terug te komen, nu waarschijnlijk meestal de lezers van *D. W. en B.* het verheven schoone dier voordrachten zelven hebben genoten.

Wij hadden den wensch geuit dat die redevoeringen mochten klassiek worden in onze colleges en seminaries. Inderdaad zou men moeilijk in onze taal prozawerken kunnen aanduiden die beter geschikt zijn om, op het einde der Rhetorika, den overgang tot hooge studiën voor te bereiden. Door hunne beeldrijke dichterlijkheid behooren die voordrachten nog wel degelijk tot de kunst van het woord; maar door de stof die zij behandelen, grijpen zij reeds in de wijsbegeerte en doen dezer hooge noodzakelijheid voor de huidige christenen uitschijnen.

Echter konden tegen het klassiekmaken dier kunstgewrochten twee bezwaren geopperd worden, allebei van stoffelijken aard : het formaat was te groot en de prijs te hoog. Bij deze tweede uitgave is dan ook het werk in een handiger, beter meegaand kleedje gestoken. De prijs is gebracht op 1 frank, en, naar men ons verzekert, zal voor colleges en seminaries een merkelijke afslag verleend worden.

Hopen wij dan dat zij, die in het begin van elk schooljaar me het opmaken der studieprograms gelast zijn, den leergang van Vlaamsche Letteren met de studie dier meesterstukken zullen willen bekroond zien.

F. DRYVERS.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Vlaamsche Kunstbode. Juli 1901.

Vierde bedrijf van Lod. Lievevrouw-Coopman's lyrisch drama *Clodwig en Clothildis*. — *De Ruwaard*, derde zang uit het dichtverhaal Filips van Artevelde, door Jan Boucherij. *Sprookjes* : *De Zwaluw*, waarom zij geschapen werd, *Waarom de musch niet gaan kan*, *Waarom alle dieren den kater vreezen*, *Waarom de hond zijn pels kreeg*, *Waarom de kat eerst eet en daarna zich wascht*, naverteld door Reim. Styns. — Vervolg van Aug. De Vreught's schoone studie : *Bedreigde talen*. Van D. Claes drie bladzijden over *Gebruik van het woord* ONTSLAG. « *Zijn ontslag nemen* is niet *se démettre*, waardoor men ook zou kunnen verstaan : iemand in eene vlaag van verontwaardiging of in eene kwade luim zijn ontslag naar den kop gooien, als men nog kracht genoeg bezit om zijn ambt te vervullen ; *zijn ontslag nemen* is, na volbrachte plicht, bezadigd *zijn ambt nederleggen* : *prendre sa retraite*.

Iets min ongedwongen dan *zijn ontslag nemen* is *zijn ontslag geven*, *aanbieden*, *indienen*, wat men altijd mag doen als men door geene verbintenis weerhouden is... Er zijn dus twee gevallen te onderscheiden, en het *Wdb.* onderscheidt die min of meer :

1. *Men geeft* iemand zijn ontslag, 't zij wanneer men hem om dringende redenen uit eenen dienst ontslaat, waar hij nog aan verbonden was, 't zij dat hij, wanneer het tijdstip van heengaan gekomen is, zijnen dienst niet wil verlaten.

2. *Iemand*, 't zij ambtenaar of bijzondere (als b. v. de voorzitter van eenen velo-club), die, door geene verbintenis weerhouden, niet langer zijne plaats wil bekleeden, of die, aan 't einde van zijn termijn gekomen, niet graag door zijne kornuiten zou ontslagen worden of zijn ontslag *krijgen*, biedt zijn ontslag aan, *geeft* zijn ontslag ».

Uit de *Kroniek* moeten wij aanstippen wat er staat over de uitvoering van *Godelieve* te Leuven :

« Op 13 Juni werd te Leuven, door de zorgen van de afdeeling van het *Davidsfonds* (dat is niet zoo) het muziekdrama *Godelieve*, van Hilda Ram en Edgar Tinel, ten gehoore gebracht.

Ziehier hoe het blad *Onze Tijd* deze opvoering en het werk zelve bespreekt. » Dan volgt het bekend artikel van *Onze Tijd*. Dat *Onze Tijd* met zijne beoordeeling alleen stond en de algemeenheid der bladen en tijdschriften anders oordeelden, daarvan geen woord ; geen woord eigen beoordeeling ; geen woord er over dat *Onze Tijd* zelf in gansch anderen zin over *Godelieve* heeft geschreven.

Waarlijk, *Kunstbode*, dat is niet *Vlaamsch !*

Germania. Juli 1901.

De oorlog in Zuid-Afrika. Een rapport van Boerenzijde. Een brief van Generaal Smeets aan President Steyn. Er wordt bijzonder gewezen op de wreedheid der Engelschen. — Van Herman Obrie een verslag over de wijding van het vaandel der *Vereenigde Vlamingen* te Verviers den 26e Mei ll. — M. Joksch komt op tegen de Oostenrijksche politiek in de Balkanen, die, beweert hij, tegenstrijdig is met de belangen van het Duitschdom. Dit artikel riekt nogal naar 't bekende *Los van Rome!* — In dit nummer nog aan te merken een *brokstuk* (sic) van Reimond Styns, het uitgaan eener processie op den buiten schetsende, alsmede de inleiding van een werk van Dr Kuhlenbeck : *Bismark's Reden und Aussprâche zur Deutschen Reichsverfassung*, waarin met nadruk betoond wordt dat Bismark geenszins voorstander was van 't Imperialisme in Duitschland, maar de vrije ontwikkeling van al de kleine Duitsche Staten behertigde.

Tijdschrift van het Willems-Fonds. Juli 1901.

Slot van Maurits Sabbe's zeer lieve Brugsche novelle : *Een Mei van Vroomheid* — Van kap. Van der Veur *Een kijkje in het koloniaal Verslag van Nederlandsch Oost-Indie voor het dienstjaar 1899.* De koningin, door den Minister van Koloniën en den Gouverneur-generaal, bestuurt de koloniën, maar is gehouden jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag te zenden van haar beheer en van den toestand waarin de koloniën zich bevinden. Als een bewijs van het belang van het moederland in zijne koloniën worde hier gewezen op het aantal naamlooze vennootschappen in 1899 opgericht in Nederlandsch-Indie en Nederland, voor zooveel deze laatste hunnen werkkring tot Nederlandsch Indie uitstrekken : 86 in Nederlandsch-Indie met maatschappelijke kapitalen van 17 millioen gulden en 40 in Nederland met kapitalen van 19 millioen gulden. Deze maatschappijen hebben voor doel : handel, ijsfabricatie, exploitatie van suiker- en cultuurondernemingen, koffiepelling, kalkbranding, veefokkerij, goudexploitatie enz. — *Over het Sanatorium van St.-Pol bij Duinkerke*, voor beenderzieke kinderen, eenige bijzonderheden door A. Vermast. « Meest al deze kindertjes zijn de onschuldige slachtoffers van het ongebonden leven, van de buitensporigheden der ouders. Vele van deze ongelukkige schaapjes zijn de kinders van dronkaards, van gealcoholiseerden of van ..... ontuchtige moeders. » Men rekent in het sanatorium op 88 °/o genezingen. — *Plastische Heroprichting van den Pithecanthropus Erectus* door Ed. Verschaffelt. In 1891 en 1892 vond E. Dubois, in het middengedeelte van Java, het bovendeel van een hoofdschedel, een linker dijbeen, twee bovenkiezen, een onderkies en een brok van een onderkaakbeen. Met deze enkele overblijfselen heeft hij beproefd eene plastische heropbeuring te boetseeren der uitwendige vormen van dit wezen uit de geologische tijden, dat niets anders is, meent hij, dan de aapmensch met rechtopgaande houding. Het is te zien geweest in de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900, in het paviljoen van Nederlandsch-Indië. Voor den schrijver van dit artikel lijdt het geen twijfel of wij hebben hier wel met den aapmensch te doen. « Door het ontdekken van de overblijfselen van dien overgangsvorm, werd de diepe kloof gevuld die in de wereldorde den mensch scheidde van de hem het naastbij komende wezen van het dierenrijk, namelijk van de onthropemorphe of staartlooze apen! »

De Boer. Oogst 1901.

Dit is wel het belangrijkste nummer, dit jaar verschenen. Benevens

het verslag der algemeene vergadering, van den Boerenbond gehouden te Leuven den 1 Juli l. l., vinden wij hier ook de redevoering door Mr Helleputte, uitgesproken op de feesten van den Boerenkrijg te Hasselt. Wij knippen uit :

« De zending van ons volk straalt uit al de bladzijden onzer geschiedenis, en zij is : het bewijs leveren van den invloed, dien de getrouwheid aan den Godsdienst geven kan, om op stoffelijk, zedelijk en verstandelijk gebied, de beschaving te verspreiden, tot aan de uiteinden der wereld; niet door het geweld, maar door de vreedzame macht der waarheid.

In vrede levende met al de volkeren, willen wij hunne achting verdienen en de neerstige bie gelijken, wanneer wij alle goed, alle waarheid, 't is gelijk van waar zij kome, tot ons eigen goed verwerken, om ze dan aan alle minder bedeelden te schenken!

Wij zijn het vereenigingspunt waar alle beschavingsstroomen komen samenvloeien, de streek waar iedere mensch, onder welken luchtkring hij ook geboren zij, zich kan thuis achten. Wij willen op het klein stipje gronds, dat Gods voorzienigheid ons geschonken heeft, de christelijke verbroedering verwezenlijken, die ons nog voorkomt als een droombeeld, als eene hersenschim, en waarvan nochtans het geluk des menschdoms afhangt.

Dáárop wil ons volk zijne grootheid grondvesten.

Dáárom is er vrijheid noodig, met reine zeden en met het aloude christen geloof.

Deze drie schatten heeft de Boer voor ons bewaard. »

Revue Sociale Catholique, 1r Août 1901.

La Caisse d'Epargne et de Crédit de Rillaer, begin eener monographie der eerste Raiffeisenkas van België, door Em. Vliebergh.

De lezer maakt hier kennis met de omgeving, het ontstaan der kas en hare werkzaamheden. Aan te merken de wijze waarop, vóór het stichten der kas, de kleine menschen uitgebuit werden door het huren van koeien. Zij betaalden 30, 50, 100 ja meer dan 100 ten 100 kroos! De schrijver deelt hier ook al de werkzaamheden der kas mede, aanduidende voor de uitleeningen het bedrag, den termijn, het beroep van den ontleener en het doel der ontleening; voor de spaarstortingen, het bedrag, het beroep van den spaarder en, in geval de spaarstortingen teruggetrokken worden, het waarom. — Vervolg van F. Passelecq's studie : *Presse Américaine.* — *Presse Moderne.* — Ook nog in dit nummer een verslag van het uitstapje der Société d'économie sociale naar de werkhuizen en sociale inrichtingen van M. Valère Mabille te Morlanwelz.

Durendal, Juillet 1901.

Georges de Golesco bespreekt, zeer waardeerend, *Sainte Godelieve* van Tinel naar aanleiding der opvoering te Leuven. « Si Tinel a nourri sa pensée de l'œuvre des plus beaux génies qui l'ont précédé, il ne s'en est assimilé que l'esprit et a su se créer un style éminemment personnel, assez simple, mobile et protéiforme, où la gravité et la profondeur de l'art classique s'allient souvent à une grâce exquise et enveloppante, et que pare la poussée généreuse d'une flore mélodique aussi luxuriante et somptueuse que nette et précise en son contour..... souhaitons que *Godelieve* soit montée à Bruxelles l'hiver prochain, dans les conditions de perfectionnement absolument indispensable à la compréhension de la véritable portée de l'œuvre. Et nous pourrons ainsi saluer de nouveau en Tinel un des plus merveilleux musiciens de

notre époque, une des plus pures gloires de la Belgique comtemporaine. »
Verzen van F. Séverin, M. Olivaint en Franz Ansel. Die van F. Séverin zijn bijzonder lief. — *Fidelin*, eene kindervertelling van G. Rency, niet slecht. Lezenwaard artikel van Arn. Goffin : *St. François d'Assise*, naar aanleiding der jongst verschenen werken over den Arme van Assise. — *Rouge-Cloître*, begin eener bijdrage van P. Cuylits. — E. H. H. Moeller wijdt eenige geestdriftige bladzijden aan wijlen den bouwmeester Jules-Jaak Van Ysendyck; bijzonder ingegeven door de critiek van Fierens-Gevaert in 't Juninummer van Durendal. « Et d'abord, si je partage absolument son aversion (van Fierens-Gevaert), bien légitime pour la restauration des ruines, que je trouve absurde, je ne partage pas tous ses principes de restauration. Il est de toute évidence qu'il faut empêcher un monument pas encore en ruines de le devenir. Mais il y a manière et manière de le faire.... Il était absolument temps de restaurer l'église du Sablon. Mais la restauration à l'état primitif était-elle possible? M. Fierens-Gevaert le nie, moi je le prétends. » Voorts worden verscheidene onnauwkeurigheden in 't artikel van M. Fierens-Gevaert terecht gewezen.

Revue ecclésiastique. — 3, bevat een artikel van C. M. Kaufmann over de heilige bron in den tempel van Hiërapolis, eene bijdrage tot de kennis der Christelijke beeldspraak (hier vooral toepasselijk op de H. Maagd, en anderszins op Christus zelven) en van den Griekschen roman.
In de *Mélanges* vinden wij mededeelingen belangrijk voor de kennis der oud-christelijke letterkunde.

De Arbeid. 3e jaarg. Afl. 10.
Een harteleed, schets van Joh. W. Bakker. — Vervolg van Lode Backelmans langdradig en zinnelijk *Marieken van Nymegen*. — *In de Lente onzer Liefde* door W. Graadt von Roggen. *Een Smart*, lieve vertelling van Frans Holleman.

Neerlandia. Juli 1901.
Te lezen *De taal der Hollandsche wetenschap* van A. Kluyver en *Een Belgisch blad* (*la Flandre libérale*) *over onze taal* door prof. Dr Kern. « Uit het feit dat er Hollandsche wetenschappelijke mannen zijn die in eene vreemde taal schrijven volgt niets hoegenaamd tegen het gebruik van 't Nederlandsch als taal van 't Hooger Onderwijs. Zij *is* dit in ons land, en te durven beweren dat zij als wetenschappelijke taal achterstaat bij Fransch, Duitsch, Engelsch, of welke andere taal ter wereld is zotteklap. »

De Katholieke Gids. Augustus 1901.
Het Scheppingsprobleem naar het Duitsch van prof. Dr Wilhelm Waagen. Het slot luidt : « Niet alleen bevredigt het scheppingsverhaal (der *Genesis*) sedert duizenden jaren het jeugdig gemoed zoowel van ieder in het bijzonder als van de volkeren die zich nog in hunne kindsheid bevinden en schenkt het hun de kennis der hoogste waarheden, maar ook is de geleerde na tientallen van eeuwen gedwongen te erkennen, dat het scheppingsverhaal gegevens bevat, welke door de moeielijkste studiën op velerlei ander gebied slechts kunnen bevestigd worden. » — A.-J. Oostdam hekelt duchtig *Eene Roomsche lier*, het boek verzen van pater Van Kerkhoff, in de N.-Nederlandsche Kroniek van *D. W. en B.* van Juni ll. breedvoerig besproken. Zijne kritiek, schrijft hij, zij aangeboden « als een welgemeende aanvulling op het mooie *Warande-*

artikel, » — J. H. S. begint eene ontleding van Schaepman's *Aya Sofia* om te toonen hoe de jongeren Schaepman als dichter niet naar waarde schatten. -- *In den maçonnieken ban* door Hein. de Jong, waarin de schrijver toont hoe hij de vrijmetselarij heeft verlaten en van 't protestantisme tot het katholicisme overgegaan is.

Ons Tijdschrift. Afrikaansch familiënblad 1901, n[r] VI.

Sedert een heelen tijd staat er weinig belangrijks te lezen in dit Zuid-Afrikaansch tijdschrift. In dit nummer zijn enkel aan te stippen de doodmare van prof. Dr Bellaert Spruyt, leeraar in wijsbegeerte aan de hoogeschool te Amsterdam en het slot van *Uit den Ouden Tijd. De belegering van Mozambique door de Hollanders.*

Vragen van den Dag. Augustus 1901.

Van Dr H. Blink beschouwingen van *Graanproductie en Graanhandel* « Argentina met zijn deugdelijken bodem, belooft in de toekomst nog véel voor den korenbouw, daar groote vlakten der Pampa's nog ongerept liggen. Hier is betrekkelijk nog veel minder goede grond in beslag genomen dan in Noord-Amerika. Ook de Vereenigde-Staten van Noord-Amerika hebben nog veel ongecultiveerd land; nog 249 millioen H. A. staatsland liggen uitgemeten, om verkocht te worden, doch zelfs uit de officieele berichten blijkt het dat het beste land reeds in bezit is genomen. Zoo zal Amerika in nog langen tijd de korenleverancier der aarde blijven, en de prijzen op de korenmarkten beheerschen. Ook de invloed van Siberië op de graanmarkt zal grooter worden »... « Volgens berekeningen zou op de graanbeurs van New-York wel 36 maal zooveel graan verkocht en gekocht worden dan er feitelijk wordt geleverd. » — In dit nummer nog eene lezenswaarde studie *Het Nieuwe wereldrijk van den Australischen Statenbond.* Vroeger bezaten ieder der verschillende koloniën : Nieuw-Zuid-Wales, Victoria, Queensland, Zuid-Australie, West-Australie en Tasmanië, eene eigene staatsinrichting met een *Hoogerhuis* en *Lagerhuis*, een eigen verantwoordelijk *Ministerie* en een *Gouverneur* benoemd door de Engelsche kroon, aan 't hoofd der regeering.

De Staatsorganisatie van den nieuwen bondstaat *Commonwealth of Australie* die 7,627,897 vierk. K. M. beslaat en rond de 4 millioen inwoners telt, komt op het volgende neer : Aan het hoofd van den bond staat de *Gouverneur-generaal* genoemd door de Engelsche kroon en bijgestaan door een ministerie. Het parlement bestaat uit een Senaat, waarin elke kolonie 6 vertegenwoordigers heeft, rechtstreeks door 't volk gekozen, en een *huis der Volksvertegenwoordigers*, bestaande uit een afgevaardigde per 50,000 inwoners van elke kolonie.

Kiezers zijn alle mannen, 21 jaren oud, die drie jaren in het gebied der Commonwealth gewoond hebben, Britisch onderdaan zijn, in Australie geboren of sedert vijf jaren genaturaliseerd zijn.

Als de Gouverneur-generaal zijn veto tegen een door beide Kamers aangenomen ontwerp uitspreekt, is een beroep op de Britsche kroon toegelaten. In de afzonderlijke koloniën, die nu *Staten* heeten, blijven de gouverneurs en de hooger- en lagerhuizen bestaan, maar hunne administratieve en uitvoerende macht is beperkt. De belangrijkste vraag met betrekking tot het buitenland, is de handelspolitiek die de nieuwe bondstaat zal volgen. In de koloniën zijn de tolttarieven tot hiertoe verschillend geweest, Victoria was beschermgezind, Nieuw-Zuid-Wales huldigde de beginselen van den vrijhandel. Onder de koloniën zal nu de handelsvrijheid bestaan; maar de bond heeft geld noodig en

zal daarom inkomrechten heffen op vreemde voortbrengselen. 3/4 van den handel met Australie is nu in handen van Engeland; het moederland zou er onder lijden, ten ware men differentieele rechten ten gunste van Engelands handel invoerde, zooals Canada heeft gedaan.

Engelands politiek streeft daarnaar. De handel van Engeland gaat achteruit om plaats te maken voor dien van Duitschland en Noord-Amerika. Daarom zoeken de Engelsche staatslieden heil in een tolverbond met hunne koloniën.

Studiën. — Dl. 56, afl. 5.

C. Wilde vervoordert zijne geschiedkundige studie : *Napels vóór 100 jaren. Ferdinand IV en de Napolitaansche Republieken.*

Over het ontstaan van het Episcopaat ontleedt P. Albers twee onlangs verschenen boeken, één in het Duitsch van Stanislaus v. Dunen-Borkowski, S. J., en een in het Fransch : *L'Origine de l'Episcopat*, dissertation présentée à la faculté de Théologie de l'Université de Louvain pour l'obtention du grade de docteur par l'abbé André Michiels, professeur de dogme au Séminaire de Malines (Louvain, Van Linthout). De bespreking van het werk onzes landgenoots sluit P. Albers in dezer voege :

« Na dit overzicht herhalen wij volgaarne dat het werk van Dr. Michiels de hoogste belangstelling verdient. Het geeft in elken regel blijk van 's schrijvers onverdroten werkzaamheid. In een stof, waarover zóó veel en in zoo verschillende richtingen is geschreven, zal wellicht menigeen in enkele punten anders kunnen denken dan Dr. Michiels. De katholieke geleerden zullen hem echter dankbaar zijn, dat hij aan de effening van den weg, die door de geloovige richting altijd meer als de ware werd erkend en afgebakend, met jeugdige kracht heeft gewerkt. Het pleit voor 's schrijvers scherpen blik, dat hij tijd en talent niet verspilde om een nieuw systeem uit te vinden; maar dat hij in de richting, door mannen als Duchesne en De Smedt reeds ingeslagen, de ware oplossing van het vraagstuk trachtte te vinden; dat hij de bewijsgronden vermeerderde en de reeds gelegde grondslagen door zijne groote eruditie versterkte en bevestigde ».

Eene nagelaten studie van wijlen A. Van Gestel handelt over *Seger van Brabant*, den doorluchtigen leeraar die te Parijs doceerde in den tijd van St. Thomas van Aquine, door Dante in den hemel geplaatst en genoemd wordt : « het onsterfelijk licht ». En nochtans is dat licht uitgestorven vermits er van zijne werken weinig tot ons gekomen is, zoo weinig zelfs dat men niet met zekerheid weet of men met eenen recht- of valschgeloovige te doen heeft. Volgens sommigen zou hij op sluiksche wijze de dwalingen van Averroës tegenover de leer van St. Thomas hebben houden staan. A. Van Gestel toont echter dat die beschuldiging op geene ernstige gronden steunt en dat hiertoe niets afdoende tegen Dante's heerlijke getuigenis, in den mond van St. Thomas zelf gelegd, is ingebracht.

Th. Ermers steekt den draak met B. Tydeman, volgens wien de H. Ignatius zijne Geestelijke Oefeningen uit Muzelmansche of Moorsche bron geput zou hebben.

De Gids, Augustus 1901.

Verzen van Hélène Lapidoth-Swarth. — Prof. R. C. Boer bespreekt *Laboremus* van Björnson dat hem voorkomt « nauwelijks eene breede bespreking waard te zijn ».

« *A gid*, a gid (geve God) dat Björnson, vóór de zin hem velt, nog eens terug moge komen van de tooneelschrijverij, waarvoor hij

geen aanleg heeft, en die hem geene blijvende lauweren maar slechts voorbijgaande volksgunst inbrengt, en ons nog eenmaal gelukkig moge maken door een product van zijn wonderlijke gave der vertelling, zijn heerlijke naïveteit, zijn eenig lyrisch talent. » — *Over Borneo*, een artikel van J. F. Niermeyer, naar aanleiding van Dr G. A. F. Molengraaff's boek *Borneo-Expeditie. Geologische Verkenningstochten in Centraal-Borneo.* — *Instantanés uit den Zuid-Afrikaanschen Oorlog* door Jhr. C. G. S. Sandberg, recht aardig. — *In wetenschappelijke beoefening der moderne letterkunde, methoden en problemen* onderzoekt prof. van Hamel de vraag naar het wetenschappelijk karakter van de geschiedenis der letterkunde. « Zoo wij dan, ten slotte vragen, waarom, en in welken zin, de beoefening der moderne letterkunde een wetenschappelijke arbeid kan wezen, dan moet het antwoord luiden : omdat zij, ernstig opgevat, het karakter behoort te dragen van een *historische*, een *philogogische* en een *zielkundige* studie... »

Reeds twee malen leidden onze beschouwingen over dit onderwerp tot het aanbevelen van *collectieve studie*. Wij noemden toen, als wenschelijk apparaat een groep van leerstoelen, om een centrum methodisch en sympathetisch gerangschikt. Thans wijs ik, vooral met het oog op de jeugdige beoefenaars van dit vak, op een anderen vorm van collaboratie : het stichten van zoogenaamde « seminaries ». En ik bedoel nu niet zoo zeer bijzondere seminaries van Romaansche, Germaansche, Slavische philologie, al acht ik deze, voor speciale vakstudie, van hooge waarde, — maar een algemeen « *Seminarie voor letterkundige studiën* », zooals er, een jaar of wat geleden, te Brussel, onder de hoede der « Université libre », een is tot stand gekomen. Niet alleen de eigenlijke kweekelingen der Universiteit, maar ook zij die het geweest zijn en met haar in contact zijn gebleven of gaarne blijven willen, zouden, in zulk een kring, voor hun werkkracht en hun studiën een plaats kunnen vinden... Natuurlijk zal zulk een letterkundig seminarie in aanraking moeten blijven met de historische taalstudie, met de algemeene beschavingsgeschiedenis en met de moderne zielkunde. Bovendien zal het, om het volle leven in zich op te nemen en het oude door het nieuwe te leeren begrijpen, het levend contact met de kunstenaars zelve gaarne zoeken. « Van G. H. van Waveren *Nationaal landbouwbelang en klein-bedrijf*. Schrijver besluit dat het klein landbouwbedrijf, (minder dan 7 1/2 hectaren) niet wenschelijk is voor Neerlands welzijn. De groote reden die hij inbrengt is dat het klein bedrijf niet zoo goedkoop zou voortbrengen als het groot. Deze stelling is geenszins bewezen. Integendeel, de onderzoekingen, deze laatste jaren in Duitschland gedaan door Stumpfe, Auhagen, Schulte, Luberg en von Kalten bewijzen gansch 't tegenovergestelde. — Vervolg van Dr. Byvancks studie : *Dorus' droefheid*. — Verzen van Frank van Maerle.

Caecilia, 13, geeft *Kunst en kritiek*, van H. Viotta : « twee dames, die het maar hoogst zelden met elkaar kunnen vinden ». Beter is het opstellen te schrijven van algemeen kritischen aard, maar het publiek wil « alleen de persoonlijke recensies ».

Nederlandsche Spectator, 26-29.

27 bespreekt Fährten und Träume deutscher Maler en de nieuwe uitgaaf der *Gedichten van den Schoolmeester* met gekke verzen en « malle teekeningetjes ». Aangekondigd wordt de bijeenkomst der *Association* voor wetenschap en kunst te Glascow te houden. In

26 en 28 bevindt zich iets leerrijks over het *Forum Romanum* van Pasquinelli, en over de *meubelzalen* van het Louvre, door Johanna de Jongh. 29 bevat lof van Philippe Zilcken's *Souvenirs* opgedragen aan Alidor Delzant. — Uittreksels van Kalff's *Jacob Cats*: een gewoon mensch, met aangeboren zinnelijkheid, in toom gehouden door een ietwat schroomvallige voorzichtigheid... met de hoop op een nog beter leven (J. Koopmans).

De Katholiek. « Vervolg » over *Windthorst* door Jansen. — *De H. Kruisweg* door V. d. Loos; hierin wordt aangetoond wat zijne geschiedenis is, eerst sedert de 16e eeuw is zij voltooid; zij hangt natuurlijk samen met de pelgrimstochten naar het Heilige Land. — Pater van Hoogstraeten handelt over P. C. Hooft; hij prijst de verdienste van Stoett's uitgave. Hooft is « een man van talent, maar niet van scheppend genie ». Zijn « Reisheuchenis » is een « schraal dagboek ». Het « ideale » van Hooft verheft zich zelden boven de aarde, « zijne verdraagzaamheid spruit voort uit gemakzucht » en zijne « liefdepoëzie » wordt « zelden geadeld door een zuiver christelijk gevoel ».

Tijdschrift v. het Kon. genootsch. voor Munt- en penningkunde. — 2 en 3 bevat eene menigte bijzonderheden betrekkelijk den Boerenoorlog en de hulde aan Kruger in verschillende landen bewezen. Verder bevatten deze afleveringen aloude bisschoppelijke gedenkpenningen van Utrecht en *Bouwstoffen voor eene geschiedenis* van het geldwezen, zoowel in België (Henegouwen, enz.) als in Noord-Nederland. Nr. 2 bevat daarenboven een schoon portret van den zeeheld Piet Hein en eene gravuur der zeventiende eeuw, voorstellende den slag bij de Duinen in 1639.

Stimmen aus Maria Laach, 6.

Wij vinden hierin een hoogst merkwaardige studie van St. Beissel: *Deutschlands älteste Gotteshäuser.* De schrijver zoekt naar de sporen der oudste godsdienstoefeningen, te Bourges nog in de zesde eeuw, te Triër, enz. in bijzondere huizen gehouden. Overigens stamt de oudste kerk van Triër uit de 4e eeuw n. Chr. De schrijver wijst op de oudste sporen van den cultus in Beieren. Onder den invloed der studie van het Romeinsche rijk kwamen de oudste bedehuizen tot stand, b. v. de baziliek van Clermont, uit de zesde eeuw. Weldra werden de hoofdkerken kruisvormig en met geschilderde glazen voorzien, gelijk onder andere te lezen is in het leven van Eligius. St. Gereon te Keulen vertoonde de heerlijkste mozaïeken; in de 7e en 8e eeuw verrezen alom nieuwe kerken, zoo van steen als van hout.

Das litterarische Echo. Augustus 1901.

Theatrokratie und Stilwirrnis, bittere klacht van Karl Strecker dat de theaterliteratuur in Duitschland alle andere verdringt; dat theaterbestuurders uit goede romans en novellen theaterstukken « snijden » die weinig of niets beteekenen. An dem übertriebenen Götzendienst, dem Kniebeugen vor dem groszen Moloch Theater, hat aber die heutige Tagespresse eine schwere Schuld. De dagbladen drukken gansche kolommen vol over armtierige theaterstukken; over andere letterkundige werken blijven ze stom. Das eine bleibt heute unverrückbar im Vordergrunde ruhiger Betrachtung stehen: wir leben im Zeitalter des Theaters, der Aeuzerlichkeiten, der Pose, des Plakates, der groszen Worte... In

der Litteratur aber gehen Theatrokratie and Stilwirrnis Hand in Hand. — A. Brunneman wijdt eenige geestdriftige, al te geestdriftige bladzijden, aan *Anatole France*, in Duitschland minder bekend wegen seiner Anspielungen auf Zeitverhältnisse, die eine grosze Kenntnis der sozialen und politischen Kämpfe in Frankreich voraussetzen.

Der Katholik. Juli. Mainn. 1901.

Die formelle Schönheit der Parabelen des Hernn door V. Schäfer. De parabelen berusten op het vergelijkende neven elkander stellen van 't zinnebeeld en de daardoor beduide afgetrokkene zaak. Elke parabel drukt eene natuurwaarheid uit en daarin ligt hare schoonheid.

Randglossen zü Prof. Harnach's Schrift : « Wesen des Christenthums » scherpe kritiek door Dr Adloff.

Reform der Moraltheologie : antwoord op een artikel dat beweert een onderscheid te maken tusschen de « hasnistische » en de « scholastische methode van St. Thomas » om de eerste te verwerpen en de tweede aan te nemen.

Die erwerbsarbeit in den Werken des Thomas van Aquino door Dr Hilgenreiner : legt met menigvuldige uittreksels zijner werken klaar de gedachte van St. Thomas daarover uit.

Das Vaticanische Concil und der sog. Culturkampf in Preussen ; vertelt het lijden der katholieken « de Meiwetten, de pogingen van Paus Pius IX bij de keizer om ze tegen te houden, en de eindelijke nederlaag van het Staatsbestuur. »

Revue des deux Mondes, 15 Juillet 1901.

La conception de l'histoire dans Tacite, door Gaston Boissier. « Avec ses défauts et ses qualités, grâce à la saisissante beauté des scènes qu'elle décrit, au souci qu'elle a de la simplicité, de l'harmonie, des belles proportions, de la perfection de la forme, à la part qu'elle fait à la morale, au soin qu'elle prend de peindre le moins possible des êtres d'exception, et, en grandissant ses personnages, de leur laisser ce fond commun d'humanité qui fait qu'ils restent en communication avec nous, et que, tout en dominant la foule de leur haute taille, ils marchent au milieu d'elle, on s'explique comment elle s'est trouvée être un admirable instrument d'éducation. Depuis la Renaissance, elle a élevé toute la jeunesse du monde civilisé. On nous dit qu'en ce moment le charme est rompu et qu'on s'éloigne d'elle. Je ne suis pas sûr qu'on ait raison de le dire, et je doute que nos jeunes gens soient devenus aussi insensibles qu'on le prétend aux beaux récits de Plutarque et de Tite-Live, qui ont ému leurs pères. Ce que je sais, ce que je puis affirmer, c'est que le jour où l'histoire ancienne aura disparu de nos écoles, il y manquera quelque chose. » — Te lezen van Emile Olivier, *Napoléon III et Bismarck en Pologne*, alsmede van Alfred Fouillée het doorwerkt artikel : *La morale socialiste.* — *Côtes et ports français de la Manche, Le Nord de la Bretagne et le Cotentin* door Ch. Leuthéric. — Klinkende verzen van François Coppée, *La Cloche du Faubourg.* Van René Doumic een lezenswaard overzicht : *Les derniers travaux de la psychologie collective.* Wij knippen hieruit : « Ce qui est vrai d'une multitude, l'est même de réunions qui ne méritent pas, à proprement parler, l'appellation de foules. Presque toujours une assemblée est moins intelligente que ses membres, un conseil de guerre moins que les généraux, un jury moins que les jurés. Si tôt que les hommes sont réunis, le niveau intellectuel s'abaisse; voilà au moins une particularité qui prête à la méditation ».

Etudes. *5 Juillet.*

A la recherche d'un ancêtre. — Hippolyte Martin, S. J.

De godtergende triomfzang door enkele stafdragers der zelfontwikkelingsleer vóór den *Pithecanthropus erectus* aangeheven noopte den schrijver te onderzoeken : 1) welke houding de Evolutiemannen doorgaans ten opzichte der spiritualistische godsdiensten aangenomen hebben; 2) in hoeverre de katholieke godsdienst met de Evolutieleer *kan* verbroederen; 3) de wetenschappelijke stevigheid van de grondvesten, waarop ze dat stelsel gebouwd hebben. De antwoorden luiden achtereenvolgens :

1) Al de materialisten sluiten zich bij de transformisten aan doch niet het omgekeerde.

2) Bij zooverre men eenen scheppenden persoonlijken God en de onsterfelijke ziel niet wegcijferd.

3) Wij staan voor eene loutere hypothese.

Suggestion door Lucien Roure, S. J. Zoowel in extra-hypnotische als hypnotische toestanden werkt de suggestie in op geest en wil, met ze aan een enkel ingedreven gedacht gebonden te leggen.

Les missionnaires catholiques aujourd'hui et autrefois door Joseph Brücker, S. J. — *Le marquis de Vogüé historien* à l'occasion de son élection à l'Académie Française, door Henri Chérot, S. J. — *Lutte et Prière.* Lofartikel over Coppée's « Dans la prière et dans la Lutte » door Victor Delaporte, S. J. — Bourdaloue a-t-il prononcé le « tu es ille vir. » Eug. Griselle, S. J. — Correspondance de Chine. Nouveaux décrets impériaux, etc. Jérôme Tobar, S. J. — Adleux au Grec. Joseph Burnichon, S. J.

— *20 Juillet 1901.*

Lettre de sa Sainteté Leon XIII aux supérieurs généraux des ordres et instituts religieux. — *A la recherche d'un ancêtre* (2e art.) door Hippolyte Martin, S. J.

Schrijver bewijst voor enkele evolutiestelsels op hun eigen beschouwd, de onvastheid en ontoereikendheid hunner uitleggingen. — *Le centenaire du concordat,* Paul Dudon, S. J. — *Le marquis de Vogüé* (vervolg en einde). — *A travers les Ruines de la Haute Egypte.* A la recherche de la grotte de l'abbé Jean. — Monographies Chinoises. — Maison de la famille Wang door R... — A propos d'une nouvelle vie de Jeanne d'Arc. Henri Chérot, S. J. — Une ambassade à Rome sous Henri IV. Yves de la Brière, S. J.

Dublin Review, n° 129.

De leeraarsvorming door T. Willis. Eene onweerstaanbare beweging voert ons naar 't onderwijs. Wat moet dit bijzonder beoogen : karaktervorming. Zulks is niet mogelijk zoo men niet aan 't leven een éénig doel stelt : het plichtvolbrengen. Maar die eenheid in 't leven kan men niet verwezenlijken zonder wijsbegeerte : en inderdaad het standpunt is dit : wat is plicht. Hoe daarop geantwoord zonder tusschenkomst der metaphysiek. Daarbij moet ieder een oorbeeld nastreven. Maar zij stellen zich zoo menigvuldig aan 's menschen inbeelding voor. De philosophie zal leeren kiezen : het einde wel begrijpen is eenheid en vrijheid aan zijn handelingen verzekeren. Doch in onze hedendaagsche hoogescholen is de philosophie op verre na niet meer geschikt als vroeger. Om ze op eene vruchtdragende wijze in 't volk herin te brengen, moeten wij welgevormde onderwijzers hebben, « die in beelderige spraak de droge ontledingen der wijsgeeren nopens het einde overbrengen. » De drij vereischten van een onderwijzer zijn : « science, technique, wisdom. »

De Langobarden : kritische studie over hunnen oorsprong, taal, bekeering.

De Katholieke letterkunde in de 19de eeuw (Vervolg), door Rev. Kent.

De *Italiaansche letterkunde* begint met Latinisten als Mai, Ceriani en oudheidskundigen als De Rossi; met philosophen als Gioberti, Romini. Silvio Pellico schrijft tooneelstukken en « Le mie prigioni ». Manzsoni wordt wereldberoemd met zijnen roman. « Spromessi sposi ». De *Spaansche letterkunde* heeft hare dichters : Carvajal, de Mexicaan Ortiz. De « Filosofica fondamental » van Dr Balmes, zijn werk « Catholicism en beschaving » rangschikken hem onder de meest invloedhebbende schrijvers der eeuw. Donoso Cortes als staatsman hecht een nieuwe perel aan de kroon der Spaansche letteren.

In *Portugal* hebben wij de schoone godsdienstige gedichten van Villela; de novellen en gedichten van Carvallis.

Aan *Holland en Vlaanderen* wijdde vooral de schrijver eene korte maar doordachte studie.

Wij wenschen er hier een wat breedvoediger verslag over te geven om te toonen wat men in den vreemde over onze letterkunde denkt. « Bij den eersten oogopslag schijnt het dat men zich hier maar aan weinig kan verwachten : Holland en België zijn de kleinste landen van Europa. Daarbij vormen de katholieke Hollandsche en Vlaamsche werken maar de helft der nationale letterkunde. In Holland is de andere helft protestantsch, in België is zij Fransch. Desniettegenstaande heeft de 19de eeuw eene weelderige katholieke letterkunde zien bloeien. » Volgt een overzicht van eenige mannen : Nuyens, Thijm, Schaepman, De Groot.

In België toont hij de verdrukking van 't Vlaamsch en 't ontstaan der Vlaamsche beweging. Ziehier zijn oordeel over Gezelle en de « Biekorf » : « bijzonder aan te merken in dit tijdschrift, het gebruik van zuivere inlandsche woorden en uitdrukkingen, die de Fransche algemeen gebruikte woorden vervangen, en voldoening schenken aan de Germaansche puristen, die hunne « taal van alle vreemd onkruid willen zuiveren ». Het is te hopen dat het Vlaamsch « will estend its conqets in the domain of theology and Ethics. » Te samen met de andere Teutonische talen, « would the flemisch and dutch form a considerable body of varied and excellent catholic litterature. » Austey bespreekt in een volgend *artikel het hoogeschoolleven in 't middeleeuwsche Oxford.* Rev. Chapman geeft eene studie over *Apiarius* en een laatste artikel bespreekt de *maatschappelijke zedenleer* van Watt.

Rivista internationale de scienze Sociale, Juni, Rome. 1901.

G. Ellero bespreekt *de nieuwe gedachtenrichtingen in 't begin der XXe eeuw.* Hij houdt zich bijzonder bij de rationalisten en hunne bijbelcritiek.

De vrijheid van onderwijs (vervolg) door Prof. G. Piovano. Ziehier de verschillende thesen in 't artikel uitgebreid. 1. De liberale staat met het onderwijsmonopolium in tegenstrijding met zich zelven ; hij staat de vrijheid van drukpers toe met zoovele anderen en maakt uitzondering voor de vrijheid van onderwijs.

2. Het staatsonderwijsmonopolium vertreedt het natuurlijke recht der ouders.

3. Het bevoordeeligt het socialisme

4. en verkracht het katholiek geweten.

Het fransch protectionisme der zeevaardij door C. Bruno. Bij 't bespreken der wet van 1881 wilde men een « protectionisme à

outrance » voor de handelsschepen. Eene nieuwe wet van 1898 verleent grootere premieën, maar sluit de schepen uit in den vreemde gebouwd.

La Lectura, *Madrid, Juni 1901.* — De Engelsche geschiedschrijver Martin Hume bespreekt in een eerste artikel de *Samenzwering tegen Isabella van Engeland*, samenzwering waarvan men lang dacht dat Filip II de aanstoker was. Steunende op onuitgegeven Spaansche staatspapieren door hem in de nationale Fransche archieven ontdekt, toont de schrijver dat die samenzwering eene legende en Filip II gansch onschuldig is.

De Spaanschs theater door F. Navarro y Ledesma. Dit en de twee volgende artikels zijn een waar klaaglied over de geestesontwikkeling in Spanje. Hier over muziek. Geen enkele Spanjaard is op dit gebied gekend. De epische gedichten zijn vol dramatische toestanden, maar geen genie om ze op muziek te zetten. « Het verlies van 't nationaal karakter, de beweegloosheid van het uitgeputte ras, andere oorzaken nog bewerken deze muziekale zwakheid ».

Fr. Acebal bespreekt de *Schildertentoonstelling van 1901.* De tentoonstelling was onbeduidend in waarde, alhoewel er honderde schilderijen waren. « Welk is het karakter onzer tegenwoordige schilderkunst? Het verschil van scholen springt onophoudend in 't oog, zoowel in de onderwerpen als in techniek en uitvoering. Het portret en de historieschildering zijn gansch verlaten. Overal ontbreekt eene strenge teekening en stevige samenvatting. » De schrijver helt hevig naar 't realisme over en vraagt dat men niet alleen 's menschen kop voorstelle, om 't overige onder kleeren te verbergen, maar dat men 't menschelijke lichaam schildere lijk het is.

Eelay Ondre spoort de *Spaansche geestestoestand* na in dagbladen, boeken, tijdschriften. Overal vindt hij dat de letterkunde te kort gaat aan vruchtbaarheid, oorspronkelijkheid, juistheid en strengheid in de gedachten.

OMROEPER.

Toonkunst. — In de *Guide musical* 29-30, vindt men een artikel van Fierens-Gevaert, over Bruneau's verslag betreffende de muziek in Frankrijk, van de 13e tot de 20e eeuw, waarin wordt gewezen op den invloed der buitenlandsche op de Fransche muziek. « L'art n'a point de patrie. Il est faux de prétendre qu'un artiste pour devenir grand doit se développer dans son milieu natal », zoo schrijft althans Bruneau.

Zuid-Nederlandsche maatschappij voor taalkunde. — In de zitting van Juli hield de heer Verhees eene voordracht, waarin bewezen werd, dat de Germaansche invloed op de Sloweensche volkstaal veel grooter is dan de Romaansche. Een aantal voorbeelden duidde dit aan, waarvan wij alleen *brustuken* voor *ontbijten* (*frühstücken*), *Ravchfenk*, voor schouw (*Rauchfang*) willen noemen.

De belangrijke mededeelingen van den heer Verhees dienden om het beweren van prof. Kurth te wederleggen, die de omgekeerde meening heeft voorgedragen.

Toonkunst. — Het nieuw tijdschrift *Onze eeuw* bevat een leerrijk artikel van den begaafden toonkunst-criticus Dr. J. de Jong over de geschiedenis der jongste toonwerken in Duitschland, Italië en Frankrijk.

De schrijver voorspelt aan de meeste dier werken geene lange toekomst; hij meent toch dat door de « verbetering en vermeerdering der instrumenten.... de muziek bijna alles kan uitdrukken. » Dat « bijna » moet (gelooven wij) zeer ruim genomen worden..... « Wie niet in Wagner's geest componeert is verloren », meent de schrijver, en wie het wel doet, eigenlijk half » ... « Ergo (zoo luidt het slot), waar gaan wij heen? »

Maxim Gorki, de Russische novellist, is onder de vreemde schrijvers wel deze die nu in Duitschland het meest besproken wordt. In deze laatste maanden werden 9 zijner werken in 't Duitsch vertaald. In de tweede helft der maand Juli verschenen in de dagbladen niet min dan een half dozijn Gorki-Feuilletons.

Christoffel Columbus is langen tijd in zijn vaderland onbekend gebleven. In zijn werk *Cristoforo Colombo nella poeisa epica italiana*, verschenen in 1891, wijst Steiner er op hoe, in de oude Italiaansche poesie, niets of bijna niets over Columbus gevonden wordt. Tot hiertoe meende men zelf dat in de 16e eeuw geen enkel lofdicht op Colombus was ontstaan. In de *Nuova Antologia* van 1 Juli ll. deelt Vittorio Cian een sonnet mede van den Bologneeschen prelaat Ludovico Beccadelli, den

biograaf van Bembo en bekende verklarer van Petrarca. Cion meent dat het geschreven werd tusschen 1530 en 1550. Hij vond het in de bibliotheek van Parma met andere onuitgegeven gedichten, ter eere van bekende tijdgenooten van den dichter: Michel-Angelo, Tiziaan, Bembo, Vittoria Collonno, Contarini enz. Als gedicht staat het nu wel niet zeer hoog.

Ledeganck. — De *Stad Eecloo* brengt andermaal, in hare nummers van 23n Juni, 14n Juli en 4n Oogst een drietal gedichtjes van Ledeganck; van twee dier stukjes wordt echter ten onrechte beweerd dat zij onuitgegeven zijn. *Ware Liefde*, naar het Fransch van Millevoye, en dagteekenend van 1830, is, behoudens eenige onbeduidende veranderingen, reeds gedrukt geworden in den *Almanak voor Blijgeestigen* van 1831; de H. Fr. de Potter nam het nogmaals op in zijne uiterst lezenswaarde Mededeeling over « Onuitgegeven en weinig bekende Gedichten van K. L. Ledeganck » (*Verslagen en Mededeelingen der K. Vl. Acad.* 1897; bl. 606 en volg.), naar de Sluische uitgave der Maatschappij « Tot Nut van 't Algemeen » van 1830. — Het hekelvers, *Het verschilde slechts twee letters*, met de zinspeling *Barbier-Barbaar*, op de kap van een Barbier-rederijker (Calmeyn, van Staden), Ledeganck's gelukkigen mededinger in een prijskamp te Thielt, naar Fr. de Potter mededeelt, werd door dezen insgelijks opgenomen, uit de *Lettervruchten ingezameld van wege het Departement Sluis der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, 1830; « het verscheen ook », naar de H. de Potter verzekert, « in een Belgisch Tijdschrift zonder dubbele vocaalspelling, en daar heette het : *Het verschilde slechts één letter* (barbaer, barbier), gelijk Ledeganck het oorspronkelijk schreef. » Het komt insgelijks voor in den *Almanak voor Blijgeestigen* van 1831. — De woordspeling barbier-barbaar heeft later ook Van Duyse tot een rijmpje verleid, dat men in het tiende deel zijner nagelaten gedichten aantreft, op bl. 255, met de aanteekening dat « de verdienstelijke dichter Bellens », zoo Snellaert in het *Kunst- en Letterblad* den man geheeten had, bedoeld is :

« Hier sluimert een poëet-barbier,
Die altijd tastte naar de lier. »
— « Gij mist : 't was een poëet-barbaar,
Die altijd tastte naar het haar. »

Met betrekking tot het onuitgegeven versje « *Aen mijne Schoonzuster* » leze men Ledeganck's brieven aan Blieck, een paar jaar geleden in den *Vlaamschen Kunstbode* door den H. Cosyn medegedeeld.

Uit den *Almanak voor Blijgeestigen* van 1830 deelt de H. de Potter een rijmpje mede « Aan Lize »; in hetzelfde bundeltje komt er nog een tweede voor, dat de H. de Potter in zijne « keuze » van onuitgegeven en weinig bekende stukjes niet opnam :

De Moedertaal.

DE MOEDER.

ô jongen, 'k zal den hals u breken,
Wanneer gij nog zoo vloekt en zweert.

DE JONGEN.

Gij, moeder, hebt het mij geleerd,
En 'k mag mijn moedertaal toch spreken.

Koninklijke Vlaamsche Academie. — Zitting van 7 Augustus 1901. Lezing door dichter Lod. De Koninck van een brokstuk uit een uitgebreid werk over het H. Sacrament.

Verschenen : *Verslagen Mei-Juni.* Inhoud : Guido Gezelle door K. De Flou, Th. J. J. Arnold door Dr Willem de Vreese, Verslagen der Wedstrijden van 1901, De krijgsman en dichter Jacob Duym door ı Even, Het Nederlandsch en de Wetenschap door J. Mac od, Bibliographische aanteekening door A. Prayon van Zuylen over *Liefdelisten* door Alfred De Smet en idem door J. Mac Leod over *Pædologisch jaarboek* door Dr Schuyten.

Jaarboek voor 1901 met de portretten en de levensberichten van Guido Gezelle en Th. Arnold, de Wetten der Academie, de verordeningen der prijskampen, de lijst der leden en de lijst der afgestorven leden. Dit jaar bevat het Jaarboek ook een kalender met gedenkdagen uit de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en den Vlaamschen taalstrijd, eene alphabetische lijst van Middelnederlandsche doopnamen, de lijst der bekroonde laureaten in de prijskampen der Academie sedert haar bestaan, die der bekroonden in den Driejaarlijkschen wedstrijd van tooneelletterkunde en in den vijfjaarlijkschen wedstrijd voor Nederlandsche letterkunde sedert de instelling dezer prijskampen.

† Dr. **Jan Ten Brink**, professor aan de Universiteit van Leiden, buitenlandsch eerelid der Koninklijke Vlaamsche Academie. Hij was een der vruchtbaarste schrijvers van Holland, deed aan critiek, schreef een aantal romans en gaf eene geschiedenis uit der Nederlandsche letterkunde. Veel verdienste bezat de aflijvige, doch was niet vrij te pleiten van een zekere oppervlakkigheid. Hij was een gewezen predikant die een paar jaren in Indië verbleven heeft. Hij was een trouwe bezoeker der Nederlandsche Congressen. — **Paul Alexis**, romancier van de school van Zola. — **Mgr. Isoard**, bisschop van Annecy, schrijver van verscheidene godsdienstige werken. — **Henri d'Orléans**, zoon van den hertog van Chartres. Hij deed verschillende ontdekkingsreizen in Azia en Abyssinië en schreef *De Paris au Tonkin*, *A travers le Thibet inconnu*, *Six mois aux Indes Chasse au Tigre.* Een zijner reizen deed hij met Bonvarlet en Pater Dedeken. Hij is overleden te Saïgon in den ouderdom van 34 jaar. — **Nordenskiold**, Zweedsche ontdekkingsreiziger en schrijver van merkwaardige studiën over de Poolstreken.

2de Jaar. Nrs 9-10. — 15 September en October 1901.

DIETSCHE WARANDE

en

BELFORT

INHOUD :

A. SIFFER, uitgever te Gent.

H. COEBERGH, Haarlem.

Dietsche Warande en Belfort.

Dietsche Warande werd gesticht in 1855, **Belfort** in 1886.

Met Januari 1900 werden de twee tijdschriften samengesmolten tot **Dietsche Warande en Belfort**.

Het nieuw tijdschrift verschijnt den 15e van iedere maand, uitgezonderd in September, en telkens met ongeveer 80 bladzijden.

De jaarlijksche prijs is fr. 8,00 voor het binnen- en 10 fr. voor het buitenland.

De bijdragen worden betaald met één frank de bladzijde en op aanvraag zal aan de schrijvers 50 overdrukken kosteloos geschonken worden. Boekbeoordeelingen van zekere uitgebreidheid kunnen op den zelfden voet gesteld worden. — Kostelooze abonnementen worden niet verleend.

Voor alles wat de redactie betreft, wende men zich tot den schrijver van den Opstelraad; voor alles wat den dienst der inschrijvingen aangaat, tot de uitgevers.

MATHILDA RAMBOUX

† HILDA RAM.

Antwerpen's geliefde dichteres is niet meer Toen wij, onder eenen machtigen toeloop van vereerders, die 't zij in hare godsdienstige, 't zij in hare Vlaamsche gevoelens deelnamen, haar stoffelijk overblijfsel te Berchem in den familiekelder, bij die haars vaders en haars broeders ter ruste legden, baden mij hare beste vrienden, de taak te aanvaarden om in « Belfort-Warande » hulde te brengen aan de talentvolle ontslapene.

Priester, had ik mij liefst bepaald bij innig gebed voor de zielerust der vrome Christinne; oude vriend van haar en heur gezin, had ik liever den rouw mijns harten slechts in den engeren kring harer naaste verwanten uit te storten — het groote publiek, toch, had niets daarmee te stellen.

Mijn eerste antwoord, derhalve, was eene weigering. Ik verzond de vrienden naar haar, die er eerst van allen voor aangeduid en best van allen voor toegerust was door hare innige betrekkingen met de betreurde dichteres — naar Hilda's hartsvriendin, Juffrouw Marie Belpaire. Men antwoordde mij, dat juist zij mij had aangewezen.

Wat zou ik doen? Geen verder tegenstribbelen hielp, en mijn hart zelf spande wel eenigszins samen met mijne aanvallers.

Ik liet me gezeggen en aanvaardde de taak, ofschoon ik betreurde, door ambtsbezigheden verhinderd, over zoo luttel tijds te beschikken, om ze ten uitvoer te brengen.

Men verwachte, dus, geene grondige studie over de dichteres en hare gewrochten : men staat enkel voor eene ongekunstelde levensschets en een algemeenen blik over Hilda's talent en haar karakter, een eenvoudige uitboezeming des harten, eene nederige hulde aan eene echt Vlaamsche Vrouw gebracht.

Men beschuldige mij, eveneens, niet van partijdigheid of vooroordeel. Vast wel zie ik haar en haren arbeid aan met het oog der vriendschap; doch die vriendschap heeft juist haren grondslag op jarenlange ondervinding van haar karakter, van haren handel en wandel, van haar leven en streven — heeft, derhalve, juist haren grondslag op werkelijkheid en waarheid.

I.

Mejuffrouw Mathilda Ramboux werd te Antwerpen geboren den 31 October 1858. Hare ouders behoorden tot den gegoeden burgerstand. Hare moeder, die de smart heeft haar te overleven, is eene vrome, Vlaamsche vrouw van den ouden stempel; haar vader, den 23 October 1899 overleden, was een rondborstige, koene strijder voor de Vlaamsche rechten, een gul hart onder ietwat ruwe schors. Voor zijn doodsbeeldje schreef Hilda — en het was waarheid :

Daar ligt hij nu met saamgevouwen handen,
Die nooit van rusten noch van duren wist
Haast drijkwaart eeuws. Hij ligt in de enge kist,
Die nimmer menschendwang verdroeg noch -banden —

Hij had bereikt het doelwit van zijn streven :
Door noeste vlijt, door pogen onbevreesd
Zijn kroost te erlangen d'adel van den geest,
't Genot der kunst, en kennis, 't licht van 't leven.

In stilte heeft hij velen steun geboden,
Den werkman was hij innig toegedaan,
Met raad en daad hielp hij den kamp hem staan,
Sprak hoop den droeven in en moed den blooden.

Hij toonde meer door werken dan door woorden
Hoe hij in kracht en waarheid minnen kon.
Door arbeid was het, dat hij 't hoogste won;
Hem volgen liefde en dank ter zalige oorden.

Vader Ramboux schonk zijn talrijk kroost — een zoon en zeven dochters — eene uitgelezen opvoeding; dat ze tevens doorvlaamsch bleef, hoeft niet gezegd.

De jonge Mathilda, bij name, voltrok hare normaalstudiën in het gesticht van O.-L.-V. Waver, en bracht vervolgens, om eene grondige kennis der Engelsche taal aan te werven, een jaar over in het Urselienengesticht van Upton, nabij Londen. Dan keerde zij naar Antwerpen terug, doch hield zich, buiten eenige bijzondere lessen, niet verder met het onderwijs onledig.

Wat wonder? zij was er niet voor geschapen : haar geest, haar aanleg, laat ik zeggen, een aangeboren neiging dreef haar onweerstaanbaar tot de poëzie. En toch daar had ze nog geen wettig diploma voor, daar had ze, ja, nog geene normale studiën voor gedaan. Al wat ze van prosodie en dergelijks wist, was enkel opgedaan uit het lezen van dichters, instinctmatig opgevat en toegepast. « Ik lees — zoo schreef ze zelf in 1885 — « met aandacht en, ik hoop, met « vrucht Van Duyse's Prosodie. Nu eerst zie ik mijne « vermetelheid in. Ik heb begonnen te dichten, zonder « te weten wat het was. Kunt ge gelooven, dat het « grootste deel van mijn « Klaverken », ik kan mis- « schien zeggen *gansch* het boekje, gepend was, zonder « dat ik wist, wat een trochee of eene iambe was? « Hadde ik meer kennis gehad van de zaak, ik hadde « nooit de pen durven opnemen. — Mijn allereerste « werk was eene vertaling van Longfellow's Evan- « geline — in hexameters, denk eens na! Ik wist « natuurlijk niet, wat hexameters waren; ik ging « zoo maar voort *op den tast....* » En in een ander schrijven van hetzelfde jaar : « Ik heb Van Duyse's

« Prosodie onder handen. Wat ik daar altemaal in « vind! Nu ben ik waarlijk beschaamd over mijne « *would-be* verzen! »

Daar verscheen, eindelijk, in 1884, haar eersteling: *Een klaverken uit 's levens akker. Drie idyllen door Hilda Ram.* En daar ging een kreet op in het Vlaamsche land, een kreet van bewondering en van nieuwsgierigheid tevens: « Wat een lief boekje! hoe keurig, smaakvol gedrukt! Ja, zooals de uitgever De Seyn er ons heeft aan gewoon gemaakt. En de inhoud! hoe frisch en levendig! hoe eenvoudig en waar! hoe innig en roerend! hoe getrouw naar de natuur, en toch hoe ideaal!... Maar wie is Hilda Ram?... » Ja, dat wist zoogoed als niemand, althans aanvankelijk. Doch lang duurde het niet, of ze was verraden: zelfs de post — maar die weet ook zooveel — bracht, enkele weken na het verschijnen van 't *Klaverken*, rechtstreeks naar de Meir en naar Hilda's woning een brief uit Holland zonder nader aanduiding dan: « Aan Hilda Ram, letterkundige te Antwerpen. »

Al ontbrak het ook, hier en daar, niet aan afkeurende critiek, toch werd, over 't algemeen, het « Klaverken » uiterst gunstig gelezen en warm geprezen; en het bracht zijne schrijfster in betrekking met tal van letterkundigen. Tot dan toe was zij — door hare natuurlijke schuchterheid wederhouden — even zoo vreemd gebleven aan al dezulken, als zij vertrouwd was en innig omging, sedert lang, met hunne werken. Slechts tot den heer Pol de Mont, die destijds te Doornik leeraarde, had zij het gewaagd zich om inlichtingen en terechtwijzingen te wenden, en « veel » — zoo schreef zij zelf later — « ben ik hem schuldig: « aanmoediging en terechtwijziging heb ik hem in « groote mate te danken. Zelfs mijn *Klaverken* had « hij de goedheid voor mij te verbeteren. » Die goede betrekkingen hielden ook in Antwerpen nog een tijd lang aan, doch verminderden langzaam om ten slotte gansch op te houden, naarmate beider richtingen verder uit elkander liepen.

Tot de vrienden der eerste ure, om van meer andere te zwijgen, behoorden de ongenadige criticus van Vilvoorden, Dr J. Nolet de Brauwere van Steeland, die aanvankelijk de arme dichteres den schrik op 't lijf joeg met het verzoek van een gedicht voor zijn album (1), verder de grijze Vlaamsche kamper J. A. De Laat, die na het verschijnen van het *Klaverken*, hare eerstvolgende stappen op het letterkundig gebied aanmoedigde en geleidde; de geleerde Herman Druyts, wiens lessen over de natuurkundige wetenschappen zij gretig volgde; dichter Jan Van Droogenbroeck, die haar vooral inlichtte nopens de prosodie en haar zoo doende zijne eigene kieskeurigheid mededeelde; Kanunnik Muyldermans, hier zooals elders zijne dienstvaardige rol getrouw van het ontluikend talent aan te moedigen en te steunen; maar vooral Lambert Van Ryswyck, wien zij eene innige dankbaarheid gewijd had om al zijne belangstelling en vriendschap (2), en hare kunstzuster Juffr. Belpaire, die zij zoo gemoedelijk « mijn Mieken » noemde, en die haar tot het einde toe als eene ware zuster getrouw bleef.

Die kring van bekenden en vrienden zou zich in

(1) Hij schreef me : « Hij (de heer De Seyn-Verhougstraete) zond « ook mij Hilda Ram's « Idylen «, welke mijne goede vrouw eerst « las van A tot Z, en 't met mij naderhand eens was — ook met » u — dat die stukken met fijnen opmerkingsgeest zijn geschreven. « Nr 2 is het minst boeijend, en eentoonig wegens *al* de staande verzen. « Ook zijn er, hier en daar, Vlaamsche streekspraakwoorden : dat is « alles wat ik op dat allerliefst boekje heb aan te merken. »

(2) In tal van brieven drukt Hilda die dankbaarheid uit. Aldus, den 7 Juli 1894 : « Dat zijn nu sombere gedachten, niet waar? Ik moet « bekennen, dat me die plagen tegenwoordig! Gij kent toch wel onzen » ouden vriend Lambert Van Ryswyck? Hij heeft de laatste HH. Sacra- « menten ontvangen en is op het punt de groote reis te ondernemen. Hij « is een van die, welke mij het eerst verwelkomd hebben op het veld der « Vlaamsche letterkunde. Och! hoe weinig blijven er thans nog over, en « 't is toch maar een goed tiental jaren geleden!.... »

het vervolg aanhoudend uitbreiden, en het ware ondoenlijk desaangaande in bijzonderheden te treden. Zeggen wij liever, dat zij voor niemand onverschillig bleef, die hare overtuiging en haren kunstsmaak deelde, aan niets vreemd, dat haar droombeeld — de Vlaamsche taal en de Vlaamsche kunst — aanbelangde, en nooit aarzelde, waar het gold werken van verzedelijking of verchristelijking te stichten of te steunen.

Onvergeeflijk echter zou het zijn, zoo ik hier niet eene afzonderlijke melding maakte van twee der letterkundige vrienden, met wie zij in de laatste jaren in betrekking kwam. Ik bedoel de dichters J. Lenaerts en Aug. Cuppens, de beide keurige zangers, die de Limburgsche vlag zoo krachtig en koen ophouden, en door daden toonen, dat het niet alleen « daghet in den Oosten, » maar dat de zon er hoog en glanzend aan den hemel staat. Hilda gevoelde innig al de natuurlijkheid en de ongedwongenheid, al den eenvoud en de hartelijkheid der « Verzekens » van Aug. Cuppens; zij had het vooral hoog op — zooals overigens elk onbevooroordeeld lezer het moet hebben — met dien schat van poëzie, volksoverlevering en kunst tot een geheel versmolten in Lenaerts' « Verdwijning der Awelen, » en toen dat degelijk gewrocht, door den dichter nog degelijker gemaakt, opnieuw en ditmaal in prachtuitgave verscheen onder den ietwat gewijzigden titel van « De verdwijning der Alvermannekens, » bevatte het van de hand der Antwerpsche dichteres, als inleiding, eene hulde aan den dichter. En waar nu, in dit loopend jaar, door den Limburger zanger eene tweede perel aan de kroon der Nederlandsche letterkunde gehecht werd - zijn « Oda en Ylfken. » — sloot hij zijn dichtstuk met eene « Narede aan Hilda Ram. » Eilaas! dat die bij eene stervende op haar smartenvol lijdensbed moest nedergelegd worden!

Doch keeren wij terug tot Hilda's letterkundige loopbaan.

Het *Klaverken* had haren naam bekend gemaakt, en zij was jong en werklustig. Ook volgde er thans een tijdvak van drukte bedrijvigheid. Er viel te studeeren; zij moest nog ingewijd worden in de eigenlijke techniek der kunst, en hare nieuwe vrienden stonden haar daartoe ter zijde met raad en daad. Zij had reeds een ruimen voorraad van vroegere dichtproeven; doch dat alles werd nu nauwgezet herzien en gewetensvol herwerkt. Wel druischte zij daarbij vaak aan tegen tal van moeilijkheden, waarin sylbenmeting en rijm haar kwade parten speelden; doch zulks kon haar noch den moed noch den lust ontnemen om onverdroten voort te werken. Volhouden ondanks alle hindernis, was een trek van haar karakter.

Bij die vroegere proeven voegden zich aanhoudend nieuwe uitboezemingen van haren dichtergeest, en toen Lambert Van Ryswyck, namens het Davidsfonds, haar om eenen dichtbundel kwam vragen, kon zij hem eene verzameling aanbieden, waarvan slechts een door haar en hare raadsliê uitgekozen gedeelte, in 1886, het licht zag onder den titel van *Bloemen en bladeren.* Eene keurige proeve van oud-metrischen verzenbouw, haar landgedicht *Verhuizen* verscheen in 1888, en bewees hoezeer de dichteres ondertusschen op de hoogte was gekomen van de techniek. Zij zelve spreekt in het alleszins merkwaardig voorbericht van dit werk over haar tastend rondzoeken aanvankelijk, over het licht dat haar opging in Van Droogenbroeck's bekroonde *Verhandeling* (1), over de moeilijkheden, waarmede zij verder te kampen had; en dat alles bewijst, zonder dat zij het zelf vermoedt, haren hoogen eerbied voor de kunst, haar helder doorzicht en hare noeste vlijt in 't arbeiden. Zij echter had het niet hoog

(1) *Over de toepassing der Grieksche en Latijnsche metriek op de Nederl. poëzie.*

op met dat voorbericht. « Ge zult, denk ik — zoo schreef ze mij desaangaande — over mijn « Verhuizen » « tevreden zijn. Maar één ding zal er u in misvallen, « gelijk het mij misvalt, en dat is... het voorwoord. » (22 Januari 1888). Mij blijft de vraag : waarom? onopgelost.

Een jaar later, in 1889, kwam haar bundel *Gedichten* van de pers. Zij nam er haar *Verhuizen* in op, evenals het grootste deel van *Bloemen en bladeren;* voor het overige volledigde zij het met nieuwe, onuitgegeven dichtstukken.

Kwam, in het voorgaande tijdvak, haar *Klaverken* reeds ernstig in aanmerking bij de jury voor den vijfjaarlijkschen prijs van Nederlandsche letterkunde, ditmaal voor het tijdvak 1885-89, kende de keurraad met eenparige stemmen den prijs toe aan Hilda Ram's *Gedichten.*

Wie echter bekroond wordt, wordt niet zelden bedild. Dat gebeurde ook hier. En zoo onverschillig als zij was voor het afbreken en gispen door andersdenkenden, zoo gevoelig was zij voor de handelwijze van partijgenooten, van wie zij zich — 't zij te rechte, 't zij te onrechte — miskend waande. Vandaar heure klacht, later :

« Niet fier, maar blijde was ik te moed',
Toen ik voor 't eerst die gaaf (de dichtgave) heb bevroed.
Ik heb er den Heer om geprezen,
Dat hij macht mij schonk over 's menschen gemoed,
Dat ik zaaien mocht het schoone en het goed.
Maar... zij hebben te vroeg me een mantel omhangen,
Den mantel der eer, den zwaren, den langen.
Dra gingen nijd en afgunst hun gangen,
Ze wierpen met slijk, spuwden 't gif der slangen.
Och hadde ik mijn denken niet overgebriefd!
Maar kom! als het God maar aldus belieft! » (1)

(1) *Wat zei, wat zong « dat kwezeltje »*; blz. 102.

Toch werkte zij onverdroten voort; te heftig zelfs; zoodat hare gezondheid er onder leed, en dat niet enkel hare vrienden, maar ook de geneesheeren heur aanmaanden haar geschokt zenuwgestel, en derhalve hoofd en verbeelding, eene noodzakkelijk wordende rust te gunnen. Doch, ja, zulks was gauwer en gemakkelijker gezegd dan uitgevoerd. « Alle dokters – zoo schreef zij aan eenen lettervriend — zeggen 't zelfde : Ge werkt te veel « met het hoofd. Ge hebt, gij, 't ook gezegd. « Welnu « ik werkte minder sinds eenigen tijd of zocht ten « minste gemakkelijker werk. Maar ja! 't werd nog « erger. Nu kan ik dagen lang zitten droomen en « peinzen over gedachten, die mij invallen en die « ik dan opschrijf en wegleg voor later. Zoo heb « ik soms gelijktijdig vijf of zes onderwerpen aan « de hand, en ze laten mij maar niet los. Ik zal « maar terug gaan werken aan een enkel stuk « seffens; of... ik beken zulks begonnen te hebben! « 't Is proza! 't Zal er naar zijn. » Dat schrijven dagteekent van 2 Februari 1891, en denkelijk is het prozawerk, waarvan zij hier gewaagt niet anders dan haar later verschenen roman *De Familie Schrikkel*, dien zij, naar eigen bekentenis, lang vóór zijn verschijnen opstelde. Reeds vroeger, in 1885, had Lamb. Van Ryswyck haar aangeraden ook proza te schrijven; doch : « ik heb — zoo schreef zij toen — « daar geen devotie voor! »

De devotie was dus toch ten laatste gekomen, en, daarbij, ook voor het prozavak had ze talent te over.

't Was echter niet met dat proza alleen, dat ze zich onledig hield. In 1888 was haar de christen maëstro Edgar Tinel de « Godelieve » komen voorstellen : « Een nieuwsje, dat u zeker en vast genoe- « gen gaat doen : M. Tinel, van wiens « Franciscus » « gij gehoord hebt, is me komen aanspreken voor « de woorden van een tweede oratorio, « Godelieve »,

« waaraan we samen zouden arbeiden. Ik heb er « lust en moed toe, en zoo onze lieve Heer mij « hulp en tijd gunt, ga ik er mijne krachten aan « beproeven... Ik heb reeds drie werken gelezen « en daarin stof geput, zoodat het plan bijna in « orde is. Tinel gaf de groote lijnen aan, maar laat « mij toch vrijheid nog veranderingen bij te brengen. « Indien ge iets bijzonders goeds hadt over Ste Gode- « lieve, vraag ik het in leen. Ik heb reeds de wer- « ken van M^w^ Bosboom-Toussaint, van L. Van « Haecke en van Lefebvre » (1). En 't bleef ook daar niet bij; in dezelfden brief lees ik nog : « Ik heb « nu iets anders af, eene idylle in den aard van « die van 't Klaverken. »

Hilda's wankelende gezondheid — gevolg der vroegere overspanning van haren geest — verklaart ons waarbij het kwam, dat er door haar tusschen 1889 en 1894, buiten wellicht hier en daar een stukje in tijdschriften, niets werd ter pers gelegd; evenals hare drukke bedrijvigheid, destijds zelfs niet ten volle te dempen, ons uitlegt hoe zij op een zoo kort tijdverloop (1884-1899) zooveel heeft kunnen voortbrengen.

Eindelijk, in 1894, verscheen een nieuwe bundel, *Nog een klaverken uit 's levens akker* betiteld; het werd, evenals hare *Gedichten*, gedrukt door den uitgever A. Siffer te Gent. Het maakte echter veel minder ophef dan zijn voorganger in hetzelfde vak. En geen wonder : men stond hier niet meer voor al het verrassende van een nieuw, een nog onbekend talent, en de eischen, aan de begaafde dichteres gesteld, waren thans veel hooger geklommen. Hoe menig ander kunstenaar, wiens eerste pogingen meestergrepen waren, heeft niet, te zijnen koste, dezelfde tegenheden ondervonden!

(1) Brief van 21 Nov. 1888.

Ten andere, had de dichteres veel gewonnen in zaken van techniek der kunst, in keurigheid van taal en vorm, zoo was er — misschien juist dien ten gevolge — wel wat aan frischheid en ongekunsteldheid te loor gegaan : wat er van zij, ik denk, dat « Op zes weken » en « Tante-Moeder » van het eerste *Klaverken*, zoowel als « Wanna » der *Gedichten*, altijd meer zullen 'roeren en beter gesmaakt worden, dan « Klaar « en « Boer Baltus » van haren tweeden idyllenbundel.

Ondertusschen scheen ook haar oorspronkelijke tegenzin voor het prozaschrijven meer te wijken : hare kunstzuster en hartsvriendin, Mejuffrouw M. E. Belpaire, stelde haar omstreeks 1893 voor, met vereenigde krachten eene verzameling uit te geven van sprookjes en vertellingen met het oog vooral op het kleine volkje; aanvankelijk dacht men aan eenvoudig vertalen uit Andersen, later besloot men rechts en links te putten uit Andersen, Grimm Asbjörnsen, de *Fioretti*, enz.; men zou er schetsen en vertellingen bijvoegen van eigen vinding of door vriendenhand geleverd; de uitgever was dra gevonden, nogmaals de heer Siffer, en zoo kwam *Wonderland* tot stand, dat in vijf reeksen verscheen van 1894 tot 1899.

Inmiddels was ook de « Godelieve » afgewerkt, doch wel gansch gewijzigd in den uiterlijken vorm. Het oorspronkelijk plan van den genialen toondichter was een oratorio in den aard van « Franciscus »; wij vernamen het reeds vroeger uit den mond der dichteres. Het was in dien zin voltooid; doch er broeide een grootscher ontwerp, ondertusschen, in Tinel's brein. Er schijnt eenig misnoegen door te stralen in wat de dichteres daarover schreef, den 11 April 1891 : « Heb ik — zoo luidt het — u al » gezegd, dat Mr Tinel een nieuw plan heeft opge- « bouwd voor zijn *Godelieve*? 't Moet nu een *Dra-* « *matisch Oratorium* worden. Daarmee kan ik bijna

« opnieuw beginnen. Ik werk er aan bij poozen, « niet onophoudelijk. Ik hoop wel, dat die lieve « Heilige mij 't een weinig zal vergelden, en zorgen « zal, dat ik nooit het hoofd verlieze, in geenen « der menigvuldige zinnen door dat woord uitge- « drukt. »

Dit misnoegen verergerde nog, toen, ten gevolge van spijtige omstandigheden, te Brussel de uitvoering van het muziekdrama plaats had met de woorden van den vertaalden Franschen tekst. Bij het vernemen dier aanstaande uitvoering, liet de dichteres haren oorspronkelijken tekst, in 1897, te Antwerpen bij Jan Boucherij verschijnen onder den titel: *Sinte Godelieve; muziekdrama in drie bedrijven en zes tafereelen.* Jammer dat de verontwaardiging haar elders een al te bitter woord afdwong! jammer ook, dat de prachtige uitvoering op den Nederlandschen tekst, te Leuven in het loopend jaar, slechts als een zwak gesuis haar lijdensbed heeft bereikt — een stervende echo in haar stervend oor!

Met nog eenen laatsten dichtbundel zou zij onze nationale letteren verrijken. 't Was een perel van drukkunst, die den keurigen uitgever J. E. Buschmann ter eere strekt. Hij verscheen in 1898, met den titel : *Wat zei, wat zong « dat kwezeltje » Hilda Ram;* — ja, « dat kwezeltje », met zijne opzettelijk bijgevoegde haakjes, om te toonen, dat het bepaald eene benaming was : zóó *moest* het gedrukt worden. En reeds vroeger, in hare *Gedichten*, las men een stuk getiteld : *Het kwezelken, een ouderwetsch Refereintje op zijn Anna Bijns;* en aanvangende met :

« Ze zeggen, dat ik een kwezelken ben!
Dat had ik mijn leven niet eens gedacht.
Niet dat ik 't gaarne verblauw of ontken :
De titel kwam enkel wat onverwacht
En trok daarom op de zaak mijne acht.
'k Ging aan 't denken, aan 't peinzen en 't zinnen

Op aard en gewoonte en kleederdracht;
Ja, zelfs beweeggrond bij mijden en minnen,
Bij arbeid en omgang riep ik mij te binnen,
En... 'k moet het bekennen, wanneer ik nu fijn
Het een en het ander aaneen ga spinnen,
Dan is 't geen verzinsel, dan is 't geen schijn,
Dan moet ik warempel een kwezelken zijn! »

Dat alles is een luchtig, gekscherend zinspelen op een gezegde, dat de dichteres ter ooren kwam. Toen, namelijk, haar eerste *Klaverken* verscheen, en iemand aan een der hoofden van de Antwerpener Vlaamsche liberalen vroeg, wie of toch die Hilda Ram was, kreeg hij ten antwoord : « Och, dat is zoo'n kwezeltje, dat verzen maakt ». De schalksche Sinjorin belgde zich niet, maar greep den bal in 't vliegen en speelde er behendig mede.

Was ook *Wat zei, wat zong « dat kwezeltje »* haar laatste dichtbundel, toch waren werkkracht en levenslust nog niet uitgeput. In 1899 verscheen — een overdruk uit *Het Belfort* — hare eenvoudig lieve vertelling : *Token en Toon,* een pereltje van gezond realisme, een boekje zooals ons lezend volk er niet te veel kan hebben. Om dienzelfden tijd (1898-99) kwamen ook te Maldegem van Victor Delille's pers, in de *Duimpjesuitgave,* de twee deelen van haren uitgebreiden roman : *De Familie Schrikkel.* Het zijn tafereelen uit het Antwerpsche burger- en volksleven, waarvoor de schrijfster hare typen in den kring harer omgeving heeft gezocht, bestudeerd en geconterfeit. Men hoeft zulks niet van elders te weten, om het aldra bij de lezing zelf op te merken, zoodanig zijn ze naar de natuur geschilderd.

Nog een laatste schetsje, *Slachtoffers voor Transvaal (in Antwerpsche spreekwijs)* schonk zij aan *Dietsche Warande-Belfort* (1901, I, bl. 29) en daarmede sloot zij hare letterkundige loopbaan.

Want sedert eenen geruimen tijd reeds waren er

treurige dagen voor haar en voor hare dierbaren aangebroken. Een eerste rouw in het gezin dagteekende van enkele jaren vroeger, het verlies van den eenigen en geliefden broeder Leon, aan wiens nagedachtenis zij het gemoedelijke dichtstukje *Het Kruisbeeld* wijdde (1). Nu in de laatste jaren eischte de dood aan het gezin offer op offer af: eerst was 't een engeltje, het kind eener jongere zuster, dat enkel de oogen opende om zijnen ouders een laatste vaarwel te schenken; dan volgde het eenige dochtertje harer zuster Louise, dat de onverbiddelijke aan de armen zijner ouders ontrukte om het ten hemel op te voeren; daarna overleed haar vader, de rondborstige Vlaming, die, door meer dan één aanval van beroerte getroffen, maandenlange zorgen gevraagd had, en maandenlange treurnis verwekt in het droevig vooruitzicht. Zijn oudste broeder, tot de laatste tijden zijn onafscheidbare gezel en vriend, vervoegde hem weldra in 't andere betere leven : « Ik heb het toch zoo « noodig — schreef Mathilda aan eenen harer oude vrienden, den 27 December 1899 — « mijn gemoed « eens te verlichten, en dan zoekt men liefst zijne « oudste, getrouwste vrienden op en bijzonder nog « die, welke ook al eens aan zwaarmoedigheid lijden. « 't Is niet, dat er alweer een nieuwe slag op ons geval- « len is, alhoewel hij misschien hangende is : vaders « oudste broeder ligt nu, weder, op sterven. Ik ging « hem gisteren bezoeken, en mijne gedachten kun- « nen niet weg van hem. Och! ware hij maar al in « zijne rust! Dat zal nu viermaal achtereen om de « zes weken een sterfgeval in de familie zijn. »

En haar eigen toestand? Ach! hij was ondertusschen die eener ware martelares. Mathilda was reeds sedert eenigen tijd lijdend; jammer genoeg! er denkelijk geen erg in ziende had zij gezwegen,

(1) *Wat zei, wat zong*, bl. 56.

en toen zulks, na maanden, niet langer kon volgehouden worden, oordeelden de geneesheeren eene operatie volstrekt noodzakelijk. Deze had plaats, en — naar men zei — met goed gevolg, den 20 Juli 1899. 't Was echter niet van langen duur : de arme dichteres herviel weldra, en door het lichamelijk lijden, gevoegd bij al den smartelijken rouw, die juist in de volgende maanden het gezin trof, kreeg ook haar geestestoestand schok bij schok. Zij zelve beschrijft het in den laatst aangehaalden brief : « Zie, zoover « ben ik nu gekomen en heb mijn best gedaan om « ordentelijk te schrijven, maar daar zal 't nu wel « mee gedaan zijn. Door mijne wond schiet daar « een verschrikkelijke scheut, die de pen uit mijne « hand doet vallen. Zoo gaat dat nu maar aaneen. « Mijne zenuwen zijn gansch ontredderd, en ik weet « niet of ik nog wel ooit op zijn effen kom. Maar « de lichamelijke pijn heeft nog niets tegen het ziele- « leed... Lezen en schrijven gaan in het geheel niet, « en ik zit gansche dagen te bedenken hoe gelukkig « ik geweest ware, hadde de Heer mij gewild in « Juli laatstleden. Maar zoo gaat het; die er te veel « zijn, gelijk ik, blijven er loopen, en die er noodig « zijn, haalt men weg. Och, vergeef mij u dit alles « te vertellen : 'k moet het toch aan iemand kunnen « klagen ».

Dat gedroomde, wrange geluk van « door den Heer gewild te worden » zou weldra het hare zijn, echter niet zonder nieuwe en grooter smarten; haar lijdensbeker was niet geledigd; nog de droesem wachtte haar op den bodem.

Het oude vaderlijk huis, waar vóór jaren zoovele heldere stemmetjes van gelukkige en vroolijke kinderen zich aan het bedrijvig getink en gebons van hamer en aanbeeld paarden, en dat allengskens lediger liep en treuriger werd, terwijl tevens het smidsvuur uitstierf met zijnen nasleep van beweging en leven, het vaderlijk huis moest in December 1899 verlaten wor-

den, om, ten gevolge der onteigening, onder den moker te vallen der afbraak. Aldus werd, om zoo te zeggen, alles, zoowel in 't stoffelijke als in 't zedelijke, rondom de arme dichteres gesloopt. Toch schreef zij : « Dat wij dit treurig huis verlaten, dat van niets dan « dood en droefheid spreekt, is een goed... Ik tracht « er naar, hier weg te zijn; want ik kan niet zeggen « hoe zwaar mij het leed nog weegt. 't Is of het « nooit beteren zal. » En met het oog op de nieuwe woning : « 't Is (in de Van Leriusstraat) de hoek van « het park, waar gedurig boomen en gras en vogelen « te zien zijn. Me dunkt, dat we daar zullen herleven. « Wij hebben 't allen noodig; want we kunnen toch « maar niet op onzen stel komen. »

Herleven? De arme! zij zou er slechts voor enkele maanden, voor één zomer wat uitzicht hebben op Gods lieve natuur, op de haar zoo dierbare boomen, gras en vogelen. En dan nog, welk een zomer! In Juli 1900 werd er door de heelmeesters tot eene nieuwe operatie besloten. De lijderes onderstond ze nogmaals, in het Sint-Camillusgesticht, en na eenige weken kon ze schrijven : « Ik ben, God dank! genezen. Morgen mag « ik naar huis. Ik voel me op het minst tien jaar « verjongd; en dit zal zoo blijven, zeggen de genees- « heeren. »

IJdele begoocheling, die alweder niet lang duren mocht!

Nog stak zij, in het najaar, eene reis aan om een bezoek te brengen aan eene gezellin harer kostschooljaren, kloosterlinge in Hamont, die haar leven lang eene harer beste vriendinnen bleef, en verder aan hare zusters te Luik en te Dinant gevestigd : het scheen haar een herleven; inderdaad was het een laatste vaarwelreis. Reeds in October werd zij gedwongen te bed te blijven, terwijl tevens hare folteringen immer aangroeiden. Zoo sleet zij de lange, droeve wintermaanden van het vorige jaar.

Ook de lente bracht geene verkwikking, en

langzamerhand moest aan de laatste hoop op behoud worden verzaakt; den derden Paaschdag, 9 April, werd het eindelijk noodig geoordeeld haar de HH. Sacramenten der stervenden toe te dienen. Zij ontving ze met de roerendste gesteltenissen van geloof en godsvrucht, van overgeving en berusting in Gods goeden wil.

Vrome christene vrouw, als zij haar leven lang geweest was, volhardde zij in die zelfde gevoelens, die haar rechthielden in het onverpoosde lijden, nacht en dag, der treurige volgende weken, en toen zij dat lijden eindelijk, te middernacht den 12 Juli, was doorgeworsteld, sloot zij de oogen met het vaak vroeger, maar vooral dien laatsten avond herhaalde : « *Fiat voluntas tua!* »

Het was eene goede gedachte op heur doodsprentje hare eigene woorden te plaatsen, getrokken uit de *Godelieve* :

« O arme vrouw, uw lijden is gedaan,
Ten goede komt u wat gij hebt verdragen,
Ze zijn nu heen, die kommervolle dagen,
Voorbij is smart en treurnis, droef getraan.
Kom, neem uw plaats in 't juichend maagdenkoor;
Kom, u doortintle de eeuwige liefdegloor!
Zie, hoe de hemel zich om u verheugt,
Hoe roze martlaarsglans u komt omglimmen!
Hoor, hoe van de aarde stemmen opwaarts klimmen,
Uw goedheid roemend en uw sterke deugd!
Geniet het loon van wat ge leedt en wrocht;
Zie uwe beden, door Gods welbehagen,
Alreeds de rijpste, schoonste vruchten dragen.
Juich, juich, nu om hetgeen gij lijden mocht! »

II.

Een ander doodsprentje der ontslapene luidt aldus :

« Zachte, toch heldere ster aan den Nederlandschen letterhemel, — ster, wier glans nooit door een minder reinen sprankel werd beneveld, was zij de geliefde dichteres van het Vlaamsche volk, *haar* volk, welk zij zelve zoo innig liefhad. Uit het hart opgeweld, drong hare poëzie tot de harten door, lichtend en stichtend, roerend en zalvend.

« Vrome Christinne, zonder vaar noch vrees, kende zij niet alleen geen weifelen, waar het haren godsdienst gold, maar zij was een engel van Godsvrucht en van deugd.

« Teeder minnende dochter, zuster en vriendin, was zij voor hare dierbaren een schat, wiens verlies aan hunne harten eene ongeneesbare wonde toebrengt.

« Haar gezin zal om dien ontnomen schat blijven treuren. Moge het Vlaamsche volk zijne dichteres niet vergeten! Moge de Heer zijne dienares bekronen! »

Dat beeld met enkele lijnen geschetst is waarheid. Laat ik het in zijne hoofddeelen een weinig bijwerken en uibreiden.

De dichteres werd meermaals en warm geprezen; toch ontbrak het ook niet aan afkeurende critiek.

Ja, ze *fabrikeerde* geenen neveligen onzin: ze zocht het niet in zonderlingheid, die men vaak met den valschen naam van eigenaardigheid stempelt; zij was geen dweepster met tranen van somberen weemoed, wrevele levenszatheid en grondelooze vertwijfeling; en daarom was zij ondichterlijk, alledaagsch, bekrompen, met één woord, zij was zoo een soort van zwaluw, gestaag rondfladderend, nu rechts dan links, laag over den grond, zonder ooit hooger vlucht te nemen.

In werkelijkheid : hare Muze was te waar, te menschelijk en te christelijk; zij was te door en door Vlaamsch, om in de oogen harer tegenstrevers veel genade te vinden, of, ja, rechtvaardigheid.

Wij blijven bij dergelijke beoordeelingen niet langer stil; wij zullen ze noch verder aanhalen, noch pogen te wederleggen : het artikel aan de gedachtenis der overledene gewijd is geen strijdschrift.

Zullen wij nu onze dichteres onvoorwaardelijk en onvermengd prijzen?

Ik ken geen enkelen schrijver, ja niet eenen kunstenaar, voor wien zulks naar strikte waarheid het geval is : des menschen werk zal of kan nooit het ideaal der volmaaktheid ten volle bereiken.

Ook Hilda's talent heeft derhalve zijne schaduwzijden, zijne zwakke kanten; doch zonder ze te loochenen of ja te verheelen, is het wel niet de rol eener bezadigde critiek, en nog veel minder de onze, de schaduwzijden op den voorgrond te plaatsen en nog zwarter te kleuren, of die zwakke kanten bij voorkeur uit te stallen en er het krachtigere zooveel mogelijk achter te verduiken, zooals meer dan een harer bedillers het deed (1).

Om echter mijne persoonlijke denkwijze niet op te dringen, en om tevens deze hulde aan de ontslapene meer karakter van algemeenheid te geven, late men toe, dat ik niet enkel en louter mijn eigen gevoelen uitdruk, maar liever en breeder dat van anderen aanhale, met welke ik overigens meestal zelf instem.

Hilda's eerste *Klaverken* werd, o. a. besproken

(1) Toch zullen, denkelijk, sommigen van meening zijn, dat ik wel te veel en te onvoorwaardelijk prijs. Men gelieve in 't oog te houden, wat mijn schrift is : in eene critische studie over de schrijfster zouden zwakheden en gebreken niet mogen over het hoofd gezien worden : in eene hulde aan hare nagedachtenis is zoo iets niet op zijne plaats.

in *Het Belfort* (1886, bl. 537). « Eene milde inborst » — zoo luidt het daar over het kenmerk van het talent der dichteres — « met eene diepe opvatting, een breed besef van 's menschen gemoed, ten dienste van eene rijke inbeeldingskracht, ter schepping en schikking harer tafereelen. » En verder na afzonderlijke bespreking der drie idyllen : « Natuurlijke eenvoudigheid schijnt vooral de hoofdbegaafdheid der dichteres te zijn; doch het besef dier natuur, welk zij zoo eenvoudig weergeeft en afschildert, is het kenmerk van eene diepdenkende ziel, van een gevoelig hart, van rijke geestvermogens. In hare siervolle inbeelding, door vernuftige beradenheid gemend, heeft zij keus in overvloed van zuiver schoons, om alle wanluidend kletterend klatergoud op zijde te laten. En toch zijn hare karaktertrekken zoo fijn gevoeld, zoo juist gepast wedergegeven, zoo dichterlijk afgeteekend en nauw verbonden met het verhaal. »

Datzelfde jaar drukte *Het Belfort* (bl. 622) eene breedvoerige critiek over *Bloemen en Bladeren*; zij was van de hand van den geleerden Pater Serv. Dirks. Bepalen wij ons bij twee uittreksels van algemeenen aard. Na verschillende stukken afzonderlijk besproken en geprezen te hebben, zegt de schrijver (bl. 627) : « Is er nu op Hilda's poëzie volstrekt niets aftewijzen? Is die zoo volmaakt dat er de kritiek eigenlijk geen vat op heeft? Om de waarheid te spreken, ik heb hier en daar, onder het lezen, wel eens bij mij zelven gezegd : dat vers dunkt mij wat zwak; ik zou hier een ander woord gebruikt hebben, of wel : die oversprong komt mij wat hard voor; — doch dat gebeurde zoo zeldzaam, dat ik het de moeite niet waard geacht heb die weinige plaatsen te onderstrepen. »

En ten slotte (bl. 629) stelt Pater Dirks de vraag : « Waarin bestaat nu wel het eigenaardige, de bijzondere stempel, het echt dichterlijke van Hilda's talent? Als ik, in mijn oordeel, op eigen gewaar-

wordingen, op den ontvangen indruk mag voortgaan, dan durf ik beweren dat de ziel van die poëzie de Weemoed is. Niet echter de Byroniaansche weemoed die tot wanhoop voert; niet die dwepende zwartgalligheid van *René*, door Châteaubriand in de mode gebracht en die zoo veel onheils stichtte; noch ook die laffe gevoeligheid, die ziekelijke toestand dien de Franschen met het woord *incompris* aanduiden; maar een zachte, stille weemoed, die, wel verre van aan de ziel haren vrede te ontrooven, integendeel, een weldadigen invloed op haar uitoefent. Ik zou dien weemoed willen beschrijven met die twee zoo vreemd aaneengekoppelde woorden, waarmede Homerus de gemoedsaandoening schildert van Andromache bij het scheiden van haar gemaal — eene stille, kalme, diepgevoelde vreugde die zich in tranen lucht geeft. Geen wonder; die vreugd komt voort uit de christelijke zelfopoffering; uit eene belanglooze menschenliefde, uit het bewustzijn dat men voor anderen, niet slechts, iets gedaan, maar ook iets geleden heeft. In het offer is ook bitterheid, omdat het door een menschenhart wordt daargebracht, op de puinen van het egoïsme, maar dat bittere wordt verzoet door de genade en door de innige overtuiging dat men iets gedaan heeft waardoor men waardig is onder Gods kinderen gerekend te worden. Zulk een zaligen weemoed zal ook Jezus gevoeld hebben, toen hij, bij de voltrekking van zijn offer, in de volheid zijner liefde, den overwinningskreet slaakte : Alles is volbracht!

« Dat deze de echte geest is van Hilda's poëzie, zeggen mij de drie versregels waarmede zij *Wanna* en den heelen bundel besluit :

Ze wist nu dat haar offer was aanvaard,
En in heur boezem woonde een stille vrede,
Een blijheid, als geen menschelijk hart ooit kende.

« Gelukkig de mensch die dat gevoelt; gelukki-

ger nog de dichter die dat gevoel aan anderen weet mede te deelen. Want dat is zijne zending — te leeren, te troosten, te bemoedigen — de lastbrief dien hij, met zijn talent, van den Hemel ontvangen heeft. Moge onze Antwerpsche Dichteres die dit alles zoo wel begrijpt, zoo innig gevoelt; die haren lastbrief reeds in zoo ruime mate, zoo moedig vervuld heeft, immer voortgaan hare lotgenooten door haar dichtertalent weltedoen. En terwijl God haar een zoo buitengewoon vermogen verleend heeft om harten te ontleden, zielewonden te ontdekken, en karakters te schetsen, zal zij ons, hoop ik, nog dikwijls onthalen op zulke lieve, dichterlijke volksnovellen, waardoor zij ons beurtelings eene onschuldige vroolijkheid en een zachten weemoed in het harte zal brengen. »

Toen Hilda's *Verhuizen* in 't licht kwam, vond het een ernstigen en strengen — 'k zeg niet onrechtvaardigen of ongunstigen — beoordeelaar in Dr H. Claeys, den redenaar-dichter. Vinding, uitwerking, metrum, alles werd getoetst aan de eischen van waarheid en kunst; doch, zonder de zwakke kanten van het werk te verheelen, uitte de bevoegde recensent over *Verhuizen*, welk hij « eene gelukkige vondst » noemde, het volgende vleiend oordeel : « De lezing van het landgedicht zelf zal doen zien hoe het verhaal ingekleed is, wat ruime plaats door de eigenlijke beschrijving van huis en verhuizing wordt ingenomen, hoe schrander opmerkzaam de geest der dichteres alles gadeslaat en opneemt, hoe zij het menschenhart doordringt en in de uitingen des gevoels de juiste toetsen grijpt, hoe zij de sprekende trekken weet te kiezen om het karakter der personen en de natuur der zaken naar waarheid en leven te schetsen.

« De verdiensten van het werkje zullen den lezer zóó stemmen dat hij zich niet ophoude bij vragen als deze : Is « Verhuizen » niet voor een groot deel enkel beschrijven om te beschrijven, de vorm

om den vorm, de kunst voor de kunst? Welk hoofdgedacht huist in dien fraaien vorm? Maakt dit landgedicht ten slotte dien weldadigen, verkwikkenden indruk op het hart dien een genre-tafereeltje uit het buitenleven als van zelfs meêbrengt, wanneer het eene ingeving is des harten en, niet enkel tot verlustiging der verbeelding geschetst, belangstelling wekt door roerende waarheid van gevoel?

« De dichteres zal buiten twijfel het effect hebben bekomen dat zij heeft gewild. »

En wat verder : « In het landgedicht hervindt men dezelfde manier (als in het *Klaverken*) die der dichteres onderscheidend eigen is; dezelfde opmerkzaamheid die ook de minste bijzaken niet verwaarloost; dezelfde juistheid en levendigheid van lijn en kleur, hoog te waardeeren hoedanigheden voor de beschrijvende poëzie...

« Niemand daarbij zal ontkennen dat het verhaal langs natuurlijke, rechte wegen naar zijne ontknooping wordt geleid. »

Wil men ook eene beoordeeling over het talent der dichteres ter gelegenheid van een harer prozaschriften, zoo verzenden wij naar die van den heer F. Dryvers in *Warande-Belfort* (1900, I, bl. 281). Daar lezen we, onder meer : « Hetzij de schrijfster het Antwerpsche burgersleven afmaalt, hetzij ze met eene zekere voorliefde ons in een stil Limburgsch dorpken laat verpozen, altijd is het eene schildering naar de werkelijkheid : dat is doorleefd, en dat is doordacht. Vooral moeten wij in Hilda Ram bewonderen dat zij met geringe middelen zooveel uitwerkt.

« Vestigen wij nogmaals onze aandacht op de karakterschildering : in de toestanden, waarin zij hare personen plaatst, in hunne handelingen en woorden is er dikwijls iets fijn geestigs, iets schalksch en toch roerends tevens; iets dat den glimlach op onze lippen wekt en terzelfdertijd diep in het herte grijpt. » En wat verder : « Zoo is gansch het gewrocht eene,

wij zullen wel niet zeggen machtige, maar fijn vrouwelijke schepping. Als dusdanig zal het eene bijzondere plaats in onze letterkunde innemen. Wel zullen sommigen oordeelen, dat het geheele een mengsel is van realisme en idealisme en dus geene vaste strekking houdt; wat ons betreft, wij denken dat een schrijver zich aan geene school moet gelegen laten, maar wel natuurlijk schrijven volgens den aanleg van zijnen geest en van zijn hert. En wanneer die geest en dat hert onverdorven zijn en daarbij over scheppings- en zeggingskracht beschikken, zullen wij zijn kunstwerken met wellust smaken, zij mogen dan idealistisch of realistisch zijn, subjectief of objectief. Liefst toch zijn ons die werken, waarin de kunstenaar het beeld zijner eigene schoone ziel op de meest stoffelijke werkelijkheid inprent, waarin hij ons de werkelijkheid te aanschouwen geeft om er ons zachtjes boven te verheffen. En dit doet de *Familie Schrikkel.* »

't Ware niet moeilijk tal van soortgelijke recensiën aan te halen; doch dat blijven immer uitingen van persoonlijke gevoelens, wier waarde meestal afhangt van de mindere of meerdere bevoegdheid der recensenten.

Laat ik liever nog wat plaats gunnen aan de oordeelen over Hilda's talent geveld door de keurraden van den vijfjaarlijkschen wedstrijd voor Nederlandsche Letterkunde. Hier immers hebben we meer dan een enkel individuëel gevoelen : de richtingen toch, die men volgt, de stelsels, die men aankleeft, de beschouwingswijze, die daaruit volgt, zijn bij de leden van zulken keurraad, niet alleen van nature zeer verscheiden, maar meermaals tegen elkander aandruischend; de geopperde gevoelens zijn dus veel minder eenzijdig, en het verslag, dat het gevoelen der meerderheid moet weergeven, en, ja, des noodig, de ongunstige zijde niet mag verduiken, schenkt des te meer gewicht aan de waardeering.

Driemaal werden het talent en de werken onzer dichteres besproken in die verslagen.

De eerste maal — voor het 7e tijdvak (1880-84) -- kwam reeds haar eersteling, *Een Klaverken,* in aanmerking voor den prijs met de *Rijzende Blaren* van Jan Van Beers. Geen kleine lof, voorwaar, ligt in dat feit zelf. En het oordeel van den keurraad? « *Een klaverken uit 's Levens Akker* — zoo zegt het verslag van den kieskeurigen J. A. Van Droogenbroeck — is een eerste werk. De jury houdt dit boek voor het gewrocht eener rijkbegaafde dichteres, die eerbied heeft voor de kunst en er zich ernstig op toelegt, hare stukken zorgvuldig af te werken. De eerste der drie idyllen, *Op zes weken,* is eene der fraaiste schilderingen van het eenvoudige burgersleven, die in onze literatuur bestaan; zij verdient voorzeker eene plaats naast Messcherts *Gouden Bruiloft,* en komt misschien wel onmiddellijk na Van Beers' *Begga.* De tweede, *Tante-Moeder,* bewijst dat de dichteres niet alleen met uitmuntend talent weet te schilderen, maar ook weet te verhalen en het hart der lezers diep te roeren; hier is meer vinding en de inhoud grijpt diep aan.

« Het laatste stuk, *Vondelingen,* is min gelukkig van keus en leiding; doch het behelst eene menigte bewonderenswaardige natuurschilderingen.

« De stijl is zuiver, de woordenkeus smaakvol en verrassend door juistheid, en, wordt soms een dialectwoord of eene wending uit de volkstaal gebruikt, zoo gebeurt dit met zooveel tact en gepastheid, dat deze niet schaden, maar door hunne eigenaardigheid nog meer kleur bijzetten. Eenige leden maakten opmerkingen nopens den versbouw; zij zouden liever 't zij berijmde, 't zij metrische verzen gebruikt zien instede van blanke verzen, die wel eens in gewoon proza dreigen te verloopen. »

In het volgende tijdvak dezer wedstrijden (1885-89) werd, zooals wij reeds vroeger zeiden, Hilda's bundel *Gedichten* bekroond, en dit wel met eenparige stemmen. Ze stond echter nogmaals, evenals den voor-

gaanden keer, tegenover een geduchten medekamper. Hooren wij de uitspraak van den keurraad, aangeboekt door de wel versneden pen van haren verslaggever Theo Coopman : « Het kenmerk van Hilda Ram's *Gedichten* is, vooreerst, de groote kieschheid in de keuze der onderwerpen. Wel is waar zijn er verscheidene, in de kleinere, die van niet veel gewicht zijn of voor welke — inzonderheid de lyrische — zij nog niet gansch voorbereid schijnt. De dichteres moet het zelf gevoeld hebben : zij bewerkte ze met minder zorg dan de grootere, waarin zij hare meerderheid laat gevoelen en gelden, in zoover dat de beoordeelaar zich afvragen moet wat het meest bewondering verdient, of de rijke verscheidenheid der stof, de zuiverheid van opvatting, of de meesterlijk gebouwde verzen, bijzonderlijk de metrische.

« Sommige deelen van *Wachtend* en van *Verhuizen* behooren tot de uitmuntendste brokken, die in onze letterkunde sedert jaren geschreven zijn...

« Hilda Ram's *Gedichten* zullen, over het algemeen, om hunnen eenvoud en omdat zij spreken tot de verbeelding en tot het gemoed, evengoed begrepen en genoten worden door den gewonen lezer, door de groote gemeente, als door den bevoegden kunstgenoot, die ze nogmaals en herhaaldelijk zal ter hand nemen, om het volledig verband tusschen hunne innerlijke en uiterlijke beteekenis en waarde na te gaan en te schatten, en eindelijk te bevinden dat, uit vele stukken der Antwerpsche dichteres, een menschenhart spreekt, eene warme en zielvolle stem stijgt, gedragen op de wieken eener doorgaans zoetvloeiende en welluidende dichterlijke taal, welke niet als die van Pol de Mont gansch en uitsluitend de aandacht van den ontwikkelden lezer op zich trekt, maar wier rijkdom van tonen of schoonheid van vormen niettemin de bewondering afdwingt, daar zij zich bepaalt bij de getrouwe en vaste, immer bescheidene uitdrukking van de gedachten en gevoelens der

zangster. Dezer ernstige, bewogen stem vergt, ter behoorlijke begeleiding of inkleeding, een gebonden, gestrengen stijl, ingetogen als de melodie des orgels. In dien zin — de harmonische en natuurlijke overeenstemming tusschen inhoud en vorm — is Hilda Ram's werk volledig en wordt het des te aantrekkelijker omdat de geoefende kunstenares als 't ware de eigen schaduw wordt van de dichteres, waardoor deze nog meer en beter in het licht komt en de stroom van sympathie tusschen het hart van den lezer en dat van de schrijfster door niets meer afgeleid of onderbroken wordt.

« Uit dat alles kan nu wel eenige eentonigheid ontstaan, doch deze wordt ruimschoots vergoed door Hilda Ram's groote gave van opmerking, haar overigens veelzijdig talent, dat evenzeer uitblinkt in het tragische als in het louter beschrijvende. »

In het negende tijdvak (1889-1894) kwam de tweede Idyllentrits ter tafel van den keurraad : « De rijkbegaafde dichteres van *Een Klaverken uit 's Levens Akker* en van de bekroonde *Gedichten* — aldus het verslag — bood ditmaal, op de haar eigen zedige wijze, *Nog een Klaverken*. En, in dit *Klaverken* is er een blad, het stuk *Krukken-Mieken*, dat, om zijne nette bewerking, zijnen boeienden inhoud en roerenden toon, niet onderdoet voor het schoonste en beste, dat onze letteren reeds danken aan Hilda Ram. »

Minder gunstig — en, naar mijn bescheiden oordeel, te recht — is ditmaal het gevoelen over de beide andere blaadjes van het drietal, die den keurraad als « wat te haastig geplukt » voorkomen. Voor nummer éen : *Klaar,* bepaalt zich echter de critiek tot den uitwendigen stoffelijken vorm : metrum, rhythmus en wat dies meer. En dan sluit het verslag met dit getuigenis : « Hoe het zij, en al is *Boer Balthus*, als vinding in 't geheel niet gelukkig getroffen, de kleine bundel geeft nog altijd de beste blijken van de gunstige zijde onzer dichteres : de fijnheid van

opmerking, het volhouden van de karakters, het, ten onzent, bijna gadeloos penseelen en, bovenal, Hilda Ram's frischheid van schildering. »

Mocht ik thans — na, met opzet, eene zoo groote plaats aan het oordeel van anderen ingeruimd te hebben — beknopt mijn eigen gevoelen uiten over Hilda's talent en werk, zoo zou ik vooral duiden op haren gezonden realistischen zin, die geene idealen uitsluit, maar veeleer najaagt en ze met de werkelijkheid zoekt te verbinden; op hare fijne opmerkingsgave, die karakters en toestanden zoo wel weet te vatten; op haar schildertalent, dat hare tafereelen tot in de minste bijzonderheden zoo frisch en waar, zoo levendig en belangwekkend afmaalt; op haren eerbied tevens voor taal en kunst, die hare Muze immer in den toom houden en haar voor alle onordelijke uitspattingen van den dichterdrift behoeden; op hare bezadigde en gegronde levensbeschouwing, die, ofschoon weemoedig getint, immer zoo gelaten en ja bemoedigend blijft, als zij christelijk en geloovig is; op de reinheid van keus en behandeling, die den meest nauwgezetten lezer nooit aanstoot zal geven; op het edel doel, welk overal in hare schriften doorstraalt: geen eigen roem, zelfs geen louter genot voor den lezer, maar stichting, verbetering, veredeling.

Nog op veel meer diende gewezen te worden; doch dit zij genoeg, bijzonder met het oog op al wat we reeds van anderen overschreven. Laat ik enkel er bij voegen, wat ik zelf in een onuitgegeven studie aanteekende nopens haren laatsten — bij mijne wete minder besproken — dichtbundel : *Wat zei, wat zong « dat kwezeltje »!*

« Wat den vorm betreft, blijft de dichteres den eerbied getrouw, dien zij, in hare vroegere werken immer aan den dag legde voor de kunst en voor dezer eischen en voorschriften. Taal en stijl zijn zuiver en verzorgd; de verzenbouw is onberispelijk, zoo waar metra der Ouden worden gebezigd als waar

nieuwere vormen de stof inkleeden. En zulks mag, mijns inziens, wel degelijk in aanmerking komen, niet enkel als een protest ten bate der ware kunst, maar tevens als een bewijs van meesterschap en kunstvaardigheid, waar thans bandeloosheid en willekeur maar al te veel door eene jongere school als eenige regel gehuldigd worden of, juister gezegd, tot dekmantel dienen van onmacht en knutselarij.

« Doch het boek bezit verdiensten van hoogeren rang. Wat de Antwerpsche dichteres ons aanbiedt, is echte poëzie en tevens opbeurende, veredelende poëzie; het is poëzie van het hart en van een rechtschapen hart. Poëzie van het hart! gemoedelijk en eenvoudig; ongekunsteld, zou men zeggen. En toch daar is kunst en veel kunst in het werk; doch die kunst ontsnapt aan het oog van den lezer en vergt, om ontdekt te worden, het oog van den kenner; omdat de dichteres zelve er niet aan denkt, veel minder nog uitstalling er van beoogt. Bij andere dichters, zelfs van de beste, zoo elders als hier te lande, treedt de kunst niet zelden veel meer op den voorgrond. Ik stelde mij wel eens de vraag, waarbij zulks mag komen, en 't ware een niet onbelangrijk onderwerp van vergelijkende studie. Wat er van zij, wellicht is het niet van allen grond ontbloot, redenen er van hierin te vinden, dat die schrijvers óf te uitsluitelijk eenig stelsel aankleven, óf eene nauw bepaalde richting volgen, óf jacht maken op effect. Hilda Ram, daarentegen, heeft en kent maar éène hoofdzakelijke bekommernis : hare denkbeelden en gevoelens vertolken zoo waar mogelijk, en ze aan anderen mededeelen in al hunne levendige frischheid.

« En vandaar — en dit wel vooral in haren laatsten bundel — eene andere hoedanigheid en tevens verdienste : haar werk, namelijk, maalt ons de dichteres zelve af, zooals zij is en denkt en gevoelt. De titel van haar laatste gewrocht had — in plaats van *Wat zei, wat zong « dat kwezeltje »* — met alle waar-

heid kunnen wezen : *Wat dacht, wat voelde* — niet de kunstenares - maar « *de Vrouw* » *Hilda Ram.* Haast geheel het boek is, laat ik zeggen, subjectief, zelfs daar waar het meer objectief schijnt. Aldus, bijv., in het dichtstuk « De Zon » : het is de kranke knaap niet, het is Hilda zelf, die daar jubelt in het landhuisje, die daar treurt in de stad. Toen ik dat stukje las, zag ik haar, beurtelings, in het eenvoudig buitentje van Katerheide en in het steedsche huis van de Meir. En zóó elders. Zoo, bij name, ook voor hare typen : Hare Wanna, hare Tante-Moeder, hare Klaar, hare Thecla, en andere, zijn haar eigen ideaal, zijn niet anders dan hoe zij dacht en gevoelde nopens *de Vrouw,* dezer karakter en dezer zending. Wie een diepen blik wil slaan in hart en geest der dichteres, wie hare levensbeschouwing wil doorgronden, wie haar lief en leed, hare verlangens en verzuchtingen wil kennen, wien het lust te weten, wat haar aantrekt of haar afkeer inboezemt, leze enkel met aandacht, en met dit bepaalde doel, al « wat het kwezeltje zei en zong », want dat dacht het, dat gevoelde het, dat beleefde het. »

Eéne bijzonderheid uit haar leven gingen wij in het eerste deel dezer studie stilzwijgend voorbij, deels om er het verhaal van Hilda's lijdensmaanden niet door te belemmeren, deels omdat wij het aanzagen als hier vooral op zijne plaats, waar wij meer bijzonder hare kunstwaarde beschouwen; want toch — hoe vaak ook andere redenen bij zoo iets in 't spel komen — bij Hilda Ram zijn wij gerechtigd het te houden voor niets anders dan eene plechtige erkenning van hare verdienste, eene loutere hulde aan haar talent. Wij bedoelen het ridderkruis der Leopoldsorde, haar geschonken bij Koninklijk besluit van 12 Mei 1900. Het Antwerpener Davidsfonds, waarvan Mathilda lid was, vierde het heuglijk feit door eene feestzitting en door het aanbod van haar portret aan zijne medeburgeres.

Waar men aldus Hilda Ram, als dichteres en als letterkundige beschouwt, mag men wel te recht getuigen, zooals het de heer Coopman, de huidige bestuurder der Koninklijke Vlaamsche Academie, deed, in de hulde, die hij haar bracht in de zitting van 17 Juli dezes jaars : « Ons volk heeft Hilda Ram bewonderd tijdens haar kortstondig leven. Het zal hare gedachtenis vereeren en de te vroeg ontslapene blijven liefhebben in hare werken, in de bloemen van haar rein gevoelig hart en van haren fijnen, edelen geest » (1).

Zulks was de Dichteres.

En zulks was ook de Vrouw.

« Godsdienst, Vaderland en Moedertaal » — hoe afgesleten het gebruik van dit drietal ook moge wezen, toch dient het hier nogmaals gebruikt, omdat het de kleuren bevat van haar vaandel, den droom haars ganschen levens, het doel van geheel haar streven. Vandaar dat op dit drievoudig gebied niets haar onverschillig liet. Vandaar die vrome, ofschoon breede godsdienstzin, die in al hare schriften doorstraalt, zooals hij haar zelve in gansch haar leven geleidde en bestuurde : niet het dichterlijke alleen van haren godsdienst trok haar aan; ook in het practisch leven bleef zij hem immer getrouw. En gelijk zij er de milde poëzie van gesmaakt had, en zich nauwkeurig aan zijne voorschriften had onderworpen, zoo vond zijn in hem de beste en de meeste troostbronnen in hare bittere lijdensstonden en, ja het berustend en vredig *fiat* bij haar vroegtijdig ontslapen.

Geen wonder, dat bij die innige en diepe overtuiging haar wandel zoo rein en vlekkeloos was als hare dichtgave en dezer voortbrengsels. Toch waren hare godsdienstige gevoelens niet van bekrompen aard; werd zij ook al eens een kwezeltje geheeten,

(1) *Verslagen en Mededeelingen*, 1901, II, bl. 10.

en greep zij, in haren schalkschen geest, die benaming als met welgevallen aan, zij was het volstrekt niet in de gispende beteekenis, die het woord meestal kenmerkt. Al wie haar persoonlijk gekend heeft, weet het; en zij zelf dichtte met waarheid:

« Maar denk niet, omdat ik een kwezelken ben,
Dat ik treur en knies bij avond en morgen,
Dat ik geen vermaken, geen vreugden ken,
Steeds denk aan den dood, die ons eens komt worgen.
Zelfs die beendrige bode baart mij geen zorgen,
Dan hij wil, na 't geen ik op aarde geniet,
Nog grootere weelde en heil mij borgen.
Des, blijde is mijn hart, kent angst noch verdriet,
Want licht is 't verleden en licht is 't verschiet,
Dat blinkt door der hope gazen gordijn.
Ik wandel door 't leven en neurie mijn lied,
Ken wroeging noch haat, noch wreevlig gegrijn!
Gelukkig, gelukkig die kwezelkens zijn! » (1)

Gansch aan haren godsdienst verknocht, was zij zulks ook aan land en taal. Niets desbelangende liet haar onverschillig. Het welzijn en de roem harer Scheldestad vooral waren haar dierbaar. Waar er gejubeld werd of getreurd, waar er gewerkt werd of gestreden of geleden, was zij er bij, en eischte voor haar zelve een ruim aandeel: Zij juichte den 16 Mei 1896 bij het jubelfeest, zij weende den 14 December eerstvolgende op het graf van « Antwerpen's goeden Engel », de onvergeetbare Juffrouw Constance Teichmann (2). Zij huldigde, in vranke taal, den Vlaamschen meester Pieter Benoit èn waar hij miskend, èn waar hij erkend werd (3). Zij spande de snaren, toen Prins

(1) *Gedichten*, 70.

(2) *Antwerpen's Goede Engel, Mejuffr. C. Teichmann, bestuurster sedert 1846 van het kindergasthuis Louise-Marie. Gedenkenis van haar Vijftigjarig Jubelfeest* (door Hilda Ram). Antwerpen, Van den Broeck (z. j.) — *Een Bloemkrans neergelegd op het graf van Juffr. C. Teichmann, Antwerpen's Goeden Engel.* Antw. Van Os-De Wolf, 1897.

(3) *Wat zei, wat zong*, bl. 49.

Albrecht te Eekloo de Nederlandsche taal liet galmen (1). De Groeningerkouter gaf haar gespierde verzen in (2). Zij voegde — een der eersten — hare stem bij het machtig Belgisch koor ter verheerlijking der helden van 1798, « Onze Boeren » (3).

En wanneer er goede werken te stichten waren of te steunen, ontbrak nimmer hare hulp. Aldus, bij de stichting van het « Universiteitsonderricht voor vrouwen » te Antwerpen, maakte zij deel uit van het inrichtingscomiteit, zooals ook het geval was voor verschillende sociale werken ter ontwikkeling, verzedelijking en veredeling der vrouw. Aldus, nogmaals, toen *Belfort* en *Dietsche Warande* tot één tijdschrift versmolten werden, prijkte heur naam van eerst af op de lijst der leden van den opstelraad.

Wat zij was voor hare dierbaren, 't zij in den schoot van het gezin, 't zij in de vriendschapsbetrekkingen, zegt haar doodsprentje met een enkel woord. Wij zullen den sluier van dat inniger leven niet verder oplichten : overigens in al hare schriften straalt het helder door, hoe eerbiedig beminnend zij was voor hare ouders; en even teederlievend was zij voor broeder en zusters, even vast in trouwe voor hare vrienden. Voor die allen bevatte heur hart schatten van toewijding, bezorgdheid, erkentenis en verknochtheid.

Met een woord, zij was eene echte Vlaamsche vrouw, in de edelste beteekenis, die wij, Vlamingen, aan deze benaming vasthechten.

Meermaals hoorde ik over haar karakter praten. Men zei weleens, dat zij te eigendunkelijk was, en te onafhankelijk; ook wel, dat zij te veel wist van haar eigen talent.

Te eigendunkelijk en te onafhankelijk? Veel-

(1) *Ibid.* bl. 51.
(2) *Ibid.* bl. 27.
(3) *Hulde aan onze Boerenkrijgers van 1798.* Antw. Van Os-De Wolf (z. j.).

eer was zij het niet genoeg; en de E. H. Claeys slaat den spijker op den kop, waar hij in zijne beoordeeling van *Verhuizen* schrijft : « Wij drukken op dit punt, omdat wij zien, dat Hilda Ram het oordeel van den lezer opzettelijk inroept en *omdat zij blijkbaar de beredeneerde kritiek in acht neemt; ja (en wellicht al te haastig) bijstemt.* »

Ja wel! zij zelf bekende, dat een soort van onafhankelijkheid in haren aard lag, en inderdaad zij had haar eigen denkbeelden, haar eigen oordeel, en wanneer die eens voor goed opgevat waren, hield zij er onwrikbaar aan vast; maar wanneer goede redenen er haar de onjuistheid van bewezen, zag zij bereidwillig af van hare denkwijzen om de betere van anderen aan te kleven. Hare raadslieden in zake van letterkunde, o. a., kunnen daarvan getuigenis afleggen. Slechts één voorbeeld ter staving. De oorspronkelijke ontknooping van hare « Wanna » was gansch verschillend van de tegenwoordige. Zij had mij over dat stuk — evenals over de andere van *Bloemen en Bladeren* geraadpleegd — en ik vond, het einde te moeten afkeuren. Den 15 September 1885 schreef zij mij : « Zoodra het af is, zend ik u het nieuw « einde. Gij zult tevreden zijn, en Mijnheer X. ook. « Ik ben blijde u te kunnen bewijzen, dat, zoo ik « u naar raad vraag, ik er ook aan houd dien te « volgen. 'k Zeg maar rechtuit, dat het mij nog al « wat gekost heeft mijn gedacht op te geven. Om « dat einde aan te brengen, had ik gansch het stukje « opgebouwd; maar ik weet en zie, dat ge toch « gelijk hebt ».

Dat zij te veel afwist van haar eigen talent? Maar is dat zelfbewustzijn niet eenigerwijze noodzakelijk bij den kunstenaar om hem tot werken aan te sporen? Zou iemand, wien het « *Anche io son pittore* » niet in den geest ligt, zich wel wagen op een terrein, welk hij voor zich afgesloten waant en *moet* wanen? Zelfs de christelijke ootmoedigheid schrijft zoo iets

niet voor. Weten, dat men talent heeft, is geene hoovaardij; wel, er zich op beroemen als op eigen goed. Ook de mannen der parabel met hunne vijf en twee talenten wisten het, zeiden het, en zij werden er niet om gelaakt; zij mochten er zelfs bijvoegen, dat ze de som door hunnen handel verdubbeld hadden. Zij wisten, zij benuttigden, maar zij verhoovaardigden zich niet : zij schonken alles — talent en aanwinst — als diens eigendom aan den Gever terug.

En zoo deed ook immer Mathilda. Wij hoorden het haar, reeds hierboven, zingen :

« Niet fier, maar blijde was ik te moed',
Toen ik voor 't eerst die gaaf heb bevroed.
Ik heb er den Heer om geprezen,
Dat hij macht mij schonk over 's menschen gemoed,
Dat ik zaaien mocht het schoone en het goed. » (1)

Echter haar talent overschatten, deed zij volstrekt niet : zij zelve — hare briefwisseling getuigt het — stond meermaals verwonderd over den lof, die haar toegezwaaid werd; en gegronde critiek was haar welkom en werd zorgvuldig benuttigd.

Doch genoeg.

Wanneer ik, navorschend, Hilda's karakter ontleed, dan dunkt mij, dat teergevoeligheid, ik zei bijna nog liever : overgevoeligheid, er den hoofdtrek van uitmaakt. En dat geeft de oplossing aan de hand zoo van haar leven als van hare schriften : haar gemoed was uiterst ontvankelijk voor alle indrukken; zijne snaren trilden onder den minsten adem. Vandaar de weemoed, die zoo vaak hare schriften kenschetst, vandaar de opgeruimdheid eveneens en de speelsche geest, die tusschen den weemoed in dartelen. Vandaar hare prikkelbaarheid en verontwaardiging eenerzijds, anderzijds hare gemoedelijkheid en

(1) *Wat zei, wat zong;* blz. 102.

hare mildheid. Vandaar hare fijne opmerkingsgave en hare frissche tafereelen. Zij zelf wist en bekende dien hoofdtrek : « Ik word al langer hoe gevoeliger. 't Min-« ste kwetst mij ; een woord, soms goed gemeend, gaat « mij door 't hart als een scherpe pijl » (1).

Met zulk een karakter en zonder godsdienst, ware zij wellicht òf een vrouwelijke Byron geworden, de zangster van scepticisme, smart en wanhoop, òf eene Muze van brooddronkenheid en liederlijkheid.

Doch God dank! zij had godsdienst, en veel godsdienst; en deze hield haar karakter in bedwang, ja temperde, zuiverde en verhief het. Waar de tegenspoed haar tot weemoed stemde, dacht zij aan Longfellow's vers, welk zij bijzonder liefhad :

« Behind the clouds is the sun still shining, » (2)

en zij poogde te berusten in den wil Gods; wen de voorspoed haar toelachte, ging haar hart op in eene jubelende dankbede tot den Heer.

Zoo was en bleef zij Hilda Ram, de « zachte, toch heldere ster aan den Nederlandschen letterhemel », de « ster, wier glans nooit door een minder reinen sprankel werd beneveld ». Zoo, « uit het hart opgeweld, drong hare poëzie tot de harten door, lichtend en stichtend, roerend en zalvend ».

« Moge het Vlaamsche volk zijne dichteres niet vergeten! Moge de Heer zijne dienares bekronen! »

1901. S. DAEMS.

(1) Brief van 19 April 1897.
(2) *Miscellaneous Poems; the Rainy Day.*

EN IS ER EEN TIJD VAN KOMEN...

En is er een tijd van komen,
Zoo is er een tijd van gaan...
Maar tusschen het gaan en het komen,
En is geen tijd van staan.
Dat heb ik ondervonden
Zoo menigen, menigen keer!
'k Heb lang het overwogen,
Doch telkens verrast het me weer.

Gij, lieflijke tijd van komen,
Hoe dikwijls wordt ge miskend!
Ge zijt als de ontluikende bloesem,
Als 't groenen der jonge Lent'.
Naar volheid, weelde streeft ge;
Ze komen... maar al te snel :
Ze slenst, de ontlokene roze,
't Rijp gras verrot bij de wel.

Gij dwaas, dwaas ding van een harte,
Gij droomt van een hoogste punt,
Meer wenschend, veel, veel meer nog,
Dan al wat u wordt gegund!
Gij tuurt op de zon, die, bij 't stijgen,
Toch ééns den middag haalt...
Ei, zij en kent geen standpunt :
Zij stijgt... tot ze weder daalt!

Hoe vele, vele menschen
Erkennen geen tijd van gaan;
Ze leven hun ledig leven
Geweven uit dwaasheid en waan.
Ze gaan, zooals ze kwamen;
Ze peinzen niet : waarheen?
Ze sieren hun grijze haren
Met kransen van blinkenden steen.

Wees gij toch wijzer, mijn harte!
Wat streeft, wat stormt ge weer aan?
Wat wilt ge nog zinnen op komen :
Uw tijd is daar van gaan!
Zie, de avondster, zij nadert
Zoo droomend zacht de kim.
Hoe liefelijk is heur dalen,
Hoe troostend heur laatst geglim!

15 *September* 1898. † HILDA RAM.

MIJN ZIEL.

Mijn ziel gelijkt den denneboom
Door teisterende Wintervlagen
Geschud, gerukt, bestormd, geslagen,
Maar recht zich houdend in zijn schroom,
Niet buigend of niet brekend!

Niet buigend of niet brekend, neen!
Maar schor en hard en zwart geworden,
Maar star en strak, of lang verdorden
De levenssappen, of tot steen
Versteven waar de stoere.

Een scherpe schaûw op grijzen grond,
Zoo strekt hij zijne steeklige armen
En schijnt te smeeken om erbarmen;
— Die, teistrend, vlaag op vlaag hem zond —
Den stuggen Winterhemel.

Och! zoo een nieuwe Lente kwam
Liefkozen, met haar vochtige wasem,
Haar warmen, weeken moederasem
Den zwarten den, zoo stijf en stram,
Hem nog eens leerde leven...

Och! Lente heeft zoo groote macht:
Zij kan, in hare sussende armen,
Wat stervend scheen tot leven warmen.
Zij heeft er velen weergebracht,
Die 't aas des doods reeds schenen.

Ja! als ze teer aan 't streelen gaat
Krijgt ze ook de hardste botten open,
Groen staan ze, 't schulpjen uitgekropen.
Van licht en morgenddauw verzaad,
De zonne toe te lachen!

Och! kom toch Lente, Lente zoet,
Ik wil, ik ook, nog eens herleven!
Kom mij met jeugdig groen omgeven
En juichen doen om d'overvloed
Van uwe liefste gaven.

13 *Januari* 1900. † HILDA RAM.

MIJN WOONST (1).

Ik huis in wuivende olmenkruinen
Gelijk het vogelvolksken doet,
Omzwaaid, omzwierd van rijs en bladen,
Waardoor de zon blij lonkend piept.
Een witte berk staat ginds te droomen,
Zoo recht en slecht, zoo rank en slank,
Met aan zijn voet een roze meidoorn,
Gelijk voor 't Lieve Vrouwebeeld
De bloemenkorf ter stille kerke.
Wat verder doomt, met hout omzoomd,
De wijde vijver. 't Onderst boven
Houdt hij de stronken in zijn schoot
En doet ze wiegewagend sluimren.
Alhier, aldaar schiet het gestraal
Der zon in sprankelende bane
Waarop hel flikkrend, flakkrend danst
Een diamanten peerlenregen.
Dan, als een blanke maagdenstoet
Komt ginds een zwanenrei gevaren,
Beroerend nauw het rustig vlak...

En, als de vogels in de takken,
En, als de stronken in den schoot
Van 't diepe, spiegelklare water,

---

(1) De dichteres woonde in de Van Leriusstraat, 61, te Antwerpen. Hare studiekamer was op het 2e verdiep en gaf uit op het Park.

En als het flonkerende gruis
Der diamanten zonnesprankels,
Of — traag, gelijk de zwanenrei —
Zoo huppelen, dommelen, dansen, zweven,
Zoo blij en vroolijk, kalm en stil,
Mijn onbedwongen zielsgepeinzen
Al om en rond hun vrij gebied...

Hoe onbeduidend van de hoogte
De menschen schijnen, die op 't net
Der wandelpaden zich bewegen!
En och! zij wanen zich zoo groot!
Wat zouden de olmen, medelijdend
Hun kruinen schudden, wisten zij 't!
Wat zoude 't vogelvolksken spotten!
En toch, en toch 't is menschen werk
Het planten van die boomengroepen;
Hij bracht het water hier te saam.
Dan, moog hij nog zoo nietig schijnen,
Hij heerscht, hij enkel door zijn geest;
Voor hem alleen is 't blij beseffen :
Al de anderen zijn en weten 't niet!

22 *Meert* 1900. † HILDA RAM.

EDITH.

I.

HET was vakantie : eene zeer vroege Paaschvakantie en daarbij slecht, regenachtig weder, zoodat de moeders niet wisten hoe de kinderen in bedwang te houden.

De met jongens geplaagde moeders waren er nog 't ergst aan. Zij hadden schoon alle huisspelen voor den dag te halen, kinderbiljards, papieren comedies en paardenkoersen, prentenboeken enz., 't werd alles half vernield terzij geworpen, en het kwam tot rumoer en ruzie, ja, tot schelden en vechten. Weldra bleek de speelkamer te eng voor het daarin opgesloten garnizoen; de troepen braken er uit los, namen trappen en gangen, ja, zelfs kamers en zalen in om hunne krijgsverrichtingen — kattekensspel of piepenborg of gendarm en dief — uit te oefenen; zoodat de meiden aleerst en dan de mama's met de handen omhoog, in biddende, smeekende houding stonden en riepen : « Kinderen! kinderen lief! breekt toch het huis niet af! » En dan moest nog dikwijls papa er bijgehaald worden om orde te brengen in die wilde bende. Zijn zware stem en zijn krachtige hand brachten soms wat wapenstilstand te weeg; maar al werden ook de hoofden van den opstand achter de grendels gezet, de woelingen bleven broeien en braken weer los bij de eerste aanleiding.

In het huis waar we ons bevinden komt het nooit zoo ver : er is daar gezorgd voor de kwade vakantie-

dagen. Van een gebouw, dat vroeger tot stal diende, heeft Mijnheer Van Durmen eene gymnastzaal laten maken, waar zijne vier jongens alle ruimte en gelegenheid vinden tot lichaamsoefening. Een windas met koorden, bruggen en rekstokken van allen aard zijn daar aangebracht, touters, wipplanken, klimstaken, al wat een jongenshart van moed en vreugd doet zwellen, benevens raketten en werpschijven, ballen en netten enz.

Daar speelden nu de vier jongens met hunne drij nichtjes : Edith, Fanny en Greta Moenackers. Zij waren gewoon samen te spelen : hunne moeders, die zusters waren, kwamen wekelijks een halven dag bijeen, en hielden urenlange gesprekken over allerlei aangelegenheden, waarmede de kinderen, gelukkiglijk, nog niets te maken hadden.

Nog was daareven de poort van het groote koopmanshuis niet geopend, of de drij meisjes stormden naar de speelzaal toe, maar moesten, zooals altijd, door de gouvernante achterhaald en teruggebracht worden om beleefdheidswille. Tante en oom dienden zij een handje en een kus te geven voor zij aan 't ravotten gingen.

Dat was nu al geschied en zij hadden zich ook onderworpen aan eene tweede onoverkoombare noodzakelijkheid : het uitdoen van hun wandelkleedje en het aantrekken van den grooten, groven voorschoot met mouwen, die als gymnastiekkostuum dienst deed.

Miss Holting, de gouvernante, had hare gewone plaats ingenomen : op een hoogen stoel, bij het door ijzervlecht beschutte raam, zat zij te haken, doch hield, zooals het haar plicht was, een waakzaam oog in 't zeil.

« Wat gaan we nu doen? Met wat spel beginnen wij? »

Er waren zooveel antwoorden als hoofden, maar Otto's stem klonk luidst. Al was hij niet de oudste der broeders, hij speelde toch den dwingeland en wat hij wilde werd steeds doorgedreven.

Was het omdat de jongen ruwer knoken en minder verstand had dan de andere? Waarschijnlijk! doch hij had toch ook wat meer wilskracht.

Hoort eens, meisjes, voor we beginnen, wil ik u eene kunst laten zien. Maar 't is geen meisjesspel, hoort ge? Hierheen! naar de barre fixe! De gymnastmeester deed het voor en ik, ik alleen kon het hem nadoen! »

« 's Anderendaags kon ik het ook, » riep zijn broeder.

« Toch denzelfden dag niet! ziet nu toe! met éene hand neem ik de staaf vast, met éene, en... een, twee, drij... Ziet! »

Met een forschen zwaai had hij zich opgeheven en tevens omgekeerd, zoodat hij, zonder behulp der andere hand te zitten kwam op de staaf.

« Hoera! » riep hij, zich zelven toejuichend. En spottend voegde hij er bij :

« Wel, meisjes, probeert het eens! Toe! »

« Dat zal ik! » antwoordde Edith, en hare zwarte oogen fonkelden. Hare donkere haarlokken wild achteruit schuddend sprong zij op het toestel aan met iets uitdagends in hare houding.

« Gij denkt dat meisjes niets kunnen! »

Miss Holting hield op met haken. Haar blik volgde Edith met heel wat belangstelling.

Doch de proef mislukte en de jongens klapten in hunne handen al dansend en spottend met haar, evenals hare zusters :

« Zij kan het ook! zie maar hoe goed ze 't kan! »

Dat roepen vuurde het meisje aan. Opnieuw zwaaide hare lange gestalte om de staaf heen en... ditmaal was het raak!

Zij haalde er geen roem bij!

« O! 't Is dat het voor eens treffen wilde! Eens mislukt en eens gelukt telt niet! Gij moet opnieuw beginnen! »

« Neen! zei Edith en stampte met den voet op den

bodem. Ik doe het niet opnieuw! Ik wilde u enkel toonen dat meisjes alles zoo goed kunnen als jongens! »

« Fanny en Greta kunnen het toch niet! »

« Dat staat ook niet voor juffrouwen, beweerde Fanny, een pruimenmondje zettend. Edith is een halve kwaêjongen; dat zegt mama altijd! »

« En gij, antwoordde Edith opgewonden, gij staat gedurig in den spiegel te kijken, dat keurt mama ook niet goed! »

« Ei! hoort maar! hoort wat de meisjes allemaal kunnen! » riepen de jongens.

Miss Holting was van haren troon gedaald om den oproer te dempen.

« Is dat spelen? vroeg ze plechtig. Laat de straatjongens schelden en ruzie maken; voor deftige kinderen staat dit in 't geheel niet! »

Was er nu geen overwegende reden om den twist te staken in de vergelijking tusschen straatjongens en deftige kinderen, toch werd het doel bereikt en dat genoegde.

Zij was zeer conservatif, Miss Holting. In de vermenging der standen kon zij geen goed zien. 't Was maar erg voor hare kweekelingen... Die zouden, in het werkelijk leven tredend, heel wat moeite hebben om zich op de hoogte van den tijd te stellen, of, zoo ze dat niet deden, stond hun menige teleurstelling te wachten.

En nochtans was Miss Holting niet kleingeestig! Zij bleek bij nader kennis heel wat anders te zijn dan de stijve, koel, vervallen grootheid, zooals Mevrouw Moenackers haar placht te noemen.

Vervallen was ze, ja, van haren stand, maar het moest haar tot eer, niet tot schande aangerekend worden.

Haar vader, een hoog vereerd Church of England leeraar, had het overgaan zijner dochter tot den katholieken godsdienst als eene bloedige miskenning van

zijn gezag aanzien. Zijne vaderliefde moest voor zijnen hoogmoed onderdoen, en zijn kind had hij de deur gewezen.

In den vreemde droeg zij sindsdien de smart der verlatenheid en wat ze als erger aanzag, de vernedering der dienstbaarheid. Immers, meer dan eene dienstbode werd ze niet gerekend in het huis waar zij het zure, dagelijksche brood verdiende. Slechts een persoon wist haar naar waarde te schatten, de huisheer, rechter Moenackers. En, wat haar meer nog ten troost was, zij had Edith tot zich gewonnen, de woelig wilde Edith, wier kwaêjongens uiterlijk zulke diepe teergevoeligheid verborg, uit wier flonkerende oogen soms zulk zacht streelend licht opging, in wier ziel schatten van liefde verborgen lagen, door niemand nog vermoed, dan door de gouvernante.

Dien avond aan het diné — er was niemand vreemds en de kinderen mochten spreken — werd het voorval van den namiddag te berde gebracht.

Papa lachte hartelijk, maar mama scheen niet in haren schik, en weder deed ze, wat ze zoo gaarne deed in het bijzijn van haren echtgenoot, ze vermaande de gouvernante.

« Gij waart niet daar, Miss? Anders haddet gij Edith belet zich zoo ongevoegzaam te gedragen. »

« Verschooning Mevrouw, ik was er tegenwoordig » zegde de aangesproken op zeer kalmen maar onberispelijken toon,

« Zoo?.. »

« De heer doktor is uw beste vriend, niet waar, Edith? viel Moenackers in. Hij wil eene eerste gymnaste van u maken! Gij doet hem eer aan... Waarom spreekt ge niet en zit daar zoo te droomen? »

« Ik ben kwaad, papa, barstte Edith los, kwaad op de jongens! »

« Maar niet op mij toch? »

« O neen, papa! »

En bij dat laatste woord was de harde toon harer

stem opeens zoo week geworden en hare lip ging aan het trillen.

Ze dorst niet opzien; maar toen de anderen opstonden en zich verwijderden, liep ze op haar vader toe en sloeg hare armen driftig rond zijnen hals. Hij werd gewaar dat er waterlanders rolden.

« Toe! toe! laat de jongens maar begaan, sprak hij fluisterend. Ik wil u om geen tien jongens kwijt zijn! Ik ben fier op u! Is het goed zoo? »

Ja, ja, het was goed. Maar er moest in 't diepst van dat woelig hartje toch iets overgebleven zijn van die haspeling met de jongens. Immers toen dien avond bij 't slapen gaan Miss Holting den weelderigen haarbos van hare lievelinge borstelde, trof haar de geheimzinnige vraag :

« Miss, moeten alle meisjes trouwen? »

« Zeker niet, lieve! »

« Waarom doen ze het dan? »

« Wel... om kinderen te hebben, die zij kunnen beminnen. »

« Mama ziet mij niet gaarne. »

« Dat denkt ge maar! En papa dan? »

« O ja! hij wel! »

En hare gedachten, frisch als het lentewindje, gingen hunnen vrijen gang. Wat vonden zij? Barre takken? En de groene bottekens dan aan elken knoop?

Op dit oogenblik was Edith het voorwerp van het gesprek harer ouders.

« Ik weet niet of het voor haar goed is uitsluitend van Miss Holting onderricht te ontvangen, sprak de zorgzame moeder. Er is iets zoo vreemds in dat kind, iets dat zou moeten getemd worden. In een kloosterpensionaat zou men daar best weg mee weten. Zij is de oudste en levert ons meer spel dan de andere twee. Ik vrees dat ze tot eene echte excentriciteit opwasse. »

Moenackers blies den rook zijner cigaar in kringetjes omhoog. Die waren ook excentriek, maar wat

schaadde dat? Hemel! als nu zelfs de kinderen allen van eenen en denzelfden modepatroon moesten zijn! Er is al zoo bitter weinig eigenaardigheid en oorspronkelijkheid in het leven!

Het werd hem niet toegelaten zijne droomerijen voort te zetten. Antwoord werd van hem vereischt.

« Wees zoo goed mij te zeggen wat u daarover dunkt » zegde zijne vrouw, dien ijzig beleefden toon aannemend, waaronder zij gewoonlijk hare grootste gramschap verborg.

« Wat zal ik zeggen, antwoordde Moenackers, dan wat ik u zoo dikwijls over de opvoeding van kinderen gezegd heb. Volgens mij moet dit de beste zorg en de liefste bezigheid der moeder uitmaken. Is zij niet in staat hun het onderwijs te bezorgen, les te geven in rekenen en lezen en schrijven, dan toch mag ze nooit te kort schieten aan het verhevener doel der opvoeding : het geleidelijk ontwikkelen der menschelijke ziel in het kind. Eene moeder mag niet zeggen : Ik weet niet wat ik aan mijn kind heb! Er is iets vreemds daarin! zij beschuldigt zich zelve met alzoo te spreken, zij bekent haren plicht verzuimd te hebben. »

« O ja! dat gepreêk ken ik reeds zoolang, onderbrak met bitteren grimlach de gekrenkte vrouw. Kondet gij mij slechts eene dame uit onzen stand aanwijzen, die handelt volgens uw goeddunken. Dan ware de hoop niet verloren dat gij eenmaal klaar uit uwe oogen zien zoudt. Immers, van de honderden bezigheden die ons gedurig in aanspraak nemen, zou die zich geheel vrijstellen. Meiden en knechten onderrichten, 't oog houden op het huismaterieel, van keukengereedschap tot tafellinnen en zilverwerk, het zorgen voor betamelijk voedsel en kleeding, het in stand houden van betrekkingen, welke haren man eer aandoen, het rang bekleeden in de wereld, dat alles zou die verwaarloozen om zich op te sluiten en de kinderkamer... »

« Toch niet, toch niet, onderbrak Moenackers, een weinig van zijne kalmte verliezend. De dingen welke gij daar opsomt, de eerste bijzonder, dienen niet achteraan gesteld. Wat alleen op te offeren ware, is de praal- en pronkzucht, waaraan de meeste vrouwen 't grootste deel van haren tijd verspillen; het meer en grootscher doen dan anderen, niet tot eer en roem van hunnen echtgenoot, neen, tot voldoening van eigen ijdelheid, tot bereiking eener zoogezegde voornaamheid, waaraan men juist de bekrompenheid van geest erkent... »

« Van lieden die eene opvoeding als de mijne genoten... Goed, goed zoo! Ik herhaal u nogmaals, gij haddet u een onderwijzeresje tot vrouw moeten kiezen. Eene Miss Holting, bij voorbeeld... »

« Laat ons de zaak niet verder bespreken, mits het u onmogelijk is kalm te redeneeren, sprak Moenackers. Gij maakt door uwe opgewondenheid alle goede verstandhouding onmogelijk tusschen ons. »

En toen zij heengegaan was, bleef hij nog wat zitten droomen. Het deed hem altijd pijn haar verdriet veroorzaakt te hebben. Hij dacht dan op vroeger jaren, toen hij haar het hof maakte. Toen vond hij lust in hare lichtzinnigheid en hare kinderlijke ijdelheid. Wacht maar wat, mijn veuleken, peinsde hij toen, ik zal u weleens den toom opleggen!

Maar op de wijze dat hij 't gehoopt had, was het hem toch niet gelukt.

II.

Wat lag het daar schoon op den steilen heuvel, dicht bij den Maaskant, het klooster der dochters van het Kruis. Een landgoed was het geweest vroeger, en eenige stemmige ruinen met schietgaten en kanteelen, nu bijna geheel met veil overgroeid, deden vermoeden, dat het slot, thans door zachtzinnige nonnen en vroolijke jonge meisjes betrokken, er over

eeuwen heel wat krijgshaftiger en grimmer had uitgezien.

De overblijfsels van vroegere strijdlust schenen echter de huidige vrede en rust nog meer voelbaar te maken, en de hooge stevige ringmuur in *opus incertum,* die gansch het park afsloot, was der levenslustige jonkheid meer tot zegen dan zij 't wel vermoedde. Immers bij gebrek aan dien strengen, stevigen muur ware het omzwerven in hoogte en diepte, het loopen en springen door bosch en beemd niet toegelaten geweest. En wat is het een zaligheid, ook voor de onervaren, ontluikende gemoederen de schoonheden van Gods natuur in volle vrijheid en onbedwongenheid te mogen genieten.

Edith Moenackers — hare ouders hadden haar hier ter kostschool gebracht — stond op eene vooruitspringende rots onbeweegbaar voor zich uit te staren. Over haar fijn, bleek gelaat zweefde een rozig waas, en de glimlach op haar mond en de gedempte gloed in hare zwarte oogen spraken bewondering, ja, verrukking uit.

Zij was ontwaakt! Het scheen haar of ze tot nu toe geslapen had, of ze niets gezien, niets gekend, niets genoten had. Zij voelde duidelijk hoe onbewust zij geweest was van al het goede, en al het schoone dat den mensch geschonken wordt met het leven. Zij had, ja, vroeger, weiden en bosschen en stroomen gezien; maar per rijtuig was ze daarneven afgereden, in de wel afgebakende steenwegen met hun velopad en hunne telegraafdraden, waar menige boom voor verminkt wordt. En dan had ze in zulke gelegenheden steeds hooren klagen over het stof van den weg, en dien vervelenden wind, en de brandende zon. Jaarlijks ook had ze vertoefd met hare ouders aan de boorden der zee; maar hoe die ruischende woelige onmeetbaarheid haar ziel en zinnen had geboeid, haar denken en droomen noopte, nooit had ze mogen toegeven aan dien innigen drang. 't Groot-

ste deel van den tijd ging verloren aan uit- en aankleeden; dan kwam geregeld, op gestelde uren het baden, het wandelen langs den dijk met Miss Holting en hare zusters, de langdurige vervelende eetmalen en gezelschap van vreemden...

Zoo ook op reis, en in Spa en in Dinant. Men was zichzelven nooit meester, noch zijn tijd, noch zijn gedachten en gevoelens.

Maar nu! o nu!

Zie, hoe de groote, roode zon, als vèrmoeid, traagzaam neerzijgt, alsof ze rusten wilde op de heuvelklingen, die haar hunne armen toesteken. Hoe zij, weemoedig lachend, half in slaap, heel het dal overziet, waaruit wierookblauwige nevel begint op te stijgen. Hoe, bij het minste windje, het loover trilt en beeft en een regen van gele bladeren neerstrooit. Stil zijn ze, maar toch niet droef, de hooge boomen, de groote. Neen, ze hebben nieuwe kleederen aangetrokken. Hunne machtige bruine armen houden het geel en rood en bruin gewaad omhoog geheven. Hunne forsige stammen staan fier oprecht, onbewogen door het ruizelend gefluister van het schuchter loof. Wel breekt hier en daar een tenger takje en zijgt neder; maar het komt zoo zacht te liggen op het helgroene gras of het wemelend bed der dorre bladeren. 't Wordt nu niet meer door den wind geplaagd, het mag rusten...

Edith nam zulk een taksken op en streelde het met de hand. 't Was een espentakje, zoo fijn en lenig, met aan zijn top het kroontje van zes, zeven nog groene bladeren. Zij deed het draaien tusschen hare palmen en de bladeren plapperden vroolijk, alsof ze daarboven nog in den wind stonden.

Ze kon het niet wegwerpen, dat takje; ze stak het in hare ceintuur bij den glanzenden hulsttwijg met zijn roode bessen, dien ze daareven had geplukt.

Nu trok de wilde wingerd haar oog, die in volle weelderigheid boven van de rots hing. Hoe gloeide

zijn loof in het rood der roode zon. Wat moesten zij gelukkig zijn, die bladeren. 't Was immers wel te zien dat zij de zon beminden, de groote, goede, roode zon, en dat ook de zon hen minde; mits zij ze streelde en toelachte en met hare eigene kleuren kleurde?

Edith klaverde op de rots en brak een wingerdrank af. Eerst kuste zij de bladeren en aanschouwde ze vol bewondering tot ze de rank tot eene kroon vlocht en die op haar hoofd zette.

« Edith » riep onverhoeds eene frissche, jonge stem. Ik heb het wel gezegd dat ge ergens te droomen stondt. Zuster Laura zond mij u halen. Straks klept het klokje en dan komt ge weer te laat. En ge weet het, niet waar, in de kostschool geldt het « heure militaire ». Och! wat zijt ge schoon! Wat voor een oogst hebt ge nu opgedaan? »

« Het zijn bladeren; maar zie eens hoe schoon! Vindt ge 't niet? »

« Och! wat is er aan een blad! Er zijn er zoovele! » zegde dat praktisch vrouwtje in spe. Wat kan er schoon zijn, dat niet raar is?

Daar kwamen ze samen bij zuster Laura aan en de andere juffrouwtjes van Edith's klasse begonnen luidop te lachen als ze die wingerdkroon zagen, en de hulst en het pappeltakje.

« Zij wil zich schoon maken en doen opmerken » zegde half luid een klein mager ding met dunne, tegen de tanden gespannen lippen.

« En als ze daar genoegen in vindt? » voegde haar toe een goedhartig kind met wijd open blauwe oogen en zachtzinnig gelaat.

Eenige zwegen en andere schudden het hoofd in hunne waanwijsheid.

Maar Edith's oogen waren op zuster Laura's gelaat gevestigd. Zij nam de wingerdkroon af en begon de bladeren vaneen te rukken. Die algemeene lachlust deed haar pijn, zij wist nog niet wat spotternij

was en afgunst, maar toch ging het haar als een mes door het hart.

Dan zag zuster Laura traagzaam op van het werk waarover ze gebogen zat, en haar blik gaf antwoord op dien van Edith. Ze maakte geene opmerking, ze bracht het jonge volksken niet tot zwijgen; maar Edith was gerustgesteld en de schielijke hartepijn ging over.

« Het kloksken gaat luiden, kinderen, zegde zuster Laura. Doet uw handwerk in de kortjes. En gij, Edith, wil mijn getijdeboek halen op mijn stoel in de kapel. Maar niet luieren onder weg!

Edith wipte van daar in kinderlijke blijheid.

Dan zag zuster Laura rond en sprak zacht.

« Kinderen, een oogenblik ». Waarom wildet ge Edith bespotten en haar leed aandoen? Hebt ge niet gemerkt, hoe haar de tranen in de oogen kwamen? Dunkt het u dat het genoeg is niet juist te doen gelijk anderen om bespot te worden. Maar neen, gij wildet niet spotten, daar hoort een slecht hart toe. Gij hebt alleenlijk niet bedacht dat, evenals de menschen verschillend zijn van gelaat en gestalte, zij ook van aard en gewoonten verschillen. Wat de eene wenscht is den andere tot kruis! Laat ons niet denken dat wij alleen 't goed voorhebben, en dat dus alle anderen verkeerd denken en doen ».

En de diepe blik der meesteres hechtte zich meedoogend aan het kleine magere gezichtje met de fijne smalle lippen. Dan ging ze voort.

't Is eene van de schoonste dingen in Gods natuur, die rijke verscheidenheid ook in het soortgelijke. Hebt ge daar ooit wel op gelet? Nooit zien we juist twee boomen dezelfde, noch twee grashalmpjes, noch twee menschen. Daarom kunnen wij niet oordeelen over de volmaaktheid van eenig schepsel, daarom moeten wij ons hoeden van afkeuren en bepotten.

Van het twaalftal jonge meisjes, die zuster Laura aanhoord hadden, dachten enkele ernstig na. Andere,

de meeste, verstonden niets van die prêek, zooals ze iedere ernstige aanspraak noemden. Alleen het kleine, magere ding vertrok haar fijne lippen tot een schamper lachje en dacht: « Edith is het lieve kindje! » De nijd was — al zoo vroeg — in dat arme menschenhartje komen nestelen. Wat zou hij daar nog te rijten en te scheuren vinden een heel menschenleven lang!

Ook de meesteresse volgde den loop van hare gepeinzen en, zich haren afkeer voor het kleine, magere ding verwijtend, voelde zij eene zekere schaamte over zich zelve en nam zich voor met meer liefde juist dat kind te behandelen. Zij herinnerde zich de wijze spreuk:

De steen welke de metsers verworpen hadden, is geworden de sluitsteen van den boog.

Niet alleen Edith's zinnen waren ontwaakt. Eene nieuwe wereld, de wereld van den geest was voor haar opengegaan. Zij begon nu te begrijpen wat al belangen en aangelegenheden er bestaan buiten die gewone huishoudelijke dingen, welke zij dagelijks hoorde bespreken thuis. Zij begon te verstaan, waarom haar vader zich soms voor uren in zijn studeervertrek opsloot, zeggende: laat me toch ook eens denken en rust vinden!

Miss Holting ook begreep ze beter, die met betraand gelaat en steilen blik zoo vaak hare liefkoozingen had afgewezen, zuchtend: Och kind, gij verstaat nog niets van het leven!

In de lessen en de boeken welke men haar gaf, vond Edith die openbaring van een zielsbestaan, dat hoewel met het lichamelijk leven verbonden, zooveel hooger en edeler is.

Gelukkig voor haar, dat hare ouders juist deze kostschool hadden verkozen. Immers de leeraressen waren niet behept met de bekrompenheid welke, — eilaas niet altijd zonder reden! — den personen van hunnen stand wordt aangewreven.

Godsdienstzin sluit de breede opvatting van het menschelijk leven en streven niet buiten. Gelijk de muur om hun park den blik dezer kloosterlingen niet belette het afwisselend landschap en het veranderlijke zwerk in oogenschouw te nemen, zoo sloot hun kloosterregel hen niet af van het ware menschelijke, van wat geen denkend wezen onverschillig mag laten : de strooming der gedachten, den vooruitgang der wetenschappen, den invloed der kunsten, het wel en wee van al wat mensch is.

De overste, eene uitstekende vrouw, die hij hare intrede in het klooster niet alleen van haren gravinnentitel, maar ook van de vooroordeelen aan haren stand eigen geheel afstand had gedaan, was al spoedig voor hare medezusters een apostel der waarheid en der wijsheid geworden : een rein hart en een helder hoofd leggen heel wat weg af, als ze zich ergens op toeleggen.

Zij deed hare medewerksters inzien hoe ernstig de taak der opvoeding dient opgevat; hoe ieder van die jeugdige zieltjes aan hunne zorgen toevertrouwd naar zijn eigen aard en bekwaamheid dient ontwikkeld te worden; hoe bijna ieder kinderlijk gebrek door liefderijke bemoeiing tot eene goede eigenschap kan worden gebracht.

't Was ook zij die, het « non multa sed multum » voor oogen houdend, het aannemen der leerlingen beperkt had tot tien of hoogstens twaalf per klas. Immers 't was er niet om te doen de jonge meisjes als soldaten in eene kazerne aan vaste regeltucht te gewennen. Wat gewordt er van vrijheid en oorspronkelijkheid als ieder menschelijk wezen wordt verlaagd tot een nummer, eene éénheid in het groote getal?

Het stilzwijgen was hier niet opgelegd, maar de babbelzucht werd ingetoomd. Aan tafel en gedurende de lessen leidde de meesteresse het gesprek. Iedere klas was als een huishouden, waar elk zijn

woordje te plaatsen had. Die maatregel voorkwam de bovenmatige bedeesdheid welke meest alle jonge meisjes uit de kostschool meêbrengen en werkte ook in tegen die onnatuurlijke gewoonte, welke achterlijke mannen de vrouwen zoo gaarne opleggen : het zwijgen in gezelschap.

Wat ook Aristoteles zegge over « het stilzwijgen der vrouw », dat haar *een sieraad te meer* is, de waarde der vrouw hangt thans van geene sieraden meer af, en het meesmuilend mondhouden voedt meer de valsche aanmatiging en waanwijsheid, dan het natuurlijke gedachtenwisselen, het vragen en antwoorden, dat den geest wekt en scherpt.

Met welke lust volgde Edith die lessen van geschiedenis, waarin minder van datums en namen gewaagd werd dan van het schetsen in groote lijnen der volksbewegingen, van het opsporen der oorzaken van krijg of vrede, van het voorstellen der koningen en grooten als menschen, behept met deugden en gebreken, welke deugden en gebreken op het heil of onheil van gansche volkeren invloed hebben.

En dan die lessen van aardrijkskunde, die zich niet bepaalden tot het opnoemen van grenzen en stroomen, van bergen en steden, maar den aard en de eigenschappen der streek deden uitkomen en het voordeel dat de bewoners daaruit trokken.

Hoe werd tijdens den oorlog Transvaal bestudeerd met zijne ligging en natuurlijke rijkdommen. Hoe werden de Engelsche legers over den oceaan gevolgd en stap bij stap al hunne veroveringen nagegaan op de groote kaart, welke de leerlingen zelven hadden geteekend en gedurig verbeterd en die thans den grootsten wand der klasse bekleedde.

Maar wat buiten Edith's weet het meeste invloed op haar uitoefende, waren de voordrachten over wellevendheid, welke de Eerweerde Moeder wekelijks gaf in 't bijzijn van alle leerlingen en meesteressen.

Dien naam werd niet alleen in den bekrompen zin van welgemanierdheid gebezigd. Alles werd daar besproken dat niet slechts tot *wel*, maar ook tot *goed* leven aanleiding gaf : de Godsdienst, de plichten van mensch tot mensch, de oude en nieuwe opvattingen der naasteliefde, het streven naar zedelijke volmaking in zich en anderen...

Hoe hing Edith aan de lippen der spreekster, hoe doordrong haar dat levende woord uit hart en ziel gesproten!

Heden was er over de vriendschap gesproken en Edith benuttigde het eerste vrije uur om het park in te wandelen : ze kon daar zoo wel nadenken en genieten van elken nieuwen gedachtenoogst.

De vriendschap! Wat was ze schoon, zooals de Overste ze daareven beschreven had : sterk en vol toewijding, zonder de minste inmenging van baatzucht of eigenbelang, zonder vleierij, zonder het uitwendig betoon dat bij jonge meisjes zoo dikwijls vervalt tot eene gewoonte van streelen en fleemen, een geven en krijgen van geschenken. De goede vriendschap kent men eerst te recht als ze tot steun en sterkte wordt in tijden van beproeving; als ze de waarheid durft spreken, waar vleitaal en zelfvergoding tot den verkeerden weg leiden.

Bestaat er wel één goed, dat door verlangen niet wordt overschat? Met weemoed dacht Edith aan den blik van zuster Laura's zachte oogen... Ware die hare gezellin en niet hare meesteres! Konde zij tot haar gaan en zeggen uit ganscher harte : Wees gij mijne vriendin, ik bemin u zoo diep! Doch daar stond tusschen beiden de muur van den eerbied. In dat arme kinderhartje bracht reeds de liefde haar lijden meê.

Op eens! Wie kwam er achter haar zoo vlug aangetrippeld! Op 't oogenblik dat zij haar hoofd omwenden ging, sloten twee mollige handekens zich voor hare oogen en eene lieve stem vroeg :

« Raad wie daar is, raad! »

« Ei! zou ik uwe stem niet kennen, blonde Clara! »

« Juist! Mag ik met u wandelen? zoo? » — En hare poezele hand onder Edith's arm schuivend, begon ze, half weifelend eene andere vraag :

« Wilt ge mij tot uwe vriendin? Wij zijn immers beide van Brussel, en als we weder thuis zijn, zal ik iemand behoeven zooals gij om braaf te blijven. Zeg, Edith, wilt ge mijne vriendin zijn?

Edith stond stil en hare milde oogen drongen diep in Clara's blauwe kijkers. Hoe zacht en teeder legde zich al het naïeve gevoel van die kinderziel bloot. Hoe bekorend was die glimlach op het frissche, jonge wezen met de puttekens in beide wangen. Hoe lief vloog het schuchter rood der schroomvalligheid over dat blanke gladde voorhoofd.

Kon een gemoed als dat van Edith zulke uitnoodiging weerstaan?

Een gevoel van schielijke vreugde, een lichten der oogen, een hartelijke zoen, en... de vriendschap was gesloten.

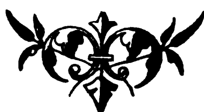
Zou ze voortleven? Zoovele van die teedere gemoedsplantjes ontkiemen in de broeikassen der kostscholen en sterven zoodra ze in open lucht verschijnen. Maar ook andere nemen eerst kracht van wasdom in den natuurlijken dampkring en bloeien daar op tot weelderige planten.

Dien avond in de kapel, voor het avondgebed een aanvang nam, borg Edith haar gelaat in beide handen en stortte een innig gebed.

« Ik dank u, Heere, voor al het geluk dat Gij mij gunt. Laat mij nog meer voelen en begrijpen van al die schoone, hooge dingen, die tot U leiden. Laat mij Clara's vriendschap behouden, ook later, als wij geene kinderen en niet meer zoo gelukkig zullen zijn. Leer mij van nu af haar en alle menschen, onze broeders, rechtzinnig te beminnen, opdat ik

hun later die liefde met daden bewijze. Wat mij betreft, Heere Jezus, doe met mij wat gij verkiest, maar heel mijn leven lang beloof ik u, al wat gij van mij verlangt, op het beste, en eerlijkste, en braafste te doen! »

28 November 1900. † HILDA RAM.

« GODELIEVE »

ALS LETTERKUNDIG GEWROCHT.

Over Tinel's jongste muziekdrama heeft de wind der kritiek vinnig gewaaid; hevig schudde hij dien boom, nam er wel eenige bladeren van mee, maar liet het geheele ongedeerd in zijne overheerlijke schoonheid.

Zoo schijnt het niet gelegen met Hilda Ram's letterkundig gewrocht, dat Tinel voor zijnen tekst nam.

De dichteres mocht den roem des toonzetters niet deelen. Integendeel, het werd den dichter tot voorname verdienste toegerekend, dat hij de levenloosheid van het opstel door de rijkdommen zijner muziek had weten te vergoeden. (*Bien Public,* 14 Juni.)

Elders klonk het : « drame mal charpenté, manquant d'action. » (*XXe siècle*).

En indien katholieke schrijvers aldus spraken, hoe moesten dan de godsdiensthaters niet smalen op dit kwezeldrama! Intusschen lag de schrijfster ervan te Antwerpen in bittere pijnen te zieltogen. Gelukkig nog dat de meedoogenlooze kritiek dit sterfbed niet meer naderde!

Doch zelfs zij die Hilda's verdediging opnamen, spraken zoo bedeesd! Zij verontschuldigden eer dan zij verdedigden. Niet de dichteres, zoo hiet het, maar de geschiedenis was verantwoordelijk « voor hetgeen overdreven *schijnt* in de karakterschildering. » Of er echter ook inderdaad overdrevenheid bestond, liet men onbeslist.

Welnu, naar ons oordeel, is niet alleen de minachting, maar zijn ook de verontschuldigingen misplaatst, omdat er niets te verontschuldigen, maar veel te prijzen is.

Dat het gedicht in kunstweerde niet de evenknie is van Tinel's toonkundig meestergewrocht, geven wij geerne toe.

Een tooneelstuk, dat geschreven wordt ten dienste en als op commando van den toondichter, zal moeilijk op zijn eigen een letterkundig meesterstuk zijn; de Poëzie is in dit geval te zeer de onderhoorige der Muziek om vrij hare vleugelen te kunnen reppen.

Gedicht
Uit plicht
Gelukt niet licht.

Wat dan gezegd van een gedicht dat niets is dan een dienst?

Ook bekennen wij geerne dat Hilda Ram zich meer moest thuis gevoelen in het fijn en omstandig beschrijven van eene burgersfamilie dan in het werken voor het theater, dat haar zeker meer vreemd gebleven was.

Maar toch beweren wij, en zullen trachten te bewijzen, dat Hilda Ram's kenmerkende gaven in *Godelieve* zoowel als in hare andere gewrochten, ja, meer dan in het grootste deel van hare andere werken uitstralen; die gaven zijn vooral : hare fijne schakeering en trouw doorgevoerde schildering der karakters, haar diep zielkundige blik, hare kunst om op eenvoudige wijze treffende toestanden te verwekken, hare soberheid in woord en kleur, zoodanig dat ieder woord drager is van eene gedachte of een levend beeld voor den geest roept.

Ook hare gebreken komen hier meer dan elders kijken : Hilda Ram heeft nooit een volkomen meesterschap bezeten over het rijm; zangerig is zij doorgaans niet, wel eens prozaïsch. Zij dacht meer dan zij zong.

Die gebreken echter, meer den vorm dan den inhoud van het gewrocht aanklevend, en dan nog slechts in enkele zijner deelen, zijn zoo aanstootelijk niet dat zij de hooge kunstweerde wegnemen; zij wettigen geenszins de minachting waarmee sommigen het gedicht bespraken. De redenen van dit misprijzen liggen elders.

Ten eerste konden ongodsdienstige beoordeelaars geenen vrede hebben met het rein kristelijk ideaal, dat uit de woorden nog klaarder spreekt dan uit de muziek. Het kristelijk verhevene is voor ongodsdienstige menschen iets onvattelijks : het ligt buiten den kring van hun denken en voelen. Gelijk volgens S[t]-Paulus' getuigenis het kruis voor Grieken en heidenen een aanstoot, eene verergernis, eene uitzinnigheid was, zoo is het nog heden.

De snaar die Tinel en Hilda Ram wilden doen trillen, bestaat niet in het hart onzer stofaanbidders; doch Tinel overmeesterde ten minste hun oor door de rijkheid zijner harmonij; zoo dwong hij hun nog ontzag en eerbied af voor zijne kunst. Integendeel, van Hilda Ram's gewrocht blijft haast niets meer over, als men het christen volmaaktheidsbeeld er uit wegneemt.

Doch ook onder de meer christelijk gestemde beoordeelaars in de Fransche pers hebben sommige de schouders opgehaald voor het werk onzer dichteres. Waarom? Wellicht omdat zij het Vlaamsch maar half en half of zelfs in 't geheel niet verstonden. Of omdat zij in dwaze vooringenomenheid van onze letterkunde denken : « Quid boni a Nazareth? » Zeker heeft geen enkel hunner zich de moeite getroost het drama te bestudeeren; en dit nochtans ware noodig geweest, want de kunst van Hilda Ram was er geene die onweerstaanbaar meesleepte door iets verrassends of overweldigends; die kunst was zedig en stil, deed zich niet bemerken door felheid van klank of van glans; doch straalde zacht in den geest

en in het hart van den lezer. Fijn en diep denken en voelen, een afgekeken tafereeltje treffend weergeven, dit was de kunst der te vroeg afgestorven dichteres. Deze kunst was dus niet in 't oog springend voor onaandachtige of min welwillende lezers.

Dat *Godelieve* slechts uit- en niet opgevoerd is geworden, heeft nog meer geschaad aan de dichteres dan aan den toondichter. Alzoo ging al de handeling van het letterkundig drama verloren. In dien zin is het waar dat de muziek het levenlooze stuk bezield heeft.

Doch, om bij geene losse beweringen te blijven, zullen wij nu de verdiensten van Hilda's drama schatten in drijvoudig opzicht : 1° van karakterschepping, 2° van handeling, 3° van de hoogere beteekenis des gedichts.

Karakters.

Vooreerst hebben wij de heldin Godelieve.

Tegen dit karakter is veel ingebracht : « Godelieve, zegde men, is een heilig kind, maar geen jonkvrouw om in echt te treden met Bertholf. Zij is al te schuchter, te schuw. Zij denkt op hare ouders en op hare armen meer dan op haren man. Zij trouwt uit gehoorzaamheid, niet uit liefde. Aldus wettigt of ten minste verontschuldigt zij eenigszins den afkeer en de woede haars mans, die, vurig en heftig van natuur, van zijne gade de liefde vraagt waar hij recht op heeft ». —

Dat Godelieve en Bertholf ongelukkig samenvielen en geenszins voor elkander geschapen schenen; dat de edele dochter van Londefort zoo zacht en bevreesd was als de heer van Ghistel ruw en uitspattend, dat zullen wij niet loochenen; dit juist toont dat Hilda Ram hare karakters niet overdreef, vermits zij een deel der schuld van hetgeen volgt, op het noodlot werpt, instee van ze gansch op Bertholf te doen drukken.

Ook is het echt dat politieke of godsdienstige beweegredenen van den kant harer ouders en gehoorzaamheid van harentwege aanleiding tot het huwelijk gaven.

Doch is het waar dat zij enkel een politiek werktuig was, en alleen trouwde uit gehoorzaamheid en geenszins uit liefde?

Ware dit alzoo, dan zou Godelieve eene onbezonnenheid, eene zwakheid begaan, ja, haren bruidegom misleid en het huwelijk ontheiligd hebben.

Doch zoo is het niet.

Godelieve heeft *die* liefde niet die Bertholf van haar verlangt, namelijk eene zinnelijke, eene vleeschelijke liefde : een gansch menschelijke liefde waardoor zij alles om Bertholf zou vergeten en hem om zijne macht en grootheid als haren afgod aanbidden.

Daarom mag Bertholf met reden vragen :

« Wat menige vrouw het hart bekoorde
Laat u alleen dus onbekoord?
Wat ik in menigeen door koelheid moest versmoren
Heeft nooit voor mij uw hert en zinnen aangespoord? »

En verder, met meer schaamteloosheid :

« Wat geeft mij braafheid, deugd, ja.... eer!
't Is liefdegloed dien ik begeer! »

Maar toch beminde zij hem met eene ware, echtelijke liefde.

Het was eene der lievelingsthesissen van Hilda Ram, die zij geerne in hare werken belichaamde, dat de huwelijksliefde niet noodzakelijk moet naar den vleesche zijn.

Dat de edelvoelende dichteres hierin gelijk had, zullen diegenen getuigen, die nader met den staat der zielen bekend zijn. Het is immers zulk geen zeldzaam feit dat eene kuische jonkvrouw tot het huwelijk nadert, die zelfs haast geene kennis heeft van den vleeschelijken omgang met het huwelijk verbonden,

of, indien zij daarvan onderricht is, er eerder afkeer dan genegenheid voor gevoelt. Althans in den aanvang van den echt is zulke gesteltenis niet buitengewoon.

Waarom, zou iemand kunnen vragen, trouwen zulke jonkvrouwen?

Het is omdat de vrouw in hare zwakheid eenen sterkere noodig heeft om op te steunen. « Gelijk het klimop aan den eik, zingt ergens Longfellow. zoo rankt de vrouw aan den man. » Zij heeft iemand noodig op wien zij gansch kunne vertrouwen; en van haren kant heeft zij dorst naar zelfopoffering : zij moet voor iemand kunnen leven. Zij droomt van eenen kring waar zij door de liefde als koningin heersche en zegen rond haar kunne uitstorten.

Welnu, zulke eene liefde was die van Godelieve tot Bertholf.

In volle rechtzinnigheid zegt zij :

« Mijn hert is 't uw, genadig Heer,
In u stel ik mijn roem en eer
Daar gij mijn zwakheid wilt aan uwe kracht verbinden. »

Dat zij hem beschouwt, als haar door God toebeschikt, verflauwt zeker hare liefde niet :

« Mijn vader sprak : 't is Godes stem!
Ik volg en ik gehoorzaam Hem, (*aan God*)
Verzekerd dat in U ik liefde en trouw zal vinden. »

Ongetwijfeld klinkt dit alles nog zeer schuchter, weinig hartstochtelijk. Kon het anders bij eene maagd, die tot dan toe in heilige afgezonderdheid onder de vleugelen harer ouders geleefd had? Maar wat schat van eene vrouw zou Bertholf in haar gevonden hebben, indien hij door eene oprechte liefde die schuchterheid overwonnen had!

Want Godelieve was geene stijfhoofdige, die zich in stuggen trots voor de wereld ongenaakbaar wilde maken. Zij zoekt niets beters dan Bertholf in te volgen.

Zij smeekt :

« O God wil mij de liefde die hij wenscht, verleenen. »

Het is te zeggen, die meer zinnelijke, meer vleeschelijke liefde (in zoo verre deze niet zondig is). Zij, de reine duif, die tot dan toe in eene lucht van hemelschheid gezweefd had, wil zich met meer aardschheid omhullen en zooveel mogelijk tot Bertholf's grofheid nederdalen.

Godelieve zal nog verder gaan : om Bertholf te behagen zal zij toegang verleenen aan eene vrouw die, volgens zijn zeggen, door toovermiddelen haar die liefde moet instorten, ofschoon zij zelve daar geen het minste vertrouwen in heeft. Zoo slachtoffert zij zich geheel en gansch. Godelieve is eene heilige, of liever, zij *wordt* eene heilige in het drama.

Hierin toonde Hilda Ram zich eene meesteres, dat zij hare heldin niet van eerst af als een beeld van volmaaktheid voorstelt. Slechts trapsgewijze voert zij haar op tot de heiligheid, 't is te zeggen tot de volkomen zelfverloochening, tot eene versmelting met de Godheid, waarin van het aardsche niets meer overblijft.

In den aanvang van het stuk is Godelieve wel heel deugdzaam : kuisch, ootmoedig, menschlievend, gedwee; maar toch ook nog vol aardsche genegenheden.

Zij is b. v. met kinderlijken zin gehecht aan heur Londefort, waar zij opgroeide en dartelde :

« Londefort, 'k heb u lief! Zal ik u nooit meer weerzien?
Nooit in weiden en bosch smaken uw lentevreugde?
Straks verdwijnt ge uit mijn oog, smelt ge in de blauwe verte :
'k Bied u heden mijn afscheidsgroet. »

Zij hongert naar menschelijken troost en wanhoopt dien bij Bertholf te vinden :

« Hij wiens brandende blik, scherp als een zwaard, mij kwetste,
Hij, zoo somber en stug, steeds in gepeis verzonken,
Zal dan de eenige zijn, wien ik mijn hart mag oopnen?
Hij, mijn eenige steun en troost. »

Doch niet alleen is zij mensch, zij is ook vrouw. Wanneer Bertholf schaamteloos belijdt dat hij haar vooral gehuwd heeft uit wraakzucht om haar aan eenen gehaten mededinger te ontrooven, dan voelt zij zich diep in hare vrouwelijke weerdigheid gekrenkt; gansch hare ziel komt in opstand tegen die grievende gedachte en zij doet eene wanhopige poging om hare rechten als vrouw op het hert van haren man te veroveren. Heel dit zoo bondig als roerend tooneel dient hier vermeld :

BERTHOLF.
Wat mij 't meest ter harte lag,
Heb ik toch volvoeren mogen :
Mijnen vijand heb 'k onttogen,
Die hij als zijn bruid aanzag.

GODELIEVE (*hevig verschrikt*).
God! wat hoor ik? Ach! die woorden,
Die mij 't hart zoo wreed doorboorden,
Bertholf, Bertholf, trek die in!.... (*Zij weent*).

ISELINDE.
Ze weent, de zwarte! Met haar glinsterblikken
Wil zij, mijn zoon, uw heldenhart verschrikken!
(*Zij zoekt Bertholf naar de feestzaal mee te slepen*).
Ter feestzaal, kom! Ik noodig u uit,
Tot lach en zang en vroolijk getuit!

GODELIEVE (*zich aan Bertholf's arm hechtend.*)
O Bertholf! blijf!

ISELINDE.
Kom Bertholf, kom!

GODELIEVE.
O Bertholf, o mijn bruidegom,
Blijf niet voor mijne bede stom!

ISELINDE (*stoot Bertholf achter 't gordijn. Dan grijnzend tot Godelieve*).
Ik zorg dat hij niet wederkom!
(*Zij volgt Bertholf na.*)

Godelieve is dus overwonnen; verpletterd, blijft zij alleen en verlaten achter : Bertholf's liefde blijkt haar voor goed ontrukt; toch geeft zij zich niet der wanhoop over, maar grooter en sterker staat zij op uit dien kamp, waarin een stuk harer ziel haar ontscheurd werd, zij richt haar smeekgebed tot den Hemel :

« O God! in u alleen kan ik mijn hope stellen :
Heb deernis met mijn lot!
Laat geen vertwijfeling uw dienstmaagd nedervellen!
Gun mij geduld, o God! »

Zoo wordt de ziel der christene maagd gelouterd en gepuurd, zoo wast zij tot eene bovenmenschelijke sterkte.

Zij blijft aan Bertholf getrouw. Uit vrees van schande over hem te trekken, weigert zij aan Elsa, met haar de vlucht te nemen. Doch een zwaarder slag wacht haar : engelachtig kuisch gelijk zij zelve was, heeft zij nooit kunnen denken dat haar Bertholf haar openbaar ontrouw was en in ergerlijke ontucht leefde. De schuldige vrouw, Riprim, Bertholf's bijzit, komt aan Godelieve zelve haar misdadig leven belijden en bidt om deernis voor het blinde kind van Bertholf. Welke pijnlijke hartverscheuring voor Godelieve, maar ook wat schoone zegepraal, die de heilige op haar zelve behaalt.

GODELIEVE. Maar 't arme kind
Kwam het ter wereld blind?

RIPRIM. Ja, gij alleen kunt het genezen!

GODELIEVE (*opgewonden*).
Hoe is in uwen geest die waanzin opgerezen?

RIPRIM. Gij kunt het redden met een bede! Hoor, wees sterk!
Dit is uw eegaas kind! mijn schande was zijn werk!

GODELIEVE (*bijna waanzinnig*).
Zwijg! Zwijg! het is niet waar!....
Hoe! Wat! ge buigt het hoofd! 't Is waar dan! werklijk waar?
O God vergeef het hem! vergeef het hem en haar!
'k Zal bidden, ja, 'k wil bidden voor het kind!

Men bemerke vooral dien eersten uitroep « Zwijg, zwijg! het is niet waar! », zoo ras gevolgd door de droevige erkenning der werkelijkheid.

En dan, nadat door Godelieve's vermaningen Riprim Bertholf ontvlucht is en deze, als een brie-

schende leeuw, op Godelieve afstormt om zijne woede op haar te koelen, hoe hartstochtelijk blijkt dan hare liefde, waardoor zij haren gemaal zelf verteedert en een oogenblik weer het eerste liefdevuur in hem ontsteekt.

Dat degenen, die spraken van Godelieve's « liefdeloosheid », dit tooneel herlezen!

Doch vooral in de klaarte der naderende dood moeten wij het zuivere beeld der heilige bewonderen:

Bertholf die nu liefde huichelt, maar reeds hare dood beraamd heeft, neemt afscheid van haar :

BERTHOLF. En nu, vaarwel een laatste zoen!
(*Hij drukt Godelieve in zijne armen.*)

GODELIEVE (*zachtmoedig, kalm.*)
De Heer moog', Bertholf, u behoên!

(*Bertholf drukt haar een langen zoen op het voorhoofd... Nu verlaat hij het tooneel links*).

GODELIEVE (*nog immer beweegloos*).
Wat somber voorgevoel doet huivren mij en beven?...
Die zoen, zoo ijzig koud, blijft op mijn voorhoofd kleven...
(*Zij is eensklaps hevig ontzet.*)
Mijn God, in u alleen heb ik mijn hoop gesteld,
Bescherm, ik bid u, Heer, bescherm mij voor geweld.

Wie was het ook die beweerde dat er in Godelieve geene schoone verzen voorkwamen? Die heeft zeker geen acht gegeven op verzen als dit : « Die zoen zoo ijzig koud blijft op mijn voorhoofd kleven. »

Doch niet alleen het maaksel der verzen, heel de toestand hier beschreven, is treffend.

Het is het *transeat a me calix iste, dat die kelk van mij wegga*, van Christus in het hofken van Olijven; het is nog de stem der natuur die spreekt; de onzekerheid van het voorgevoel, de strijd tusschen hoop en vrees in Godelieve's hert, zet aan het tooneel iets akeligs en beklemmends bij.

Somberder wordt de nevel die over Godelieve hangt; de armen komen haar nogmaals danken, maar hun afscheidsgroet klinkt :

« Eens prijkt ge, een ster, in 's hemels hal. »

waarop Godelieve, na de armen achternageblikt en het venster gesloten te hebben, in gepeins verzonken, zegt :

Dat klonk mij toe als een vaarwel!...
Mijn harte schrikt en beeft zoo fel!
(*Angstig*).
O Heer, o Heer! is het een wanen?
Of moest hun groet mijn ziel vermanen?
Sluipt de onverbiddelijke dood
Mij toe, met wapens, heimlijk, snood?

(*Met stijgende ontroering*).
O Heer, gij hebt het mij gegeven
In rampspoed en in smart te leven
Om te verdienen 't eeuwig Goed;
Maar 'k bid en smeek u, dat mijn bloed
Niet op het hoofd van Bertholf dale!
't Moge op zijn boosheid zegepralen!
(*Smeekend*).
Dat Bertholf niet verloren ga!
Troost gij mijn vader, gun den arme
Dat iemand hunner zich erbarme!...
(*Kalm*).
Ge aanhoort mij! Zachter klopt mijn boezem!...
Ik heb geen schrik meer.

Onder deze verzen zijn er zeer schoone, andere zijn het minder; doch bewonderensweerdig is de opvolging der gevoelens. Zoolang het gevaar haar nog onzeker voorkomt, klimt Godelieve's angst, de natuur strijdt nog tegen de genade; doch wanneer zij de dood als zeker aanblikt, dan is ook de overwinning behaald, en hemelsche kalmte daalt in hare ziel, kalmte in zoo verhevene eenvoudigheid uitgedrukt: « Zachter klopt mijn boezem!... ik heb geen schrik meer. » Zij heeft haar leven voor Bertholf en voor de haren opgedragen : nu mogen de sluipmoordenaars komen. — Wie denkt hier niet op het « *non mea voluntas fiat, sed tua, niet mijn, maar uw wil geschiede* », gevolgd van het « *Eamus, gaan wij : de verrader komt.* »

Het tooneel der moord mag nu voor onze oogen verborgen blijven : bij Godelieve is het offer reeds voltrokken.

Wij moeten bewonderen dat Hilda Ram heeft doorgeblikt in de diepten van het mystiek leven, dat zij hare heldin zoo heilig en tevens toch zoo menschelijk geschilderd heeft.

Minder moet het ons verbazen dat de ongeloovige, materialistische schrijvers, gansch in stof en zinnelijkheid verzonken, over het drama gesproken hebben gelijk blinden over kleuren.

Wij denken de karakterstudie van Godelieve te mogen besluiten met deze woorden : Godelieve is wat zij zijn moest; het was onmogelijk, haar meer menschelijken hartstocht toe te schrijven, zonder haar heiligheid te krenken. Zij is het verheven ideaal van kuischheid en zelfverloochening, in sobere en zuivere lijnen getrokken.

Gaan wij over tot *Bertholf.*

Is dit karakter niet overdreven? Is het geen al te monsterachtig samenraapsel van alle boosheden?

Neen : Bertholf is slecht, ongetwijfeld, maar doorslecht is hij niet van in het begin des stuks. Een ruwe kerel, een trotsche snoever, een wellusteling, en daarbij achterdochtig, wraakziek en geweldig, zoo doet hij zich aanstonds voor; meer dan genoeg gewis om de schuchtere Godelieve den schrik om het hart te slaan. Maar die geslepene boosheid, die huichelende valschheid, die laffe wreedheid, waar hij later bewijzen van geeft, zijn er nog niet. Integendeel is er in zijne ruwheid eene mannelijke kracht, die eenigermate aantrekt.

Hij is getroffen door Godelieve's schoonheid, door den glans harer deugd. Het is geene doorslechte ziel, waaruit deze woorden opwellen, bij Godelieve's verschijnen :

Ze komt, ze komt!... Hoe eel en rank!
Hoe glanzend schoon, hoe schittrend blank,

Gelijk, in stille nacht, de maan,
De sterren doovend op heur baan!
Mijn hert, wat klopt ge, woest en wild?
Mijn leden, waarom beeft ge en trilt?...

Hij bemint ze reeds, en wil ze blijven beminnen, als zij hem maar kan aanbidden en zijne zinnelijkheid te gemoet komen.

Hij verstoot haar spoedig, doch meer uit ruwheid dan uit boosheid, omdat hij een man is die van vrouwentranen niets verstaat en dit alles voor flauwe femelarij aanziet, en vooral omdat hij luistert naar de opstokingen van Iselinde.

Na het gebeurde met Riprim laat hij zich opnieuw door Godelieve verteederen; hij ware voor haar gewonnen, indien Islinde's helsche tong geen nieuw zwadder hadde geworpen.

En nadat hij op de giftige taal dier heks heeft geantwoord :

't Is waar! ik zou een lafaard zijn!
Sleur haar van hier, de raaf, van hier!

dan woelt het in zijnen boezem nog van zelfverwijt en knaging. Hij moet zijne goede gevoelens in den drank versmoren. Hoe natuurlijk dan die uitroep :

Komt, makkers, komt en schenkt den wijn!
Er klinke zang en luid getier!
Omhoog de bekers! weg de smart!
Geen ketens duldt een mannenhart!

Ook het straffend optreden van Radbod kan zijn hart niet vermurwen en heeft geen ander uitwerksel dan eene gehuichelde onderwerping.

Het verachten eener genade is een stap tot grooter boosheid.

Gelijk Godelieve in heiligheid, zoo stijgt Bertholf in ondeugd, en die dubbele opklimming, gelijken tred houdende, is eene der merkweerdigste schoonheden van het drama.

In het derde bedrijf is Bertholf een volslagen booswicht, die, koelbloedig en huichelachtig, den moord zijner liefderijke vrouw overlegt en de kroon op zijn werk zet door den Judaskus bij het afscheid.

Later, maar slechts na jaren, komt Bertholf tot inkeer en verwerft genade. Die ommekeer is voorbereid: 1° door het goede, dat op den bodem van Bertholf's natuur gelegen had; 2° door het aandenken zijner engelachtige vrouw; 3° vooral door het gebed van Godelieve en de opdracht van haar leven voor hem.

Een woord nu nog over *Iselinde.* Zij is eene heks, eene duivelin. Al wat het vrouwelijk hart aan hoogmoed, nijd en haat, aan laffe wreedheid tegen hare geslachtgenooten, kan bevatten, is in Iselinde opgestapeld. Hare boosheid echter is van een bijzonderen aard. Zij is niet geslepen, integendeel woest en blind. Zij bezit de zelfbeheersching van Bertholf niet en zou zich mede in het verderf storten. In hare barbaarschheid en Noordsche ruwheid aanziet zij de fijnere ontwikkeling en den zieleadel der Zuidsche Godelieve als eene ontaarding, die haar geslacht bedreigt. Zoo krijgt hare boosheid een meer menschelijken grond. Het is immers zoo eigen aan barbaren, de hoogere beschaving te verfoeien als eene verbastering. Wat al apostelenbloed werd onder dit voorwendsel niet vergoten! Om slechts een voorbeeld aan te halen, dat nog versch in ons geheugen ligt, was het niet om haar volk tegen uitheemschheid te behoeden, dat de huidige koningin-weduwe van China het vreeselijk bloedbad aanrichtte, dat heel Europa deed huiveren?

Iselinde's boosheid heeft dus niets onnatuurlijks. Toch heeft de dichteres rekening gehouden met hare meer ingeroeste slechtheid, en laat ze niet, als Bertholf, zich bekeeren, aldus niet den wansmaak involgende van vele christene martelaarsdramas, waar, op het einde, allen tot inkeer komen, als door een donderslag van Gods genade.

Over de *andere karakters*, bijkomende personaadjes, zullen wij niet veel zeggen. Elsa, de droomerige, de zachte, de meewarige, geeft op dichterlijke wijze de indrukken weer die de aanhoorders zelven ondergaan. Eustaas en Humfried munten uit door statigheid, Radbod door gestrenge, maar toch gematigde en vergevingsgezinde sterkte, de onderhoorigen van Londefort zijn beschaafder, die van Gistel ruwer, vooral de ruige Hakka.

Handeling.

« Handeling ontbreekt » zoo klonk het hier en daar.

Zie, dat is nu een wonder verwijt.

Ons vaderland heeft aan het meesterstuk van zijn wereldberoemden toondichter, na vier jaren, nog de eer niet gedaan het uit te voeren gelijk het volgens zijn inzicht moest uitgevoerd worden : op het tooneel. Er is geene opvoering geweest; het drama werd enkel afgezongen, (gelijk men van een letterkundig drama zou zeggen *afgelezen*); het werd niet handelend op-, maar al zittende of staande uitgevoerd, en nadat men alzoo het tooneelstuk in zijn wezen zelf verminkt heeft, komt men klagen : er is geene handeling in.

Zeker, het opvoeren vergde groote kosten, en geerne erkennen wij dat het Godelieve-comiteit van Leuven niet meer kon doen dan wat het, met zooveel moeite en zelfopoffering, gedaan heeft.

Doch dat er in ons land geene genoegzame hulpmiddelen voor eene opvoering kunnen gevonden worden, dat België, bij gebrek aan geld, niet in staat zoude zijn om een nationaal drama, eenig in zijne soort, behoorlijk te vertolken, dit stuit ons tegen de borst.

Zou echter die machteloosheid blijken, men bekenne die, in plaats van de gevolgen ervan door de scheppers van het gewrocht te doen dragen en

smalend te roepen : « Er is geene handeling », als men zelf niet handelen wil of kan.

Kan men, intusschen, door enkel het drama te lezen of te hooren, eenigszins oordeelen over de handeling die er in besloten ligt?

Ja, wel iets of wat : bijna gelijk men, bij het zien van eenen zittende of slapende, eenigermate kan oordeelen over het leven, de spier- en beweegkracht die hem bezielen.

Welnu, wat wij in dit opzicht over *Godelieve* kunnen zeggen, pleit in het voordeel van het stuk.

Wat gewoonlijk de handeling van een tooneelstuk verlamt, is dat er te veel in verhaald en niet genoeg aanschouwelijk opgevoerd wordt.

In *Godelieve* is dit niet : er wordt niets in verteld, alles gebeurt vóór de oogen der toeschouwers.

Langdradigheden komen er ook niet in voor. Treffende tooneelen als b. v. het voorval met Riprim, de kortstondige verzoening van Bertholf met Godelieve, beslaan nauwelijks twintig of vijf-en-twintig verzen; nutteloozen woordenpraal zult gij in heel het stuk niet aantreffen. Elke zin vertokt eene nieuwe gedachte.

Wel zou men kunnen beweren dat de menigvuldige koorzangen de handeling belemmeren; doch men moet aannemen dat zij gewild geweest zijn door den toondichter, die ze anders wel zou uitgeworpen hebben. En inderdaad zijn het die lyrische zangen, die den meesten lof der toonkundigen hebben weggedragen. Muziek immers is de uitdrukking van gevoelens en kan dus vrijer hare vlucht nemen in eene dichterlijke uitstorting des herten dan in redeneerende samenspraken.

Vele dier uitboezemingen zijn, ook in letterkundig opzicht, ware kunstperels, als b. v. de afscheidzang van Godelieve aan Londefort, die reeds in *D. W. en B.* geroemd werd.

Eene opvoering op het tooneel zou veel leven-

digheid bijzetten aan die koorzangen, waarin ten andere blijdschap en droefgeestigheid, vrouwelijk geween en mannelijke kracht elkander afwisselen. Echter zullen wij toegeven dat in het midden van het tweede bedrijf de droefgeestigheid wat te lang aanhoudt : op den treurzang van Elsa (op zijn eigen roerend schoon) volgen de klachten der armen, dan de droeve historie van Riprim, kort daarna weer de tranen van Godelieve bij Bertholf. Te veel nevels en wolken, dunkt ons.

Overigens ontwikkelt de handeling heel eenvoudig en natuurlijk. Er is eenheid in het geheel : het droevig lot van Godelieve bekommert ons van het begin tot het einde; hoop en vrees wisselen elkander af. Felle verwikkelingen zijn er niet, en zouden zeker misplaatst geweest zijn in een muziekdrama, waar het hert altijd een ruimer aandeel moet hebben dan het verstand. Zelfs dunkt ons dat in het begin van het derde bedrijf, waar Bertholf zijne snoode plannen uitlegt, de zaak wat te ingewikkeld wordt en alzoo het verstand te veel in aanspraak neemt, ten koste van het gevoel. Het stuk wordt daar wel eenigszins koud; wat echter weer eene voorbereiding is tot de dramatische, gevoelvolle tooneelen die volgen.

De verschijning van Riprim en de dood van Godelieve hadden zeker kunnen aanleiding geven tot heviger, meer dramatische tooneelen. Doch voor een muziekdrama als dees, dat toch een gewijd drama blijft, en daarom niet al te theatraal mocht worden, schijnen die tafereelen veel treffender en aandoenlijker in de stille eenvoudigheid, waarin zij hier voorgesteld worden. Dat verblindt minder, maar gaat dieper in de ziel.

Ten slotte herhalen wij nog eens : eer men over de handeling oordeele, voere men het stuk op. Dat is een recht dat ons kunstlievend België aan zijne geniale kinderen moet laten wedervaren. Meer bepaaldelijk hopen wij dat het rijke Antwerpen, de stad

van alle schoone kunsten, door zulke daad haren voorrang zal handhaven. Tot hiertoe heeft zij immers nog weinig gedaan voor een meesterstuk, waar eene harer kinderen de medeschepperes van was.

Hoogere beteekenis van het drama.

Wij zegden dat er eenheid in de handeling van *Godelieve* heerscht. Om er die echter volmaaktelijk in te ontdekken, moeten wij de hoofdgedachte kennen waar heel het stuk toe te herleiden is. Zouden wij in het drama niets anders zien dan de marteldood van Godelieve, dan zou de bekeering van Bertholf maar een aanhangsel zijn; ook zouden de zegenrijke gevolgen van het huwelijk, die voorspeld worden in Elsa's ballade, maar gedeeltelijk hunne vervulling krijgen.

De hoogere gedachte die heel het drama samensnoert is deze : « De zegepraal van de liefdekracht des christendoms op de Noordsche ruwheid. »

Bij de eerste lezing, ik beken het, stiet het mij tegen het hoofd, dat het Zuiden hier zoo verheerlijkt wordt ten koste van het Noorden.

Ziet men echter nader toe, dan bevroedt men dat die verheerlijking niet het Zuiden geldt, maar wel de christene beschaving, die, van Rome uitgaande, ons van het Zuiden moest komen.

En het Noorden, dat hier verpersoonlijkt wordt in den woesten Bertholf, in de razende Iselinde, in den ruwspottenden Hakka en zijne gezellen, was het Noorden nog meer dan half barbaarsch, in den grond nog heidensch, schoon uiterlijk reeds gekerstend.

Evenals bij eenen Clovis de heilige wateren des doopsels de barbaarschheid niet afspoelden, en hij, discipel en voorstander van een gekruisten God, zijn wit kleed met stroomen broederbloeds bespatte, zoo ook Bertholf.

Het huwelijk van de droomerige dochter van Londefort met Gistel's ruwen kasteelheer is het

huwelijk tusschen christene zachtheid en heidensche losbandigheid; zulke echt is niet altijd vreedzaam, integendeel meermaals door onweerswolken en bloedige bliksemflitsen gestoord.

Vooral was dit het geval met de ongetemde barbaren van het Noorden: zoo onweerstaanbaar en voorthollend in hunne woeste driften als de baren en stormen die zee en lucht rondom hen beroerden.

Het schijnt wel dat de kustbewoners van West-Vlaanderen, welke ook hun oorsprong zij, reeds vroeg door hunne woestheid uitschenen.

Niet zonder wreede offers kon de Kerk die streek tot het geloof baren, die later de bakermat zou worden van hare koenste verdedigers: van eenen Robrecht van Jerusalem, van eenen Boudewijn van Constantinopel, van eenen Karel den Goede.

Nog heden is het een wonder land, dat West-Vlaanderen, zoo door en door christen en toch dikwijls zoo onkristelijk woest. Zeker moeten wij nu nog het echte beeld van West-Vlaanderen niet gaan zoeken in de realistische fantazieën van eenen Stijn Streuvels, noch in de spotprentachtige *Leieschuimers* van eene Anna Germonprez; neen, veel liever zouden wij bij Hugo Verriest te rade gaan, die zijne soms diep kristelijke en wonderschoone beelden van de werkelijkheid afkeek; maar toch is het waar dat er in dit Westvlaamsch karakter naast diep geloof en reinen zielenadel veel grove zinnelijkheid en woestheid huizen.

In de Kamers sturen de steden van West-Vlaanderen ons veel schrandere en welsprekende mannen; in de kunsten schonk het ons eenen Gezelle en eenen Rodenbach, benevens eenen Benoit; dezen staan niet alleen, maar te midden eene rij van geniale mannen.

En toch schijnt het volksonderwijs er min dan elders verspreid.

De talrijke misdaden, waar de dagbladen van

gewagen, vertoonen er een zonderling kenmerk van woestheid.

Heel Vlaamsch-België, wel is waar, vertoont eene zekere ruwheid in den volksaard, maar West-Vlaanderen toch meer, zou men zeggen, dan b. v. Limburg aan de andere zijde.

Is ons volk daarom slechter dan andere? Neen, bedorvenheid is er overal; maar zij neemt elders meer den vorm van week- en verwijfdheid, hier meer dien van woest- en losbandigheid.

Daardoor is zij meer uiterlijk; en wie over ons volk moet oordeelen naar zekere dagen van uitspatting en dolheid, als zijn de kermis- en lotingsdagen, moet het zedelijk peil ervan maar laag achten.

En echter zou hij zich bedriegen. Want wie nader ons Vlaamsch volk heeft leeren kennen in zijnen dagelijkschen handel en wandel, in zijne bedrijvigheid en huiselijk leven, staat verbaasd over de schatten van wijsheid, van opoffering, van geduld, van ongeveinsde vroomheid, van rechtzinnig- en eerlijkheid, die er liggen in opgesloten. Zelfs dunkt ons dat zijne losheid, die dikwijls tot ergerlijke tooneelen aanleiding geeft, veelal het gevolg is van zijne ongekunsteldheid. De Vlamingen zijn geen hoogmoedig volk, als Franschen of Engelschen. Zij zouden zelfs mogen fierder zijn.

Er is veel ware kristelijkheid in de Vlaamsche gewesten, en dit is de vaste grondslag van ons volksgeluk, benevens de aangeboren krachtdadigheid en werkzaamheid.

De geest van Godelieve zegeviert in Vlaanderen over den geest van Bertholf en Iselinde, al is de strijd ook nooit volstreden.

Dien kristelijken geest moeten wij getrouw blijven, en ons niet, als Iselinde, tegen zachtheid van zeden als tegen uitheemsche verbastering kanten. Weekheid van zeden, neen! Een bestudeerd en valsch formalisme, als hetgeen sommigen van de Franschen

willen afleeren. nog minder! Maar verfijning in den goeden zin, meer eenvoudige deftigheid, meer uiterlijke waardigheid, ja! want deze, schoon niet de deugd zelve, zijn er toch dikwijls de geleidsters van. Al degenen, die met 's volks opleiding gelast zijn, moeten in dien zin werken.

En toch, wat wondere dingen lazen wij dees jaar desaangaande! Vooral naar aanleiding van Benoit's dood.

Benoit, zoo hiet het, vertegenwoordigde den Vlaamschen geest, omdat hij machtig was en wild. De *Herbergprinses* ook! Men ging zoo ver te schrijven dat het Vlaamsche ideaal bestond in ruwe zinnelijkheid, van alle banden vrij; in het huilen en tieren eener woeste menigte.

Tinel met zijne *Godelieve*, werd bijna voor verbasterend uitgekreten. (O kwade-wijvengeest van Iselinde, waar gaat gij schuilen?)

Laten wij, in Gods naam! toch wijzer zijn en niet het beste deel van ons eigen zelven verloochenen.

Benoit, ja, was de Rubens der toonkunst; maar was Memling niet meer Vlaamsch dan Rubens? Was Guido Gezelle geen echte Vlaming, en was hij ruw?

Rodenbach, ja, was krachtig in opvatting en uitdrukking; maar had hij geene voorliefde voor de zachte « Weiblichkeit » der Duitsche Letterkunde? En is eene zijner schoonste scheppingen niet die van de diep voelende, droomerige Goedroen?

Gansch onze letterkunde, met Conscience aan het hoofd, is huiselijk en stil.

Op onze volksfeesten zal, benevens het boertige, altijd een roerend lied, dat tot meewarigheid stemt, den meesten bijval genieten.

Leeren wij dan ons zelven kennen met onze gebreken en met onze deugden. *Godelieve* is de weerspiegeling van de eene en van de andere; geene

onverschillige weerspiegeling echter, maar een onrechtstreeksche poging om ons volkskarakter te louteren en nader bij het ideaal te brengen dat ons past. Daarom is *Godelieve* bij uitstek Vlaamsch en nationaal.

Antwerpen. F. DRYVERS.

DE CHRISTENE VROUW.

Rede, uitgesproken in den Mariakrans te Antwerpen, den 19den Augusti 1901,

door A. VERHEYEN,
leeraar in het Sint Jan Berchmans' College.

ZEER EERWEERDE HEER DEKEN,
EERWEERDE HEEREN,
MEVROUWEN EN MIJNE HEEREN,

ANDAAG mag ik een welverdiende hulde brengen aan de Vlaamsch-katholieke vrouw, die waarheid en schoonheid heeft doen stralen in de veredelende vormen der kunst, aan de rijkbegaafde en gemoedelijke dichteres, die hart en geest en alle talenten heeft dienstbaar gemaakt tot opbeuring en verheffing van ons gevoelige, christene, Vlaamsche volk.

Maar die vrouw, met haren verstandigen blik, met hare edelmoedige ziel, met hare medelijdende genegenheid, Hilda Ram, wier nagedachtenis de Vlaamsche Letterkunde met eerbied en dankbaarheid zal bewaren, zij was ook de medestichteres van dezen kring, van den *Mariakrans*, die, als een opkomende dageraad, weldadig licht en leven begint te verspreiden in onze dierbare Scheldestad, Maria toegewijd. 't Was eene noodwendigheid geworden, eene dringende noodzakelijkheid, dat de vrouw zelve, — de verstandige, de edelmoedige, — niet onverschillig zou blijven bij den grooten strijd, die er moet geleverd worden tusschen het socialismus

en het christen-zijn; neen, de verstandige, de edelmoedige zal niet doof blijven voor de stem van den grooten Leo XIII, den grijsaard, den wijzen man, den kloeken wachter en ziener, die op de berghoogten staat van de wereldgeschiedenis, Petrus' opvolger en Christus' plaatsvervanger, die alle strijdbare krachten samenroept om het gevaar af te weren, om het recht van orde, zedelijkheid en waarheid te doen zegepralen.

Gij ook, Weledele Vrouwen, gij hadt uwen plicht verstaan, en de kloekmoedige, reeds ziekelijke Hilda Ram zou geerne hare beste krachten, hare laatste, besteden om uwe heilige onderneming te doen begrijpen en te doen opvatten in breeden zin. Hare pen, die meesterlijke, prachtige pen, zou niet meer rusten, die zou schrijven schrift op schrift, en de schrijfster zou elders in vreemde landen gaan opsporen wat zij hier bij studie of ondervinding niet leeren kon. Die toewijding, die zelfopoffering voor uwe beginnende werkzaamheden, voor uwen Mariakrans, dat was haar droom, haar wensch, haar ideaal, hare levenstaak, hare belofte, gewild en gezworen in de ziel.

Hoogachtbare Vrouwen, ik heb die edele gevoelens bewonderd, en voornamelijk om die reden heb ik met dankbaarheid aangenomen in deze vergadering het woord te voeren.

Ik wilde u geerne aanmoedigen en aanzetten tot hooger bewustzijn van uwe eigenweerde, van uwe macht en van uwe omstandelijke plichten. — Vooraleer nog te spreken van het tegenwoordige, van de huidige maatschappij, laat ons een toepasselijk overzicht nemen in de geschiedenis der volkeren.

De vrouw is hare veredeling verschuldigd aan het christendom; alleen door het christendom zal die adel behouden en bewaard blijven.

Als eerste gebod heeft de Messias herhaald en verkondigd: « Bemin God boven al, en Uwen naaste als U zelven. » De vrouw is geene verworpelinge, geene slavin, geene mindere: zij is de « *evennaaste* ».

De Zaligmaker ook heeft de banden van 't huwelijk geheiligd in hunne onverbreekbare éénheid. Hier moeten wij ons herinneren wat het heidendom geweest is, om de christene weldaad in al hare weerde te beseffen.

Bij de Grieken was de kunst vergoddelijkt in de vleeschelijke schoonheid en de wijze Solon heeft geene wetten durven uitveerdigen om de zedeloosheid te beteugelen.

In het Romeinsche Rijk is de ontucht allengs overheerschend geworden, en wetten zijn gekomen om het overspel te betalen en te onderhouden. De wijsgeeren zelf, — ook de welsprekende Cicero, — verstieten hunne wettige huisvrouw en leefden in vrije liefde. — De vrouw was eene zaak, die men kocht en betaalde; en de vrouw zelve bezat geene eerbaarheid. De Republiek had toegestaan, dat zij de echtscheiding mocht vergen, en dan telde zij de jaren volgens het getal mannen die zij had weggezonden.

Hebt gij onlangs het opgehemelde werk gelezen van den Poolschen schrijver? Geene christene dochter kan die voorstellingen der openbare wulpschheid nagaan zonder het schaamrood te gevoelen; daarenboven, het lot der millioenen slaven was het lot der redelooze dieren, en de moederliefde was eene bittere spotternij.

De Messias is gekomen, de langbeloofde, en naast Hem zag hij op, vol liefde, vol eerbied, naar zijne maagdelijke moeder Maria. Op het kruis zal hij haar de zending toevertrouwen om te wezen de Koninklijke, de Goddelijke Moeder van 't menschelijk geslacht. Eeuw aan eeuw zal door de wereld de roem en de lof weerklinken van de sterke Vrouw, die aan het diepgezonken menschdom den Verlosser heeft geschonken, den Heiland, den Zaligmaker, Christus haren Goddelijken Zoon heerschend over alle eeuwen in alle eeuwigheid. De kerkvaders, dichters en kunstenaars zullen haar toezingen : « Tota pulchra es Maria et macula non est in te, » de smeekende, geloovige en betrouwende menigte zal haar toeroepen : « Troosteres der bedrukten, bid voor ons! » De volkeren zullen toestroomen, koningen en pausen zullen biddend nederknielen in die bevoorrechte heiligdommen van haren naam, in die prachtige tempels, haar ter eere opgericht.

De tijden zijn veranderd.

De leering van Christus en het beeld van Maria hebben aan de vrouw den adel van haar wezen teruggeschonken. De vrouw zal komen, edel en fier, in kristene fierheid, als martelares zal zij komen op het bloedig arena van 't Colliseum, en met verachting en trots zal zij de machtige Cesars beschamen, hare oogen gericht op den gekruisten Bruidegom.

De vrouw, de kristene, zal staan naast de apostelen en de geloofsverkondigers. De H. Helena zal aan 't Romeinsche rijk een kristenen Keizer schenken, en Constantinus zal eene kristene vrouw op den troon verheffen. De H. Clotildis zal

aan Chlodwig, den Frankischen Koning, het waar geloof doen omhelzen. Hare kristene kleindochters zullen als koninginnen vertrekken ter beschaving van Engeland en Spanje.

Heilige kerkvaders zullen aan de zalige lessen eener godvruchtige moeder hunne gezegende roeping te danken hebben. Aldus getuigen Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus en Joannes Chrysostomus. — Gregorius de Groote, Ambrosius en Hiëronymus blijven dankbaar voor de moederlijke bezorgdheid. En zouden wij den H. Augustinus vergeten? Kent gij het beeld niet der H. Monica, in dichterlijk gebed met haren zoon, op den oever der zee? De Heilige Belijder had zijne bekeering en zijnen iever te danken aan de lessen en tranen en verzuchtingen zijner heilige moeder.

Naast dezen moederlijken invloed zal het maagdenbeeld als eener verrukkelijke verschijning opdagen. De kloosters zullen bloeien als zoovele prachthoven, met hemelsche bloemen versierd.

De geleerdheid zal roemen op eene heilige Theresia, de weldadigheid zal eene Ste Elisabeth voorstellen, en de zelfopoffering zal verwijzen naar gasthuizen en ongeluksoorden, waar de liefdezuster haar werk verricht.

Met de Renaissance kwam 't heidensch zedenbederf in de letteren terug; en het Protestantismus heeft in den Bijbel eenen menschelijken uitleg gezocht, die alle uitspattende wulpschheid van den Coran scheen te verrechtveerdigen.

Hendrik de Achtste, koning van Engeland, bekwam te Rome niet wat Luther in Duitschland aan zijne volgelingen had toegestaan; en de kerkelijke scheuring ging weldra gepaard met het wangedrag des konings. De Fransche Revolutie zal het later uitbazuinen, in de katholieke landen en overal, dat de mensch volkomen vrijheid geniet. Wee de rampzalige vrouw! Wee de rampzalige kinderen! Wee het rampzalig huisgezin!

Het socialismus zal komen om de volle beteekenis te doen verstaan van die walgelijke goddeloosheid, om de heidensche vernedering te doen begrijpen, tot welke de vrouw nogmaals zou kunnen vervallen.

De vrouw heeft het recht der zedelijkheid, dat is hare koninklijke weerde; zij moet heerschen in deugdzaamheid op het gemoed en op de ziel van den man, en zij moet waken als een engel bij de wiege van haar kind. Dat is haar koningschap. Zij mag ook dingen naar de eeuwige kroon der maag-

delijkheid; dat is haar recht, dat is hare onafhankelijkheid en hoogste glorie.

Het socialismus verlaagt de vrouw tot een driftig schepsel, onbekwaam voor trouwe, vaste liefde, onbekwaam voor moederlijke zelfopoffering, geschapen voor eenige jaren van schandelijk genot, om dan te verkwijnen van haat en van spijt, zonder hoop en zonder troost, alleen en ellendig.

De verwaande wetenschap heeft aan het socialismus de hand gereikt. Zij wil aan de wereld doen gelooven, dat de Kerk van Christus geene waarheid bezit en dus geene zedelijkheid mag opdringen.

Hier schijnt de aanval een nieuwe kracht te vinden; maar de Christi-kerk staat op de rots gebouwd, en de poorten der hel zullen tegen haar niets vermogen. In de uiterlijke verdediging heeft ook de menschelijke bemoeiing een aandeel. De katholieke geleerden, en de priesters vooral, zullen deelnemen in den vooruitgang der wetenschap, en het licht der bovennatuurlijke genade zullen zij aantoonen, als het troostelijk flikkerend licht van eene Driekoningenster. Het scheppingsgedacht en de veropenbaring zullen één en onverdeelbaar blijven in den strijd, omdat de God van Waarheid ook de God der Schepping is. Nevens die priesterlijke zending heeft de vrouw hare roeping om de godsdienstige overtuiging te verdedigen, te bewaren en te versterken in huisgezin en maatschappij.

Een beruchte socialist heeft met pochende houding in de Kamers te Brussel durven uitroepen : « De wetenschap zal de moraal vervangen. » Hiertegen zullen wij in christene beteekenis deze stelling vooruitzetten : « Beter onderricht, wetenschap voor de vrouw : de moraal moet er bij winnen. »

De jonge dochter van den hoogeren stand moet weten en kennen; zij moet oordeelen met klaren zin, want de jeugd rond haar is vol leugen en bedrog en vol lichtzinnigheid.

Helaas! de opvoeding is niet geschikt naar de vereischten van den tijd. Zij is niet volgens de ware, ernstige belangen van 't werkelijk leven. 't Is meestal bluf en blaai en Fransche mode. Er is meer noodig dan complimentenboeken en dansIessen; maar helaas! de geest blijft nu dikwijls ijdel en ledig.

« De vrouw kent geene redeneering; ze weet niets! » Dat is eigenlijk het veel beteekend compliment, hetwelk haar, in de fijne salons, met zooveel plichtpleging wordt aangeboden. En waarlijk, denken en doorgronden, dit kent zij niet. Haar

spiegel is de leermeester, hypnotiseerend voor eigenwaan. Haar velo, dat is de vooruitgang. 't Is eene verachting, wanneer de lichtzinnige dochter enkel op lichtzinnigheid wordt onthaald; maar zij gevoelt het niet. En welk zijn de gevolgen? Zij schenkt hare hand en haar levensbestaan den meestbiedende in huichelarij en in zoogezegde geestigheden.

De ontgoocheling komt te laat. En wat bezit die vrouw tot waarborg van haar christen-zijn? De eerste beschimping doet wankelen. En wat kan die moeder later om haar kind te sterken en te vrijwaren tegen het bederf. Kan zij een redmiddel vinden in hart of in geest? De vrouw, met hare zachte verstandelijkheid, zou heerschen op den man, zij zou hem eerlijk doen blijven, of terugbrengen tot plichtbesef; en het kind zou aan zijne moeder geluk en godsdienst verschuldigd zijn.

Weledele vrouwen, mag ik U vragen, dat gij op uw studieprogramma deze vraag zoudt aanteekenen : « Welke « middelen zijn er te beramen om het vrouwelijk onderwijs « te doen winnen in degelijkheid? » Deze vraag heb ik u toegestuurd in den naam van onze overledene dichteres. 't Was haar wensch en hare overtuiging, en in weemoedigen toon spreekt dat verlangen en dat verwijt uit menige van hare nagelaten schriften.

Laat mij hulde brengen aan dat *Hooger Onderricht*, waar geleerde professors de wetenschap toegankelijk maken voor de Antwerpsche vrouwen van hoogeren stand. Naast Mejuffrouw Maria Elisa Belpaire, was het nogmaals Mathilde Ramboux die voor deze verdienstelijke instelling hare genegenheid liet blijken.

In het opkomende féminisme ligt er waarschijnlijk eene overdrijving; maar zelfs eenige kennis van rechten en van geneeskunde zou de vrouw voor de vrouw toch met voordeel kunnen benuttigen, indien de voorafgaande studiën geen bijzonder gevaar opleverden.

Over het vraagpunt der hoogere ontwikkeling wil ik eenige woorden van Mgr. Spalding aanhalen.

« Willen wij een ras hebben van verlichte, edele en brave « menschen, zoo moeten wij aan de vrouw de beste opvoe- « ding verstrekken waarvoor zij vatbaar is. Zij heeft hetzelfde « recht als de man alles te worden wat zij kan, alles te weten « wat kan geweten zijn, alles te doen wat billijk, rechtvaardig « en goed is. De zielen hebben geen geslacht. Indien wij de

« helft van het ras onwetend laten, hoe zullen wij hopen « de andere helft in het licht van waarheid en liefde op « te heffen? Laat het verstandelijk vermogen der vrouw « aangroeien, laat haren invloed toenemen, en steeds meer « zal zij haren man ter zijde staan in zijn strijden om Gods « wil te doen zegevieren. »

Tot hiertoe heb ik voornamelijk gesproken van de vrouw in den hoogeren stand, laat mij hier een woord bijvoegen over de noodzakelijke betrekkingen met de mindere klas.

Hoogachtbare Dames, ik weet dat gij plichtig zijt, — toch velen onder u, — ik weet dat gij leeft in dwaling, in vooroordeel, en mijn verwijt zoudt ge nog voor eene vleierij kunnen aannemen :

« Mademoiselle n'a pas l'habitude de parler le flamand, « je suppose?... » En zij lacht, en ze is blij, ze neemt het op voor een lief complimentje.

De opvoeding is er de schuld van, ja, maar de ijdelheid zit er ook wel tusschen. Geerne breng ik nogmaals hulde aan de Vlaamsche schrijfster, aan Hilda Ram, die nooit hare Vlaamsche overtuiging heeft verloochend en die zoovele perelen heeft bijgebracht aan de kroon der echt-nationale letteren.

« Geen rijker kroon
Dan eigen schoon! »

En ons Antwerpen blijft toch nog een *Vlaamsche* stad.

« Maar die Fransche geest brengt eene klove tusschen « het volk. » En die scheuring zal de kracht van ons volk ontzenuwen, 't is een droevig schouwspel.

De mindere, de lagere klas verstaat genoeg om de verachting te begrijpen die haar te dikwijls in de Fransche taal uit de hoogte wordt toegeslingerd; bij den brave is dat eene pijnlijke wonde in 't hart, bij den goddeloozen wrocter is de grijnslach en een helsche bedreiging zijn Vlaamsch-vloekend antwoord.

Weledele Dames, niet tegen U heb ik die bitsige taal gevoerd; want gij bemint ons volk, gij deelt den schimplach niet, en is uw tale dikwijls Fransch, uw hart en uw geest zijn toch immer Vlaamsch. Daarom, gegroet met eerbied, en hartelijk dank, in name van onzen kristen-Vlaamschen, ouden stam.

Antwerpsche vrouwen, gij die er tijd voor hebt, gij die

bekwaamheid bezit, gij die misschien door de fortuin zoo rijkelijk zijt begunstigd, leeft niet enkel voor uw eigen, gaat tot het volk en roept het volk tot U. « Een hartelijk woord, « goed geplaatst, kan dikwijls meer te weeg brengen dan « eene gansche redevoering. »

Tot begin en tot uitbreiding van een deel uwer opgevatte werkzaamheden, schreef Hilda Ram op datum van 3den Mei 1900, een *Ontwerp voor Raad en Hulp aan vrouwen, onder bescherming van Antwerpens goeden Engel, Constance Teichmann.* Dat stuk moet bewaard blijven, en dadelijk wil ik het Ued. voorlezen; doch de uitgesproken naam van Juffrouw Teichmann brengt mij eene herinnering voor den geest, die ik niet voorbij kan.

Antwerpen kent het beeld van zijnen « Goeden Engel. » Dit vrouwenbeeld is met lichtstralen omgeven. Duizenden monden en duizenden harten blijven dankbaar en noemen Constance Teichmann « eene heilige. »

Hilda Ram heeft die edele figuur geteekend, groot en grootsch in de eenvoudigheid; en waar de dichteres de liefdevolle uitdrukking van het mindere volk wil verklanken, daar dreunt er een hartelied, ingrijpend als een gloriezang.

Den lijkwagen heb ik in de Markgravenlei zien voorbijtrekken. De volksmassa was eene menigte van duizenden en tienduizenden. Het katholieke Antwerpen bracht eene stille — droevige hulde.

In den breeden langen stoet achter de bedrukte familie heb ik wereldberoemde geleerden en kunstenaars bemerkt, doch op de zijkanten der straat heb ik schamele arme vrouwen zien staan, weenende, met hunne kinderen aan de hand, ik heb er werklieden gezien, met blauwen kiel, die daar bleven staan, teruggedrongen, maar toch op de eerste rij, forsche ruwe mannen, die met hunne vereelte hand de tranen uit de oogen wischten.

Juffrouw Teichmann was van hoogen stand, hare opvoeding was verzorgd en volledig; zij was eene geleerde, eene kunstenares vooral; maar toch ging zij tot het volk, niet alleen met een « misereor « op de lippen, met een uiterlijk medelijden, doch met een gevoel van liefde, dat deelde in smarten en rampen, — met een woord uit de ziel, dat troostte en opbeurde, — met eene dadigheid, die persoonlijke hulp aanbood en den overvloed van haar rijke fortuin niet spaarde.

Haar naam blijft u zeker lief, en haar voorbeeld zult gij niet vergeten.

Geerne bracht ik die zalige herinneringen in 't midden, nu ik het *Ontwerp* lees *voor Raad en Hulp aan vrouwen.*

Ontwerp van eene vereeniging.

Raad en Hulp aan vrouwen onder bescherming van Antwerpens goeden Engel :

JUFFROUW CONSTANCE TEICHMANN.

Eene liefdadige vereeniging moet tot stand komen waarin vrouwen uit alle rangen en standen werkzaam zijn. Van de armste tot de rijkste moeten liefdadigheid oefenen en kunnen dit; waar de wil is, is de weg. — Het is niet waar, dat de vrouw, uit hoofde van hare bestemming en hare bezigheden, enkel het welzijn van hare eigene huisgenooten moet behartigen; zij moet ook voor anderen medelijden en hulpvaardigheid toonen; zij moet haar hert verruimen en zich bekommeren om 't wel en wee van hare lots- en geslachtsgenooten. Gelijk geen mensch voor zich alleen mag leven, zoo mag geen huishouden zich afzonderen in den baatzuchtigen wensch : als wij 't maar goed hebben! En de vrouw, op wie het huiselijk welzijn steunt, moet ook gaarne buiten 's huis een handje toesteken. Dat komt haar ten goede in den welstand, maar ook en nog meer in den nood.

Vele vrouwen zijn er, die, goed van harte, zich afvragen : « Wat zou ik al kunnen doen? Geld om weg te geven bezit ik niet! » Alsof er niets anders te geven ware dan geld! Andere zeggen : « Ik heb geenen tijd. » 't Zijn gewoonlijk die van hoogeren stand, welke niets anders uitzetten dan zich kleeden en omkleeden, uitzien naar nieuwe modes, en alle middeltjes inspannen om die lange, vervelende dagen zonder bals of soirées ten einde te krijgen. Och! wat zouden ze een gelukkig, goed gevuld leven kunnen leiden, met wat minder op zich zelven te denken en wat meer op anderen. Er zijn zoovele vrouwen die te veel te doen hebben; laat ons een handje uitsteken voor hen.

Maar waar en hoe elkander ontmoet? Juist daar ligt de knoop, en dien losmaken is het doel dat wij beoogen. Behoeftigen en hulpvaardigen moeten in betrekking gebracht. Dat kan gebeuren met lokalen te openen, waar vrouwen van goeden wil en ondervinding te raadplegen zijn. Zij dragen zorg toe-

gerust te zijn met volledige inlichtingen aangaande alle bestaande middelen, tot hulp en steun van jonge meisjes, vrouwen, weduwen, zoowel die door officieële liefdadigheid aangeboden worden (door staat, provincie en gemeente) als door de niet officieële : kostelooze raadplegingen bij dokters en advokaten, het werk der kleeding, der huwelijken enz. Ook over alles wat scholen, patronagiën, spaarkassen betreft weten zij uitleg te geven. Zijn ze niet op de hoogte van wat hun gevraagd wordt, zoo verzoeken ze hunne klante terug te komen en gaan zelven op inlichting uit. Steeds zijn ze gereed brieven te schrijven en andere kleine diensten te bewijzen, doen hun best om kosteloos deftige meisjes en vrouwen in deftige betrekkingen aan te bevelen, zorgen dat fatsoenlijke alleenstaande vrouwen onder dak geraken, enz., enz..... Alles aanhalen wat behoeftige vrouwen kunnen vragen is niet mogelijk; 't is beter ineens te zeggen dat ze alles kunnen vragen wat mogelijk is.

Maar wie bijzonder genoodigd worden zich tot *Raad en Hulp* te wenden, zijn de hulpvaardige vrouwen.

Wie, zelve arm en behoeftig, toch om Gods wille iets doen wil in een ledig uurken, zullen wij zenden in een huishouden vol kinderen en geen geld, waar niet gekuischt noch geschuurd wordt, zoo moeder de vrouw het zelve doen moet. Wie, wat geleerdheid bezittend, die gaarne gebruiken zou tot andermans nut, zullen wij eene winkelierster of stieldoenster aanwijzen, die niet in staat is zelve boek te houden of rekeningen te schrijven, ofwel een half kreupel sukkeltje, dat toch zoo gaarne een straatje om zou gaan, maar die niemand aan zijnen arm wil nemen — Wie door droefheid en verlies van nabestaanden gekweld, niet wegdenken kan van zijn leed, zullen wij een huis aanwijzen, waar zieken en droeven opbeuring en zorg behoeven, en, met anderen te troosten, zal zij zoo niet de blijdschap dan toch den vrede wedervinden. — Wie hoofd noch handen, maar alleen een goed hart heeft, zullen wij vragen zich een kwijnend kindje aan te trekken, dat ze dagelijks bezoeken en opwekken zal, met wat te vertellen of wat voor te zingen, en, wie weet, aleens in haar gerij een toertje te gunnen. — Wie, alleen zijnde, te kort schiet aan genegenheid en vriendschap, wijzen wij het middel aan om ergens in huis de goede engel te worden. Och! er wachten er zoovelen op een goeden engel, die hen al eens een vriendelijk woord gunnen zou en wat verheffenden omgang.

Wie in hetzelfde vak of dezelfde kunst werkzaam zijn brengen wij in betrekking met malkander. Wie tot uitboeting van vroeger kwaad of door aandrift tot meerder goed, groote offers wil brengen, bevelen wij het nachtelijk bewaken van zieken of de verpleging van gewonden aan. Wie door de jaren beroofd van genoeglijk huisverkeer haar leven wat aan wil vullen, vertrouwen wij de zorg voor moederlooze kinderen, die, schoon niet door armoede gekweld, toch behoeftig zijn aan wat de jeugd niet kan ontberen : blijheid en goede leiding. Och! en kwam aleens iemand tot ons, die met geld iets blijvens wilde stichten, voor 't goede harer geslachtgenooten, wat zouden wij niet te vragen hebben!

Lokalen, waar 's winters vuur en licht voor niet te krijgen waren, waar de kinderen hun schoolwerk konden maken en de jonge meisjes haar naai- of breiwerk verrichten, waar de laatste, goed geborgen en van de straat afgehouden, aleens wat goede aantrekkelijke lezing hoorden, en schoone liedekens leerden.

Werkinrichtingen, (zooals de tapijtweverij in St. Eligius,) waar meisjes van 12 tot 20 jaar een stiel zouden leeren, die hun het dagelijksch brood verschaft in een onbedorven midden.

Goedkoope, ja kostelooze badhuizen, om vervuiling en ziekte tegen te gaan. Huizen waar alle werkelooze vrouwen aangenomen werden en als loon hunne maaltijden zouden ontvangen, of ook zouden betaald worden, indien men er werk te doen bracht tegen een matig loon.

En hoevele schoone ondernemingen kunnen nog gesticht worden door samenwerking van bekwame en welbedachte met rijke en weldadige personen.

Doch reeds te veel inbreuk is er gemaakt op het wenschelijke. Goed ware het te beginnen met wat thans mogelijk is, d. i. het stichten van de Vereeniging : « Raad en Hulp voor vrouwen » en het in voege brengen van de raadpleging.

Zoo iedere parochie daartoe een lokaal wilde bestemmen, al ware 't, om te beginnen, de katholieke meisjesschool, wanneer ze vrij is : Woensdag en Zondag namiddag. Dan zou het volk al seffens verstaan van welke zijde deze poging tot zijn welzijn uitgaat. En het valt niet te betwijfelen of in iedere parochie genoegzaam personen gevonden worden welke zich daaraan toewijden. Ze zouden natuurlijk allen elkander helpen en alzoo 't werk veel verlichten. Ook zouden ze niet

een der bestaande liefdadigheidswerken in den weg loopen, vermits het bijzonderste doel is die te doen kennen en uit te breiden (1).

Hilda Ram, gij waart eene oprechte ziel, ik bewonder uwe zelfopoffering, uw verregaande christene liefde voor den evennaaste. Breed is uw gedacht : de nieuwigheid en de uitbreiding zijn toch geene verbrokkeling der krachten, uw ontwerp brengt eenheid, steun en verband. Ik durf hopen, dat de Heer uw streven heeft beloond, met eeuwigen loon, en dat Hij ook op aarde uw werk niet onbekroond zal laten. Veel is er tot stand gekomen, veel meer nog moet er geschieden.

Mevrouwen en Mijne Heeren,

Ik heb gesproken over Mathilde Ramboux in hare werking voor den *Mariakrans*, laat er mij nog een woord bijvoegen over deze letterkundige, helaas te vroeg, al te vroeg aan ons herwordend Vlaanderen ontrukt.

De kunst van Hilda Ram is geen behendig nadoen, 't is geen typeeren en schilderen volgens de lessen eener school, zij is gansch eigenaardig, vrouwelijk teeder en vrouwelijk sterk; zij heeft de natuur en 't leven afgezien, en die fijnere opmerkzaamheid geeft overal juiste, licht-glimmende tinten en kleuren. De eenvoudigheid is meestal de gelukkige stempel van hare verstandige poëzie. « Het kenmerk van Hilda Ram's « gedichten, is vooreerst de groote kieschheid in de keuze der « onderwerpen. » Dit was het oordeel van den keurraad die in 1890, met algemeene stemmen, haar den vijfjaarlijkschen prijs toekende. Zij beschreef het burgerlijk leven in echt Vlaamsche tafereelen, naar werkelijkheid, doch met eerbied, ik zeg : met liefde. Het realisme moet ook niet ontaarden in walg en spotternij. De kunst vraagt naar waarheid, maar eerst en vooral naar edele, reine schoonheid. De kunst, de groote kunst moet genietbaar blijven, en goddank! dat is nog de wensch en de wil en de wet van ons dichterlijk Vlaamsche volk. Hilda Ram leefde met het volk en voor het volk, ook in hare zinderende, schilderende kunst.

(1) Ik bedank hartelijk den Schrijver der *Sociale Werking*, Mijnheer W. Verelst, die mij goedwillig dit handschrift bezorgde.

Zij was de Vlaamsche vrouw, in ziel en gemoed, in haten en beminnen, in al hare eenvoudigheid en in gansch haar wezen, 't verdient opmerking dat zij de eenvoudigheid verkoos, als een dichterlijk sieraad boven alle andere, in een tijd wanneer het praalvertoog en de declamatorische weemoed nog zoo hoog in achting stonden. Zij heeft die nieuwe richting aangeduid, en op de baan is zij vooruitgestapt. In hare laatste jaren wilde zij uitdrukkelijk het sociaal en christen gedacht in kunstvorm doen gloren. Hoe spijtig voor het goede, geloovige, kunstrijke Vlaanderen, dat de gevierde dichteres haar standaardwerk niet heeft kunnen voltooien! Bij deze pijnlijke gedachte blijft er slechts één woord, dat ook de ziekelijke stervende kunstenares gedurig op de lippen had : « Heere God, dat uw wil geschiede! »

Om te eindigen mag ik een woord aanhalen over ons Vlaamsche volk, voor wiens geluk en behoud, gij, Weledele Dames, uwe liefdadigheid zult uitoefenen. « Dat volk zit vol wordend goed en vol wachtend kwaad. » De toekomst zal wezen wat het volk zal zijn. Als het wild-woest wordende volk zijne macht gebruikt en geene plichten niet meer kent, dan zullen er rampen woelen over België, wraakroepend, bloedstroomend en verdelgend. Wij leven te gerust, wij Vlamingen, en wij denken nog niet dat aan den zuiderkant van de Vlaamsche taalgrens het vaderland verloren is.

Moeten ook onze Vlaamsche steden allengskens overgaan in de macht van het socialismus, dan is het de ondergang van België. Ons dierbaar vaderland, het gelukkigste land der wereld, zal verzinken in ongeluk en ellende, zoohaast onze Vlaamsche katholieke provinciën ontaarden : en daarom waakt en bewaart! Dat uw *Mariakrans* eene verdediging weze voor de gansche stad Antwerpen, dat het ontwerp van zaliger Mathilde Ramboux al de edelmoedige zielen moge vereenigen, en dat het opbloeiende werk moge voortzetten overal waar het kan van dienste zijn.

Uwe edelmoedigheid, uwe zelfopoffering, uw medelijden en uwe liefde voor den evennaaste zult gij niet sparen; en de zegen des Heeren zij met U.

TER GEDACHTENIS.

Mgr DOUTRELOUX.

DEN 24ⁿ Augustus 1901, om 10 ure 's avonds, ontsliep zacht en kalm in den Heer, de hoogwaardige en doorluchtige Kerkvorst. Mgr. Victor Josef Doutreloux, sedert den 24ⁿ Augustus 1879 Bisschop van Luik.

Den 18ⁿ Mei 1837 werd hij te Chênée geboren. Zijn vader stamde uit de stad der oud-prinselijke abdij Stavelot; zijne moeder uit de stad Hasselt.

Door Gods besluiten voorbeschikt om eens den zetel van den H. Lambertus te bestijgen, had hij het voorrecht te Papenhove, te dien tijde tot Belgisch Limburg behoorend, tot de eerste H. Communie voorbereid en in onze christelijke leering in 't Vlaamsch onderwezen te worden door Pastoor Swennen, zijn oom.

Bisschop van twee provinciën die hetzelfde geloof, doch in twee talen, belijden, schatte hij de kennis der Vlaamsche taal zeer hoog; dikwijls sprak hij die taal ter oefening, om zich alzoo met het brave volk in Limburg in zijn tongval te kunnen onderhouden.

Hoe aangenaam en nuttig zulks voor 't volk is kan eenieder licht begrijpen. Gedurende de laatste jaren van den ons zoo onverwacht ontnomen Kerkvoogd, had ik het geluk hem dikwijls in Limburg te vergezellen. Om al te groote vermoeinissen te vermijden, belastte hij mij, bij gelegenheid van Vormsel of Kerkwijding, tot het volk te spreken; doch op

Photo : Ch. Sacré, Liège.

Monseigneur DOUTRELOUX

't einde der plechtigheid wilde Mgr altijd ook zelf eenige woorden zeggen. Als dan zijne stem in 't Vlaamsch klonk, stegen alle koppen omhoog en allen waren blij hun Bisschop in hun taal te hooren spreken.

Is zulks te verwonderen?

Verleden jaar woonde ik, in 't Duitsch gedeelte van 't Bisdom, eene groote plechtigheid bij, te Moresnet. Het was het eeuwfeest van het mirakuleus beeld onzer Lieve Vrouw. Met zang en muziek werd, door eene ontelbare menigte, de Bisschop ingehaald en slechts één zaak bedroefde hem, namelijk dat hij zelf niet in 't Duitsch zijne ziel in de zielen der vrome geloovigen kon uitstorten.

Omdat hij zelf ondervond hoe nuttig, ja hoe noodzakelijk het is de talen te bezitten der geloovigen aan wier zielenheil de priester moet arbeiden, nam Mgr. de belangen der Vlaamsche taal in zijn Colleges ter harte. Niet alleen stichtte hij nieuwe inrichtingen van 't middelbaar onderwijs in Hasselt, Bree, Peer, Tongeren, en droeg hij mild bij tot uitbreiding van het College der Kruisheeren te Maeseyck, om alzoo aan de brave jongens uit de Kempen en 't Haspengouw de gelegenheid aan te bieden in hun taal onderwezen te worden; ook in de provincie Luik werd de kennis der Vlaamsche taal verplichtend en wel zoo, dat nu niemand tot de studie der Wijsbegeerte wordt toegelaten, alvorens in 't examen der Vlaamsche taal geslaagd te hebben. Het getal der uren werd voor 't onderwijs in 't Vlaamsch vermeerderd en menige Waal brengt het bij ons zoo ver dat hij in die taal kan schrijven en spreken.

Van daar ook de missen met Vlaamsch sermoon in verscheidene parochiekerken van Luik; van daar de bescherming door Mgr verleend aan het werk der Vlamingen en aan de zoo verdienstvolle H. Familie der Paters Redemptoristen in dezelfde stad.

De H. Paulus zegt dat hij Jood was voor de

Joden en Griek voor de Grieken. Zoo ook moet de priester, levend niet alleen in een land maar in een parochie van twee talen, den Vlamingen een Vlaming, den Walen een Waal zijn. Mag ik ook aanstippen dat Mgr Doutreloux van 't begin af de *Dietsche Warande en 't Belfort* ontving?

Wat onze zoo diep betreurde en in geur van heiligheid ontslapen Bisschop deed voor 't geluk der hem toevertrouwde kudde zal later, wij hopen het, de geschiedenis verhalen.

Mogen we kort een en ander aanstippen?

Alles voor allen, was de leus van Mgr Doutreloux; doch wel wetend, zooals nog heel onlangs Z. E. de Kardinaal Rampolla, in naam des Pausen, seinde aan Mr Arthur Verhaegen, welke groote gevaren het werkvolk op zedelijk en stoffelijk gebied bedreigen, ging de voorliefde van zijn edelmoedig hart bijzonder tot den geringe, tot den arbeider.

Uit die voorliefde ontstonden de drie Congressen der maatschappelijke werken die, in de jaren 1886, 1887 en 1890, rondom den zoo voor zijn volk bezorgden Bisschop, eene schare van doorluchtige kerkvorsten en prinsen der wetenschappen vergaderden.

Allen, kan men zeggen, die over de toekomst der samenleving bezorgd waren en naar heilmiddelen zochten om het dreigend gevaar af te wenden, stroomden toe uit België, Frankrijk, Duitschland en zelfs uit Engeland en Spanje.

De Kerk was dan vertegenwoordigd door Bisschoppen als Mgr Korum van Trier, Mgr Bagshawe van Nottingham, Mgr de Cabrières van Montpellier, om slechts van de vreemden te spreken.

De Fransche geleerden, in 't algemeen gekanterd tegen de tusschenkomst van den Staat om wanverhoudingen te doen verdwijnen, traden in 't strijd-

perk tegen de Duitschers die sedert lang, ook bij den Staat, hulp zochten ten gunste der arbeidende klassen.

Mgr Doutreloux wist de gemoederen eenigszins te bedaren door te wijzen op de brieven die van Rome waren gekomen en waarin de strekking der Duitschers werd goedgekeurd.

Eenige maanden later, den 15den Mei 1891, verscheen de wereldbrief des Pausen, waarin het gevaar van 't dreigend socialismus aangetoond en tevens de hulpmiddelen werden aangewezen welke Kerk en Staat, arbeidgever en werkman aanbieden tot het voorkomen van de dwingelandij der socialisten en tot de opbeuring en herinrichting der arbeidende klassen.

Die brief was de volle goedkeuring der Luiksche Congressen en het bewijs dat de strekking van onzen doorluchtigen Bisschop overeenstemde met de zienswijze der Roomsche Kerk.

Toen later, in 1894, Mgr Doutreloux, om den vrede in de waarheid te bevestigen, zijn herderlijken Brief gaf tot opheldering en toepassing van den Brief des Pausen, werden opnieuw de juistheid van zijn oordeel en de voorzichtigheid zijner handelwijze goedgekeurd door een Brief van den Opperherder der Kerk.

Mgr Doutreloux stelde zich daarbij niet tevreden, door veelvuldige stichtingen kwam hij het volk ter hulpe.

Het is voor het kind van den arbeider, voor de ouderlooze of verlatene kinderen, dat Mgr Doutreloux van den wonderdoener Don Bosco de stichting der Salesianen te Luik in 1887 vroeg en bekwam. Sedert dien zijn daar reeds honderden kinderen ontvangen en opgevoed. Voelen zij zich geroepen tot

het priesterschap, zij kunnen daarvoor studeeren, omdat God zeer gaarne den arme van de aarde opbeurt om hem te plaatsen onder de prinsen van zijn volk. Anderen, en deze vormen de meerderheid, worden onderwezen in de vakschool en opgeleid tot kleer- of schoenmaker, drukker of boekbinder, schrijnwerker, timmerman of smid.

Het is voor den arbeider dat Mgr Doutreloux de Aalmoezeniers van den arbeid te Seraing stichtte, verheugd priesters te bezitten die zich uitsluitend aan de zoo bedreigde volksklassen toewijden.

Wie weet niet welke liefde de gestorven Bisschop den Boerenbond toedroeg? Het is op zijne hooge en voortdurende bescherming dat de zoo verdienstvolle stichter van den Boerenbond, de te recht gevierde afgevaardigde, Mr Helleputte mocht rekenen. Hoe steeg de vreugde van den Bisschop wanneer het hem gegeven was de algemeene vergaderingen der boerengilden bij te wonen! Hij zag daar dat fiere Vlaamsche volk, geschaard om de vanen der parochiale gilden, aangevoerd door hun ijvervolle pastoors; hij hoorde welke voordeelen de gilde op stoffelijk gebied haren leden aanbood en vreugdig klopte zijn hart wanneer hij de Pastoors hoorde getuigen, hoe ook op zedelijk gebied, die heilzame werken wonderschoone vruchten voortbrengen.

Wat Mgr deed voor de provincie Limburg, deed hij ook, bijzonder sedert 1895, voor de provincie Luik. Hij stichtte er den Boerenbond onder den titel van O. L. Vrouw der velden en nam elke gelegenheid waar om de priesters aan te zetten de verscheidene instellingen, ten gunste van den boerenstand, in hunne parochien op te richten.

Groot ook zijn de verdiensten van den afgestorven Bisschop op 't gebied van 't onderwijs. Hij was zoo fier, zoo tevreden over den steeds toenemenden bloei der Hoogeschool te Leuven; hij stichtte zes Colleges voor 't middelbaar onderwijs; vol betrouwen

op Gods Voorzienigheid stichtte of steunde hij honderden lagere scholen.

Ook de vakscholen waren zijn lievelingswerk. Drie teekenscholen te Anthisnes, te Ouffet en te Bree; de school voor 't onderwijs in 't wapenvak te Wandre; de school van den H. Lucas, onder het bestier van de Broeders der christelijke scholen te Luik, tot vorming van christene kunstenaars in 't schilderen, beeldhouwen en andere bouwvakken, hebben aan hem haar ontstaan te danken.

Ten gunste der gegoede burgerij en der werkende klassen, verlangde hij dat bij de lagere scholen ook de zoogezegde kookscholen zouden geopend worden, ten einde de jonge dochters tot bekwame huishoudsters en tot spaarzame huismoeders te vormen.

Hij beminde den luister van Gods huis. Zeer talrijk zijn de kerken die, onder zijn bestier, hetzij vernieuwd, hetzij vergroot, hetzij luisterrijk versierd zijn geworden. Feit eenig in de geschiedenis : omtrent 160 kerken zijn door hem in zijn Bisdom geconsacreerd geworden!

Hoe beminde hij de heiligen van ons land. In 1883 toog hij met zijn volk naar het graf van Sint Servatius, te Maastricht in 483 gestorven. Met grootschen luister vierde hij te Luik het dertien honderdste eeuwfeest van den H. Lambertus, volgens de overlevering in 696 voor de gerechtigheid gemarteld. Te Stavelot luisterde hij de feesten op van den H. Remaclus. Te Tongeren werd de zevenjarige uitstelling der kostbare overblijfselen onzer Heiligen door zijne zorgen opnieuw gevierd; het kleine Wintershoven, waar de groote heilige Lambertus door den Roomschen priester Landoaldus in ons heilig geloof werd onderwezen, zag in 1897 heerlijke feesten, waar het nageslacht met verwondering zal van spreken.

Trouwe dienaar van O. L. Vrouw, kroonde hij hare wonderbeelden te Tongeren, te Cortenbosch, te Verviers en in La Sarte en met vreugde herdacht hij

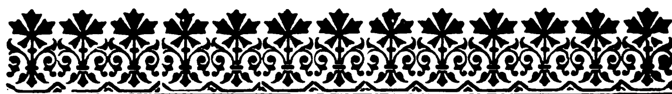
dikwijls die schoone woorden, welke bij die plechtigheid gebruikt worden, dat hij namelijk ook eens mocht gekroond worden door Haar wier beeld hij hier op aarde met eene kostbare kroon smukte.

Wij eindigen met die woorden. De dood heeft onzen Bisschop overvallen; zij is gekomen gelijk de dief in den nacht; doch hij was bereid; zijne voorzorgen waren genomen en hij sliep in, de woorden herhalend van den H. Paulus : ik heb het geloof bewaard, mijn levensbaan is afgeloopen; nu ook is mij weggelegd de kroon der gerechtigheid die de Heer, op den dag mijns stervens, rechtvaardige Rechter, mij zal wedergeven en niet alleen aan mij, maar aan allen die zijne komst minnend verbeiden.

Dr. CH. LUCAS.

Luik, den 28 September 1901.

ZONNEZUCHTIG.

Aan E. H. HUGO VERRIEST.

De Leye ligt daar, lauw, te varen al voorbij
heur mistige oevers beide, en boordevol; of zij
met heetgesmolten lood pas volgegoten waar',
zoo doomt ze en schijnt te wegen bin' haar boorden, zwaar.
Den grauwen grond nabij, hangt zonneloos de lucht
witspieglend op haar vlak, dat windewendend vlucht
door 't zonnedervend vlas, hier zichtbaar, elders niet,
en weg, al over 't land, den aardboge om, hem schiet.
't Staat zonnezuchtig al en derf van kleur, omlijst
met 't zieketerend luchtwit dat de leemten spijst,
zoo flets, waar 't al zoo hel te blekkerlichten plag
in 't blijde blinken van den laatsten zonnedag.
't Ziet al zoo onvoldaan. zoo alles uit zijn schik
op wacht te liggen naar een verschen zonneblik;
dat wêer en staat niet, nu, 't moet zondagzonneschijn
aan Leye altijd, en 't vlas, dat moet beschenen zijn,
daar 't lekend opgehaald, in 't Leyevocht vernist,
eens flikkren kunne, in 't keeren, als 't wordt opgevischt.
Verblijden moet het groen, de lucht moet dieper staan,
verwitten 't wit, en 't rood de zonne tegenslaan.
Och neen! zoolange zij geen blijde zonne en ziet
en is mij dat, zoolang, mijn ware Leye niet.

CAESAR GEZELLE.

Kortrijk, 3, 8, 01.

CONGRESTYPEN

PROF. M. G. A. van Hamel zegt in zijne openingsrede van het vijfde crimineel-anthropologisch Congres te Amsterdam : « De congressen zijn « rustplaatsen, waar men van gedachten wisselt, « elkaar aanmoedigt, nieuwe gedachten wekt of rijpen « doet. » Zóó althans lees ik in het relaas van het *Rechtskundig Tijdschrift voor Vlaamsch-België*.

Best mogelijk dat zulks de ware bepaling zij, twisten wil ik erover niet, dat zou ons te ver leiden; alleen meen ik dat de levende bestanddeelen van een Congres, — dit zijn de congresleden – schier elk een verschillende definitie van een congres geven zouden, voor zooveel allen in staat zijn een definitie te maken of zelfs weten wat een definitie is; toch houd ik het er voor dat er weinig, bij 't woord Congres, aan een rustplaats wordt gedacht.

Zoo b. v. dien man met zijn vrouw welken ik op de boot ontmoette, toen ik naar 't XXVI Taal- en Letterkundig Congres van Nijmegen vaarde, zou ik nooit voor een Congreslid aanzien hebben. Hij was zeer praatziek, en alvorens de Hollandsche grens te bereiken, had ik vernomen dat hij boven de vijftig oud was, zijn vrouw ook; maar toch jonggehuwd, sinds gisteren; zij maakten hunne huwelijksreis. In 't burgerlijk leven was hij rustend kruidenier, en hij wilde mij wel toevertrouwen dat hij enkel voor de gezelligheid in 't huwelijksbootje was gaan varen, evenals hij nu voor den goedkoop op een stoomboot

vaarde. — Zijn vrouw stiet hem den elleboog vrij onzacht in de lenden bij deze laatste berekening. Hij zag haar verwonderd aan; mocht hij dat niet zeggen, mocht mijnheer niet weten dat alhoewel hij er veel gewonnen had, hij ze toch goed wist uit te sparen? 't Moest toch niet over den balk; zuur verdiend, lang gegaard, dus zuinig verteerd, dat was zijn leus.

Zij, mopperde iets tusschen de tanden, half verlegen voor wat hij zei, half verheugd omdat hij het toch zoo mooi zei. Ja praten kon hij genoeg, dat moest heel de boot merken, en heel de boot merkte het dan trouwens ook. In verscheidene groepjes stiet men elkaar aan, er werd gepinkoogd, en onderdrukt geglimlacht! Hij ratelde maar voort, haalde uit de slippen van zijn jas een paar broodjes met rookvleesch te voorschijn, gaf er een van aan zijn vrouw, en bestelde koffie met groot misbaar.

Och, die brave man was gelukkig; zie eens na: geld, een vrouw, op speelreis, een broodje met vleesch, koffie en een heele boot die naar hem keek! zoowat een noorderlijke Tartarin; heelemaal niet, maar 't scheelde toch niet veel.

Te Hansweerdt in de sluis kwamen de douanen aan boord.

Onzen kruidenier ontvloog een blik die in 't Hollandsch wou zeggen: wat motten die kerels?

— U ook bagage, mijnheer?

- Ja, hier dezen handkoffer, maar niets aan te geven, wat slaapgoed van mij en mijn vrouw, wij zijn Congresleden!

Congresleden! Heel de boot sidderde onder den plots ingehouden lach van al de passagiers, maar de blik van den kruidenier scheen ditmaal te vragen, zoowel aan de aan wal staande Zeeuwsche boeren en boerinnen, als aan heel de boot: nou, wat zegt ge dáárvan? Uit eerbied teekende de tolbeambte zijn grootste kruis op den handkoffer, de stuurman vergat een oogenblik zijn roer, de stoker stak even zijn

zwart hoofd boven het dek uit, de kajuitjongen bracht vlug de hand aan zijn pet, en de kapitein stond als aan zijn brug genageld.

En dan met zelfvoldoening : Ja, ja, wij zijn congresleden. Ik heb nooit van mijn leven een congres bijgewoond, mijnheer, mijn vrouw ook niet, en nu slaan wij twee vliegen in een klap, een prachtige reis en een Congres; wij zullen ons wel amuseeren, want onder ons, dat Congres doet het hem niet, maar de feesten, ziet u, de boottochten, de concerten, de verlichtingen, en dan het onthaal overal, zoo gul en tevens zoo eerbiedig. A propos daarvan, hebt u gezien hoe die douaan mij eerbiedig bejegende, ik heb zelf mijn koffer niet moeten open maken. Ik geloof vast dat heel Holland zich met het congres bezig houdt. Ik merk wel dat de hoedanigheid van Congreslid hier eerbied uitlokt; en daar ik voor princiep heb dat men uit elke gelegenheid het mogelijke profijt moet trekken, ziehier....

En mede haalde hij zijn congreskaart uit den binnenzak, en stak die triomfantelijk op zijn hoed.

Ik heb wel eens gehoord, vervolgde hij, dat op zoo 'n Congres lekker gegeten en machtig veel gedronken wordt, maar ziet u, daar doe ik niet aan, ik ga enkel uit nieuwsgierigheid en voor de pret. Tevens zouden wij graag de omstreken zien van Nijmegen, en dat kunnen wij, tusschen de feesten door, gemakkelijk doen. Wij zullen dus heel wat af te werken hebben....

Neen waarachtig, voor zoo 'n man is een congres geen rustplaats.

Ik had er genoeg van, en richtte mij naar den voorsteven, want wij gingen te Wemeldingen 't kanaal uitstoomen, en voor al den rammelpraat van den kruidenier-congressist, wilde ik toch geen enkelen blik verliezen op het overheerlijke tafereel der Oosterschelde bij een zonnigen zomermiddag. Wie dat ooit gezien heeft, vergeet het nimmer.

De eerste aanblik is verblindend; grensloos en blauw, ziedaar al wat men vooreerst zeggen kan; als 't oog ietwat aan dat nieuwe went, ziet men recht voor zich uit, oneindig ver, op grijsblauwe water een donkerblauwe lijn, achter gulden strepen van zonnevonken, en tegen een helderblauwe lucht, 't eiland Tholen; rechts, maar oneindig verder, in lichterblauwe tint fonkelend onder de zon, de toren van Bergen-op-Zoom, als een klein grijs vlekje op die maagdelijke hemelkleur; links voor u uit, wakend als koning over dit uitgestrekte natuurjuweel, de logge stomptoren van Zierikzee achter breede golven van zonnegoud en turkoois.

Nog grensloos in zijn geheel blijft dit tafereel, maar het rustiger oog ontwaart toch zeewaarts kleine sneeuwwitte vlekjes, zeilscheepjes; dichter bij de boot zweven door de lucht witte zeemeeuwen, en azen duikelend spelend op visch, waarmede zij zegevierend voortvliegen; hier en daar een bruinvisch wiens kop, rug en staart beurtelings boven water komen en schijnen te buitelen haasje over. Verder op een zandplaat die de ebbe ons vertoont, en die een vuile bruine vlek door 't reine azuur vaagt, een regelmatige rij filosofisch rustende zeehonden, die bij 't naderen onzer boot in een wip onder de golven duiken.

En rond dit alles, blauw; en over dit alles, blauw; water, lucht en verre oevers, gansch de onmetelijkheid ééne blauwe natuur, afwisselend in een gamma van 't lichtste tot 't donkerste blauw.

En achter ons, hoog in 't zuiden, praalde de groote schilder, de zon, die busselen stralen, oneindig, uitschoot, met rondom haar die witte verblindende klaarheid, vuur dat oogen dichtslaat en u onverbiddelijk beveelt : Wacht u voor mijn brandpunt, ziet enkel mijn licht! Bewondert hoe ik speel met kleurenverschil! Hier, in mijn rijk van licht, beroep ik elk palet, en daag elk schilder uit!

Ja, daar rees zij in hare witte glorie, daar brandde

hare liefde voor haar kleine aardekind, Zon, toove-rende schepper van licht, bevruchter van lucht, leven van leven!

Kom, maal nu niet over die zon, die ziet u toch alle dagen, en vertel ons nog iets van die congres-typen, u hadt het trouwens beloofd.

Nu als 't dan niet anders kan, vooruit maar.

Daar ergens in de Krammer kwam ons een schuitje toe van 't eiland Over-Flakkee. In dat schuitje zat een passagier die welhaast onzen bodem betrad. Heel de boot — in 't Fransch zou men moeten zeggen: le tout bateau — keek den man aan.

Er is eigenlijk niet veel bijzonders te zien aan een gewoon man die van een eiland een stoomboot te gemoet komt, en er plaats neemt. Maar als men reeds een acht uren vaart, wordt voor passagiers, eender welk voorwerp buiten de boot, — al ware 't een mensch — een zeer belangrijk iets.

Heel de boot dus, en niet 't minst de kruidenier, keek den man aan.

Ja, hoe was hij ook weer? Middelmatig, vijftig à zestig, bakkebaarden, onder- en bovenlip glad geschoren, kin dito; lange zwarte jas, helderwit linnen, witte das.

Men kon het hem aanzien dat 't kijken van heel de boot hem weinig hinderde. — Hij was positief. — Positivist? Misschien. — Althans, positief. Hij zag vlak voor zich uit, lei zijn zwart reiszakje op 't luik bij 't overige reisgoed, en ging zitten.

Plots, daar springt hij overeind! hij heeft een congreskaart gezien, en achter die kaart een hoed, en onder dien hoed een kruidenier!

— Pardon, Mijnheer, mag ik mij even voorstellen, mijn naam is Bliksems, U is Congreslid, zoo ik zie; ik ben het ook; zeer aangenaam; in welke afdeeling denkt U meest werkzaam te zijn? Letterkunde? Niet?

Geschiedenis? Ook niet? O ik merk het al, tooneel, Mijnheer is tooneelspeler. Ja, ja uw gladgeschoren gezicht verraadt u, ik ben fysionomist, al zeg ik het zelf; neem niet kwalijk, maar mag ik U verzoeken mij aan Mevrouw voor te stellen?

– Ja, Mijnheer, 't is goed. Wij gaan naar 't Congres, maar niet in een afdeeling, hoort u, in heel 't Congres met feesten en al. Zoo zijn wij. Het doet mij nochtans genoegen dat U mij aangesproken hebt. Ziet U wel, vrouw, die kaart op mijn hoed, welk effekt die maakt in Holland? Wat zijn die menschen hier erg beleefd!

— U spreekt dus niet op het Congres? Ik wel, ik heb drie spreekbeurten opgegeven, maar zie er geen enkele in 't program vermeld. 't Is nu de derde maal dat mij zoo iets gebeurt; altijd word ik over 't hoofd gezien, men schijnt mij waarachtig te mijden, cf zouden zij bang van mij zijn? Kijk eens mijnheer, mijnheer... mijnheer...?

— Peters.

— Mijnheer Peters, kijk dus eens : in de afdeeling Letterkunde wilde ik spreken over de zuivere uitspraak van ons mooie Nederlandsche taal, en men verwijst mij naar de afdeeling, Tooneel. Maar ik ben geen tooneelspeler, ik ben letterkundige; u zou dat passen, u is tooneelspeler van beroep...

— Maar om den drommel niet, ik ben rentenier...

— Dilettante dus, o heerlijk; ik moet nu eigenlijk ook niet om den broode schrijven, ik schrijf zelf, zeer weinig, zelf niet, maar de Letterkunde is mijn stokpaard. — In Geschiedenis had ik ook een spreekbeurt aangezegd, die zal ik hebben, als de tijd het toelaat, maar, onder ons, 't onderwerp is brandend... en ik vrees... enfin luk ik daar niet, dan heb ik toch de algemeene vergaderingen om te opponeeren, en eindelijk het *diner*, mijnheer, het *diner*, daar zal ik ze raken, die groote hanzen...

En zoo nog lang voorts. Die ging waarachtig

ook naar geen rustplaats. Hij had toch een excuus, hij kwam van een eiland.

2 uur namiddag. De spoorhalle van Nijmegen is zoo vol volk dat men er geen speld op den grond zou kunnen laten vallen. En die honderden menschen praten allen te samen, roepen elkaar het welkom toe, drukken elkaar de hand, zijn gelukkig bij het hartverheugende wederzien. Dat er weeral twee jaren verloopen zijn, sedert de laatste ontmoeting, merkt men aan talrijker grijzende haren, aan dieper gegroefde rimpels, aan meer blinkende schedels. Allemachtig wat is die Mijnheer A grijs geworden; wat is B verouderd; en C dan, nu die heeft m'er een buikje bijgekregen, kijk eens, hij is er fier op, hij heeft er een wit vest over aangedaan; en D is die niet hier, komt die niet?

Na 't onderlinge groeten der oude kennissen, gaat men over tot het voorstellen der nieuwelingen! Mijn naam is E, mijn naam is F, mijn naam is G. Zeer aangenaam! Welkom! 't Doet me waarlijk genoegen; en alle andere mogelijke en onmogelijke beleefdheidstermen worden gewisseld, van nabij en van verre. De punt van een karakteristieke neus, een zus of zoo gesneden bakkebaard, een langere of kortere gestalte, een gebaar zelfs verraadt in de verte de aanwezigheid van een oude kennis. En dan tracht men zich door het gedrang te woelen of te wentelen om een gullen handdruk meer.

Heeren met herkenningsteekens in het knoopsgat, trachten als commissarissen eenige orde in die harington te brengen. 't Lukt maar half, want 't is geen harington, daarin houdt zich eenieder kalm en stil, 't is een palingben,

daar woelt en krioelt het alles dooreen,

en doe die maar eens op een rij marcheeren!

— Stilte Heeren, de President gaat zijn welkomstgroet uitspreken.

't Gepraat, 't geroep, 't suizend gerucht verminderen, want ginds in de groote wachtkamer, staat op een verhoog, de eerbiedwaardige Voorzitter, die in korte maar hartelijke woorden zijn welkom uitroept. Daverende gulle toejuichingen vallen hem te beurt, en weldra stroomt een zee van menschen door de aloude Keizerstad naar het Stadhuis.

De Commissarissen maken 't meeste leven in den optocht: zij willen er eer van halen; het Congres moet gelukken van 't begin tot het einde, de vreemdelingen moeten de beste herinneringen uit Nijmegen mede naar huis nemen.

Evenals de student, inboorling der academiestad, een eigenaardige type heeft, zoo herkent men ook de congressist, inboorling der congresstad.

't Eigenlijke Congres, de ernstige vergaderingen, boezemen hem minder belang in. Litterator is hij niet, dat beletten de zaken; maar de ontvangst der vreemde congressisten, de dunk dien deze van hun verblijf moeten mededragen, dat zijn zijne hoofdzaken.

Zoolang het Congres duurt, vier volle dagen, verlaat zijn zwarte jas hem niet, zoomin als deze verlaten wordt door den knoop die de waardigheid van lid der Regelingscommissie aanduidt.

Dat geschiedt nu niet alleen te Nijmegen, dat is zoo overal.

Staat een vreemd congreslid ergens met den neus in de lucht te kijken, dadelijk komt een Regelingscommissaris op hem af, stelt zich beleefd voor, vraagt wat de heer zoekt, en of men hem van dienst kan zijn. En dan moet de vreemdeling al heel glad zijn, om er van af te komen zonder mee naar huis te moeten bij zijne cicerone, en er champagne te drinken.

De congressist-inboorling is de gastvrijheid zelf.

Zijn vrouw en zijn dochters zijn ook dol op het Congres. Deze gaan naar alle mogelijke vergaderin-

gen, concerten, vertooningen, gezellige na-avonden, tot het sluitdiner toe. En of zij ook weten te vertellen over de verschillende sprekers, en het kranige van dezen, en het flauwe van genen, en het accent van X, en het *flux de bouche* van Z! Dat akelige *flux* doet mij altijd denken aan die Harpijen uit Aeneas derde Boek. Het toilet van andere mevrouwen komt er dan ook wel eens bij te pas. Maar over 't algemeen is het schoone geslacht tijdens congresdagen verduldiger, 't is zoo'n soort Trève-Dieu.

En dan het hoogste genot voor de Dames is het bezoeken van koffiehuizen, en vooral van de « Societeit; » dan mogen zij daar toch ook eens komen, waar de mannen er soms zoo'n late fuif van maken, in de « soos »; dan betreden zij ook eens dat heiligdom, waarvan zij op gewone tijden slechts de buitenmuren kunnen bekijken.

't Was slechts elf uur voormiddag, en daar zaten twee dames met den joligsten congressist bij een glas port op 't terras van een koffiehuis.

De jolige congressist is een aangenaam verschijnsel. Men ontmoet hem overal. Men ziet hem in alle vergaderingen; 's ochtends maakt hij een toertje door de afdeelingen, maar blijft er niet lang; in den namiddag verschijnt hij even in de algemeene vergadering, maar blijft er ook niet lang; hij heeft met ieder een praatje te voeren, hij kent heel de congreswereld, en al de congresleden kennen hem; vooral bij de Dames haalt hij merkelijk succes. Hij verkoopt hier een ui, daar een kool, en maakt overal pret. Voor elk uitstekend Congreslid heeft hij een versje klaar, zijn gesprek is een vuurwerk van anecdoten, zijn oog tintelt van geest, zijn stem verraadt levenslust, en zijn maag vooral is van 't best allooi.

De twee Dames gillen het uit; één van haar zendt Picolo in de buurt om haar man, want die moet dat ook hooren. Wat is de jolige congressist toch leuk!

— Ja, ziet u, Mevrouw, ik ben nu eigenlijk bij

't Congres om uit te rusten. Ik kom van een lange vacantiereis, en blijf hier vier vijf dagen, in een dolce farniente.

— U schijnt hier toch zoo heel rustig niet te leven.

— Toch wel, als ik maar praten kan, rust ik. Kijk, daar hebt u er nog twee van mijn soort, twee rustende Congresleden, advocaat C. en pastoor D.

— En daar hebt u mijn man!

— Komt dan alle drie maar hier, mijn trouwe gezellen, en drinkt met ons een glas port.

— Dat offreer ik, onderbreekt de laatstgekomen, ik ben lid van de Regelingscommissie.

— Daartegen valt niets in te brengen, ga je gang maar. En weet je lui nu ook, vervolgt de jolige, waar ze 't van ochtend over hadden in de afdeeling van taalkunde?

— Misschien wel over de spelling Kollewijn?

— Neen, over een nieuw raadsel van Nijmegen. Dit van het Stadhuis wordt oud. Raadsels worden ook oud, net als menschen.

— En wat wil men dan in de plaats?

— Ja, daar zit het hem juist; raadsels worden wel oud, maar men vervangt ze toch moeilijk, altijd net als menschen. In den grond is de mensch ook een raadsel, ik ben de eerste geleerde niet die zulks beweert. Wat zegt u ervan, advocaat?

— Dat u 't mooiste specimen zijt.

— Kom, mal nu niet, 't is ernst.

— Natuurlijk. Maar a propos van menschelijke raadsels en raadselachtige menschen, hebt u die definitie gehoord van den goeden degelijken Congressist, op de algemeene vergadering van gister middag?

— Nu ben ik wel eens benieuwd te weten, zei Mevrouw, wat er zooal van een goed Congressist gevergd wordt.

— Dat kunnen wij thuis bij een glas champagne ook vernemen, sprak de Regelingscommissie.

En voort ging het complotje.

In den namiddag werd er gevaren op de Waal.

Er was van alles aan boord. Congresleden, eten en drinken, tot regen en wind toe; aan muziek en zang ontbrak het niet; men sloeg toasten van alle slag, zoodat regen en wind het toch niet halen konden.

De joligen zaten in groot getal bij elkaar; het was er een leven als een laatste oordeel. De Dames vonden het erg gezellig en prettig, en zouden wel om de drie maanden een nieuw Congres believen.

Toch was er iets waarvan zij 't hare nog niet hadden, namelijk die definitie en dat raadsel.

Daar was al veel over gesproken, maar zij konden er maar niet achter komen : wat is een goed degelijk Congressist? Wat is het nieuwe raadsel van Nijmegen?

De opperjolige werd gepraamd, hij moest en zou 't zeggen. 't Was een schande de nieuwsgierigheid zoo op de proef te stellen. Eindelijk zette hij een uiterst ernstig gezicht en begon :

— U kent een restauratie, Mevrouw?

— Voorzeker.

— U weet ook wat een koffiehuis is?

— Ja, maar waar moet dat heen?

— Luister; beide plaatsen worden door den degelijken Congressist druk bezocht, want hij is, wat hij zijn moet, namelijk : *innemend* van karakter, en van nature *herbergzaam*, en als hij er uit komt....

— Nu als hij er uit komt?

— Dan is hij hard vochtig.

— Ajàkkes!

En toch vaarde de boot maar voort....

— En nu 't nieuwe raadsel! Wij moeten het nieuwe raadsel hebben.

— O dit is veel ernstiger, er is eigenlijk spraak van taalfouten; dit komt op zoo'n aangename partij als hier, niet te pas.

— O maar, wij kunnen wel iets ernstigs verteren ook.

— Indien u er dan toch zoo aan houdt, ziehier :

D[r] X beweerde namelijk dat er twee grove fouten waren in de woorden : « Het vliegende paard ».

— Dat ziet er al heel ernstig uit.

– Nu nu, lach niet, tracht ze maar eens te vinden, zij staan er wel degelijk in.

– Kom, wat onzin, twee fouten in « Het vliegende paard ».

— Indien u ze niet vinden kunt, wil ik ze wel aanwijzen....

— Gekheid!

– Ik kom er dus mee voor den dag : in 't Nederlandsch zegt men niet : het vliegende paard; de beste taalkenner en de lompste boer zeggen : *De* vlieg en *het* paard!

En toch zonk die boot niet....

Prof. van Hamel heeft toch heelemaal geen ongelijk.

FLOR HEUVELMANS.

EEN BLIK OP DE ALGEMEENE UITZET TE ANTWERPEN.

De meest dorstige Gambrinus-gast zal bij dit opschrift thans wel niet meer aan enkel of dobbel gerstennat denken, nadat hij 't woord nu jaar in jaar uit in de *Dietsche Warande* heeft ontmoet.

Ondertusschen begint de plechtige aankondiging van zulk een « driejaarlijksche tentoonstelling » aan velen eer schrik aan te jagen dan voldoening te geven. « Hoe dát? » vraagt men. Omdat een ernstig bezoek van deze kunst-opeenstapeling, en eene peiling van hare waarde, bij een of ander werk van den alouden Hercules te vergelijken is. Het zou evenwel misplaatst zijn hier van een Augiasstal te spreken. Ondertusschen zijn de werken van eenige aanzienlijke schilders « rari nantes », gelijk de oude Vergilius plach te zeggen. En wat het beeld- en bouwwerk betreft, het weinige wat Dillens (*De bron*) leverde weegt niet op tegen de buitensporigheden der omgeving, al begroeten wij ook het manneken : *Slecht gezind*, van Frans Deckers, enz. met een dankbaren glimlach.

Doch hoeveel aanzienlijke namen ontbreken ons geheel en al. Van de schilders, bijvoorbeeld Cluysenaar, Stobbaerts, de Lalaing enz. enz. terwijl vele andere slechts geringe bijdragen leverden.

Ligt die terughouding aan de slechte verlichting der zaal in de Venusstraat, of aan de vermeerdering van bijzondere tentoonstellingen enkeler kunstenaars?

Wat er van zij – er is grond om zich er over te verheugen.

« Te verheugen »? O ja! Wanneer het spreekwoord zegt : « Hoe meer zielen, hoe meer vreugd », van de kermis gesproken, zoo is hier het omgekeerde waar. (Men moge het een *sofisme* heeten). Waar is van den « driejaarlijkschen » uitzet namelijk : « Hoe minder kunstwerken », des te grooter genot, bijzonder voor diegenen, welke niet op de plaats der vertooning wonen en in enkele uren den rijst- en brijberg moeten dooreten. Dat houdt op genot te zijn, dat is onhygiënisch en verschaft de muzeumskoorts. Vooral wanneer het daarenboven onvermijdelijk is voor de commissie een tafereel der bontste bloemen nevens de somberste portretten op te hangen, welke hierdoor worden doodgeslagen; *Consummatum est* « het is (met u) gedaan », zouden we zulken portrettist kunnen toeroepen, met de heilige woorden, die door Van der Ouderaa in zijne uitdrukkingsrijke groep (Golgotha aan den horizon) worden gesymboliseerd. Van dezen meester heeft ons het kleurrijke *Warda* dieper geroerd, door de levendigheid, de verscheidenheid, den rijkdom der verbeelding. Zijn groote geestverwant Juliaan De Vriendt is sedert jaren (tot onheil der kunst) door de « staatkunde » van zijne roeping afgescheurd geweest, en het meeste licht der broeders is daardoor op den onvergetelijken Albrecht gevallen, hier verschijnende met het literaire rouwfloers : « Zie het aanhangsel », namelijk van den cataloog.

Het was eene goede gedachte der commissie Albrecht (en Ooms) in afzonderlijke zaal te vereeren. Dat wekte eene bijzondere tentoonstelling. Mochten wij nog meer van de uiterlijkheden der expositie te prijzen hebben! Het aloude stelsel van den Catalogus blijft nog steeds den bezoeker op wreedaardige wijze in den weg staan. Welk een zoeken en bladeren alvorens men tot zijn doel kan komen!

Volgens hetgeen wij hierboven zegden ware het

te wenschen (??) dat alleen *croûtes* wierden tentoongesteld in de groote zalen, en kleinere lokalen voor de meesterwerken wierden ingericht, en wel met opeenvolgende nummers en aanduiding van hangplaats, gelijk dit menigmaal in het buitenland geschiedt.

Maar nu! Alsof men een opera van Wagner moest bezoeken, dient men ook den catalogus-partituur vooraf te bestudeeren, en dan weet men nog niet te vinden wat men wenscht te zien.

Ondertusschen gelukte 't, na ons beneden door verschillende rondgangen te hebben vermoeid, de trap op links, in een hoek (« waar het langer licht is dan beneden ») den *Liefde-zang* van Aug. Levêque te vinden. Gelijk de Lalaing, is Levêque beeldhouwer en schilder, en beweegt zijn penseel gaarne over groote proportiën. De kunstenaar heeft hier eene zege behaald over het uit zedelijk oogpunt gewaagde der voorstelling van twee geheel naakte figuren van verschillend geslacht, die met elkander in aanraking zijn.

Zij zijn levensgroot, liggen in een ideaal landschap, beiden zijn slechts van ter zijde te zien, het hoofd der vrouw, op het tweede plan, rust licht op den schouder des mans en vertoont eer eene zekere forschheid dan weekheid of teederheid. Elke figuur is eenigszins gekromd en de beenen van elk zijn over elkaar geslagen; van de armen toonen alleen de vingeren in sierlijke strengeling elkander aan, gelijk de schilders der vijftiende eeuw menigmaal de bruid van Kana voorstelden. De gedachte van aardschen lust blijft hier geheel uitgesloten. Kortom, men zou kunnen zeggen, dat de kunstenaar, die over een machtig en edel koloriet en eene groote vastheid van teekening beschikt, de man is om Adam en Eva te schilderen het eerste levenslicht in 't paradijs aanschouwende.

Het is, in 't algemeen, een heugelijk verschijnsel dat het naakte om de naaktheid zoo zeldzaam

is in deze tentoonstelling, of dat de commissie zulke werken heeft afgewezen; tot de 200 afgewezenen had dan ook de overigens terecht geprezen Stuck met zijne Susanna moeten behooren. In de Duitsche afdeeling hebben zich de meesters in 't algemeen niet overtroffen, maar Lenbach leverde een heerlijk beeld van Frère-Orban, Werner, een van Moltke en de overleden Koner, van keizer Wilhelm in uniform, met witte pet op 't achterhoofd — koel en energisch — sprekend van teekening en kleur, volstrekt niet gelijkende naar het ophouden van regeering of leven, gelijk de treffelijke voorstelling van Heichert *Het naderen van den dood eener jonkvrouw*, zoo roerend, en toch zoo eenvoudig van kleur.

Wij zouden zulk werk tot de *gewijde kunst* kunnen rekenen, die overigens hier veel te wenschen laat. Lybaert heeft zijn aloud *Christuskindje* ingezonden, A. Smits schilderde *De Kus van Judas*, die uitmunt boven vele andere tafereelen. Maar dan?...

Er bevonden zich, behalve de genoemde, natuurlijk eenige zeer goede portretten in onze zalen, o. a. van Bouguereau, doch (zegt de criticus der *Fédération*) onze nota's luiden : « mauvais, quelconque, banal, inepte, sale, pas mal, intéressant, ridicule, brutal, caractéristique, infect ». Daarmede keuren wij toch het werk van Richir, vooral van Van Hove, dan Haesendonck, zelfs Caty en Charles Nys, Watelet en Theunissen nog min André Hennebicq niet af. De laatste heeft zelfs het pretentieuse en gemaakte der meeste portretten overwonnen, en *Lisette* als een genrebeeld behandeld. Och, hadden alle « genrestukken » van den salon maar dezelfde waarde!

Wij maken eene uitzondering voor Menet met zijne *Vae victis*, schoon eene treurige, armoedige figuur, uitgehongerd, uitgemergeld, door levenslust en nijd, bittere tegenstelling met zijne Margot — eene *canaille*, nog eene uitzondering voor Evariste Carpentier — een kind dat hare eerste heilige Com-

munie gaat doen — een werk van goeden zin, maar zonder veel ziel, en aldus eenige andere, meer met hoofd en geheugen, dan met ziel en zin, met gevoel en overtuiging gewrocht. Wij keuren de koeien van Courtens veel hooger, want hier is oprecht leven en lust en sympathie. Alle landschappen dragen dien stempel niet, doch wij zien dankbaar op naar de werken van den bekenden Claus, naar Verstraeten's *Morgen*, naar de kalmte die er heerscht bij Roseels en ook naar het oprechte landschap van Pulincx, en de waterstukken van de Hollanders Gunne, Weg en naar Mesdag's *Marine*.

Wij verblijden ons eindelijk ook over de werken van Portielje, schoon niet geheel zonder gemaaktheid, van Boks *Eerlijk deelen*, en nog velen, waaronder de Hollandsche van der Waay (*Hoogleeraars*), dien wij gaarne verder zouden bespreken, om aan de kunst en den persoon genoegen te geven, doch dien wij, met vele anderen, moeten voorbijgaan, om onze lezers niet te zeer te vervelen.

Dus daarmede basta, tot latere gelegenheid.

De Ticheleer.

UIT NOORD-NEDERLAND.

II.

Er is, geloof ik, geen verdrietiger werk dan in Nederland over kunst te schrijven met de illusie, dat zulke arbeid opvoedende kracht zou bezitten. Want iederen dag komt de zóó-denkende kunstpublicist voor de klaarblijkelijkste bewijzen te staan, dat al de moeiten van zijne genooten en hemzelf plattelijk gezegd « boter aan de galg zijn gesmeerd ».

En ook al heeft de Hemel aan zulke kunst-beschouwers een zeer ruime pillegift van het blijdste optimisme meegegeven, er komen toch oogenblikken, er gebeuren toch dingen, die den met deze deugd van vertrouwen rijkst gezegende zich doen afvragen of hij zich niet bezondigend is aan vermetelheid.

Meer bijzonder mijne Roomsche collega's moeten met mij zulke oogenblikken hebben doorleefd, toen zij in de laatste afleveringen van het weekblaadje *Sint Bavo* de afbeeldingen zagen van schilderingen, in de Nederlandsche kapel te Rome aangebracht.

Ik voel dat het terrein, waarop ik mij ga wagen, ruig is van voetangels en klemmen en dat géène captatio benevolentiae mij daartegen beschermen kan. Spreekwoorden als « gedane dingen nemen geen keer » en « de beste stuurlui staan aan wal » zijn nog het liefelijkste van wat mij bij voorbaat terug diende te houden.

En ik geef zelf toe, dat het iets zeer onaardigs heeft zijn ergernis te luchten over wat door edele landgenooten, met de beste bedoelingen bezield, niet zonder opoffering van veel moeite en geld en toewijding, tot stand werd

gebracht. Maar zelfs deze overweging is in dit geval niet in staat mij tot zwijgen te nopen.

Want de schilderingen, die ik bedoel, zijn een schande voor Nederland.

In de *Sint Bavo* is de beteekenis der Nederlandsche kapel te Rome goed uiteengezet. « Zij zal gelden » — lees ik er — « niet alleen als dankbare hulde aan den persoon van den zoo roemrijk regeerenden vader der Christenheid...., maar ook.... als een vernieuwde acte van geloof, na de stormen, die over de Kerk van ons vaderland zijn heengegaan; als een acte van hoop en vertrouwen in de toekomst, *gewettigd door den heerlijken wederopbloei van het katholieke leven hier* (1) in de laatste helft der voorbijgegane eeuw; zij zal boven alles gelden als een acte van liefde voor Christus den Verlosser en van onverbreekbare trouw aan zijn Plaatsbekleeder. »

De acten van Geloof, Hoop en Liefde, door het Nederlandsche volk op monumentale wijze geuit, dát is dus, naar bovenstaande zinrijke duiding, de Nederlandsche votiefkapel te Rome. Dat behoorde zij te zijn althans! Maar of zij het ook is....

De omstandigheden brachten natuurlijk mede, dat deze kapel geen Nederlandsch bouwwerk kon zijn en aan de karakterlooze architectuur ervan heeft dus niemand schuld. Zelfs het altaar — dat trouwens nogal onhinderlijk schijnt — kan men op deze wijze verantwoord achten. Maar de beschildering!...

In 1895 zag ik, vóór de opening, dus in de rust van alléén-zijn, de eerste internationale tentoonstelling van schilderijen te Venetië. De Italiaansche afdeeling was een ware gruwelkamer, waar de meest onbehagelijke chic en het meest doode academisme de wanden hadden volgehangen met de droevige voortbrengselen van hun onvermogen. De Hollandsche afdeeling was, voor een Hollander, niet heel schitterend : van onze beste meesters hing er bijna geen wezenlijk representatief werk. Alleen de door de Etsclub

(1) Ik cursiveer.

gezonden collectie getuigde volop van onze kracht en aan Bauer's zwart-en-wit kwam die eer grootendeels toe.

Als bijzonder afschuwelijk, en toch zoo geheel een zuiver staal der Italiaansche moderne, had mij een groot schilderij getroffen : *Fortuna*, een naakte vrouw tegen een rad klevend in de wolken, met wijd-zwierende haren. En nu wilde het geval, dat ik na mijne wandeling door deze zalen, den schilder trof van dit fraai's, aan wien Zilcken, de Nederlandsche gedelegeerde, mij met zijn beminnelijke grootspraak, als « critico d'arte » van « het belangrijkste Nederlandsche kunstblad » — ik werkte toen mede aan *De Kroniek* — kwam voor te stellen.

De uitwerking was verbazend.

Met een accent van groote oprechtheid begon deze volbloed Italiaansche « artist » mij te zeggen, dat ik dan zeker wel weinig tevreden zou zijn over de Italiaansche moderne kunst. In Holland wonen op het oogenblik de grootste schilders van onzen tijd, zei hij. « Ik ben in Holland geweest, ik ken uw Maris en Israëls, en dan de etsen van dien Bauer.... het is een nieuwe zeventiende eeuw, Rembrandt leeft weer.... ik zal u maar niet vragen hoe u mijn werk vindt ».... En hij balbutieerde nog wat, om dan, met zuidelijk enthousiasme, mij meê te trekken naar het zaaltje van de Etsclub en zijn bewonderingen aan te wijzen. Dáár was Holland groot in Italie.

In dit voorval is nauwkeurig geteekend hoe de Italiaansche schilderkunst — van het soort, dat geroepen werd de Nederlandsche kapel te versieren — zich tot de Hollandsche verhoudt. Indien de heer Molkenboer niet pas een volkomen analoog schilderij zoo raak had gekarakteriseerd (in *Van Onzen Tijd*), zou men lust gevoelen ook deze peinturlurieën van den professor Attilio Polombi eens oprechtelijk te beschrijven. Maar het zou thans herhalen zijn, want de elegant-kokette engelen, die met de tippen harer rozevingeren een wierookvat zwaaien op het tafereel van het Amsterdamsch Mirakel, de driedubbel beate gezichten der door Transvaalsche boeren geleide Gorkumsche Martelaars en de pompeuse hofhouding om Willibrord's bisschopswijding — dit alles is niet anders dan wat ook op ieder ander z. g. « religieus » modern Italiaansch schilderij nu eenmaal thuis hoort.

Hier wordt het werk echter nog ergerlijker, door de reeks van artistieke vrijheden, die de schilder zich veroorloofde en die, vooral bij de voorstelling van Willibrord — welk geval van 595 in fantastisch milieu van ± 1500 is afgebeeld —, grievend tot een tableau-vivant verlagen wat niet minder dan de vestiging der Nederlandsche Kerk is.

Hetzelfde geldt van de voorstelling der overreiking van den sleutel aan Sint Servatius. Op deze beide tafereelen verdienen zoowel de compositie (bijna schreef ik mise-en-scène) als de costumeering en haardracht geen anderen naam dan dien van operette-cinquecento.

En dan het « Amsterdamsch Mirakel »! Hier zweeft de H. Hostie *boven* het vuur, hoewel het verhaal juist vermeldt, dat het Brood door een ongedeerde hand uit de vlammen werd genomen. En terwijl hier gelegenheid was te herinneren aan het feit, dat behalve Maximiliaan ook Karel V het Wonder kwam vereeren (1) en op treffende wijze groote vereerders van het Mirakel — als Alardus en Vondel — te herdenken, heeft de Italiaansche « artist », door zonder kennis of begrip Wagenaar's afbeelding van het geschilderd raam uit de N. Z. kapel na te volgen, een eigenlijk vrij onverstaanbaar en onjuist tafereel geschapen.

Over het algemeen wordt de heele beschildering der kapel mij nog te hatelijker, omdat zij van gedachte zoo goed is. Behalve de reeds genoemde tafereelen, omvat zij de marteling van den H. Bonifacius, het ziekbed der H. Lydwina, de heiligen Jeroen, Odulphus, Cunera en Oda en de beeltenissen van Thomas a Kempis en Dionysius den Karthuizer : inderdaad dus zoovele glorien der vaderlandsche Kerk. Al mist men dan ook noode den H. Bernulphus — als representant der Hollandsche kerkekunst —, en had een herinnering aan Paus Adriaan VI zeker niet misstaan, ook thans zou men met het algemeen plan der versiering tevreden zijn en vindt het des te verdrietiger dat

(1) Als bewezen werd door den heer Sterck in zijne studie over de « Heilige Stede ». Hoe gaarne had men hier ook in Maximiliaan's kroon een toespeling gezien op het Amsterdamsche wapen, nu het onderzoek van Mgr. Klönne een zoo mooie kroon heeft aan den dag gebracht.

zoo schoon verleden niet met al de kunst van het gelukkige heden kwam te worden afgebeeld.

Welk een opdracht ware dit geweest voor een Nederlandschen schilder!

Hebben de Hollanders, die de stichting der kapel bestuurden, dan niet geweten, dat er in hun land een schilder leeft, die beter dan wie ook tot zulk werk bekwaam is? Heeft Derkinderen niet in de reeks van zijn werk deze twee onontbeerlijkste eigenschappen van den decoratieven historieschilder getoond te bezitten : de gave verleden gebeurtenissen tot hun wezenlijkste beteekenis te doorgronden en het vermogen deze gedachtekern in een klaar beeld aan den wand te schrijven? Ik bedenk hoe hij in zijn beide Bossche wandschilderingen, op de eene den zin der stedestichting — naar het algemeene : de idee eener middeleeuwsche gemeente in verband met de groote gedachten van den tijd en naar het bijzondere : de lief-eigene trekken der bepaalde stad —, op de andere de beteekenis van den kathedraalbouw — naar het geestelijke : kweeker en vrucht tegelijk van groote deugden, naar het wereldlijke : opperst voortbrengsel van een wel geordende samenleving — in een zeer samenvattend beeld wist uit te drukken. En ik zie ook hoe hij in de beschildering van het trappenhuis eener Levensverzekeringmaatschappij het bedrijf der verzekering alweer in zijn rijke beteekenis voor het menschenleven vermocht te vatten en in voor ieder begrijpelijke tafereelen weer te geven.

Ik bedenk ook hoe hij in al deze gevallen zijn doorgrondende gedachten in een waarlijk decoratieven stijl wist voor te dragen, hoe hij van een hedendaagsche beeldtaal de schepper is, die de sinds de middeleeuwen verloren kunst der wezenlijk monumentale schildering begint terug te vinden.

Wanneer het werk van dezen schilder de Nederlandsche kapel te Rome had versierd, dan zou daar een materieel blijk te meer hebben gepraald van de herleving van het Nederlandsche katholicisme in de negentiende eeuw. Dan zou dat werk zelf hebben verhaald hoe de gelukkige wederopbloei van het oude Geloof ook de oude cultuur weer heeft opgewekt. En er zou nog deze innige hulde aan het om den Paus beminde Italie uit dat werk hebben geklonken, dat er ten duidelijkste uit bleek hoezeer Dante en Giotto tot de « geestelijke voorouders » van dien modernen Hollandschen schilder behooren.

Wat echter het voornaamste is : Holland hadde getoond zijn Geloof, Hoop en Liefde in eigen taal welsprekend te kunnen uiten, terwijl het nu de hulp van een geen enkele taal goed sprekenden tolk schijnt te behoeven.

En omdat dit laatste de hoofdzaak is, had ik het verkieslijk geacht, indien men dan Derkinderen niet wilde of niet kende, dien anderen Hollander te vragen, die de beste onder onze « religieuze » schilders is : Dunselman.

Zijn werk is niet, als van Derkinderen, dat van een wijs denker en groot kunstenaar, maar het is van een innig vrome en van een goed schilder. Principieel voel ik tegen zijn schilderingen meestal bezwaren en ik zou ze niet kunnen bewonderen, maar toch wéét ik ervan te houden. Omdat zij vrij zijn van elke grootspraak en manier in de voordracht en van innige meditatie spreken in de opvatting. Zijn werk is wèl oprecht en wèl Hollandsch.

Dunselman zou van de gebeurtenissen, die hier moesten worden verbeeld, stemmige schilderijen hebben gemaakt, die verhaalden wat een vrome Christenziel, overwegende de beminde herinneringen aan het verleden der Kerk van zijn land, aan ernstig-dankbare herinneringen in zich voelt opkomen en zoo zou het aandoenlijk karakter van het, door een drieëeuwige vervolging ietwat huiselijk geworden, Noord-Nederlandsch katholicisme een eerlijke vertolking hebben gevonden, die ten slotte misschien nog de meest eloquente trouwbetuiging aan de Kerk van Rome ware geweest.

Ik heb indertijd, op Dunselman's atelier, schetsen gezien voor een cyclus uit het leven der H. Lydwina en ik herinner mij nog levendig hoe wel overwogen elk dier tafereelen was. Met hoeveel zorg elk tooneel in een ernstige compositie was weergegeven, hoeveel studie er sprak uit elk détail, hoeveel hartelijke toewijding uit het geheel. Huysmans, die deze schilderingen voltooid in de kerk te Schiedam zag, prijst er dan ook in : de bekwame groepering en factuur en de goede waarneming (1).

Wezenlijk, het is meer dan jammer, dat men ook aan Dunselman niet heeft gedacht!

---

(1) Sainte Lydwine de Schiedam, p. 327.

Deze zeer betreurenswaardige fout is helaas onherstelbaar en mijn protest zou daardoor wat heel veel van « esprit d'escalier » krijgen — zij het dan ook noodwendig en onwillekeurig — indien het niet het nut kon hebben van nog weer eens een waarschuwing te zijn, dat, niettegenstaande den dommen dooddoener, die elke twist over smaak vóór onmogelijk verklaart, het oordeelen over kunst toch nog niet ieders werk is.

De versiering onzer Hollandsche kerken lijdt maar al te zeer onder het euvel, dat de welgestelde weldoeners, die zich geroepen voelen aan de versiering van Gods huis mede te werken, meenen ook het geestelijk vermogen daartoe te bezitten.

Ik weet niet of in Belgie eenig voorschrift voorwerpen van kerkelijk gebruik aan een aesthetische keuring onderwerpt, vóór zij tot hun verheven bestemming worden toegelaten, maar dat in het Noorden zulke bepaling niet overbodig zou zijn, mag nog wel eens worden gezegd.

Jammer genoeg achten zich ook op dit gebied velen tot voorlichters geroepen, die nog vlijtige leerlingen behoorden te zijn.

De beschildering der Nederlandsche kapel b. v. zag ik in *Sint Bavo* geprezen als « een waarlijk schoon monument van hooge en heerlijke kunst » en wanneer men nagaat, dat dit blaadje wekelijks door duizenden wordt gelezen, geeft dat op zichzelf al reden tot een beschouwing, als waaraan ik mij ditmaal heb gewaagd.

En nu ik dan toch er toe ben gekomen iets over Nederlandsche religieuse kunst te berichten, kan ik gevoegelijk eens wat zeggen over een jongen schilder, wien door welwillende vrienden een zekere vermaardheid in ons land wordt bezorgd : Van Wely.

In het voorjaar was er in Amsterdam een expositie van zijn werk, waar ik kennis maakte met schilderijen, wien de faam sinds lang was vooruitgesneld.

Uit de keuze zijner niet-religieuse onderwerpen — oude sproken en tafereelen uit Maeterlinck's werken — bleek een zekere voorkeur voor laat ik zeggen mysterieuse gevallen, die — als begrijpelijk — door de vrienden spiritualisme werd genoemd. Kreeg men dit werk alleen te analyseeren, zonder ets meer te weten van den maker, dan zou men hem een

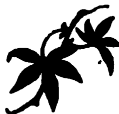
cosmopoliet willen vermoeden, die, door de natuur met eenig talent bedeeld, onder velerlei invloeden — als daar zijn : de Engelsche praerafaëlieten, maar ook moderne Franschen, Carloz Schwabe, Khnopf, De Feure en misschien ook een Duitscher als Böcklin — niet zonder zekere vaardigheid, maar met groot gemis aan individualiteit, het modern-modieus mysticisme aan zijn landgenooten kwam voordragen. En in dit land van kern-gezonde schilderkunst, zou het al dadelijk opvallen, vooral bij aandachtige beschouwing der quasi-droomerige achtergronden, dat deze man meer literator dan schilder is.

Maar nu er op de tentoonstelling, die ik bedoel, ook portretten te zien waren, brachten die het onloochenbaar bewijs, dat het werk van dezen pseudo-spiritualist inderdaad slechts oppervlakkig modieus gedoe is.

Want indien men bedenkt hoe wezenlijk spiritueele kunstenaars, Van Eyck b. v., het verstonden in hun portretten dit karakter te toonen — waar zij uit het conterfeitsel van een stoffelijk gelaat de ziel wisten te laten blinken, zoodat van hun portretten geest en lichaam voor ons komen te staan — dan bleek uit de gelaten, door Van Wely geschilderd, die juist dat innerlijk leven geheel ontbeerden, dat deze schilder, bij al zijn handigheid, allerminst tot de geestelijke zieners behoort.

Jan Kalf.

Amsterdam, September 1901.

NAAR AANLEIDING VAN HET INTERNATIONAAL CONGRES

VAN HET STAATS-MIDDELBAAR ONDERWIJS.

TER gelegenheid van het 50-jarig bestaan van ons Staats-middelbaar onderwijs werd er te Brussel, van 14 tot 16 September ll., onder de bescherming van de Staats- en stadsoverheden een internationaal Congres gehouden. Verschillende landen waren er op vertegenwoordigd o. a. Frankrijk, Rusland, Zweden en Noorwegen. Drie dagen lang werden de vergaderingen druk gevolgd. In de algemeene zittingen besprak men de gebrekkige samenstelling van den Verbeteringsraad van het Middelbaar Onderwijs, den ongunstigen toestand van het onderwijzend personeel, de gewichtige kwestie der pensioenen, enz. Van de drie afdeelingen waar vragen van meer bijzonderen aard behandeld werden, was de eerste de belangrijkste en ook de meest bezochte. Onder de menigvuldige onderwerpen welke er te berde kwamen is dat der Oude Humaniora (Grieksche en Latijnsche studiën) van zulk een gewicht, dat ik de lezers van dit Tijdschrift erover een oogenblik wensch te onderhouden.

Het afschaffen van het onderwijs der oude talen is door niemand rechtstreeks voorgesteld geworden. Nochtans heeft de geleerde Noorweegsche pedagoog Voss over den toestand van het onderwijs der oude talen in zijn land eene lezing gehouden die hij besloten heeft met te zeggen, dat er in Noorwegen slechts zeer weinig Latijn en Grieksch onderwezen wordt zonder dat er over dien toestand ooit klachten zijn opgerezen. Hij voegde er bij, dat Noorwegen in het bijzonder geval verkeert eene eigene letterkundige oudheid in de Eddas (1)

(1) Eene oudheid zijn de Eddas wel, maar eene educeerende oudheid?

te bezitten, en dat de Noorweegsche jongens geen tijd verliezen met het aanleeren van Latijn en Grieksch, maar de moderne talen : Duitsch, Engelsch en Fransch doorgaans met het beste gevolg studeeren.

Menige tegenstander van de oude talen zal uit de lezing van den H. Voss eene slotsom hebben getrokken voor óns land, menige Vlaming (de Vlamingen in 't bijzonder m. i. hebben het tegen de oude talen gemunt) zal hebben gedacht dat het Noorweegsch stelsel, al hebben we nu ook geene Eddas, zonder eenig gevaar in België kan toegepast worden. Zulks ware nochtans onvoorzichtig. Vooreerst mag men niet uit het oog verliezen dat België in gansch andere omstandigheden verkeert dan Noorwegen. De geographische ligging der twee landen is gansch verschillend. Wij bevinden ons hier, om zoo te zeggen, in 't midden van den stroom der Europeesche beschaving. Meer dan wie ook zijn we dus verplicht den band die ons aan de omliggende beschaafde volkeren hecht niet te laten verzwakken; wij mogen, in 't bijzonder, den grondslag onzer gemeenschappelijke opleiding niet aan 't wankelen laten brengen, maar moeten dien integendeel nog steviger maken dan hij ooit geweest is; m. e. w. de studiën die overal rondom ons, in de heele *beschaafde* wereld, van een kind een man vormen, dienen in België zoo volledig en degelijk te worden als ze zijn in Holland, Duitschland. Engeland, Frankrijk, enz.

Wij hebben in België eene goede en wijze gewoonte, die ons soms wel ten kwade geduid wordt, maar die zeer voorzichtig en practisch is : gaarne nemen wij bij onze buren wat ze goeds en nuttigs kunnen leveren. Zoo vermoed ik, dat ons studieprogramma der oude talen aan Frankrijk is ontleend. Nu zouden wij eens op ons eigen hand aan 't hervormen willen gaan om anders te doen dan de anderen. Het zou ons kunnen duur te staan komen. Laten wij ons, in zoo eene gewichtige zaak als het onderwijs, den weg wijzen door diegenen die er voor opgewassen zijn, door de volkeren die meer ondervinding hebben dan wij en met recht onze oudere broeders genoemd worden. Al is het ook waar dat het taalonderwijs in zijne methoden overal een hervormingsperiode beleeft, laten wij voorzichtig genoeg te werk gaan om de uitslagen der elders beproefde hervormingen (indien er zulke ondernomen worden) met geduld af te wachten en dan alleen van de afschaffing van 't onderwijs

der oude talen te spreken, wanneer wij het voorbeeld der anderen met goed gevolg zullen bekroond zien.

Nu, van zoo'n « goed gevolg » is er tot nog toe geen sprake. In Holland, Duitschland, Frankrijk, enz. duren de Latijnsche en Grieksche studiën één of twee jaar langer dan bij ons, ze zijn veel grondiger, de meesters zijn er over 't algemeen beter gevormd, en bovendien, als kroonstuk van dit alles, bestaat er in die landen eene voor de leerlingen allervruchtbaarste instelling : een staatexamen op 't eind der humaniora! Niemand kan voorzien of er in die landen een staatsman zal gevonden worden, die de verantwoordelijkheid op zich durft nemen het grootsche gebouw af te breken dat tot school heeft gediend voor zooveel werkersgeslachten en waar de leerende jeugd, het denkend menschdom van morgen, nog altijd de schoonste en kostbaarste lessen te hooren krijgt. Neen, al mochten er ook in Holland, Duitschland en Frankrijk eenige stemmen opgegaan zijn om het afschaffen van het huidig onderwijsstelsel te eischen, toch schijnt het bewezen dat ze te midden der gezaghebbende kringen geen weerklank gevonden hebben.

Een mijner vrienden, een warm voorstander van Grieksch en Latijn, met wien ik me tijdens het Congres over die belangrijke zaken onderhield en die naar den H. Voss met aandacht had geluisterd, gaf me, als Vlaming, tegen de Vlaamsche modernisten een argument aan de hand, dat ik aan 't oordeel der lezers onderwerp.

Het spreekt van zelf, zei hij, dat de geestelijke en ook gedeeltelijk de zedelijke vorming van onze kinderen door de kennismaking met letterkundige meesterwerken moet geschieden. Welnu, geene letterkunde bevat, zooals de klassieke, al de vereischten eener educeerende macht, omdat ze de persoonlijkheid, de nationaliteit van den vormeling ongeschonden laat. De moderne wereldliteraturen, zooals de Duitsche en Engelsche, dragen niet, in hunne beste perioden zelf, den stempel van het classicism. Groot zijn ze wel, vol dieproerende en verhevene bladzijden, met genies die opwegen tegen Sophocles en Plato, maar ze zijn niet klassiek, d. w. z. niet geschikt, indien ze *alleen* tot de opvoeding dienen, om aan die opvoeding een grondslag tot *algemeene* beschaving te leggen. En, nemen wij nu zelfs voor een oogenblik aan, dat die letterkunden zulks voor Duitschers en Engelschen vermogen, toch — helaas! 'k zeg het niet zonder droefheid,

maar het is door de geschiedenis van ons kleine volk zoo gemakkelijk te verklaren — moeten wij bekennen dat wij zulke literatuur niet bezitten. Om zonder de hulp der Oudheid onze kinderen tot beschaafde wereldmenschen te vormen, ware het noodzakelijk ze buiten onze volksliteratuur eene andere letterkunde, in eene andere gedachtenwereld in te wijden. Welke zou in de practijk, die letterkunde zijn? De Fransche, natuurlijk.

De luidste stem die onze kinderen tot de beschaving roepen moet, zou dus opstijgen uit eene literatuur die, modern zijnde, de onze niet is, uit eene wereld waarvan reeds velen nu, en met recht, den overwegenden en voor onze volkspersoonlijkheid noodlottigen invloed betreuren. De Fransche, XVIIe eeuwsche letterkunde zou tot onweerbaar gevaar van onze nationaliteit voor de Vlamingen de oude letterkunden vervangen. Nu wij de Oudheid zelf vóor de oogen onzer leerlingen openslaan, nu weten zij ten minste uit welke bron meest al het schoone en kunstige der Fransche klassieken vloeide.

Men zou mij kunnen opwerpen, ging hij voort, dat het nutteloos is de Grieksche en Latijnsche talen zelve te leeren, en dat de lezing of verklaring op de school van vertalingen uit Grieksche en Latijnsche schrijvers zou volstaan; dat een Vlaming die b. v. Shakespeare kennen wil, niet noodzakelijk het Engelsch leeren moet, en zich met eene goede vertaling als die van Burgersdijk vergenoegen kan. Maar lezen wij Shakespeare met hetzelfde doel als de schrijvers der Oudheid? Behalve gedachten en gevoelens, moeten wij bij de Ouden ook onze formeele vorming putten, omdat zij (de Grieken inz.) de grootste kunstenaars zijn van het woord en de pen; nu, om dit doel te bereiken blijken de beste vertalingen ontoereikend ».

Aldus sprak een Vlaming over Grieksch en Latijn en ik moest hem op vele punten het antwoord schuldig blijven.

Eene tweede vraag is breedvoerig besproken geworden, nl. *het doel der Oude Humaniora.* We kunnen de verschillende denkwijzen welke zich op het Congres daarover hebben geuit, rangschikken als volgt : de eenen zien in de Humaniora de letterkundige vorming van de jeugd (d. i. ofwel de vormelijke, esthetische ontwikkeling alleen, ofwel beide de vormelijke en zakelijke, verstandelijke en zedelijke tevens), anderen beoogen met het humanistisch onderwijs een geschiedkundig

doel, anderen een philologisch, anderen nog hebben bemiddelende meeningen die soms lastig te bepalen zijn. Zal iemand mij vragen of men het eens geworden is!

De geschiedkundige school rekende onder hare verdedigers de HH. Thomas en Hoffmann, hoogleeraars te Gent, Preud'homme, leeraar te Gent en Morleghem, leeraar te Doornik.

« Het programma der Latijnsche leergangen, zei de « H. Preudhomme, en der leergangen van nationale taal [*in « 't bijzonder de talen die uit het Latijn gesproten zijn* (1)] moe- « ten zich vooral ten doel stellen, de beschaving van 't Ro- « meinsche volk in de Oudheid, die van de Middeleeuwen « en de moderne tijden tot op onze dagen, aan de jeugd te « leeren kennen. De middelen om daartoe te geraken zijn : « de studie der grondregels der Latijnsche en Nationale talen « gedurende drie jaren; de lezing van zoo talrijk mogelijke « schrijvers in de beide talen gedurende de drie volgende « jaren; een volledige cursus van geschiedenis bij middel en ter « gelegenheid van de lezingen. N. B. Het esthetisch en letter- « kundig oogpunt zou hierbij nooit verwaarloosd worden. « Het programma moet wijd openstaan voor schrijvers van « alle tijden en alle letterkundige genres, de leerlingen « moeten zien hoe de heele beschaving [*en tevens de taal « der neo-latijnsche volkeren* (2)] uit de Latijnsche Oudheid « afkomstig is en begrijpen door welke vervormingen heen ze « daaruit is ontstaan. Vandaar de noodzakelijkheid zoo vol- « ledig mogelijk het leven der M. E. en der Renaissance te « bestudeeren, alsook het Latijn dat men gedurende die « perioden gesproken en geschreven heeft. Het onderwijs van « 't Latijn zal dus met dat van de nationale taal (3) zoo eng « verbonden zijn, dat ze soms zullen ineenloopen, wanneer « het geldt aan de leerlingen de vorming van onze taal en « die der letterkunden in de M. E. en de Ren. te toonen. »

Prof. Thomas zou willen dat men den *historischen zin* der leerlingen ontwikkelde. « Ze kennen slechts de eeuw van « Augustus, zei hij; de volgende eeuwen tot die van Lode-

(1) Ik cursiveer.

(2) Ik cursiveer. De H. Pr. verstaat hierdoor het Fransch, Italiaansch, Spaansch, enz.

(3) Hier het Fransch.

« wijk XIV toe, blijven voor hen in 't duister. Men geeft « hun wel geschiedkundige begrippen over M. E. en Ren. maar « ze hooren nooit de levende stem der tijdgenooten. Het Latijn « was het weergâlooze werktuig der Europeesche beschaving, « de taal van de *Res publica christiana,* ja van de heele gedach- « tenwereld tot aan de Hervorming. Hoevele bladzijden uit « de Latijnsche letterkunde dier op de school onbekende « periode welke, voor hun gehalte en hunnen vorm, het « lezen waardig zijn! De schrijvers uit die tijden zijn onze « onmiddellijke voorgangers. Kennen wij ze niet, dan missen « wij den band die de Oude wereld aan de jonge hechten « moet... Dit voor wat de ontwikkeling van den historischen « zin der jongelingen betreft; hun stijl moeten ze *bij middel* « *van het Fransch vormen* (1) ».

De H. Hoffmann is van dezelfde meening als de voorgaande sprekers. « Wij leeren niet het Latijn om het te schrijven » zegt hij. « Men moet zich dus niet bij de klassieke « schrijvers bepalen. Deze zullen nochtans de voornaamste rol vervullen en de studie der taal en letteren zal « met de klassieke periode beginnen ». Het speciaal oogpunt van den H. Hoffmann scheen mij de *letterkundige* geschiedenis te zijn.

De Eerw. H. Carlier, studieprefect te Bonne-Espérance, heeft op het Congres het stelsel van kanunnik Feron, d. i. het letterkundig doel der Humaniora verdedigd : « Waarom leest « men Grieksche en Latijnsche schrijvers op de school? Om de « leerlingen in de kennis van de letterkunde der Grieken, « onze voorouders door kunst en geest, in te wijden. Hunne « gedachte, hunne beschaving, waaruit de onze vloeit, is in « hunne letterkunde met meer klaarheid en luister uitgedrukt « dan in de andere gewrochten van hun vruchtbaar genie. « 't Is naar die bron dat men de jeugd leiden moet, welke « later de *classes dirigeantes* zullen vormen. Deze hebben « eene gewichtige rol in de beschaving te vervullen. Want « lager dan de groote maatschappelijke belangen die men « godsdienst en zedelijkheid noemt, maar veel hooger dan « de stoffelijke belangen, staan de wetenschap en de kunst, « d. i. de gansche intellectuëele beschaving. Het zijn de bij « middel van de Humaniora opgeleide klassen der maat-

(1) Ik cursiveer.

« schappij welke dien schat moeten bewaren en, zoo moge-« lijk, verrijken. Wordt die zorg verwaarloosd, dan volgt « daaruit een verstandelijk en soms een zedelijk verval ». De Eerw. H. Carlier haalt ook de woorden aan van den H. K. Tilman, hoofdopziener van het Middelbaar Onderwijs. « Welk is het doel der oude Humaniora? » schreef deze, vóor weinigen tijd in de *Revue des Humanités*. « Is « het niet de beschaving der oudheid te leeren kennen, die « beschaving welke zoo diepe wortels in hart en geest van « de volgende geslachten heeft geschoten; is het niet met de « grootste genies te leeren omgaan, naar den weergalm « hunner gedachten en gevoelens te leeren luisteren, onzen « stijl te vormen en te voeden door het lezen hunner prach-« tige gewrochten? En leert de jeugd, in die onbaatzuchtige « vereering van het verleden, niet tevens denken, oordeelen « en redeneeren? »

De spreker, na den H. Preudhomme de moeilijkheid, ja de onmogelijkheid van de toepassing zijns stelsels te hebben opgeworpen, eindigde met een besluit dat ik huldig: « De studie der Grieksche en Latijnsche schrijvers in de Humaniora is vooral eene verre voorbereiding tot den wetenschappelijken arbeid, die later, na de academiestudiën, met behulp van de bronnen, d. i. de gedenkteekenen der algemeene *en inzonderheid der Grieksche en Latijnsche beschaving* zal ondernomen worden. »

Het zou niet lastig zijn andere opwerpingen tegen het stelsel van den H. Preudhomme te vinden, o. a. deze, dat zijn geschiedkundig oogpunt misschien voor de neo-latijnsche volkeren, *niet voor een tweetalig volk als het het onze* gelden kan. In Frankrijk, Spanje en Italië zou dit stelsel niemand kwetsen, omdat er geen deel der natie zou door benadeeld of ... eenvoudig weggecijferd worden; hier in België, — zooals iedereen het reeds heeft begrepen, — kan voor die reden alleen, zijn voorstel niet leven.

Eene andere vraag die lange besprekingen uitlokte, is de volgende: « Welke zijn de middelen om het onderwijs van het Latijn en het Grieksch meer vruchten te doen afwerpen en om te beletten dat de oude Humaniora verlaten worden? In welke klassen moet men met de studiën der oude talen een begin maken? » De H. Hombert, leeraar te Gent, las ons een opstel voor waarin hij een nieuw stelsel van klassenindeeling verdedigde: De 3 eerste jaren

der oude en nieuwe Humaniora (die der Latijnsche klassen en beroepsklassen) zouden voor alle leerlingen gemeen zijn; in de 4e zou de scheiding plaats grijpen en het Latijnleeren beginnen; in de 3de slechts zou men met het Grieksch aanvangen. De H. Hombert denkt dat de leerlingen, rijper zijnde en beter in de kennis hunner moedertaal ingewijd, veel gemakkelijker de oude talen zouden aanleeren, en hij steunt op de in Duitschland en Frankrijk ten volle gelukte proefnemingen. Al is het ook waar, dat minder jonge kinderen sneller en beter leeren, toch dient er dit opgemerkt te worden : in Frankrijk, in Duitschland, beginnen de leerlingen 3 jaar later met het Latijn en het Grieksch, maar er blijven hun nog 6 volle Latijnsche en Grieksche studiejaren over. Ons zouden er, volgens het stelsel Hombert, slechts resp. 4 en 3 overblijven. Dan ware het al zoo goed de oude Humaniora te laten varen! Kon de H. Hombert de studiejaren van onze Athenæa en Collegies van boven doen verlengen, dan mocht men, zonder gevaar die van onderen verkorten, natuurlijk...

Te behouden wat we hebben ware nog het wijste van al. Laten wij de oude talen op hunne plaats, en trachten wij ze altijd beter te onderwijzen. Daar ligt de knoop. Wij hebben zonder twijfel verstandige en bevoegde leeraars; het ontbreekt hun al te dikwijls nochtans aan eenheid van methode. De leeraars van dezelfde vakken in dezelfde onderwijsgestichten moesten dezelfde methoden gebruiken, en daarom met elkaar, onder de leiding b. v. van den studieprefekt of van den oudsten onder hen, meermaals in onderhoud treden en de belangen van het lokaal onderwijs tot onderwerp hunner gedachtenwisselingen kiezen.

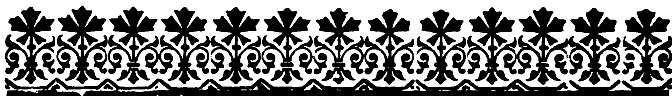
De leeraars hoefden ook over het algemeen de Oudheid altijd nader te leeren kennen, en geen beter middel om dit doel te bereiken, dan het grondig blijven lezen der oude schrijvers. Waarom zou men, waar zulks onder jonge professors mogelijk is, geene leeskringen vormen, in dewelke men gezamenlijk de meesterwerken der Ouden vertalen zou. *Ignoti nulla cupido :* indien de geestdrift des leeraars in 't onderwijs der Letteren de kostbaarste factor is, laten wij geen middel onbeproefd dien geestdrift aan te wakkeren en hem immer nieuw voedsel te verschaffen.

Om te eindigen zij het mij veroorloofd een laatste middel aan te duiden om het heele onderwijs der Oude Humaniora

te verlevendigen. Sedert men het graduaat afgeschaft heeft missen de humanitaire studiën eene ernstige bekrachtiging, en of die noodzakelijk is! Daarom druk ik hier den wensch uit, zooals de heer H. Bonny van Gent het reeds op het Congres gedaan heeft, dat men, in België, door eene dubbele ervaring gesticht, de hoogere middelbare studiën door een wijs ingericht staatsexamen bekrone.

LEO GOEMANS.

BOEKENNIEUWS.

Geschichte der Weltliteratur, von ALEXANDER BAUMGARTNER S. J., IV. — *Die lateinische und griechische Literatur der christlichen Völker.* Erste und zweite Auflage. Freiburg i/B. Herder'sche Verlagshandlung, 1901, 694 blz. gr. 8°.

Wij hebben bij vroegere gelegenheid deze belangrijke *Weltliteratur* reeds besproken (1), en gaven een kort overzicht der hoofdstukken waarin het 4e deel is vervat, tot en met het zevende hoofdstuk van het tweede boek.

Sedert dien zijn de tien volgende hoofdstukken, alsmede het derde boek verschenen, welk laatste *Die bysantinische Literatur* bevat. Het deel wordt met het vierde boek gesloten, bevattende *Die lateinische Literatur der Neuzeit* tot op Leo XIII.

Naar al hetgeen wij van de vorige deelen gezegd hebben, kan men reeds *à priori* besluiten welk een schat van merkwaardige bijzonderheden ons hier weder recht aanschouwelijk, schilderachtig voor het oog wordt uitgebreid. Het zijn de rechte *species* uit den tijd der eeuwen toen dit woord *allerlei kostbaarheden* beduidde.

Hoezeer de verbreiding van licht over de gedenkteekenen der oud-christelijke letteren heden *ad rem* komt, behoeven wij niet te bespreken voor hen die eenigszins de beweging hebben gevolgd, ontstaan ten voordeele en aanbeveling van het onderwijs der christelijke schrijvers nevens die van het heidendom.

Aan alle toekomende en tegenwoordige jonge geleerden en zelfs ongeleerden moge dan hier reeds dadelijk het lezen en overdenken van de eerste kapittels van dit boekdoel aanbevolen zijn. Zij zullen er niet alleen een didactisch, maar een wezenlijk esthetisch genot in vinden, op dezelfde wijze als de schrijver hun dit door zijne behandeling der oud-Grieksche en Romeinsche letterkunde heeft gegeven, die, gelijk de lezers zich herinneren, doorvlochten is van meesterlijk vertaalde uittreksels, welke het beeld der toenmalige beschaving met krachtige kleuren doen spreken.

In het eerste hoofdstuk wijst de schrijver al dadelijk aan, hoe nog, eer de dichters van het ondergaande Romeinsche rijk « die Schande des kaiserlichen Roms cynisch zum Markte tragen », christelijke helden het Evangelie verkondigden en met blijden moed den dood te gemoet gingen, hoe de apologeten van hunne zijde het geestelijke zwaard verhieven tegen heidendom, jodendom en ketterij, hoe de katechetenscholen ontstonden,

---

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort,* 1899, 425, 1900, bl. 390 vlgg.

hoe de scholieren van Origenes begonnen te schitteren, en hoe vervolgens de vaders der 4e en 5e eeuw in stijl en wetenschap uitblonken boven hunne voorgangers, om beter het bolwerk des geloofs tegen willekeurige aanvallen te verdedigen; terwijl Clemens van Alexandrië reeds vóor het einde der derde eeuw aan het hoofd stond der christelijk-helleensche dichters: hij verbond aan den blik eens grooten geleerden de liefelijkheid en de schilderachtigheid van eene echte « Dichternatur ». Men leze zijnen lofzang op « Christus den Verlosser ». Baumgartner noemt hem den « christelijken Pindarus ».

Van de andere zijde sluit de dichterlijkheid van eenen Athanasius en vooral van eenen Basilius van Cesarea niet uit, dat zij waarschuwen tegen een onoordeelkundig gebruik der heidensche dichters, welke velerlei bevatten, dat op jonge harten werkt, gelijk het Sirenengezang op Ulysses. Tot de beide Gregoriussen, Johannes Chrysostomus, enz. overgaande, wordt op de fijnheid, den rijkdom der taal, de lichtheid van den vorm, de warmte des gevoels enz. gewezen, en als voorbeeld de *Hymnus aan Christus* medegedeeld. Wie zou, na de lezing der 732 hexameters over de maagdelijkheid, niet « alle verleidelijke Hellenische en Romeinsche liefdeliederen prijs willen geven »! Welke heidensche dichter heeft de huwelijksliefde schooner bezongen? (bl. 46, vlg.).

De Spaansche priester Juvencus gaf het oudste voorbeeld van christelijke, epische dichtkunst; hij heeft (kunnen wij zeggen) den eersten *Heliand* geschreven; of nog meer: de vier evangeliën, bijna woordelijk in hexameters berijmd, hier en daar bondiger overgebracht; hij staat aan 't hoofd van eene gansche rij dergelijker dichters, evenals Maerlant (na een tijdvak van meer lyrischen dichttrant) tot den onderwijzenden toon overhellend. De schrijver geeft daarvan weder een treffend voorbeeld (bl. 120 vlg.).

Zoo naderen wij tot den oorsprong van het *Te Deum*, tot Ambrosius en het overzicht van de literatuur der hymnen, welke opklimmen tot aan den aposteltijd. Eindelijk verschijnt Prudentius met zijn dichterlijk program op zijn christelijk standpunt.

Een strijder, een dichter, een leeraar, in welke hoedanigheden hij ons door den schrijver, met dichterlijke teksten tot bewijs, wordt voorgesteld, benevens Prudentius' epigrammen, welke voor de kennis der aloude, gewijde kunst in 't algemeen van waarde zijn.

Ondertusschen gaat met het geheele rijk ook de heidensche dichtkunst ten onder. Wij vinden nog Sedulius, wiens gedichten (bekend is nog heden *A solis ortus cardine*) door liefelijkheid uitmuntend nog vele eeuwen onder het volk levend bleven. Sedulius wordt overschaduwd door den patricischen prefectenmantel van den hofpoëet, later bisschop Appolinaris Sidonius en zijn bewonderenswaardig geestig proza.

Met lofwaardige en oorspronkelijke zorg worden de dichters van den Oostgothen-tijd in Italië behandeld, waarbij natuurlijk het belang van Cassiodorus senator's *Variae* voor de beschavingsgeschiedenis niet wordt vergeten.

Zoo komt Baumgartner tot zijn 2e boek: *Die lateinische Literatur des Mittelalters*. Terecht vangt de schrijver aan met de verstandige opmerking dat niet in 476 de mengelklomp van het Romeinsche rijk is ontstaan. De humanisten hebben om elken prijs hunne studiën met jaar en dag naar het op- en ondergaan van de *Urbs condito* willen inrichten, en tot heden toe zijn zij daarin door vele bekrompen geesten gevolgd, ondanks de tegenspraak van eenen Döllinger en andere vakmannen.

In 't eerste hoofdstuk wordt verder de Romeinsche ontaarding geschilderd, waarover Salvianus zich laat hooren, en waaraan hij, ofschoon een Galliër, de gothische zedelijkheid tegenover stelt.

De geschiedenis der heilige Mis wordt nu medegedeeld, waarbij misschien de studie van Mone had kunnen aangevoerd worden.

Na een blik geslagen te hebben op Afrika, de Britsche eilanden enz. (hfst. 2, 3, 4) behandelt de schrijver *Die Pioniere der Christlich-lateinischen Bildung in Deutschland :* Colombanus en de hem toegeschreven gedichten, Gallus en onzen Winfried-Bonifacius, met zijne rijke briefwisseling en zijne « Raadsels », 20 godsdienstige gedichten, waarin tien hoofddeugden en tien ondeugden in 388 verzen worden geschetst. De schrijver geeft daarvan alweder een vertolkt uittreksel ten beste. Nu treden wij, met het zesde *Kapitel* in den tijd van de *Literarischen Tafelrunde Karls des Grossen*, waarvan de schrijver mededeelt, dat Karel zich te Rome tot « Kaiser krönen liess. » Dat woord *liess* is hier belangrijk, en berust op de jongste onderzoekingen, welker bron door den schrijver dan ook nauwkeurig wordt opgegeven. Want, immers Karel had het voornemen zich zelven de kroon op het hoofd te zetten, gelijk hij het later aan zijnen zoon beval alsook koning Frederik I van Pruisen en Napoleon I het deden.

De ziel van den kring was Alcwyn, de dichter des Levens van St. Willibrordus, eigenlijk het oudste Nederlandsche heldendicht, maar in 't Latijn geschreven. Nevens Alcwyn stonden Petrus van Pisa, Eginhard, Theodulf, Paulinus van Aquilea, enz.

Baumgartner's onderzoek strekt zich verder uit over de *Literatur der Klosterschulen :* Fulda, Reichenau, St. Gallen, waarbij wij wel gaarne ook die van Utrecht hadden ontmoet.

Verder wordt nu in 't bijzonder het *Walthariuslied* ontleed, *Der Ruodlieb*, het Latijnsche *Tierepos* en de *Terentiaansche comedie* der 10e eeuw van Hroswitha besproken, totdat in de 12e eeuw reeds « Die Humanisten » optreden.

De schrijver begint dit hoofdstuk met te erkennen dat de beoefenaars zoowel der dichtkunst, der geschiedkunde als der godgeleerdheid en wijsbegeerte in alle christelijke eeuwen nooit er naar streefden zich los te maken van de studie der oud-classische letterkunde, zooals zij dit ook in de 12e, 13e en volgende eeuwen niet hebben gedaan.

Daarom is het zoo dwaas het woord *renaissance* te bezigen voor de toenemende vlijt, welke de geleerden eerst in Italië, en daarna in noordelijker landen voor de heidensche kunst dier dagen aanwendden. Dit misbruik, deze tegenspraak is voornamelijk ontstaan in het brein der vijanden van het christendom en de gewijde kunst, welke meenden in die heidensche beschaving meer speelruimte te vinden voor ongebonden hartstocht.

Daardoor stelde men ook weldra het woord *humanisme* in de plaats eener verhevener wetenschap en men beschouwde de godgeleerdheid niet meer als spits, als doel aller studie.

Dat het woord *humanisten* door den schrijver gebezigd wordt, om diegenen aan te duiden, welke in de dertiende eeuw de oude talen beoefenden, komt mij niet billijk voor. Waarom moet iemand, die den heidenschen « antiken Geschmack und Formsinn » te hernieuwen zoekt, en daarom toch niet uitsluitend en eenzijdig tegenover christelijke dichters staat, een *humanist* genoemd worden? Beoefent hij de heidensche beschaving nevens die van de christelijke eeuw, dan noemt men hem « christelijk humanist », hetgeen eene tegenspraak bevat, derwijl het woord *humanist* in latere eeuwen eene geheel andere beteekenis heeft gekregen, namelijk voor diegenen wordt aangewend welke het heidendom dikwerf ten koste der christelijke beschaving beoefenen.

't Is mij daarom ook niet duidelijk waarom bisschop Marbod († 1123)

meer dan zijne voorgangers, Hroswitha zelve, een christelijk humanist zou moeten genoemd worden. Marbod schreef Latijnsche verzen over christelijke onderwerpen, gelijk vele anderen, die door den schrijver worden behandeld. Wie over de heilige mis schrijft in Latijnsche verzen gelijk Hildebert van Tours, verdient toch nog niet met den naam *humanist* bestempeld te worden, die toch veelal een slechten bijsmaak heeft.

Na de Goliarden, de Vaganten en de spotdichten op paus en andere geestelijken, bespreekt de schrijver, in het zestiende kapittel, *Die geistlichen Schauspiele* en de aanhoudende verbastering van de dramatische kunst. Betreffende de geschiedenis van het tooneel gedurende de tien eerste eeuwen van het Christendom, kunnen wij de meening des schrijvers niet deelen, wanneer hij zegt : « Nahezu ein Jahrtausend hat die aufblühende christliche Welt ohne Theater gelebt ». Uit de verhandelingen der synoden, waarin aan de kinderen het bezoek van tooneelvoorstellingen wordt verboden, waarin gezegd wordt dat *tragoediae* en *comoediae* de beste voorstellingen zijn, waarin (in sommige bisdommen) het theaterbezoek aan de geestelijken wordt ontzegd, terwijl (door Appolinaris Sidonius) over den uienreuk in de Gothische schouwburgen wordt geklaagd en Theodorik de Oostgoth zich alle moeite geeft om de tooneelvoorstellingen te verheffen (men zie daarover de *Variae* van den bovengenoemden Cassiodorus senator), in die eeuwen bestonden er blijkbaar in Spanje, in Gallië, zoowel als in Italië, in het aloude bisdom van St. Augustinus en in Klein-Azië veelvuldige tooneelvoorstellingen, om niet te spreken van de didactische, dramatische gedichten of schoolspelen van Martianus Capella en anderen, waaraan de Jezuïeten in de 16e eeuw weder aanknoopten met allerlei leerzame onderwerpen van historischen aard, wier wezenlijk nut en waarde in een later hoofdstuk (15) wordt geschilderd.

Dat Hroswitha in de tiende eeuw hare Terentiana niet liet spelen, is niet bewezen, evenzeer als het onzeker is of niet de bisschop van Hildesheim zelf werkdadig deelde in de kloosterspelen van Gandersheim.

Het is juist, dat de paasch- en andere dergelijke spelen oorspronkelijk in de kerk zelve zijn ontstaan, en zich later daarbuiten hebben uitgebreid. Dit is het geval met het hier besprokene kerstspel van Limoges, dat na de twaalfde eeuw zooveel invloed heeft uitgeoefend op het Nederlandsch tooneelspel. Overigens blijven de ongewijde spelen hier onbesproken, ofschoon hun bestaan in de vroegste eeuwen, uit de heiligenlevens en andere bronnen duidelijk te bewijzen is. Het wereldlijk tooneel stapte broederlijk nevens het geestelijk voorwaarts.

In de volgende hoofdstukken behandelt de schrijver achtereen *Lyrik* en *Hymnenpoesie :* Hermann Contractus, Petrus Venerabilis, Hildebert van Tours (Lavardin), Abälard, Bernard van Clairvaux, Adam van S. Victor, van wien de « prachtvolle Sequenz » op Maria Hemelvaart wordt vertaald, de Rijmofficiën (!) enz. Onder de wijsgeeren neemt nu Thomas van Aquinen eene hoofdplaats in. Vincentius van Beauvais (onze Maerlant) wordt niet vergeten en zijne bronnen worden aangeduid.

Overgaande tot de « sogenannte Renaissance in Italien » treedt de schrijver met Dante op, maar verwijt weldra aan het « humanismus » zijne « bontheid ». Petrarca en Boccacio verschijnen achtereenvolgens ; daarna komt het humanismus « auf dem päpstlichen Thron » (Nicolaas V), verder « die erklärte Revolutionäre und Freigeister »; dan wordt een blik op Duitschland geslagen, maar Nederland komt er kaal af.

Het derde boek bevat de Byzantijnsche letterkunde : epische en dramatische gedichten in de eerste eeuwen, enz.

Ook worden in het 7e hoofdstuk van dit boek de Grieksche humanisten « im Abendland » herdacht.

De schrijver toont daarbij onder andere aan, welke in Italië de invloed was der in 1453 uit Konstantinopel verdrevene dichters en geleerden. Naar 's schrijvers meening « strömten gelehrte Griechen in Menge nach Italien, wurden die Lehrmeister des Abendlandes und liessen hier die nahezu völlig abhanden gekommene Kenntniss griechischer Sprache und Literatur neu auferstehen ». Doch tegelijk toont Baumgartner dat veertig jaren lang (1476-1516) door elkaar alle jaren niet een enkel boek of boekje in 't Grieksch werd gedrukt. Nog veel spaarzamer vloot het beekje der « klassisch = hellenische schriften » gedurende eene eeuw. Doch het handschriften-aankoopen verbreidde zich zeer, het bleef echter alleen over aan de aristocraten. Schoone handschriften was een artikel van weelde en mode.

In het vierde en laatste boek van dit deel, *Die lateinische Literatur der Neuziet*, worden achtereenvolgens behandeld, de Duitsche « Humanisten » en de kerkscheuring, de ontwikkeling der « nieuw-Latijnsche » letteren in en buiten Italië (hfdst. 2 en 3) en hare verhouding tot de nieuwe leer, het Latijnsche schooldrama der Jezuïeten, eindelijk (798) de « nieuw-Latijnen » in de 17e, 18e en 19e eeuw.

Ten eerste wordt duidelijk in 't licht gesteld, hoe de toenemende studie van 't heidendom niet was de oudste dochter der « hervormers », en hoe de oudste « humanisten » nog aan de Kerk bleven verbonden : Reuchlin, Celtes, Ch. Pirkheimer enz., de mathematicus Tunstetter, Spiessmaier (genoemd Cuspinianus) enz.; in de Nederlanden : Schonaeus en andere leerlingen van Leuven, Brecht van Antwerpen, Laurimanus, waarvan men de meeste in de studie over dit tijdperk van F. Nève kan vinden vermeld. Doch weldra woekerde het onkruid tusschen de tarwe « het humanismus » kwam « im Dienste der neuen Lehre ». De jonge « humanisten » lieten de Kerk de Kerk, den Paus den Paus, en kregen gewonnen spel, alhoewel de Nederlandsche Remonstranten, zegt de schrijver, niet deelden in de eigenlijke protestantsche beweging waaraan een Vondel den rug keerde (621).

In het zesde *Kapitel*, waar de invloed van de heidensche studiën op de Romaansche letterkunde besproken wordt, schetst de schrijver nu verder, hoe wel is waar in de 16e en 17e eeuw « die Kirche der Kunst und Literatur keine geringen Dienste geleistet hat », maar verklaart tevens dat in het begin der 17e eeuw Rome niet meer in dien kunstglans straalde als in 't begin der 16e, al werd ook de St. Pieterskerk door Urbanus VIII ingewijd en leefden er ook dichters als de Pool Sarbiewski en Balde, « priesters van ....Apollo », zegt Herder.

Nu worden nog enkele « Neu-lateiner » genoemd, zelfs uit Brazilië en Mexiko, maar dan ook de breuk met de Latijnsche taal aangeduid. De schuld daarvan ligt aan velerlei oorzaken, onder andere aan de « natuurwetenschap », de *Code Napoléon* en zelfs aan de nieuwere letterkunde. De statistiek wijst aan dat van 1564-1570 136 Latijnsche, 1 Fransch en 22 Duitsche werken verschenen zijn; in 1791-1800 zagen slechts 2 Latijnsche, 573 Fransche en 7645 Duitsche werken het licht.

Tot slot zij nog vermeld dat in 't jaar 1901 de Koninklijke Nederlandsche Akademie nog steeds een' prijs uitschrijft voor een Latijnsch gedicht.

Daarmede nemen wij afscheid van den hoogstbegaafden schrijver en hopen hem weldra weder in de *Literatur der neuen Welt* te hervinden. Hoe hartelijk en ernstig wij zijn prachtig werk aanbevelen, behoeft hier nauwelijks herhaald te worden.

P. ALBERDINGK THIJM.

Führer durch der Violin-Unterricht, von Prof. ALBERT TOTTMANN. Leipzig, Schuberth u. C° (Felix Siegel), 1900, II, 441 blz.

Wij behoeven niet te zeggen dat dit tweede deel van Prof. Tottmann's vioolmethode gunstig beantwoordt aan hetgeen wij daarvan bij 't verschijnen van het eerste deel hebben verwacht : klaarheid van stijl en verdeeling der stof, geregelde methode, aangename opklimming, rijkdom van bibliographische noten en wegwijzers, zoodat dit werk niet alleen aan violisten van het vak, maar aan alle muziek-studeerenden eene rijke bron van kennis biedt. Men zie daarover b. v. het lovend artikel in den *Anzeiger für die neueste pädagogische Litteratur*. Beilage n° 17.

Daarenboven vindt men hier nog een nuttig repertorium voor altviool, als *Anhang*, wat door elken liefhebber dankbaar zal ontvangen worden. Een uitvoerig register maakt het boek dubbel bruikbaar.

Wij herinneren bij deze gelegenheid aan Totmann's overige werken, welke deels tot het wetenschappelijk, historisch en biographisch, deels tot het pædagogisch gebied behooren. Daaronder komen voor verhandelingen over de missen van Bach en Beethoven (D). Tottmann schreef, met eene menigte andere werken, zelfs eene mis voor 3 mannenstemmen en orgel, en gaf verhandelingen uit over de toonkunst bij de Oostersche volken.

Katholische Dichter des neunzehnten Jahrhundertaus. Proben aus ihren Werken. Herausgegeben von ADOLF HÜTTEMANN. Hamm (Westphalen). Verlag von Breer und Thiemann, 527 blz., 8°, fr. 5.00.

Wij hadden reeds lang dit werk moeten aankondigen. Het verdient die onderscheiding, zoowel voor het uiterlijk als innerlijk gehalte. Wij bevelen het voor zijne volledigheid aan bij het begin van het nieuwe schooljaar. Doch niet minder zal het uitstekenden dienst bewijzen op den naderenden feestdag van Kersmis of Nieuwjaar. De een moet zich niet te zeer laten afschrikken door het woord *katholisch*, de andere moet niet meenen dat het werk uitsluitend een kameraadsboek is. Onder de katholieke dichters vinden wij er velen, die in algemeen christelijken geest geschreven hebben, zonder daarom van katholieke ouders af te stammen. Anderszins was het al lang wenschelijk dat « katholieke » dichters bijzonder wierden herdacht, dewijl zij al te nalatig door de meeste verzamelaars van bloemlezingen worden behandeld. Eenzijdigheid is eene sterk verspreide fout, waaraan dit boek niet lijdt : het zoekt aan te vullen waar gaping is. En waar men het opsla, overal vindt men hart en verstand bevredigd, of althans niet geschokt en teleurgesteld door gezochte, ongezonde kunst. Men vindt hier het echte en ware kunstvoedsel.

Bij de gestorven dichters is geboorte- en sterfjaar opgegeven, van alle andere vindt men het geboortejaar in het naamregister vermeld. Gelijk aangegeven is, ook uiterlijk is het werk zeer bevallig van vorm en versiering, gebonden met goud op snede in schoonen stempelband.

Friedrich Wilhelm Weber. Sein Leben und seine Werke. Unter Benutzung seines handschriftlichen Nachlasses dargestellt von Dr. J. SCHWERING. Paderborn, F. Schöningh, 1900, IX und 424 s., Mk. 8, fr. 10.

Tot nog toe kenden wij over Weber slechts de schriftjes van Keiter, Hoeber en Tibesar; zij waren niet voldoende om den befaamden dichter van *Dreizehnlinden* genoegzaam als mensch te leeren kennen en hem de hooge plaats aan te wijzen, die hij thans in de letterkunde bekleedt.

Julius Schwering heeft naar zijn eigen dagboeken, naar de nalatenschap van Weber, de onuitgegeven werken zijner jeugd, zijn verspreide opstellen en autobiographische mededeelingen, alsmede naar de brieven van den dichter en, *last not least*, naar zijn werken zelven eene schets

van den modernen *Poeta Saxo* ontworpen, die zijn groote gaven en zijn eigenaardig karakter op waardige wijze doen uitschijnen. Wij zien Friedrich Weber als een man, vlekkeloos van geest en van gedrag, niet alleen een dichter maar ook een denker, vol geestdrift voor de Germaansche oudheid en diep doordrongen van vaderlandsliefde, waardoor hij ons onwillekeurig aan Ludwig Uhland herinnert.

Schwering's werk is met warmte en zwier geschreven. Het is harmonisch naar inhoud en vorm, goed gedocumenteerd en getoetst aan een fijn esthetisch oordeel.

Institutiones Juris Naturalis seu Philosophiae Moralis universae secundum principia S. Thomae Aquinatis ad usum scholarum adornavit TH. MEYER S. J. Pars II. Jus naturae speciale. Friburgi, Herder, 1900.

Het eerste deel van dit werk, dat de algemeene beginselen der Zedenkunde behandelt, verscheen in 1885, zoodat gedurende 15 jaren het tweede deel met ongeduld door de geleerde wereld werd verwacht. « Welke ook de redenen mogen zijn, zeggen met recht de *Studiën*, die de verschijning van dit tweede deel zóó lang verhinderd hebben, zeker is het, dat de grondigheid daarbij gewonnen heeft. Menig gewichtig vraagstuk, in de laatste jaren uit de tegenwoordige sociale toestanden geboren, kan nu, sinds het nauwkeurig overwogen en besproken werd door katholieke geleerden, vooral sinds Leo XIII, de opperste Leeraar der volken, in zijne onsterfelijke Encyclieken zijn licht daarover liet schijnen, beter en veiliger worden opgelost. »

Een blik op de inhoudstafel zal den lezer van den rijkdom en het belang der behandelde vragen overtuigen.

Dit tweede deel der zedenkundige wijsbegeerte, bestemd om de algemeene beginselen van het eerste deel op de bijzondere verhoudingen en toestanden, waarin de mensch geplaatst wordt toe te passen, is in drie afdeelingen verdeeld : *jus individuale, jus sociale privatum, jus sociale publicum.*

De eerste afdeeling (blz. 1-89) beschouwt de plichten en rechten van den mensch *als mensch*, plichten en rechten jegens God, jegens den naaste, jegens zich zelven.

Uitmuntende verklaringen zal de lezer hier vinden over het bestaan eener natuurlijke religie; over de mogelijkheid van een bovennatuurlijken godsdienst; over den zelfmoord en het tweegevecht ; over de gewetensvrijheid.

De tweede afdeeling (blz. 89-237) onderzoekt het doel en de noodzakelijkheid van het huwelijk, de wederzijdsche plichten en rechten der echtgenooten, der ouders en kinderen, der meesters en dienstboden.

In het tweede boek dezer afdeeling bespreekt de schrijver het eigendomsrecht en wederlegt op grondige wijze de dwalingen van het communisme en socialisme.

De derde afdeeling, verreweg de grootste (blz. 237-840), bevat twee Boeken, het eerste gewijd aan het Staatsrecht, het andere aan het Volkenrecht.

De titel laat reeds vermoeden dat hier vragen worden opgelost van het hoogste gewicht en uitnemend actueel belang, de bijzondere aandacht overwaardig van allen, welke zich met de hoofdproblemen van onze dagen bezig houden.

Het ontstaan van de maatschappij; het doel, het wezen, de oorsprong, de grenzen van het openbaar gezag; de bepaling van den drager van het gezag; de verschillende regeeringsvormen en staatsinrichtingen; de bevoegdheden en wederkeerige betrekkingen van de wetgevende en

rechterlijke macht, van het uitvoerend bewind; de verhouding van den Staat tot godsdienst en zedelijkheid, tot onderwijs en opvoeding der kinderen, zijn recht en plicht voor het stoffelijk welzijn en voor de leniging der maatschappelijke kwalen zorg te dragen.

Ziedaar zoo vele onderwerpen, behandeld met eene volledigheid, eene philosophische diepte en nauwkeurigheid waarvan men te vergeefs de weergâ zal zoeken. In het licht der beginselen der middeleeuwsche wijsbegeerte en der pauselijke Encyclieken, lost de geleerde schrijver de ingewikkelde vragen op, tevens rekening houdend met alle wetenschappelijke resultaten van den jongsten tijd.

In de bekende strijdvraag of de gezaghebber zijne macht onmiddellijk of middellijk door het volk van God ontvangt, verlaat de schrijver de oude leer der scholastieken, welke beweren dat, in alle omstandigheden, het gezag oorspronkelijk volgens Gods wil bij het volk berust, en door zijne toestemming aan koningen en vorsten wordt overgedragen. Hij bestrijdt niet de mogelijkheid, maar de algemeene philosophische geldigheid dezer theorie.

Zijne argumenten steunen *a*) op het beginsel door Suarez aangevoerd om deze theorie te bewijzen, *b*) op haar verband met de valsche verklaring van den oorsprong der burgerlijke samenleving.

In de volgende stelling zet hij zijn gevoelen uiteen : De redenen welke oorspronkelijk den drager van het openbaar gezag bepalen komen in het algemeen overeen met de redenen, die het maatschappelijk lichaam voortbrengen. Zij hangen steeds min of meer van de rechtstreeksche of zijdelingsche vrije medewerking der menschen af, niet altijd echter wordt hunne toestemming vereischt, want ten gevolge van de wording en geleidelijke ontwikkeling der maatschappij wordt niet zelden, zonder tusschenkomst van het volk, het gezag ingevoerd en bepaald. Met andere woorden : even als volgens de natuurwet uit de familie de maatschappij ontspruit, zoo gaat het gezag van het hoofd van het huisgezin van lieverlede over in het Staatsgezag.

Wie deze meer speculatieve dan practische vraag wenscht te doorgronden en zich eene wetenschappelijke overtuiging te verschaffen, vergelijke de verhandeling van P. Meyer met de stellingen omtrent hetzelfde onderwerp, in de hand- en leerboeken van de PP. Van der Aa, Lahousse, Castelein, welke de oude leer verdedigen.

Het laatste Boek van de derde afdeeling beschouwt in drie hoofdstukken het volkenrecht in het algemeen, het volkenrecht tijdens den oorlog en de oplossing van het sociaal internationaal vraagstuk. Wat het laatste betreft, toont de schrijver met afdoende bewijzen, dat de internationale maatschappij en bijgevolg de bestendige vrede tusschen de volken alleen mogelijk is door en in de katholieke Kerk.

Met volle overtuiging kunnen wij het werk van P. Meyer aanbevelen als uitmuntend en voortreffelijk niet minder door zijn rijken en degelijken inhoud, zijne vertrouwbare, alzijdig toegelichte leer, dan door zijne wetenschappelijke methode, zijn eenvoudige doorzichtige taal, zijn glasbelderen betoogtrant.

Om dit gunstig oordeel te bevestigen, nemen wij over wat P. Cathrein in de *Stimmen* van 22 Oct. 1900 schreef : « P. Meyer is de Nestor der katholieke Duitsche Moraalphilosophen, en de katholieke zedenkundige wijsbegeerte heeft hem veel te danken. Toen hij vóór 33 jaren met zijn geschrift *De grondbeginselen van de Zedelijkheid en het Recht* optrad, was eene katholieke Moraalphilosophie in Duitschland een nagenoeg onbekende zaak. Zelfs de trouw kerkelijk gezinde geleerden, zooals de zeer verdienstelijke professor Ferdinand Walter, loochenden het natuur-

recht en daarmede de rechtsphilosophie in eigenlijken zin, en brachten zoodoende, zonder het te vermoeden, de grondslagen der geheele zedenkundige wijsbegeerte, ja zelfs van het kanonieke recht en de moraaltheologie, aan 't wankelen.

Het bovengenoemde geschrift van P. Meyer en zijne opstellen in de *Stimmen aus Maria-Laach*, hebben in deze richting het ijs gebroken en den band van vereeniging hersteld met de bijna vergeten overlevering van het katholiek verleden. Bijna alle katholieke geleerden, die sedert op het veld der zedenkundige wijsbegeerte gearbeid hebben, zijn bij hem direct of indirect ter school geweest. »

Roermond. Dr. A. Dupont.

Les Industries à domicile en Belgique, Vol. III.

Wij hebben de twee eerste deelen dezer belangrijke uitgaaf van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid kortbondig besproken, in *D. W. en B.*, 1900, bl. 613 en 1901 bl. 93.

In het 3e deel krijgen wij van Ch. Génart *L'industrie cloutière en pays wallon* en van G. Beatse *l'industrie de la Ganterie.*

Het nagelsmeden met de hand is bijna uitgestorven. Het wordt nog gedaan in drie streken van ons land : in de Ardennen, te Bohan en omliggende gemeenten; in de koolstreek van Henegouwen, te Gosselin en Fontaine-l'Evêque; ten laatste in 't land van Herve, te Soumagne en Xhendelesse, maar 't is bijwerk. De nagelsmeden van de Ardennen gaan 's zomers in Frankrijk den oogst afdoen; die van Henegouw en Luik zijn schilders, kareelbakkers en bijzonder metsers.

In de Ardennen heeft deze nijverheid het meeste kans te blijven bestaan. 't Is winterwerk, en er is geen ander; terwijl in Henegouwen en Luik de nagelsmederij van de menigvuldige daar bestaande nijverheden, waar men werk kan vinden, zooveel heeft te lijden gehad als van de machinerij. Ten andere, in de Ardennen is men beter ingericht en meer gespecialiseerd, men maakt er enkel schoennagels.

De monografie van M. G. Beatse is belangrijker voor de Vlamingen, daar zij eene ten grooten deele Vlaamsche nijverheid behandelt.

In de handschoennijverheid moet men onderscheiden tusschen het snijden, dat meestal te Brussel gelocaliseerd is en er ongeveer 800 werklieden bezigt, in een streng syndicaat vereenigd en een tamelijk hoog loon verdienend, en het naaien der handschoenen dat aan ongeveer 3500 vrouwen werk geeft, meest in de omstreken van Ninove en van Oudenaarde. De Oost-Vlaamsche handschoennaaisters zijn bedreven in hun vak; zij naaien niet enkel de handschoenen te Brussel gesneden; jaarlijks worden hun voor verscheidene millioenen frank handschoenen uit Duitschland gezonden. Rondom Ninove en Oudenaarde verdringt het handschoenennaaien het kantwerk.

Even als het snijden der handschoenen is het naaien eene huisnijverheid. Het naaien wordt door tusschenpersonen ondernomen die dan het werk voortgeven, aan de naaisters een naaimachiene verschaffen en voor de deugdelijkheid van het werk instaan.

Het gemiddeld loon der naaisters is 1,00 tot 1,25 fr.

Deze twee monografiën zijn zeer klaar en belangwekkend geschreven.

E. Vl.

Gedichten van Godfried Hermans, uitgegeven bij J. Van Lantschoot te Dendermonde. — Voor eenige dagen vielen deze *Gedichten* die ik vroeger reeds met genoegen gelezen had, in mijne handen, en zie! daar rees een vermoeden in mij op, vermoeden dat bij nader

onderzoek gewettigd bleek, namelijk dat deze eerste pogingen van den jongen dichter die onder den deknaam van Godfried Hermans verscholen zit, in *D. W. en B.* tot heden toe niet waren besproken geworden. Ik denk nochtans dat het niet te laat is mijne oprechte meening aan het geëerd tijdschrift mede te deelen.

In Godfried Hermans rust en ontwaakt de kiem van een ware dichterziel. Zijne inbeelding schept indrukwekkende visioenen die hemelbreed over tijden en ruimten uitstrekken en waarin het hert van heel eene menschheid klopt. Zóó *Abel doodgevonden*, *Babel*, *Het einde* en andere stukken. De *Mis* en het *Vagevuur* zijn min wel opgevat, doch in voormelde stukken zijn korte grepen die onwedersprekelijk de hand van een dichter verraden.

Nochtans ik haast mij er bij te voegen dat nog menige nevel hem belet duidelijk zijn vizioen te doorschouwen; en bijzonderlijk dat zijn kunstvermogen nog ver is machtig genoeg te zijn den reuzenomvang ervan met al zijne tinten en lijnen in woord en rijm uit te beelden. 't Is enkel tusschen onzekere en onvoltrokken schetsen dat men de grootschheid van het oorbeeld vermoeden kan.

't Ware van zijnentwege voorzichtig geweest het uitgeven van deze pogingen te verschuiven, tot dat tijd en studie zijn halfvolwassen kind tot een deugdelijken boreling zouden gevormd hebben.

Het blijft toch waar dat wij van den dichter iets bijzonders mogen verwachten, indien hij met geduld zijne indrukken koesteren en bezorgen wil; zooveel te meer daar hij den waren roep van den dichter verstaat, en met eene hartstochtelijke liefde naar het volle bezit van de Eeuwige Schoonheid, die God is, verlangt en streeft. Heerlijke verzen met verrassende beelden en aangrijpend gevoel vertolken op menige bladzijde deze zuchten naar hooger leven. Dikwijls nochtans waar zijne ziel hare smachtende gevoelens wil lucht geven, mist zij den toon, en schreeuwt onrustige zangen die kwalijk met het zoete minnen van de mystieken overeenstemmen.

Ook kan ik zijne stelling over kunst niet aanveerden, als hij in de twee eerste verzen van den bundel zegt :

Mijn God, de kunst is 't *luide tieren*
der ziel, om laving voor haar dorst;

Maar ben ik het met hem eens in de twee verzen die onmiddellijk volgen :

de kunstenaar moet knielend *bidden*
met 't hoofd gebogen op de borst,

Dat Godfried Hermans verdere pogingen aanwende, zonder overhaasting, en — 't mag ook wel ter loops gezeid worden — dat hij beter dan in dit eerste werk de drukproeven nazie, en wij zullen nog heerlijk werk van hem verwachten.

S. D.

Leerboek der mechanica met vele opgeloste vraagstukken en opgaven door J. VAN DER BREGGEN, Civiel-Ingenieur. Leeraar M. O. te Winterswijk. Uitgever P. Noordhoff te Groningen. Prijs fr. 2,25.

Bovengemeld leerboek bevat eene grondige studie over werktuigkunde.

Het is onderverdeeld in 3 afdeelingen :

In de eerste afdeeling — linematica — wordt de leer der bewegingen uiteengezet;

De tweede afdeeling — statica — omvat de leer der krachten en de bepaling van de voorwaarden, waaraan een stelsel van krachten, die op een lichaam werken, moet voldoen, opdat het lichaam in evenwicht zij;

De derde afdeeling — dynamica — behandelt de leer der krachten in verband met de bewegingen, die daarvan het gevolg zijn. Zooals in het voorbericht aangekondigd wordt, heeft de schrijver alle grootheden in het centimeter-gram-seconde stelsel uitgedrukt en de klove tusschen theorie en praktijk verkleind door het opnemen van een groot getal opgeloste vraagstukken en opgaven. Onder dit laatste oogpunt, is het boek bijzonder verdienstelijk.

Voegen wij er bij dat het werk met orde opgesteld, en in klaren stijl geschreven is. Het mag ten warmste aanbevolen worden aan hen, die vooraf gaandelijk met de hoogere studiën over wiskunde kennis gemaakt hebben. FR. S.

Vlaanderens Grootheid rond 1300. Vlaanderens Heldenmoed in 1302 door J.-FR. PALLEMAERTS. Voordracht uitgesproken te Mechelen op den 29n Januari 1901. Uitgegeven ten voordeele van het Groeninger-Comiteit. Rousselare, Jules Demeester.

Zooals de titel het genoegzaam te kennen geeft is deze voordracht in twee'n gedeeld : de toestand van Vlaanderen in 't begin der 14e eeuw; de slag van 1302. Het doel van den schrijver is niet geweest nieuws aan den dag te brengen, hij wilde klaar voordragen en geestdrift wekken. Daarin is hij zeker gelukt.

In Memoriam Baron de Maere d'Aertrycke. Gent, A. Siffer, 1901.

Dit boek, opgedragen aan de leden van het XXVIste Nederlandsch Congres te Nijmegen, bevat, nevens een kort levensbericht en de aanspraken gehouden aan het graf, de voornaamste redevoeringen door wijlen baron de Maere uitgesproken bij Vlaamsche aangelegenheden.

« Door zijn afsterven, lezen we in het levensbericht, verdwijnt eene groote figuur, hoogstaande op het gebied der wetenschap en niet min verheven op dat der Vlaamsche beweging» . — Brugge-Zeehaven en de Nederlandsche Congressen zijn daar om dat te bewijzen.

De hoogere standen hebben allerlei plichten te vervullen tegenover de lagere; eene dier plichten, de meest verwaarloosde in ons Vlaanderen, is de taal des volks te kennen en te gebruiken, om bij middel van die taal op het volk een deeltje van hunne kennissen en beschaving te laten nederdauwen. Dat begreep baron de Maere, hij kende de taal van zijn volk en schroomde niet vooruit te komen om hare rechten te verdedigen.

Wij kunnen de redevoeringen in dit boek opgenomen hier niet ontleden, laten wij enkel drukken op eene gedachte, waar baron de Maere zoo dikwijls op terug kwam, namelijk de vervlaamsching van ons eigen huis. « Paleizen, Parlementen, Ministeriën, Stadhuizen, Gerechtshoven hebben wij veroverd en bezet, zegde hij den 21 Juni 1894 in de Koninklijke Vlaamsche Academie, het geheele Vlaamsche Land hoort ons toe : slechts eéne vesting, eén bolwerk, eén burg staat daar onaangeroerd voor ons en blijft ons tarten en daagt ons uit : het is ons eigen huis. » Hij meende dat het geschikste middel om die burg te veroveren was zuiver, vloeiend Nederlandsch te spreken. Dan alleen zouden de vrouwen aannemen dat het niet tegen den goeden toon strijdt Nederlandsch te bezigen.

In Memoriam J.-W. Brouwers, Pastoor te Bovenkerk door B. F. B. Gulpen, 1899, VII, 204 bl.

Onze lezers herinneren zich nog hoe men in Zuid- zoowel als in Noord-Nederland droevig getroffen werd bij het vernemen der schielijke dood van Pastoor Brouwers te Maastricht op 3 Maart 1893. Men heeft nu over een jaar een boekje ter nagedachtenis van den diepbetreurden pastoor van Bovenkerk (Nieuwer-Amstel) uitgegeven, hetwelk als een belangrijke bijdrage voor onze letterkundige geschiedenis mag aanzien worden.

Men heeft er niet enkel overgedrukt eenige dichtstukjes van den alomgekenden Brouwers, maar men vindt er ook de lijst zijner werken, het oordeel der pers bij zijn overlijden, maar het belangrijkste van dit gedenkschrift zijn wel de letterkundige schetsen van Bots, Melati van Java, J. Alberdingk Thijm, Vrancken, Raaymakers die pastoor Brouwers waardeeren als huisburger (hij werd geboren te Margraten in 1831), als mensch, als priester en als letterminner. Door deze schetsen bekomt de lezer een juist gedacht van de waarde van den man die door eenieder bemind, geacht en bewonderd werd. Hij was een strijder in den kristenen zin van het woord; hij streed voor God en voor den roem van zijn land. Hij was het die, misschien meer dan wie ook Vondel populair bij het Nederlandsche volk maakte. Als redenaar mag hij bij de grootste en invloedrijkste gerangschikt worden; men denke slechts aan zijne, ik zal maar zeggen, glansrijke en gevierde rede op het Congres van Mechelen in 1867. Groote werken heeft hij niet tot stand gebracht, alhoewel hij zeer goed in staat was zulks te doen; maar zijne bedrijvigheid was te veelzijdig om grondig een ontwerp te onderzoeken en er bij stil te staan. Maar door zijn strijden, meer nog door zijne talrijke redevoeringen en voordrachten zoowel bij ons als in zijn eigen land, heeft hij goeds gesticht. Brouwers was een zaaier van edele en vaderlandsche gedachten en zijn woord zal lang in het dankbare geheugen van ons volk voortleven. Brouwers was een sympathiek en hooggeschat man en zijn naam zal eene eereplaats in onze letterkunde behouden.

Adolf De Ceuleneer.

Katholieke kanselredenaars der Nederlanden door Dr. Ch. Caeymaecx, professor in het groot seminarie van Mechelen en diocesanen schoolopziener, 283 blz. gr.-8°. Rousselare, Jules De Meester.

Na de warme aanbeveling van Z. Eerw. Kard. Goossens en Kan. Muyldermans blijft ons niets over dan onze erkentelijke stem daarbij aan te sluiten. Het boek zij geestelijk en leek aanbevolen. Het kan, behalve voor den inhoud, ook den leeraar dienen, om op de bijzondere schrijfaard der achttiende en vroegere eeuw te wijzen en er soms tegen te waarschuwen. De uitgave is eene goede daad, die veel nut kan stichten ter kennis onzer letter- en beschavingsgeschiedenis.

A. T.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Vlaamsche Kunstbode, Augustus-September 1901.

Slot van Lod. Lievevrouw-Coopman's lyrisch drama *Clodwig en Clotildis*. — Verzen van Jan Boucherij en Bernard. — *Drank en laster*, stichtend verhaal van A. V. Bultynck. — Van Frans Gittens eenige bladzijden over *Peter Benoit* zaliger, vertaald uit de *Nouvelle Revue Internationale* te Parijs, met een schoon portret van Benoit op zijn sterfbed. Hierin aan te merken : de liefde van Benoit voor Mej. Pfotzer, de zangeres van *Chanson de Fortunio*, en Benoit's verhouding tot zijne vrouw : « zij was afgunstig op den bijval van den meester... En wanneer na den bijval van een zijner grootsche werken Benoit naar huis keerde, vergezeld soms van het heel orkest en van de koren die zijne palmen en zijne kronen droegen, dan vond hij de handschriften van de nieuwe werken die hij geschetst had, verscheurd, besmeurd, verbrand door haar die Mevrouw Benoit was... Er kwam geene echtscheiding. Na eene poging tot verzoening, die tot niets leidde, gingen de echtgenooten uiteen. » — Tamelijk uitgebreid verslag van het 26e Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Nijmegen.

Germania, Augustus 1901.

In *De vijanden der Germanen op het vasteland* waarschuwt de redactie de Vlamingen tegen « eene zekere voorliefde voor de Tsjechen ». Deze verbroederen met de Franschen en de Russen. « Het onbedekte doelwit van Slaven en Franschen is het Duitsche rijk in Europa te verpletteren; dat dan ook terstond de Nederduitschers in Nederland en België te gronde gaan, spreekt van zelf; zonder Duitschland zou België, zooals reeds zoo dikwijls vroeger, terstond door Frankrijk ingelijfd worden. Nu zit Boheme als een wig in Duitsch Midden-Europa en daarom streven alle Duitschvijandiggezinden er naar dit Boheme, dat heden voor 2/5 door Duitschers en voor 3/5 door Tsjechen bewoond wordt, zuiver Tsjechisch en Slavisch te maken. Wordt dit bereikt zoo hoopt men bij een naaste volkerenbotsing van Boheme uit, het Duitsche rijk in twee te snijden, zoodat de Slaven van uit Boheme en de Franschen van uit de Vogeezen ongeveer bij Frankfurt of Würzburg elkander de hand kunnen reiken. » — In denzelfden geest is het artikel van Dr Winterstein *Einiges über die Alldeutsche- und Marine-Ausstellung zu Kassel im Mai 1901*. Hij doet zijn beklag « dass viele Vlamen, in Unkenntnis der wahren Sachlage, gegen uns Deutsche im Reich und Oesterreich Partei nehmen, so bald unser Kampf gegen das *Slaventum*, wenigsten gegen Polen und Tschechen in Frage komt. »

Drie bemerkingen : 1. De Vlamingen strijden voor het behoud

hunner taal, daarom zijn ze natuurlijk geneigd voor die volken die eenen taalstrijd te strijden hebben; 2. De bestgezinde Vlamingen voor Duitschland, kunnen de wijze niet goedkeuren waarop Pruisen het Poolsch tracht te verdringen in de oostelijke provincien en het Deensch in Noord-Sleeswijck; 3. Wij, Katholieken, zien maar al te duidelijk dat het *germaniseeren* gepaard gaat met het protestantsch maken. *Los van Rome* is bij vele mannen de leuze in Polen even als in Bohemen. — Begin eener studie van L. Wilser over *Germaansche stijl en Duitsche kunst.*

— September 1901.

De redactie sluit zich aan bij het beroep gedaan door de gevolmachtigden van de Zuid-Afrikaansche Republiek en van den Oranje Vrijstaat aan den raad van beheer van het Permanente Hof van Arbitrage te 's Gravenhage. « Thans, zoo luidt het beroep, nu de oorlog bijna twee jaren heeft geduurd en het eind daarvan niet is te voorzien anders dan langs den weg dien de mogendheden nog zoo korten tijd geleden hebben erkend als het meest afdoende en tevens het meest billijke middel om internationale geschillen te beslissen — d. i. eene *scheidsrechterlijke uitspraak* — moet de wenschelijkheid van zoodanige vredelievende beëindiging voor beide partijen steeds meer worden erkend. » — Vervolg van L. Wilser's studie *Germaansche stijl* en *Duitsche kunst*, waarin de invloed der Arische volkstammen in Europa in 't licht wordt gesteld. — In dit nummer wordt ook verslag gegeven van de zittingen, den 30 en 31 Oogst ll. te Leipzig gehouden door het *Alduitsch Verbond.* Men zou er willen toekomen een tolverbond te stichten onder de middeneuropeesche landen en hoofdzakelijk tusschen Duitschland en Oostenrijk.

Vlaamsche Zanten. Augustus 1901.

Vorvolg van *De Germaansche Godenleer* en *Onze Volksgebruiken en ons Bijgeloof*, en van *De Hemellichamen in het Volksgeloof.* Vrouw Weyn deelt berijmde Volksgebedekens mee op St. Blasius, op de doornen Kroon en op Kerstdag.

Volkskunde, 14ᵉ jaarg., 1ᵉ-2ᵉ afl.

Nachtmerrie van Dr Jos. Schrijnen. « De ware vorm is *nachtmare*, *nachtmaar*, samengesteld uit *nacht* en *mare*, Middel-Ned. *mare*, Angel-Saks. *mara*, Oud-Hoogd. *mara*, met de beteekenis van *nachtspook*, *nachtbelemmering* en afkomstig van den wortel *mar*, die zoowel in ons *meren* « vastleggen, binden » als in *marren* « talmen, dralen » steekt. » — *De Sage van den hertog van Luxemburg*, door Dr M. Sabbe, naar aanleiding van het werk *Die Sage vom Herzog von Luxemburg*, van Dr Anton Kippenberg. — In *Naar aanleiding van Vampyrsagen* doet J. D. C. te recht opmerken : « Met het oog op de studie der letterkunde is het te betreuren dat de uitslagen der folkloristische wetenschap nog zoo zeer verstrooid liggen in tal van tijdschriften... Ware 't nog niet mogelijk een handboek samen te stellen waarin ten minste de meest voorkomende dingen zouden opgenomen worden en verklaard. » — A. De Cock deelt het liedje mee van de drie tambours. G. J. Boekenoogen in *Nederlandsche Sprookjes en Vertelsels* deelt mee *Van den ondeugenden jongen die in een ton gekuipt werd, Hou ik aan 'n koamer veel geld kwam* en *Janmainje uit wörtelkoar.*

Christene School, 1 October 1901.

Te lezen in dit nummer het artikel *De Volksonderwijzer en het Vlaamsch Hooggetijde* (1902), waarin R. Gesquiere uiteenzet wat de onderwijzers practisch doen kunnen in de lagere school voor het herdenken van den slag der Gulden Sporen.

De Taalstrijd is ten achter. Wij ontvingen eerst onlangs het nummer December 1900. Uit eene redevoering van prof. De Ceuleneer « *Over het onderwijs in de gemeentescholen der stad Gent* » wordt medegedeeld wat betrek heeft op het tweetalig stelsel. Prof. De Ceuleneer meent dat het onderwijs in de vreemde talen (in Vl.-België in 't Fransch) niet thuis behoort op de lagere school. Alleszins zou men daarmee zoo vroeg niet mogen beginnen als men nu doet. Hij zou willen dat het onderwijs der tweede taal slechts met het vierde of vijfde schooljaar zou aanvangen. « Men zou dan aan dit onderwijs een grooter getal uren kunnen besteden dan het nu het geval is, en de kinderen moeten aanmoedigen om het aanleeren van het Fransch in de avond- en zondagscholen voort te zetten. » Voorts wordt een stuk vertaald uit een opstel van M. A. Sluys, bestuurder van de Brusselsche Normaalschool, verschenen in de *Manuel général de l'instruction primaire*, van Parijs (nr 11, Nov. 1899). Daaruit knippen wij : « Verstandelijke ontwikkeling in het Vlaamsche land is niet mogelijk tenzij door middel van het Nederlandsch. De kinderen van de werklieden en veldarbeiders, die enkel gedurende eenige jaren en zeer ongeregeld naar de lagere school gaan kunnen er geen twee talen leeren. » — Gustaaf Segers deelt bijzonderheden mede aangaande den taalstrijd in Bohemen en Mähren.

Het Katholiek Onderwijs, Augustus-September 1901.
Te lezen in deze aflevering de rede van den Z. Eerw. Heer Corten, directeur van Rolden, te Venlo gehouden op den Limburgschen Katholiekendag den 24 Mei ll., alsmede het vervolg van de studie : *De opvoeding bij de oude Perzen.*

Jong Dietschland, 4e jaarg.
Zooals naar gewoonte steekt er veel goeds in deze aflevering, werk van jongeren die beloven. Van C. De Visschere een belangrijk artikel : *Grondvesting der Brusselsche Tooneelschool.* Schrijver is niet erg kwaad dat de Vlaamsche declamatieles niet meer op het programma staat van het Conservatorium te Brussel, sinds den dood van Emm. Hiel. « Volgens mij deed Gevaert eenvoudig wat de gezonde rede hem ingaf. » Er bestaat te Brussel eene vrije tooneelschool, waar jaarlijks, nu sedert 11 jaar, van 60 tot 90 leerlingen ingeschreven zijn. De Staat zou die school moeten aannemen, zegt De Visschere en de vroegere onderwijzers tot bestendige leeraars benoemen. — Voorts in dit nummer aan te merken *Hulde aan het genie der christene toonkunst* (Tinel). — *Een Jezuit-toondichter* (Pater Assenmacher), de schoone studie van J. De Cock over *De Genestet* en de beschouwingen van Am. Neckers *Over het Zinnebeeld.*

Tijdschrift van het Willems Fonds. Augustus 1901.
Gedachten over Vaderland en Vaderlandsliefde door Pol de Mont. — Van kapitein Van der Veur, *De vergrooting van het koninkrijk der Nederlanden door de droogmaking der Zuiderzee.* — *Over gezondheid en ziekte*, door Aug. Gittée. Schrijver loopt niet hoog op met de kennis der geneesheeren : « in vele gevallen is de geneeskunst geen *wis*kunst, maar *gis*kunst. » Laten wij de ziekten voorkomen, schrijft hij, door sport, beweging, versche lucht, water. Hij zou de gezondheidsleer op het programma der Athenea willen geschreven zien. — *De Denen in Noord-Sleeswijk*, eene belangrijke studie van Aug. De Vreught, voortgezet in het nummer van September. Na het verdrag van Gastein in 1865 werd Sleeswijk bij Pruisen ingelijfd. Het noorden van Sleeswijk was Deensch, en is het gebleven spijts alles wat nu sedert 35 jaar

beproefd werd door de Pruisische regeering om de taal en den landaard uit te roeien. « Van welke zijde men ook de zaak beschouwe, immer komt men tot hetzelfde besluit : het Deensch-nationale leven in Noord-Sleeswijk loopt nog geen gevaar ».

— September 1901.
De hanneknuit, schetske van Lod. Scheltjens. — *De nieuwe Heer*, schets van Omer Wattez, zoo wat te boven op, zou dieper moeten uitgewerkt zijn. — *Eene Nederlandsche kolonie in Duitschland*, namelijk bij Wittenberg; in de 12e eeuw wisten Albrecht De Beer en de aartsbisschop van Maagdenburg, Wichmann, Vlaamsche en Hollandsche kolonisten daarheen te lokken. « Hun Nederduitsch karakter hebben zij in sommige opzichten bewaard, ook in hunne taal. Ze zijn bedaard, ernstig, omzichtig en voor nieuwigheden niet licht toegankelijk. Ook in de kleederdrachten der beide seksen schijnt, althans in vroegeren tijd, het Hollandsch nog eenigszins door te schemeren... De geheele bevolking was van oudsher vroom, zeer bijbelsch en bijzonder nijver, waaruit nogmaals haar Nederduitsch karakter blijkt. Tevens was zij erg bijgeloovig en deden allerlei spookverhalen bij haar de ronde. Bij feesten gedraagt men zich deftig, ons Hollandsch! Ten slotte wijzen nog verschillende plaatsnamen op de Nederduitsche afkomst van de bevolking dezer streek, o. a. Niemeck (Nijmegen), Brügge (Brugge), Mägeln (Mecheleu) enz.; maar in hoofdzaak is zij nu natuurlijk Duitsch geworden. »

De Vlaamse School, 1-9.
1° Over Peter Benoit, met eene afbeelding van zijn geboortehuis, hebbende drie vensters en eene deur, een schuindak, een' schoorsteen, enz. Verder komen 4 portretten voor, o. a. een doodenmasker. De schrijver trekt eene lijn tusschen Benoit, Claus en Gezelle, als drie van diepe overtuiging. Hendrik de Marez sluit met een roerende afscheidsgroet. In nr 9 schetst Winkler-Prins den overledenen landschapschilder P. J. Mak in zijne « herinnerings-viezie », met twee plaatjes. Beoordeeld wordt *Hans Memling* van James Weale « dat de familie van de grote Brugse meester herkomstig zou wezen uit Memenlynck bij Alkmaar. »

Handelingen der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent. Deel IV, 1e afl.
Twee mededeelingen van J. Vuylsteke over *Het opschrift van het Gravenkasteel* te Gent. Fris deelt oorkonden mede betreffende den opstand van Gent tegen Philips den Goede (1450-53). Van denzelfden *Ware eene wederuitgave van het « Memorieboek der stad Ghent » wettig?* Het antwoord luidt « dat eene heruitgave van het *Memorieboek* eene nuttelooze geld- en tijdverspelling zou wezen ». Nog in deze aflevering van Fern. Donnet, *Les derniers fidèles de Maria Stuart*, waarvan een groot deel zich kwamen vestigen te Antwerpen in afwachting van betere tijden.

Durendal, Août 1901.
Eenige welgevoelde woorden ter gedachtenis van zaliger Jufvr. Euphrasine Beernaert. « Comme Rosa Bonheur, elle a les grâces de son sexe, sans en avoir la faiblesse. Elle aime et exprime la poésie des frondaisons, des eaux calmes, des beaux couchants, sans jamais tomber dans le sentimentalisme des Mme Deshouilières du paysage.
Les sites de notre pays qu'elle fut une des premières à révéler, et aussi une des plus ardentes à défendre... eurent toujours ses préférences. » — *Deux Chaînes* (conte d'aujourd'hui) door Georges Delannoy. — E. H.

P. Cuylits bespreekt het jongste boek van Huysmans, *Ste Lydwine de Schiedam*. « Ce livre n'aura pas la fortune de *Fioretti :* d'être à la fois le régal des délicats et l'eucologe des humbles. C'est un livre d'artiste pour les artistes... Chez les « intellectuels » d'où sort et pour qui écrit Huysmans, il n'est qu'une œuvre pareille qui puisse produire quelque fruit de conversion ou de perfection. — Nog te lezen in dit nummer, *La Céramique grecque au Musée du Cinquantenaire*, door Camille Gaspar en de vertaling van *Fioretti* door Arnold Goffin.

— Septembre 1901.
E. H. H. Moeller wijdt eenige geestdriftige bladzijden aan zaliger zuster Marie van het Heilig Hart, bekend om hare werken over de opvoeding der vrouw. — Van Jozef Janssens een belangrijk artikel : *Introduction à un cours d'histoire de la peinture*, voordracht gehouden in het Hooger onderricht voor vrouwen te Antwerpen. Spijtig dat de plaats ons niet toelaat deze hier te ontleden.

La Fédération artistique heeft zich in de nummers van Augustus en September vooral bezig gehouden met eene beschouwing van het Antwerpsch « salon ». Die beoordeeling van Edmond Louis is veelzijdig, rechtvaardig en vrij volledig. In dezelfde nummers, zoowel als in die van Juli, vinden wij theoretische studiën van de heeren Van Ryn als musicus, Baes als plastisch kunstenaar, die doorloopend onze opmerkzaamheid verdienen, geschreven met onpartijdigheid en vaste overtuiging.

Revue de l'art chrétien, 4e en 5e aflevering. Inhoud van nº 4. Eene studie op Perugino, van J. Helbig, zich knoopende aan Broussole's *Jeunesse du Peruger*. Men heeft tot heden toe slechts weinig zekers omtrent Perugino ontdekt; bijzonder is zijne jeugd onbekend. Verder zegt Broussole : « A l'époque de la Haute-Renaissance, quand la civilisation païenne eut pénétré très profondément dans tous les esprits, nulle part, comme à Florence, on ne sut l'accommoder aussi délicatement avec les exigences de la culture religieuse et chrétienne. Un parfum d'élégance y atténue, la senteur malsaine des plus évidentes turpitudes. » Bravo !

Na Vasari is er niet veel voor Perugino gedaan. Veel « conjectures et fictions », zegt Helbig terecht. Men geeft de afbeelding van Sta Maria Maddalena di Pazzi, eene groote kruisigingstryptiek. - Cloquet vervolgt zijne *Décoration architectonique* (in 4 en 5). — Van Sta Maria Antiqua te Rome wordt de muurschildering door Gerspach beschreven. — In aflev. 5, bl. 361, geeft James Weale eene beschrijving der « Kroning van O. L. V. », geschilderd door Albrecht Cornelis omtrent 1517 en verhaalt dan hoe Cornelis dit werk besteld kreeg door de gilde der vollers, van de kerk van St. Jacobus te Brugge. In 2 jaren moest het gereed zijn. Maar meester Cornelis voldeed niet aan de afspraak. Hij had het werk aan een anderen man opgedragen en werd veroordeeld. Hij had herhaaldelijk met de rechtbank te doen. Men kent van meester Cornelis geen andere schilderij. Zijne vrouw heette Ghezelle.

Op bl. 365, niet 265 (5) bespreekt John Bilson het aloude thema van den oorsprong der gotische bouwkunst : « De eerste spitsboogvensters in Engeland » (getrokken uit *Journal of the Royal Instituto of British Architects* VI, 289).

Lefèvre-Pontalis wil hebben dat alleen in Ile-de-France het eerste spitsboogvenster is ontdekt en dat Viollet-le-Duc gemist heeft.

De schrijver bestudeert de kerk van Durham en geeft zeer belangrijke technische en historische wenken. Overigens blijft de vraag, door wien en

waar de oudste spitsboog is gemetseld, nog steeds een *lis sub judice*. Het komt er ook weinig op aan! De Franschen denken gaarne aan Normandië en S. Denis, de Duitschers aan Frankischen oorsprong, de Engelschen aan hun eigen land. Het zij!

Revue sociale catholique, 1er Septembre 1901.
Slot van E. Vliebergh's monographie van de Raiffeisenkas van Rillaer. De economische en zedelijke invloed der kas is zeer treffend, alsmede dit feit dat het grootste getal uitleeningen toegestaan werden aan landbouwwerklieden : op 191 ontleeners waren er 81 landbouwwerklieden, 71 landbouwers en 32 personen die een ander beroep uitoefenen.

— Octobre 1901.
Belangrijk artikel van Arthur Verhaegen over de tuchtvoorschriften in de bijzonderste parlementen. Schrijver vat ze als volgt samen : « Le lecteur l'aura remarqué, les mesures disciplinaires sont les plus douces en Autriche et en Espagne.

Le Reichstag allemand a conféré au président, depuis quelques années, le droit d'exclure de la séance le membre qui trouble gravement l'ordre. Toutefois celui-ci peut en appeler au Reichstag qui se prononce sans débat sur la question... Outre le rappel à l'ordre et la réprimande, le peuple anglais accepte la présence d'un sergent d'armes dans l'enceinte législative, l'emprisonnement, la mise à l'amende, l'exclusion temporaire et même l'exclusion définitive des membres récalcitrants ou jugés indignes. Aux États-Unis, le droit d'exclusion ne peut être appliqué que du consentement des deux tiers des membres de la Chambre... En Italie de même qu'en France, c'est la chambre qui vote l'exclusion ou la censure du député qui a gravement contrevenu au règlement. Ce vote a lieu par assis et levé, sans discussion ni amendement. La Chambre peut ainsi être consultée par le président, même en cas de tumulte ».

Neerlandia, Augustus 1901.
Uit *Aankweeking van gezond nationaliteitsgevoel*, door Dr A. W. Van Geer, knippen wij : « Doch m. i. is *een* zaak bovenal noodig, namelijk onze Z.-Afrikaansche broeders te gemoet te komen in de spelling. Ik stel mij geen partij in de eischen der nieuw-spellers, doch dit staat bij mij vast na menig gesprek met Dr Mansvelt, den gewezen superintendent van het lager onderwijs in Transvaal, dat wij afstand moeten doen van het onderscheid in geslacht van zaaknamen (behalve het onzijdig geslacht) en dat wij de dubbele *ee* en *oo* en het onderscheid tusschen *ei* en *ij* moeten laten varen. Een Afrikaner kan onze taal goed leeren schrijven behalve op deze punten en rekent men hem dit als fouten aan, die een beschaafd man of vrouw niet mag maken, zoo gebruikt hij liever de Engelsche taal. Is dit nu van onzen kant zulk een groot offer? Of wordt het niet meer dan tijd dat ook wij breken met een gewoonte, waarvan het aanleeren alleen een m. i. niet te verdedigen aantal uren aan onze kinderen kost. » — Wij zouden wel willen weten wie, in dit nummer, de notice geschreven heeft over zaliger Hilda Ram. Schrijver beweert dat zij den vijfjaarlijkschen prijs verwierf met haar eerste *Klaverken*, van *Wonderland* schijnt hij niets te weten, van hare novellen en schetsen kent hij enkel *Slachtoffers voor Transvaal*, waarvan hij ook niet schijnt te weten dat het verscheen in *Dietsche Warande en Belfort* en daarna overgedrukt werd in *Flandria's Novellen Bibliotheek*. Op zijne beoordeeling ook is een en ander aan te merken.

— September 1901.
Uit een artikel *Grooter Holland* van J. Rasch, dat overigens veel

goeds bevat, knippen wij dit minder goede : « Wat moet de Nederlander die niet uitgeweken is doen als lid van 't Algemeen Nederlandsch Verbond en... wat moet hij niet doen?

Niet tijd verbeuzelen met spellingskwesties, *niet* ijveren voor *algeheele* taalzuiveringen, *niet* zijn handelsvrienden in het buitenland ontstemmen door ze een *Hollandschen* brief te schrijven, het is toch een beleefdheid iemand in zijn moedertaal aan te spreken even als het een beleefdheid is een vreemde met diens Volkslied te begroeten.

Niet een wetenschappelijk werk in het Hollandsch schrijven waardoor het door weinige buitenlanders, maar in een vreemde taal opdat het door veel buitenlanders gelezen wordt... »

De Katholieke Gids, September 1901.

Slot van het artikel *Het oordeel der nieuweren over Schaepman als dichter.* — Te lezen *De Tempelberg Moriah* naar Karl Schnabl, kapelaan in het Johannitenhospitaal te Jerusalem. — Vervolg van Hein De Jong's *In den maconnieken ban.*

— October 1901.

De schrijver van *Journalistiek* zou gaarne de journalistiek georganiseerd zien zooals het onderwijs en de rechtspraak georganiseerd zijn, met scholen en diplomas voor wie journalist worden wil. Een journalistieke doctorstitel zou als voorwaarde moeten gesteld worden voor het verrichten van persarbeid. En bemerk wel dat schrijver dit zou willen ingericht zien van staatswege! Voorts zou de Staat zedelijke waarborgen moeten eischen van de dagbladschrijvers.

Er wordt ons niet gezegd of de opstellers — niet doctors —, en of de directeurs die artikelen van niet doctors zouden ontvangen, met geldboete of gevang zouden gestraft worden!

Nederlandsche Spectator. Nr 31.

« Een woord van eerbied » voor Jan ten Brink's talent. Een bericht over Nyhoff's *Democratie* en Adam van Vianen's *Modelles Artificielles*, enz. (1650).

— Nos 32-40.

C. Hofstede de Groot schrijft in 32 een artikel over Gerrit Don en de schilders van zijnen tijd, ter gelegenheid van een daarover uitgegeven proefschrift van W. Martin. Ook is het de moeite waard op te teekenen dat de bekende Wolfgang onze aandacht trekt op eenige Zweedsche romans : Selma Lagerlöf, De Koninginne van Kungahälle, Ragschild, door Wilma Lindhé, enz. In 33 geeft Rouffaer een overzicht der *Kunst uit Nederlandsch Indië*. Joh Dyserink geeft in n° 34 en 35 bijzonderheden over Betje Wolff en hare drie zwagers en Van Nouhuys warmt in 34 Douwes Dekker nog eens op. Weismann komt nog eens op zijne gedachte over het restaureeren van monumenten terug, hij wil restauratie meer begrensd zien. In 36 komen berichten over het Taalcongres voor. In 37 komt *De Vlaamsche School* en het opstel over P. De Mak, den « gevoeligen natuurschilder », van Winkler. In 38 komt Dyserinck nog eens op Betje Wolffs *Zenuwplaag* terug. In 39 wijdt Antonio Pasquinelli, uit Rome, een belangrijk artikel aan het *Forum Romanum*. In 40 komt een vertaling voor uit *The Artist* bevattende eene merkwaardige vergelijking tusschen Baluschek, den menigmaal keurarmen teekenaar en Brandenburg, den gebrekkigen kolorist. Wat er verder in den Artist wordt gefilosofeerd moge dat tijdschrift zelf verantwoorden.

De Hollandsche Revue, 25 Juli. Het nummer opent (na « zomer » op steen geteekend door Veldheer) met *Het goed recht der vrijzinnige demokraten*, en eenig natuurwetenschappelijk nieuws, *De beweging der kerkelijke organisatie*, enz., alsmede een *Karakterschets van Neerland's grootste ijmker*, of bijenteler, met een aantal platen. Als « boek van de maand wordt Tolstoï's *Waar is uitkomst* besproken ». Indien er uitkomst is voor de maatschappij is het er eene die tot heden niet is aangewend : « dat men zich onttrekt aan den militairen dienst... » « Hiertoe moet ieder meewerken », zegt T. De vertaler is de heer Stokvis.

— 25 Augustus 1901.

De karakterschets is gewijd aan A. S. Talma, het nieuw gekozen kamerlid voor het distrikt Tietjerksteradeel, dat den socialistischen leider Troelstra bij de verkiezingen van Juni ll. heeft doen vallen. Als boek van de maand *De tuberculose als volksziekte en hoe zij kan worden bestreden*, door Dr S. A. Knopf.

— 25 September 1901.

De portretten van † Mac Kinley, President Roosevelt, † Dr. von Miquel, Constans, den door Frankrijk uit Constantinopel teruggeroepen gezant, Victorien Sardou, Jules Claretie en Taco de Beer. — Op het Taal- en letterkundig Congres te Nijmegen werd door Taco de Beer eene rede gehouden, *Wat willen de modernen*. Hier vinden wij een brokske uit den officieelen tekst daarvan, en nog al veel is daarop aan te merken van katholiek standpunt. — De karakterschets heeft het ditmaal over G. P. Rouffaer die in de *Encyclopedie van Nederlandsch Indie* het artikel schreef over de kunst in Indie en in 1900 en 1901 de Indische battikkunst, vooral die op Java, en het weven in Indie behandelde. — Boek van de maand : *Tragische levens*, door Jeanne Reyneke van Stuwe, die vergeleken wordt met Anna Lohman en Marie Marx-Koning. « Het werk van Anna Lohman en Marie Marx-Koning is tot kunst verwerkt *eigen* verdriet, en in de boeken van Jeanne Reyneke van Stuwe vinden we het lijden- en verdrietleven van uit haar verbeelding geschapen of van uit de maatschappij rond haar geobserveerde personen. » Van het boek wordt er gezegd : « Er is vooruitgang, zelfs groote vooruitgang », dit namelijk op haar eersten roman *Hartstocht*, die nochtans meer opzien baarde, minder om de kunst, dan wel om het ruw zinnelijke door eene vrouw beschreven.

Chronica over staatkunde en letteren, van Dr SCHAEPMAN. — 7 September 1901.

Bij de laatste herstemmingen in Nederland hebben, naar openlijk is verklaard, niet weinig katholieke kiezers hun stem gegeven aan den socialistischen candidaat tegenover zijn liberalen tegenstrever. Ziehier hoe Mgr Schaepman deze tactiek beoordeelt : « Een beginsel beheerscht voor mij alles. Het pauselijk woord : nulla conjunctio » is ook hier beslissend. Waarom? Hier is openhartigheid strenge plicht.

Alle uiterste partijen hebben een bedwelmende en onweerstaanbare aantrekkelijkheid. Hoe verder zij gaan, hoe verder zij meeslepen en hoe grooter haar sleepkracht wordt. Het absolute, het onvoorwaardelijk stellige, het : « Gij zult zijn als Goden », is voor den mensch de verleiding die de rede en het geweten, die de vrijheid doodt.

Nu is de sociaal-democratie niets wanneer zij niet is de partij van het absolute. Zegt men : de partij van de absolute belofte, ik neem de wijziging aan. Maar zij wijzigt niets aan de zaak. Geen enkele partij durft het absolute geluk beloven. Ook de liberale partij, al meent zij alles voor

den mensch te vermogen door den mensch, belooft geen paradijs. Alleen de sociaal-democratische. Vandaar haar Evangelie der ontevredenheid, vandaar haar : alles of niets.

Tegenover deze absolute belofte van volkomen aardsch geluk staat het Christendom met zijn verheven leer van : zonde, ellende, dood. De christene prediker kan op deze arme wereld voorspellen een zegepraal der gerechtigheid, die zegepraal is nooit volkomen. Steeds moet hij de strenge herinnering herhalen : « de armen hebt gij altijd bij U »; wegcijferen kon hij nooit deze drie : zonde, ellende, dood.

Maar nu heeft in deze arme wereld het zinnelijk geluk een groote aantrekkelijkheid, vooral voor hen bij wie de zinnelijke nood het grootste deel van het zinnelijk leven is. Het Christendom heeft tegen de sociaal-democratie een harden strijd te strijden, daar deze zijn volste en volstrekte tegenstelling is. Het kan en mag op straffe van logen dat zinnelijk geluk niet beloven, onvoorwaardelijk en ongemengd. Het moet met brekend harte zien dat de scharen zich laten verleiden door dien geluksdroom, zoo verbijsterend en zoo ledig toch.

En nu zou men om redenen van tactiek de christenen aansporen met den sociaal-democraat het krijgspad op te gaan? Het is toch gewaagd spel...

Ik word allerminst bezield door socialistenvrees, maar juist daarom wil ik open, harden strijd. « Nulla conjonctio ». Iedere toenadering onzerzijds is een naderen tot den afgrond. »

De Katholiek. Aug.-Sept.

Th. van Hoogstraten, P. C. Hooft (vervolg en slot), waarin getoond wordt hoe de classische Hooft toch eigenlijk den geest van het classische treurspel niet wist na te bootsen. Zijne treurspelen dragen slechts heidensche n a m e n. Moge ook Dorilla eene uitzondering zijn, met haar « fijn gevoel » om ongekunsteld haren minnaar op een afstand te houden. Floris V is in *Geeraart van Velsen* lang geene tragische persoonlijkheid; ook is het stuk geen treurspel. Ook voor het komische had Hooft geen talent, en *Baeto* staat nog lager dan *Geeraart van Velsen*, al is de hoofdpersoon ook weder eene navolging, namelijk de « pius Aeneas ». Doch, zegt de schrijver, « Dante heeft de ellende der ballingschap met forscher kracht geteekend dan Hooft in *Baeto* ». — Jan Kalf schrijft een artikel (I) *Over bouwkunst*. Hij meent dat er eene nieuwe architectuur in aantocht is, waarin de uiterlijke vormen eens gebouws niet beantwoorden aan de innerlijke samenstelling, zoo zelfs dat soms de bouwmethode de goede verlichting van eene ruimte belemmert, ofschoon Cuypers het beginsel herstelde dat de bouwkunst aan de wetten der logica is gebonden.

De Gids, September 1901.

Van de prinses met de blauwe haren, fantaisie van Louis Couperus. — *Over Multatuli's dienstjaren*, door C. Th. van Deventer. Officieele bescheeden, betreffende den dienst van Multatuli als Oost-Indische ambtenaar, werden verleden jaar uitgegeven door P. M. L. De Bruyn-Prince. Schrijver besluit « dat de officieele bescheeden beslist gunstig zijn voor de reputatie van Multatuli als Indisch ambtenaar ». — In *Ons vestingstelsel* verdedigt C. D. H. Schneider deze stelling dat « vereenvoudiging van ons (Nederlandsch) vestingstelling in het welbegrepen belang van het land zeer gewenscht moet worden geacht, vermits een meer geconcentreerd vestingstelsel aanzienlijke voordeelen voor de landdefensie zal opleveren ». — In *Hervormde Woorden* toont Stellwagen aan hoeveel woorden en uitdrukkingen de Nederlandsche taalschat te danken heeft

aan het katholicisme en het protestantisme. — *De Hollandsche taal en het onderwijs in Zuid-Afrika, van 1874 tot October 1899*, door N. Mansvelt. — *School en Spel*, door J. C. G. Grosé. Schrijver meent dat het spel op zijn Engelsch in de scholen niet genoeg gewaardeerd wordt. « Ordeoefeningen en gymnastiek staan... achter bij het Engelsche spel. Bij de eerste zijn de bewegingen strikt voorgeschreven en laten weinig speling voor individueele uiting; bij het laatste rust een zekere verantwoordelijkheid op elk speler, er hangt veel van zijn initiatief af; terwijl bovendien *alle* spieren geoefend worden *in de open lucht*. »

— October 1901.

Veel geschiedenis in dit Octobernummer : slot van Byvancks *Vaderlandsche Geschiedenisstudies. Dorus' droefheid.* — Weldra zullen de beide slotdeelen der « Brieven en Gedenkschriften » van C. K. Van Hogendorp in druk verschijnen. De uitgever van het werk, Graaf van Hogendorp, kleinzoon van den staatsman, heeft als inleiding daarvoor eene beschouwing gegeven van zijn grootvader, die hier medegedeeld wordt onder den titel : *Gysbrecht Karel van Hogendorp.* — Als vervolg hierop « *Uit de geheime Aanteekeningen* », van G. K. van Hogendorp, met inleiding en toelichtingen van Dr W. G. C. Byvanck. — Ook nog *Het Dagboek van Van Hardenbroek* door Dr H. T. Colenbrander. — Voorts nog in dit nummer : *Na den slag*, door Mr J. Limburg. « Waarom vraagt schrijver, stemden ditmaal op de candidaten van de kerkelijken, of — want dit is niet te vergeten — van de sociaal-democraten velen, die vroeger optrokken onder de vanen van het liberalisme? ... Die hoofdoorzaak is veeleer dat de voormalige liberale partij bij velen het vertrouwen heeft verloren door de houding, die zij ten aanzien van het kiesrecht heeft aangenomen. » Schrijver meent dat de scheiding in de Nederlandsche liberale partij (stichting van den vrijzinnig-democratischen bond) « zal in de toekomst heilzaam werken voor het politieke leven in Nederland ». Wat het nieuw ministerie betreft, de onderwijs-vraag is de eenigste, volgens schrijver, waaromheen de kerkelijke meerderheid zich als één eenheid weet te groepeeren. Eens die vraag opgelost « dan *moet* met rassche schreden het tijdstip naderen, waarop de kerkelijke coalitie haar ontbinding tegemoet gaat ». — Prof. C. Winkler bespreekt *Het hooger onderwijs in de geneeskunde in Nederland.* In deze laatste jaren werden meerdere leerstoelen in de geneeskunde door Duitsche geneesheeren vervuld, omdat gedurende een reeds vrij langen tijd het aantal Nederlanders, geschikt en bevoegd om een universitairen leerstoel in de geneeskunde te aanvaarden, niet voldoende was. Voor onze taal, voor onze zelfstandigheid en voor onze beteekenis als wetenschappelijke school is het geenszins onverschillig dat de artsenscholen in handen van vreemdelingen overgaan, meent schrijver.

Wat staat er te doen. « Het Hooger Onderwijs in geneeskunde is uit zijne voegen gerukt, toen het ondergeschikt werd gemaakt aan het leveren van practische artsen met volle bevoegdheid... Men staat voor den feitelijken toestand, dat wij hebben hier artsenijscholen die goed zijn voor de behoeften. Eene universitaire school heeft men niet. »

Schrijver zou willen dat men uit éene der thans bestaande artsenscholen eene Universitaire school make waartoe de toegang zou geopend worden door het eindexamen der hoogere burgerschool met een aanvullingsexamen in het Latijn of door het eindexamen B. van het gymnasium. « Voorts moet de toekomstige doctor medecinæ, chirurgiæ of obstetricæ artis candidaatsexamen in philosophie hebben gedaan, wil hij tot de engere medische universitaire studiën worden toegelaten. Dat kan in

5 halve jaren. Daarna komen 4 halve jaren voor studiën der anatomie, physiologie, histologie, algemeene pathologie en pathologische anatomie, die reeds vóor het candidaats-examen begint. Daarna weder vier halve jaren, voor studies in pathologische anatomie, hygiene en in die der verschillende klinieken. Na het doctoraal examen mogen de speciale doctoraten wederkeeren, die verkregen worden door het schrijven eener dissertatie en het verdedigen van stellingen. Het recht om speciale praktijk uit te oefenen (zich als specialist in een of ander vak te vestigen) valt uitsluitend aan hen ten deel, die den specialen doctorstitel hebben. » — Verzen van Helene Lapidoth-Swarth. In de letterkundige kroniek wordt het eerste deel van Potgieter's Brieven aan Ed. Busken Huet behandeld.

Noord en Zuid, n° 3-10.

Elk nummer biedt belangrijks voor wel voorbereide leeraren van het middelbaar onderwijs, gelijk dit vooral in Noord-Nederland bestaat. Doch ook menig artikel is voor Belgische leeraren, met minder voorbereiding, nuttig en verheffend. In 7 vinden wij b. v. eene uitmuntende studie over den dichter A. Bogaers, met afbeelding; verder, Van Worp, *De Windhandel op het tooneel*: « Ruim 60 printen en kaarten », tooneelstukken, enz. « die den windhandel tot onderwerp hebben, zijn reeds in 1720 verzameld », wel zonder groote waarde, doch nuttig als zedengeschiedenissen. Langendijk's *Windhandelaars* munt uit. In n^r 9 kan men met vrucht *Klassiek en Romantiek* van J. Prinsen J. L. lezen, waarin Breero « zoowel klassiek als romantiek » wordt geheeten. N^r 10 bevat eene afbrekende studie voor de (wat vergaarde) *Roos van Dakama*, door Kummer, een overzicht van tijdschriften, eene schets van J. ten Brink en menige practische les voor onderwijzers.

Van Onzen Tijd. — September 1901.

Th. Molkenboer bespreekt het boek van pater Nieuwbarn, *Leven en werken van Fra Angelico*, dat hij « een alleszins verblijdend teeken des tijds noemt ». Hij komt op tegen de heerschende meening van vele geestelijken voor wie, zegt hij, de Keulsche dom en Raphael's schilderijen de voornaamste monumenten uit de geheele kunstgeschiedenis zijn. « De Keulsche Dom is onder de kathedralen misschien de grootste, of een er van, maar zeker *niet* de fraaiste, zeker *niet* de meest origineele. Hij geeft *niet* de gothiek in haar hoogsten bloei, hij staat *niet* op den bodem waar de gothiek, de echte geboren werd.

De Notre-Dame van Parijs is majestueuzer, de kathedraal van Chartres is plechtiger, Rheims is veel rijker, Straatsburg heel wat mooier.

En Raphaël is geenszins de groote onder de Italiaansche schilders.

De dertiend'eeuwers waren oneindig pieuzer en dieper, de quattrocentesten gevoeliger, Botticelli is veel gracieuzer, Michel Angelo veel grootscher, Titiaan en vooral Veronese zijn veel schooner van kleur. »

Jong Holland.

Ons werden 2 nummers van dit tijdschrift toegezonden dat met Juli ll. zijn 2^en jaargang is begonnen. In het prospectus lezen we dat « voornamelijk zal zijn het streven van deze periodiek te worden het orgaan van Nederland's jonge kunstenaars, van alle jongeren, die, zoowel in Noord- als in Zuid-Nederland ernstig werken tot den bloei onzer kunst ».

Jong werk in deze twee nummers. In dat van Juli willen wij enkel aanstippen het artikeltje *Over Jan Toorop* van Just van Beerstraten dat eindigt met den volgenden zin : « Indien wij, Nederlanders, meer gevoel konden krijgen voor het decoratieve, voor de gracie der lijn, hoe zou dan

onze kunst oppermachtig worden! Ach, mocht ons volk eens in staat zijn een man voort te brengen, die de kleuren-kracht van een Rembrandt paarde aan de lijnengracie van een Toorop. » — Naar aanleiding van C. H. Costers *Een voortwoekerend kwaad op het gebied der toonkunst*, wordt door Joh. S. Brandts Buys fel opgekomen tegen « de verrotting in de beoordeeling op muziekaal gebied... Het cinisme waarmee journalisten die van muziek niet meer begrip hebben dan een schoenborstel, zich een oordeel aan te matigen wagen, is ondraaglijk ».

In de aflevering van 15 September een artikel van E. P. Raest over *Toekomst-litteratuur*. Schrijver, 't schijnt een volbloed socialist te zijn, die verloren heeft de moraal en de levensleer van deze burgersmaatschappij (een maatschappij van onrecht en gewelddadigheid, zoo hij zegt) voorspelt eene proletarische letterkunde. Wat die eigenlijk zijn zal hebben wij uit zijn artikel niet kunnen opmaken.

De Arbeid, 3e jaarg. afl. 11.

In *Wrakke* van T. H. Leonhard is 't leven in de groote ijzersmederij niet slecht geschetst. — Vervolg van L. Baekelman's *Marieken van Nijmegen*. Albert Rehm bespreekt breedvoerig in deze en de volgende aflevering *Il Fuoco* van G. d'Annunzio dat hij zeer hoog, te hoog meenen wij, schat. Hij bekent nochtans dat het in zedelijk opzicht niet al te pluis is. « Zeker, er zijn weinig boeken, toegankelijker voor zooveel kwaadwillige glimlachjes en achterrugsche zinspelingen als dit: het is een Heidelberger vat van den historien scandaleux, rijk als de mijnen van Golconda en ruim als de broek van Chassé; het is meer dan dat, het is een rijstebrijberg voor équivoquisten met een achterland vol glimmende sensueele likkebaardigheden... » Waar schrijver het heeft over d'Annunzio's stijl vindt hij gelegenheid om den stijl van Van Deyssel te bespreken. « Wat is en vooral wat was Van Deyssel? Ik geloof hem, kort en juist... te kunnen kenschetsen als bij uitmuntendheid de *parodoxist*, de uitbundige, maar dan... soms tot in de hoogste crisis, tot in het vormlooze. »

— Aflevering 12.

Slot van Vict. De Meyere's *Het bloedende hart van Daneelken* en van Baekelman's *Marieken van Nijmegen*. — Henri Borel's *De laatste Incarnatie* wordt door Fr. Hulleman fel afgebroken.

Vragen van den Dag. — September 1901.

In deze en de volgende aflevering *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van het ontstaan van groote kapitalen. De opkomst van het huis Rotschild*, naar een artikel van R. Ehrenberg in de *Deutsche Rundschau*. — Dr H. Blenck schetst *De opkomst van Rotterdam als wereldhaven*. De volgende getallen zijn leerrijk.

Toeneming van het scheepvaartverkeer 1889-1899:

Rotterdam	125,1 °/o	Havre	7,1 °/o
Antwerpen	68,9	Londen	16,4
Hamburg	61,5	Liverpool	12,1
Bremen	42,4	Cardiff	59
Amsterdam	29,4	Glasgow	27,2
Duinkerken	20,7	Hull	12,2

Van H. Tiesing een schets uit de oude Drentsche toestanden: *Over weven en spinnen op het platteland in vroeger tijd*. — P. J. Bruine Ploos van Amstel wil geen kwaad hooren van de *trusts*. De trusts, zoo luidt zijne thesis, zijn een zegen voor het land. Mocht het altijd waar zijn!

— October 1901.

Te lezen het artikel van Dr R. G. Rykens : *De ziekte en lijdensgeschiedenis van Heinrich Heine.* De dichter leed aan eene zenuwziekte. Hier en daar wordt wel eens beweerd dat hij, door zijne ongebonden levenswijze daarvan zelf de schuld was. « Hiermede, meent schrijver, doet men aan de nagedachtenis van Heine een groot onrecht. Want het is allerminst bewezen, dat de uitspattingen, waaraan Heine zich schuldig maakte, van eenigen invloed geweest zijn op het ontstaan van zijn ziekte; daarentegen is het niet onwaarschijnlijk, dat deze uitspattingen, gevoegd bij de menigvuldige gemoedsbewegingen, die den dichter gedurende zijn loopbaan doorstond, op het beloop der ziekte ongunstig hebben ingewerkt. » « Nergens, in de litteratuur, zoo luidt het slot van 't artikel, is een tweede voorbeeld te vinden van zulk een arbeidskracht onder zulke kwalen ».—A. J. Servaas van Rooyen, onderzoekt wat Maerlant's houding was, volgens zijn Wapene-Martyn, tegenover de *Vragen van den Dag*, van zijn tijd. Hij besluit dat de som zijner redeneeringen in vele opzichten nu nog gangbaar is « al moet ons de verzuchting van het hart, dat helaas een zestal eeuwen nog zoo weinig verandering heeft gebracht. » — Nog in dit nummer *William Mac Kinley en zijne staatkundige loopbaan.* « Niet door beeldspraak, noch door anecdoten, evenmin door zijne tegenstanders af te breken trachtte hij invloed uit te oefenen, maar vooral door het begripsvermogen zijner hoorders te vatten en zich daarnaar te accomodeeren, wist hij een weinig ontwikkeld publiek te overtuigen... Gedurende den verkiezingsstrijd van 1894 reisde hij o. a. rond door 18 staten der Unie en hield gedurende 8 weken 367 redevoeringen, d. i. gemiddeld 7 per dag, welke van 10 minuten tot een uur lang duurden. Eens heeft hij in een eetmaal 17 speechs gehouden... Zijn politiek beleid was zeker niet ongelukkig, en onder zijn bestuur ging de Republiek vooruit. Doch een politiek leider, een zelfstandig heerschend staatsman was hij niet. Hij dreef meer op de partijen dan dat hij zelf stuurde ».

Ons Tijdschrift, 1901, nr VII.

Een zeer waardeerend artikel over wijlen prof. Dr B. Spruyt, door N. Mansvelt.

— Nr VIII.

Ter gedachtenis van zaliger Mevrouw Kruger, met een schoon portret. Door onze bladen gingen vele historiekens over *Tante Sanna* om haar eenvoudige levenswijze te doen uitschijnen. Eenvoudig was ze, maar we vernemen hier dat die anecdoten toch wel ten grooten deele verzonnen zijn. « Rechte Boeren betitelden haar met den naam van ou-juffrouw Kruger en zij dachten er niet aan haar zoo gemeenzaam toe te spreken (Tante Sanna) evenmin als zij tot den Staatspresident « Oom Paul » zouden zeggen. Trouwens van de vreemdelingen, die haar nu beschrijven, zullen maar weinigen haar gesproken hebben... »

Das litterarische Echo, September 1901, nr 23.

Kurt Walter Goldschmidt behandelt de bijzonderste moderne schrijvers van Schlesien : Gerhart Hauptmann en diens broeder Carl, Conrad Alberti, Felix Dahn, Otto Julius Bierbaum en Ernst von Wolzogen. — In dit nummer nog een zeer waardeerend artikel over *Wilhelm Raabe* door Albert Warneke.

— Nr 24.

Poritzky stelt vast dat tot hiertoe in de letterkunde zoo weinig aan kinderpsychologie werd gedaan. Boeken voor kinderen bestaan er wel,

over kinderen bijna niet. De reden hiervan, meent schrijver, is in de letterkunde dezelfde als voor de schilderkunst : « Es ist eben bedeutend leichter, einen scharf ausgeprägten Charakter mit markanten Gesichtslinien in Wort und Bild festzuhalten, als ein Wesen das noch aller typischen Konturen bar ist ». Sedert eenige jaren is er toch beternis op dat gebied.— Slot van Goldtschmidt's studie over Schlesische schrijvers. Worden behandeld : Elsbeth Meyer-Förster, Felix Holländer, Herman Stehr enz. Van Philo vom Walde (een duiknaam voor Johannes Reinelt), katholieke leeraar te Neisze en Schlesische dialektdichter, wordt veel goed gezegd. « Eine sympathische Erscheinung wie man sie selten findet ». In een artikel over de jongere Turksche letterkunde zegt Dr. Schröder dat het letterkundig leven onder de asch gloeit. Men is verveerd van de censuur. De Turksche geletterde jeugd leest veel Fransche boeken. Duitsche zijn bijna onbekend.

— October 1901.
Wo stehen wir, van Otto Julius Bierbaum. De theater staat in Duitschland voor 't oogenblik op den voorgrond, alhoewel er zeer weinig eigenlijke dramatische elementen zijn. Men ziet nu « bonte theaters », *Ueberbrettin* tot stand komen waar lyriek voorgedragen wordt. Is er geen gevaar dat dichters die voor zoo'n theater schrijven geneigd zijn tengeltangelarij te leveren? Schrijver meent het niet; maar in dit zelfde nummer wordt een artikel overgenomen van de *Kölnische Zeitung* waarin die vraag met ja beantwoord wordt. « Ein Sieg also des Tengeltangels, nicht der Litteratur ».

Zeitschrift für christliche kunst 5-7. — In de eerste plaats noemen wij eene groote studie van G. Hager, te Munchen, die zich over vier afleveringen uitstrekt : *Zur Geschichte der abendländischen Kloster-anlage*, met zeven afbeeldingen. De schrijver verdeelt zijn werk in : 1. De tijd van H. Benedictus tot aan het einde der « gotische periode. » 2. De eeuwen van « Renaissance » en « Barok ». Hij neemt aan dat Benedictus († 543) het klooster op Monte Cassino celachtig (*claustral*) ingericht heeft en wijst aan hoe practisch de verdere inrichting was. Hierop volgt St. Gallen om 820, ten derde Fontanella (bl. 141, vlgg.), ten vierde de Cluniacenser-kloosters (waarvan men de bouwregelen kan bestudeeren in de *Monum. Germ. histor.*, *Scriptores* XI, bl. 516. Op bl. 170 van het tijdschrift komt een platte grond voor, geheel verscheiden van vroeger bekend gemaakte afbeeldingen. Hirsau en Albirsbach volgen. Ten slotte treft men eene beschouwing over de Mariakapellen ; hoe deze in de Cluniacenser-kloosters in den regel hare vaste plaats hadden aan de oostzijde van het kloosterpand, enz.

Verder vindt men in deze afleveringen nog eene verhandeling van Honsel over gotische vormen in de goudsmeêkunst (b. v. van het hoogwaardig), met een aantal schetsen, op bl. 130, een vervolg van Zwitsersche glasschildering (zie d. XII, 301-318), bijdragen van Schnütgen over moderne kunstwerken (Jutfaas, kapel te Keulen). In 6 komt voor : Altniederländisches Gemälde, voorstellende verschillende voorvallen betrekkelijk St. Augustinus, geschreven door Schnütgen met een 4° blad afbeelding, naar geheel nieuwen lichtdruk. De schilderij is een tryptiek zonder luiken.

Benozzo Gozzoli, de beroemde navolger van Fiesole, heeft in de kerk van S. Augustinus te Gimignano 17 tafereelen geschilderd uit het leven der kerkvaders. Doch het hier afgebeelde komt daaronder geenszins voor. Dit werk bevindt zich te Keulen in eene bijzondere verzameling,

waar het voor ongeveer een jaar uit Parijs heenkwam. De tooneelen zijn gekozen uit het midden des levens van den heiligen bisschop. De velerlei versierselen duiden op oud-Vlaamschen invloed. In dezelfde aflevering 6 schetst Joseph Braun S. J. de *Symbolik* der liturgische kleuren : alweder geen onnuttig werk tegenover de onkunde die in dit vak bestaat. In afl. 7 (bl. 205) begint Heinr. Bergner eene studie over *Versterkte kerken*, dus eene bijdrage tot de krijgsgeschiedenis. Dit vak is voorzeker nieuw, de oudheidkundigen weten er weinig van. B. begint met eene kerk te Nylarsker op Bornkolm.

Stimmen aus Maria Laach, 7 en 8. — St. Beissel handelt over *Christliche Denkmalspflege*. Hier bestrijdt de schrijver te recht de gebrekkige herstellingswerken en overdreven zucht naar eenheid van stijl, waartegen zelfs een kunstenaar als de bouwmeester Schmidt in de *Stephanskirche* ijverde. Daarom : geene archeologie *à tout prix*. — *Ein Kantianer und sein Christentum* van V. Cathrein, herinnert aan het onderscheid hoe voor honderd jaar Kant zich aan eene koninklijke uitspraak onderwierp en thans als eene soort van orakel wordt voorgesteld. Kneller vervolgt *Ampère*, Wasmann behandelt de Biologie en Dunin-Borkowski begint eene studie : *Ein anarchistischer Fürst* (naar Fürst P. Krapotkin, *Memoiren eines Revolutionärs*). — In nummer 8 schrijft Meschler *Der Heiland im Umgang mit den Menschen*. Wasmann handelt over moderne Morphologie, Lehmkuhl over de *Moraltheologie* en de *Kritik ihrer Methode*. Dunin vervolgt bovengenoemde studie.

Etudes des Pères de la compagnie de Jésus. 5 Oogst 1901. I. *Le concordat est-il respecté?* 1. De grondbeginselen van het concordaat, door P. Hippoliet Prélot. — II. *La dialectique de Mr Blondel*. Onder dezen titel, overschouwt P. Xaveer Moisant het werk *L'Action* van Blondel, waar deze zijne wijsgeerige stellingen uiteenzet over het begronden der waarheid, en speurt de bronnen op, waarvan Blondel zijne opvattingen waarschijnlijk afgeleid heeft. — Blondel behoort te huis in de school der « *moraal-dogmatisten* » of, voor zooveel dit stelsel tot maatstaf dient bij het bewijzen van den waren godsdienst, in de school der « *nieuwe-apologeten* ».

Volgens Blondel moet niet onze dadigheid geschat en geregeld worden naar algemeene grondbeginselen en sluitbewijzen, doch deze hoeven geput en getoetst te worden aan de feitelijke neigingen of bedrijvigheid van ons willen. De slotsom onzer plichten en onzer bestemming wordt ons, bij den eersten blik, klaar uit de dagelijksche doening van ons leven, zoo uit onze « slechte » als onze « goede » werken. De invloed van Secrétan, Pillon, Renouvier, en anderen is hier zeker niet vreemd. — Met Pascal, Malebranche en Gratry meent Blondel dat wij in onze natuur zelve de roeping lezen tot het bovennatuurlijk leven; hij is ook met het Ontologisme verwant. — De « daden » van onzen wil dienen als uitgangspunt van al wat wij weten — zelfs al onze vermogens, de voorwerpen waar deze vermogens op inwerken, onze zelfstandigheid zelve zijn één en 't zelfde met ons « doen » « nous ne sommes, nous ne connaissons, nous ne vivons que *sub specie actionis* », en elke uiting van onze wilskracht beinvloedt het heelal. (Vermenging van enkele grepen gedaan uit Leibniz, Kant, Hegel, Schoppenhauer, enz). Zulkdanige gevaarlijke aanknoopingen met het « subjectivisme en monisme » der Kantische scholen verdringen in Frankrijk al te veel, bij de Katholieken, de echte christene wijsbegeerte. — III. *L'Ecole et la Vie*, door P. Wilfrid Tampé. Verdediging van de bekwaamheid der

« humanioraopvoeding » om, beter dan het professionneelstelsel, mannen te vormen vatbaar voor doelmatige beroepsopleiding. Daarbij de « humaniora » schenkt die rijke afwisseling van kunstgenieten na de beslommeringen der vakbedrijvigheid zoo gunstig, slijpt de karakters tot eene grooter fijnheid welke bij het maatschappelijk leven dikwijls te stade komt en ontwikkelt de geschiktheid tot klimmende bedieningen. — IV. *Le Trésor de Foulon et le Juif Zacharias*, d'après des documents inédits, door H. Villetard, priester, en P. Hendrik Chérot. — V. *La grande promesse du Sacré-Cœur*, door P. Xaveer Marie Le Bachelet. — VI. *La fin du monde et ses signes avant-coureurs*, à propos de quelques ouvrages récents, door P. Jean Moury. — VII. *Ste Lydwine de Huysmans*, door P. Jean Noury. Huysmans, zegt de beoordeelaar, heeft zich niet ontdaan van het ruw realisme dat ligt over de bladz. van « *Là-bas* », hetgeen eenigszins stootend kan voorkomen bij het schetsen van heiligenlevens; doch hem kan de verdienste niet geloochend worden de stellingen der godsdienstige waarheid niet te buiten gegaan te zijn. De taal van het boek is onbevallig om de verouderde kenmerken die zij draagt, en om de veelvuldige inmenging van Latijnsche woorden en wendingen. — VIII. *Instructions aux supérieurs des ordres religieux*. Over de voorwaarden, mits dewelke de niet officieel erkende kloostergemeenten de noodige wettiging mogen vragen, door de nieuwe wet voorgeschreven.

— 20n van Oogstmand.

I. *Le concordat est-il observé?* (Vervolg). 2. Miskenning der hoofdbepalingen, door P. Hippoliet Prélot. — II. *La suggestion en pédagogie et en thérapeutique* (studie begonnen in het nr van 5 Juli 1901) door P. Lucien Roure. 1. Van oudsher is het ingeven van het gedacht eens anderen als opvoedingsmiddel gebruikt — het toepassen echter der suggestie, met behulp van slaapverwekken, is eene nieuwheid. Er zijn proeven aan te stippen, die het goed gevolg hadden op deze wijze den wil te versterken, doch de voorzichtigheid raadt aan het hypnotisme maar in te roepen als de andere overtuigingsmiddelen schipbreuk hebben geleden.

2. Het benuttigen der ingevingen, onder kunstmatigen slaap, laat gunstige gevolgen bij zinneloozen, ofschoon bij deze allerminst, bij drankdollen, bij lijders door een « idée-fixe » bezeten, en in 't algemeen bij alle zenuwzieken. Op organische kneuzingen of stoornissen kan de suggestie onrechtstreeks inwerken. Over 't algemeen nochtans mag het hypnotisme niet zonder strenge voorzichtigheid aangewend worden. Enkele zinsneden zijn er tusschen gevoegd over de handelingen van Mesmer en Puységur, en over de godsdienstig-geneeskundige sekte van Mrs Baker Eddy. — III. *Grandeur et décandence d'une institution*. P. Jozef Burnichon overschouwt bij vogelvlucht de geschiedenis van het vallende St. Barbaragesticht van Parijs, waar reeds St. Ignatius en zijne 4 medestichters van de societeit Jesu ter schole gingen, en dat in zich het kort begrip sluit van al de veranderingen welke het onderwijs sedert de 15e eeuw beleefd heeft. Bij het einde drukt de schrijver op de stelling dat de kloostergemeenten beter gewapend zijn dan enkelingen om scholen in leven te houden, zooals de val van St. Barbara het uitwijst. — IV. *Episode d'une confiscation de biens congréganistes (1762). Les manuscrits des Jésuites de Paris*, door P. Jos. Brucker. — V. *Chronique des Missions (Amérique)*, door B. Paul Didon. — VI. *Catéchisme de Léon XIII*. P. A. Flamérion bespreekt het werk van G. Cerceau S. J., dat den opgegeven titel draagt. — VII. *Marie Jharou*. Un petit poète romantique inconnu, door P. Henri Chérot.

— 5 September 1901.

I. *Les derniers jours d'un condamné.* Gepeperde afscheidsgroet door Jos. de Burnichon S. J. aan de goddelooze wetgevers, die de kloostergemeenten van Frankrijk zoo schandig uitdrijven of ontbinden. De machtiging vragen, zal voor velen overbodig zijn « Il y a des victimes, marquées d'avance pour le sacrifice, « Et s'il n'en est qu'un seul, nous serons celui-là! ». Schrijver brengt nog eens aan het klare de nietigheid, de tegenstrijdigheden, de valschheid, de onwettigheden van de bewijzen welke de vaders dier dwangwet hebben uitgepluisd om hun kind door de natie te doen aannemen. Deze wet druischt in tegen goddelijk en natuurlijk recht, tegen de grondwet, tegen de republikeinsche grondstellingen. — II. *Le divorce de Napoléon.* Lettre inédite du cardinal Pesch, door P. Paul Dudon. — III. *Revue littéraire*, door P. Brémond. Een woord over Eugeen Gilbert als kunstrechter — over « le St. Beuve inconnu » en « Genèse d'un roman de Balzac » van Spoelberch de Lovenjoul — over Michel Salomon's « art et littérature » — « Le Cœur innombrable » gedichten van de gravin de Noailles — « Sang de France » van Georges Gourdon en « Pensées de Marc-Aurèle » nieuwe vertaling met voorrede door G. Michaut. — IV. *L'astronomie chez les Grecs*, door P. J. de Joannès. — V. *Un « document » assassin faussement attribué au P. le Tellier*, behandeld door Jos. Brucker. — VI. *Une thèse sur Bourdaloue*, door P. Hendrik Chérot. — VII. *Lettre de son Em. le cardinal Gotti.* — VIII. *Règlement administratif sur la loi contre les congrégations.*

— 20n September 1901.

I. *Balzac*, door P. Georges Longhaye. Na een woord over den realistischen Roman, levensschets van Balzac naar dezes eigene aanteekeningen — zijn werk « La Comédie humaine » in zijne opvatting, uitvoering en invloed. Waar is Balzac op uitgekomen? Op te zijn « un catholique antichrétien, un monarchiste révolutionnaire, un moraliste immoral, par la crudité des peintures, par l'apothéose de la force quelconque, par l'impression pessimiste du tableau ». — II. *La Réforme scolaire en Prusse*, door Paul Bernard. Valschelijk beweren sommigen in Frankrijk dat Pruisen het humanioraonderwijs, met Latijn en Grieksch als hoofdvakken, onder den voet hebbe gehaald. Noch de strijd door de partijgangers van de « Realschulen » sedert 70 gevoerd, noch de hulp van Willem II, noch de drang van sommige onderwijscongressen der laatste jaren hebben aan de classieke opvoeding het recht kunnen ontrooven, alleen de poorten der hoogescholen te ontsluiten — II. *Les griefs contre les Jésuites anciens et modernes*, door P. Jos. Bunichon. — IV. *Le roman d'un collégien.* Namelijk « La souricière » par Louis Dimier, door P. Henri Brémond besproken. — V. *A propos de Malebranche.* Een woord over « Malebranche » door Henri Joly, uit de verzameling « Les grands philosophes ». P. Moisant. — VI. *Le Socialisme et le Travail*, door P. J. De Bricourt. Een bewijs te meer dat de staathuishoudkunde van het Collectivisme, in zake van arbeiduitloving en vergelding op maatschappelijken ondergang moet uitloopen. De optimische schim van onbepaald lichamelijk genieten, welke de altijddurende vooruitgang « *eens* » zal belijvigen, is een spotklein tegenwicht. De hoop op « glorie » voor de werklieden, welke zich nu zouden slachtofferen, gaat even gemakkelijk in rook op. — VII. « *La Parole du Pape* » *concernant la question fatale de la demande d'autorisation.* Aankondiging eener brochure wier eindbesluit op het volgende neerkomen zal: « Le Pape, qui est le chef de l'Eglise, condamne et flétrit la loi; ... il

n'ordonne, ni ne conseille de s'y soumettre; il n'invite pas à le faire. Néanmoins, à ceux qui, à leurs risques et périls, croient pouvoir quand-même solliciter l'autorisation, le souverain Pontife, par un acte de tolérance, condescend à permettre une démarche de soumission envers une législation, qu'il *réprouve* ».

Rivista internazionale de Scienze sociale. Rome, Juli.

G. Toniolo geeft een merkenswoerdig artikel over : *provvedimenti sociali popolari*, studi storici e critteri direttivi a proposito della odierne agitozioni sociali in Italia.

Een algemeene zucht naar hervorming zweeft over de maatschappij. De oude liberale droombeelden terzijde gelaten, staan wij voor verschillende plannen : dat der Duitsche politieke sociale school, door het Kongres van 1872 te Eisenach ontworpen; dat van het kollektivistisch socialisme of der Sociale democratie, bijzonder na 't Kongres van Halberstadt (1892) vooruitgezet, en ook de richting door Bernstein daaraan gegeven (1897); dat der kristelijke katholieke school, zoogenoemd na den wereldbrief Rerum novarum (1891) en thans algemeen na de Encykliek (1901) graves de communi, kristene demokratie geheeten. De volledige genezing der huidige sociale krisis, die de maatschappij met kronieke ziekten plaagt, is eene moeilijke en daarom ook langdurige taak; aan wie den toestand klaar wil nasporen komen nakende gevaren voor die eene onmiddellijke, ja heldhaftige toewijding vragen ter voorkoming. Van daar, dat alhoewel van verschillende, ja tegenstrijdige uitgangspunten vertrokken, overal herkenningsprogramma's ontstonden en konkrete middelen worden aangewend op democratisch gebied.

Die strekking heeft haren oorsprong in een maatschappelijk feit dat al de ziekelijke kenteekens doet uitkomen van onzen tijd : het proletariaat d. i. de groote massa der werkende klassen, die noch rechtstreeks noch onrechtsreeks aan den onroerenden eigendom gehecht, geene zekerheid van bestaan hebben voor de toekomst. Zij vormen eene vlottende woeste menigte, die gedurig bedreigd is in werkeloosheid te vallen, en in een onrechtveerdig pauperism te leven, zonder hoop voor velen er terug uit op te staan.

Dit proletariaat is door verschillende karaktertrekken gekenschetst : het is een *natuurlijk gevolg* eener nutzoekersmaatschappij zonder recht noch liefde; het is *antisociaal*, door de tegenstrijdigheid zijner belangen en gevoelens met die der andere klassen en der maatschappelijke orde, tegenstrijdigheid nog aangehitst door zedeloosheid en ongeloof; het is *algemeen*, door zijne uitbreidingspropaganda in de geheele wereld. Dit proletariaat is afstammeling van het kapitalism; het volgt dezes wederwaardigheden als twee zijden van het zelfde vraagstuk. En door kapitalism verstaan wij hier het ophoopen der kapitalen in de hoogere klassen; het bederven voor de maatschappelijke functie van het kapitaal zelve, dat alhoewel van natuur wettig, noodig en voordeelig, op onevenredige wijze zich uitbreidde, altijd ten nadeele der werklieden.

Vandaar het verval dier klas. Een sociaal demokratisch programma moet zich met haar bezig houden. Om der werklieden weerdigheid, welzijn en onafhankelijkheid te verzekeren, moet het bijzonder drij doelen beoogen :

1° het herzien van het werkkontrakt met de betrekkingen tusschen ondernemers en werklieden.

2° de oprichting van beroepsvereenigingen onder de werklieden.

3° het bekomen eener sociale werkwetgeving.

I nuovi orizonti del diritto civile, door G. Molteni.

Voor sommigen, slaven der overleveringen, zijn de principen van het burgerlijk gezag heilig en onschendbaar. Doch na al de hervormingen in de wetenschap teweeg gebracht ware het ook wenschelijk hier eenige veranderingen te doen om aan de opkomende sociologie een vastere methode te geven en het recht te doen nut trekken uit de immer aangroeiende nuttige en belangrijke opmerkingen dezer nieuwe wetenschap.

La Lectura. Madrid. Augustus.

La Question de Marruecos door een afgevaardigde der Cortes (het vraagstuk van den Maroc) : belangrijk artikel ingezien den tegenwoordigen toestand der Afrikaansche politiek en de ligging van Spanje geheel nabij dit land. Het bevat ook eenige lezensweerdige bemerkingen over den toestand van het volk : het land is rijk en vruchtbaar, doch de bijzondere eigendom bestaat er niet of heel weinig ten minste : het land hoort onverdeeld toe aan de volksstammen en kalifs, die het doen bebouwen. Het gevolg daarvan is dat de opbrengst dan ook klein is.

Lo pasado door Jacinte Picon : novelle.

El problema de las ordenes religiosas en España : el incremento de ellas; su candicion juridica, door M. Cerdino.

Van den eersten oogenblik van hun bestaan dat tot de vroegste tijden der Kerk opklimt, leefden de kloosterorden in innige overeenkomst met de geschiedenis en de benoodigheden van hunnen tijd. Op de anachoreten die de vervolging vluchtten, volgden de kloosterorden die den onvruchtbaren grond bebouwden. Het zedenbederf deed de bedelende orden ontstaan : Dominicus' zonen bevochten de ketterijen der Albigenzen; de wreedheden der middeleeuwen bestreden de Franciscanen door het navolgen der brandende liefde van eenen menschelijken Serafien; de bandelooze hervorming deed de Jesuiten met allerlei nieuwe wapens in het strijdperk komen.

Nu nog vermenigvuldigt onze eeuw de gestichten aan de verlichting der lichamelijke en zedelijke kwalen toegewijd; zij vervolgen alleen een hoogst nuttig sociaal doel.

In Spanje zijn de kloosterorden door het staatsbestuur erkend en geeerbiedigd.

Hun rechterlijke toestand is deze :

1. Zij moeten geene grondlasten betalen.
2. Geene lasten betalen geheven op nijverheid en handel.
3. Zij mogen onderwijsgestichten openen.
4. De begrooting van rechtswezen ondersteunt ze door hare toelagen.
5. Zij zijn ontslagen van den legerdienst.
6. Hunne burgerrechten zijn beperkt : zij mogen noch huwelijk aangaan, noch voogdschap uitoefenen, noch lid zijn van den familieraad.
7. Nopens het eigendomsrecht wordt niets aangeduid, maar het zou onrechtvaardig wezen het hun te ontkennen en de wetgever laat hen gerust van hunne eigendommen genieten.

« Ten slotte, zegt de schrijver, wensch ik vurig dat de geestelijke orden, door het recht geeerbiedigd, door de kerk bemind, zoo verdienstelijk tegenover de maatschappij, in de algemeene toestemming het vaste terrein vinden om zich op de voordeeligst mogelijke wijze te verdedigen in den razenden strijd tegen hunne menigvuldige en vreeselijke vijanden ».

Revista musical van J. Bavell, geeft een overzicht der opvoeringen van Bayreuth.

Felipe V y la Corte de Francia van Alf. Danvilla : historische studie.

OMROEPER.

Algemeene Prijskamp voor het Middelbaar Onderwijs. — Wij zijn gelukkig hulde te mogen brengen aan Minister De Trooz, voor de wijze waarop hij de Jury dit jaar heeft volledigd. De benoeming van Prof. Mac Leod, ter beoordeeling der Vlaamsche opstellen over Natuurwetenschappen, van Prof. Lecoutere en Prof. Roersch, ter beoordeeling der vertalingen uit Latijn en Grieksch welke de mededingers verkozen in het Vlaamsch te doen, die van Prof. Hubert, een geboren Leuvenaar, sámen met Prof. De Ceuleneer met de beoordeeling der antwoorden over geschiedenis belast, en ten slotte de toevoeging van den heer Gilleman, leeraar aan 't Atheneum te Gent, ter beoordeeling der Vlaamsche opstellen over Geschiedenis en Aardrijkskunde in den prijskamp voor de Middelbare scholen, is een waarborg voor de leerlingen die hunne antwoorden in 't Vlaamsch opstellen, zooals het hun recht is.

Nog meer verblijdend is de houding van de leerlingen geweest. Vertrouwbare inlichtingen, ons door vrienden uit de mededingende gestichten in het Vlaamsche land verschaft, laten ons toe mede te deelen, dat, wat de klas van Rhetorika betreft, te Gheel, Herenthals, Thielt, Poperinghe, *al* de leerlingen, of nagenoeg alle, te Kortrijk de helft der leerlingen, te Antwerpen een drietal (op negen), hunne overzetting uit het Latijn in 't Vlaamsch opgemaakt hebben. Ook te Brugge, te Mechelen, en zelfs te Brussel zijn Vlaamsche overzettingen afgegeven geworden. Wij twijfelen geenszins dat ook uit de Vlaamsche Athenæa toekomend jaar slechts bij uitzondering Fransche overzettingen zullen ingediend worden, zooals dit jaar reeds in de meeste bisschoppelijke colleges gebeurd is.

Wet van 10 April 1890 op het hooger onderwijs. — Volgens het bijvoegsel aan het koninklijk besluit van 14 October 1890 *Formules et certificats*, formule littera A, *c*, moet op het getuigschrift van volledige humaniora van dezen die het examen van kandidaat in natuurlijke wetenschappen willen voorstellen, het Grieksch vermeld staan; met andere woorden : die geneesheer wil worden moet het bewijs leveren dat hij Grieksch geleerd heeft. Dit voorschrift is in voege sedert 1 October 1894.

M. Janson heeft onlangs aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs gevraagd de kennis van het Grieksch niet meer te eischen, waarop M. de Trooz antwoordde dat hij, vooraleer iets te beslissen, den raad der leeraars van de vier hoogescholen zou inroepen.

Wij vernemen dat dit onderzoek in gang is; nu er spraak is aan de wet van 1890 op het hooger onderwijs te roeren, moeten de Vlamingen de wijziging van het 49ste artikel al. 6 dier wet eischen.

Dat al. luidt : « Te beginnen met 1 Januari 1895 zal geen doctor in wijsbegeerte en letteren tot leeraar in geschiedenis, aardrijkskunde of Germaansche talen kunnen benoemd worden, aan een Atheneum van eene Vlaamsche stad, tenzij zijn diploma bewijst dat hij in 't Vlaamsch het examen afgelegd heeft op twee vakken ten minste, dat het proefschrift vereischt door het 14e artikel in 't Vlaamsch opgesteld is en dat de openbare les insgelijks in die taal gegeven werd. »

Dit alinea dient als volgt gewijzigd te worden : « Te beginnen met .... zal geen doctor in wijsbegeerte en letteren, in natuur- en in wiskundige wetenschappen tot leeraar aan een Atheneum van 't Vlaamsche land kunnen benoemd worden, tenzij enz.

Waarom?

Omdat de studiën het vereischen. Dit willen wij kort betoonen voor de *leeraars van Latijn, Grieksch en Fransch :*

Zij moeten in staat zijn om de Grieksche en Latijnsche spraakkunst en den Griekschen en Latijnschen taalschat te vergelijken met de spraakkunst en den taalschat van het Nederlandsch, dat, evenals die twee oude talen, tot de indogermaansche taalgroep behoort.

In de bisschoppelijke colleges van 't Vlaamsche land worden de Grieksche en Latijnsche schrijvers beurtelings in 't Nederlandsch en in 't Fransch vertaald. Daar kunnen de leeraars Nederlandsch en Fransch. Waarom zou men dat in de Athenea ook niet doen?

Vertalingen uit het Grieksch en het Latijn zijn veel gemakkelijker in 't Nederlandsch dan in 't Fransch, en kunnen veel getrouwer zijn omdat de syntaxis van het Nederlandsch (gebruik der naamvallen, woordschikking enz.) de grootste overeenkomst heeft met die van 't Grieksch en het Latijn. Zie maar de meesterlijke vertalingen van Burgersdyk en Vosmaer!

Overigens krachtens het koninklijk besluit dat elk jaar den algemeenen prijskamp regelt, hebben de leerlingen het recht om naar goedvinden uit het Grieksch en het Latijn te vertalen in 't Nederlandsch of in 't Fransch. Velen hebben dit jaar in 't Nederlandsch vertaald.

De leeraars van Latijn, Grieksch en Fransch geven in de rhetorika de algemeene stijlleer, d. i. de regels voor het opstellen, voor de ontleding en beoordeeling van letterkundige gewrochten. Die regels zijn niet altijd dezelfde voor de verschillende talen; een leeraar die geen Nederlandsch kent, kan niet naar behooren dien leergang geven, hij kan Grieksche, Latijnsche of Fransche meesterwerken niet vergelijken met Nederlandsche en loopt altijd gevaar door den leeraar van Nederlandsch tegengesproken te worden.

Hoe kan een Vlaamschonkundige leeraar behoorlijk zelf de Fransche stijl van zijne Vlaamsche leerlingen verbeteren? Het is niet voldoende dat hij hun zegge als zij flandricismen bezigen : zoo moogt ge niet schrijven, hij moet hun de reden daarvoor, het waarom kunnen aangeven, hun kunnen toonen hoe zij Vlaamsch schrijven in stede van Fransch.

En men werpe niet op dat de leeraars dan ook Engelsch en Duitsch zouden moeten kennen.

Jawel, dat zouden de leeraars van Grieksch, Latijn en Fransch moeten kennen.

Maar men bemerke dat, wie Nederlandsch kent, gemakkelijk zal bijleeren wat hij van 't Duitsch en 't Engelsch weten moet.

Dit zijn, niet uitgewerkt, beschouwingen die onze stelling verrechtvaardigen.

Zal deze stelling in de Wetgevende Kamers aangenomen worden? Indien zij goed verdedigd wordt, waarom niet?

Alleszins, kunnen wij niet alles bekomen waarop wij recht hebben en wat vereischt wordt voor den goeden uitslag der studiën, dan toch moet het 6e al. van het 49ste artikel der wet van 1890 eenigszins gewijzigd worden, wat betreft de leeraars in natuur- en wiskundige wetenschappen. Volgens het 3e artikel der wet van 15 Juni 1883 moeten, in de Athenea van 't Vlaamsche land, een of meerdere vakken van het programma in 't Nederlandsch aangeleerd worden. Een koninklijk besluit heeft vastgesteld dat die leervakken zijn : geschiedenis, aardrijkskunde en natuurlijke wetenschappen (scheikunde, natuurkunde, dierkunde en kruidkunde).

Voorts moeten, volgens het 4e art. der wet van 1883 de vakwoorden van de wiskundige wetenschappen alsmede van de andere vakken van 't programma in 't Nederlandsch aangeleerd worden.

De wetgever van 1890 had dit waarschijnlijk vergeten toen hij het 6e al. van het 49ste artikel stemde. Althans daar worden enkel bewijzen van Vlaamschkennis vereischt van dezen die aan Athenea van 't Vlaamsche land, tot leeraars in geschiedenis, aardrijkskunde en Germaansche talen willen benoemd worden.

Het minste dat men de Vlamingen geven kan is dus dit alinea te wijzigen in dezen zin : « Te beginnen met ..... zal geen doctor in wijsbegeerte en letteren, in natuur- of wiskundige wetenschappen, tot leeraar in geschiedenis, aardrijkskunde, Germaansche talen, natuur- of wiskundige wetenschappen kunnen benoemd worden aan een Atheneum van 't Vlaamsche land, tenzij hij in 't Vlaamsch het examen afgelegd heeft op twee vakken ten minste, dat het proefschrift, vereischt door het 14e artikel, in 't Vlaamsch opgesteld is en dat de openbare les insgelijks in die taal gegeven werd. »

Coopman en Scharpé. — Van de *Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde* is ons de 5e aflevering toegekomen. Zij bevat een aantal portretten, onder andere (geheele bladzijden) waardige afbeeldingen van Aug. Snieders en Guido Gezelle. De uitgave dient ook om den tekst alleszins aanbeveling. Wij veroorloven ons de opmerking dat de uitgever goed zou doen, in plaats van de honderdvoudige, volstrekt nuttelooze herhaling van den titel « Vlaamsche letterkunde », boven elke bladzijde den naam des persoons of der zaak te plaatsen, waarop de bladzijde betrekking heeft. Dat ware tegelijk een goede gids.

Shakespeare. — In Engeland en Amerika is een genootschap gesticht *The Shakspere Day League*, dat er toe komen wil 's dichters geboortedag, den 23 April, tot internationalen feestdag te doen uitroepen.

Toonkunst. — *Constant Stoffels, Peter Benoit et le mouvement musical Flamand.* Anvers, Thibaut, 1901.

Klaarheid over de geschiedenis der toonkunst in België te verspreiden is nuttig, is loffelijk. De heer Stoffels doet daartoe eene edele poging.

Na Benoit's geestelijke werken herdacht te hebben, zegt de schrijver dat *Lucifer* « permit (à l'auteur) de s'affirmer pour la première fois, d'une manière intégrale, dans sa vigoureuse personnalité artistique... Il eut le mérite de porter à son plus haut degré (*sic*) de développement moderne l'oratorio profane créé par Haendel... On porta Benoit et Hiel en triomphe à travers la salle Albert Hall... de Londres. »

De schrijver schildert daarop Benoit's overige werken, groot en klein, en komt dan tot het besluit : « C'est un homme grand parmi les plus grands, que nous avons eu l'honneur d'avoir parmi nous... Tout en lui était d'un grand homme, jusqu'à ses petitesses mêmes... un prophète du beau et du vrai... Il est entré dans l'apothéose (! ! ! !) ».

In den Nederlandschen Boekhandel zijn verschenen de laatste verzen van zaliger Guido Gezelle. Prijs : 3 fr. ingenaaid ; 4 fr. gebonden. Bespreking in onze volgende aflevering.

Openbare bibliotheken in Amerika. — Einde Juli 1901 bestonden in de Vereenigde Staten van Amerika 5000 openbare bibliotheken. Van Juli 1900 tot Juli 1901 werden hun 16 millioen dollars geschonken. Uit het Julibericht van 23 der grootste onder die bibliotheken blijkt dat de meestgelezene boeken waren : *Life and Letters of Thomas Huxley;* Bismark's brieven aan zijne bruid; Rosebery's *Napoleon : The last Phase;* Henry Savoge Landors *Chnia and the Allies* en *Up from Slavery*, de autobiographie van den neger en negerleeraar T. Washington. Ernstige lezing dus.

De meest gevraagde roman in 15 bibliotheken was Winston Churcills Boerenroman *The Crisis*, wat nog verheugend is, daar de schrijver beide strijdende volkeren objectief tracht te schilderen.

Davids-Fonds. — Vergadering van het Hoofdbestuur, den 22 Augustus 1901, onder voorzitterschap van den Eerw. Heer Dr. H. Claeys.

Men bespreekt de uit te geven werken : *Liber Memorialis*, *Bouwkunde* door A. van Houcke, *Zoogdieren* door wijlen Kanunnik Martens, *Vaderlandsche Historie* van David. Een werk over *Bieënteelt* is in onderzoek.

Na eene belangrijke woordenwisseling over de keus der uitgaven en de propaganda voor de maatschappij, wordt beslist een referendum hierover in te stellen onder de afdeelingen.

Het voorstel-Cooremans nopens het Vlaamsch in de vrije gestichten van middelbaar onderwijs, alsook de inrichting eener Vlaamsche Normaalschool voor regentessen, worden besproken, doch tot verdere ontwikkeling verzonden naar de volgende zitting.

— Den 6 October gaf de Liersche afdeeling een feest, bestaande in de uitvoering door het *Liersch gemengd koor* van Marialiederen van Tinel en de opvoering door de leerlingen der Ursulinnen van levende beelden naar tafereelen uit het leven van O. L. Vrouw.

— De Gentsche afdeeling, waarin Mgr Rutten opgetreden was als voordrachtgever, heeft aan den nieuwen bisschop van Luik een brief van hulde en gelukwensching geschreven, waarop zij de eer gehad heeft het volgende als antwoord te ontvangen :

Mijnheer de Voorzitter,

Ik kan u niet genoeg mijnen dank betuigen voor den gelukwensch welke de afdeeling Gent, van het *Davidsfonds*, mij heeft willen toesturen. Ik herinner mij het vriendelijk onthaal, in 1890 bij u genoten, en het doet mij deugd aan 't hart, dat mijne taalgenooten uit Vlaanderen's hoofdstad zich nog mijner gedenken. Weest overtuigd, geachte Heeren, dat ik vurig de belangen onzer duurbare moedertaal zal voorstaan en, zooveel mogelijk, het mijne zal bijdragen om onze brave Vlamingen aan Geloof, Vaderland en Taal te doen getrouw blijven.

Aanvaardt, zeer geachte heeren voorzitter en leden, de uitdrukking mijner eerbiedige en broederlijke verkleefdheid.

Luik, den 12 October 1901. M. RUTTEN, vic. cap.

Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.

— Zitting van 25 September. — Biographische aanteekeningen door Mac Leod over de *Handelingen van het vierde Vlaamsch*

Natuur- en Geneeskundig Congres gehouden te Brussel, den 30 September 1900 en door H. Sermon over *Vier jaren in Turkije of Reizen en Lotgevallen van P. Pacificus Smit.* Door den heer J. Obrie wordt verslag gegeven over het XXVIe Nederlandsch taal en letterkundig Congres, waar hij de Kon. Vlaamsche Academie heeft vertegenwoordigd. De heer N. de Pauw legt een voorstel neer ter uitgave eener volledige lijst van al de handelingen der 18 eerste congressen. Verslag van H. Sermon over het aangeboden handschrift van Mr Prayon-van Zuylen : *Korte staatkundige Geschiedenis van het Iersche volk.* Th. Coopman, voorzitter, geeft verslag over het onlangs gestichte Verbond der Academiën. H. Sermon geeft lezing van het opstel getiteld : *Thomas Cantipratanus, een beeld der beschaving uit de XIIIe eeuw.* — Mac Leod biedt een handschrift aan getiteld : *De behandeling der nietbeklemde liesbreuken*, door Dr Teirlinck.

— Zitting van 16 October.

De heer Coopman, voorzitter, brengt hulde aan den heer Sleeckx, den talentvollen Vlaamschen letterkundige, die dezer dagen overleden is.

De vergadering beslist de ernstige aandacht te roepen van den bevoegden Minister op de benoeming in het Conservatorium van Gent van eenen leeraar onbekend met het Vlaamsch. Vele leerlingen uit de kleine burgerij en den werkmansstand kennen enkel hunne moedertaal. Op voorstel der heeren Mac Leod, de Vos en de Ghelder beslist de Academie een wetenschappelijk werk uit te geven van Dr Teirlinck, te Gent. De heer D. Claes geeft lezing van eene studie over het *Groot Nederlandsch Woordenboek.* De heer Looten, buitenlandsch eerelid, geeft lezing van eene merkwaardige studie over het drama *Mauritius* van Mich. de Swaen, achttiend-eeuwsch dichter. Beide voordrachten zullen verschijnen in de *Verslagen en Mededeelingen.*

WEDSTRIJDEN VOOR 1902.

Taalkunde.

Geschiedenis (Bibliographie en Critiek) der Nederlandsche Lexicographie in de 15^{e}, 16^{e} *en* 17^{e} *eeuw.*

Prijs : 600 frank, of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Letterkunde.

Geschiedenis van het rijm in de Nederlandsche poëzie van de oudste tijden tot heden : 1^{e} *stafrijm en zijn overgang tot het eigenlijke rijm;* 2° *in de middeleeuwsche gedichten;* 3° *in de rederijkerswerken, het tooneel, de refereinen en liederen;* 4° *in de godsdienstige liederen van de XVIe eeuw;* 5° *in de hedendaagsche poëzie met hare uitheemsche vormen.*

Beschouwingen over den schilderenden aard van het rijm in onze poëzie, in den zang en in de voordracht.

Prijs : 600 frank.

Geschiedenis.

Eene critische studie en eene critische opgave der verschillende geschiedkundige bronnen van den Gulden Sporenslag en van alle oorkonden, over deze gebeurtenis uitgegeven, met wederlegging van de fabelen, die omtrent den Sporenslag in de wereld gebracht zijn.

Prijs : 600 frank.

Kunstgeschiedenis.

Geschiedenis der Brugsche Schilderschool.

Prijs : 600 frank of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Onderwijs.

Eene verhandeling over het nut van de zuivere uitspraak der Nederlandsche taal met het oog op dezer uitbreiding en 's volks beschaving, tevens over de in Zuid-Nederland aan te wenden middelen en inzonderheid over de in te voeren leerwijzen om aldaar het best en ten spoedigste naar wensch te slagen.

(De leerwijzen bespreken in verband met onze voornaamste plaatselijke of gewestelijke tongvallen.)

Prijs : 300 frank.

WEDSTRIJDEN VOOR 1903.

Middelnederlandsch.

Eene vergelijkende klank- en vormleer der verschillende Middelvlaamsche dialecten, zooals die uit oorkonden kan opgemaakt worden.

Prijs : 600 frank of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Geschiedenis.

Welken invloed hebben de Zuidnederlandsche uitgewekenen van de XVIe eeuw uitgeoefend op de taal- en letterkunde, den handel, de nijverheid en de staatkundige ontwikkeling van Noord-Nederland.

Prijs : 600 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Vak- en Kunstwoorden.

Eene volledige Nederlandsche Vakwoordenlijst over de « Zeevisscherij », met afbeelding van de vermelde voorwerpen en met opgave van de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen.

Prijs : 600 frank, of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Eene volledige Nederlandsch-Fransche en Fransch-Nederlandsche Woordenlijst over de Veeartsenijkunde.

(Met bijvoeging van de gewestelijke woorden en uitdrukkingen, en teekeningen waar het past. In het antwoord zullen de Mededingers ook zooveel mogelijk de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche benamingen mededeelen.)

Prijs : 500 fr. of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

BUITENGEWONE WEDSTRIJD.

Gewesttaal.

Een zoo volledig mogelijk Idioticon over het Zuiden van Oost-Vlaanderen.

Prijs : 500 frank of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

Een zoo volledig mogelijk Idioticon *over het « Meetjesland. »*

1^e prijs : 400 frank, of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

2^e prijs : 200 frank, of een gouden gedenkpenning van gelijke waarde.

WEDSTRIJDEN VOOR 1904.

Middelnederlandsch.

Aanvulling tot en met het jaar 1900 *van* Louis Petit's *Middelnederlandsche Bibliographie, door alle niet vermelde of later verschenen, ook wetenschappelijke en historische werken in rijm en onrijm.*

Met volledige tafels der schrijvers en werken.

Prijs : 600 frank.

Geschiedenis van den Werkmansstand in de Nederlandsche gewesten van Belgie.

A.

Geschiedenis van onzen Werkmansstand in de 13e *en* 14e *eeuw.*

Prijs : 600 frank, of een gouden gedenkpenning.

B.

Geschiedenis van onzen Werkmansstand in de 15e *en* 16e *eeuw.*

Prijs : 600 frank, of een gouden gedenkpenning.

C.

Geschiedenis van onzen Werkmansstand in de 17e *en* 18e *eeuw.*

Prijs : 600 frank, of een gouden gedenkpenning.

N. B. De schrijver, die in één werk de drie gestelde prijsvragen op bekronenswaardige wijze beantwoordt, wordt een prijs van 2,000 frank toegekend.

Gewesttaal.

Men vraagt een zoo volledig mogelijk *Lovensch Idioticon.*

Prijs : 500 frank.

WEDSTRIJDEN VOOR 1905.

Taalkunde.

Men vraagt een *Woordenboek der na de* 15e *eeuw aan het Fransch ontleende woorden, met bewijsplaatsen uit onze schrijvers en eene studie over de wijze, waarop ze in onze taal behandeld werden.*

Prijs : 1.000 frank.

De mededingende handschriften voor de wedstrijden moeten *vrachtvrij* ten huize van den bestendigen Secretaris (den heer Fr. de Potter, Godshuizendreef, 29) ingezonden zijn vóór den 1 Februari van het jaar des wedstrijds. De antwoorden op den wedstrijd over de Geschiedenis van den Werkmansstand moeten ingezonden worden vóor 1 December 1903.

Jenny Lind. — Ernest Tissot geeft in de *Revue hebdomadaire* een levensschets van Jenny Lind, een voorbeeld voor alle kunstenaars en kunstenaressen, eene zangeres, eene christene, eene lievende moeder, die nooit wankelde, nooit CHEVROTTEERDE — noch in handeling, noch in denken, noch in zingen, of nimmer uit was op effectbejag; eene kunstenares van Gods genade, eene weldoenster, die voor hare gewonnen millioenen godshuizen bouwde en hand en hart schonk aan eenen zedigen, armen kunstenaar Goldschmid. Persoonlijk bewonderden wij

herhaaldelijk die groote eigenschappen en herinneren ons met opgetogenheid eene voordracht der sopraanpartij in Messias. Daar stond zij, zeker van hare macht over de tonen, fier op hare christelijke overtuiging, maar ook zedig en eenvoudig in geheel haar optreden. Omringd van min of meer nuffige koristjes, verscheen zij als eene profetes. Vol geestdrift, vol overtuiging luidde het : « Ich weiss dass mein Erlöser lebet »; zij droeg een wit, effen kleed met zwart fluweelen halslint, en daaraan een klein diamanten kruis... Uit dit alles sprak haar ziel en zin. Toegejuicht wilde zij natuurlijk niet worden, want zulke muziek was haar eene te heilige handeling. Dit belette echter niet dat zij eenen anderen keer vol liefelijkheid, maar niet minder zedig, eene engelachtige *Anmuth* toonde in de blijde voordracht der liederen van Taubert en vele anderen.

Niemand, in later dagen, bezit zoovele eigenschappen van Jenny Lind als de *créatrice* van *Godelieve*, Mevr. Aleidis Noordewier-Reddingius.

A. T.

† **Domien Sleeckx**, geboren te Antwerpen, den 2 Februari 1818 en overleden te Luik den 13 October 1901, lid der Koninklijke Academie van Belgie. Schreef een aantal romans waaronder *In 't Schipperskwartier* en *Dirk Meyer*, het leven der Antwerpsche volksjongens aan den havenkant, met wezenlijk talent geschilderd. Zijne kleine schetsen nochtans, voornamelijk die waarin hij tafereelen uit het dierenleven schetst (*Jol*, de historie van een rampzaligen trekhond, *Miss Arabella Knox*, die van een versleten koetspaard dat als koerspaard dagen van roem heeft gekend, de musschenhistorie *Tjilp, tjilp*, en *Hoe Engel zijn Bientje kreeg*, eigenlijk het verhaal van het vetten van een prijsvarken), overtreffen zijne uitgebreidere werken.

Buitengewoon vruchtbaar was hij op tooneelgebied. Met *Gretry* behaalde hij den driejaarlijkschen tooneelprijs. Goede drama's zijn eveneens : *Zannekin*, *Berthilda* en *De Kraankinders*. Onder zijne blijspelen zijn bijzonder bekend : *De Visschers van Blankenberghe*, *Het Spook*, *De Alleenloopers*. Met de Laat en Jaak Van de Velde stichtte hij te Brussel in de jaren '40 het eerste Vlaamsch dagblad. Met Van de Velde bewerkte hij daarna een uitgebreid Vlaamsch-Fransch Woordenboek. Hij was langen tijd leeraar aan de Normaalschool te Lier.

† **F. Van Costenoble**, bestuurlid van Le Comité des Flamands de France, pastoor van Flêtre-lez-Bailleul. — **Mᵉ Sodar de Vaulx**, weduwe van den Belgischen schilder Franz Sodar en schrijfster van *Voyage à Rome pendant le Concile de 1870* en *Les Splendeurs et les Gloires de la Terre Sainte*. Sedert een jaar was zij in het klooster getreden der Arme Klaren te Assisië. — **Gunnar Wennesberg**, Zweedsch dichter, componist en oud-minister. Als muziekkundige schreef hij *Gluntarne*, Epos uit het studentenleven te Upsal, een oratorio, de *Geboorte* en gezangen op de *Psalmen* van David. Als letterkundige bracht hij voort, onder andere, een lyrisch drama getiteld de *Kelder van Auerbach*. Hij werd geboren in 1817. — **Alfons De Decker**, schrijver van *Geschiedenis der Malcontenten*, bekroond door de Kon. Academie van België. — **Frans Uten**, uitgever te Diest, oud-pauselijk zouaaf, bestuurlid van het Davids-Fonds zijner stad. — **O. De Belie**, onderpastoor te Aspelare, schrijver van verscheidene levens van Heiligen. — **Breithof**, professor in de faculteit van wetenschappen ter hoogeschool van Leuven. Zijne werken over meetkunde en teekenen zijn zeer gewaardeerd.

2de Jaar. N' 11. — 15 November 1901.

DIETSCHE WARANDE

en

BELFORT

INHOUD :

A. SIFFER,
uitgever te Gent

H. COEBERGH,
Haarlem.

Dietsche Warande en Belfort.

Dietsche Warande werd gesticht in 1855;
Belfort in 1886.

Met Januari 1900 werden de twee tijdschriften samengesmolten tot **Dietsche Warande en Belfort**.

Het nieuw tijdschrift verschijnt den 15e van iedere maand, uitgezonderd in September, en telkens met ongeveer 80 bladzijden.

De jaarlijksche prijs is fr. 8,00 voor het binnen- en 10 fr. voor het buitenland.

De bijdragen worden betaald met één frank de bladzijde en op aanvraag zal aan de schrijvers 50 overdrukken kosteloos geschonken worden. Boekbeoordeelingen van zekere uitgebreidheid kunnen op den zelfden voet gesteld worden. — Kostelooze abonnementen worden niet verleend.

Voor alles wat de redactie betreft, wende men zich tot den schrijver van den Opstelraad; voor alles wat den dienst der inschrijvingen aangaat, tot de uitgevers.

DE OPSTELRAAD :

Dr P. ALBERDINGK THIJM, hoogleeraar te Leuven, lid der Koninklijke Vlaamsche Academie;

Mej. M. E. BELPAIRE, letterkundige, te Antwerpen;

E. H. A. M. J. I. BINNEWIERTZ, kapelaan, den Haag;

Z. E. H. Dr CLAEYS, lid der Koninklijke Vlaamsche Academie, te Gent;

E. H. CUPPENS, pastoor te Loxbergen-bij-Diest;

Z. E. H. Kanunnik J. MUYLDERMANS, opziener voor het vrij middelbaar onderwijs, te Mechelen, lid der Koninklijke Vlaamsche Academie;

Dr H. PERSYN, notaris, te Wynghene;

Dr H. J. A. M. SCHAEPMAN, lid der tweede Kamer der Staten-generaal van Holland, seminarie Rijsenburg, Driebergen.

Dr L. SCHARPÉ, hoogleeraar, te Leuven;

A. SIFFER, uitgever en gemeenteraadslid, te Gent;

EDW. VAN EVEN, stedelijke archivaris, te Leuven, lid der Koninklijke Vlaamsche Academie;

E. VLIEBERGH, advocaat te Leuven, Waaistraat 10, schrijver van den Opstelraad.

HET LANDLEVEN IN DE LETTERKUNDE.

VIII. — Duitschland.

In het landelijk vak is Rosegger geene uitzondering bij onze Germaansche geburen. Alleen de keus valt zwaar in Duitschland, waar deze letterkunde ongemeen rijk is. Nochtans blijft Rosegger eene apaarte plaats innemen door zijn diep en zoo persoonlijk gevoel, door het juiste evenwicht, dat hij weet te houden tusschen idealisme en realisme; ook omdat hij, ondanks zijn omgang met de beschaafde wereld, boer onder de boeren is gebleven — ten minste in zijne opvatting van den boerenstand.

Het oorspronkelijkste werk, dat wij van hem kennen, is niet deze Jakob, der Letzte, dien wij breedvoerig moesten bespreken, ter wille van het onderwerp; maar een boek waaraan hij zijn roem te danken heeft : « Die Schriften des Waldschulmeisters. »

Hier is nog minder handeling dan in Jakob, der Letzte. — Midden in de bergen, afgezonderd van de wereld, met eenvoudige natuurmenschen omgeven, leeft, in de grootsche, afgelegen Alpen, een arme schoolmeester alleen met zijne ziel, met zijne overwegingen, zijne bespiegelingen, en hij teekent die op voor zijn eigen.

Dit boek is een wonder boek, vol ware vondsten, diepe spreuken, waarin het innige Duitsch gemoed zich op de oorspronkelijkste wijze veropenbaart. Vooral munt het uit door levendig natuurgevoel, dat voor grondtoon heeft : de vroomheid.

Ja, deze sceptieke, half-kettersche, half-ongeloovige Rosegger legt hier waren godsdienstzin aan den dag — wel een onbepaalden, niet zeer kerkelijken godsdienstzin; maar toch een innig gevoel voor Gods grootheid in de natuur.

Van aard is Rosegger geneigd naar idealisme. Sterk leeft in hem deze strekking naar bespiegeling, onbepaalde droomerij, zucht naar 't eindelooze, die de menschen kenteekent, welke dagelijks in gemeenschap verkeeren met de grootsche natuurtafereelen — Alpenbewoners, zeelieden, of ook nog de eenvoudige boeren onzer uitgestrekte heide.

In scherpe tegenstelling met Rosegger, staat, onder dat opzicht, Anzengruber, de Weenenburger, de zoon van twee stadslieden (1), de tooneelspeler en -schrijver.

Niets onbepaalds bij hem, niets overgelaten aan het gevoel, aan de poëzie : de werkelijkheid, de naakte. bloote werkelijkheid is zijn god, zijn doel, zijn droom.

Brengen de gebeurtenissen eenige poëzie mee, hij zal ze niet geheel en al verwerpen, maar toch ook niet zoeken; ze niet opwekken, waar zij sluimert; niet ontwaren waar de denker, de ware dichter ze onmiddellijk voelt.

Of dit realisme zijn doel treft, is de groote vraag; of de hooge waarheid wel aan haar recht komt door die slaafsche gehechtheid aan getrouwheid in het kleine? of zelfs de werkelijkheid niet te kort wordt gedaan door dit gemis aan hoogere vlucht?

Met het oog op Anzengruber's werk, zouden wij geneigd zijn al die vragen te beantwoorden met een niet gunstig antwoord.

Immers wat krijgen wij te zien in de landelijke

(1) Anzengruber's grootvader was een boer van Opper-Oostenrijk. Door vergissing hebben wij Anzengruber, in een vorig artikel, als Beier bestempeld.

tafereelen van dezen schrijver? — Zinnelijkheid en goddeloosheid.

Waar Rosegger ten minste nog godsdienstig gevoel, al was het niet zeer orthodox, aan den dag legde, daar heerscht bij Anzengruber niet alleen het scepticisme in al zijne naaktheid en troosteloosheid, maar een ware godsdiensthaat.

Onmisbaar in zijne schetsen is het beeld van den geestelijke — pastoor of kapelaan — die ofwel van onwettigen oorsprong is, ofwel eene onwettige spruit heeft. Overigens is de schrijver in 't geheel niet kiesch in zijne voorstelling van de landelijke zeden. De titels alleen van zijne Dorfgänge zeggen al genoeg: Nooit ontbreekt « das Sündkind » in deze schetskens. Al heeft Anzengruber eene voorliefde om zulke feiten op de kap der geestelijken te schuiven, als het niet van pas komt, weet hij zich te vergenoegen met eenvoudige boeren en boerinnen. — Men leze slechts de « Gänseliesel. »

Welnu, wij vragen het: is een schrijver, die in het landvolk niets anders te schilderen vindt dan liederlijkheid en goddeloosheid, een ware, een groote realist? — Zoo ja, dan beklagen wij Oostenrijk.

Maar hoe dat geloofd! En leerden wij niet uit Rosegger's boeken een volk kennen, dat wel zijne feilen heeft, maar toch niet beroofd is van godsdienstige vertroosting en verheven beschouwing?

Wij laten dus zijn pessimisme voor rekening aan Anzengruber en teekenen het op als een gebrek van zijn realisme. — Men blijve toch niet plat realisme met kunst verwarren; zij hebben samen niet veel uitstaans. Onontbeerlijk is de waarheid aan de kunst: dat hebben de groote dichters, de vernuften van alle tijden geweten, zij moesten onze moderne dagen, onze decadenten niet afwachten om in de natuur den frisschen grond hunner scheppingen te zoeken; maar zij wisten ook dat die waarheid in haar geheel moest verstaan worden en niet bestond in enkel de leelijke

kanten, de schaduwzijden op te merken; zij wisten dat de kunst, om hare zending getrouw te blijven, de vleugelen niet kan missen, die haar verheffen boven het aardsche, naar het ideaal, het onzichtbare. Wie overigens het geloof te kort doet, zondigt daardoor reeds tegen de kunst.

Anzengrubers voorbeeld zou het alleen bewijzen.

Is deze schrijver dan van talent beroofd? — Geenszins. Hem teekent eene groote opmerkingsgaaf, eene ware macht van voorstelling, maar met vele zijner werken te lezen, wordt men toch iets gemaakts, iets gedwongen, gewaar. De zelfde toestanden — altijd even onkiesch — keeren tot vervelens toe, weder; de frischheid ontbreekt, de natuurlijkheid, om alles in een woord van dezen realist te zeggen; en de woorden *cliché, procédé*, komen onwillekeurig voor den geest.

Van zijne twee uitgebreide landelijke romans, levert de tweede, Der Sternsteinhof, geen een minnelijk of aantrekkelijk beeld; de eerste, Der Schandfleck, opent op de geboorte van een onwettig kind, een meisje, dat de heldin is van het boek en de laatste troost wordt van den boer, wiens vrouw zich schuldig gemaakt had aan overspel.

Zooals wij zeiden, zijn de Dorfgänge korte schetskens waarin enkel deze twee onderwerpen behandeld worden : grove zeden en priestergebreken; somwijlen de twee gepaard; of soms nog wordt ons een vrome(!) geschetst, dat is te zeggen een vrek, huichelaar of moorder, die gedurig gebeden knauwt of op bedevaart gaat.

Enkele priesters ontsnappen aan de algemeene wet; maar dan zijn het *verlichte* geesten, die met de leering der Kerk niet veel gemeens hebben.

Droevig is de lezing van Anzengrubers werken en zij laten een pijnlijken indruk na; onder andere het schetsken : — « Wie der Huber ungläubig ward. »

— « Als het voor de kerkdeur of in den herbergtuin heette : « De Huberigen komen », dan wist

iedereen hoeveel hunner op weg waren, al had hij ook niet tot vijf kunnen tellen, want hij kwam toe met één minder. Daar kwam de oude Huber gegaan, gezet en ineengedrongen, — met den grooten kop of de breede schouders, zijn gezicht was grof van lijnen en ruig, alsof het maar in 't ruw uit zandsteen werd gehouwen en dat de steenkappersgast in 't midden van zijn werk naar elders was geroepen. Nevens hem ging de boerin, die was wel een goeden halven kop grooter dan hij, maar schraal; zij zag er uit als de « dure tijd » of « Pietje de Dood in burgerskleederen », volgens de menschen. Vóór de twee oude lieden slenterde een knaap, die bij zijne moeder niet achteruit stond in lengte en schraalheid, helblonde haarbossen vielen hem tot over 't voorhoofd en daaronder blikte hij met trouwhertige, blauwe oogen in de wereld. « Trek zoo'n eerlijk gezicht niet, » zegde de vader, « anders verdringt u iedereen op de markt. » Nevens den aldus vermaande ging zijne zuster, eene deerne, hecht en breed gebouwd gelijk de vader, slechts een weinig kleiner, zij had donker haar en bruine oogen. « Blik niet zoo frank, » zegde de moeder, « anders zal menigeen denken dat gij u op borg geeft. » De vermaning scheen niet al te noodig, het meisje zag bovendien weinig op en had een schuw wezen. Zoo was men sinds jaren in 't dorp gewoon, ze gevieren te zien aankomen. »

Gansch Anzengruber's schrijfwijze staat in deze regelen — hoekig, kort, zonder gevoel, als meedoogenloos uit den steen gekapt, krachtig realistisch zoo men wil, maar van eene kracht die op den duur verveelt, omdat zij eentoonig is.

« Van nu af zou het anders zijn en als het vandaag vóór de kerkdeur heette : « De Huberigen komen, » en dat men ze gedrieën uit hun naburig huis zag treden, zou dat niemand verwonderen... Immers de boerin werd gisteren begraven en straks ging eene « zwarte mis » voor hare zielelafenis gelezen worden.

Maar 't is nog het uur niet... en het morgengrauw ligt nog over de streek en over de stille plek. Hanen kraaien. Hier en daar bast een hond, knarst eene deur. De plaats voor de kerk is leeg; deze is ietwat ingedoken, zij heeft in den voorgevel een gekanteeld muurwerk, dat tot aan de kroonlijst van het dak opklimt en het verbergt, nevens de deur staan rechts en links in eene nis de patroon van 't land en van de kerk, in steen en stijf. Eene vrome musch pikt juist op den schouder van den eenen heilige een worm in twee... Van het veld af loopt een laag muurken; het omsluit vreedzaam een pleksken grond en sluit het tegen de kerk aan, rechts van deze staat eene overgroote traliedeur open, die de kruisen en grafsteenen laat doorblikken tot aan het dorpsplein ».

't Is op dat kerkhof dat vader Huber eene rondreis zal ondernemen, vóór den dienst, op zoek naar een passend opschrift voor de grafstede zijner vrouw, en dat hij, al gaande en denkend zijn geloof zal kwijt geraken.

Het is altijd zware arbeid de wijsgeerige bespiegelingen van een Duitschen geest te volgen. Hier moeten wij bekennen dat de gedachtengang van boer Huber aan onze scherpzinnigheid ontsnapt. Laat ons nochtans den draad der redeneering opsporen, zoeken of wij hem kunnen vatten. Met krachtinspanning zal het misschien gaan. — Doch vooreerst moeten wij den schrijver zijn recht laten geworden, hem hulde brengen waar hij het verdient, met zijn talent van voorstelling te erkennen, zijne opmerkingsgaaf. Beide zijn in ruime mate hier aanwezig, bij voorbeeld in de beschrijving van 't ontwaken der hoef in den vroegen morgen, van het gevoel der leemte in 't huisgezin teweeggebracht door het afsterven der boerin. De boer, de kinderen, de dienstboden, ja, tot het gevogelte zelfs, allen voelen dat iets ontbreekt, dat iets veranderd is. — « De hoef lag gelijk de anderen nog heel en gansch

verlaten, maar niet stil, het gevogelte was in een bonten hoop bijeengedrongen en maakte een fel onbehoorlijk lawaai. Het was een gekakel, gekrijsch, gekraai en gedruisch, dat ook het naburige pluimgedierte in wederstrevende opgewondenheid bracht. »

Als de boer en zijn gezin hun ontbijt genomen hebben, opent een « overlange mensch in zwarte, steedsche, sterk afgedragen kleeding » de deur en blijft in twee gebukt staan, terwijl hij groet :

« Goeden morgen, al te gader! Met u Huber, zou ik wel een woordje te wisselen hebben, ge weet wel » hij zeide dat op klagenden toon en met een weemoedig lachsken : « Wegens het grafkruis, » voegde hij erbij na eene poos met een lichten zucht. »

Dat is de kerkbediende, de lijkbidder, met zijn gemaakten, opgelegden rouw.

« Alzoo wegens het grafkruis, » sprak hij, gij blijft er dus bij, wij nemen het in ijzer? G'hebt gelijk. In 't begin kost het wel meer, maar 't is toch gespaard in 't einde, dan heeft de boerin — God vertrooste ze — daar lang iets van. Maar wat ik zeggen wil, wat schrijven wij voor haar daarop? »

« Weet ik wat betamelijk is op een graf te schrijven? » vroeg Huber.

« Ik had eene spreuk, » zegde de lijkbidder en hij begon in zijne zakken te zoeken. « Ik had eene spreuk, ja, die verdient ze, zeker, die heeft ze verdiend. Ik heb altijd zooveel papieren bij mij... Ja, daar is het. » Hij haalde een bladje te voorschijn, hield het met zijne rechter hand voor de oogen en legde den linker op den boer zijn schouder. « Luister, Huber! » Dan las hij met zeker gevoel, niet zonder acht te nemen op den val der lettergrepen en het rijm:

» Vroom en eerlijk was haar leven,
Vroom en vlijtig hare hand,
Zacht was haar ten hooge zweven
Naar het betere vaderland. »

« Wat denkt gij? » Hij reikte hem het blad, blikte over zijnen schouder en beiden lazen halfluid het vers.

« Dat past niet. » De oude duwde hem het bladje in de hand terug. Het papier was lichtekens gevouwen, waar hij met den duim daartegen gedrukt had. »

Dat is de eerste stoot aan den boer zijn geloof. — Daar de boerin een langen, pijnlijken doodstrijd heeft onderstaan, past het versken niet; de boer wil nu zelf een opschrift zoeken, op het kerkhof, vóór den dienst.

— « Ik help u zoeken ».

« Daarvoor heb ik niemand noodig. Gode bevolen. »

Hij laat zich door zijne dochter zijn frak helpen aandoen en vertrekt.

« Aan de kerk wendde hij zich om en trad naar de traliedeur, deze was maar aangestooten, hij rukte ze open, zij krijschte in de verroeste spillen, en het kiezel, waarover zij heenstreek, knarzelde; hij trad binnen en wierp ze in 't slot, hij dacht er niet aan, achter zich iets open te houden.

Hij was alleen. De zon loerde over den muur. Het gras lag in dauw. De verguldsels, op welke het morgenlicht viel, brandden, de gladde steen, het koude ijzer glansde vochtig, nietige druppelkens hadden zich als eene stoflaag erover neergeslagen. Op de boomen lawaaiden de vogelen, hier en daar zwierden een paar uit het loof neder en vochten op het kiezelpad, zoodat een licht stofwolksken naar omhoog steeg, dan stoven zij uiteen. »

Altijd de zelfde kracht van voorstelling, men ziet het, hetzelfde open oog voor alle hoekskens en kantjes van 't uitwendige. Zoo neemt Anzengruber met waar *vis comica* de verskens op, die op de graven geschreven staan; zoo vooral beschrijft hij de zieltjes in 't vagevuur : — « Tusschen geel en rood gepleisterde tongen en tanden, welke vlammen voorstelden, streefden vleeschgekleurde figuren met gewrongen handen naar omhoog, zij waren zichtbaar tot aan

den gordel, aan denwelken men de aanduiding ontwaarde van witte, vermoedelijk vuurproeve zwembroekskens. »

Voor het stoffelijke, belachelijke heeft Anzengruber een open oog, maar men vrage hem niet tot het zieleleven te dringen.

Op dit vredeveld, dat voor hem enkel uit ijzer en steen bestaat — geene vriendelijke natuur, geen hangend loof, geene geurige bloemen — onderneemt de in rouw gedompelde boer zijne rondreis. Het kruis zal hem niet van troost, van opstanding spreken. Wel integendeel : uit de bedenking van de menschelijke ellende, van de kortstondigheid des levens, uit de nauwe aanroering des doods komt hij tot het besluit dat het « hiernamaals » niet bestaat; zijn eindwoord is het grofste materialisme :

« Het sterven is bijlange zoo dom niet als het geboren worden. Van als men in de wieg ligt, tot dat men in de kist gelegd worde, is toch maar eene klein span,... en wat men intusschen verricht, is ook niet zoo gewichtig, dat wij het niet alleen kunnen regelen, of er een Lieve Heer bestaat of niet. »

Hij pinkte met de oogen. Geen donder grolde, geen bliksem flitste, het kerkhof lag vreedzaam en stil in den vroegen zonneschijn gelijk te voren.

«... Nog beter, als er daar boven niemand is, en als hetgeen ons treft, blind neervalt gelijk de hagel op 't veld... »

Wij spraken in 't begin dezer studie van logieken draad; maar is er waarlijk een te zoeken? Hier heeft men enkel te doen met impressies : Een boer — of liever Anzengruber; boeren hebben zulke bedenkingen niet — ontdekt in eens (!) dat het leven vol ellende en wisselvalligheden is, kortstondig, onderheven aan ziekte en tegenstrijdigheden. In plaats van daaruit te besluiten dat er elders een vol, onbegonnen, onveranderlijk leven is, dat al dat tijdelijke vervangt en vergeldt, komt hij tot de conclusie dat *niets* bestaat

tenzij dat gebrekkige en korstondige, dat alles met de lichamelijke dood gedaan is.

Men oordeele liever :

« Hij was, dikwijls stil staande, tot aan het graf zijner vrouw teruggekomen. « Ja, Anne Marie, ook wij waren elkander nooit wederspannig geweest, hadden ons menige bitterheid gespaard, hadden geene vreugd op zij laten liggen en geenen arbeid uitgesteld, indien wij geweten hadden, dat het eens en voor goed was, niets daarvan en niets daarna... »

En de slotsom zulker redeneering?

Zij vindt haar eindwoord in — huichelarij!

Die boer is niet de ware landman, eenvoudig en sterk en taai in gemoed en verstand. Veel eerder trekt hij op een tooneelspeler, die voor een stadspubliek een rol geleerd heeft. Hij kent zijne les van buiten, en die les heeft voor opzettelijk doel den weg te wijzen naar het ongeloof.

« Een kort geluid klonk van den toren.

Huber trad in de kamerdeur en riep zijnen kinderen toe : « Zijt ge gereed, dan gaan wij! » Hij kwam terug op de weide : « De mis is immers betaald, » murmelde hij, « ik zal ze dan maar hooren. »

...Van dan af hield hij zich gelijk vroeger, ging alle zondagen naar de kerk, ... en gold nog altijd voor eene der christengeloovigste zielen van het kerspel, — maar hij zelf hield zich nooit meer daarvoor. hij wist beter en aan zijnen zoon zegde hij het ook, aan 't meisje niet, « want die zijn te bang in zulke zaken. »

Dit staaltje zal voldoende zijn, denken wij, om Anzengrubers godsdienstigen toon te laten waardeeren. Wat zijne vleeschelijke liefdebeschrijvingen betreft, daar moge een ander moed voor hebben! Wij geven het op. Maar kan er w .l van liefde spraak zijn in werken gansch beroofd van gevoel en poëzie? Denkende aan de hooge beelden van een Eliot, zelfs aan de aandoenlijke schetskens van een Maclaren,

zouden wij haast schaamte gevoelen de grove tafereelen van Anzengruber in de zelfde studie te vermelden, tenzij om er eene gewichtige waarschuwing uit te trekken voor de kunst.

Neen, het realisme, in zulken zin begrepen, is niet de waarheid. De waarheid is de eenige, levende, eeuwige waarheid, die den mensch huldigt in zijn geheel, met zijne ziel en zijn lichaam, zijn hart en zijn verstand, met zijne aardsche omgeving, maar ook zijn trachten en zuchten naar het bovenaardsche.

De ware, de groote, de onsterfelijke realisten dat zijn een Eliot, een Dickens, een Shakspeare. Tegenover deze kunstenaars en schilders, blijven de anderen povere printjestrekkers, beroofd van bezielenden adem, beroofd vooral van levenslust. Dat is een kenmerkende trek : in tijden van verval heerscht de zware, sombere levensaanschouwing; de zelfmoorden worden talrijk; de mensch heeft den moed niet meer het moeilijke en lastige te torsen en de letterkunde — trouwe spiegel der samenleving — vervalt in hopeloos pessimisme. De groote, de klassieke schrijvers integendeel huldigen ook den zonnigen kant des levens; zij weten dat de kunst onsterfelijke vreugd is : Vol frischheid en kracht, lachen zij de komende eeuwen tegen.

Zij kennen ook de gansche ladder der zielsaandoening, der gevoelens van 't menschelijke hart. Daaruit spruit hun troostende weemoed, borrelt hun verkwikkende humor op.

Schrijvers van de Anzengrubersschool kennen geene andere poëzie dan die der scheikunde en ontbinding. — Ook hebben wij haast om die te verlaten, maar wij moeten toch nog eerst aanstippen hoe *on*landelijk zulke landelijke werken zijn. Materialistische, rationalistische boeren zijn eene anomalie, in strijd met de werkelijkheid, met de hoogere eischen der kunst. De boeren mogen hunne gebreken hebben — ruwheid, grofheid — maar het zijn de gebreken niet van

den stadsmensch — verfijnde wulpschheid, grondige dwaling van den geest.

Gelukkig dat wij niet verre moeten zoeken om werken te vinden die gezonde strekking paren met dichterlijke ingeving, met zuiver realistische waarneming.

Bijna iedere schilderachtige streek van Duitschland heeft haren dorpverhaler, haren beschrijver gevonden : Zoo genoot het eenzame, met sombere dennenbosschen zacht ruischende Schwarzwald zijnen Auerbach en later zijnen Hansjakob.

Auerbach bezit al de gaven, die Anzengruber zoo jammerlijk moet derven : frissche oorspronkelijkheid, opborrelend of sluimerend gevoel, naïeviteit, ongekunstelde poëzie.

Moet hij voor den Oostenrijkschen schrijver onderdoen, onder opzicht van waarneming? Volstrekt niet. Zijne kennis van het landleven, van de zeden en gebruiken der Schwartzwald-bevolking is even trouw als fijn; ja, wij zouden niet aarzelen hem meer realistisch te noemen dan Anzengruber, daar hij het leven neemt in zijne volheid met zijne goede en slechte kanten, met zijne licht- en schaduwzijden. Meer artiste is hij zeker, daar hij weet te veredelen.

Hij is tevens rijker en breeder in de groepeering; er zit meer spel en leven, meer handeling in de opvoering, meer verwikkeling, meer gebondenheid en stijl.

Overbekend zijn Auerbachs Dorfgeschichte — *Barfüszele*, dat pereltje van naïeviteit en fijnheid, verwant misschien met de *Petite Fadette*, van Georges Sand, maar gelijk een blond dochterken der Germaansche wouden, vol droomen en innige fantazie, het kan zijn met een zwart, vroolijk, levendig Fransch meisje, — *Brosi en Moni* het vroolijke, moedige, landelijke paar, — *Die Geschichte des Diethelm von Buchenberg* vol tragische kracht, indrukwekkende somberheid.

Een sluier van weemoed hangt vaak over Auerbachs werken. Hij is wel, ondanks zijn Israëlitischen oorsprong, een zoon van het droomende, dichterlijke Germania. Zijne kunst is geweven uit innig gevoel en zoete, bekoorlijke halve droomerij; maar mijlen ver blijft deze genotvolle treurnis van het pessimisme, van het willens en wetens zwartzien van een Anzengruber en van gansch de moderne school. Auerbach's weemoed is eene zaak des harten; geene strekking, of gewoonte, of mode van den geest.

Onder een ander opzicht nog verschillen de twee schrijvers grondig : Auerbach gelooft nog in de liefde, hangt ons bekoorlijke tafereelen op, als idyllen zoo frisch, van het jeugdig gevoel dat twee harten aaneen verknocht. Bij Anzengruber ontmoeten wij dat nooit. En als natuurlijk gevolg, waar Anzengruber slechts tooneelen van vleeschelijke drift voorhoudt, daar komt nooit bij Auerbach het minste onkiesch woord het landelijk tafereel ontsieren. Ongemeen kuisch zijn deze dorpverhalen.

Onmogelijk ze allen te ontleden. Alleen bij den « Lehnhold » willen wij wat langer verwijlen. Tot hiertoe inderdaad hebben wij het landleven enkel onder zijne goede, gezonde kanten beschouwd, maar gelijk alle aardsche zaken heeft het zijne keerzijde, zijne gevaren en gebreken, en dit blijkt uit Auerbach's werk.

Een « lehnhold » is een grootboer, een pachter, die een uitgestrekt erf bezit, vrij van schulden en lasten. Zulk een is de Furchenbauer, de held van een verhaal vol duistere rampen, tragische voorvallen; want ja, deze vrije, onafhankelijke boer, deze koning onder zijn volk, is 't gevaar onderhevig der alleenheerschers : hij vervalt in dwingelandij.

Zijne trekken reeds teekenen zijnen aard : — « Hij ziet er lang uitgestrekt, dor en hardknokelig uit, en zijn gansch wezen heeft iets taais en onbuigzaams. De witte haren, die den spitschen bovenkop

bedekken, zijn kort gesneden, het hooge voorhoofd is vol rimpels, over de grauwe oogen zijn de uitloopers der dikke wenkbrauwen in de hoogte geslingerd, de linker meer dan de rechter,... de kakenknokels steken dor uit en diepe voren strekken zich uit aan beide zijden van den knobbeligen neus; dat zijn voren, door het noodlot geploegd. » — Furchenbauer beteekent Vorenboer. — « De smalle lippen van den mond zijn zoo zeer binnenwaarts getrokken, dat men bijna geen rood ziet. Daarbij heeft de man in zijne doenwijze iets bewegelijks, al is deze ook hoekig en scherp.

Men zal in vele boerengezichten iets trotsch en wederstrevends vinden, dat is niet immer de uitdrukking eener innerlijke gemoedsstemming, maar spruit eerder uit den zwaren arbeid, tegen wien dikwijls eene trotsche gesteltenis, ja in zekere mate een vijandig overwinnen noodig is. »

Bij den Furchenbauer is die hardheid van gelaatstrekken niet alleen te wijten aan zijn aanhoudenden kamp tegen den grond; zij is wel degelijk de uitdrukking van een norsch gemoed. Begon hij niet met een oog aan zijn tweeden zoon uit te slaan, met den steel zijner zweep, omdat het kind zich eene franke en onbetamelijke spotternij veroorloofde?

Niet zeer aangenaam moet het leven der boerin zijn, nevens zulken ruwen, hardvochtigen echtgenoot. Nochtans, « het mag hard klinken, en toch is het waar en blijkt bij nadere beschouwing ook milder: bij de boeren, in 't bijzonder bij de grootboeren, is de echt dikwijls maar eene verdragsverhouding in de uitgestrektste beteekenis van het woord. Erkennen de echtlieden dat de verscheidenaardigheid hunner naturen zich niet tot eenigheid laat versmelten, zoo treedt een wederkeerig zelfstandig begaanlaten tusschen. Hier waar de huisvrouw gelijkmatig met den man voor den eigendom moet arbeiden, vervult iedereen de reeks zijner plichten zonder verdere aan-

sporing. De arbeid tot behoud en vermeerdering van het bezit is het wezen des levens, dat door het heilighouden van den gesloten band nog eene zekere wijding verkrijgt, en komen er kinderen, dan herbloeit de verdraagzaamheid ook nog in liefde.

Openbare oneenigheden, ja scheidingen uit gebrek aan liefde komen daarom in 't leven der grootboeren haast nooit voor! »

Leveren deze woorden niet het bewijs van de grondige kennis des schrijvers van den boerenstand? Slechts door levenslang, dagelijksch verkeer met het landvolk komt men tot zulke vertrouwdheid. Hier geene spraak van sentimentaliteit of flauwe bergerades. Alles is ernstig en taai, gelijk de natuur van het Schwarzwald, gelijk het strenge leven der boeren.

Ook bij de vrouw des Furchenbauers is deze tot liefde overhellende verdraagzaamheid tot stand gekomen. Dochter van den « rijken vetten gouwboer, voogd van Zevenhoven, die den eervollen bijnaam van Schmalzgraf droeg », had zij haren gemaal groote rijkdommen aangebracht en « de beide echtlieden leefden in vrede en hielden elkander in eer. »

Nochtans in 't geheim droeg de boerin een zwaar kruis, en daarin ligt de knoop van het verhaal. — Uit berouw voor zijne wandaad tegenover den tweeden zoon Vincenz, uit vrees dat hij hem verraden zal, wil de Furchenbauer dezen bevoordeelen tot schade van den oudsten in 't leven gebleven zoon, Alban. Alban is eene warme, rijke natuur, die meegaat met de edelmoedige gedachten, de vrijheidsstrooming dan in voege — de jaren '48 —. « Het was de tijd der teekens en wonderen, alle verlangens en alle beloften, die meer of minder klaar in de gemoederen sluimerden, moesten hunne vervulling vinden... De hoop dat een tijd gekomen was, in den welken men zich over zijn zweet zou verheugen, nam dikwijls een fantastischen vorm. Dikwijls als iemand

in verborgene bergslonden of diep in 't woud arbeiden moest, overkwam hem plotselings als een benauwende schrik het gedacht dat hij den triomfstoet miste, die nu de hooge baan overtoog en alles gelukzalig maakte. »

Getrouw aan deze demokratische gezindheid, is Alban verliefd op de dochter van een daglooner zijns vaders, des Nagelsmids Vreni. Natuurlijk is de vader daar tegen en daaruit ontstaan oneenigheden en ongelukken. Wel wat gebrek aan samenhang, wat wispelturigheid van wege Alban, wat langdradigheden kan men hier, zooals in zijne andere werken, aan Auerbach verwijten; maar, van den anderen kant, hoe weet hij alle onkuischheid, alle grofheid te vermijden in een toestand, die Rosegger en vooral Anzengruber daar onmiddellijk aanleiding toe gegeven hadde. In al Auerbach's verhalen is geen onbetamelijk woord te vinden.

Alban, met zijne vrijheidsgezindheid, met zijne onbezonnen liefde, wordt uit het ouderlijke hof verbannen, keert er terug na vele wisselvalligheden, eindigt met zijn broeder in een afgrond te stooten en wordt zelf door zijn vader vermoord. Duister, tragisch is het verhaal tot aan zijn noodlottig einde; maar eene les is eruit te trekken : er ligt gevaar in de almacht.

In ons klein, verbrokkeld land, kunnen wij ons geen gedacht vormen van deze machtige boerderijen, van deze koninklijke pachters aan geen gezag onderworpen; maar gedurig worden zij vermeld in de boeken der Duitsche schrijvers. Het leenstelsel der middeleeuwen heeft in Duitschland meer sporen achtergelaten dan in de Zuiderlanden. Allicht ontaardt een onbegrensd vermogen in dwingelandij.

Niet alleen een schrijver uit den tijd der romantiek zooals Auerbach, ook een hedendaagsche, zeer realistische verhaler, Hansjakob, heeft ons daar een voorbeeld van gegeven. — Hansjakob is eene zeer zonderlinge persoonlijkheid, en om de waarheid te

spreken, ons niet zeer sympathiek. Zijne figuur is somtijds raadselachtig. Katholieke pastoor, kapt hij geerne op de geestelijke overheid; beschimper van het moderne, is hij toch zelf gedurig aan 't coqueteeren met zijne modische zenuwkwaal; vriend van 't volk, heeft hij meestal eene ruwe verachting voor het meest verdrukte deel van 't volk: de vrouwen. Verre van ons zijn talent te ontkennen, zijne oorspronkelijkheid. In dezen menschenhater schuilt een gouden hart; diep geloof bezielt dezen schijnbaren sceptiek en zijn pessimisme is oppervlakkig, enkel mode. Maar toch moeten wij opmerken hoe hij mank loopt aan de bijzonderste gebreken van 't Germaansche ras: neiging naar grofheid en materialisme, helling naar verkleining van geloof en leering.

Leverde Duitschland niet den eenigen broeigrond tot ontluiking eener kettersche sekte na 't concilie van 't Vatikaan? En bleek de kulturkampf niet nuttig tot heropbeuring der geestelijkheid, met ze in 't vervolgingsvuur te louteren. — Deze bemerking is niet toepasselijk op Hansjakob, die nooit het pad der orthodoxie verliet en heeft maar eene algemeene waarde. — Men zou zeggen dat de Duitschen, steeds geneigd te bukken in slaafsche houding voor stoffelijk geweld, zich over deze vernedering wreken met den nek trotsch op te richten tegen geestelijk gezag. Ware fierheid gaat met echten eerbied gepaard.

Wij zijn verre van Hansjakob, wien wij ook geene uitgebreide studie kunnen wijden. Eene bevoegde pen heeft op deze zelfde plaats over hem gehandeld. Zijn naam kwam ons natuurlijk voor den geest, sprekende van de soms ruwe zeden van 't boerenvolk. In een zijner Schneeballen geeft hij het verhaal eener vrouw, gemarteld, ja ter dood gebracht door mishandeling, door haar eigen vader, omdat zij een verfoeid huwelijk niet inwilligt. Deze geschiedenis rust op historischen grond: of zij wel op letterkundige waarde mag aanspraak maken?

Hier komt de vraag weer op van de juiste maat werkelijkheid en fantazeeren, die noodig is tot het voortbrengen van een kunstwerk; maar dit zou ons te verre brengen en wij hebben haast om de wat zware, wat duistere Germaansche letterkunde te verlaten voor eene nog jonge natuur, voor frisschere werken. Het Noorden lokt ons aan: de bekoorlijke *Synnöve Solbakken* van Björnson.

M. E. BELPAIRE.

DRUMSHEUGH'S LIEFDEGESCHIEDENIS

door IAN MACLAREN (1).

I.

Drumsheugh's te huis.

DRUMSHEUGH had Dr. Maclure eens, den winter vóór hij stierf, langs de groote baan tegengehouden, en hem gedwongen een wijl te schuilen, want het was een gure Decembernacht omstreeks het kerstfeest, en ze hadden allen bemerkt, dat de dokter begon ineen te vallen.

— « Is het gij? Weelum? » want de maan was nog niet op en de oostwind dreef de sneeuw omhoog. « Ik was uitgegaan om te zien of de storm de schapen niet gedood heeft, en nu trek ik naar huis. Kom mee, een wijl rusten. Het zal omtrent negen uur zijn eer de maan opkomt en de wind zal ondertusschen misschien vallen. Gij zijt allebei zeer vermoeid ». En Drumsheugh nam Jess bij den breidel.

Acht mijlen ver had de wind op Maclure's rug geblazen en de grijsaard was van den top van zijn vilten hoed, die over de kraag van zijn jas neergetrokken was, tot aan zijn zadel in sneeuw gehuld.

---

(1) Over Jan Maclaren leze men *Dietsche Warande en Belfort* 1900, II bl. 234 en vlg.

Om den hoek van den zadel maakte de sneeuw een kleine bank, die nauwelijks door de warmte van Jess' lichaam in bedwang gehouden werd; op zijn beenen was zij door de bewegingen van het rijden, in stukken gebroken, maar zij hing in groote klompen langs weerskanten aan de stijgbeugels.

De fijne, rondwarrelende sneeuwjacht bestoof hem langs voren, smolt onder zijn adem, maar vroos in zijn baard opnieuw tot kegels, terwijl de manen van Jess ieder oogenblik witter werden.

Toen Drumsheugh's huishoudster de keukendeur opende en in het licht dat buiten viel het paard en zijn meester zoo wit en spookachtig zag staan, was zij alleen in staat te zeggen : « God beware ons, naar ziel en lichaam », hetgeen de volledige vorm van een gebed was, telkens men verrast werd.

Drie maal beproefde de dokter af te stijgen, maar driemaal mislukte het hem van louter stijfheid, en hij zou aan de deur gevallen zijn, ware het niet geweest, dat Drumsheugh hem ondersteunde.

« Dat zal een les zijn, Weelum, » zegde Drumsheugh, terwijl hij hem hielp de keuken binnen gaan, — « gij zijt gansch versteven. Trek de laarzen van den dokter uit, Leezbeth, en breng hem een jas ».

— « Laat mij gerust; denkt gij, dat ik een kind ben? Binnen een minuut ben ik weer de oude — het is niets dan de koude — zij zijn hard om trekken, Leezbeth — laat het mij doen — wel, wel, als ge nu volstrekt wilt, maar ik zie niet graag, dat een vrouw zoo een man dient. »

Na nog een weinig tegentand geboden te hebben, liet hij haar toch begaan, en Leezbeth, opkijkende, zag haar meester, die Maclure aandachtig bezag, zooals men een man bekijkt, die ten doode gedoemd is.

Drumsheugh had op dat oogenblik inderdaad bemerkt, dat dit de laatste winter van den dokter zou zijn; hij had hem nooit, van gansch zijn leven, zoo gemakkelijk om behandelen gezien.

Leezbeth was al lange jaren de huishoudster van Drumsheugh en men wist, dat zij al zijn manieren kende. Het was altijd een onuitgemaakt punt gebleven, wie, van haar of haar meester, de hardste was, maar hierin was men het eens, dat zij beiden in vindingrijke spaarzaamheid en onmeedoogend afkeuren van onberedeneerde vrijgevigheid, de glen het voorbeeld gaven. De vleeschhouwer van Kildrummie, in zijn onregelmatige bezoeken aan de glen, moest bij Drumsheugh niet veel aanspreken, en het werd aan de nieuwe meid, die het werkvolk al te overvloedig beschonk, den volgenden melktijd verboden, nog drank te dragen.

« Hier hebt gij uw pint, Jeems, noch min, noch meer, » zegde Leezbeth tegen den onderbaas. « Mary's hand beeft als er mansvolk omtrent haar is ». En Drumsheugh, die de geschiedenis des avonds vernam, keurde Leezbeth's handelwijze volkomen goed.

Leezbeth had de gewoonte te pochen, dat er aan haar meester geen zachten kant was, en men dacht algemeen, dat hij in alle zaken boven het gevoel verheven was. Maar dien avond was Leezbeth verwonderd over de vreemde vriendelijkheid, die terwijl hij rond den dokter drentelde, zijn stem verzoette.

« Drink het uit, Weelum », zegde hij, het glas aan de lippen van den ouden man houdende; « het zal uw hart weer in gang zetten; tracht nu eens recht te staan, wij zullen in het huis wat over en weer stappen — nu zijn wij er; gij staat weer vast op uw beenen... die deur hier is altijd in den weg, het is een donkere doorgang : geef mij uw arm — het is schrikkelijk hoe stijf men van zitten kan worden ».

Er werd Leezbeth bevel gegeven alle hartsterkingen op te halen, die zij vinden kon, en zij hoorde Drumsheugh met bezorgdheid den dokter allerlei opdringen.

« Het is onverstandig zoolang uit te blijven zon-

der eten, en de nacht is zoo koud. Men zal u den een of anderen morgend eens lang de baan vinden. Proef nu eens van dit aalbeziesap; het is goed voor den hoest. Dat kan waarachtig nog niet voldoende zijn.

Schuif uw zetel bij het vuur, Weelum, of liever, neem dezen hier; het is die van mijn moeder en hij is gemakkelijker; achter zoo een ritje zal hij deugd doen. Hebt ge nu warm? »

— « Ik voel mij oprecht goed en tevreden, Drumsheugh. Het is een eenzaam ding, ginder, wanneer men des nachts nat en moe te huis komt. Bij een vriend zitten — zelfs zonder veel te zeggen, — is toch gezelliger ».

— « Ik wenschte, dat gij meer kwaamt, Weelum, » zegde Drumsheugh haastig, « wij worden alle dagen een beetje ouder en wij moesten meer bijeen komen. Het is het spreken niet, dat de vrienden maakt. Hoe oud zijt ge nu? »

« Ik zal dees maand drie-en-zeventig jaar worden en dat zal mijn laatste verjaardag zijn; gij zijt ouder, Drum — maar gij zijt een kloeke man en nog goed voor twaalf jaar.

— « Gij zoudt zoo goed kunnen zijn als ik, indien gij niet zoo dikwijls onverstandig geweest waart en zoo koppig, dat gij u door niemand wildet laten gezeggen; maar indien gij wilt oppassen, kunt gij ons nog allen overleven. Gij zijt dezelfde niet meer, als toen gij de keuken binnen kwaamt. Leezbeth was verschrikt als ze u zag », en Drumsheugh gebaarde vroolijk te zijn.

— « Was zij het waarachtig? » zegde Maclure opgewekter. « Ik heb dikwijls gedacht, dat men een gansche lading schietpoeder zou noodig hebben om Leezbeth uit haar gemoed te krijgen. Hoe lang is zij hier reeds? Ik herinner mij haar aankomst nog; het was na de dood van uw moeder en dat is lang geleden.

— « Vijf-en-dertig jaar, sedert St Maarten. Zij

is een meisje van Kildrummie, maar al haar volk is dood. Leezbeth is een getrouwe huishoudster en een bekwame vrouw; ik heb niets te zeggen tegen Leezbeth.

« Zij is zeer zorgvuldig » — zegde Drumsheugh gedachtenvol; — « er is hier niet veel verloren gegaan, sedert zij hier gekomen is; dat moet ik zeggen. Zij heeft haar werk volgens haar beste inzicht gedaan, maar het is altijd schrappen met haar en met de beste huishoudster, blijft het huis toch onhartelijk.

« Willem, » — en dan bleef hij staan en ging in het vuur pooken.

« Welnu? » zegde Maclure en keek aanmoedigend naar zijn vriend, wiens gelaat heel veranderd was. « Waart gij op het punt iets te zeggen? » Maclure wachtte, want vertrouwelijke mededeelingen waren in Drumtochty zelden.

— « Er is, lang geleden, in mijn leven iets gebeurd, dat niemand weet, en dat ik u zou willen vertellen, maar nu niet, want gij zijt moe en terneergeslagen. Zult ge gauw nog eens komen, Weelum? »

— « Morgen avond, als ik kan, » en de twee mannen bleven een wijl zwijgen.

De wind kwam in rukken op, schuifelde in de schouw en stierf met lang gehuil over de velden weg, terwijl de sneeuw tegen de vensterruiten sloeg. Drumsheugh's hond, vermoeid van zijn meester door den storm te volgen, lag vóór het vuur uitgestrekt, te slapen, maar roerde een oor op het kraken van een deur, boven, of bij het vallen van een kool uit den rooster.

Drumsheugh zat in de gloeiende kolen te staren en zag er dingen in, die voorbij waren, totdat hij glimlachte en zegde:

« Hoe lang is het, dat gij uitgingt' om forellen te vangen, Willem? »

— « Ongeveer zestig jaar. » Herinnert gij u den

put in de Scheuchiebeek, waar deze uit het meer komt? De visschen hadden de gewoonte in den vollen stroom te liggen en aas te zoeken. Ik ben er verleden Oogstmaand nog voorbij gegaan, en dan kreeg ik eensklaps een gedacht en ging tot op den oever. De eik schijnt nog altijd dezelfde te zijn, en ik keek in de diepte of er op den grooten steen geen forel lag. Ware ik zoo stijf niet geweest, ik zou beneden gegaan zijn, om nogmaals mijn geluk te beproeven. »

— « Ik ken dien put goed, Willem, » begon Drumsheugh. « Weet gij nog, waar ik dien drogen zomer die forel gevangen heb, die twee pond woog? Het was de grootste, die men ooit uit de Scheuchie haalde; ik heb het u den volgenden dag op school verteld. »

— « Ja, gij hebt het verteld, en den heelen winter hebt gij op die forel gepocht, maar niemand heeft ze ooit gezien en in het begin woog ze een half pond. Mij dunkt, dat ze gegroeid is. Zij zal er vijf wegen, voordat gij er mee gedaan hebt, Drum. »

— « Gij zijt wel onbeschaamd, Weelum. Ik heb ze in het voorbijgaan in den winkel van Luckie Simpsom gewogen, en zij woog, zoo waar ik hier sta, twee pond, maar misschien stond er in de schaal een gewicht bij. »

— « Visschers zijn de grootste leugenaars, die ik ooit ontmoet heb, en gij hebt dezen avond uw best gedaan, Drum; maar toch, dat forellen-visschen was een schoon spel. » En de dokter werd opgeruimd. « Mij dunkt, dat ik er nog mee bezig ben: op mijn buik, op een steen liggend, dat de oogen alleen er over uitkomen, mijn mouwen opgesloofd tot aan mijn ellebogen, en mijn handen afhangend in het koele water; en het voorbijschieten van de forel — en dan, het grijpen van het lenig, glad lichaam, met de roode plekjes op den witten buik, en dit over mijn hoofd wegwerpen! Het was schoon! »

— « Ja, Weelum. En ze missen zelfs, was de moeite waard. Ze tusschen de handen te voelen glippen en dan de beek af te zien verdwijnen, als een witte pijl in het donkere water, en ze dan over een kleine val in een ander hol te zien wegbuitelen. » Zoo zaten de twee oude jongens het verleden te overdenken en zij zagen in het vuur water over steenen stroomen, en diepe, koele putten, beneden overhangende rotsen, en kleine watervallen, en berketakken, die in de poelen hangen en gespikkelde forellen, die blinken op het gras. Maclure's gezicht vervriendelijkte nog en hij draaide zich in zijn zetel om.

« Gij zegt niets over den dag, dat de beek zwol en gij om mij kwaamt en om Sandy Baxter en om Wetherton's broeder Squinty, en ons verloktet om schooltje-duik te spelen, zeggende, dat gij heele benden forellen in de holen zien wemelen hadt. »

— « Ja, ik trachtte John Baxter ook mee te krijgen, » onderbrak Drumsheugh, die er aan hield, nu ze ermee begonnen waren, de geschiedenis volkomen juist te vertellen, « maar hij wilde niet. Hij wilde ons niet gelooven. Hillocks bracht het uit op het zicht van den klap, die hem bedreigde. Zij zijn naar de Scheuchie achter forellen, » schreeuwde hij, en zelfs de meisjes scholden hem « overdrager » als hij naar huis ging. « Dat was een dag, Drum ! Ik zie nog Sandie's hielen in de lucht, toen hij over Gormack in den donkeren put viel, en gij er hem bij zijn broek uittrokt. En zijn Latijnsch leesboek, dat uit zijn zak in het water gevallen was, en Squinty, die er, over de steenen kruipend, achter ging. » De dokter lachte luid.

— « Wat gij niet zegt is, dat gij mij bij de boerin op Gormack, een stute zondt bedelen, en dat ze u achter den dijk zag rondsluipen en ons een standje gaf, omdat wij schooltje-duik speelden. »

« Ik herinner het mij, » zegde Maclure. « Dan zag zij Sandie, die droop gelijk een verdronken rat, en zij deed hem binnengaan om zich te drogen en gaf ons zwijnevleesch en haverkoeken. Er was een barst in mijn telloor, juist een beek lijk de Scheuchie; ik zou ze op een stuk papier kunnen uitteekenen. »

— « Het was Gormack's moeder. Het is nog zoo lang niet, dat ze dood is. Den avond vóor haar overlijden heb ik haar nog gezien. »

« En dan, den volgenden dag, den klap van den ouden meester, degene, die hier vóor Domsie was; hij had zoo een schoonen zwaai! Mij dunkt, dat ik mijn wang nog voel zinderen. » En Drumsheugh schudde in zijn zetel van het lachen. « En daar kregen wij er nog een van vader, maar, (hij sloeg op zijn knie) het was het al waard, man, wij hebben in ons leven geen schooner dag gehad. »

— « Het is mij juist, alsof het al gisteren gebeurd was, maar, hoe schoon de dag was, er kwam toch een einde aan. Weet gij nog hoe bang wij waren van naar huis te gaan en hoe wij niet durfden vertrekken, voordat de zon heel achter den Urtach verdwenen was. »

— « Wij waren gevieren » hernam Maclure. « Sandie kreeg zekeren sneeuwnacht, al vechten in de loopgraven, een Russische bajonet door het hart, en de arme Squinty stierf in Amerika, vol verlangen naar de glen en wenschende, dat hij toch op het kerkhof van Drumtochty mocht begraven worden. Het waren alle twee goede jongens, en dat zijn er twee van de vier schooltjeduikers, die naar het eeuwig vaderland zijn. Gij en ik, Drum, wij hadden dien avond, om naar huis te gaan, den langsten weg af te leggen, en wij zijn nogmaals de laatsten. De zon gaat voor ons ook onder; wij hebben een goeden, langen dag gehad; gij zult achter mij nog een wijl mogen blijven, maar onze tijd is toch voorbij. »

— « Gij hebt gelijk, Willem; wie ook het eerst vertrekt, wij zijn dicht bij het einde, » zegde Drumsheugh. De twee mannen keken strak in het vuur en de stilte viel nogmaals over beiden, totdat de hond opstond en zijn kop op Drumheugh's hand ging leggen. Hij werd ook oud en had geen anderen wensch, dan bij zijn meester te zijn.

Drumsheugh schoof zijn zetel in de schaduw en zuchtte :

« Het is toch hetzelfde niet, Willem, het is toch hetzelfde niet. Wij deden, wat wij niet mochten, ongetwijfeld, en wij waren bang van bij onze ouders te komen, maar wij wisten, dat het te huis toch beter was dan buiten op den kouden berg, en er was in alle gevalle een huis om ons te herbergen. »

Maclure hielp niet en Drumsheugh ging, alsof elk woord hem in doodstrijd ontworsteld werd, voort :

« Wij weten niets over » en hij aarzelde « over de andere zijde. Ik heb daar dikwijls aan gedacht bij het glanzen van den zomernacht, of hier alleen, in den winter, zittend bij het vuur. Men kan een arme, oude boer zijn en toch zijn eigen gedachten hebben ! »

« Als ik een knaap was, was het de vader van den pastoor, die in den kansel stond, en meester Cameron was in de school, en uw vader ging in de glen over en weer; nu zijn zij allen vertrokken. In de kerk kan ik nog soms het gelaat zien, dat op den hoek van iedere bank was, en de kinderen in het midden, en de huisvrouw op het andere einde : er is geen, dat ik mij niet kan herinneren, onder het sermoen, als de pastoor bezig is.

« Wee mij. De oude menschen, die in Burnbrae en Hillocks en Whinnie Knowe woonden, zijn dood en begraven, mijn eigene vader en moeder met de anderen, en hun kinderen maken zich gereed om hen te volgen en er zal weldra een ander geslacht in onze plaats zijn. »

Hij zweeg, maar Maclure wist, dat hij niet gedaan had.

« En dat is het slechtste niet, want er moet niemand blijven leven, totdat hij kreupel en kindsch is. Ik, voor mij, zou willen vertrekken, zoo gauw ik mij zelven niet meer kan behelpen, maar dat wij geen woord weten over hen! Zij hebben ons vaarwel gezegd en zij zijn weg uit de glen en de menschen zeggen, dat ze naar het land der zaligen zijn. Het is een schoon liedeken en ik heb niet gaarne, dat er mij iemand beziet, wanneer het gezongen wordt, maar wie weet er met zekerheid iets over dat land? »

Maclure gaf nog altijd geen antwoord.

« De zon zal te Strathmore opstaan en achter Glen Urtach ondergaan en de Tochty zal stroomen zooals nu, en er zullen menschen zijn, die zaaien in de lente, en in den oogst het koren binnen doen, en er zal volk zijn om te gaan bidden in de kerk, maar wij zullen weg zijn, en, Willem, moet dat het einde van ons wezen? »

Er was zulk een droeve toon in Drumsheugh's stem, dat de hond jankte en zijn hand ging likken.

— « Neen, Drumsheugh, dat zal het einde niet wezen. Onze ouders zijn weg en ik wensch niet ze terug te hebben, maar niemand zal mij doen gelooven, dat heel het oude Drumtochty in het kerkhof bevat is. Neen, neen. Ik heb de glen menig jaar gadegeslagen, en het hartigste schouwspel, dat ik gezien heb, is het kweeken van mannen en vrouwen. Het zijn om te beginnen kinderen zonder verstand, zooals wij zelve waren, maar zij hebben niet gedaan, wanneer zij Domsie en de school verlaten. Eerst komt het werk en de strijd met ons kil land, om er genoeg uit te halen om den pacht te kunnen betalen en met verstand te leven. Dan komt de liefde en leert aan een zelfzuchtig, oppervlakkig schepsel een goede echtgenoot te worden voor een vrouw, en ten laatste komt het verdriet, dat zelfs den luidruchtigste leert zoet zijn.

Het is een lange leerschool, maar zij heeft toch

voor Drumtochty goede uitslagen. Ik zeg niet, dat ons volk zeer slim is, noch dat het geen fouten heeft; maar ik ben fier geboren te zijn en geleefd te hebben in de glen. Ik geloof niet, dat er een leugenaar onder ons is, uitgezonderd Milton, en die komt van Muirtown; noch een lafaard, zonder wilskracht; noch een verkwister, aangezien Charlie Grant in Amerika is; noch een schepsel zonder hart, die zijn gebuur niet zou helpen.

De glen is een ruwe school, en zoo is ook die van den armen Domsie, maar hij zond niettemin knapen uit, die in de wereld onzen naam maakten; en ik ben van gedacht, dat de scholieren, die op de ander manier de glen verlieten, ook wel geluk zullen hebben en niemand in schande zullen brengen. Gij weet, dat ik niet veel tijd heb voor de kerk, maar er is niemand, die niet eens op de ander wereld denkt, — en dat is zoo mijn eigen gedacht. »

« Gij zijt misschien niet verre mis, Willem; dat klinkt zeer wijs, maar, men kan niet zeker zijn. »

— « Ik heb menschen gezien, die zeker waren, » zegde de dokter, en ik ben tevreden, dat ik den ouden Burnbrae gekend heb. Hij was een streng man, en hij gaf mij menig standje over kerkgang en het gebruiken van goede taal, maar ik zeg het u, hij was van de goede soort; bij hem was geen ellendig veinzen noch huichelarij. Ik was bij hem, toen hij stierf. »

— « Hebt gij iets gezien? » Drumsheugh boog voorover en sprak fluisterend.

— « Ik heb niets anders gezien dan een braaf man, die de lange reis ondernam, en grootscher schouwspel heb ik niet noodig.

« Hij lag zonder gevoel, en zijn vrouw, arm schepsel, was bedroefd omdat zij geen laatsten blik kon krijgen, en John, die nu Burnbrae is, had verdriet om wille van zijn moeder. »

« Zeg den Naam, » want ik hield zijn hoofd vast,

« en hij zal het hooren. » Maar ik kon niet, het was niet voor mijn tong. Zoo zegde hij hem zelf in zijn vaders oor, en Burnbrae deed zijn oogen open, glimlachte hen toe, en ik hoorde twee woorden: « Geen kwaad ». Hij wilde zeker zeggen: « geen vrees. » Drumsheugh, ik had het dien nacht willen wagen met den ouden Burnbrae.

« De twee laatste dagen kende mijn moeder ons ook niet meer, » en Drumsheugh steunde zijn hoofd met zijn handen.

« Gij herinnert u het kleine meisje, dat bij Mary Robertson woonde ». Maclure wilde, nu hij aan den gang was, alles vertellen, « dat kleine meisje, waarvan Jamie Soutar zooveel werk maakte, omdat haar moeder dood was; zij lachte met haar ziekte, en ik nam ze op mijn knieën, want Daisy en ik waren goede vrienden. »

« Zal ik vandaag sterven? » vroeg zij en ik kon niet liegen, als ik in die oogen schouwde.

« Wees niet bang, lieveling », zegde ik. « Gij zult gauw te huis zijn. »

« Houd me dan goed vast, Dochsie, » zoo noemde zij mij, en moeder zal mij uit uw armen nemen. De Almachtige moet zien, dat het vertrouwen van het arme kind niet tot schande gemaakt wordt, of anders zou Hij zijn naam niet verdienen.

« De wind is gevallen, » zegde de dokter, « en hij spoedde zich naar het raam; en de maan schijnt klaar; alle gevaar is voorbij; nu moet ik weg. In plaats van den storm zal ik nu den maneschijn achter mij hebben. Zij spraken geen woord meer, eer zij op de groote baan stonden en dan nam de dokter afscheid. Drumsheugh bleef dicht bij hem staan en schikte een riem aan den stijgbeugel.

« Gij en ik, wij zijn niet zooals Burnbrae en het meisje, Weelum; ik ben soms bevreesd .... naar huis te gaan. »

— « Het verwondert mij niet, Drumsheugh, ik

ben ook somtijds zoo. Wij zijn beiden kerels, die nu en dan eens vrijwillig in de school kwaad gedaan hebben, en wij zullen misschien wel gestraft worden, en dat zal ons goed doen.

« Maar hoe het ook weze, wij moeten het wagen, en ik hoop dat de Almachtige niet strenger zal zijn dan onze moeder, den dag dat de zon onderging en de nachtwind over den berg blies. »

II.

Drumsheugh's geheim.

Toen Leezbeth kwam zeggen, dat dokter Maclure de hoeve binnenreed, verstond Drumsheugh seffens met welk doel hij kwam, maar het was eigen aan Drumtochty, dat men, nadat de plaatselijke zaken afgehandeld waren, met stomheid scheen geslagen te zijn, en hij bleef met afgekeerd gelaat in het vuur zitten kijken.

De dokter zat een wijl te zwijgen, want in de glen eerbiedigde men elkanders ziel en men verstond dat intiem gesprek soms kan pijn doen; op den duur echter vond hij het goed een beetje te helpen.

— « Gij hebt gisteren avond gezegd, dat gij iets te vertellen hadt, Drum. »

— « Ja, seffens, ik kom daarop; geef mij nog twee minuten tijd. » Maar het duurde er tien, eer Drumsheugh den mond opende, alhoewel hij dieper in zijn zetel schoof, zich recht zette en drie maal deed, alsof hij wilde beginnen spreken.

« Weelum, » zegde hij op den duur, en hij bleef weer steken, want de moed ontviel hem.

– « Ik luister, Drum; maar gij hebt uwen tijd. Er moet naar het vuur gezien worden. — En de vlam, die eensklaps oplaaide, toonde een heel anderen Drumsheugh dan dien, welke op de markt te Muirtown bekend was.

— « Het is niet gemakkelijk, Willem, iets te zeggen, dat dieper gaat dan het weer en de koebeesten. »

Drumsheugh wreef met zijn hand over zijn voorhoofd en Maclure kreeg medelijden.

— « Indien gij iets slechts gedaan hebt, en uw geweten wilt ontlasten, moogt gij het mij, al ginge het uw leven aan, aanvertrouwen, Drumsheugh. Ik kan mijn tong houden en ik ben een eerlijk man.

« Maar ik geloof, dat het dit niet is, » want Drumsheugh had het hoofd geschud, « ik denk, dat gij een verdriet gehad hebt, dat de glen niet kent, en dat gij misschien begeert, dat een oude vriend er u het gewicht van helpe dragen. »

Drumsheugh keek, alsof dit nader bij de waarheid was, maar bleef nog altijd zitten zwijgen.

« Ik versta, wat gij gevoelt, want ik zou zelf niet kunnen spreken. » En dan voegde hij er op het zien van het gelaat zijns vriends bij : « Dwing u niet, tegen uw wil te spreken. Wij zullen er geen woord meer over reppen.

« Hebt gij gehoord, dat Hillocks tot over zijn hoofd in de sneeuw gevallen is en er gansch in verdwenen was en dat Gormack hem gevraagd heeft: « Waar zijt gij naartoe dan, Hillocks? »

« Ik moet spreken, » barst Drumsheugh eensklaps los. « Ik heb mijn verdriet meer dan dertig jaar gedragen, en ik zou kunnen zwijgen hebben tot het einde toe, maar over één zaak kan ik mij niet heenzetten; die is, dat gij of ik zoudt kunnen sterven, voordat ik mijn naam gereinigd heb.

« Uw naam? » en de dokter bekeek Drumsheugh verwonderd.

— « Ja, mijn karakter; ik heb niets anders, Willem; noch vrouw, noch kinderen; zoo ben ik daar bezorgd over, hoewel de menschen het niet denken.

Wanneer iemand in Muirtown aan een man van Drumtochty een inlichting over mij vraagt, zeg mij,

wat zal deze antwoorden? » en Drumsheugh keerde zich eensklaps naar Maclure, die voelde dat hij beschaamd werd.

— « Geen mensch uit Drumtochty zou kwaad over u zeggen; hij zou niet durven, want gij hebt hem daar geen reden toe gegeven. En gij weet dat wel ook, zonder dat ik het u zeg. »

Drumsheugh wachtte nog immer.

— « Al wat hij misschien zou zeggen, is dat gij een weinig.... », en dan zweeg hij. « Maar wat moet ge u over het gebabbel der menschen bekreunen? Ze moeten immers iets zeggen om den tijd te verdrijven. »

— « Gij hebt gezegd, een weinig.... ga voort, Willem? » En de dokter zag, dat er geen ontsnappen mogelijk was.

— « Wel, zij zeggen misschien achter uw rug, wat sommigen van hen ook in uw gezicht zouden zeggen, Drum, zonder daarom kwade inzichten te hebben; dat gij zeer spaarzaam zijt en nauw op uw centen. Niets beter en niets slechter, zoo waar ik hier zit. »

« Niets slechter? hebt ge gezegd. » Drumsheugh sprak met veel bitterheid. « En is dat weinig? Spaarzaam en nauw, Willem; gij zijt al te goedhartig « vrekkig; dat zal juister zijn, denk ik; een greet, die in een zaak altijd den laatsten cent wil hebben, en geen halven shilling zal verteeren, wanneer hij het laten kan. »

Maclure zag; dat het nu geen tijd was om te spreken.

— « Zij hebben in den trein dikwijls gelachen over mijn geschillen met kooplieden en er zijn er velen, die het mij wel zouden hebben willen nadoen, zoo een kerel als Milton, bijv.

« Maar wat moet de oude Burnbrae, die zijn broodwinning minder achtte dan zijn principiepen, over mij denken — en de oude Domsie, die nu dood en be-

graven is, maar zijn laatsten penning zou verteerd hebben om een jongen naar het collegie te zenden — hij heeft er mij eens van gegeven, gelijk een recht man, die hij was — of de pastoor, die liever zou sterven dan een laagheid begaan — of Marget Hoo! Wat moeten zij van mij denken? »

En de stem van Drumsheugh was zoo klagend, dat ze in Maclure's hart sneed.

— « Spreek zoo niet, Drum; het doet pijn u te hooren, en het zijn louter dwaasheden, die gij heden avond vertelt. Heeft Domsie van u niet menig briefje gekregen voor zijn collegie-gasten; hij heeft het mij zelf verteld; en was het gij niet, die Georgie Hoo's schoolgeld betaaldet, en wie is het geweest, die Sir George naar hier geroepen heeft om Annie Mitchell's leven te redden? »

— « Dat heeft mij niet veel gekost, want het was gij, die het deedt en niet ik; en wat het geld voor de arme scholieren aangaat, dat was het spreken niet waard. Neen, neen, Willem. Ik ken uw hart en weet, dat gij in goed en in kwaad de partij neemt van uw vrienden, maar ik wil eens en voor altijd die zaken uitleggen, want ik zal er nooit meer op terug komen.

« Ik denk heden avond op de glen niet; ik zou het wel liever hebben, dat ze een goede opinie over mij hadden, en ik ben de man niet, waarvoor ze mij houden; maar ik kan hun dees zaak niet uitleggen en..... ik zal maar sterven, zooals ik geleefd heb.

« Maar wat mij door het hart gaat, is, dat de twee eenige menschen, die ik lief heb, mij voor een vrek moeten aanzien; de eene zal nooit weten dat ze zich bedrogen heeft, maar tegenover den anderen wil ik mij rechtvaardigen. Waarom denkt ge wel, dat ik heel mijn leven gespaard heb, Willem? »

— « Wel, als ge mijn gedacht wilt kennen » zegde de dokter langzaam, « zal ik u zeggen, dat ik geloof, dat gij gedwarsboomd geweest zijt in liefdezaken, want gij hebt mij dat reeds doen verstaan.

— « Dat is zoo, Willem; ga uw gang; ik zal u dezen avond meer zeggen. »

— « Ik heb gedacht, dat gij aan het sparen en vergaren geraakt zijt, niet uit hebzucht, ik wist, dat er geen hebzucht in u was; — denkt ge, dat ik het verschil niet ken tusschen een man als gij — en bijv. Milton — maar als afleiding, om uw zinnen af te brengen van — uw verdriet.

— « Ik dank, u, Willem; ik dank u hartelijk; maar het was zelfs daarvoor niet, dat ik het grootste deel van mijn bestaan armer geleefd heb dan een daghuurman; ik zeg het u : buiten de korenmijten op mijn hoeve weeg ik tegenwoordig geen twee honderd pond.

« Het was voor iemand anders, dat ik spaarde, en zoo gauw ik iets had, gaf ik het weg. » En Drumsheugh sprong met blinkende oogen recht : « het was uit liefde, dat ik dong en plannen maakte, zwoegde en mij te kort deed, tot dat mijn gierigheid in kerk en markt spreekwoordelijk geworden was; ik deed het al, en verdroeg het al voor mijn liefde, en uit liefde zou ik tien maal meer gedaan hebben. Weet gij voor wie het was, Willem? »

— « Gij hebt mij nooit haar naam gezegd, maar ik geloof, dat ik hem geraden heb, en zooals zij, is er geen tweede in de glen. »

— « Neen, noch in heel het groote Schotland. Zij is de beste en edelste van al de vrouwen, en nooit zullen mijn oogen vóór de dood ze komt sluiten er nog zoo eene aanschouwen. Maar gij hebt Marget niet gezien in haar bloei, want ik herinner mij, dat gij rond dien tijd in Edimburgh waart, om uw studiën te doen. Ik had de school verlaten eer zij er op kwam, en de eerste maal, dat ik Marget zag, was, toen zij met haar moeder in het huisje nabij Drumsheugh kwam wonen — en van dat uur af, had ik mijn hart weggeschonken.

« Het was haar lief gelaat niet, dat mij aantrok,

noch haar bevallige manieren, Weelum ; het was.... haar ziel, de goedheid, die door haar grauwe oogen de wereld inschouwde, zoo ernstig, gedachtenvol, vriendelijk.

Geen mensch kon een woord zeggen, noch een slecht gedacht hebben in haar tegenwoordigheid, — zij maakte u beter, alleen met haar te hooren spreken of nevens haar te staan voor het werk.

Ik heb haar op drie jaar, dat ze bij ons was, nauwelijks aangesproken en geen woord van liefde heb ik haar toegevoegd. Ik hoopte haar eens te winnen en was al heel gelukkig in haar nabijheid te zijn. Nadien zijn die jaren mij bitter geworden, maar nu zou ik toch niet wenschen ze niet beleefd te hebben : het is de eenige tijd, dien ik te zamen met Marget overgebracht heb.

« Ik verveel u, Weelum, met iets dat een anderen man niets meer dan een prul kan toeschijnen. » Maar op het zien van het gelaat van den doktor hernam hij : « Ik zal het u al zeggen, dus, en nadien nooit haar naam meer noemen. Gij zijt de eenige mensch, die mij op dees manier « Marget » heeft hooren zeggen.

« Weelum, ik was een man, in dien tijd, en er kwamen gedachten in mij op, die mijn hert in mijn borst deden opspringen en mijn bloed deden vloeien gelijk de Tochty, wanneer het hoog water is. Wanneer ik binst den oogst de pik door het koren zwaaide en zij achter mij de gouden zwade opràapte, zegde ik in mij zelven : « Zoo is het, dat ik voor haar al de dagen mijns levens zal zwoegen en werken », en als zij mij bij den molen de schooven reikte voor het dorschen : « En zoo is het, dat zij de goede dingen naar mijn huis zal brengen. »

— « Eens heeft haar hand de mijne aangeraakt ; op dat zelfde oogenblik zag ik een verwelkt vergeet-mij-nietje tusschen de haver.... het was de eenige maal, dat ik haar vingeren tusschen de mijne hield — ik heb de bloem bewaard, Willem, tot op den

huidigen dag. Daar is een bareel op den weg naar den heuvel en daarnevens staat een hagedoorn ; het was daar, dat zij mij zekeren zomeravond, als het koren reeds begon geel te worden, tegenkwam en mij zegde, dat zij met Bamis gingen verhuizen. Er was op haar gelaat een glans, dien ik er nooit op gezien had : « Ik ga trouwen, » zegde zij, « met William Howe..... »

— « Arme jongen, arme jongen, achter al uw hoop ; hebt gij haar iets gezegd ? »

— « Neen, neen, het was te laat en het zou slechts gediend hebben om haar te kwellen. Howe en zij waren speelgenooten en hij was goed geweest voor haar vader, terwijl deze ziek was. Zoo had hij haar hart gewonnen. Ik zou haar van hem niet kunnen doen afzien hebben en had haar misschien ongelukkig gemaakt.

« Ik lag twee uren lang tegen die bareel geleund. Sedert dien ben ik er bij dag en bij nacht menigmaal naartoe gegaan. Wat zou de glen lachen, want ik ben de man niet, voor wien zij mij aanzien.

Ik zag de zon dien avond ondergaan en voelde de duisternis op mij vallen en ik wist, dat het licht voor altijd uit mijn leven weg was. »

— « Gij hebt u nochtans als een man gedragen, » en de stem van den dokter was vol hoogmoed, « maar gij hebt een harden strijd gehad, Drum, en geen man, die u kon zeggen : Wel. »

— « Spreek zoo niet, Willem, want ik ben zoo goed niet als gij denkt ; van dat uur tot aan den dood van Georgie heeft Marget geen goed woord van mij gehad, en indien haat had kunnen dooden, zou zij haar man niet gehouden hebben.

« God weze mij bermhertig » en groote zweetdruppels stonden op Drumsheugh's voorhoofd. « Als Hoo niet meer kon betalen en op het punt stond uit zijn hoeve gezet te worden, lachte ik in mijn hert, ofschoon er geen beter, eenvoudiger man in de

glen is, dan de arme Willem. Er kan eenige waarheid zijn in de oude geschiedenissen over den duivel; in alle geval had hij mij dat jaar geweldig beet.

Maar haar heb ik nooit gehaat; ik geloof zelfs, dat ik haar ieder jaar meer en meer beminde. En als ik er aan dacht, hoe ze als vrouw van een werkman in een hutje moest zwoegen, zij, die waard was in een slot te wonen, dan neep mijn hart toe. Hadde zij mij haar liefde geschonken, zij, die nooit geweten heeft, dat ik die liefde begeerd had, ik zou mijn bloed vergoten hebben, voor dat zij iets te kort had. Nu ben ik een verschrompelde, verbitterde knorpot, maar als ik jong was, was ik anders, Weelum, en ik zou haar gelukkig gemaakt hebben, » en Drumsheugh keek op naar zijn vriend.

« Gij moet van u eigen geen kwaad zeggen, Drum, dat dient tot niets, » zegde de dokter met bevende stem.

« Zoodus, het kon niet zijn, » hernam Drumsheugh na een poos. « Ik kon haar man niet worden, maar het scheen me toe, dat ik niettemin voor haar mocht werken, wel te verstaan, als niemand het wist. Zoo ging ik naar Muirtown en zocht een schrijver... »

De dokter sprong recht in een opgewondenheid, die te Drumtochty vreemd zou geschenen hebben.

« Het is zoo, dat gij de glen bedrogen hebt, Drumsheugh!

« Wat een huichelaar zijt ge toch geweest! Het was dus gij, die uit Amerika geld zondt en Whinnie's schulden betaaldet en ze beiden rijke kleederen gaaft, gelijk op den dag van hun huwelijk. En het was gij, die Whinnie in staat steldet voort te boeren, nadat de plaag al zijn beesten gedood had — want hij is altijd een arme duts geweest en heeft nooit kans gehad — en het was gij ook, die hem over vijf jaar gered hebt, als die domkop zijn naam onder dat briefje van Piggie, geschreven had. Het was gij,

die Whinnie's verre neef speeldet, de neef die in Amerika rijk moest geworden zijn en geld overzond door tusschenkomst van een rechtsgeleerde. — En zeggen, dat niemand dat geraden heeft! »

« Drumsheugh » en de dokter, die met haastige stappen over èn weer gewandeld had, bleef vóór zijn vriend staan.

« Gij zijt de grootste leugenaar, die ooit in de glen het licht gezien heeft, maar de beste man, dien ik ken! Eh, Drum, » en Maclure's stem viel : « wat hebben wij u slecht beoordeeld. Hoe jammer, dat Domsie dit niet geweten heeft, eer hij er vandaan trok, en wat zal het Jamie plezier doen! »

Tweemaal had Drumsheugh vruchteloos gepoogd Maclure te onderbreken, maar nu sloeg hij met zijn hand op de tafel.

« Als gij buiten dees kamer daar een woord durft over reppen, Willem; als ik moest denken, dat ge zulk een man zijt — » en Drumsheugh's gelaat begon te gloeien...

— « St, st... Gij weet wel, dat ik dit niet zal doen, als gij het niet begeert; maar aan Jamie Soutar, alleen maar aan Jamie Soutar...

— « Aan Jamie niet meer dan aan iemand anders. Ik ben beschaamd het verteld te hebben, want het ziet er juist uit lijk pochen en het was voor mij een troost in mijn droevig leven.

« Het is een harde proef geweest, Willem. Gij kunt u niet inbeelden, wat het was haar iederen zondag bij haar man in de kerk te zien zitten, haar gelaat te bespieden binst de psalms, haar oogen te volgen binst de communie, en te weten, dat ik haar nooit « Margit » zou noemen, in liefde.

« Dertig jaar lang heb ik haar gadegeslagen : ik heb haar bruin haar, dat in den zonneschijn lijk goud was, grijs zien worden ; en ik heb de zorg rimpels in haar gelaat zien trekken, maar met ieder jaar werd zij in mijn oogen bevalliger.

« Whinnie vertelde ons op het kerkhof het geval met het briefje en ik kon de bedruktheid op haar gelaat lezen. Onder het bidden rolde er een traan over haar wang en ik had kunnen weenen met haar; maar daarna sprong mijn hart in mijn borst van vreugde op, want ik dacht : Er zullen toekomenden zondag geen tranen meer zijn. »

« Binst de week kreeg Whinnie het geld van zijn verwante en den vrijdag ging hij de betaling doen. Ik kwam hem op de straat tegen en bracht er hem toe voor Marget een zijden kleed te koopen.... en ik ging met hem mee om het uit kiezen, want Whinnie heeft weinig smaak. »

— « Dien dag was ik in den trein », onderbrak de dokter, « en ik hoorde het Hillocks beknibbelen, hoe geen vrouw een kleed kon koopen, zonder dat gij er uw woord over te zeggen hadt. Zulke gekken, dat wij waren! »

— « Ik heb er niet op gelet, Willem, want den volgenden zondag scheen Marget tien jaar jonger en zij had om te communie te gaan het kleed aan, dat ik haar gegeven had. Ik wist, wie het betaald had en dat was mij genoeg!

« Het kon mij niet schelen, wat de glen zegde, maar er was een ding, waarover ik mij wel bekreunde, en dat was: wat Marget over mij dacht? — En dat kon ik niet te weten komen.

« Zekeren zondag waren wij te zamen en wij stapten over de Markt » — Drumsheugh vertelde het als een pijnlijke herinnering, die hij dikwijls herkauwd had, — en Hillocks zegde : « Ik ken den man of de vrouw niet, die een cent van u zal krijgen, Drumsheugh; gij zijt de nauwste kerel van tien uren in het ronde.

« Marget ging op dat oogenblik aan ons voorbij, op weg naar de kerk, en ik zag haar blik. Er was geen toorn in, noch medelijden, maar verdriet. Het was een gelukkig huis bij ons, in den tijd, dat zij

op de hoeve verbleef — en zij was treurig zulk een verandering bij mij te bestatigen. Ik moest het geld door de tusschenkomst van een wetgeleerde leenen en hard werken om den interest te betalen. Maar ik had er vreugde van ook, Weelum, en die zal altijd voortduren. »

— « Hebt ge nooit de begeerte gehad het haar te zeggen? » en de dokter keek nieuwsgierig naar Drumsheugh.

— « Een enkele maal, Weelum, in haar hof, den dag, dat Geordie stierf. Marget bedankte mij voor de kleine uitgaven van schoolgeld en soortgelijke dingen, die ik gedaan had. « Een vader kon niet vriendelijker voor mijn kind zijn », zegde zij, en zij legde haar hand op mijn arm. « Gij zijt een braaf man; ik zie dat heden duidelijk, en mijn hart klopt warm voor u. »

« Ik liep den hof uit. Ik was op het punt te vallen. Oh, ware Georgie mijn kind geweest en Marget mijn vrouw! »

Maclure poosde nog een weinig en vertrok dan stil; maar eerst legde hij zijn hand op den schouder van zijn vriend, om te toonen, dat hij begrepen had.

Toen hij vertrokken was, opende Drumsheugh een kast en haalde er een verflenste bloem uit.

Hij drukte ze tweemaal aan zijn lippen en zegde telkens : Marget!

Het was de vergeet-mij-niet.

Uit het Engelsch, door ANNA GERMONPREZ.

(*Vervolgt.*)

ONZE SCHILDERS

IN ANTWERPEN'S DRIJJAARLIJKSCHE TOOGZAAL.

De luisterrijke geschiedenis onzer Vlaamsche Schilderkunst nêergelegd op de zulle der Antwerpsche Toogzaal, en deze dóórgegaan.

Wáár, hoe bevinden wij ons ten opzichte der pas nêergelegde geschiedenis? — Niet opperbest, eigenlijk niet slecht, en, toch heel zeker nog in geen tijdperk van verval.

De kleur vooreerst, die tooverkracht onzer vaderen, schittert hier en daar aan den noenhemel. Dát is al een goed teeken... Doch ook, wat reden tot al te groote, voorbarige ongerustheid! Hoe zouden onze hedendaagsche kunstenaars, na zoovele glansrijke voorbeelden hun geleverd door hunne voorgangers, nog kunnen vervallen in ergerlijke buitensporigheden, in wanstaltige, tegen allen smaak zondigende scheppingen? — En toch... Doch laat ons zien!

Over drij jaar was iedereen, de Toogzaal pas ingetreden, getroffen door Henry Luytens « Kinderen der Zee. » — 't Staat iedereen nog zóó goed te voren waar die drijluik hing!

Welk stout stuk vult nu diezelfde plaats?

Men zoekt, doch vindt het niet. Voor de afmetingen echter, schijnt het vervangen door GUSTAAF MAX STEVENS' schoon, adellijk doek « Konings-

dochters, » daar zooveel talent in verspild is aan de platte wezens en den stijven opschik. Noch het aardsche, noch het bovenaardsche roert deze koningsdochters, die daar, in root en op stap, geplaatst schijnen, om eeuwig en drij dagen in dezelfde houding met hunne snoeren ten toon te blijven staan. Ondanks iets fels, iets kiesch, iets bekoorlijks in den geest zelf dezer schilderij verborgen, kunnen wij ze niet schatten boven WILLEM GEETS' « Ongeval » en KAREL BOOM's « Antwerpen in 1530, » ofschoon deze laatste werken slechts prachtige teekeningen zijn, gekleurd zonder de lijnen te krenken.

In de natuur zien wij alles bij den eersten oogslag : de lichtverhouding heerscht overal, te allen tijde, en ons oog duldt zelfs, tegen al-verlichting in, slechts een deel van 't geziene als hoofdzaak. Geets wil dat niet weten, en Boom nog min : daardoor eene al te gelijke weerde voor geheel hun werk. Lichtsmijering en kleurensmelting willen zij ook niet kennen en daarbij komt het dat zij kleuren geven in plaatse van tonen, dat de ribben der teekening uitsteken zoowel op den achter- als op voorgrond, en dat alles, personen en voorwerpen, bij den eersten aanblik van porselein schijnt te zijn. Overvloedige zorg en beambachting, tallooze likjes en streelkes zijn besteed aan de hoofdpersonen, die, ondanks dat, alles behalve flink en treffend optreden, en geen karakter bezitten.

Men mag hetzelfde zeggen van LEO BRUNIN's « Rembrandt en Saskia » en « Aan de Winst, » ofschoon deze Antwerpsche Mignard, deze schilder voor het oog en niet voor het hert, bij evenveel veerdigheid in het teekenen, als de voorgaande schilders, een kloeker koloriet voegt.

Meer waarheid, meer lenigheid, flinker schikking steken in EUGEEN SIBERDT's « Antoon Van Dijck aan 't Engelsch Hof. » Doch hier is 't nogmaals de zucht naar het conventionneele die alles in 't « super-

fijn, » in 't glansnieuw zag, — waarschijnlijk, — door de oogen der herinnering, in 't nawerken eener lichtteekening.

O! dat gevaarlijke, gavenverslindende conventionneele, dat soms twee jaargetijden op éénen dag duldt! 't Is schuld dat wij niet méér genieten aan ALBRECHT DEVRIENDT's salonstukken, deze kunstenaar slechts kunnende bewonderd worden in zijne versierschilderingen; 't is schuld dat VAN DER OUDERAA's fel penseel moeite heeft om door krachtige verbeelding zijne gewaagdheid te wettigen, en recht van bestaan te geven aan werken lijk « Warda's Beternis » en « Consommatum est »; 't is schuld dat KAREL OOMS slechts met enkele werken, doeken daar de kleur de lijn, het hert den geest overmeesteren willen, tot de toekomst zal overgaan : « Alva, » « Waar Geluk, » « Verboden Lezing. »

Ach! wat wil men liggen worstelen tegen de ouden! Zijn wij liever van onzen tijd, op de hoogte van onzen tijd en geleerd en werkzaam en moedig lijk de groote oude schilders, en wij zullen doen wat zij deden, zóó goed, zóó veel. Onnoodig echter dat wij hunne lijnen nateekenen, hunne onderwerpen konterfeiten, hunnen tijd of hunne wijs trachten ons eigen te maken: genoeg zij 't dat wij de machtige les van hertvolle waarheid, van verrukkelijke natuurtrouw vatten, die uit hunne werken straalt.

Wij zien, voelen, smaken den tijdgeest in de oude meesters, ja, doch zelf dien geest in een werk van hun tijdvak brengen, dát zullen wij nooit; vruchteloos is 't dat wij andereeuwsche kleedij om de leden onzer personaadjes passen, vruchteloos dat wij het beste andereeuwsche binnenhuis te onzer beschikking hebben. Geschiedenis en zeden moeten op heeterdaad geschilderd worden : zóó verstonden het de felle ouden, zóó verstaan het thans eenige onzer felle jongen. Indien wij zelve ons hedendaagsch leven en zijn, onze hedendaagsche toestanden, kleeder-

dracht, zeden en geschiedenis niet aandurven, wie, na ons, zal zulks met bevoegdheid doen? Wat spiegels van hedendaagsche geschiedenis zal onze hedendaagsche schilderkunst nalaten? Schilderen wij slechts levende vorsten, burgemeesters die het ambt van burgemeester uitoefenen, timmermans die timmerman zijn en dus de schaaf niet verkeerd hanteeren, toestanden die wij zien en kennen, gevoelens die ongedwongen uit onze ziel opgeweld zijn. — Doch laat ons voort- en overgaan.

LEO VAN AKEN's « Boogschutters » zijn geene boogschutters uit den tijd van Hals : 't zijn het er van onzen tijd, doch 't zijn 't er geschapen met al de liefde die eenen Hals moet bezield hebben, toen hij zijne onsterfelijke gilden schiep. Waarheid, kloekte, eigen zijn vallen hier te bewonderen in toon, teekening en heldenkennis. De 17ᵉ eeuwsche losheid is dezen schutters onbekend : 't zijn hier 19ᵉ eeuwsche burgers, die hunne uitspanning door hunne spaarpenningen gerechtveerdigd weten, en die het bewustzijn van hunne « gezetendheid » tot in den kwispel hunner mutse dragen.

« Troost » van denzelfden schilder, is een stonde van aandoening. Schoon, eenigszins zwaar licht, stille toon. Het romantische in schrift en doek is blijkbaar door Van Aken's kunst gebruischt, doch deze kunst is gaan uitrusten en is tot haarzelve gekomen in het groot Tijdvak der Vlaamsche en Hollandsche Schilderscholen, en zij geeft blijvende vruchten van gevoel en studie.

Een Hooglied van blijde reinheid is EVARIST CARPENTIER's « Gelukkige Dag ». Hoe goed gekozen, hoe wel geschikt, hoe frisch, hoe zonnig dat tafereel, en — hoe meesterlijk volhouden die ingetogene weelde van den Eerste Communiedag! Dat doek is eene brok van de zuiverste, de edelste poëzie. Nog zóó, Carpentier, wij snakken om nog!

PAUL GORGE's « Herhaling vóór de Processie » maakt aanspraak op ernstige bevalligheid en flinke bewerking.

Een teedere, droomerige noot neurt ALOÏS BOUDRY's keurig doek « Visschersbinnenhuis », Boudry is een schilder met smaak en gevoel.

« Gelukkige ouderdom » van FELIX COGEN, « naar 't Blindengesticht, van WILLEM ALBRACHT, en « De Jonge Weduwe » van JAN DE BOEVER, zijn insgelijks goede stukken. Aan de twee laatsten ontbreekt wat rijpte.

In zijne « Voorleester » is PIET VERHAERT even kloek als vroeger, en veel breeder, veel treffender van toets.

EVERT LAROCK is de fijne, opmerkzame, zedige, oneindig ware schilder van het leven der kleine menschen. Zijn werk is een stille, zielsvolle kleurenzang, gansch vrij van onzuivere noten, en, in zijne eenvoudige volmaaktheid, nijg verwant met den geest sommiger vertellingen van den eenigen Andernsen : « De Sintelraper », « Binnenzicht ».

Geen gelukkiger dan HORENBANT in 't kiezen van onderwerpen die tot ingetogenheid, tot stille vreugde stemmen. « Gelukkig Huisgezin » en « De Maand van Maria » zijn wêer twee smaakvolle gewrochten, die hunnen schepper eer aandoen. Horenbant kiest echter wat veel in 't nevelige, in 't wasemachtige : hij zij op zijne hoede tegen 't onbepaalde. *Soms* mag niet altijd zijn.

Een fiere, alles aandurvende kunstenaar is HENRY LUYTEN: openbaar leven, binnenzichten, landschappen, portretten, 't valt al in zijn bereik, en waarlijk, de meesterhand is altijd voelbaar in zijn werk, nooit wordt het evenwicht tusschen kleur en lijn verloren. « Droomerij » is nogmaals een stuk vol hooge verdiensten, dat ons voorkomt als eene voorloopige, later afgewerkte studie eener brok uit de « Kinderen der zee. » — « Avondschemering », een landschap met

koeien is eene ernstige, zeer goed geziene schilderij, daar men den lieven samenhang der tonen in bewondert.

De schilders, vooral de goede schilders, van het openbaar leven, loopen niet veel in malkanders weg.

FRANS VAN LEEMPUTTEN behoudt eene gewaardeerde plaats: zijne « Zegening der peerden » is eén helder, leefbaar kunstvoortbrengsel, waaraan men slechts zou kunnen verwijten dat *al* de figuren, ondanks de rechtveerdigende middagklaarte, toch wat te zelfstandig uitkomen.

OLEFFE's « Zeevolk » is goed ontworpen en goed geteekend, doch veel te donker, veel te onkiesch van kleur.

Iemand die blijkbaar moedwillig met zijn talent omgaat is EUGEEN LAERMANS. Wat meesterstuk zou dat beroerde doek « Landverhuizers » niet geweest zijn, waren de typen met meer smaak gekozen en behandeld! Oud en jong, 't schijnen al kinderen van één zelfden vader: gelijke dompersneuzen, gelijke kaaksbeenen, gelijke manieren. Daarbij schijnt geheel het tafereel, op een brokje landschap na, van gladgewreven eikenhout te zijn. Maar, ondanks dat, hoe aangrijpend die angstige woeling der menigte, hoe deerniswekkend.... Stellig, het hoofdgedacht is machtig, zeer machtig uitgedrukt.

Eene reuzenpoging werd gedaan door ERNEST MIDY, wiens « Aan de dokken » eene felle greep is, die haren maker uitroept als een kunstenaar met warm hert, breed oog en stevige hand. Dat durven in gedacht en uitvoering zal den jeugdigen schilder zeker beneden worden door tal van « officieele » schilders, die onze tentoonstellingen vullen met hunne gelikte, gepuimde doeken, wier welgekleede personaadjes bedelen om een salonplaatsje bij armentierig ontwikkelde rijke lieden.

Moed, Midy! meer dan één bewondert uwe stoute schepping, zonder eenen balk te zien in 't strooiken dat op uwe kasseien ligt! Uwe kleur wat murger, uw doorzicht wat leniger, en gij zijt er!

Als godsdienstige schilders in den ouden Brugschen trant hebben THEOPHIEL LYBAERT en EDMOND VAN HOVE veel verdiensten. Door zijne kleur, zijn fijn gekuischte stoffelijken vorm blijft Lybaert boven Van Hove, doch deze heeft meer gevoel, meer verbeelding dan de eerste. Lybaert stelt een « Kindeke Jesus », Van Hove eene « Moedermaagd » ten toon.

ROMAAN LOOYMANS slaat zijne lijnen, zijne verwen breeder uit. Geen Memlinc, geen Dürer wou hij zijn, maar wel een Rubbens, een Decrayer. Jammer dat Looymans' middelen van uitvoering niet steeds toereikend zijn om zijne opvattingen weer te geven in de forsige, ware kleurenweelde daar de 17e eeuwsche Vlaamsche meesters ons verliefd op mieken.... De « Discipelen van Emmaüs » zijn weer goed ontworpen, goed geteekend, treffend voorgesteld, doch tonaliteit ontbreekt aan geheel de schilderij, voldoende karakter aan al de figuren.

ISIDOOR OPSOMER's « Predikende Kristus » is een vrij, zeer vrij en zeer goed geschilderd doek. Alleenlijk stoort op den vóórgrond, het Kristusfiguur in evangelisch wit gekleed, zoowel de harmonij der tonen als die der gedachten en doet schade aan het echt Antwerpsche stadsgezicht, de echt Antwerpsche toehoorders, de pas getimmerde boot en de algemeene plaatselijke kleur. Het is niet voldoende dat men van een recht gebruik make, men moet zulks ten goeden uitkomste doen. Een Kristus met een hedendaagsch kleedsel, in verhouding tot onze « mode » lijk 's Heeren kleedsel in verhouding was tot de dracht uit het begin onzer tijdrekening, zou wellicht ruim zoo goed

geweest zijn. Een Zaligmaker met eenen kiel of eenen eenen half versleten overjas aan, mits de houding edel, het omgloorde figuur goddelijk was, zou misschien niet misstaan hebben. Dat ware tot het uiterste gaan, doch 't ware minder gewaagd, dunkt ons, dan de tegenstelling in Opsomers schilderij, waar de geschiedenis, toch ook wel een ander dan een wit kleed zou geduld hebben.

JOZEF POSENAER is een jonge schilder die verstand heeft van opvoering en schikking, doch wiens koloriet althans, in « De Verlosser » veel te flauw is. En wat staat dat jongentje daar heel vooraan op het tafereel te doen, met zijn bloot buikje fier uitgesteken? — Kan dat ventje niet ergens elders gaan staan? — Stout zijn is zóó niet, veelbelovende Posenaer.

De portretschildering is goed vertegenwoordigd, zoo door hoeveelheid als door gehalte.

ALFRED BASTIEN's « Portret van beeldhouwer Kerfijzer » is lijk eene openbaring van kruimige, eigenaardige, volhoudene tonenkeus, treffend ware houding, breede, gemakkelijke voordracht. Diezelfde hoedanigheden worden teruggevonden in de « Portretten van Bastien en Wagemans, » de éëne door den andere geschilderd. Wat adem, wat borstelslag!

ALFRED DEFIZE's « Lief, arm meisje » is een zacht, dichterlijk figuurtje dat leeft van getemperden kleurenrijkdom en eenvoudige, gelukkige teekening.

KOCK, DE JANS, PINOT, VAN DIEVORT stellen insgelijks goede portretten ten toon.

EDMOND VAN HOVE's « Drijluik Portretten » heeft hare verdienste aan hare zachte, reine, edele bedeesdheid. Dien ouden, godsdienstigen doen in eene drijluik hedendaagsche portretten, dat is nog wel iets dat goed valt en in zijne zedige bescheidenheid veel meer onderscheiden is dan WILLEM

GEETS' al te Peek Frean-achtige « Portretten van mejuffer en mijnheer K. »

SERVAAS DETILLEUX weet, met weinig kleur, veel indruk te maken. Zijn « Portret van dokter Dudicq » en zijn « Geheimvol uur » bewijzen dat. Dit laatste stuk is echter eene ongezonde opvatting: de vier valsche, wellustige oogen van kat en vrouw kwetsen het hert.

JAN GOUWELOOS, met zijn portret van Mevrouw M.-K. blijft een felle doch pessimistische kunstenaar.

JEF LEEMPOELS is beter wanneer hij minder dan in het « Portret van Mevrouw Paul Wittouck » op onderscheiding jaagt.

Taal en spraak, zwier en leven, wêergalooze zelfstandigheid der helden, ongehinderde vrijheid, dat bewondert men in « Væ Victis en Margot » door FLORENT MENET. Deze koene schilder heeft waarlijk eene voorvaderlijke breed- en losheid, diepte en waarheid, die al dadelijk Hille Bobe herinneren.

« De Vader van den Veroordeelde, » door JACOB SMITS, is een werk grootsch in zijnen eenvoud, zonder waan ontworpen en gewetensvol uitgevoerd. « De kus van Judas » echter, is al te gemaakt, al te berekend en heeft van Rembrandt al de schijnbare ruwheid, zonder de uitdrukking, zonder de eigenlijke fijnheid van toon en toets.

JEROOM MEES heeft veel partij weten te trekken uit zijne « Familiegroep. » 't Is eene degelijke, zeer flink geteekende, kloek geschilderde groep portretten, waarop al de typen, in eene bezadigde verlichting, ongedwongen en vol karakter uitkomen.

« Portret van mijnheer Z., » door KAREL THEUNISSEN, is een levendige, warme, trouwe kop, die van zelfs uit het penseel gesproten schijnt.

GUSTAAF VAN AISE's » Dame in 't Geel » mag eene gelukkige, rijke kleurenschikking heeten, in den geest der school van Rubbens. — Het « Portret van Mevrouw Gilsoul » is sprekend, los en schrander.

Dichterlijke fijngevoeligheid, kieschheid zijn de uitmuntende hoedanigheden van het « Portret van Mevr. J.-V., » door Isidoor Verheyden.

Emiel Vloors' « Meisje met de Poppen » is een doek rijk aan zachten toets, ingetoomd gevoel, smaakvolle harmonij, dat u, ondanks zijne weelde, weemoedig stemt en raden doet en twijfelen. — Een meisje van achttien jaar met poppen?... Is dat meisje wellicht zinneloos?... De poppen zijn, zinnebeeldig, van verschillige standen en jaren. — En men bestaart dat schoone, fijne, edelvormige, beweeglijke gezichtje, daar behaagzucht, liefde en wee op te lezen staan. 't Is een levende wezen, wiens karakter men bestudeeren wil, wiens betrekking men zou willen weten, en wiens kennis men zou willen maken, uit medelijden, — en uit trok naar die zachte schoonheid. Dat zonderlinge kind is weêrgegeven op eene werkwijze gansch vrij van zonderlingheid, en daarom des te verdienstelijker.

Emiel Claus en Frans Courtens zijn de prinsen onzer landschapschilders. Claus, de warme, zonnige Claus, put zijne kracht in zijne verbazend eigenaardige doening, doch hij blijft, — 't zij ons vergund zulks te zeggen, — wat te beperkt in die doening, en hij wordt, daardoor eenigszins vermoeiend. Courtens is meer afgewisseld van teruggaaf, is breeder van opvatting, vollediger van voordracht, en hij spreekt tot al de gevoelens van het menschelijk hart. Daarom zal hij steeds beter door het volk begrepen en gesmaakt worden, daarom zal hij langer, ruimer leven dan Claus, die, hoewel heerlijk, meest altijd op dezelfde snaar tokkelt.

Beide meesters stellen elk twee schilderijen ten toon, die heel goed zijn, doch zeker niet mogen doorgaan voor proeven van hun opperste kunnen :

« Zonnig huis » en « Wintermorgen » door Claus, « Morgen » en « Godshuis voor oude vrouwen te Schiedam » door Courtens.

Wie, door de poëtische diepte van zijn talent, het naaste bij Claus en Courtens komt is wel HENRY RUL. Zijne « Heiduin » en « De Lente komt » zijn weêr twee innige, frissche natuurzangen, wier stille, ware toon verheugt en verteedert.

JOZEF FRANÇOIS met zijne « Mutsaardbindster » en « Zonsondergang », en LUCIAAN FRANK, met zijne « Dooi « en « Herfst » doen zich gelden als hoog te schatten landschapschilders.

Een der beste, zooniet het beste der landschappen van de toogzaal is wel JOZEF HEYMAN « Landgoederen van Bertogne ». En daarnaast staat ISIDOOR VERHEYDEN's « Boomgaard ». Wat lieve, echte groenen in beide schilderijen, wat levendig, verblijdend licht, wat malsche, kruimige bewerking! Het penseel is gedoopt in de schaduwkoelte en de aanblik is eene frissche, verkwikkende teug buitenleven!

« Zicht op Dinant » door HENDRIK VANDER HECHT is een dier onderwerpen die reeds zoo dikwijl s en vooral door liefhebbers, mishandeld zijn, doch dat wij hier trouw, kloek, zonder misplaatste lichtgezwollenheid onder het oog krijgen. « Brand in de Kempen » is insgelijks eene goede, eigenaardige schilderij.

THEODOOR VERSTRAETEN « In Zeeland » is eene ware, forsche poldervertelling. Men voelt den sturen polderwind en men vat, misschien voor den eersten keer, volop het dichterlijke van dien wijden horizont, en van die eenzame polderbaan, daar men vroeger wellicht meermalen langsheen getrokken is met den wrevel en den tegenzin der vermoeidheid. De borstel is breed en vrij geslagen, en het doorzicht is wel dat van Zeeland's braken. « Kerk te Schoore » is vast, degelijk.

FERDINAND WILLAERT geeft « Een oude vaart

te Gent » en « Gezicht op de Lieve ». Willaert kent ze, die Gentsche vaarten, zoo fijn en dicht berimpeld lijk 't wezen van een lachend oud vrouwtje, hij kent ze, weet ze te schatten en bevallig weer te geven. Rijkdom en frischheid van tonen falen echter bijtijd aan zijn palet, en zijn onberispelijke, naïve volzin is meestal gebouwd met dezelfde woorden.

Van de stoutsten en de breedsten is VIKTOOR GILSOUL, wiens volledige, kloeke voordracht slag bij slag eene treffende, grootsche stonde der natuur aanschouwelijk maakt. « Ruw weder te Nieuwpoort », is doorleefd : de schilder heeft den indruk des schouwspels gezwolgen en gedronken.

En nu, nadat er zóóveel namen van tel genoemd zijn, is er nog van talrijke noemensweerdigen niet gewaagd. — Hoe zouden wij dan, o donkerziende beknibbelaars, in een tijdperk van verval zijn? Heeft het landschap ooit fierder hoogte bereikt, is het ooit beter begrepen geweest dan thans? Wordt het portret niet behandeld zooals het, sinds de zeventiende eeuw, over 't algemeen nooit behandeld werd? — Is het niet verheugend, op dit tijdstip dat zelfstandig bestaan en familieleven in hunnen grond bedreigd zijn, de schilders, alle Grieksche en Latijnsche liederen versmadend, den heiligen zang des huisgezins en des stillevens te hooren aanheffen?

Weinig reden is er, dunkt ons, om over de onbesuisdheid der jongeren te klagen. — Of rekent men wellicht voor « jongeren » eenige onbeduidenden wier buitensporigheden ten toon hangen, dank aan een slechten dienst door goede betrekkingen bewezen? Veeleer, meenen wij, indien 't waar zou zijn dat onze voet op den bovensten trap van den kelder des vervals staat, zou 't een akademisch verval zijn, een murg en wormsteking worden door gemak-

kelijke beschaving, achterdocht, zekerheid en ongeloof. Wat wij in onze jongeren niet meer of slechts heel zelden tegenkomen, dat is die blinde, doch welmeenende voortvarendheid, die maar van 't eerste af aan naar 't hoogste dingt en reuzenwerken wil scheppen van eer de vuist kloek genoeg is, dat zelfbetrouwen dat de « regels » vooruitloopt en, ondanks vele gebreken, iets aangrijpends, leefbaars schept. — Het ware misschien de moeite weerd eens na te gaan wat voor een kunstenaarsgeslacht het voordeeligste is, de officiëele opleiding der Akademiën ofwel de lessen eens vrijen meesters.

Wij zijn thans in een tijdvak niet ongelijk aan dat waarin Hollands Nicolaas Maes, Fabritius, Ferdinand Bol, Jan Steen, Metzu, Van Ostade, Terburg leefden. Alleenlijk schittert er vóór en boven ons hedendaagsch kunstenaarsleger geene koninklijke glorie lijk die van Rembrandt en van Hals, en er blijft nog plaats over voor eenen reus met adelaarsoogen, die, meester van de teekening, slaaf van de kleur en martelaar om het schoone, het ware en het edele, zijnen geest in sprankels uiteensla en zijn handteeken wrijve met zijn bloed, op het heldendicht der twintigste eeuw.

Moortzeele, October 1901.

E. De Grave.

DE SLAG BIJ ELANDSLAAGTE.

Brieven van Ooggetuigen.

HET plan van Generaal Joubert was om de Britsche macht bij Dundeë aftesnijden door het bezetten van Elandslaagte, zestien mijlen ten noorden van Ladysmith.

Voor de « Daily News » werd door den stationschef van Elandslaagte een zeer duidelijke beschrijving gegeven van het nemen van dit station. Hoewel de stationschef in den eigenlijken zin geen medestrijder was, zoo kwam hij toch onder vuur en werd door de Boeren krijgsgevangen gemaakt.

Zijn verhaal kan gerust aangenomen worden, als het beste verslag van een ooggetuige, van al wat er voorviel.

« Op den 18ⁿ October 1899 leidden geruchten van een nadering der Boeren tot een terugtrekken van het Britsche spoorwegpersoneel van de stations ten Noorden van Elandslaagte.

Den 19ⁿ daarop werden twee treinen met militaire goederen van uit Ladysmith verzonden, in de hoop dat ze door zouden komen naar *Glencoe*, vóórdat de Boeren de lijn vernielden. De vóórhoede van de Boeren was gerapporteerd op minder dan vier mijlen afstands van het station van Elandslaagte.

Toen de eerste trein dit station binnenstoomde, waren de Boeren ook bijna te gelijk daar.

« De mailzakken erin en dan vóóruit », riep ik tegen de machinist. Er is geen seconde te verliezen. Direct daarop luid geschreeuw, getrappel van paardenhoeven, ratelend geknetter van Mausers en het neerslaan van kogels rondom ons. De Boeren « waren op ons ». De machinist verzuimde geen moment. Hij zette volle kracht aan en te midden van een kogelregen reed de trein door.

Op het oogenblik dat deze mij passeerde, reden verscheiden Boeren het emplacement op en vuurden over onze hoofden heen op den trein; anderen klommen van hun paarden en legden aan op den machinist; weer anderen reden met halsbreek gevaar den wegstoomenden trein achterna en beschoten hem van achter.

Twee schoten van uit den trein doodden een paard en verwondden zijn Boerenberijder, maar de trein ontkwam, zonder verdere schade dan eenige verbrijzelde ruiten. De tweede trein werd door de Boeren onderschept en geplunderd. Zij verweten mij, dat ik, als stationschef, de trein niet had doen stilstaan; maar deze beschuldiging werd spoedig weer ingetrokken. Veldkornet Pienaar zei : « 't Spijt mij, oude heer, dat ik een paar harde woorden tegen u gezegd heb, toen ik aankwam, ik beken, het was wat veel gezegd, daar gij toch een Britsch onderdaan zijt als bewoner van Natal. Maar gij kunt begrijpen wat ik gevoelde, toen ik den trein zag wegstoomen, 't was een verschrikkelijk gezicht, te meer daar gij hem zoo gemakkelijk hadt kunnen aanhouden, maar dit, zooals ik nu begrijp, als Britsch onderdaan niet deedt, en toen ik door een schot uit den trein een der onzen zag vallen, begon mijn bloed te koken, en werd ik driftig; maar 't is al over, hier is mijn hand, laten wij 't afdrinken. »

Dit staaltje geeft een duidelijken blik op de eigenaardige verhouding tusschen Afrikaners en Engelschen. Veldkornet Pienaar moest eerst tot bedaren komen en over de zaak nadenken eer hij begreep, dat zij « vijanden » waren, hij en de stationschef.

« Terstond daarop kwam luitenant-kolonel Schiell aanzetten met 300 Duitschers. De Boeren betrokken de stationswoongebouwen en teekenden een ontvangstbewijs voor mijn geweer.

Tegen tien uur 's avonds kwam generaal Koch, en kommandant Ben Viljoen den volgenden morgen vroeg. De Boeren namen een sterke positie in tusschen de klippen op de kopjes, een mijl ten Oosten van Elandslaagte. Tegen negen uur 's morgens brachten de verkenners bericht van het naderen van een Engelsche macht.

In minder dan geen tijd zaten honderde Boeren in 't zaal, en reden, in kleine groepjes verdeeld, weg in de richting van Ladysmith.

Het bleek evenwel een valsch alarm te zijn. De dag

ging voorbij met het uitladen van den veroverden trein door de Boeren. « De militaire goederen » bleken te zijn, Polostokken, Tennisrackets en Schaakborden. Een kist Whisky, door de Boeren in den trein gevonden, werd terstond door hen vernietigd, daar de Boerenleiders het niet raadzaam achten hun menschen zulk een grooten voorraad hiervan te laten krijgen.

Het stationsgebouw zelf werd door de Boeren ondermijnd om het in tijd van nood te kunnen « opblazen ».

Dien avond werd een jonge Boer, die een eend had weggekaapt, van den hotelman, door zijn veldkornet gestraft met een pak zweepslagen: *een omstandigheid die zich alleen laat verklaren door aantenemen dat de veldkornet toevallig ook de vader was van het jongemensch, dat zich de eend had toegeeigend* (vertaler).

Dienzelfden avond werd een « Smoking concert » gegeven met veldkornet Pienaar als president. Het concert werd geopend met een komisch stukje, voorgedragen door een uitgewekene uit New-castle, die in Natal aan de zijde der Boeren had gevochten, vervolgens zongen hij en ik (de stationschef) het van oudsbekende duo « Alles wel », waarna een paar anderen het duo « Leger en vloot » zongen.

Een Transvaalsch burger zong een Iersche « Song » zoo eigenaardig goed, dat een echte Ier het hem niet zou verbeterd hebben. Later vertelde deze Transvaler ons, dat dit zijn elfde veldtocht was, meest tegen de Kaffers; (weinig vermoedende dat deze zijn laatste zou zijn) Den volgenden dag sneuvelde hij.

Een Duitsch sergeant ging daarop voor de piano zitten en accompagneerde « Sweet and Lowe »! Groot succes! Een Boer-sergeant zong verscheiden liederen, onder anderen ook het « God save the Queen » en het Transvaalsche Volkslied.

Terwijl wij Engelschen, hun gevangenen, onze nationale liederen zongen, vielen de Hollanders mee in; ze zongen in hun eigen taal, zoodat ik niet met juistheid kan zeggen *wat* ze zongen; maar ze kenden de wijzen goed en zongen onbevangen mee.

Het « God bless the Prince of Wales » geaccompagneerd door een Duitscher, werd door Hollanders en Engelschen ieder in hun eigen taal meegezongen.

Tegen elf uur stond veldkornet Pienaar op om op « Brandwacht » te gaan (den volgenden dag viel hij, dapper vechtend voor zijn volk). Wij overigen gingen na zijn vertrek op den vloer liggen slapen.

Den volgenden morgen, omstreeks 9.30, een zware slag, gesis, gekraak en een bom barstte uitéén tusschen een opgestapelde hoop goed, geen vijftig meter van ons af! Groote schrik en ontsteltenis! Buitengekomen zag ik de Engelsche Artillerie aankomen, en nu volgde een tooneel van verwarring, dat alle beschrijving te boven gaat.

Ik stoof met mijn lui het veld in en werd later opgepikt door een Escadron van de « Imperial Light Horse ». Onder hun escorte kwam ik even over vier te Ladysmith aan, waar ik verwelkomd werd als een uit den dood verrezene. Kleurlingen hadden namelijk tijdens ons gedwongen verblijf bij de Boeren, gerapporteerd dat zij ons met touwen hadden zien binden; anderen hadden gezien dat ik eerst gehangen was en toen doodgeschoten, een ander zelfs, dat wij door de Boeren gegeeseld waren, en al zulke leugenachtige verhalen meer, die ik alleen even aanstip als een bewijs, dat weinig of geen vertrouwen gesteld kan worden in de verschillende verhalen opgenomen in de dagbladen als « uit vertrouwbare inlichtingen van de Kaffers, enz. »

Het gevecht bij Elandslaagte, waarvan het begin zoo eenvoudig en natuurgetrouw door den stationschef in vorenstaande regelen verhaald is, werd op de volgende wijze in het officieel verslag van generaal White gerapporteerd.

« Onderwijl » zegt de generaal, « had ik op 20 October een afdeeling Cavalerie van de Natalsche strijdmacht gecommandeerd om tegen vier uur in den namiddag den weg, die naar Elandslaagte leidt, te volgen, met vijf Eskadrons Imp. Light Horse en een Natalsche veldbatterij, en twee uur later, per spoor, een half bataljon 1e bataljon Manchesterregiment vergezeld van spoor- en telegraafcompagnies. Generaal-majoor French had bevel om den omtrek van Elandslaagte « schoon te vegen » en het leggen van spoorwegen en telegraaflijn te dekken.

Te Elandslaagte aangekomen bleken de stationsgebouwen in handen van de Boeren te zijn. Onze Artillerie opende vuur op hen, terwijl een eskadron van de Imp. Light Horse onder majoor Sampson noordelijk de Boeren omtrok.

Daar de positie te sterk door de Boeren bezet was voor de macht van generaal majoor French, trok deze zijn troepen terug uit het vuur en zond mij hierover per telefoon rapport. Ik zond hem aanzienlijke versterkingen en onder anderen ook kolonel Jan Hamilton om het commande over de Infanterie op zich te nemen.

Toen de versterkingen in volgorde den majoor bereikten, trok hij op nieuw voorwaarts ».

Een ander vertelt. « De Boerenmacht bij Elandslaagte bestond uit ongeveer 750 man, waarvan 300 Duitschers, 250 Hollanders en de overige 200 burgers van Johannesburg waren, die volgens zijn zeggen, reeds vóór het einde van 't gevecht op de vlucht sloegen, daar zij weigerden om saam te vechten met die « Goddelooze » Uitlanders, die voortdurend in het kamp « wereldsche liedjes » zongen in plaats van de morgen- en avondpsalmen ».

« Zoo werd generaal Koch dan met de afdeelingen « Liedjeszangers » uitgezonden, om bij Elandslaagte zijn noodlot te ondergaan, hetgeen door de psalmzingende *niet* vechtende Burgers beschouwd werd als een rechtmatige straf voor het Goddelooze zingen van zijn strijdmacht (meest Uitlanders) ».

Een andere Engelschman schrijft :

« Het is niet meer dan billijk en eerlijk om met het oog op de voortdurende klachten over het schieten der Boeren op de Engelsche Ambulances te zeggen, dat het gevecht bij Elandslaagte, waarbij ik tegenwoordig was, begon met het schieten der Britten op de *Boeren*-Ambulancewagens.

De Britsche kanonnen waren slechts op twee mijlen afstands van de Boeren-Ambulance, terwijl de Engelsche Ambulance zelf, *niet* door de Boeren kon worden gezien.

De heer Walter Herald, van Manchester, door de Boeren opgecommandeerd als assistent bij hunne Ambulance, was te Elandslaagte toen de Britten hun vuur openden op de drie Ambulancewagens der Boeren, die achter elkander geplaatst waren langs de goederenloods van den spoortrein, ieder voorzien van een Roode Kruisvlag, die, daar er geen aasje wind was, op een afstand niet best te zien waren. Volgens hem droeg het geval zich als volgt toe :

« De Boeren waren al in « laager » gegaan op de kopjes op twee mijlen afstands, toen plotseling op een tegenovergelegen kopje een afdeeling Britsche troepen verscheen met een batterij, die zij in stelling brachten. 't Was ongeveer acht uur en al onze afdeelingen waren in de goederenloods gegaan om te ontbijten, behalve ik zelf; daar ik bezig was mij in een van de wagens te kleeden. Binnen vijf minuten, nadat de batterij opgesteld was, werd het eerste schot afgegeven en vloog de granaat door de goederenloods. Het volgend schot trof een van

de muilezels van de ambulance en nam zijn halven kop weg. De derde bom barstte dicht bij mij, een deel er van drong door tot in den wagen, waarin ik bezig was mij te kleeden, en 't scheelde geen voet breed of mijn weinig belangrijk levenslicht was uitgeblazen geworden. Enkele volgende schoten vielen tot dicht bij ons, toen plotseling de Boeren van af de kopjes begonnen te vuren, waardoor ze hun stelling verrieden. De batterij richtte nu terstond zijn vuur op hen en liet ons met vree; waar we allen niet weinig dankbaar voor waren. Nadat de Britten een half uur gevuurd hadden, door de Boeren met interest terugbetaald, trokken zij langs den heuvelrug af, wachtten op versterking en namen daarna een andere positie in ».

Het beste verhaal van het *gevecht* bij Elandslaagte door een medestrijder, is gegeven in een brief van een officier van het Manchester regiment verschenen in de « *Times* » van den 9 December.

Deze officier schrijft : « In den nacht van den 20n October, toen we juist bericht hadden gekregen van den slag bij Dundee, ontvingen wij bevel dat vier van onze compagniën per trein naar Ladysmithstatie moesten vertrekken om deel te nemen aan sommige operaties op die lijn. Den volgenden morgen spoorden wij, zooals bevolen was, weg, en men vertelde ons dat ongeveer 400 Boeren positie hadden genomen bij het station van Elandslaagte en dat wij hen, geholpen door een batterij vrijwillige Artillerie en de Light Horse, die beiden vóór ons waren uitgetrokken, moesten verdrijven. We reden in een gepantserden trein. Op één plaats waren de rails opgebroken en moesten wij wachten tot de schade hersteld was.

Toen wij den trein verlieten, moesten de kanonnen, die wij bij ons hadden, weer mee terug. We hadden enkel negenponders en die konden niets uitwerken tegen de vijftienponders der Boeren.

Juist hadden wij positie genomen toen generaal French, die onze divisie aanvoerde, ontdekte dat de Boeren 1800 man sterk waren in plaats van 400 zooals gerapporteerd was, en dat ze met twee kanonnen een positie bezet hielden van een groote natuurlijke sterkte. Zoo besloot hij om terug te trekken, tot hij versterking zou krijgen. We klommen weer in onzen trein en stoomden terug naar Modderspruit. De Boeren beschoten ons voortdurend, maar niemand van ons

werd getroffen, behalve twee muilezels. Tot zoover was het een onbelangrijk gevecht. Te Modderspruit wachtten wij totdat zes compagnien van de Devon en vijf van de Gordons met den trein aankwamen met twee batterijen « Royal Field Artillery » de 5e Lanciers en een Eskadron 5e « Dragoon Guards » te paard.

De Infanterie stond onder bevel van kolonel Jan Hamilton. Wij stoomden nu terug tot binnen vijf mijlen van de positie door ons dien morgen ingenomen en bleven toen op dezelfde hoogte als de ruiterij.

Wij verlieten den trein op een punt, zooals later bleek ongeveer vijf mijlen van de hoofdstelling van den vijand (de Boeren) en begonnen voorloopige aanstalten tot een gevecht te maken. De eerste order was dat *wij* den rechter vleugel zouden vormen en de Gordons en Devons de aanval-colonne; maar toen wij ruim een mijl ongehinderd waren voortgegaan, werd de order ingetrokken en de frontaanval moest veranderd worden in een schijnbeweging. De rechter-vleugel (onze divisie) zou de hoofdaanval uitvoeren en wij kregen bevel, om geholpen door de Gordons, de stelling te bestormen.Ons regiment had dus de eereplaats.Wat wij meenden dat de linkerflank van den vijand was, bleek weldra het front van zijn hoofdpositie te zijn, zoodat wij in werkelijkheid een vollen front-aanval moesten uitvoeren.

Tegen drie uur ongeveer kwamen wij onder het vuur van de Boerenkanonnen en van 't geweervuur van zijn voorste tirailleurlinie. Wij waren nu op een open grasvlakte zonder de minste bedekking. We rukten in drie liniën op. Het sein werd geblazen voor liggen, waarop spoedig de voorste schutters vuur afgaven. Dadelijk overstelpten de Boeren ons met een geweldig geweervuur, toen kwam het hachelijkste kwartier, dat ik ooit heb meegemaakt. Zonder de minste bedekking, onder een kogelregen in de open vlakte, terwijl wij niets konden doen dan stilliggen. De kogels floten en sisten letterlijk over onze hoofden, en sloegen overal rondom ons in den grond. Eén kogel sloeg op een steen juist tusschen mijn beenen, en verscheiden anderen kwamen vlak over mij heen in den grond terecht. De man naast mij kreeg een schot in zijn maag, de arme jongen gilde van de pijn.

Ik was blij, toen ik de Boeren zag aftrekken en op kon springen om aan de vuurlinie het bevel over te brengen om voorwaarts te gaan. Wij waren nu nog enkel blootgesteld

aan 't geweervuur op zeer grooten afstand van de hoofdstelling der Boeren. Dit deed ons niet veel kwaad en wij beantwoordden het dan ook niet, vóórdat wij aan den heuvelrug kwamen, waar de Boeren zich ingegraven hadden. Toen wij den kam overtrokken werden we begroet door een kogelregen; de Gordons kwamen ons te hulp. We gingen met sprongen voorwaarts over de helling, telkens vuur afgevend.

Het bleek nu dat onze Artillerie de vijandelijke hoofdstelling in 't geheel niet onder vuur genomen had, deze was onbegrijpelijkerwijze goed verborgen gebleven. De van 't paard gestegen Imperial Light Horse verlengde den rechtervleugel der Gordons en de Cavallerie den linkervleugel. Onze verliezen namen steeds toe naarmate wij den heuvel afdaalden. De manschappen waren toen allen nog even frisch, en in prachtig gesloten gelederen, ging het den laatsten heuvel op; deze was zeer steil en overal bedekt met steenen en rotsblokken. Terwijl wij den heuvel beklommen, zagen wij hoe de Boeren langzamerhand hun loopgraven verlieten en terugtrokken.

Onze tamboers sloegen den stormmarsch. De Gordonpipers namen dien over, en onder een luid gejuich ging het in den stormpas voorwaarts. Ik sprong op een walletje van een der loopgraven, en ik geloof dat ik een der eersten was, die in de hoofdstelling der Boeren aankwam. (Dit wordt door ten minste nog een dozijn anderen beweerd).

Slechts zeer weinig Boeren wachtten den bajonetaanval af; ze trokken omstreeks 200 meters terug en openden van daar opnieuw het vuur.

Onze troepen werden zoo bestookt, dat we genoodzaakt waren hun vuur eenige minuten te beantwoorden; daarna stormden we weer. De Boeren weken terug. Ze namen een nieuwe positie in waaruit we hen weer verdreven.

Toen wij op het hoogste gedeelte van het kopje kwamen, stonden we tegenover een van hun kanonnen, dat door hen in den steek was gelaten; doch we kregen nog hevig vuur. Zoo hard als ik kon, liep ik naar « het stuk » gevolgd door sergeant Drummer van de Gordons, die heel kort achter mij was. Ik ging op de affuit zitten in afwachting van een paar van mijn manschappen om het in bezit te nemen.

Nu eerst werd het mij duidelijk, dat wij de Boerenpositie genomen hadden. Achter de plaats waar het kanon opgesteld was liep het terrein steil af en in de vallei beneden

was het Boerenkamp zichtbaar. Ik zag troepjes Boeren op het paard springen en weggaloppeeren; maar de meesten achter uit het kamp bleven schieten. Zij die weggaloppeerden waren vrij wel gedekt door den steilen wal achter het kanon.

Sedert kwart vóór vijf viel de regen bij stroomen neer en het begon al donker te worden. Op dit oogenblik bemerkte onze brigade-commandant, kolonel Jan Hamilton, die zich juist bij ons had gevoegd, dat in het Boerenkamp de witte vlag geheschen werd en in de meening verkeerend dat zij zich wilden overgeven liet hij het sein blazen « Ophouden met vuren ». Dadelijk daarop kwam een Boer van achter een rots op ongeveer vijf-en-twintig meter afstands te voorschijn en stak zijn handen in de hoogte. Een paar van onze mannen en enkele Gordons vlogen op hem af, en daar ik bang was, dat ze hem aan de bajonet zouden rijgen, ging ik naar hem toe en liet hem mij zijn geweer afgeven. Toen ik mij omkeerde om naar onze mannen om te zien, kreeg ik, op hetzelfde oogenblik zulk een geweldigen slag op mijn schouder, dat ik een pas of tien voortstruikelde en toen neerviel. Mijn linkerarm en mijn linkerzijde waren geheel verstijfd door de kracht waarmee de slag was aangekomen. Ik voelde mij flauw en misselijk van de pijn.

Thans beklommen de Boeren den steilen kant van den heuvel en kwamen recht op ons af. Een verschrikkelijk vuur werd op ons geopend van af den heuvel boven het kamp. Onze geheele linie blijkbaar in de war gebracht door het sein « Ophouden met vuren » weifelde een oogenblik en week toen een vijftig pas achteruit.

Ik was op den grond blijven liggen, tusschen de aanrukkende Boeren en de terugtrekkende Engelschen. Sergeant Murphy van mijn oude compagnie, merkte mij op, hij liep terug om mij op te helpen, toen hij onze manschappen toeriep stand te houden. De kolonel heeft deze moedige daad gerapporteerd en ik hoop dat Murphy voor dit kranig gedrag beloond moge worden.

De paniek duurde slechts een oogenblik; weldra verzamelden de officieren hun manschappen weer en wierp zich de geheele kolonne weer vooruit, naar den verlaten hoek van de vallei, waarbij wij een overstelpend vuur op de thans weer terugtrekkende Boeren gaven. De Britsche troepen namen nu voor goed positie op den veroverden grond.

Om den aanval van de Infanterie te' beschrijven welke

het hoofdaandeel aan 't gevecht had, kan ik volstaan met de volgende daadzaken te vermelden, die voor zichzelf spreken.

800 man Infanterie veroverden een zeer sterke en zeer voordeelig gelegen stelling op de Boeren, welke zeer kranig verdedigd was geworden, niettegenstaande het hevig Artillerievuur van onze kanonnen.

De Boerenmacht was dubbel zoo groot als de onze. 't Was een schitterend wapenfeit en ik ben er niet weinig trotsch op voor mijn regiment, dat de eer van den dag wegdroeg.

Het was zwaar werk geweest en twee en een half uur (veel langer dan eenig ander corps) hadden wij aan een hevig vuur blootgestaan, de verliezen waren dan ook groot. Van de tien officieren, die aan het gevecht deelnamen, werden er vijf gewond en van de 329 manschappen sneuvelden er elf en werden drie-en-dertig gewond; twee van dezen overleden later aan hunne wonden.

De verliezen van de Gordons waren nog grooter; waarschijnlijk door hun donkere « kilts » die veel meer in 't oog vielen, dan onze Kakiuniform.

't Gevecht bij « Dargai » was, volgens de Gordons, kinderspel geweest bij Elandslaagte.

Om op mijzelf terug te komen. Ik bleef omtrent drie kwartuur liggen op de plek, waar ik gevallen was, tot een dokter kwam, die mij een veldverband aanlegde, mij wat brandewijn gaf en daarna mijn helm als kussen onder mijn hoofd schoof en mij toedekte onder een Boerendeken, die hij van een verslagene had afgenomen. Daarna ging hij verder om naar andere gewonden om te zien.

Mijn leven lang zal ik dezen verschrikkelijken nacht niet vergeten. Behalve de hevige pijnen van mijn wonden, leed ik ontzettend, door twee scherpe steenen waarop ik lag, en die mij in den rug drongen.

Ik was nat tot op de huid, had het erg koud en leed een versmachtenden dorst. De regen bleef steeds in stroomen neervallen; links van mij lag een Gordon Highlander in razend delirium; rechts een Boer, wiens been door een granaatscherf verbrijzeld was en die onophoudelijk de meest hartverscheurende kreten en gillen deed hooren.

Oorlog is een wonderlijk iets en niemand kan begrijpen hoe vreeselijk zijn verschrikkingen zijn, tot hij ze zelf in al zijn barbaarsche werkelijkheid aanschouwd heeft.

Den geheelen nacht door lag ik in den regen. Tegen het aanbreken van den dag werd ik door een dokter in een draagstoel geholpen en door een paar Kafiers naar het station gedragen. De grond was zeer ongelijk en vol klippen, tot tweemaal toe lieten de dragers mij vallen; beide keeren kreeg ik een flauwte. Van hier werd ik per trein naar Ladysmith gezonden, waar ik van het station werd afgehaald en naar de « kapel » gebracht (het hospitaal van de officieren) per ossenwagen; door het sterke hotsen kreeg ik een nieuwe flauwte.

Ik was de laatste officier die werd ingebracht; men legde mij op een bed, waar ik verbonden werd; juist zeventien uur nadat ik gewond was. Een kop bouillon was de eerste voeding in zeven en twintig uur. Men zegt, dat het minstens tien weken zal duren eer ik weer dienst zal kunnen doen.

't Was buitendien een duren dag voor mij, daar ik alles verloor wat ik bij mij had.

Voor je land vechten klinkt heel mooi in een afgetrokken zin; maar in de werkelijkheid is het een kostbaar zaakje. »

Een Gordon Highlander schrijft aan zijn moeder onder anderen het volgende :

« Ik heb eenigen buit gemaakt, onder anderen de revolver van een Boerencommandant en de waterproef van diens adjudant, die ik beide mee naar huis hoop te brengen. Denk, moeder, uw zoon behoort onder de mannen, die een daad hebben verricht, waarover de wereld verbaasd staat en altijd verbaasd zal blijven staan, « Dargai » was niets hierbij. « Het Johannisburger contingent » schrijft hij verder « onderscheidde zich in het gevecht bij Elandslaagte niet, daardoor geraakte het een tijd in miscrediet. Het werd later geplaatst aan de linkerflank van « Spionkop » waar het door zijn heldhaftig gedrag veel van zijn verloren roem terug won ».

De oorlogscorrespondenten schrijven over verschillende voorvallen bij de gevechten, waarover de soldaten zelf, zich maar en passant uitlaten in hun brieven naar huis, terwijl in deze brieven dikwijls meer over onvermelde dingen geschreven wordt.

Zoo schreef de tromslager, Charles Toomey, van het 1ste Manchesterregiment, het volgende aan zijn ouders :

« De brigade-kolonel Jan Hamilton zei ons, dat de Boeren een positie hadden ingenomen in de kopjes en dat zij een duizend man sterk waren; hij zei dat hij hoopte en vertrouwde, dat wij ze vóór zononder uit elkaar zouden gedreven hebben. « Ik weet » zei hij « dat jelui het zult doen » waarop wij als razenden begonnen te juichen. Toen de voorhoede van de Gordons en de Manchester stuitten op een prikkeldraad versperring, kreeg kolonel Chrisholm van de Light Horse een kogel door zijn hoofd en een andere door 't hart, juist toen hij een doek met de kleuren van zijn regiment, de 4e lanciers, zwaaide.

Vlak bij mij werd een Gordon geraakt en viel in de armen van een krijgsmakker, waar hij stierf. »

F. Steward, van de Gordon Higlanders, beschrijft in een brief van uit Ladysmith dato 2 November, hoe luitenant-kolonel Dick Ginningham werd gewond aan het hoofd van zijn manschappen.

« Wij stormden » zegt hij « driemaal met de bajonet en mijn geweer was rood van bloed, hoewel ik mij niet herinner er iemand mee te hebben geslagen, maar ik was bijna razend van opwinding. Granaten barstten en kogels floten rondom ons als hagelsteenen; ik was vlak achter den commandeerenden officier, toen hij gewond werd. Toen het schot hem trof was hij verplicht om te gaan zitten, maar hij hield niet op zijn mannen aan te moedigen. » « Voorwaarts Gordons » riep hij « de heele wereld heeft het oog op u, brave jongens; geeft de schoeljes van katoen, roeit het tuig uit, ranselt er op! »

Het geval van een soldaat die op het oogenblik van de overwinning den kreet van de Imperial Light Horse « Om Gods wil mannen trek niet terug » verkeerd verstond, is duidelijk beschreven door den heer Pearse van de « Daily News ». Hij zegt : « De Devons hadden den top van den heuvel langs den steilsten kant bereikt, en de Gordons trokken met de Manchesters en de Light-Horse om de andere zijde, toen tot onze verbazing het « Ophouden met vuren »! « Retireeren! » door de trompetters werd geblazen.

Niemand begreep er toen iets van; maar later is het ons duidelijk geworden, dat de Boeren *ons* hoornsignaal hadden nagebootst. Maar *toen*, ingevolge het gegeven bevel begonnen de Gordons achteruit te wijken, waarop hun hoornblazertje vooruit rende onder het roepen : « Verdoemd, die

terugtrekt » en haastig de stormmarsch blies, waarop de gelederen zich weer sloten en de slag bij Elandslaagte door de Engelschen was gewonnen ».

Majoor Pamplin, M. L. A., die het verhaal van dit ongeval ook beschreef, voegde er de volgende bijzonderheid aan toe. Hij zegt : « Op dat oogenblik riep Charles Mullins : « Om Gods wil, spaar ons voor een tweede Majuba! » en om zich heenziend herkende hij eenige van de oude « St Andrews College boys ». En met den uitroep : « St Andrews vooruit », zooals vroeger op het football-veld, ging hij de zijnen voor en had zoodoende een belangrijk aandeel in de zwaar bevochten overwinning van den dag.

Tamboer Tomerye verhaalt het volgende : « Onze jongens waren onoverwinlijk en dank zij God hebben wij dien dag veel van de schande van Majuba uitgewischt. We kwamen omstreeks zes uur in den avond bij het Boerenlaager en waren ongeveer een geheel uur in een allerheetst gevecht gewikkeld. Mijn maat van de groote trom en ik kregen van kolonel Hamilton bevel om den stormmarsch te slaan. Onze fuseliers zetten de bajonetten op en gelijk met de Gordons vlogen allen als duivels onder het « God save the Queen » op de Boeren in. De Boeren werden blijkbaar bang voor de bajonetten en trokken met groot verlies terug ».

Een ander correspondent de « Special » van de « Morning Leader » bazuint den roem van een trompettertje, dat bij Elandslaagte drie Boeren zou hebben gedood.

« De held van ons korps dien morgen van 't gevecht, was trompetter Shurlock, *veertien jaar oud*, die met zijn revolver drie Boeren neerschoot. Ik zag hem zondag in gezelschap van hoornblazer majoor Darey, die er niet weinig trotsch op is, dat hij den jongen het blazen geleerd heeft.

Shurlock is een regimentskind; hij is geboren in het 5de lanciers. Men beschreef hem mij als een goedig, klein kereltje, dat zijn eigen paard netjes verzorgd en 't viel mij op dat het een heel beleefd en welbespraakt jong mensch was. Hij is niet met een lans gewapend, maar heeft een revolver voor verdediging. Met dat wapen schoot hij op de Boeren, toen het eskadron stormde ».

Als een merkwaardig staaltje van den toestand, waarin de mensch door den oorlog kan geraken, diene het volgende uittreksel uit een van de Oostelijke plattelandsbladen.

« De jongen die drie Boeren schoot. »
(Prachtig Christmasgeschenk voor kinderen!)

Trompetter Shurlock, die eigenhandig drie Boeren bij Elandslaagte doodschoot, heeft een praktisch bewijs van erkenning van zijn verdiensten en van vereering ontvangen van de meisjes en jongens van een school uit Suffolk.

« De redactie van de « London Mail » ontving van het hoofd dier school een horloge met ketting, aangekocht uit vrijwillige bijdragen der schoolkinderen met een begeleidend schrijven; een en ander bestemd voor den trompetter van het 5de lanciers. Het blad werd verzocht dit Kerstgeschenk en den brief aan den jeugdigen held ter hand te willen stellen. Het blad voldeed gaarne aan die opdracht.

De brief van de jonge bewonderaars luidt als volgt :

« Beste trompetter Shurlock!

Onze schoolmeester leest ons elken morgen het nieuws van den oorlog voor, en wat ons het meeste trof, was iets over u te hooren, en hoe gij drie Boeren hebt doodgeschoten. Wij willen u nu een Kerstgeschenk sturen. Eerst dachten wij aan een plumpudding, toen aan een flanellen hemd; maar daarvoor hadden wij te veel geld bijeengebracht. Geholpen door goede vrienden hebben wij nu genoeg om u een horloge met ketting te sturen en wij hopen dat gij dit wel van ons zult willen aannemen. Als gij ooit te Suffolk komt, hopen wij dat gij ons zult bezoeken opdat wij u met hoera's kunnen inhalen. Laat ons, als 't u belieft weten of gij het ontvangen hebt en of het naar uw zin is. Wij hopen dat gij veilig 't huis zult komen en het aan uw moeder kunt toonen. Wij zijn blij dat gij een landgenoot van ons zijt en hopen dat, als een van ons ooit soldaat mocht worden, hij even dapper zijn plicht zal doen als gij. U verder allen voorspoed toewenschend, uw jonge vrienden ». Volgen de namen van een meisje en een jongen als vertegenwoordigers van de leerlingen der school.

De mooiste beschrijvingen van den eindaanval werd gegeven door den later overleden heer Stevens van de « Daily Mail » en door den correspondent van de « Times ».

De heer Stevens beschrijft dien als volgt :

« De vroolijke tonen van den hoorn klonken als het hanengekraai op een mooien zomermorgen.

De « pijpers » van het Hooglandersregiment bliezen een van hun wilde bergliederen : Van bloed, van roem,

van een glorievollen dood! De bajonetten werden opgezet! Stafofficieren en ordonnancen renden af en aan! brachten bevelen, moedigden aan, spraken de officieren en manschappen toe in vurige bewoordingen, bezwoeren de soldaten hun plicht te doen met verwenschingen voor hen die 't gelid zouden durven verlaten.

Het gelid! maar het was geen gelid meer 't was één golvende menschenzee, Devons en Gerdons, Manchester en Light Horse alles dooreen; één, niet te ontwarren menschen-knoop. Onderofficieren en minderen gaven bevelen aan heele regimenten! Fuseliers schreeuwden den officieren toe, hen op het een of ander wijzend, en hen zoodoende raadgevend! Officieren schoten karabijnen af! Alles liep, struikelde, schoof voort; de dood verspreidend of zelf vallend; dronken van moord en vechtlust; één wilde wedren om den vijand het eerst aan de keel te vliegen! »

De correspondent van de « Times zegt : » Luitenant Field aan 't hoofd van zijn peloton « Devonsthires » viel de vijandelijke batterij met de bajonet aan.

De Boeren, die het stuk bediend hadden, hielden stand, tot het staal geen zes voet van hen af was : ze werden « a bout portant » neergeschoten of aan de bajonet geregen!

Devons, Manchesters, de Hooglanders en de lichte cavalerie, alles kwam op dit punt te zamen, en rende in wanorde den heuvel af naar het Boerenlaager. 't Was een ontzettend oogenblik! Bovenalles uit klonk de wilde rauwe kreet « Majuba »!

Daar weerklinkt plotseling zoo ruim en kalm als op het excercicie terrein het signaal « Houdt op met vuren »!

De « pijpers » van het Gordonregiment gingen voort met het spelen van hun marsch; en *toen* zagen we iets, dat ons allen deed trillen van genot. De « witte vlag » wapperend van een mauser-karabijn in de handen van een gebaarden Boer.

Nu volgde de vreeselijke aanval van de lanciers op het overschot der vluchtende Boeren. »

De « Cincinate Enquirer » nam een brief op van een jongen 18-jarigen Amerikaan, die aan de zijde van de Boeren vocht; een brief geschreven aan zijn tante te New-York. Hij maakte het gevecht bij Elandslaagte mee, en zond een levendige beschrijving van de furie der lanciers, waarmede het gevecht eindigde.

« Ik heb » zoo schreef hij « bij Elandslaagte den vuurdoop ondergaan. U weet, dat ik even als alle Transvaalsche jon-

gens goed kan schieten. We waren op een kopje, ongeveer honderd man sterk en bleven daar langen tijd aan het vuur blootgesteld, van de zes makkers werden er vijf weggeschoten.

De lanciers rukten aan, overgeven of doodvechten was de leus. Onze officieren hadden ons gezegd goed te mikken, kalm te blijven en te bidden. Bij 't begin van 't gevecht, toen ik de lanciers zag aanstormen, kwam plotseling een bloedroode schijn voor mijn oogen; ik weet niet of het vrees was; 't is mogelijk. Toen het wegtrok kreeg ik het visioen van mijn moeder, zooals ik haar het laatst gezien had vóór haar dood en 't scheen mij toe of ze weer de woorden sprak. « O God! behoed mijn moederloozen jongen! » Vlak voor mij stond een man, dien ik kon schieten. Ik sloot mijn oogen en trok den trekker af; maar ik zal mijn oogen nooit weer toedoen, maar in 't vervolg koelbloedig mikken en mijn arm rustig houden. « Zoo waarlijk helpe mij God.! »

« Toen de lanciers vlak bijwaren » verhaalt hij verder, « weken enkele van onze mannen een eind op zij. Ik zelf ben, zooals u weet, heel klein, en zoo kroop ik in een holte onder een rots, niet groot genoeg voor een hond.

Een zevental van onze mannen, die niet konden ontsnappen, wierpen hun geweer weg en vroegen kwartier; van waar ik lag kon ik de dappere soldaten van de koningin zien, de menschen die kwamen om Afrika te beschaven.

Als wilde dieren, brullend van moordlust en helsche vreugde dreven zij hun lansen door de lichamen der nederknielende Boeren. 't Was afgrijselijk!

De vrouw van een der Burgers was toen bij haar man, hij had kunnen ontsnappen en haar achterlaten, doch hij keerde terug, wierp zijn geweer weg en greep haar hand terwijl hij uitriep, wij geven ons over. Een der dappere lanciers schreeuwde: « Steek die varkens dood! » Hij doorstak toen eerst den man en daarna de vrouw.

Toen de slachting afgeloopen was, kwam een officier oprijden roepende « Steek de varkens dood » (pigsticking). Toen hij de vrouw zag liggen gaf hij order om met de lanspunten een soort kuil te graven en hierin werd haar lijk neergelegd. De man die haar vermoorde trok haar den ring van den vinger als buit.

Zij ligt daar vandaag nog, en toen de man en de vrouw gedood waren, was het ook nog met een derde menschenleven gedaan, en nu weet ik, waarom ik in 't vervolg altijd goed zal mikken! »

Een korporaal van de Lanciers schreef uit het hospitaal te Wijnberg, dato 6 November, onder anderen het volgende :

« Toen moesten wij, bijna twee duizend meter, onder hevig vuur over een open vlakte voortrukken ; de kogels floten om ons heen ; het was eigenaardig om te zien hoe verschillende lui zich hieronder gedroegen, sommigen vloekten, anderen kermden, weer anderen jankten om de mooie meisjes, die ze achter hadden gelaten, terwijl weer anderen om hun moeder riepen, maar de meesten hadden toch spijt dat ze hun aandeel uit de cantine, hun borrel, niet zouden krijgen dien dag ; want waar Tommy ook aan moge denken, zijn biertje ligt hem toch het naaste aan 't hart.

Van een man, vlak voor ons, werd het hoofd glad afgeschoten ; slechts zeven van de officieren kwamen er zonder verwonding af.

De oude kolonel werd eerst den helm van zijn hoofd geschoten, daarna kreeg hij een kogel door zijn arm ; toen hij dien beet had, riep hij maar al « Houdt je goed, kranige Hooglanders ! » tot hij een schot in zijn been kreeg en niet verder kon.

Plotseling ontstond in onze gelederen eenige verwarring, daar de hoornblazer van een ander regiment het sein blies van retireeren. Een van onze hoornblazers blies onmiddellijk « Halt ! » en daarna voor eigen rekening « Stormmarsch ». Sir George White heeft naar zijn naam geinformeerd en zoo zal hij er wel voor beloond worden.

Ongeveer 1000 Boeren werden door de Engelschen gedood, behalve de gewonden. De Boeren hadden kostbare horloges op zich ; maar op dat oogenblik dachten wij er niet aan ; we hadden anders zakken vol horloges en geld van de doode Boeren kunnen afnemen.

Ik zal binnen kort wel hersteld zijn en klaar voor Pretoria »

Die 1000 Boeren zullen wel alleen in de verbeelding van dien Engelschman hebben bestaan, veel meer dan 700 Boeren namen niet aan het gevecht deel, terwijl in de vuurlinie zelf waarschijnlijk geen 300 man zijn geweest ; — 't is van belang om deze bijzonderheden van Engelsche en Schotsche soldaten te vergelijken met de indrukken, die een Hollander kreeg en die het volgende verhaal van Elandslaagte schreef van uit de gevangenis te Pieter-Maritzburg, dato 25 October.

« Tegen zeven uur » schrijft hij « op Zaturdag morgen, den 21sten October, werd bevel gegeven te paard te klimmen,

de vijand was in aantocht. Nauwelijks hadden wij de verster kingswerken bereikt, toen de kogels tusschen ons neersloegen.

Toen we optrokken waren er al 8 granaten afgeschoten, zonder eenige schade te doen. Ik was blij te zien, dat ze allemaal kalm waren. De granaten vielen tusschen de Hollanders, waarvan er dien dag acht en negentig present waren.

Onze beide kanonnen begonnen te antwoorden. Toen we voortmarcheerden verdwenen de Engelschen.

In ons kamp teruggekomen veranderden wij van positie, de wagens met de tenten en overige bagage waren juist aangekomen.

Terstond moesten wij de paarden weer zadelen daar de Engelschen in grooten getale naderden. We haastten ons naar een kopje, klommen er aan den anderen kant af, om de paarden onder bedekking te stellen en gingen toen zelf terug naar den top. Daar wachtten wij met onze twee kanonnen den aanval af van over de **3000** Engelschen, wij waren 60 Duitschers, 98 Hollanders en 200 Afrikaners van Fordsburg en Johannisburg » (deze Fordsburgers en Joannisburgers waren eigenlijk slechts gedegenereerde Afrikaners, slecht opgevoed en voor 't meerendeel metselaars).

De Engelschen hadden twee batterijen artillerie met twaalf kanonnen, drie regimenten infanterie, een regiment lanciers, een regiment lichte en een regiment zware cavalerie.

Ik weet niet hoe sterk de cavalerie was; maar de infanterie bestond uit **4000** man.

De Engelsche infanterie opende een vreesselijk vuur op onze arme twee kannonen en nu en dan vielen granaten tusschen ons in. Na twintig minuten was één van onze beide stukken geschut ontredderd. Onderwijl hadden wij vuur gegeven op de aanrukkende Britsche infanterie, dat beantwoord werd met een hagelbui van kogels.

Op dat oogenblik sloegen de meeste Fordsburgers en Johannisburgers op de vlucht, ten spijt van alle aanmoedigingen van onze commandanten die riepen « Sta vast kerels » « Houdt stand »! « Al mijn Hollanders zijn nog hier! »

De snelnaderende Britsche infanterie hield een vreeselijk vuur levend op de onzen; **300** man in 't geheel.

Ik lag plat op mijn buik en schoot, en daar ik de Britsche troepen, die over de vlakte aankwamen uit het oog had verloren, besloot ik te wachten tot ik ze op nieuw zou zien.

Behalve de dooden, zag ik niets. — De anderen waren

weggetrokken zonder dat ik hun beweging had opgemerkt door het lawaai van de neervallende granaten. — Een klein groepje Republikeinen bleek evenwel nog vlak achter mij te zijn. — Ik wachtte, steeds plat liggend; — een paar granaten bedolven mij onder zand en steenen, terwijl de kleine looden kogels uit de kartetsen zonder overdrijving op mijn rug en vlak naast mij neervielen.

Eindelijk begon het Engelsche artillerie-vuur te verminderen, en toen ik de geweerkogels hoorde fluiten, was ik overtuigd dat de Engelsche Artillerie het kopje beklommen had.

Op een paar meter afstand van mij werd ik ze gewaar en ik begon toen mijn laatste patronen afteschieten; het bleken de Gordon Higlanders te zijn en bij elk schot vielen er twee of drie te gelijk. Onze mannen begonnen nu ook weer te vuren. Ik was blij, want eerst had ik gedacht, dat ik er heel alleen was, toen mijn patronen op waren, kroop ik achteruit. Ik hoorde de kogels rechts en links om mij tegen de rotsen aanslaan. Na ongeveer tien minuten had ik de helling van het kopje bereikt. *Hoe* ik ontkomen ben, zonder geraakt te worden, is mij een raadsel, en ik geloof aan een wonder.

Nu zag ik een ander regiment Britsche Infanterie; al onze manschappen waren nu weg, ik zag ze over de vlakte voorttrekken aan alle zijden ingesloten en vervolgd door de Cavalerie.

Alles was afgeloopen. Ik kon niets anders doen dan gaan zitten om de gebeurtenissen maar af te wachten. In minder dan geen tijd waren de Britten bij mij; zij namen mij mijn geweer en mijn leegen patroongordel af. — Negen andere Burgers, die ook tot het laatst toe stand hadden gehouden, werden eveneens door de Engelsche krijgsgevangen gemaakt. — Het Johannisburger contingent had zich niet zeer schitterend gehouden. »

De getuigenis van den jongen Amerikaan (zie hierboven) wordt volkomen bevestigd door een brief van 28 October geschreven door Thomas Duclan, van het 5[de] Lanciers, aan zijn moeder te St. Helena. « Zoodra de lanciers aankwamen wierpen de Boeren hun geweren en patronen weg en staken de handen op; maar wij wisten van geen kwartier geven, daar kwam niets van in; ze hadden op het Roode Kruis geschoten en medelijden kenden wij dus niet! »

Een fuselier van het K. R. R. regiment schrijft aan een vriend te Preston.

« Het was een grootsch, maar een verschrikkelijk schouwspel om te zien, hoe de Britsche cavalerie zich een weg door de Boeren heenhakte. Driemaal reden ze in vollen ren tusschen de gelederen der Republikeinen door. Met de sabels sloegen ze, sneden ze, hieuwen ze om zich heen. — Wij hadden straks zwaar geleden en wilden ons nu bloedig wreken. — Hoe 't ook zij, we hebben hen met gelijke munt betaald, de mannen van Joubert! Verscheidene Boeren stierven in biddende houding; velen, hoorde ik later van een kennis van mij bij de lanciers, gooiden de wapens weg, zoodra zij de lanspunten zagen flikkeren, vouwden de handen boven het hoofd en smeekten om genade, — maar zij hadden geen genade gehad voor onze mannen... dit was onze wraak. »

Een ander soldaat, wiens brief in de « Brighton-Argus » werd opgenomen, schreef over den slag bij Elandslaagte :

« Tegen tien uur 's avonds was alles afgeloopen. Wij moesten den geheelen nacht onder een stortregen in 't gras blijven zitten en onze paarden bij den teugel vasthouden. 't Was bar!

Toen het licht werd, konden wij het slagveld overzien, al die dooden en gewonden, die overal op de vlakte over en door elkaar lagen. Ik hoop zoo iets nooit weer te zien.

Dáár hadden wij onzen aanval op de Boeren gedaan. Ze hadden hun geweren weggeworpen en waren op de knieën gezonken om genade te vragen. Ons was gezegd, geen genade met hen te hebben, en ik verzeker u, dat ze die niet kregen ook. We renden tusschen hen door en staken ze met onze lansen. 't Was afschuwelijk slachterswerk; maar we moesten wel. »

Een ander lancier getuigt :

« We vielen op hen aan en toen vielen zij op de knieën om te smeeken, dat we hen liever zouden schieten, dan hen te doorsteken met de lansen; maar te vergeefsch, het was nu onzen tijd om lancierswerk te doen, en dat deden we, — we zijn niet voor een lolletje met lansen gewapend.

De wijze waarop de Boeren ons behandeld hadden, was meer dan schandelijk geweest, ze schoten nota bene op onze gewonden, iets wat een Engelschman nooit zou kunnen doen. »

De machinist van een van de gepantserde treinen zegt :

« Door schrik verlamd over hun vreeselijk noodlot, wierpen de Boeren hun geweren weg en trachtten te ontvluchten;

maar dit was hen totaal onmogelijk, want met den kreet « Majuba » waren de lanciers op hen en begon het moordwerk, slechts enkele Boeren ontsnapten, en het grootste deel gaf zich over als gevangen. »

Een Britsch officier, wiens brief is aangehaald in de « Times » van 13 November, beschrijft de gebeurtenis als volgt :

« Nadat de Boeren uiteen gejaagd waren, vervolgde hen een van onze eskadrons (niet het mijne) en kwam juist tegen schemer midden tusschen de Boeren. — De bende bestond uit ongeveer 60 koppen. Eén van de onzen, ziende twee Boeren wegrennen op één paard, stak zijn lans door beiden heen en doodde hen beiden met één stoot. — Was de duisternis niet zoo spoedig ingevallen, dan zouden wij er vrij wat meer gedood hebben. »

Een ander Engelsch soldaat schreef aan zijne ouders, dato 1 Nov., uit Ladysmith :

« Toen wij de Boeren met onze bajonetten bestormden, vielen zij, die niet konden ontkomen, op hun knieën en smeekten om genade, en ik verzeker u, den genadestoot kregen ze met de lange haak. »

De Heer W. Williams, van de 66ste batterij, zegt over Elandslaagte : « Ik kreeg een Boer te pakken en was waanzinnig van vreugde. Hij begreep niet, wat ik zei, en zoo beduidde ik hem om voor zijn leven te loopen. Daar ging hij, en ik galoppeerde achter hem aan met het zwaard van den sergeant, en sloeg hem het hoofd netjes van zijn lichaam. Toen zat een lancier er twee achterna die op één paard zaten en stak z'en lans behendig door de beiden heen! »

De Heer H. W. Nevinson, correspondent van de « Daily Chronicle » zegt :

« Het overblijfsel van de Boerenmacht deed zijn best om te ontkomen in het schemerlicht van den vallenden avond over een rotsachtige vlakte aan onze linkerhand. Dáár vingen de « Dragoon Guards » ze op en renden driemaal tusschen hen door. »

Een korporaal van de Dragoon-Guards, die er bij was, vertelde : « De Boeren vielen van hun paarden en rolden tusschen de rotsen, ze verstopten hun hoofden achter hun wapens en vroegen om genade, biddende om geschoten te worden, alles om toch te ontkomen aan de vreeselijke steken van de lansen. Maar niet velen ontkwamen den

dans. We gaven ze nog eens een goede por als ze lagen, » zei de korporaal. « Den volgenden dag zaten bijna alle lansen vol bloed! »

De heer J. G. Dunn, een Iersche-Amerikaan uit Sowell, schreef 29 Nov.:

« De lanciers gedroegen zich als vechtende Indianen, en gaven geen kwartier, stekende en verwondende, *gevangenen* en *gewonden* op een afschuwelijke wijze, precies als een bende Sioux.

Men zegt dat de officieren verantwoordelijk zijn voor dit moordwerk, maar dat maakt voor ons weinig verschil. Die heeren zijn ingeschreven in ons zwarte boek en als de gelegenheid zich voordoet, en ik ben overtuigd dat dit zal gebeuren, daar sommige van hen te Ladysmith zijn, zullen wij dat regiment van onze rol schrappen! »

Een tamboer zegt nog: « Het was vreeselijk, onze krijgsmakkers rondom ons te zien liggen: doode Britten, zieltogenden en gewonden. We deden wat we konden voor de gewonden en bleven den geheelen nacht op het kopje, van slapen was geen sprake, door de kou, den regen en het kermen en weeklagen der ongelukkigen.

Naast mij lag een officier van de Hooglanders, die op drie plaatsen gewond was; ik kon geen druppel water voor hem krijgen, voordat het licht werd. »

Een reservist schreef uit het hospitaal aan zijn oude moeder, hoe hij in 't heetst van het gevecht aan haar had gedacht. Hij zag de mannen om zich vallen en wilde ze ophelpen, maar kon niet. « Ik voelde, » schrijft hij « een hevige pijn in mijn schouder en alles om mij heen was duister. Ik beproefde te loopen, maar kreeg een schop van een paard. Nu werd mij alles donker voor de oogen, er heerschte stilte om mij heen en ik meende de schaduw des doods te zien. Ik voelde groote spijt geen beter mensch te zijn geweest en dat gij u zooveel moeite voor mij getroost hebt. »

Een drager bij de ambulance verhaalt: « Wij waren 's nachts bezig zieken en gewonden te zoeken nadat het gevecht voorbij was, toen ik bij een oude wit gebaarde Boer kwam, hij lag achter een stuk rots met z'en hoofd op zijn handen gesteund. Hij was al te ver heen om zijn geweer nog op te beuren, hij snakte naar lucht, en ik begreep dat hij het niet lang meer zou maken. Daar hij mij

beduidde, dat hij wilde spreken, boog ik mij over hem heen. Hij vroeg mij om zijn zoon te gaan zoeken, een jongen van dertien jaar, die aan zijn zijde gevochten had, toen hij viel. Ik deed wat hij mij verzocht, en onder een hoop gewonden vond ik den armen jongen morsdood, ik droeg hem naar zijn vader. Wel! je weet, zoo heel kleinzeerig ben ik nooit geweest en in ons vak wen je trouwens aan veel, ik heb vrij wat gevechten meegemaakt en dat haalt er de overgevoeligheid wel bij je uit; maar ik moest mij toch omdraaien toen de oude Boer zijn dood kind zag. Hij trok het lichaam naar zich toe en weende over hem. Hij ging te keer op een manier dat ik een prop in mijn keel voelde. Tot op dat oogenblik wist ik niet wat verdriet eigenlijk was. Ik hoopte nooit weer een schot te zien lossen. Toen ik weer naar den armen vader omkeek was hij dood. Hij hield de hand van zijn jongen in de zijne geklemd. »

MIMOSA.

TWEE LIMBURGSCHE DICHTWERKEN.

Oda en Ylfken (1)...... Och! toen ik voor de eerste maal die zoetluidende hoofding las en daarbij vernam dat zij de naam zou wezen van een episch gedicht uit Limburg, gevoelde ik een groote vreugde. Een nieuw gewrocht van mijn ouden, besten vriend Lenaerts, wiens « Verdwijning der Alvermannekens » hem naam als dichter, en veel vrienden als liefelijk verteller en zoo echten heidelandschen droomer verworven had; een epos, een zoete heiligenlegende, in eenvoudige, frissche, ware, heldere, door 't volk verstaan- en genietbare sprake, met eigen zang en zwang en rijmslag, met echt-moderne en hooge kunst gedicht... Och! wat hoopte, verwachtte ik al niet van hem, en hoe voelde ik mij op voorhand gelukkig hem de kroon van glorie op 't hoofd te mogen zetten!

Want we zijn al zoo oude vrienden, ik weet hem zoo bekwaam, hij is zulke eigenaardige, wakkere « Limburgsche » kop! ...

En ik droomde dat het Epos, het edel verhaal vol hooge visioenen en idealen, met zijn frisch-bloemerig, onverwelkbaar — schoon gewaad van mooie, van eeuwige verzen — het Epos, dat men ons, Dietschers en Nederlanders blijft ontzeggen sedert Reinaart de Vos, wel ja, dat het eindelijk ging geboren worden, spijts alle ongeluksprofeten en koude redeneerders, geboren worden in ons klein Limburg, dat eens Veldeke voortbracht, in de dichterlijke gouw die zoo kort bij 't droomziek

(1) *Oda en Ylfken*, eene tweeling-legende door L. W. J. LENAERTS, pr. — Hasselt, St-Quintinus-Drukkerij. 1901. Pr. 1,50 fr. gebonden 2,50 fr. Uitgave der St-Lambrechtsgilde van Limburg.

Duitschland ligt en waar men zoo geren vertelselkens hoort! En J. Lenaerts zou het ons schenken; zijne eerste proeve zat zoo vol met heerlijke beloften!

Eilaas! neen, neen, neen!

Dit werk is mislukt.

Het spijt mij toch zóó dit te moeten zeggen!

Maar onze kritiek moet eerlijk zijn, wil ze deugen en de kunst te bate komen, en, al zwijgen of zwegen andersdenkenden ook het beste pogen onzer katholieke kunstenaars dood, toch mogen wij niet liegen en ons eigen werk niet verheffen wanneer het dat niet en verdient. Wij hebben ons daar nu lang genoeg belachelijk door gemaakt, en het vertrouwen in onze kritiek, of eerder onze onveranderlijke ophemeling, hebben wij daardoor bij velen, ja ook bij onze geloofsgenooten gedood.

Zóó, ik moet bekennen dat dit werk van mijn besten vriend niet dóórslaat, dat het geenszins beantwoordt aan mijn blijde verwachting, dat het niet zal zijn: iets blijvends.

Oda en Ylfken bestaat uit twee deelen, die hemelsbreed verschillen, een deel is legendarisch-waar, 't ander en berust op niets dan op 's dichters fantazij.

Oda is de legende eener heilige.

Ylfken heeft nooit bestaan, of, zoo zij bestaan heeft, kon ze onmogelijk de lotgevallen beleven die haar toegedicht worden en die enkelijk een aaneengeplakt zamenraapsel zijn van allerlei volkslegenden uit verschillige tijden en landstreken.

De personen, de gebeurtenissen, de verdichtsels die om Ylfken spelen zijn, men voelt het zoo dadelijk, uit de lucht gegrepen en zoo onwaarschijnlijk fantastisch geschepseld dat men ze, met den besten wil ter wereld, niet zou kunnen voor waarschijnlijk houden.

Ook zinkt de belangstelling gansch, zoo haast men het tweede deel wat doorhaspeld heeft; ik zeg: doorhaspeld, want de nieuwe spelers en feiten die te berde komen, treden zoo vreemd en zoo plotselings op, dat men de kluts kwijt is en dat men twee, drij keeren moet herlezen aleer men een doorband kan vinden in 's dichters schepping. Deze vermengeling van waarheid met allerfantastiekste verzinsels maakt op den lezer den drolligsten indruk dien men wel denken kan; maar in een heiligenlegende als deze brengt zij bovendien, wat erger is, ontstemming bij den lezer, en 't verwonderde mij geenszins toen iemand, die nochtans veel houdt van den dichter, mij

de mare zond, die ik verwachtte: « op de helft van het boekske heb ik 't weggegooid, zoo kwaad werd ik! »

Eerst ziet men de *geschiedenis* der heilige Oda afspelen of daaromtrent; zij is opgetooid met sommige vondsten — als van « Korebloms legende » — die wel niet historisch-waar, maar toch waarschijnelijk of mogelijk zijn, en die men heel goed kan dulden in een *dichterlijke* heiligenlegende, bijzonderlijk in zulk eene die weinig bekend is en verloren loopt in de duistere tijden der 7e of 8e eeuw. Tot daar, goed; schoon zelfs over 't algemeen, vlot verhaald, met hier en daar een prachtige greep. Het is de zoete, weldoende, frissche heiligenlegende. Hadde de dichter haar afgesponnen gelijk hij ze begon en ze besloten, bijv. door 't huwelijk van Ylfken, Oda's boezemvriendin met Rodolf, Oda's verloofden bruidegom, dan ware zijn gedicht een liefelijke, goed leesbare idylle geweest, alhoewel niet diep genoeg, niet zorgvuldig genoeg uitgewrocht om blijvend kunstwerk te mogen heeten. Maar dit hadde hij wel kunnen gebeteren.....

Doch..... op 't einde geraakt van Oda's lotgevallen, heeft hij gezegd, met den fijnen spotlach om de lippen, die hem eigen is: « nu ga ik hun eens wat wijs maken! »

En hij liet eensklaps den vrijen teugel aan zijne verbeelding, vergat dat hij 't leven eener heilige bedichtte en schiep twee potsierlijke monsters, Ollabil en Abovo, een man en eene tooverkol, die Ylfken en Rodolf, haren verloofde, den duivel zouden aandoen. En daar begint mij de zotste rondedans van tooverijen, heidensche wandaden, gevechten tusschen Noormannen en... Schotten! — in Limburg! — het vergaan eener ingebeelde stad, Itter, op den boord der Maas, enz. enz.

Beste vriend, gij beweerdet indertijd, dat ge iemand dien ik goed ken wel hadt kunnen wijsmaken dat O. L. Heer op een... kersenboom woont, maar wat ge hier ten beste geeft, zal toch niemand, zelfs het kleinste kind niet, voor mogelijk houden!

Ook voelt men al dadelijk dat gij zelf niet gelooft in uwe verdichtsels, de gloed is er uit, 't wordt declamatie overal, 't en zij in uwe lieve beschrijvingen (1) van gevoelde en geziene

(1) Bijv. de beschrijving van Ollabil, de heks; van de bootjes der Noormannen; van de stad Itter met hare klokskens, van den ondergang dier stad, en, in Oda, de legende van Koreblom enz.

zaken, waar men den dichter der Auwelen in herkent. Mis, mis, mis.

Als men uw tweede deel leest met een grollende, *grozende* stem, als die van den Boeman in uwe Alvermannekens, dan kan men er eenige stonden klucht meê hebben; alsmen 't ernstig wil opnemen, zoo wordt men kwaad!

Nu heb ik U voorvast genoeg afgetakeld, U, die van mij altijd veel te veel goeds weet te zeggen; dit is nu de dank!...

Wreek U nu met een... meesterstuk!

Gij kunt het dichten zoo gij wilt: het zoo gevoelig, zoo fijngevoelig hert van den waren Lenaerts laten spreken en zijne weelderige, al te weelderige verbeelding wat meer temperen, zoo gij wilt uitscheiden met « par force » uwe vondsten, vermoedens en veronderstellingen op folkloristisch gebied in uwe dichterlijke scheppingen te verwerken, al schreeuwen zij ook tegen dat het erbarmelijk is!

Uw boekske zij toch warm aanbevolen 1° aan diegenen, — en ik wensch dat ze zeer talrijk wezen —, die mijn oordeel niet willen aanveerden vooraleer zelf gezien te hebben; 2° aan al de Dietschers die eens willen kennis maken met een allereigenaardigst en zóó gemoedelijk man. In « Oda » zullen zij een zoet genoegen vinden; in « Ylfken » zullen zij eens... hertelijk lachen. Hebt ge die twee doelwitten misschien beoogd? — Want gij zijt voor alles bekwaam! — En is uw Ylfken misschien geene parodie van het hoogdravend, door ons beiden in onzen studententijd zoo dikwijls bespotte « heldendicht » der pedanten? Ja, maar dan hadt gij het toch eerst moeten zeggen.

Lelie! (1)... Ei, vriend Winters, wat reine, schitterende Lelie hebt ge ons daar gegeven, sneeuwwit en rein als de bergen van IJsland! — en welke lieve, ootmoedige, maar zoo welriekende en fijngeschakeerde Bloemen uit uw eigen klein, maar keurig hofke!

Dit boekske, in lieven perelgrijzen band gebonden, is iets fijns, iets zeer fijns en teêrs, iets daar men den dichter dankbaar

(1) *Lelie der dellingen en Bloemen des velds*, door J.-M. WINTERS, pr. — Hasselt St-Quintinus-Drukkerij, Luikerstraat, 1901. — Uitgave der St-Lambrechtsgilde. Pr. 1,50 fr., gebonden : 2,50 fr.

voor is, iets dat men in zijn boekenrek steekt op die plaats, waar men dikwijls de hand naar toe reikt.

'''t En is niet lijvig, maar, o! zoo wel gevuld, en 't spreekt
van al zoo schoone zaken!

— gelijk het oude Vlaamsche Kerstlied.

Eerst hebt gij de Lelie, de Lilja, met eene welgeschrevene en leerrijke inleiding over het heerlijk IJslandsch gedicht, dat gezongen werd door Eystein Asgrimsson, een Augustijner monnik van de 14e eeuw, ter eere van Jesus-Christus, onzen Verlosser en van de Allerheiligste Maagd Maria, de groote Koningin van alle tijden, maar bijzonderlijk van de middeleeuwen.

Winters heeft de honderd strofen van acht verzen die dat schoon gedicht bevat uit het Oud-IJslandsch overgebracht in helklinkend Dietsch en dat met eene veerdigheid, een goeden smaak en een kunstzin die met verbazing slaan.

Hij mag zeggen dat hij ons de Lelie geschonken heeft; een werk als 't zijne houd ik voor zóó verdienstelijk als eigen werk, ja, voor verdienstelijker, omdat het meer ootmoedigheid, zorg en onbaatzuchtige liefde vergt als eene eigene schepping.

Als men de eerste strofen van de Lelie leest is men eenigszins verbaasd, men gevoelt dat men op vreemde wegen staat; die strofen, vol diepen en hoogen zin, waar de gloed van verborgen zit en ingehouden als de lava onder de koude bergen van IJsland, komen eerst vreemd voor. Maar weldra begrijpt men beter, men vaart meê op in die reine, heldere lucht, alhoewel er wat van de sneeuwkilligheid der Noordsche lucht inzit, en dan, gelijk bij gezonden, helderen winterdag, begint het bloed u warm te worden, de wangen gloeien van weldoende hitte en men gevoelt in 't hert die innige, stille, maar groote vreugde die men ook smaakt bij 't genieten der kerkhymnen van de middeleeuwen, van die hymnen zoo sober van kleur, maar opberstend van ingehouden geestdrift, en vol hoogedel evenwicht!

Ge moet de Lelie lezen, langzaam en stil, stroof voor stroof, en wat nadenken achter iedere stroof om den zin te laten groeien en gedijen in uw gemoed, en ze her- en herlezen, tot dat gij er al den geur, al de sneeuwwitheid, al den fijnen honing van opgenomen en -gezogen hebt.... Een heerlijk kunstgenot en eene allerzoetste meditatie!

Het gedicht staat genoegzaam toegelicht en ontleed in

de inleiding en de bemerkingen van den kundigen vertaler; laat er mij maar eenige strofen van aanhalen om alle liefhebbers van schoone zaken te doen watertanden naar nóg en naar alles:

Schooner als de schoone pauwhaan,
gleed, gelijk een zonnestrale
langs de bonte hemelbogen
Gabriël, ten leegren lochtkring.
Bode des zevenvoudigen Geestes
kwam hij, leest men, t'eenen huize:
d'echte maagdom zat daar in, de
reinheid zelf, 't kleinood der vrouwen.

d'Engel sprak ter zoete Maged:
« Maria, luister naar ons woorden,
wondre Vrouw. U breng ik 't Ave,
vol gena, de zoetste bron uit.
Om zijn schepsel hulp te brengen
komt de Vorst van mensch en engel
in uw reinen boezem wonen,
Maged, gezegend boven de vrouwen. »

't Stille maagdelijn hoorde en geloofde,
maar stond stomme voor die woorden,
nooit en wist zij mensch ter wereld
met dusdanige eer begroet zijn.
Doch belettend dat zij schrik had,
taalde d'opperengel verder:
« 's Hemels God zal, felle vrouwe,
worden geboren uit uwen lijve. »

Toen nog vroeg ze op welke wijze
heur die blijdschap zou geschieden,
dat de borgweer nergens naliet
waar haar kuischheid door bewaard was.
d'Engel zei: « Ge en zult geen kwaad doen,
blijde jonkvrouw; 's Heiligen Geestes
hooge moeiing vormt het kindje
't vleesch en been uit maagdelijve. »

Heel vol licht zijn alle luchten,
water en grond daar staan verwonderd,
dat natuur zoo fel geschokt is
en zijn eigen slecht meer meester.
Met Gods wezen een ziel vereend wierd,
en met Maria's bloed omhuld wierd;
in den schoot der reine Maged
rust er een der drij personen.

Op de Lelie volgen eenige Bloemen van eigen gewin, die ik al even veel moet prijzen, en die al even zoet doorgeurd zijn van Mariareuken.

Wat lieve, fijne dichter is die Winters!

Al wat hij dicht is oprecht gevoeld, gemeend, doorleefd, goed en juist gezien en och! zoo fijn en zoo keurig weêrgegeven! Zijne taal is gekuischt en verzorgd met liefde, zijn zangwoord klinkt als kristaal, zijn woord verbeeldt en schildert met wonderlijke kracht en bepaaldheid.

Lees dit stuksken eens aandachtig en zeg mij of Gezelle zaliger het niet hadde kunnen teekenen?

Het Wintergroen of Kleuterkruid.

'k Wist in mijn geboortestreek,
op den boord der meulenbeek,
knobbelig, een kopeik staan,
's winters stram, met sneeuw belaan,
's zomers prijkend, preutsch en schoon,
met een groote looverkroon.

Had heur baas in jonger jaren,
om een bussel brand te sparen
haren gelpschen kop gebroken,
flink had zij haar leed gewroken,
jaar op jaar, bij honderd loten
kris ende kras, een kroon geschoten.

't Beeksken had, met tragen spoed,
spoelend om haar loggen voet,
menig wortelke los gelekt;
ei! zij had er bij gegekt:
« Lek maar, beekske, lek nog meer,
uw zoentjes doen geen zeer. »

Eens, vol sappigen hoogmoed dronken,
daar zij stond in 't licht te lonken,
't zoele licht van 't zonnig voorjaar,
zag zij, — 't was kreeg zien- of hoorbaar,
teer van leên en krank van voeten —,
op haar teen iets groens aan 't wroeten.

De oude loeg met 't looze ding:
« Kruip omhoog wat, kroppeling,
laat eens zien uw zot fatsoen. »
't Windeke woei en 't wintergroen
lei zijn ledekes in den bast
en daar wies het, wortelvast.

Pas was nu een tijd verloopen,
of een vrachte wrongelknoopen,
vezelkes, wortelkes, bladen, ranken
zaten d'oude rond de schranken,
die haar eigen dood moest bloeden
om heur troetelkind te voeden.

'k Weet in mijn geboortestreek
op den boord der meulenbeek
uitgemergeld, heel ontdaan
koppeloos een kopeik staan;
nog op 't oude, krank gedoen
teert het wulpsche wintergroen.

En dit dan, uit zijnen allerschoonsten « Ommegang van 't Allerheiligste », een Limburgsch en weerdig wederwoord op Karel de Gheldere's « Processie ».

II.

Biddende rijen vrouwen en mannen,
smeekende breekt gij de baan voor den Heer.
Wees gegroet, Maria, zegt ge,
honderdmalen, en nog meer.

Rijen van vrouwen, bonte en bloemige
dochters van 't lachende land,
met het guldene kruis op den boezem
en den rozekrans in de hand.

Rijen van mannen, blauwgekielde
mannen, met zwaren tragen tred
en grove stem, biddende en zingende
boetgezang en smeekgebed.

Ik zie u zoo geern, gij zonen
en dochters van 't Dietsche land,
sterk en vroom, lief en bevallig
met den rozekrans in de hand.

Als er een jonge dichter leeft bij ons die het inzicht, de *intuitio* in onze eigene, echte, heerlijke, Dietsche taal heeft of zal krijgen gelijk Gezelle, dan is het J. M. Winters, een jong, Limburgsch pastoorke.

AUG. CUPPENS.

BOEKENNIEUWS.

Tractatus de Gratia divina auctore P. SANCTO SCHIFFINI S. J. Friburgi, Herder 1901. 1 Vol. 688 p.

Een nieuw tractaat over de goddelijke genade is altijd welkom bij de theologen, want het onderwerp, hoe dikwijls ook besproken, blijft eene onuitputbare bron van leerrijke beschouwingen en nuttige toepassingen op het christelijk leven. Nieuwe gezichtspunten of ophelderingen omtrent de geheime werking Gods in de ziel kan men nauwelijks verwachten, omdat hoe meer men de diepte der vraagstukken peilt, des te meer van de diepte zijner onwetendheid bewust wordt. Desniettemin zal de wetenschap hun dankbaar zijn, welke hun tijd en arbeid besteden om ons de leer der oude theologen klaar en bondig voor te stellen. Want de behandeling van dezelfde stof door verschillende bevoegde schrijvers is zeer geschikt om onze kennis uit te breiden, onze twijfels op te ruimen, onze wetenschappelijke overtuiging te bevestigen.

Het werk van P. Schiffini verdient des te meer onze belangstelling omdat hij op het gebied der philosophie reeds sedert lang zijne sporen heeft gewonnen. Zijne werken : *Principia philosophica*, *Disputationes Metaphysicae specialis; Disputationes philosophiae moralis* getuigen vau uitgestrekte kennis, scherpzinnigheid van geest, helderheid van betoog en diepgaande studie der scholastieken, vooral van den H. Thomas. Geen wonder, dat bovenstaand tractaat, waarin de theologische vragen vaak met de philosophie in aanraking komen, zich door dezelfde eigenschappen kenmerkt.

Het boek is verdeeld in zes verhandelingen. I. Over den staat der oorspronkelijke gerechtigheid. II. Over de noodzakelijkheid der genade. III. Over het wezen der genade. IV. Over de gevolguitwerkende kracht (*efficacia*) der genade. V. Over de uitdeeling der genade VI. Over de verdienste der goede werken.

In de eerste dissertatie wordt de staat waarin onze eerste ouders geschapen zijn, in zijne hoofd- en ondergeschikte voorrechten nauwkeurig beschreven, en als bovennatuurlijk, als eene onverdiende vrijwillige gave Gods verdedigd. Hieruit volgt de mogelijkheid van den staat waarin God deze bovennatuurlijke gaven niet zoude verleend hebben.

In dezen toestand (*purae naturae*) zoude de mensch met Gods natuurlijke hulp de macht hebben langen tijd de natuurwet te onderhouden en tot zijn laatste einde te komen. Want ten gevolge der erfzonde heeft hij de oorspronkelijke gerechtigheid, maar rechtstreeks niets van zijne aangeboren vermogens en krachten verbeurd. Wegens de zedelijke smet der erfzonde wordt hij niet beroofd van Gods hulp, welke hij in de staat der « zuivere natuur » zoude ontvangen om

het natuurlijk zedelijke goed te volbrengen. (S. Thomas, I, II, q. 81 a 2; q. 82, a. 1).

De tweede afdeeling behandelt de noodzakelijkheid der genade voor de goede werken van natuurlijken of bovennatuurlijken aard. Het geschiedkundig overzicht der pelagiaansche en semipelagiaansche dwalingen, zoo gewichtig in den strijd tegen Jansenius, laat niets te wenschen over. Het zevende hoofdstuk over de volharding is uiterst leerrijk. In de verschillende en moeielijke vragen omtrent dit onderwerp zet de schrijver steeds de algemeen aangenomen leer uiteen en verdedigt haar met afdoende bewijzen. Met zorg en scherpzinnigheid verklaart hij waarom de genade der volharding door het Concilie van Trente eene *bijzondere* (*donum speciale*) wordt genoemd en waarom uit het onverdiende karakter dezer genade niets volgt tegen de opinie, volgens welke onze predestinatie tot de eeuwige glorie afhankelijk is van onze bovennatuurlijke verdiensten.

De derde verhandeling onderzoekt de natuur van de dadelijke en heiligmakende genade. De verklaring der laatste en van hare wezenlijke gevolgen bevelen wij den lezer ter studie aan. De analogische bovennatuurlijke gelijkenis met God; de vereeniging van den gerechte met God; de band tusschen de ziel en Gods wezenheid waardoor God κατ' οὐσίαν in haar tegenwoordig is zonder met haar ééne natuur of één persoon te worden, ziedaar enkele punten, welke met de grootste omzichtigheid dienen besproken te worden, wil men niet, in schromelijke dwalingen vallen. De schrijver wijst ons hier, als kundige gids, den veiligen weg, door de H. Vaders en de scholastieken reeds afgebakend.

Na het wezen der genade met meesterhand toegelicht te hebben, gaat de schrijver in de vierde afdeeling over tot de duistere en betwiste vraag, op welke wijze God door zijne genade in ons en met ons werkt, zonder onze vrijheid in het minste te verkorten.

Hij wederlegt de verklaring, welke eene door zich zelve gevolguitwerkende genade huldigt, en volgt het voetspoor van Molina, naar wiens gevoelen de genade hare werkende kracht uitoefent, wijl zij gegeven wordt, nadat God (volgens onze begrippen) voorzien heeft dat de wil aan deze genade zijne toestemming zal verleenen. Deze opinie welke eenig licht werpt op het moeielijk vraagstuk, omdat zij tevens Gods rechten en de menschelijke vrijheid handhaaft, heeft tot grondslag de *scientia media*, waarvan het wezen een ondoorgrondelijk geheim bevat.

Wij staan derhalve voor de keuze tusschen de *gratia efficax ab intrinseco*, welk onze vrijheid onbegrijpelijk maakt, en de *gratia efficax ab extrinseco*, die het mysterie der *scientia media* vergezelt.

Nu dunkt ons dat men eerder een mysterie zal aannemen voortvloeiend uit onze gebrekkige begrippen over God en zijn wezen, dan eene leer welke onze vrijheid in gevaar brengt, zoodat zij volgens de bekentenis van de verdedigers der *gratia per se efficax* niet begrepen, maar geloofd moet worden.

De uitdeeling der genade is het onderwerp der vijfde dissertatie. Eene der hoofdvragen betreft de wijze op welke de ongeloovigen door God tot het geloof worden geroepen.

Gewoonlijk nemen de theologen hunne toevlucht tot het gezegde der scholastieken : *Facienti quod in se est Deus non denegat gratiam*, en verklaren hetzelve in dezer voege, wien met zijne natuurlijke vermogens doet wat hij kan om alle beletsel der genade weg te nemen, zal God, die allen wil zalig maken, uit louter goedheid, zijne genade niet weigeren. Het *Facienti quod in se est* wordt beschouwd niet als

oorzaak, noch als positieve voorwaarde, maar enkel als negatieve voorwaarde van het verkrijgen der genade.

De schrijver neemt deze opinie van Suarez waarschijnlijk, verdedigt echter eene andere die hierop neerkomt : In de naaste roeping tot het geloof verlicht God den geest en versterkt den wil door eene eigenlijke genade, door welke de ongeloovige langzamerhand tot het geloof wordt voorbereid en door het geloof tot de bekeering.

De laatste verhandeling behandelt de theologische vragen, welke in verband staan met de verdienste der goede werken.

Dit kort overzicht moge genoegen om den lezer een voldoend begrip te geven van een boek, dat door den rijkdom van zijn inhoud, de klaarheid van voorstelling, de rechtzinnigheid der leer, de kracht der bewijsvoering onder de theologische werken van onzen tijd eene eereplaats verdient.

Roermond. Dr. A. DUPONT.

Schoolflora voor Nederland, door H. HEUKELS. Negende druk. Een boekd. in 12, 598 bladz. In linnen band, prijs fl. 2,50. Uitg. P. Noordhoff, te Groningen.

Van den eersten druk (in 1883) af stond deze Flora bekend als een uitstekende leiddraad voor het bepalen van planten. Dat dit boek duizenden koopers vond blijkt uit de zoo snel opeenvolgende herdrukken. Bij elke nieuwe uitgave heeft de geleerde schrijver zijn werk verbeterd en vermeerderd. 't Is nog eens 't geval. Vooreerst heeft Heukels de rangschikking der familiën gewijzigd, zoodat deze nu geheel aan Eichler's stelsel aansluit. Benevens de hoofdtabel, zijn sommige geslachts- en familiëntabellen overgenomen uit de keurige « Geïllustreerde Flora voor Nederland », welke dezelfde schrijver voor twee jaar in 't licht gaf. Dat is een groote verbetering voor het thans besproken boek : kruidenlezers, die nog weinig bekend zijn met de strenge wetenschappelijke plantenbeschrijving, zullen zoo vaak geen gevaar loopen in 't bepalen der planten te mislukken. Hetgene nog de bruikbaarheid van dit werk verhoogt is de tabel voor moeilijk te bepalen planten, d. w. z. « een overzicht van land- en waterplanten, die òf zelden bloeien òf wier bloemen zeer klein zijn òf die bij het gewone determineeren moeilijkheden geven. » Is dit boek « voor Nederland » een onmisbare gids in de plantenwereld, voor Vlaamsch-België is het ook uiterst nuttig, daar de in Holland wildgroeiende en verbouwde gewassen nagenoeg dezelfde zijn als in onze gouwen.

Eene opmerking nochtans. In zijn « Voorbericht » spreekt de heer Heukels de hoop uit dat de door hem opgegeven Nederlandsche namen nu ook algemeen zouden gebruikt worden. 't Ware immers van groot belang dat er in de werken over kruidkunde eene vaste Nederlandsche benamingwijze ingebracht werde. Doch waarom zooveel vreemde bewoordingen bezigen, zooals *Agremone*, *Aster*, *Kamperfoelie*, *Gentiaan*, *Heliotroop*, e. a., wanneer er echt Dietsche bestaan?

A. D. J.

Flora. Uitstapjes in het Plantenrijk voor de Volksschool, door R. Bos. Eerste stukje, 3e druk. Met zes gekl. platen en 157 houtsn. — Tweede stukje, 2e druk. Met zes gekl. platen en 70 houtsn. Uitg. P. Noordhoff, te Groningen. Prijs per stukje fl. 0.40.

Wetenschap in eenvoudigen vorm, wetenschap voor het leven, dit past « voor de Volksschool ». Dit beoogde ook de heer R. Bos, als hij dit keurig werkje schreef. Volgens den tijd van 't jaar waarin ze bloeien, worden de voornaamste « plantentypen » beschreven, niet in een droge

opsomming, maar in aantrekkelijken verhaaltrant. Gekleurde platen en niet gekleurde afbeeldingen evenals wetenswaardige beschouwingen omtrent het nut, en het leven der gewassen zullen niet weinig helpen om de belangstelling van de leerlingen gaande te houden.

De schoolknapen dienen ook « de voorwerpen van aanschouwing » zelf te zoeken. Om dit werk gemakkelijk te maken is er bij elk boekje een uitgebreide Bloeikalender gevoegd, die de vindplaatsen, de wetenschappelijke en de gewestelijke benamingen, en de meest in het oog vallende kenmerken van de bloeiende planten aanduidt.

Kortom, deze twee stukjes kunnen alle onderwijzers als leiddraad dienen zoo voor hun eigen onderricht als voor de lessen van kruidkunde aan de schoolkinderen. A. D. J.

Fra Angelico. — Men ergert zich soms niet ten onrechte dat men zooveel wansmaak ziet in onze kerken op het stuk van schilder- en beeldwerk. Voor een groot deel is dit ongetwijfeld hieraan te wijten dat de geestelijkheid niet voldoende op de hoogte is van de christelijke kunst om een wakend oog te kunnen houden over de waardige versiering van het huis Gods.

Daarom mag het een verblijdend verschijnsel heeten dat zich tegenwoordig onder onze priesters een loffelijk streven openbaart om zich toe te leggen op de kennis der christelijke kunst, de meesterstukken der oude meesters te bestudeeren, daardoor schoonheidsgevoel en smaak te ontwikkelen en te vormen, ten einde met gezond, zelfstandig oordeel de versiering der kerkgebouwen te kunnen leiden.

Wordt in onzen tijd over het algemeen de groote beteekenis der kunst voor het leven meer dan tot dusver ingezien, ook de geestelijkheid wordt zich meer en meer bewust van de hooge waarde der kunst voor den godsdienst.

Een nieuw en sprekend bewijs hiervan zien we in een prachtwerk, dat voor eenigen tijd het licht heeft gezien bij den Leidschen uitgever J. W. van Leeuwen (Hoogewoerd).

Het is getiteld « Leven en werken van Fra Angelico, Giovanni da Fiesole. Studiën en schetsen over christelijke kunst door fr. M. C. Nieuwbarn, Ord. Praed. S. Theol. Lector. »

De geleerde schrijver toont daarin een duidelijk besef van de behoefte onzer hedendaagsche christelijke kunst (of wat men althans zoo pleegt te noemen) om zich meer te doordringen van den echt christelijken geest, die de primitieven tot zulke bewonderenswaardige meesterstukken bezielde. Hij begrijpt dat het noodig is den kerkschilders van heden een toonbeeld voor oogen te stellen, waarnaar zij zich kunnen vormen, en dat toonbeeld is niemand minder dan de christelijke kunstenaar bij uitnemendheid Fra Angelico.

Rechtuit zegt hij het in zijn voorrede :

« Geoefende kunstkracht en volledige kennis der door hem ontwikkelde motieven waarborgen ons in Fra Angelico een betrouwbaren gids, die velen onzer tijdgenooten kan ontvoeren aan den doolhof, waarin zij door grillige willekeur, verbijsterde kunsttheorieën en aanmatigend zelfvertrouwen op hun ongevormd talent, tot groote schade der christelijke kunst, verdwaald zijn geraakt.

Wij poogden Fra Angelico te doen kennen als den « Kunstenaar, » wien het « Christendom » de uitdrukking en maatstaf der hoogste schoonheid was; diezelfde aesthetische beginselen der christelijke, in het bizonder der kerkelijke kunst, beheerschten ook onze verklaringen en kritieken ».

Duidelijk alzoo stond den eerw. schrijver het doel voor oogen dat hij zich met dezen omvangrijken arbeid voorstelde: hij wilde den engelachtigen meester *doen kennen*, tot leering der hedendaagsche beoefenaars der christelijke kunst.

Dat aan zulk een arbeid wezenlijke behoefte was, zal ieder toegeven, die nagaat hoe weinig de groote meester van Fiesole tot dusver bekend was. Toen De Montalembert in 1838 zijn « Monuments de l'Histoire de Ste Elisabeth » uitgaf, mocht hij met recht van Angelico spreken als van een *illustre oublié*, wiens naam zelfs *ne se trouve presque dans aucun des ouvrages qui ont traité de l'art pendant les trois derniers siècles*. Rio noemt hem eenvoudig *un inconnu* en Busken Huet kon gerust als zijn overtuiging uitspreken, dat de groote schilder voor zijn landgenooten een vreemdeling was. Sedert is daarin voorzeker verandering gekomen. Dank aan de beweging, waartoe door de Engelsche Prerafaëlieten de eerste stoot werd gegeven, heeft de kunstwereld steeds meer en meer waardeering betoond voor de Italiaansche primitieven in het algemeen en in het bijzonder voor Fra Angelico, in wien de naïeve vrome kunst dier primitieven haar hoogtepunt bereikte en met wien ze tevens werd afgesloten.

Maar het is er toch nog ver van af, dat Angelico die algemeene bekendheid zou genieten, waarop hij als de meester der christelijke schilderkunst bij uitnemendheid recht heeft, en daarom heeft Pater Nieuwbarn een hoogst nuttigen arbeid verricht door hem zoo nauwkeurig mogelijk uit zijn werken te doen kennen.

Dien arbeid, met hoogen, heiligen ernst opgevat, heeft hij met volhardenden ijver en liefdevolle toewijding, met wetenschappelijke nauwgezetheid en smaakvolle kunstvaardigheid volbracht.

Het gold hier niet alleen de huldiging van den meester der christelijke kunst, maar ook de verheerlijking van een ordegenoot, wiens luister afstraalt op heel de roemrijke geestelijke maagschap van den H. Dominicus.

Van een ijverig Dominicaan als Pater Nieuwbarn was het te verwachten dat hij gretig deze gelegenheid zou aangrijpen om — tegenover de miskenning en verdachtmaking van den kant der onkatholieke en vaak ongeloovige wetenschap — de groote verdienste zijner orde te doen uitkomen voor de ontwikkeling der christelijke kunst.

« Want niet door den regel alleen, maar ook door kennis en kunst had men God te dienen; als een lichtende diamant zou het klooster stralen uitwerpen, naar alle zijden. Voor niet weinigen ligt, ook in onze dagen, het karakter van middeleeuwsche toestanden nog in het duister. De tijd is wel voorbij, dat zelfs de min of meer ernstige wetenschap kloosterstichtingen op éèn lijn stelde met plaatsen van vadsige werkeloosheid of droomerige onwetendheid, toevluchtsoorden voor levenszatte jongelieden :

« encore jeunes de jours et vieux d'ennuis ».

Te lang miskend door dienzelfden geest, die ook in het historische de Kerk vijandig bleef, heeft men ten slotte toch aangevangen eenigen eerbied te koesteren voor den eeuwenlangen arbeid der religieuze orden, die — en zij in hoofdzaak — de *wetenschap* voor ondergang behoedden, koesterden, ontwikkelden, die de *kunst* als eene zwakke weerstraling begrepen van de waarheid Gods. »

Alzoo is Pater Nieuwbarn's boek een tendenzwerk tot meerdere eer en glorie der orde van den H. Dominicus? Zeker heeft het de zeer nuttige strekking, in het licht te stellen hoe die orde, van ouds

de liefdevolle, zorgvuldige kweekster van kennis en kunst, in Angelico aan de wereld het toonbeeld van den christen kunstenaar geschonken heeft. Maar dit is geen gewild opzet, waaraan het eigenlijk onderwerp ondergeschikt gemaakt werd; integendeel bracht juist de grondige behandeling van dat onderwerp mee, dat aan de omgeving, waarin zich Angelico's talent ontwikkelde, groote aandacht werd gewijd.

Het werk van den kunstenaar toch is niet goed te begrijpen tenzij men den kunstenaar zelf leert kennen, en daartoe komt men niet als men hem niet beschouwt in verband met tijd, plaats en omstandigheden, die alle van invloed waren op zijn ontwikkeling.

Het kenmerkende van Angelico's kunst is de reine godsdienstzin, de vlekkelooze waarheid en oprechtheid, de onopgesmukte eenvoud. De uitdrukking van innige waarheid, van blijde Godzaligheid, die hij aan de trekken van zijn heiligen en engelen weet te geven is de weerspiegeling van zijn vroom gemoed, van zijn engelachtige ziel.

Daarom laat Pater Nieuwbarn ons, ter inleiding van de beschouwing van 's meesters kunst, eerst een blik slaan in diens heilige ziel. Hij toont hem ons in zijn eerste hoofdstuk als kloosterling in de stille verborgenheid van het convent, in de nederige gehoorzaamheid aan den hoogwaardigen prior, in gebed en gewijde studie.

Eerst daarna treedt hij in een beschouwing van Angelico als kunstenaar en behandelt achtereenvolgens de bewonderenswaardige techniek en dan het zuiver christelijk karakter van zijn kunst.

Ten slotte volgt de behandeling zijner talrijke nagelaten kunstwerken, tot beter overzicht door den schrijver verdeeld in Christusstukken, Madonna-stukken en Engelen-stukken.

Als bijlage is verder bij het werk gevoegd een nauwkeurig opgemaakte lijst van Angelico's werken, alsmede van de onderscheiden reproducties in koper- en staalgravure, photographie en kleurendruk; deze laatste lijst verschijnt hier voor het eerst en is hoogst belangrijk voor de vereerders van den onsterfelijken meester, die zich de reproductie van de eene of andere zijner scheppingen wenschen te verschaffen. De lijst der schilderijen is vollediger dan zij tot dusver elders werd aangetroffen.

Onnoodig te zeggen dat tot deze grondige behandeling der belangrijke stof een veelomvattende studie werd vereischt. De schrijver is voor de inspanning dier studie niet teruggedeinsd. Niet tevreden met alles te doorlezen en te bestudeeren wat door kunstrechters van vroeger en later tijd omtrent zijn onderwerp is geschreven, heeft hij door eigen aanschouwing in de voornaamste museums en kunstverzamelingen van Europa, te Rome en te Florence, het tooneel van des kunstenaars werkzaamheid zelf, diens doeken, paneelen en fresco's bestudeerd.

Ook de voor zijn arbeid onmisbare studiën op historisch, letterkundig en oudheidkundig gebied werden door hem niet verzuimd. Zoo is hij dan ook in staat vóór in zijn boek een lijst op te geven van niet minder dan een groote honderd werken van algemeene literatuur over het onderwerp, ongerekend nog de talrijke werken van speciale literatuur, in aanteekeningen aan den voet der bladzijden aangegeven.

Feitelijk hebben we hier dan ook een oordeelkundige, nauwkeurige en volledige verwerking van alles wat er omtrent den meester, zijn leven en werken te vinden was. En ongezocht heeft zich dus het werk, van een monographie over Angelico, uitgebreid tot een meer algemeene studie over de christelijke kunst, hoogst belangwekkend voor allen, die die kunst beoefenen of daarmee nader bekend willen worden.

Het is alzoo volstrekt niet te vergelijken b. v. bij Dr. Schaepman's veelgeroemde beschouwing over « Onze nationale kunst. » Geeft deze een subjectief lyrische ontboezeming in dichterlijke taal, Pater Nieuwbarn leverde een kalm beredeneerd vertoog, een doorwrochte verhandeling, die zich wel hier en daar tot lyrische vlucht verheft, maar over 't algemeen een objectieve uiteenzetting blijft van Angelico's verdiensten en het karakter zijner kunst.

De behandeling der stof is meer wetenschappelijk dan artistiek, zonder evenwel te vervallen in een dorre vermelding van bijkomstigheden, of de uitdrukking van warme persoonlijke vereering en opgetogen bewondering uit te sluiten.

De taal is nauwkeurig en zuiver, niet ontsierd door de wonderlijke wendingen en de grillige woordenkeus die in kunstcritieken tegenwoordig in zwang is.

Het boek laat zich daardoor aangenaam lezen, vermoeit niet, maar onderhoudt en boeit tot het einde, terwijl men het na lezing gaarne hier en daar weer opslaat om de eene of andere treffende zinsnede opnieuw te genieten, b. v. die waarin ons de heerlijke kalmte van het landschap te Fiesole geschilderd wordt, met den rijkdom van kunstschatten, die daar met de wonderen der natuur wedijverden om Angelico te bezielen.

« Wat was hier alles rein en vol licht, voor Angelico's poëtisch gemoed; wat had ook de kunst haren onschatbaren rijkdom samengebracht in en om het aloude Fiesole! Het was eene uitgelezen kweekplaats, tot algeheele ontplooiing van het talent des jeugdigen meesters. Het bekoorlijkst panorama ontrolde de natuur voor zijn dichterlijk oog: in de verte de donkere omtrekken der bergen en daarvoor de lichtende kroon van heuvelen, belegd met de tinten en tonen der helderste kleuren; populier en olijf, cipres en olm mengelen hun groen en bruin en geel in het spelend licht van den Toskaanschen hemel; daarginds die dorpen en vlekken, meer nabij die hooge huizingen en de schamele hutten, welke zich toch nog zoo liefelijk opdoen in de kleurenrijke omgeving; en aan den voet, de stad der bloemen en der forsche paleizen, Florence!

Zoo hij zijn klooster verliet, dan bracht hem zijne wandeling door Fiesole en Florence tevens te midden der grootste kunstveroverwinngen; daar zag hij de indrukwekkende domkerk met haar fiere koepelkroon van den toen reeds vermaarden Brunnelleschi; het Baptisterium (doopkapel) met zijne deuren, waarin Ghiberti zijn edelste kunst had neergelegd, met de grafmonumenten door Donatello gehouwen. Niet ver vandaar rezen de steenmassa's omhoog van het « oude Paleis » (Palazzo Vecchio) met dien hoog opstijgenden torenbouw en de schitterende kapel San Michele, waartegen Donatello, Ghiberti, Michelozzo hunne heiligenbeelden plaatsten.

Ook de schilderkunst stelde hare schatten ten toon. In de kerk zijner ordebroeders (Ste Maria Novella) vond men hem, voorzeker, meermalen neergeknield voor de levensgroote Madonna van Cimabue; daar hebben zich de vormen uit Orcagna's Paradijs en Hel in zijne fantasie vastgeprent, want, later, brengen de motieven uit zijne eigene werken, die figuren weer in herinnering; hij bezocht ook St. Croce, waarin de liefelijke « Kroning » door Giotto; diens leerling Spinello Aretino moet hij hebben liefgehad om het « Leven van St. Benedictus » en « Het Lijden des Heeren, » waarvan de geest zooveel meer verwantschap met den zijne hield, dan de wel zinrijke, maar te koud-allegorische fresco's der bekende Spaansche kapel (Cappella dei

Spagnuoli.) Masalino heeft hij waarschijnlijk aan den arbeid gezien en zeker diens leerling Masaccio, en in de eerste jaren van zijn verblijf te Fiesole, naar alle waarschijnlijkheid, ook zijn vriend Don Lorenzo Monaco.

Hier spoorden aandrift en toonbeeld hem tot onverpoosden arbeid aan... »

Wij moeten, om niet te uitvoerig te worden, onzen lust tot verdere aanhalingen betoomen; anders hadden wij den lezer gaarne nog menige andere zinsnede onder de oogen gebracht ter kenschetsing der wijze van behandeling.

Doch genoeg over den inhoud van het boek; zeggen we ook thans iets van de uitvoering, die daarmee in mooie overeenstemming is. De tekst is keurig gedrukt op zwaar, zacht geel getint papier en afgewisseld met in rood gedrukte, versierde beginletters, kop- en staartstukken in den geest der middeleeuwsche verluchting. Aan het titelblad vooral is bijzondere zorg besteed, hoewel het effect daaraan niet geheel beantwoordt: hier wordt de strenge soberheid gemist, die zoo goed zou passen bij de hoog ernstige en treffend eenvoudige kunst van Angelico. Ook de plaatsing tegenover den titel van Giacomo Mantegazza's modern opgevatte voorstelling van « Fra Angelico schilderend » dunkt ons minder gelukkig.

Deze romaneske, vrij theatrale schildering toch harmoniëert weinig met de stille innigheid van Angelico's werken, die hier op een dertigtal platen worden weergegeven.

Die reproducties, naar photographieën van Alinari vervaardigd en op geglaceerd carton met groote zorg in zachte tint gedrukt, zijn over 't algemeen goed geslaagd.

Te betreuren valt het echter, dat de groote menigte van Angelico's werken den uitgever genoopt heeft, soms drie, vier reproducties op één plaat samen te brengen, zoodat ze door haar kleinen omvang minder duidelijk worden.

Aan de voornaamste grootere werken is intusschen steeds een heel blad gewijd, terwijl enkele onderdeelen of figuren soms nog afzonderlijk worden weergegeven. Hinderlijk zijn hier en daar, waar de schilderijen van boven rond bijloopen, de hoekvullingen met tamelijk onbeduidend ornament.

Als geheel mag het boek intusschen een waar prachtwerk heeten, dat in zijn rijken leeren band, in drie kleuren (wit, groen en blauw) verkrijgbaar, een sieraad is voor de boekerij of het salon van elken kunstminnaar.

Schrijver en uitgever beiden wenschen wij toe dat het warme onthaal, de belangrijke uitgave van alle zijden bij de eerste verschijning ten deel gevallen, hun een algemeenen aftrek van het kostbare boek zoowel in Zuid- als in Noord-Nederland moge verzekeren.

Een dergelijke artistiek-wetenschappelijke onderneming verdient de warme toejuiching en aanmoediging van allen, die het hooge gewicht beseffen der christelijke kunst ook voor onze hedendaagsche maatschappij.

Nijmegen. J. R. van der Lans.

I. Cours de langue française, d'après la méthode intuitive, par V. A. Seket. Exercices de langue et de conversation françaises. Deuxième partie; deuxième édition, revue et augmentée. — Groningue, libr. P. Noordhoff, 1901. Prix : 0,50 fl.

— **Vocabulaire du Cours de langue française,** d'après la méthode intuitive, par V. A. Seket. 2e Partie; deuxième édition. — Groningue, ibid., 1901. Prix : 0,10 fl.

II. Leçons de lecture, d'après la méthode intuitive, mises en rapport avec le *Cours de langue et de conversation française*, par V. A. SEKET. (2e année). Première partie. Groningue, ibid., 1901. Prix: 0,40 fl.

— **Vocabulaire des Leçons de lecture,** d'après la méthode intuitive, par V. A. Seket. 1e partie. — Groningue, ibid. Prix : 0,10 fl.

Zeggen wij vooraf, dat die werkjes van den heer Seket allergunstigst in Noord-Nederland beoordeeld werden. Het deed me dan ook genoegen die te ontvangen, en laten wij aanstonds erkennen, dat zij mede op mij gunstigen indruk gemaakt hebben.

Het deeltje van zijn *Cours de langue française*, dat hier vóór mij ligt, begint met de ww. op *ir* en *re* uitgaande; dan volgen oefeningen op het *vrouw.* der adjectieven, enz. enz. Alles wordt in den geest der methode Berlitz behandeld, die thans den hoogvogel wil afschieten, en ik geloof waarlijk dat zij, door een' leeraar met kennis van zaken en met ijver aangewend, schoone uitslagen oplevert. Het zal echter met deze handboekjes al gaan gelijk met elk ander : het levende woord des leeraars dat alle onderwijs bezielen moet, is hier, en hier vooral, onontbeerlijk. De printjes zijn zeer keurig afgewerkt; de bijgevoegde oefeningen eenvoudig, doelmatig voorgesteld; — en ik durf volmondig den raad geven : « Moet gij den kleinen het Fransch aanleeren, neemt van deze boekjes kennis; al deedt gij ze niet aankoopen tot gewoon schoolboek, ge zult er niettemin, gij zelf, nut uit trekken ». Bij dit deeltje behoort mede eene woordenlijst of vocabulaire.

De goede hoedanigheden, die 's Heeren Seket's *Cours de langue française* kenmerken, ontbreken niet in zijn Fransch leesboekje : boeiende prentjes, gemakkelijke onderwerpen, methodische voorstelling, levendige spraakoefeningen, kortom al wat er noodig is om eene schoolles aantrekkelijk en leerrijk te maken. Een jammer maar : Waarom wordt van God niet, of toch zoo onbeduidend weinig gesproken? Onderwijs is wel *iets* en een groot « iets », maar opvoeding op God gesteund is toch nog meer waard. Het eerste spreekt tot het verstand; de tweede meer tot het hert... En kinderen ook hebben een hertje, en eene ziel terzelfder tijd.

J. v. O.

Die moderne Arbeiterbewegung in England, von WILLIAM SANDERS, sekretär der Battersea Labour League. Frankfurt a/M. Verlagsinstitut für Sozialwissenschaften, 1901, in-8°, 32 S.

Een bondig, doch zeer leerrijk geschreven werkje. Men vindt er opmerkenswaardige feiten aangaande het streven der Engelsche Arbeiderswereld, o. a. : hoe de zucht naar den acht-uren arbeid niet uit de bittere overtuiging ontsproot, dat het werk eene gewone middelmatige arbeiderskracht terneder drukt, maar veeleer berustte op de hoop dat hierdoor de menigte der lediggangers merkelijk zou verminderen.

De hoofdzaak echter, die de schrijver ons wilde blootleggen, is het stichten eener dichtgeslotene politieke partij die den stand der werklieden in alle wetgevende en beheerende lichamen moest vertegenwoordigen. Deze strooming uitgegaan in 1880 van de socialistische Federatie, kwam eerst en bijna uitsluitend terecht in de beroepsvereenigingen der ongeleerde arbeiders. Wat de schrijver ons aanbiedt, zijn dus bladzijden uit de geschiedenis van het Nieuw-Unionisme.

Het doel dezer beweging is nog niet bereikt. Tot in de laatste jaren bracht men niets of weinig tot stand; thans echter is men er in geslaagd in het politiek leven der gemeenten en steden eene vaste stelling in te nemen, waar de vertegenwoordigers der werklieden dan

ook eenige verbeteringen op stoffelijk gebied invoeren konden. Onlangs nog werden twee leden der Vereeniging tot vertegenwoordiging der belangen der arbeiders (*Labour Representation Committee*) in het Lagerhuis gekozen. Wat den zedelijken toestand der arbeiders betreft, blijft er nog veel te doen; voorzeker een punt van de grootste gewichtigheid!

De schrijver besluit dat het te betwijfelen valt, of het de beroepsvereenigingen gelukken zal eene derde onafhankelijke partij in het leven te roepen. Waarschijnlijker is het, dat de vertegenwoordigers der werklieden, te zamen met den linkervleugel der oneenig gewordene Liberalen, eene nieuwe democratische partij zullen vormen, terwijl de meer rechts staande Liberalen zich bij de Behoudsgezinden zullen voegen.

Dit geschrift van William Sanders is zonder twijfel nuttig nevens de werken van Webb, Brentano, v. Schulze-Gävernitz, Herkner en andere schrijvers. Wij veroorlooven ons nochtans twee opmerkingen :

De schrijver had beter kunnen bepalen, in welke maat de oude *Trade-Unions* deze nieuwe beweging ondersteunden.

Verder bezigt hij het woord *Gesellschaft*, in tegenstelling met afzonderlijke ondernemers, in den zin van plaatselijke overheden : « In het Lagerhuis verklaarde men openlijk dat de *Gesellschaft* verplicht was de geen werk vindende arbeiders onledig te houden ». Evenals *Gesellschaft* het begrip *Staat* geenszins uitdrukt, zoo min kan het in de beteekenis van Stadsbeheer of gemeentebestuur gebruikt worden.

Düsseldorf. TH. HEIDEBRAND.

Poetik und Mimik von GERHARD GIETMANN, S. J. Freiburg im Breisgau, Herdersche Verlagshandlung, 1900. XI en 520 blz. groot octavo, fr. 7.50.

Dit belangrijke werk vormt het tweede deel der *Kunstlehre in fünf Teilen*, uitgegeven door G. Gietmann en Joh. Sörensen.

Bij vroegere gelegenheid (1) bespraken wij reeds de *Allgemeine Aesthetik* van G. Gietmann, de *Musik-Aesthetik* van denzelfde, welke als eerste en derde deel van het geheele werk verschenen zijn. Daarna kwam het hier aangekondigde (2e) deel aan 't licht.

Deel IV, *Malerei, Bildnerei und Schmückende Kunst*, van J. Sörensen is nu ook verschenen; wij verwachten nog *Aesthetik der Baukunst*, van G. Gietmann, waarmede het geheele werk *Kunstlehre* volledig zal zijn.

Vooreerst zullen wij eenige oogenblikken bij het genoemde deel *Poetik und Mimik* stilstaan.

De schrijver verdeelt *Poetik* in 13 hoofdstukken, bl. 1-457, het veertiende of laatste bevat *Die Mimik*, bl. 458-512.

Eerst worden *Begriff, Bedeutung und Geschichte der Poetik* uitgelegd. *Poetik* is een deel der *Aesthetik*, en bevat de hoofdregelen van de dichtkunst (die oberste « *Grundregeln* des poetischen Schaffens »).

Zij geeft het richtsnoer, de theorie aan, om dichtwerken te ontleden, te beoordeelen : wel kan de theorie de gaven der natuur niet vervangen, maar zelfs Göthe heeft zich ten opzichte der waarde van het *leerbare* tegenover het geniale in de kunst tegengesproken en ook Aristoteles betwijfelt of het kunstwerk van « Homerus » wel uitsluitend aan inspiratie moet toegeschreven worden.

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort*, 1900, bl. 280; 1901, bl. 298.

De theorie nu, of de esthetische voorschriften, als van Horatius, Vida, in de 16^e eeuw, Boileau en Opitz in de 17^e, Gottsched en den Zwitser Breitinger, in de 18^e eeuw, moeten door voorbeelden toegelicht worden.

De schrijver geeft die, en beveelt daarbij eene vergelijking aan van de theorie der dichtkunst met die der toon- en schilderkunst, zooals dan ook de Grieken tot voorbeeld dienen voor de samenwerking dier kunsten en Lessing ons doet opmerken dat schilderkunst en dichtkunst door de verbeelding van zelf tot samenwerken worden gebracht. Maar terecht gold de dichtkunst (in verband met de toonkunst) als « onmiddellijke » gave Gods, daarom is de Grieksche uitdrukking *poesis* ook karakteristiek, om de schoonheid, de oorspronkelijkheid van welk kunstwerk ook aan te duiden, dewijl in dit woord (van het werkwoord *poiein* of *maken*) het scheppingsvermogen ligt uitgedrukt.

De schrijver waarschuwt bij deze gelegenheid (bl. 21, vlg.) tegen « den ästhetischen Formalismus », dat wil zeggen, tegen werken welker schoonheid (betrekkelijke schoonheid!) alleen bestaat in den vorm die daaraan is gegeven, b. v. humoristische, satirische gedichten enz., of zulke die zeer alledaagsche onderwerpen behandelen, gelijk er zoowel bij Göthe, bij J. P. Richter, bij Heine, als in onze Nederlandsche letteren — evenzeer oude als nieuwe — bij menigte, en bij onze grootste dichters voorkomen. Van de andere zijde is niet te loochenen, dat eenvoudige stoffen, door de behandeling eene hoogere waarde kunnen verkrijgen, gelijk dit door Bilderdijk, door J. J. L. ten Kate en vele anderen genoegzaam is bewezen; en door Sörensen, met voorbeelden uit Hensel, Lenau, enz. wordt getoond. Eindelijk wordt nog eens de uitdrukking *l'art pour l'art*, als eene volkomen vernieuwing van begrippen, met sprekende redeneering afgewezen. Gunstig werken hierbij de voorbeelden, door den schrijver uit een aantal dichters geput.

In hoofdstuk 4 (*Dichterische Thätigkeit*) wordt dan door zulke voorbeelden het gebruik en het misbruik van vorm en gedachte uitvoeriger geschetst. Grillparzer schildert « den literarischen Jahrmarkt » om de dichters zonder vorm of verheffing wegens hunne geleerdheid te geeselen (bl. 86).

Vervolgens bespreekt de schrijver, na eene verhandeling over verschillende dichtvormen, de dichtsoorten in 't algemeen, van de oudste tijden tot op heden; hij gaat daarna over tot bijzonderheden als *Volksepik grossen Stiles*, waarbij onder andere de Wolf-Lachmannsche theorie over het ontstaan van het Grieksche epos licht wordt aangeraakt.

Sörensen geeft toe dat lyrische gezangen aan het vormen van uitgebreide « heldendichten » (*Epen*) vooraf zijn gegaan.

De inwijdingshymnen (ὕμνοι, τελευταῖοι, τελεταί), welke door de meeste schrijvers over Grieksche letteren over 't hoofd worden gezien (gelijk een struisvogel, welke den bek in de vederen verbergt), dewijl wij ze niet meer kennen, de aloude, eenvoudige uitdrukking van lyrisch poëtischen geest, die natuurlijk aan een verhaal, aan elk epos voorafgaat, wordt door Sörensen wel in acht genomen (bl. 189) en verder wordt door sprekende voorbeelden getoond, hoe waarschijnlijk de Ilias eene samenstelling is van oudere overleveringen.

Verder over het « kunstepos » sprekende, haalt de schrijver eerst voorbeelden aan uit het « romantische Rittergedicht » *Alexander*, uit van Veldeke's *Turnus* en Wolframs *Parzival*, beschrijft vervolgens de eischen van het godsdienstige epos (Dante, Milton, Klopstock) en

gaat dan over tot den « roman », gedenkt den invloed van Petronius, Apulejus, enz. en stemt met de Ouden in dat de roman slechts is « Unterhaltungslektüre »; doch moderne voorbeelden (Scott, Bulwer enz.) hebben daaraan eene grootere beteekenis gegeven. Men handelt vervolgens over de eischen van den wezenlijk schoonen roman en raakt ook in 't voorbijgaan aan den Nederlandschen, wegens de humoristische kleur (bl. 269); overigens wordt van de Nederlanders van Zuid of Noord niemand met name herdacht : Gutzkow, Auerbach, Heyse, enz, worden wegens verschillende gebreken misprezen, en in 't algemeen wordt erop gewezen hoe in die werken de aanvallen op de katholieke Kerk door de kritiek onverschillig opgenomen, de verheffing daarvan daarentegen bijna algemeen gelaakt wordt.

Kleinere epische en lyrische gedichten vormen de stof der twee volgende hoofdstukken.

Ten slotte komt de schrijver te spreken over de dramatische dichtkunst. Aristoteles wordt als leermeester voorgesteld, opheldering over zijne definitie van het « treurspel » gegeven; er wordt gewaarschuwd tegen de overdrijving der hartstochten. Eene ware Reiniging (katharsis) moeten deze in het treurspel ondergaan (bl. 368, vlg.). De grondslag der tragische stemming echter moet zijn : « Nihil humani a me alienum puto »; alle menschelijke lotgevallen kunnen in 't drama behandeld worden, wanneer men de grenzen der schoonheid wel weet te trekken, om daardoor eene esthetische werking te bereiken. Eene « gereinigde tragische stemming » te verwekken blijft het eerste vereischte der dramatische tooneelkunst (bl. 371).

Verder stelt Sörensen duidelijk in 't licht welk onderscheid er bestaat tusschen de zedelijke werking der kanselwelsprekendheid en der dramatische voorstelling. De zedelijkheid van deze is niet direct, maar moet allereerst bereikt worden langs den weg van het schoone : « Das Schöne der sittlichen Welt füllt Sinn und Seele des Zuschauers mit ästhetischer Freude ». Grootheid van geest, van moed, strijd en overwinning moge ons de dramatische kunst bieden!

Verder over het komische sprekende maakt de schrijver de juiste opmerking dat dit voortspruit uit onverwachte tegenstellingen, zoo, toen Cicero eenen kleinen jongen ontmoette met een reusachtig zwaard; als eene zeer oude vrouw piepjong wil schijnen, enz. Maar niet de spot is esthetisch schoon, wel de onschuldige vreugde bij belachelijke tegenstellingen. Zoo is alle *Schadenfreude* dan ook uitgesloten : het komische ligt eindelijk in de verrassende maar bevredigende verschijning van onschuldige dwaasheid (bl. 393, vlg.). Overigens wordt het komische door Hartmann en anderen op velerlei wijze gedefinieerd.

De allegorische dichttrant vormt den inhoud van het dertiende hoofdstuk. De « Kunstweise, welche man mit den Namen Symbolik, Allegorie oder sinnbildliche Ideendichtung bezeichnen kann », is een gevolg der » Begeisterung für das Höchste », welke eene bijzondere neiging voortbracht, om, in plaats van met de zichtbare werkelijkheid met de *Idee* als uitgangspunt te beginnen « und einem vorwiegenden Socalismus zu huldigen ». De schrijver stelt ons eenige hierover uiteenloopende meeningen (vooral omtrent het woord *fabel*) in het licht, en eindigt met eene beschouwing der liturge van de H. Mis.

Tot overgang dient den schrijver de liefde van Orpheus (Calderons *Orfeo divino*) tot zijne gade, welke zoo schoon symbolisch « passt.. auf die Liebe Christi zu seiner Braut, der Kirche »... Voorwaar veel beter dan de liefde van *Pyramus en Thisbe*, waarmee de rederijkers wetgever, de « excellente poëet moderne » Castelein in der tijd het leven en lijden Christi meende te kunnen verzinnelijken of symboliseeren.

Zoo dan gaat onze schrijver over tot de *Bühnenhandlung* en *Bühnenwirkung*, en komt van de « Welterlösung Christi » te spreken, welke door het misoffer — een « Drama eigener Art » in bühnenähnlicher... Form — wordt gesymboliseerd.

Aldus betreden wij ongezocht het gebied der *Mimik*, welk woord eigenlijk niets anders beduidt dan tooneelspeelkunst, door de ouden « danskunst » geheeten, waarvan koning David (wiens afbeelding wij hier vinden) voor de arke des verbonds en in de vroegste middeleeuwen reeds de grafceremoniën (bijv. bij den dood der koningin Radegonde) het voorbeeld gaven. De schrijver noemt het de kunst « in Gebärden die Schönheit darzustellen », namelijk door spraak, gezicht, kop en armen, aan welke bijzondere paragraphen worden gewijd, besluitend met een paar bijzondere bladzijden over den dans. Deze *Mimik*, zegt de schrijver, is werkelijk eene zelfstandige kunst (bl. 459) al sluiten vele wijsgeeren haar ook uit van de vrije of schoone kunsten. De dans zelfs had bij de Grieken eene ideale beteekenis. Schleiermacher heeft van de nieuwere wijsgeeren het eerst eraan herinnerd dat het eene onafhankelijke kunst is de spraakwerktuigen ter uitdrukking van den geest te « bezielen ». Ed. Hartmann zette deze theorie voort. Niemand twijfelt meer aan hare waarheid. Thiéry, prof. te Leuven, heeft onlangs in de *Revue scolastique* 1901 eene studie, *Le Tonal de la voix* geschreven, die wij hieraan kunnen vastknoopen.

Verder beschrijft Sörensen de werking der *Gesichtsmimik* door oog, wenkbrauw, voorhoofd, mond, lachen, slikken, enz. de *Mimik*, door hoofd, armen en handen, daaraan goede wenken toevoegende voor den tooneelspeler (b. v. dat deze nooit zijn publiek mag vergeten, als ware hij in huis of op straat). Doch onmogelijk is het een eenig volledig overzicht der soorten van gebaren te geven.

Bij het artikel *Dans* wordt nu nog eens er op gewezen dat de *geistige Inhalt* den dans eerst tot eene vrije kunst verheft, op welken naam de gewone vermaak-dans geen recht heeft, gelijk de hierboven bedoelde dansen.

Hiermede nemen wij afscheid van dit belangrijke, volledige, klare en leerrijke werk en bevelen het allen liefhebbers van ernstige studie des onderwerps dringend aan.

Wij zullen later verslag geven van deel IV en V dezer merkwaardige *Kunstlehre*.

P. Alberdingk Thijm.

Onze kleine Dorpswereld. Leesboek voor de hoogste klassen der lagere school, door J. Mulder, Hoofd der school te Bronkhorst. Eerste en tweede deeltje. — Groningen, uitg. P. Noordhoff, 1901. Compleet 2 deeltjes à fl. 0.30.

Luisteren wij eerst en vooral naar het voorbericht van den opsteller: « *Onze kleine Dorpswereld*, zegt hij, onderscheidt zich hierdoor van andere leesboekjes, dat de personen, die in de lesjes optreden, genomen zijn uit de omgeving der leerlingen onzer plattelandsscholen... De lesjes zijn alle oorspronkelijk en zijn zoo gerangschikt, dat die uit het eerste deeltje het best worden gelezen in het zomer-halfjaar, terwijl die in het tweede stukje in hoofdzaak leesstof bevatten voor de wintermaanden. » — Ja waarachtig! ik meen, dat de Heer Mulder in zijne twee boekjes al bijeen gebracht heeft wat de « dorpswereld » in Nederland belangrijks en eigenaardigs oplevert: 't is eene reeks schilderijtjes, niet slecht gepenseeld, en die denkelijk in den smaak der Hollandsche schooljeugd zullen vallen.... Maar of de boekjes wel voor schoolgebruik geschikt zijn, durf ik betwijfelen. Doorgaans zijn de lesjes nog al lang,

en zij schakelen niet zelden zoozeer aan elkaar, dat zij, om voor de jongens verstaanbaar te blijven, in de volgorde van het boek moeten gelezen of verhandeld worden. Anderen wellicht zal die aaneenschakeling niet mishagen : mij echter komt zij in het lager onderwijs niet altijd zeer practisch voor. De verhaaltrant van den Heer M. is levendig en boeiend : de onderwijzer die dan de leesstof behoorlijk weet te kiezen en te gebruiken, zal er toch nog veel nuts kunnen uit trekken.

Voor ons, Belgen, zijn die twee deeltjes minder geschikt. De inhoud heeft meestal betrekking met louter Hollandsche toestanden, zoo in godsdienstig als in nationaal opzicht. Voor den schoolman nochtans, die geerne op de hoogte blijft van het onderwijs bij onze taalgenooten van 't Noorden, zullen 's Heeren Mulder's boekjes niet zonder belang wezen. J. v. O.

I. **Onze Gezondheid.** Een leesboek voor de volksschool, door Prof. Dr. D. Huizinga. Vijfde, herziene druk. Prijs : 0,30 fl.

II. **Voorlooper van « onze Provinciën ».** Eerste leerboekje der Aardrijkskunde van Nederland, door R. Bos, Hoofd eener school te Groningen. Met eenige kaartjes. Prijs : 0.15 fl.

III. **Uit de Dierenwereld.** Schetsen en Beelden voor de volksschool, door R. Bos, Hoofd eener sch. te Gron. Tweede stukje. Met 57 houtsneden. Prijs, compleet : twee stukjes à 0.25 fl.

IV. **Twee aan twee.** Leesboek met samenspraken voor de lagere klassen der scholen voor lager onderwijs, door H. J. Garvelinck, Hoofd der openbare school te Uitgeest. Tweede druk. Prijs : 0.20 fl.

Deze vier schoolkboekjes, alle om ter sierlijkst gedrukt en verzorgd, werden te Groningen uitgegeven door de firma P. Noordhoff.

I. Ik knip uit het voorbericht van het eerste deeltje : « Het spreekt vanzelf, dat hier van eene eenigszins volledige behandeling volstrekt geen sprake kan zijn. Van veel belangrijks heb ik slechts het allerbelangrijkste gekozen. » Ja, doch wil men oppervlakkig oordeelen over den inhoud? ziehier de titels van de tien hoofdstukjes : 1. De man met de machine; 2. Eene lekkernij die niets kost; 3. Vergif in huis; 4. Wie lust er vuil water? 5. Waarom en wat wij moeten eten; 6. Onze dranken; 7. Ons huis; 8. Wat onze huid doet; 6. Onze kleeding; 10. Ongelukken. — Ik heb in dat boekje zooveel goeds gevonden, dat ik niet aarzel het volmondig aan te prijzen : het is practisch, het is nuttig, en in onze keukenscholen — huishoudelijke scholen, zoo gij die benaming liever hoort, — zou het een zeer goed handboekje zijn. Men neme er kennis van, en ik ben zeker, dat gij met mijn oordeel zult instemmen. De *vijfde* druk geve u te verstaan, dat men er, althans in het Noorden, even gunstig over denkt.

II. Het tweede deeltje is enkel voor Noord-Nederland bestemd en geschikt. De Belgische schoolman zal er enkel uit opdoen, hoe men daar met het eerste onderwijs in de aardrijkskunde des vaderlands aanvangt. Dit zoude hier wel niet zonder eenig belang kunnen zijn.

III. Het derde boekje werd in de Nederlandsche schoolwereld gunstig onthaald, en mij dunkt, dat dit niet zonder reden is. De houtsneden, ja, zijn keurig verzorgd, de inhoud is met oordeel gekozen en boeiend voorgedragen ; een leerrijk boekje, voorwaar! Doch mag ik hier bijvoegen wat ik al lezende soms hard-op dacht?

Waarom, als men zoo dikwijls de wondere orde in de schepping met de kleinen gadeslaat, waarom dan niet eens het oog op den Schepper gevestigd? De leesstof was er zoo menigmaal wel voor geschikt.... en

met den Apostel van het zienbare tot het onzienbare opklimmen zou geen christelijk mensch misplaatst achten.

IV. Een lief boekje voor de Hollandsche schooljeugd. In ons België zou het, om reden van al te plaatselijke zegswijzen, niet kunnen gebruikt worden. Ik meen toch niet, dat vormen als : « *as-je-blieft*, *ben je*, *kon je*, *je kleine broertje*,... enz. » aanspraak op burgerrecht hebben... want waar naartoe dan? In een Hollandsch schoolboekje zijn zij echter zóó misplaatst niet : en ik zoude er niet van gewagen, kende ik geen heeren, die reeds onze taal zóó « verhollandscht » droomen, dat zij hunne *je's* en C° ook *onzen* schooljongens zoeken op te dringen. Doch laten wij ons daar niet verder meê in : In opzicht van het doel, door den schrijver van dit boekje beoogd; in opzicht der schoolkinderen, voor wie het geschreven werd : kortom, in opzicht van Noord-Nederland is dit een lief, gemoedelijk boekje, in echte kindertaal en over wel gekozen onderwerpen opgesteld. Ik weet niet, of wij bij ons in dien aard iet zoo goed bezitten. J. v. O.

Geschichte der Päbste von Dr. LUDWIG PASTOR, prof. z. Innsbruck. Bd. I, Dritte u. vierte Auflage. Freiburg i/B, Herdersche Verlagshandlung 1901.

Ziedaar dus van dit jonge en toch reeds beroemde werk het 3e en 4e tweeduizendtal, wat door den boekhandel verbreid wordt. Pastor heeft deze uitgave met nieuwe bijzonderheden verrijkt, die hij in 's Gravenhage en Bologna heeft bijeengezameld en bijzonder betrekking hebben op de samenzwering van Stefano Porcaro tegen paus Nicolaas V. Deze nieuwe uitgave geschiedt in afleveringen, voor 1 mark ; de eerste daarvan is voor weinige dagen verschenen. Wat de laatste jaren over de 15e eeuw aan 't licht hebben gebracht, wordt in deze uitgave met zorg aangewend.

Parijs. *Stukken ter vertaling van het Nederlandsch in het Fransch* door R.-P. NAUTA. Groningen, Noordhoff, 1901.

« In de laatste jaren, zoo lezen wij in de voorrede, is men in de onderwijzerswereld meer en meer tot de erkenning gekomen, dat bij het onderricht in de moderne talen de kennis van het land en van het karakter, de zeden, gebruiken en instellingen van het volk, welks taal men leert, een der beste hulpmiddelen is, om zonder direct verkeer met dat volk, toch zooveel doenlijk door te dringen in den geest zijner taal. » Daarom heeft schrijver brokken vertaald uit Henri Martin, Levasseur, Jules Simon, Theodore de Banville, Paul de St-Victor, Maxime Du Camp, Adolphe Brisson, Jean Richepin, Severine, Jules Claretie en anderen, betrekking hebbende op Parijs en 't leven der groote stad, om die door de leerlingen der gymnasia en hoogere burgerscholen weer te laten vertalen in 't Fransch. Om te eindigen eene Nederlandsch-Fransche Woordenlijst.

Het vertalen dezer stukken zal voor de leerlingen een middel zijn Parijs eenigszins te leeren kennen, maar toch zal de leeraar wel doen er op te wijzen dat die stukken door Parijzenaars geschreven werden en dat er wel hier en daar wat chauvinisme in steekt.

J. V.

Vivat's Geillustreerde Encyclopedie. Verklarend en beschrijvend Woordenboek naar de nieuwste bronnen bewerkt door J. KRAMER met medewerking van een groep bevoegde deskundigen. Uitgeversmaatschappij « Vivat » Amsterdam. Prijs per aflevering van 80 bl. octavo, in 2 kolommen : 50 cent.

De afleveringen volgen elkander met spoed op. Zooeven is de 20 verschenen, waarmede het 2e deel der Encyclopedie volledig is.

1600 bladzijden en nog maar aan de letters *Ciu*, bewijs dat wij hier met een uitgebreid werk te doen hebben, een echte Nederlandsche Larousse!

Wij hebben de 20 eerste afleveringen doorloopen en een goeden indruk daarvan bewaârd : de artikelen zijn zakelijk, zonder woordenpraal, methodisch, goed geschreven. Het spijt ons dat het uitgeven dezer encyclopedie in Belgie om zeggens volkomen onbekend is gebleven; voor den nieuwen Larousse is hier veel propaganda gemaakt, en zijn er ook in 't Vlaamsche land veel inschrijvers gewonnen. Vivat's Encyclopedie is niet zoo grootsch, zoo prachtig opgevat (de platen zouden meer verzorgd kunnen zijn) maar toch meenen we dat menigen Vlaming liever dan een Fransch een Nederlandsch verklarend en beschrijvend Woordenboek hebben zal.

Hier en daar hebben wij natuurlijk iets aangestipt waarover wij het met de schrijvers niet eens zijn of dat wij anders of vollediger hadden gewild, maar wij moeten bekennen dat dit niet veel schaadt aan den goeden indruk dien wij van 't werk behouden hebben : men ziet dat de schrijvers willen zakelijk en onpartijdig zijn. Als katholiek, zouden wij wel iets meer gewild hebben over sommige onzer mannen en onzer zaken; waar er spraak is van de geschiedenis van Belgie weten wij niet waarom de Guldensporenslag niet wordt vermeld, waarom zoovee wordt gezegd van Joseph II, zoo weinig van het Fransch bewind, en niets van den Boerenkrijg; de schets van de Belgische politiek in deze laatste jaren voldoet niet gansch; de Vlamingen zullen eens lachen als ze lezen dat Peter Benoit, in Belgie teruggekeerd na zijn verblijf te Parijs, zich stelde « aan het hoofd der zoogezegde Nationale of Vlaamsche beweging », zij zullen het hoofd schudden als ze zien dat men Belgie te veel als een Fransch land doet doorgaan in dezen zin dat de steden, sommige politieke partijen enz. enkel met hunnen Franschen naam worden aangegeven : b. v. Ostende, de parti ouvrier, de partij der Indépendants nationaux; maar zij zullen moeten bekennen dat het hier om een ernstig werk te doen is.

Wij zullen dan ook in 't vervolg kortbondig rekenschap geven van de afleveringen die verschijnen.

J. V.

Het oude Nederlandsche Lied, door Fl. Van Duyse. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel. Zijn verschenen de afl. 5 en 6.

In afl. 5 komen voor : Aanhoord zonder vermijden; Nelson een braef soldaet der soldaten; Aan d'oever van een snelle vliet; Een wijf van reinen zeden; O lacen, hoe macht wezen; Ryck God, hoe mach dat wesen; In Oostlant wil ic varen; Het wasser te nacht; Op eenen morgen stont; Als alle die cruydekens spruyten; Die nachtegael int wilde; Ey schoone nimph; Den Echo van u clacht; Rein maegdeken met eeren; Liefste Rosalinde; Schoon maegd, ik heb u nu zoo lang gevryd; Het worp een knaep so heimelike dingen. — In afl. 6 : Het viel een coelen douwe; Het viel eens hemels douwe; Ic sie die morgen sterre; Den dach en wil niet verborgen zijn; Comt voort sonder verdrach; Het daghet in den Oosten; Ic had een alder liefste; Ic heb om vrouwen wille; Ryck God verleent ons avontuer; Die winter is verganghen; Het vlooch een clein wilt voghelken; De wachter die blies aen den dach; Och ligdy nu en slaept; Schoon lief, hoe ligt gy hier en slaept; Schoon lieveken, waar waarde gij? Den lustelycken mey

is nu in den tijt; Hier zijn drie lichte geladen; Met eenen nyeuen zange; Ontwect van slape; O tijt zeer lustich; Die mey playsant willen wy planten; Die mey die ons de groente geeft; Den soeten tijdt komt aen; De mey die komt ons by.

Laatste verzen van Guido Gezelle, uitgegeven door den « Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Gent. » — Dit is een mooi boekdeel — waarom nochtans zonder tafel en met zooveel misplaatste rustteekens? — waarin wij Gezelle's laatste gezangen te lezen krijgen, gezangen die gedeeltelijk ongeboekt waren, en gedeeltelijk in « *Biekorf* » waren verschenen.

Na eenige verzen, bij vroeger verzamelen door de vingers gegleden, worden de gedichten van '97, '98, '99 naar tijdorde geschikt. Onvoltooide stukken en gedachten, door de uitgevers met heiligen eerbied bijeenvergaderd, sluiten het boekdeel onder den naam van « slapende botten ».

In voordrachten, tijd- en nieuwsbladen van heel Zuid- en Noord-Nederland wordt Gezelle's werk tot in de wolken verheven, en wel ten rechte. D. W. en B. is niet ten achteren gebleven, en nutteloos werk bijaldien ware het, te dezer gelegenheid, de afgronden van heel die dichterziel nog eens te peilen. Dit laatste gewrocht mag nochtans niet voorbijgaan, zonder dat we de altijd-jonge frischheid van die zoete, heerlijke en diepgevoelde zangen aanstippen.

De schilder van *Tijdkrans* en *Rijmsnoer* ziet nog altijd met even heldere oogen, hij teekent met even vaste hand en vindt nog immer nieuwe tooververwen. Niet eene bladzijde kan men lezen zonder eens verrast stil te staan voor dien klank en zang en diepen zin die uit woord en wentelend vers zoo overvloedig borrelen en speiten, en die 't visioen van den dichter zoo aanschouwbaar maken als de treffendste werkelijkheid. Welk een prachtig stuk : *De zegepraal*, waar de zon aan 't vechten is met zwarte donderwolken.

De zonne vecht! zij duwt den spiet,
    den onverwonnen gaffel
des zonnelichts, de reuzen in
    den zwartgezwollen naffel;
ze bersten, en ze bulderen
    malkander slaande, in tween;
en, hersens in de kele, valt
    het reuzenrot ineen.

Ze pletteren te grondewaard,
    ze pletsen en ze plassen,
dat 't bommelt in de lucht alom...

Wederwijven, *Buigen of bersten*, *Windtocht*, andere en andere zijn met de zelfde meesterhand uitgewrocht. Ziet hoe hij vecht tegen den wind :

Dan buige ik mij vooruit
en wil de borst hem bieden ;
'k ga stevig, stap voor stap,
en 'k leune, lijf sta bij ;
wie zalder, ik of gij
nu zege halen, wind,
of 't zegeveld ontvlieden ?

Hoe zie ik toch die koeien zonneklaar voor mij

Gedoken half, in 't riet
half zichtbaar, in de rieten,...
ze stampen dat het kraakt,
en 't water, van beneden
hun voeten, spettert op
en speit hen om de leden...

Wat al lieve wisselzangen deunt hij niet op 't gepiep van de spreeuw : « 'k zie 't! », en het gezwatel van de gierzwaluwen : « Zie! zie!! zie!!! ». Alles ware te melden!

Even kinderlijk en rechtzinnig als vroeger bemint de dichter uit gansch zijn hert heel het geschapene; en dwingt ons zon en boom en blad te minnen met die zelfde eenvoudige liefde, die haren oorsprong aan God, den Schepper, ontleent. Dit zal, voor den grooten Man eene eeuwige eer zijn, die hem hemelhoog zal verheffen boven al dezen die, hoe kunstig ook, het menschdom en de schepping tot een walgelijken vuilnisbak verlagen!

Hieruit blijkt tot hoever men moet aannemen dat Gezelle in zijne laatste levensjaren meer de buitenwereld dan zijn eigen ziel heeft vertolkt : in de minste van zijne verzen tintelt heel zijn wezen.

Bijzonderlijk in « *Vader overleden* » kreunt en klaagt een verkropt gemoed, in duwende en slepende verzen; en in *Uit de diepten* jammert een weemoed die tot tranen dwingt.

Ik weersta moeilijk aan de begeerte de beelden van *Jantje* en *Mietje*, als 't ware uit helder licht gegoten, in hun geheel voor te stellen; van Jantje

op en nêer, in de elzentronken;
nêer en op, gewiegewaagd;

en van Mietje :

't Meiske met zijn teele melk
op zijn bloote voetjes,

maar ik zeg liever : leest en geniet heel het boek : het is het overweerd.

Indien iemand wonder vindt dat de verzamelaars tot de minste halfvoltooide rijmkes zelfs zonder voltrokken zin in dit boek hebben overgedrukt, dat hij een stondeken overwege. Bemint hij, 's nachts, het onduidelijk gepiep niet van de slapende vogels? Of de verstrooide rozebladeren op den processieweg? Die deuntjes, zingt hij zelf, in *Rijmsnoer* zijn

ten halven afgewrocht,
ontvangen, niet geboren;

ze zijn zijne gansche dichterziel niet, maar enkele trillingen die de inwendige krachten er van doen vermoeden. Zij toonen het worden van zijne werken; 't zijn, in den waren zin van het woord « *slapende botten* ».

Jaarboek der Gilde van Sint Lucas en Sint Jozef te Gent voor de jaren O. H. 1896-1901. Gent, Siffer, 1901. 4°, 84 bl. met platen.

Sedert eenige jaren hebben de leerlingen en de oud-leerlingen der

Gentsche Sint Lucasschool een gilde gesticht om de betrekkingen onder hen te onderhouden. Reeds in 1892 had deze Gilde een jaarboek uitgegeven in hetwelk nevens bestuurlijke mededeelingen eenige belangrijke opstellen gedrukt waren geworden, namelijk eene levensschets van den betreurden bouwmeester Pieter Van Kerckhove, die door zijn prachtig stadhuis van Sint Nicolaas en zijn lieflijk kasteel van Lovendegem reeds blijken had gegeven van een echt kunstenaarstalent en eene studie over de middeleeuwsche muurschildering. Een tweede jaarboek is nu verschenen voor de jaren 1896-1901 en bevat eenige studies die ons een opperbest gedacht geven van de uitstekende kunstvorming die de leerlingen in de Sint Lucasschool bekomen. Wij zullen slechts aanstippen eenige zeer belangrijke opstellen van den reeds zoo gunstig gekenden bouwmeester Van Houcke over de bouwwerken der Parijssche tentoonstelling van 1900 en over de herstellingswerken van het stadhuis te Binche. Deze studies munten uit door eene grondige kennis der middeleeuwsche bouwkunde. Niet min te waardeeren is het kunstreisje van den kunstschilder De Tracy in het eiland Walcheren, door hetwelk de schrijver ons kennis doet maken met de voornaamste oude monumenten van Middelburg, Goes en Vere, die niet genoeg ten onzent gekend zijn en bij dewelke men meer dan een goed voorbeeld zou kunnen vinden. Een zeer grondig onderzoek is ook dit van den kunstschilder Fr. Coppejans over de Achter-Sikkel van Gent. Het is eene geleerde bijdrage tot de gentsche kunstgeschiedenis. Vermelden wij ook eenige bladzijden door den bouwmeester Coomans, gewijd aan de prachtige hoofdkerk van Sint Marten te Yperen.

Hetgeen in dit jaarboek voor de liefhebbers der oude kunst van een praktisch belang is, zijn wel de kleine platen die er in voorkomen en die ons menig meesterwerkje doen kennen van hetwelk men te vergeefs elders eene afbeelding zou zoeken.

Laat ons hopen dat de Gilde in staat zal zijn jaarlijks zulk een boek uit te geven. Het zal het klaarste bewijs leveren van de grondige studies der Sint Lucasschool en veel bijdragen tot de ontwikkeling van den kunstzin bij ons Vlaamsche volk.

ADOLF DE CEULENEER.

Belgisch wetboek van Burgerlijke rechtspleging, door PAUL BELLEFROID. M. Ceysens, Hasselt, 1901. Prijs 3 fr.

Dit werk vult eene leemte aan, want een Nederlandsch wetboek van burgerlijke rechtspleging ontbrak in België.

Wel is waar bestond er eene vertaling, voor het laatst uitgegeven in 1823 bij Brest van Kempen te Brussel, maar zij is zeer zeldzaam geworden en niet meer op de hoogte der huidige wetgeving.

De uitgave van den heer Bellefroid is een model van taal en stijl. Van den eenen kant heeft de vertaler weten te ontsnappen aan de helaas al te gewone bekoring, om nieuwe vakwoorden op eigen gezag te vormen en in de wereld te sturen en van den anderen kant heeft hij zijne Hollandsche bronnen zoo weten te benuttigen, dat hij er het goede uitgenomen heeft en het slechte, de bastaardwoorden, aan kant heeft gelaten. Talrijke gangbare — geene nieuwe — Nederlandsche termen heeft hij gebruikt daar waar de Hollandsche wetboeken, vooral de oude, vreemde woorden gebruiken. Ik zeg vooral de oude uitgaven, want ook in Nederland bestaat er tegenwoordig eene machtige strekking tot taalzuivering — het zijn de nationalisten der taalwetenschap. — Tot bewijs diene het nieuwe Wetboek van Strafrecht onzer Noorderburen, dat in dat opzicht een meesterstuk is.

Het zij ons echter toegelaten den geleerden schrijver eenige kleine opmerkingen te maken, al was het alleen om hem te bewijzen, dat wij zijn werk met aandacht hebben doorloopen :

De talrijke « *besluitselen* » hadden wij graag door « *besluiten* » zien vervangen. « Eenheid van rechtstaal tusschen Noord en Zuid was voor ons de hoofdzaak » zegt de vertaler in zijne inleiding. « Besluitsel » is in voege in het Zuiden, in het Noorden niet; evenmin als het door Ledeganck gebezigde woord *toewijzeling* voor *adjudicatoire*, dat de heer Bellefroid met recht vermijdt. *Toewijzing* en *besluit* zijn in beide landen verstaan en gangbaar. De vorm op *el* in dit geval is in de Nederlandsche woordenboeken zelfs niet te vinden.

Bij het woord *compromis*, dat de heer B. onvertaald overneemt, teekent hij aan, dat eene juiste vertaling nog te vinden is. Hij verwerpt met recht « *schikking* », de uitdrukking hiervoor gebezigd in den Code de procédure civile van 1823, evenals *verblijf* en het ongeveer zinverwante *vergelijk*, dat in zijnen Dictionnaire Français-Neerlandais des termes de droit voorkomt. Aangezien het compromis eene overeenkomst is, waarbij een gerezen geschil onderworpen wordt aan de uitspraak van scheidsrechters, die bij dezelfde overeenkomst worden benoemd, zou men het woord best kunnen vervangen door *scheidsrechtelijke tusschenkomst*. Indien *overeenkomst* de *clause compromissoire* aanduidt, bijgevolg het resultaat der onderhandelingen, dan komt ons *tusschenkomst* beter voor om het onderhandelen zelf en het aanstellen van scheidsrechters aan te duiden.

De uitgave bevat niet alleen de vertaling der wetten over de burgerlijke rechtspleging, maar ook die op *bevoegdheid*, alsook eene puike vertaling der wetten op *gedwongen onteigening* en *inbeslagneming van renten*.

Het werk sluit met eene omstandige, zeer gemakkelijke alphabetische inhoudstafel, waarin de Fransche benamingen naast de Nederlandsche worden aangegeven.

Dr A. HABETS.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Vlaamsche Kunstbode. October 1901.

In de Kaisergruft te Weenen, begin eener bijdrage van Gustaaf Segers. Verzen van L. Buyst, Al. Van Neste en G. Niko Gunzburg. — Van Karel M. J. Lybaert j^ste, het begin van een critisch overzicht der Driejaarlijksche Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Antwerpen. Van jaar tot jaar, meent schrijver, is er achteruitgang aan te stippen. « Men moet lichamelijk en geestelijk ziek zijn, om, volgens de leering der *modernen*, artist te kunnen wezen.

Men vraagt niet meer : is eene schilderij goed geteekend? Steekt er koloriet in? Legt de kunstenaar kennis aan den dag? Heeft hij zijn onderwerp begrepen? Is hij vertrouwd met de gewoonten en gebruiken van vroegere tijden? Streeft hij naar het schoone?... Dat alles kömt niet meer in aanmerking.

Een kunstenaar, den dag van heden, moet een denker, niets dan een denker zijn; de vorm waarin hij zijne gedachten weêrgeeft, is louter bijzaak; ja, hoe meer hij zelfs van de natuur afwijkt, hoe symboliker hij is in de belichaming zijner ziekelijke ideeën, hoe grooter kunstenaar hij wezen zal in de oogen der modernen.

Kortom, om een artist te zijn die *gegouteerd* wordt door de hedendaagsche *estheten*, moet men *zoo weinig mogelijk kennen en weten* van al wat tot nog toe aanzien werd als onontbeerlijk om een goed kunstenaar te wezen. » — *L. J. D. Sleeckx*. Onder dezen titel de lijkreden uitgesproken door hoogleeraar Van Veerdeghem, Max Rooses en Brants.

Vlaamsche Zanten. Sept. 1901.

Meest vervolgen van vroeger begonnen artikelen; zoo : *de Germaansche godenleer en onze volksgebruiken en ons Bijgeloof*, *Paaschgebruiken*, *Weervoorspellingen*, Voorteekens van den wind en *Hemellichamen in het Volksgeloof*. Nog in dit nummer : legenden uit het Land van Waas : *Over het ontstaan der stad St. Niklaas*.

— October 1901.

Vervolg van *De Germaansche Godenleer en onze Volksgebruiken en ons Bijgeloof*. Vrouw Weyn deelt een liedje meê uit den tijd dat de kapmantels opkwamen, alsmede een vertellingske van den advokaat door den boer bedrogen. — Verder wordt eene legende meegedeeld uit het Land van Waas betrekkelijk de kapel O. L. Vrouw Troost in Nood te St Niklaas, alsmede eenige berijmde gebeden, staande op oude prentjes en niet vermeld in Janssens' *Verstrooide Perels*.

Tijdschrift van het Willems-Fonds. October 1901.
Alfred Van Gheluwe wijst op de *Nijverheids- en Handelsuitbreiding van Duitschland* in deze laatste jaren. Spijtig dat hij geen woord zegt over de hevige crisis die sedert eenige maanden de Duitsche nijverheid teistert. — Van Jan Verschueren een schetske *Door den Regen*. — Joh. Van Laan bespreekt kortbondig eenige onlangs verschenen werken onder den titel *Eenige modernen;* te kortbondig, wie de besproken werken niet kent weet er niet veel van na 't lezen der recensie. — Uit het verslag van het algemeen bestuur voor het bestuursjaar 1901 blijkt dat het getal der leden van 't Willems-Fonds viel van 2364 op 2193. Er zijn nu 41 afdeelingen : 14 in Oost-Vlaanderen, 8 in West-Vlaanderen, 6 in de provincie Antwerpen, 7 in Brabant, 2 in Limburg en 4 in Noord-Nederland : 30 dezer afdeelingen onderhouden 43 volksbibliotheken.

Volkskunde. 3e-4e aflevering.
J. D. C. schetst een met eigen oogen gezien *Landelijk Huwelijk.* — Van Medard Verkest de beschrijving van « *Rutten-Mei* » d. i. van de eigenaardige half-kerkelijke, half-wereldsche feesten die op 1n Mei, te Rutten (Limburg), ter eere van S. Evermaar plaats hebben. — In een opstel « *De Stoet der Reuzen en der Legenden te Brussel* » doet Hermelijn één voor één voor ons oogen voorbijtrekken Manneken-Pis, Doudou, 't Ros-Bayaert, den Meyboom, de Reuzen, de Boerenkermis. — *Spreekwoorden en Zegswijzen*, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden (A. D. C.). — *Nederlandsche sprookjes en vertelsels :* van katje-matje; van een hond en een musch; van Blouwboard; van Janmainje in 't pepier'n hoeske; van den koningszoon met de honden. (Dr. Boekenoogen.)

Biekorf. Zaaimaand, 1901.
Waarschuwinge over geschiedenisse. Begin van een artikel over den aard en de waarde der methoden die bij 't schrijven van geschiedenis kunnen gevolgd worden. Dit artikel moet een maatstaf aan de hand doen ter beoordeeling van het boek van V. Fris dat eerstdaags verschijnen zal onder den titel : « Vlaanderens Vrijmaking in 1302 ». — J. Van den Woude handelt over *O. L. Vrouwdieren en -bloemen.* — Voorts *mengelmaren*, waaronder verzen van *oude sanctjes.*

— Slachtmaand.
Waarschuwinge over geschiedenisse (z. boven). Hier wordt de methode getoetst van Dr. Lamprecht, professor te Leipzig. — Edm. De Vos zet zijn artikel voort over *Het Kuipersambacht te Brugge* en geeft eenige feiten aan uit het leven van Jan Baptiste Dienberghe (geb. te Brugge, den 16n van Koornmaand 1756). — *Onuitgegeven stuk van G. Gezelle* (uit 1893) voor een reizang te Kortrijk. — *De H. Joseph vereerd te Ieper in 1743 en in 1843.* (Ant. Verwaetermeulen). — *Mengelmaren.*

Germania. 1 geeft een artikel : Peter Benoit « een man uit één stuk » van « volkomen zelfverloochening ». De schrijver, Julius Sabbe, is van oordeel : « Hij heeft eene geheele Vlaamsche letterkunde aan zich gesloten. (Wordt voortgezet.)

Van Nu en Straks, Sept. 1901.
De bijzonderste brok van dit nummer is Stijn Streuvels' schets *Verovering* : breed geteekend, maar of die menigvuldige bezoeken,

's Zondags aan 't Meulenhof, wel heel natuurlijk zijn, lijdt twijfel. — Als proza in dit nummer nog een schets van Herman Teirlinck : *Beternis*, zoo op z'n Streuvels, en het begin eener studie van George Dwelshauvers over *De voor-socratische wijsgeeren*. Voorts verzen van Alf. Hegenscheidt, Prosper Van Langendonck, René De Clercq, Ad. Herckenrath, K. Van de Woestyne en Guido Gezelle.

Guide musical, n° 44. De bekende schrijver van *L'Histoire du Lied* en zoovele andere belangrijke werken, geeft een portret van Cosima Lisst, de gescheiden gemalin van Hans von Bülow, die Richard Wagner huwde :

« Sans aucune spontanéité, dépourvue de toute bonté gênante, elle n'a pas la grandeur native de l'âme, la source jaillissante au cœur, mais elle a la grandeur éminente de l'esprit avec le sens politique d'un Machiavel. Elle possède les deux qualités les plus précieuses des rois et des impresarios, la fermeté constante et l'art de la mise en scène. Elle sait le prix de la parole et du silence; elle dose ses éloges au poids des services rendus ou espérés. Elle sait écarter les inutiles, capter les intelligents et domestiquer les faibles. Ses trames subtilement ourdies, sont invisibles et impalpables. Ah! combien différente du Lion (R. Wagner) est la Sphinge en ses enroulements serpentins autour d'un centre invariable! etc. etc.

Revue Néo-scolastique. 3. Hallez, *Considérations sur le Beau et les Beaux-Arts.* « Tout ce qui est beau est bon et parfait en soi et en même temps agréable ou faisant plaisir. Mais ce qui est à la fois bon et agréable n'est pas toujours beau... Il peut y avoir (p. 231) des choses à la fois belles à voir et à entendre, par exemple des pièces de théâtre... De schrijver geeft menige goede les, bijv. deze, dat *la beauté grandiose* moeielijk kunstig terug te geven is (237). Van de andere zijde geeft hij geen juist begrip van hetgeen men door *art* (in zijnen zin) heeft te verstaan.

Mgr. Mercier geeft eene beschouwing over *l'Unité et le nombre d'après St. Thomas d'A.* (« ens indivisum in se ») (« Numerus ex divisione continui causatur »).

De schrijver weerlegt de moeilijkheden, welke deze definitiën voordoen.

Thièry vervolgt zijne studie : *Le Tonal de la parole.* (bl. 280) : « Le langage n'est notablement musical que dans les dialects ou parlers incultes. »

Het artikel heeft tot doel het verschil te doen uitkomen tusschen de kracht van uitdrukking door het woord en door den toon.

Musica sacra. 11 en 12 geeft een art. van Sosson over Lemmens Instituut, een vervolg van *Le système musical de l'Eglise grecque*, van Gaissier. Idem van *Une Académie grégorienne* à Fribourg (Suisse) van Bour. Idem *La musique chiffrée*, van Raty. Idem van *Le plain chant* van Horn, O. S. B. en *Litaniae* als muzikale bijlage.

Fédération artistique. 1 en 2. Van Rijn schrijft een artikel *Art et liberté*, twee prachtige dingen! De schrijver is van meening: « L'art s'enveloppe inutilement à nos yeux d'une chrysalide étrange... Il en sortira et peut-être avec des ailes ».

Edgard Baes verdedigt de stelling : « *Le portrait seul, dans*

l'art, exige l'exactitude ». Het komt er op aan wat men hier door *exactitude* moet verstaan. Men kan de stelling met grond bestrijden. Vurgey zet zijne *Proposition d'Esthétique* voort : onsamenhangende gedachten, meest ontleend, aan Kant, Ste Beuve, enz.

Karl schrijft over de stad Doornik en hare gedenkteekens lezenswaardige wenken.

La Revue genérale. October 1901.

Ch. Woeste: « Crisis van het kamerbeheer in België. » Toestand der Kamers, wier handelingen sedert 1894, met en door het A. S. meer en meer belemmerd worden. Gegronde beschouwingen over den geest van tegenwerking die bijzonder de linkerzijde kenmerkt. « Wanneer men de oogen laat vallen op de kwalen die in ons land woelen, is 't als ware het in de voorkamers des doods. Maar starend in het verschiet, ziet men het bestraald door de goddelijke hoop. »

Louis Humblet, S. J. : « Pen en penseel » (vervolg). Schrijver gaat voort met te wijzen op de verschillende stelsels sedert het einde der 18e eeuw uitgevonden en aangenomen om schilderachtig te wezen bijzonder in de beschrijving. Zucht naar nieuwigheid was de heerschende geest. *Germain Rapst* deelt aanteekeningen mede, door het verkeer met maarschalk Canrobert bijeenverzameld, over het ontstaan van den Oosterschen oorlog. *Mélot :* Verhalen uit den tijd van koning Roderick en Pelage, getiteld : « Het vergeten Spanje ». (Wordt voortgezet.) *Julien Guillain :* vervolg van « Mijn koster » door Hendrik Hansjakob. *Ch. Dejace* wijdt aan de nagedachtenis van Albrecht Nyssens eene welverdiende hulde. *Edg. de Ghelin :* « Maatschappelijke kroniek. »

Durendal. Octobre 1901.

Les larmes, novelle, in briefvorm door Gaston della Faille de Leverghem. — Lieve verzen van Fern. Séverin Georges Arnul, Franz Ansel en Charles de Sprimont. — Van Camille Gaspar eene bijdrage over *Le legs de la baronne Hirsch à la Nation belge.* Schrijver betreurt dat de schoone verzameling van Grieksche munten en oudheden bewaard is in « le Cabinet de Numismatique de la Bibliothèque Royale, où elles sont destinées à rester à jamais isolées dans une pénombre obscure, loin du voisinage d'autres monuments semblables, qui peut seul lès mettre en pleine valeur. » — Van onzen vriend E. H. Cuppens, het vervolg van zijne studie over Guido Gezelle. Het is deugdelijk werk alzoo, aan niet Vlamingen het werk van onzen genialen dichter te laten waardeeren.

De vertalingen van *De Wilgen, Een bonke keerzen, Kind; 't Edele spel der vlugge schaverdijnders, Schuldeloos blommeke lief* en *Blijde kinderen*, zijn bijzonder geslaagd. — Slot van de studie van de gravin Ed. de Liedekerke over de *Voorloopers van 't feminisme* : *Madame Campan.* — Vervolg van Arnold Goffins, vertaling van *I. Fioretti.* — E. H. Henry Moeller vaart hevig uit tegen de *Etudes* der paters Jesuiten die het jongste boek van J. K. Huysmans *Ste Lydwine de Schiedam*, niet al te gunstig beoordeeld hebben. « Toutes ces polémiques contre Huysmans sont lamentables, parce qu'à la longue elles finissent par rendre le catholicisme ridicule aux yeux de nos adversaires en faisant croire que l'Eglise est hostile à l'art, ce qui est absurde, et que les catholiques sont des crétins, ce qui est odieux! »

Revue Sociale Catholique. Nov. 1901.

L'office international de législation du travail et la conférence de Bâle (27-28 sept. 1901) door prof. V. Brants. Hoe dikwijls wordt

niet ingeroepen als reden tegen het invoeren eener wet, dat iets dergelijks niet bestaat bij de geburen, dus dat men lastiger de wedijvering van die geburen zal kunnen lijden. Waarom geene internationale arbeidswetten gemaakt zeggen sommigen! 't Is lichter gezegd dan gedaan. Wie zou die wetten doen uitvoeren? Wat gedaan zoo een Staat die wetten niet uitvoerde? Veel gemakkelijker is het te trachten in de bijzonderste Staten eene arbeidswetgeving te bekomen die ongeveer dezelfde is. Dat doel betracht de *Office international* waarvan hier spraak. Art. 2 der standregelen bepaalt klaar het doel : « Cette association (internationale pour la protection légale des travailleurs) a pour but 1° de servir de lieu entre ceux qui, dans les différents pays industriels, considèrent la législation protectrice des travailleurs comme nécessaire :

2° d'organiser un *office international* du travail qui aura pour mission de publier en français, en allemand et en anglais, *un recueil périodique de législation* du travail dans tous les pays, ou de prêter son concours à une publication semblable...

3° de faciliter l'étude de la législation du travail dans les divers pays et, en particulier, de fournir aux membres de l'Association des renseignements sur les législations en vigueur et leur application dans les divers Etats ;

4° de favoriser, par la préparation de mémoires ou autrement, l'étude de la question de la concordance des diverses législations protectrices des ouvriers, ainsi que celle d'une statistique internationale du travail;

5° de provoquer la réunion de Congrès internationaux de législation de travail. »

Revue des deux Mondes, — 1 nov. 1901.

Le Manuscrit du Chanoine, derde deel van een roman van André Theuriet. — *Les proclamations anglaises et l'annexion des républiques sud-africaines*. (Den Beer Poortugael, lieutenant-général.) Schrijver bewijst, « que la conqnête des deux Républiques sud-africaines, nè répondant pas en fait aux exigences du droit des gens et par conséquent n'existant pas en droit les proclamations anglaises d'annexion sont et demeurent sans aucune valeur légitime. » — *Le Fils de la veuve de Naïm* is een diepgevoeld en leerrijk Allerzielen-verhaal van T. de Wyzewa-Thomas, de door Jesus levend-gemaakte jongeling, betreurt zijn graf. Noch wetenschap, noch kunst verzoenen hem met het leven. De liefde tot zijn vrouw Eunice openbaart hem eindelijk de schoonheid niet alleen van het leven maar ook van den dood. Dezelfde liefde brengt hem voor de voeten van den H. Paulus, en na de dood van zijne vrouw, tot het priesterschap. — *Le travail, le nombre et l'état. III Les lois* (Ch. Benoist.) Het maatschappelijk vraagstuk is een staatkundig vraagstuk geworden. Het moet opgelost worden door de wetgeving. Want de wetgeving verandert van aard ; « c'était jadis un instrument de conservation, c'est maintenant un instrument de transformation, d'abord de déformation, si l'on peut le dire, puis de réformation sociale. Elle change de direction ou d'intention faite jadis pour une certaine propriété, maintenant elle va l'être, d'abord pour la propriété sans exclusion ni privilège noble, puis pour l'industrie, puis pour le travail. »

L'Evolution d'un genre. — La Tragédie (F. Brunetière.) « Concluons que le monde n'a connu, dans l'histoire entière de la littérature, que deux formes de tragédie : la grecque et la française, de même qu'il n'a connu que deux formes de drame: l'Anglais et l'Espagnol, celui de Shakespeare et celui de Calderon, dont le drame allemand, comme notre

drame romantique, ne sont proprement que des transcriptions dans leurs meilleures œuvres, et, dans les autres, des défigurations. » — *L'escadre du nord, manœuvres et fêtes, journal de bord de **** : over 't bezoek van den Czaar, — *L'Histoire à Versailles.* — *XVIII° siècle.* (M. de Voguë). — Boekennieuws.

Noord en Zuid. N° 11. Studie over Cyriel Buysse (een neef van Virginie Loveling en Paul Frédericq), de *Vlaamsche Zola* genoemd. « *Mea Culpa* is een boek van buitengewone belangrijkheid. Wat hierna verscheen stond daarvan op grooten afstand. « Vlaanderen op zijn zwartst » zou men het kunnen noemen; de lezer is in één verwondering, hoe op dit van God verlaten land niet reeds lang een pek- en zwavelregen is neergedaald. Tal van fijne trekjes, teedere psychologie, verdwijnen onder den troosteloozen indruk van het geheel. »

Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde. 4. Zwierzina, Beschrijving der penningen geslagen na 1863. Bouwstoffen voor eene geschiedenis van het Ned. geld- en muntwezen. Caland, ordonnancie van 1434 (vervolg), b. v. « dat van nu voortaen alle manieren van coopmanscippe geoorloft sullen wesen te doene also wel bij gulden pennijn loop hebbende na deser ordonnancie als bij ponden scellingen ende pennyngen. » Daar wordt eene lijst gegeven van « penningen » die alleen gangbaar zijn (bl. 359), b. v. Vlaemsche nobelen, velerlei *schilde*, *Bourgonsche peters*, (zilver) *Vlaemsche en Doorniksche cromsterten*, *Engelsche stooters*, enz.
Een aantal kleine berichten.

Nederl. archief voor kerkgeschiedenis. 3. Bijzonderheden uit de hervormingsgeschiedenis in Overyssel (b. v. te Hasselt). G. Visser geeft eene ontleding van het tot nu toe weinig bekende schriftje waarschijnlijk van den « mystiker » Mande : « Dialogus sive collocucio devote anime cum deo amato suo » etc. « Eene mynlike vuerighe begerte der ynniger zielen tot haren ghemynden here ». Wij vinden hier verder een verhaal van den dood van Anthonis Feecksen (of Frederiks), eerst student te Leuven, vervolgens losbandige jonker, van oproer beschuldigd, tegen de katholieke kerk predikend, en in 1592, ter dood veroordeeld, « Godt danckende », « na de gerigtsplaats geleyt ». Het handschrift is van 1708. — Joosting geeft pauselijke bullen uit, verleend aan de Hospitaalbroeders van S. Jan te Jerusalem. — *Iste venerabilis Brinckerick* (zie *Kirchenlexikon* van Wetrer en Welte, 2° uitgave, bezorgd door Kaulen) toegelicht door Brinkerink.

Caecilia. 18. Het philharmonisch orkest (van Nikisch) op reis (Italië verrukkend). — Uitgaven van het Willems-Fonds beoordeeld.

De Katholiek. October. Vervolg van Aengenents *Eigendom en Natuurrecht* en van Kalfs *Bouwkunst*. Van Breda schrijft over Joannes den « presbyter » in Harnack's theorie. Sprengers geeft *Een paar Aanmerkingen* bij Huysman's S. Lydwine. De fouten zijn zoo (à propos der mystiek) dat men, zijn geheel werk lezend, moet zeggen : hij heeft het goed bedoeld, maar zich niet juist uitgedrukt; zoo b. v. in de verklaring der woorden van H. Hildegardis, e. a. m.

De Nederlandsche Spectator. 41-42. Prof. Kernkamp heeft te Amsterdam het hoogleeraarsambt aanvaard met eene beschouwing

van « de materialistische opvatting der geschiedenis », toonende hoe zelfs bij de « hervorming » gebleken heeft, dat « kapitalistische productiewijze alle bestaande maatschappelijke verhoudingen onderste boven keert », zegt de Spectator. — Onder den titel *Een hernieuwd pleidooi* spreekt Wynandt Francken over het « eeuwenoude vraagstuk » van den vrijen wil, en zegt : « De hoofdkwestie... blijft deze, of onder volkomen gelijkblijvende omstandigheden... een zekere wilsdaad (*sic!*) evengoed had kunnen uitblijven »... Ook blijft de vraag : « of de moraal het niet stellen kan zonder de leer van een vrijen wil. » De schrijver meent van ja, bestrijdende een werk van Levy : *Het indeterminisme*. — Huf van Buren beschouwt het congres van Nijmegen als « een jaarmarkt », verbonden aan een kermis.

42 geeft een artikel over de dagboekmanie van Constantijn Huygens den jongere, die « ongeneselijk keuvelziek » was. — Er wordt het slot geleverd over het Nijmeegsch congres.

Studiën, Jaarg. 34. — Dl. 57. — Afl. 1.

H. J. Allard bespreekt het derde deel der *Beati Petri Canisii S. J. episolae et acta*, waarin, onder meer, gehandeld wordt over pogingen tot stichting eener Jezuïten-school te Nijmegen.

H. Bolsius spreekt van den *meter* als eenheid van maat. Hij beschrijft hoe Fransche geleerden over honderd jaar dien gevonden hebben, willende het 40,000,000ste deel nemen van den omtrek der aarde, om alzoo eene maat te hebben, niet willekeurig, maar die men altijd zou kunnen terugvinden. En toch bleek aldra dat die maat, zoowel als elke andere, willekeurig was, vermits later gedane metingen van den aardomtrek andere uitslagen gaven. De eenheid van maat echter was tot stand gekomen, en in de laatste tijden heeft men de lengte van den meter met vastheid bepaald bij middel van lichtstralen.

W. Van Nieuwenhoff laat zijne lezers kennis maken met *Weltenmorgen*, hooggeprezen gedicht van den oostenrijker Hlatky, die daarin den val der engelen in den hemel en der menschenval in het Paradijs dramatiseert. Dit gedicht wordt hier vergeleken met Vondel's *Lucifer*.

In het boekennieuws vinden wij eene vleiende beoordeeling van het werk des Vlaamschen Kanunniks Van Doren : *Histoire de l'Eglise* à l'usage des Collèges, des Ecoles normales et des Pensionnats. Dit klasboek wordt geroemd om zijne duidelijkheid.

Ook over *De Eigendom* van Frans Drijvers, werk dat in *D. W. en B.* door doctor Dupont werd aangeprezen, wordt met veel lof gesproken : « Dit werkje, zoo luidt het, geeft een goed denkbeeld van de ingewikkelde sociale quæstie, de brandende quæstie van onzen tijd. De eerw. schrijver toont een helder hoofd te bezitten en tevens een open oog voor de velerlei nooden onzer tegenwoordige maatschappij; hij zet de ware beginselen duidelijk uiteen en stelt practische maatregelen voor ter verbetering van den toestand. »

— Dl. 57. — Afl. 2.

F. T. handelt over « Strekking en Plan van den Hebreërbrief. » Hij verwerpt de algemeen aangenomen indeeling, volgens welke het eerste deel leerstellig, het tweede opwekkend zou zijn. Hij betoogd dat heel de brief opwekkend of vermanend is, en dat er dus volkomen eenheid in heerscht.

Over de « Springprocessie te Echternach » deelt G. Van Heyst wetenswaardigheden mee, die toonen dat deze zeer oude processie, ter eere van den H. Willebrordus ingesteld, niet zoo bespottelijk is als haar naam schijnt uit te geven, maar integendeel met veel ernst en godsvrucht geschiedt.

W. Wilde bespreekt den eersten oorlog van Nederland tegen Engeland en den inwendigen toestand der Vereenigde Provinciën in dien tijd, vooral den strijd tusschen de Orangisten en de Staten-Generaal, deze laatsten onder de leiding van Jan De Witt.

De Gids. November 1901.

Van de kristallen torens, fantasie van Louis Couperus. Wat beteekent : « plotseling begon te *aardbeven* de grond »? — *Het palladium*. Een koloniaal-historische dwaling door C. J. Hasselman. De dwaling is : het willen toepassen van de Westersche denkbeelden aan den Oost, zonder genoegzame kennis van de zeden en gebruiken der koloniën. Meer inlichtingen moeten gevraagd worden aan degenen « die de bevolking in haar dagelijksch leven hebben gadegeslagen, die hebben geleerd zich in de begrippen van die bevolking in te denken, dat zijn in de eerste plaats de Indische bestuursambtenaren, inlandsche zoowel als Europeesche ». Schrijver zou ook willen dat gebroken worde met het stelsel van geheimhouding van Indische adviezen. » — *Stambelangen en Volksteelt*. Opmerkingen naar aanleiding van het Nijmeegsch Congres door L. Simons. « De *letterkundige* congressen zijn te Nijmegen inderdaad dooder gebleken dan dood. De letterkunde toch is in onze Geldersche samenkomsten heel en al niet op appel geweest... Zeer vermoedelijk zou de afstervende 19e eeuw ook den doodsnik van deze samenkomsten mee in haar veeg genomen hebben, als niet in 1896 Dr. Jameson zijn dommen en ergerlijken inval in de Zuid-Afrikaansche Republiek gedaan had. » Schrijver besluit dat de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen hun tijd gehad hebben. « Hun nakomeling heet ; Het Algemeen Nederlandsch Congres. — Het taal- en letterkundige gaat op in het hooger en omvattender nationale. » — *De staatkundige toekomst van Rusland* door Mr. W. H. de Beaufort. Rusland toont juist dezelfde symptomen als in Frankrijk aan te merken waren vóor de groote omwenteling van de verleden eeuw : zedelijk verval der hoogere standen en gehechtheid der burgerij aan vreemde, hier Westersche denkbeelden. Pobedenostzeff, de beruchte procureur-generaal bij de H. Synode, tracht de omwenteling tegen te houden door het aanprediken der gematigheid in het uitoefenen der autocratie. Hij is vijand van het verleenen eener grondwet en meent dat het beter is de overleveringen van Alexander I getrouw te bewaren. — Mr. de Beaufort denkt dat er nu in Rusland geene omwenteling op handen is, alhoewel die symptomen waar te nemen zijn. Het Russische volk, verdraagzaam, geduldig, verschilt hemelbreed van het Fransche. — *Intermezzo* van Marie Marx Koning, lief geschetst. — *Het algemeen verband tusschen hersenen en zieleleven* door Th. Ziehen. — Verzen van Cateau Damme. Het 1ste stukje is bijzonder mooi; van de verzen van Carel Scharten, die volgen, mogen we zooveel niet zeggen. Zij zijn ten grooten deele onverstaanbaar. — In het muzikaal overzicht heeft Viotta het « *Over het moderne in de muziek* ».

De Katholieke Gids. November 1901.

E. H. P. J. Van den Goor wijdt eenige geestdriftige bladzijden aan Broere, den « Hollandsche Newman », en geeft uittreksels ter staving van zijn gezegde. — *Iets over het merkwaardigste schilderstuk te Rome* door E. H. H. J. Biegelaar. Er is spraak van de beeltenis van den Heiland, volgens de overlevering geschilderd door

den Evangelist St Lucas. — In *Waar zijn uw bewijzen*, onderzoekt J. C. van der Loos de bewijsgronden door Frits van Raalte bijgebracht om te beweren dat op het tegenwoordig standpunt der vergelijkende taal- en volkenkunde de vraag of alle volkeren denzelfden oorsprong hebben ontkend moet beantwoord hebben; schrijver meent dat v. Raalte zelf « na lezing van zijn betoog, om het weinig wetenschappelijke ervan, in stilte gelachen heeft. » — *De H. Katharina van Alexandrie*, verzen. — Onlangs verscheen in Nederland de vertaling van het boek van E. H. Dr. Frank, katholiek Beierschen priester : *De rituecle Moord. Een onhoudbare beschuldiging*. In eene studie, waarvan hier het begin, wil Neofitus bewijzen dat de beschuldiging niet zoo van allen grond is ontbloot als Dr. Frank het wel schrijft.

Vragen van den Dag. November 1901.

De politieke toestand in Zuid-Amerika door J. B. Breukelman. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika hebben aan de Zuid- en Midden-Amerikaansche Staten voorgesteld een Congres te houden te Mexico, om regelen voor arbitrage in het leven te roepen. Schrijver verwacht daar niet te veel van, daar de politieke toestand in Midden- en vooral in Zuid-Amerika uiterst gespannen is en de inmenging van 't Noorden in 't Zuiden te recht mag gevreesd worden. Zie maar de houding die de groote Amerikaansche Republiek aanneemt ten opzichte van het « onafhankelijk » Cuba! — In *Onze Voeding* verdedigt Dr. Jules Grand het vegetarisme. « Verscheidenen, die de geneeskunde als verloren had opgegeven, heeft men meer gezond zien worden alleen door de omhelzing van het vegetarisch systeem. » Niet enkel lichamelijk, maar ook zedelijk, verwacht schrijver veel van het vleeschderven. « Het gebruik van vleesch leidt tot gebruik en misbruik van alkoholische dranken. » Hij meent ook dat er eene wisselwerking bestaat tusschen de overmatige vleeschvoeding en de maar al te zeer voorkomende daling van het zedelijkheidspeil. — *Het ontstaan van nieuwe plantensoorten* volgens de onderzoekingen van prof. Hugo de Vries. — Lezenswaard : *Nederlandsche Spreekwoorden* door J. Wolthuis.

Neerlandia. Oct. 1901.

Het 26e taal- en letterkundig Congres. « Op geen Congres is de omgang tusschen Vlamingen, Afrikaners en Nederlanders zoo algemeen en zoo hartelijk geweest als op dat van Nijmegen. En op geen is zoo duidelijk gebleken wat de Congressen der naaste toekomst zullen beoogen... Er was eenheid in dit Congres; alles drong naar één doel : vermeerdering van kennis, wekking van belangstelling bij de groote schare voor toestanden en verhoudingen op Nederlandsch taalgebied. » Te lezen : *De toestand van het Nederlandsch in Zuid-Afrika*, rede, gehouden op het Congres te Nijmegen door Dr. N. Mansvelt. Op de vraag welk de toekomst is van 't Nederlandsch in Zuid-Afrika antwoordt de Superintendent van Onderwijs in de Zuid-Afrikaansche Republiek, dat volgens hem, de toekomst aan ons is. « Wat ook de onmiddellijke uitslag van den strijd moge zijn, in Zuid-Afrika « het ons uitgevind wie ons vrinde is »... De band tusschen beide natiën (Zuid-Afrikaansche Republieken en Nederland) is inniger en sterker geworden. » Maar hij wenscht « de vereenvoudiging der Nederlandsche schrijftaal op zulk een wijze, dat die gestereotypeerde vormen van een voorbijgaan verleden niet langer de toekomst onzer schoone en rijke taal in den weg staan en de Afrikaansche jeugd en jongelingschap niet langer afgeschrikt en afgestooten worden door vormen, die tot het wezen der zaak toch zoo weinig toedoen. »

Ons Tijdschrift. Nr IX 1901.

Wijlen president *Mac Kinley* wordt herdacht; daarna eenige woorden gewijd aan president *Roosevelt*. — Lezenswaarde bijzonderheden over president *Steyn* van den Oranje Vrijstaat.

Cosmos. September 1901.

In dit nummer aan te merken twee bijdragen van Georges Daniel; de eerste over een vlugschrift *Comme quoi Napoléon n'a jamais existé*, verschenen te Parijs rond 1834 en toegeschreven aan Alfred Assolant, die eens geestig zwanzen wilde; de andere over het *Heilsleger*. Schrijver looft de sociale werking van het heilsleger. « Voici le nombre de leurs fondations humanitaires: 11 refuges pour prisonniers libérés, 91 maisons de relèvement pour les femmes tombées dans le vice ou la prostitution; 158 asiles de nuit et cuisines populaires, 37 bureaux de placement gratuit, 60 ateliers de travail, 11 colonies agricoles, 17 orphelinats, 39 hôpitaux, maternités etc., 121 postes de secours... Pour finir, un mot prononcé en assemblée publique par l'illustre homme d'état Mr. Gladstone. « Je dis hautement qu'il n'y a aucune société dans ce pays qui, dans les questions humanitaires et dans celles ayant trait au relèvement des criminels, ait fait œuvre plus utile que l'armée du salut. »

In het *Nederlandsche letterkundig bijblad* van « Cosmos » September-October 1901, bijzonder aan te merken de verzen van Marie Marx-Koning.

Limburg's Jaarboek, VII, aflev. 1 en 2.

Deze uitgave, eene vrucht van het provinciaal genootschap *Limburg*, gewijd aan kunst en wetenschappen, zet hare loopbaan regelmatig en ernstig voort. De beide afleveringen welke wij in de laatste maanden ontvingen, bevatten ten eerste eene studie van den secretaris des genootschaps den heer A. F. van Beurden over Charles de Quay, een kapitein der grenadiers van de keizerlijke wacht onder Napoleon I.

Deze mededeelingen zijn belangrijk, dewijl zij gegrond zijn op onuitgegeven brieven. Wij vinden er een aantal onbekende bijzonderheden in en een uitvoerig alphabetisch register maakt het gebruik daarvan zeer gemakkelijk. De ijverige secretaris deelt hier ook een aantal belangrijke schepenzegels uit Roermond, met afbeeldingen, mede.

De tweede aflevering bevat eene studie van den gemeente-archivaris te Maastricht, over den toestand van het katholicisme te Maastricht in 1638: eene merkwaardige bijdrage voor godsdienst en zedegeschiedenis dier oorlogzuchtige dagen. — Dr. Jos. Schrijnen beschrijft « folkloristisch » de *Sint Jans Minne*. De heer Hoens geeft *spreekwoorden* en *spreekwijzen*. — Fr. Segers schrijft vriendelijke gedichten. — Dorren levert eene *Bijdrage tot de geschiedenis der verhouding van het hertogdom Limburg tot den Duitschen Bond* in 1800 zooveel.

De heer Ariaans levert eene geschiedenis der St. Willibrordskapel te Geysteren die nog vervolgd zal worden.

De lezer ziet dat ernst en afwisseling het boek versieren. Proficiat!

Der Katholik. October 1901.

1. *Die lithurgische Verehrung des heiligen Bischofs Martinus von Tours in de Ehemaligen metropolitankirche zu Mainz.* — In dit vervolg worden onderzocht de eigenlijke lithurgische zangen en gebeden, op Martinus' feestdag in gebruik.

2. Die *Poena Sensus*, door Dr G. Gutberlet.

Dat er in de hel zinnelijke pijnen bestaan, is buiten kijf; doch

de vraag blijft hoe eene onstoffelijke ziel, van haar lichaam gescheiden, sensueele straffen kan ondergaan? Want aan eenen zinnebeeldigen uitleg valt er niet te denken. In dit eerste deel zijner verhandeling, houdt de schrijver zich enkel op met het aanhalen en bespreken der verklaringen, aangeprezen door S. Thomas, Suarez, Lessius, Smid, Schell en anderen.

3. *Die Vaticanischen Grotten* (hun ontstaan en bijzonderste gedenkteekens), vervolg, door Carl Maria Kaufmann.

4. *Rudolf Naaman*, ein Niederdeutscher Franciscaner des 16 Jahrhunderts, door N. Paulus.

5. *Altes und neues vom Primat des H. Petrus.* Petrus' voorrang, onder de apostelen, bevestigd door hervonden werken van heidenen, uit de eerste christeneeuwen. (Wordt voortgezet.)

6. *Ist die katholische moraltheologie Reformbedürftig?* door Aug. Müller. Zelfs door zeer bevoegde zedenkundigen, als Paul Keppler, Koch en A., wordt wel eens beweerd dat de katholieke theologische zedenleer met de ontwikkeling van onzen tijd geenen gelijken tred zou hebben gehouden en menige hedendaagsche zedenvraagstukken over het hoofd hebben gezien, dat zij zich daarbij te veel inlaat met casuistik en van den louter wetenschappelijken weg afwijkt, zoodat « in materielle wie formeller hinsicht die heutige moraltheologie müsse als rückständig bezeichnet werden ». Daartegen komt schrijver regelrecht op :

a) Dat de theologische zedenleer Kant of Nietzsche niet hebbe gevolgd? Goddank! — Om het bestrijden zelfs dezer stelsels heeft zich niet de godgeleerdheid, maar de wijsbegeerte, te bekommeren.

b) Alle vraagstukken van staathuishoudkunde en rechtsleer, door de tegenwoordige tijden opgeworpen, zijn door de beroemdste meesters onzer huidige zedenleer grondig besproken. (Slot volgt.)

Das litterarische Echo. 15 Okt. 1901. Walther Wolff weet ons te zeggen hoe de *geestelijke* er uitziet *in de moderne Duitsche letterkunde*, vooral zooals hij geschilderd wordt in Der Pfarrer von Breitendorf (1893) van W. von Polenz, in Die Bergpredigt (1889) van Max Kretzer en in Lukas Heland (1897) van Ernst Kilchner. Doorgaans komt de geestelijke er zeer kaal van af. Gelukkig is er tot hier toe nog enkel spraak van niet-katholieke geestelijken. Hoe de kathol. priester voorgesteld wordt, zal ons een latere aflevering meedeelen. — *Alexius Benedek*, zoo schrijft Dr. Béla Lázár, « is een fijne verteller, die wel van geen groote vraagstukken wordt geplaagd, maar des te dieper in de kleine kijkt en met zijn haarfijne gemoedsontledingen tot het hart spreekt. Hij is een gevoelsmensch, geen verstandsmensch. » — *Gerechtigkeit* : sociale novelle, ontleend aan de Frühjahrblumen van Johannes Schlaf. — Voorts luimige verzen, getrokken uit *Aus dem Lande der Liebe* van Rudolf Presber.

— 1 Nov. 1901.

Wo stehen wir? vraagt O. J. Bierbaum. Daarop antwoordt *Fritz Lienhard* : « Die deutsche Litteratur des verflossenen Jahrzehnts hat mit dem matten Epigonentum aus partikularistischer und nachsiebziger Zeit in der That gebrochen; wir sind durch sie in die gesamteuropäische Litteratur und Geistesbewegung emporgehoben worden; wir haben durch sie Fühlung erhalten mit den Interessen der Zeit (soziale Frage, Frauenfrage, Eheproblem); wir haben eine mehr sinnliche, verästelte, plastische Technik durch sie ausgebildet — das sind

vier stattliche Punkte-Aber einen neuen *Geist?* Den haben wir Deutschen des fin de siècle in das europäische Konzert *nicht* hineinzutragen gewuszt. » Dit zullen we maar kunnen, indien we terugkeeren tot het oud Duitsch idealisme, en dit idealisme weten te kleeden in nieuwe vormen en in een taal die weerklank vindt in het hart van ons volk zooals het thans is. — *Walther Wolff* onderhoudt ons ook hier nog over den *Geestelijke in de moderne letterkunde.* Hij onderzoekt hoe, volgens romans van Wildenbruch, Anzengruber, Wolzogen, Salburg en anderen; hoe, zeg ik, de katholieke geestelijke zich aanstelt 't zij tegenover 't vrouwelijk geslacht, 't zij tegenover de vraagstukken van den nieuwen tijd, hoe dezelfde geestelijke er uitziet in « Rome » van Zola... Vermits al die menschen thuis zijn in pastorijen en bisschoppelijke paleizen, zullen de door hen geleverde portretten wel natuurgetrouw zijn! — *Tristandichtungen* van Dr. W. Golther, en *Pädagogische Litteratur* van Max Ewert zijn bibliographische artikels.

Annalen des histor. Ver. fr. d. Niederrhein 62 en 63 met Beiheft over Gulik. Oorkonden betreffende S. Gereon en S. Christoffel, Maria im Capitol en Gross. S. Martin. Id. van S. Severin (oorkonden en acten). Idem van S. Maria in Lyskirchen, S. Apostelen en S. Peter. Alles uit de 14^{u} tot de 17^{e} eeuw. — 64 De financiën van het aartsbisdom Keulen in 1584-88 die toenmaals zeer misselijk stonden, ten gevolge der oorlogen, door Ruëtz. — Schroeder, Eine Vertheidigung des Eummimsage, in betrekking tot de Romeinsche rhetorschool te Cleve. — Redlich, Altenberg. — Litteratur van 1899.

Etudes des Pères de la Compagnie de Jésus. 5 Octob. 1901.

Pierre Bliard : De eerste gebeurtenis van het openbaar leven van Kardinaal Dubois : zijne tusschenkomst in het verdrag van den Haag, in 1717. *G. Longhaye* geeft het leven der Fransche schrijfster George Sand, en toont hoe zij gevallen is. *J. de la Servière :* Het betwiste vraagstuk van den eed van onderdanigheid in Engeland. Jacob I wilde de Katholieken dwingen eenen eed af te leggen, waarin zij aan den Paus het recht ontkenden, de onderdanen van hunne gehoorzaamheid jegens den vorst te ontbinden. Verdeeldheid tusschen de Engelsche Katholieken : het kleinste gedeelte, den gevangen aartspriester Blackwell volgende, hielden den eed voor geoorloofd, ondanks de veroordeeling door Paus Paulus V. De eed bleef een wapen tegen de Katholieken tot in 1778. *Paul Dudon :* Liberalen en Vrijheid. Barante. Barante bevocht eerst de priesters, maar verstond later den weldoenden invloed van den Godsdienst. *Jérôme Tobar :* Briefwisseling uit China. — Belangrijke bevelschriften over de veranderingen in 's rijks bestuur. Omzendbrief van den Minister van Rechtswezen over het toepassen der vervolgingswet.

— 20 Oct. 1901.

Alfred Randu : Wat is nu de plicht der Fransche Katholieken? — Geene begoocheling meer over den toestand : de vrijmetselaars hebben het niet op eene staatspartij, het Clericalismus, gemunt, maar op den Godsdienst. — Bidden en afwachten is niet genoeg, op eenen staatsaanslag valt niet te rekenen. Daarom . 1° met het Algemeen Stemrecht vooruit, en Republikaan zijn; Frankrijk immers wil republiek blijven; 2° als programma alleen nemen : « Vrijheid, verdraagzaamheid, en eigendom; en vooral, hand in hand gaan met al de vrienden der vrijheid, of zij Katholiek zijn of niet, en Frankrijk in 2 kampen verdeelen : dat der verdedigers, en dat der verdrukkers

van de vrijheid. De vrijmetselaars alleen uit onzen bond weren. *Victor Delaporte* : Dichters en gedichten. Bespreekt een tiental pas verschenen stukken waaronder « La Flandre », van M. L. Bocquet. *J. Bainvel* : Het gedacht van het bovennatuurlijke. Bepaling van het gedacht en geschiedenis : in het H. Evangelie, bij de Apostelen, eerste Kristenen, HH. Vaders, Scholastieken, Descartes en de Ontologisten. *Michel Jullien* : Op zoek naar Tabenna en de andere kloosters door St Pacomius gesticht. *H. Chérot* : Het verval van Keizerrijk, volgens het werk van Pieter de la Gorce. Brief van Mgr. de Cabrières en van H. de Gailhard-Bancel, aan de Provincialen der Jezuiten.

Quinzaine. 1^r^ octobre 1901.

Fotez : *André Chenier*. — *Pisani* . *Les Missions protestantes au XIXe siècle*. Dit artikel, dat reeds in andere afleveringen begonnen is, besluit dat de protestantsche missiën in vollen bloei zijn. Zij werven jaarlijks 125000 lieden aan. En al zijn zij nog verre den voorspoed der katholieke missiën te bereiken, toch moet men trachten eenen grooteren afstand tusschen de waarheid en de dwaling te zetten. — *O. de Tréville* : *Les souvenirs d'une religieuse*. — *V. Ermoni* : *L'Etude de la Religion et ses Méthodes*. Men kan den Godsdienst door de geschiedenis of redeneering verdedigen. Ermoni wil dat men de twee middelen gelijkertijds gebruike. De geschiedenis is noodzakelijk, niet alleen om de waarheden van ons Geloof te doen verstaan, maar nog, om diezelfde waarheden beter te kunnen nagaan en doorgronden. En dan nog om vele bepalingen of beslissingen der kerkvergaderingen te begrijpen, is het noodig de historische omstandigheden te kennen welke deze beslissingen genoodzaakt hebben.

Schrijver meent dat de Duitschers en de Noordsche volkeren zich door de geschiedenis beter laten overtuigen; bij de Fransche en Latijnsche volkeren integendeel past de redeneering best.

— 16 octobre.

E. Ruel : *Les Essais de Montaigne envisagés comme une œuvre d'Art*. De schrijver laat zien hoe in dit boek de schikking of orde met de natuurlijkheid gepaard gaat. *J. Jörgensen : A propos de l' « Inferno » de Strindberg*. Het « Inferno » laat vermoeden dat de protestantsche schrijver Strindberg, tot het katolicismus wil terugkeeren. Jörgensen maakt dan eene zeer belangrijke vergelijking tusschen dit boek en de laatste boeken van Huismans. *H. Pinon* : *Au delà du Code civil*. De strekking in de Rechten was over eene eeuw individualistisch en de wetten met hunnen Codex waren onveranderlijk. Sedert dien zijn de gedachten hunnen gang gegaan en op onze dagen is er eene tegenwerking gekomen, die met den Codex niet meer over de baan kan. Wat dan gedaan? Pinon, die hier de meening weergeeft uitgedrukt door M. Geny, in zijn « Méthode d'interprétation et sources en droit privé et positif » antwoordt dat men verder dan den Codex moet zien en hem zoo zelf in eene ontwikkeling moet doen treden. *L. Colin* : *Le Suffrage universel, sa Réforme, son Organisation normale*. Colin toont hoe vóor 30 jaar Lasserre in zijn ernstig boek met den opgegeven titel, de politieke mannen met de grootste scherpzinnigheid waarschuwde over het gedrag dat zij heden moeten houden. *P. Bonnefon : Pensées et fragments inédits de Charles Perault. Abbé P. L'Ebraly : Les sanatorias populaires et les moyens d'organiser la lutte contre la tuberculose.*

The Dublin Review. October 1901.

Kanunnik Gore en het H. Sakrament des Autaars door H. I. D. Ryder.

Angélique Arnaud door B. de Courson. Het eerste deel van het leven der vermaarde abdis van Port-Royal wordt hier in 't kort weergegeven naar het pas verschenen boek van R. Moulaur.

De Wijsbegeerte van den Godsdienst door Fr. Orvelling.

Daar het dogma op twee criteria kan steunen : gezag of bewijs, toont de schrijver hoe noodzakelijk het is eenen intellectueelen grondslag voor het geloof te hebben. Dien vindt men in eene ware kennis van Gods bestaan en hoedanigheden : hier wordt de strijd niet enkel geleverd tusschen geloovigen en ongeloovigen, maar ook tusschen protestanten en katholieken, want van eene juiste leer over de Godheid hangt alles af. Welnu om die op te bouwen, heeft men twee middelen gebruikt : Hegel heeft zijnen Algod verzonnen, die slechts eene nevelachtige veronderstelling is, welke de schijnbare tegenstrijdigheid van het wezen en het niet-wezen uitlegt. De H. Thomas van Aquino integendeel redeneert a posteriori, en trekt uit het beschouwen dezer vergankelijke wereld het besluit dat er daarboven een Opperwezen bestaat, — noodzakelijk en oneindig : zoo lost in het eerste deel zijner Summa Theologica de H. kerkleeraar het dringend vraagstuk op, dat alle godsdienstige navorschingen voorafgaat.

Grisar's « Rome en de Pausen » door T. B. S. Cannel.

Relikwiën van engelsche Martelaren door Dom B. Camm O. S. B.

Dr. H. Kent eindigt zijne studie over *De katholieke letterkunde in de laatste eeuw.* In Hongarië vangt zij aan met eene opwekking van den nationalen geest, welke zich door den bloei eener katholieke en romantische poëzie veropenbaart. Vörösmarty dicht het « Szozat » of nationaal vrijheidslied der Magyaren. De benediktijnsche monnik Cruczor wakkert de strijders voor de onafhankelijkheid in zijnen hevigen dichtbundel « Riado » aan. Stillere tijden hebben de groote historische werken van Kard. Vaszari en Dr. W. Fraknoi voortgebracht. Het pesthsche tijdschrift *Katholikus Szemte* is een bewijs der steeds aanhoudende kracht van de katholieke letterkunde.

In Poolland dienen, om die daar ook vast te stellen, slechts twee namen aangehaald te worden ; Mickiewickz, de romantische dichter, die den heiligen strijd voor Vaderland en Godsdienst bezong, — en Henryk Sienkiewickz, wiens *Quo Vadis?* de gansche wereld door bekend is.

In Bohemen hebben de katholieke hoogleeraars van Praag verdienstelijke commentarissen van het Oude Testament uitgegeven. — Armenië heeft ook zijne lettervruchten in de XIXe eeuw gehad : de Armenische monniken van het eiland San-Lazaro bij Venetië, hebben oude kerkelijke boeken van hun land in het licht gebracht. — De Iersche et Amerikaansche letterkunde, voor zooveel zij van de Engelsche moet onderscheiden worden, biedt ons ook merkweerdige katholieke voortbrengsels aan.

Tot besluit, erkent Dr. Kent dat de katholieke letterkunde der verloopene eeuw voor die der roemrijkste tijdperken van christen bloei niet moet onderdoen.

Rivista internazionale di scienze sociale. Rome, September 1901.

Provvedimenti sociali popolari door Toniolo. Vervolg van het artikel in het vorige nummer. De arbeidende klassen der 19de eeuw

hadden allerlei wederwaardigheden te verduren. Daaruit ontstond eerst de gedachte eener hervorming van het arbeidskontrakt en eener nieuwe gedragslijn der hoogere klassen ten voordeele van den werkman. Doch het bijzonderste uitwerksel daarvan was het ontwaken van het standsbewustzijn (coscienza di classe) en de bijgaande krachtinspanning om dit begrip in eene organieke sociale daad te verwezenlijken. Dit eigenaardig psychologisch feit gaf aan het bandelooze proletariaat een nieuwen geest van sterke inrichting, die men kan bepalen : het menigmaal herdachte, diep gevoelde en werkende begrip waardoor de menigte zich geroepen acht om een sterk en eigen deel, met bijzondere werking, in de maatschappij uit te maken, en meent het recht en de macht te bezitten om dit gedacht te verwezenlijken.

Verscheidene faktoren waren oorzaak van het ontstaan van dit standsbewustzijn, voorteekenen der toekomende onafhankelijkheid der werkende klas :

1° het hevige en langdurige lijden van velen dat natuurlijk de begeerte deed ontkiemen, daaraan te ontsnappen;

2° hielpen daartoe mede het inrichten en uitbreiden door alle scholen (socialisten, liberalen, katholieken) van maatschappijen van vooruitzicht voor den werkman;

3° die klassengeest vondt zijn oprecht begrip in de sociale werking der katholieken naar den geest van 't Evangelie... Wij tellen thans 4,000,000 katholieken die in Europa en Amerika, in maatschappijen ingericht, doeleindig streven voor het ontslaven van den werkman onder het vaandel der kristene demokratie door Leo XIII opgeheven.

I « trusts » agli stati Uniti door P. G.

Men weet dat de Vereenigde Staten het land zijn der trusts. Die machtige vereenigingen worden door geene wettelijke bepalingen belemmerd. Daar iedere trust het monopolium bezit van een verbruiksartikel, kan hij zijne macht bewerkstelligen ten voordeele van den verbruiker, maar hij maakt er soms ook misbruik van en de Europeesche markten ondergaan immer den invloed der Amerikaansche geldwinnaars.

Il « dies iræ » et l'innologia ascetica nel secolo decimo terzo door F. Ermini.

Studie over eenige ongekende Latijnsche hymnen der 13de eeuw. Volgt een belangrijk *Tijdschriften en boekenoverzicht.*

La Lectura Madrid. Septembre 1901.

Españoles e Irlandeses par M. Hume. De schrijver vergelijkt den toestand van Ierland en Spanje, beiden eenmaal bloeiend en thans vervallen. Doch terwijl Ierland zijne onafhankelijkheid verloor en door Engeland werd verdrukt en verarmd, bleef Spanje, gelukkiger, zijn vrij bestaan bewaren.

Clarin; notas voor eene karakterstudie door F. Navarro y Ledesma.

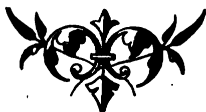
Eenige zinsneden : « het stilzwijgen in Spanje is een eerbiedig huldebewijs aan de groote mannen; Menendez y Pelayo, Ramon y Cajal zijn twee onzer meest invloedhebbende geleerden; niemand spreekt noch schrijft er een woord over!! » De schrijver klaagt nogmaals over eenen toestand dien wij vroeger reeds in *Dietsche Warande* aanteekenden : « wij zijn afgedaald tot den uitersten graad der verstandelijke politieke, sociale, letterkundige onbeduidendheid... Zulken toestand vindt men nergens weder in Europa. » Konden de Spanjaards uit die herhaalde klachten nut trekken en zich aan 't werk stellen om hunnen ouden roem herop te beuren.

En el porio, novelle van Jose Novales; eenvoudig maar ingrijpend verteld.

Una escursion al valle de El Paular, par G. de la Espada. Onbeduidend.

La evolucion del teatro Catalan, par R. D. Peres.

De dogmatiseerende theater van Ibsen vindt ook in het bij uitstek poëtische Spanje zijne volgelingen en bewonderaars. Guimera deed de strekking van Ibsen kennen. Een nieuwe schrijver Ignacio Iglesias, volgt nog getrouwer Ibsen's voetstappen. De nieuwe sociale en godsdienstige gedachten vervullen zijnen geest en hervormen zijn tooneel in een strijdwapen. « Werd hij niet immer door het publiek toegejuicht, zijne strekking is toch opmerkenswaardig en toont eene levensvolle studie der Catalaansche letterkunde, die alhoewel eene gewestspraak, op de hoogte blijft der nieuwere richtingen door de vreemde letterkunden ingeslagen. » — Zou het wel immer een teeken van vooruitgang zijn de vreemde literaturen in al hunne nieuwigheden na te volgen?

OMROEPER.

Koninklijke Akademie. — *Zitting van 14 October.* Voordracht van B. H. C. K. Van der Wyck over het « idealisme » van wijlen S. Hoekstra.

Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding te Antwerpen. De 4e jaargang van dit hooger onderwijs voor 't volk is begonnen. Dat er nuttig werk tot hiertoe werd verricht blijkt hieruit dat, in de drie verloopen jaren, 30 openbare kostelooze voordrachten en 3 leergangen van 6 lessen elk gehouden werden. Een en dertig verhandelingen over alle punten van Wetenschap werden, aan 25 centiemen 't stuk, uitgegeven.

De werkzaamheden van het nieuwe jaar zullen hoofdzakelijk bestaan in 8 voordrachten en 6 leergangen van elk 6 lessen.

Onder de voordrachten stippen wij als bijzonder belangrijk voor onze lezers deze aan van E. H. Verheyen, gehouden den 10 November ll. over *De Modernen in Onze Letterkunde;* en onder de leergangen : deze van E. H. Dr. Laenen over *Vlaanderen in het begin der XIVe eeuw en de strijd tegen Philips den Schoone* (*Gulden Sporenslag*) (op woensdag 13n November ll. en volgende woensdagen) alsmede den leergang van M. Baetes : *Onze Vlaamsche Schilderschool,* met wandellessen in het Museum. Wanneer volgen onze vrienden uit de andere steden van Vlaanderen Antwerpen na?

Driejaarlijksche prijskamp voor tooneelletterkunde. Den 13n Oct. jl. verscheen in 't Staatsblad het verslag van Gust. Segers over den driejaarlijkschen wedstrijd voor tooneelletterkunde.

Het afgeloopen tijdperk wordt vruchtbaar geheeten. Een algemeene eigenschap, die de schrijvers tot eer strekt, is de zedelijkheid. Nochtans begint men langs om meer te begrijpen dat de leerende strekking, die ons letterkunde doorgaans kenmerkt van Maerlant af, een tooneelstuk tot geen sermoen maken mag. « Het tooneel is kunst, en moet kunst- en schoonheidsgenot verschaffen... 't Is de school niet, maar het zou de bondgenoote der school moeten zijn. »

Over 't algemeen werken ons tooneelschrijvers te gauw; de stof wordt of lichtzinnig gekozen of nalatig verwerkt. Onze jongeren vertrouwen te veel op « inspiratie ». Er is gebrek aan studie. In plaats van in de wereld der menschen en bij de groote meesters te leer te gaan, vergaapt men zich nog immer aan 't hedendaagsche Frankrijk. 't Valt echter te erkennen dat de invloed van de Fransche spectakelstukken veeleer af- dan toeneemt.

Dan stelt de H. Segers de groote Duitsche, Engelsche, Fransche en Spaansche meesters onze schrijvers ten voorbeeld, zonder natuurlijk zijn Vondel te vergeten; vooral om zich in de tooneeltaal te volmaken, die bij ons nog zooveel aan karakter en natuurlijkheid te wenschen overlaat, weet hij geen beteren raad dan de studie van Vondel.

Op 't volhouden van de karakters, op de logiek in de gebeurtenissen, op 't leven in de handeling is er ook nog al af te dingen. Om dat alles te verhelpen cfr. Shakespeare, en Vondel « zijn evenknie ».

« In het drama en in het tooneelspel is men over 't algemeen beter geslaagd dan in 't blijspel. » Nochtans mogen « De Gedachtenlezer » van Lievevrouw-Coopman en Pol Anri, « Zijn laatste Wil » en « De Pickpocket » van E. Roeland, « De Gekozene des Volks » van Bruylants goede blijspelen heeten.

Met recht wordt « Het Witte Boek » van Wattez, hoe verdienstelijk ook in letterkundig opzicht, als tooneelwerk zwak geoordeeld.

Scheltjens behaalt grooten lof om zijn onmiskenbare tooneelgaven in « De Wildstroopers » en « De Leemkruier », maar komt er niet van af zonder 't verwijt van jacht op 't brutale in handeling en taal.

« Hoovaardigheid » en bijzonder « De Ziel des Volks » van J. Bruylants zijn verdienstelijke stukken. Eervolle melding ook aan « De Groeve » van Roeland om het natuurlijke in de toestanden; maar de tendenz van het stuk heeft kwalijk op de karakters gewerkt.

Raf. Verhulst heeft zich met zijn opera « De Kinderen der Zee » ook gunstig onderscheiden. 't Is dramatisch en kleurig; maar op enkele plaatsen ietwat langdradig en minder verzorgd.

« Betere Tijden » van Slock steekt « Siddhartha » naar de kroon. 't Is alleszins puik werk. De karakters zijn waar, en de toestanden dramatisch en menschelijk. De handeling gaat goed vooruit; de handeling stijgt van 't begin tot het einde. Toch maakt de jury met 3 stemmen tegen 2 de HH. J. en D. Minnaert tot gunstelingen van de fortuin met hun « Siddhartha ». « Het stuk behandelt de legende van Boedha, die het hof en zijn jonge vrouw verlaat, om een leven van boetvaardigheid en versterving te leiden, en een nieuwe leer te prediken. » « Siddhartha » zal wel niet gansch oorspronkelijk zijn; 't is ook minder dramatisch en gerekter dan « Betere Tijden ». Maar « om de schoonheid der karakters, de pracht der taal, den adel der gevoelens, de verhevenheid der strekking en de majesteit der behandelde zaken » wordt het, zoo niet den algeheelen prijs, dan toch 1000 fr. waardig geacht.

Zuid-Nederlandsche maatschappij van taalkunde. Zitting van October. De heeren de Cock en Jacobs brachten een verslag ter tafel met eene gunstige beoordeeling van het werk van E. h. A. Van Elsen, *Westbrabantsch Idioticon*. E. h. Muyldermans hield eene wel-

doordachte voordracht over de noodzakelijkheid van het onderwijs in den godsdienst op de scholen. Men zal trachten beide werken in 't licht te doen verschijnen.

Toonkunst. — In den *Guide musical* nr 12 wordt met documenten bewezen, dat het niet de moeite waard was Rich. Wagner zijn halve leven lang uit Duitschland te verbannen voor zijne deelneming aan den opstand te Dresden in 1849, want dat zijne medewerking bijna gelijk nul is te achten.

Pougin heeft een werk uitgegeven *Jean Jacques Rousseau* musicien (Paris, Fischbacher), in 't licht stellende « la présomption de Rousseau, l'étonnante opinion qu'il avait de ses talents de compositeur. Hij meent best bij den beroemden Rameau vergeleken te kunnen worden.

De zoogenaamde **Prix de Rome** voor een toondicht op tekst (*Œdipe à Colonne*) is behaald door Adolphe Biarent van Frances-lez-Gosselies. Louis Delune van Charleroi, verkreeg den tweeden prijs. Voor Biarent stemden vier der zeven beoordeelaars, voor Delune allen.

Dr. J. De Jong schrijft in *Onze Eeuw*, bl. 956, vlgg. een sierlijk artikel over den toondichter † Lortzing, beschrijft de voortreffelijkheden zijner werken en wenscht hem een sprekender plaats in onze schouwburgen. Te Berlijn wint hij aan gebied. Daaraan sluit De Jong eene kritiek der al te veelvuldige « Muziekfeesten ».

Kon. Vl. Academie. — *Zitting van 20 November.* Op voorstel van den heer De Ceuleneer zal er nog aangedrongen worden bij het Ministerie om geene Vlaamsch-onkundige leeraars te benoemen in het Gentsch Conservatorium.

Kanunnik Muyldermans leest een opstel over pater Franciscus Costerus van Mechelen (16e eeuw). Dr Prof. de Vreese draagt de levensschets voor van M. J. A. G. Campbell, afgestorven eerelid en Mr. A. Prayon-van Zuylen die van wijlen Baron de Maere d'Aertrycke, in leven werkend lid der Academie.

De eerw. heer Dr Claeys biedt met een waardeerend woord de derde omgewerkte uitgave aan van *Dertienlinden* van Weber, overgedicht door Kanunnik Eug. De Lepeleer.

In vervanging van den heer Th. Coopman, uittredenden bestuurder, wordt de heer Obrie bestuurder gekozen voor 1902, en in vervanging van den heer Obrie, tot onderbestuurder, de heer J. Van Droogenbroeck

Van de *Verslagen en Mededeelingen* der Kon. Vl. Academie is verscheneu afl. 7 met de lezingen, de opgave der prijsvragen en de bibliographische aanteekeningen.

Davids-Fonds. — Den 17 Sept. hield de afdeeling Zele feest met klank en zang en eene voordracht over Mongolië door den eerw. heer E. Rubbens, missionaris in Azia. Den 7 Oct. werd eene tooneel-opvoering aan hare leden aangeboden.

— Den 18 November vierde de Gentsche afdeeling met zang en muziek de plechtige prijsuitdeeling aan de leerlingen bekroond in haren jaarlijkschen kampstrijd.

De heeren Hullebroeck, Uyttenhove, Drubbel, De Vos, Juffr. Maes en het beroemd gemengd koor *A Capella* verrukten het talrijk en uitgelezen publiek, dezen door hun meesterlijk spel op piano, harmonium en viool, genen door hun talentvollen zang.

De heer E. Vliebergh, advocaat te Leuven en secretaris van de redactie *Dietsche Warande en Belfort*, had wel op zich willen nemen het woord te voeren en genoot den besten bijval.

Spreker handelde over *Meer Ideaal*, 't is te zeggen : hij ontwikkelde den wensch dat onze jonge letterkundigen en de jeugd in t algemeen, zich meer boven het stoffelijke zouden verheffen en zich vooral zouden losmaken van het ongezond realisme en van de vereering der fataliteit, uit Rusland en Duitschland, langs Noord-Nederland, naar hier overgekomen.

Onze jongere letterkunde, zegde hij onder andere, ondergaat, bewust of onbewust, den invloed der denkbeelden van den Duitschen schrijver Nietzsche, die de kunst voorstelt als bestaande niet voor het volk, maar om zich zelve en haar daardoor ontslaat van alle verplichting het goede van anderen te betrachten. Die school betracht enkel de verheerlijking van eenige uitgelezenen welke zij *Ubermenschen* noemt en welke, volgens haar, gemaakt zijn om de massa, niet te verlichten en te verbeteren, maar te beheerschen.

M. Vliebergh bestreed ook in krachtige woorden het nieuwmodisch realisme dat sommigen onzer jonge schrijvers in Frankrijk en Holland gaan leeren en dat zich verspreidt in het vertoonen van walgelijkheden. Zij vergeten — zegde hij zeer krachtig — dat er in den landbouw wel meststoffen noodig zijn, maar dat ze best bewaard worden in *overdekte* mestputten; dat er wonden zijn welke de geneesheer zorgvuldig moet zuiveren en verbinden, maar dat hij zulks niet *op de markt* doet maar n de ziekenkamer.

Tot de opvoeders der jeugd zegde hij : kweekt idealisten, geeft ons jongens met ideaal, die daar niet, met de oogen neergeslagen, met den

voet in het zand staan te roeren om te zien of er geen cent zal te voorschijn komen, maar jongens die omhoog kunnen zien, die in de zon durven kijken en in geestdrift komen voor een edel denkbeeld.

† In de maand October, de beroemde geschiedenis- en genre-schilder **Luis Alvarez**, met Pradilla en Villegas de voornaamste Spaansche kunstenaar. — **Charles Ledresseur**, hoogleeraar te Leuven, schrijver van vele werken over ontleedkunde en gezondheidsleer. — **August Hoek**, Luiksche folklorist, die vele wetenswaardigheden over zijne stad en dezer omstreken verzameld en te boek gebracht heeft. — **Dr Edm. Joerg**, Beiersche katholieke staatsman en historicus van grooten naam. Hij was hoofdopsteller van *Historisch-politische Blätter*; hij schreef onder andere eene geschiedenis van het protestantisme in Duitschland en eene andere der Duitsche politieke sociale partijen. Hij was geboren in 1819. — **Mgr. Brownlon**, bisschop van Clifton, schrijver van *Hoe en waarom ben ik katholiek geworden*, *Tien jaren in de Aglikaansche geestelijkheid*, *Roads to Rome* (De wegen die naar Rome leiden). — **F. M. van den Bender**, gepensionneerde kapitein der ruiterij, een der beste oudheidskundigen van Gent, voornamelijk te huis is al wat de erven en de oude familiën der stad betreft. Hij gaf zijne uitgebreide kennissen ten beste in den Oudheidkundigen kring, in den *Messager des sciences* en in andere bladen en tijdschriften. Hij was 77 jaar oud.

2de Jaar. N' 12. — 15 December 1901.

DIETSCHE WARANDE en BELFORT

INHOUD :

A. SIFFER,
uitgever te Gent.

H. COEBERGH,
Haarlem.

Dietsche Warande en Belfort.

Dietsche Warande werd gesticht in 1855,
Belfort in 1886.

Met Januari 1900 werden de twee tijdschriften samengesmolten tot **Dietsche Warande en Belfort.**

Het nieuw tijdschrift verschijnt den 15ᵉ van iedere maand, uitgezonderd in September, en telkens met ongeveer 80 bladzijden.

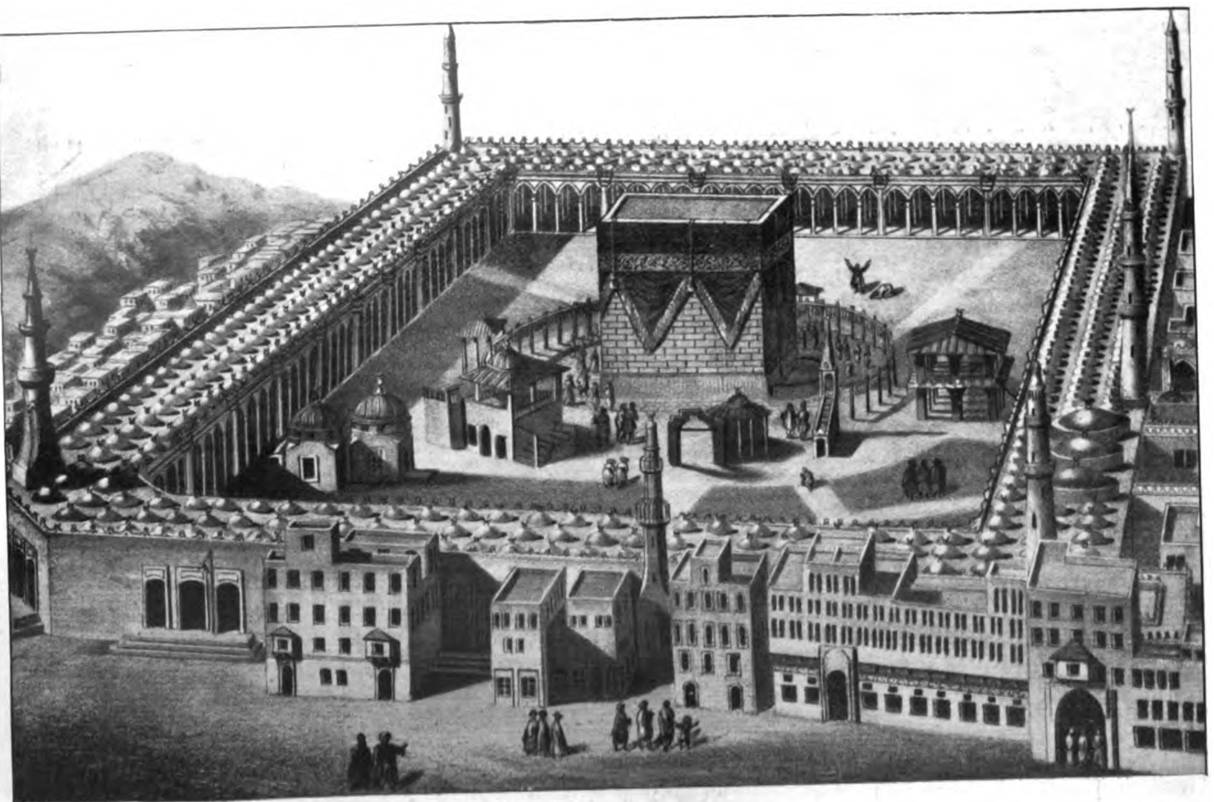
De jaarlijksche prijs is fr. 8,00 voor het binnen- en 10 fr. voor het buitenland.

De bijdragen worden betaald met één frank de bladzijde en op aanvraag zal aan de schrijvers 50 overdrukken kosteloos geschonken worden. Boekbeoordeelingen van zekere uitgebreidheid kunnen op den zelfden voet gesteld worden. — Kostelooze abonnementen worden niet verleend.

Voor alles wat de redactie betreft, wende men zich tot den schrijver van den Opstelraad; voor alles wat den dienst der inschrijvingen aangaat, tot de uitgevers.

BERICHT.

De inschrijvers op DIETSCHE WARANDE en BELFORT, die hunne bijdrage voor het loopend jaar nog niet betaald hebben, zijn verzocht ze seffens te willen opzenden aan Juffrouw E. Belpaire, Markgravenlei, 44, te Antwerpen.

DE JAARLIJKSCHE BEDEVAARTEN NAAR MEKKA

UIT DE NEDERLANDSCH-INDISCHE KOLONIËN.

Overal waar de in het Arabisch geschreven wetgeleerde boeken worden gelezen en begrepen, zal men den Islam steeds vinden heerschen in al zijn gestrengheid en tot in de verst getrokken consequentiën; overal waar die boeken in het belang van het algemeen zijn geëxcerpeerd, omgewerkt en vertaald, zal de Islam telkens een nieuwen prikkel noodig hebben, om het bloed door al zijn aderen te doen stroomen. Die prikkel wordt gevonden in de bedevaart naar Mekka, van waar steeds nieuwe levenskrachten naar de meest verwijderde oorden van het Oosten gevoerd worden. Het heilige land der Mohammedanen is niet alleen in dien zin de bakermat van den Islam, dat de Profeet daar is geboren en opgegroeid, maar ook dat het door middel van de bedevaart de grond is, waaruit voor bijna elk mohammedaansch land de leer van Mohammed is voortgesproten en groot geworden. Dit nu aan te toonen, voor zoo ver het den Indischen archipel betreft, zal het juiste standpunt aanwijzen, waarop men zich bij het beoordeelen van het belang der bedevaart voor onze Indische gewesten plaatsen moet.

Het aantal Nederlandsch-Indische Mekkagangers, dat zich bij ons consulaat te Djeddah in Arabië in het jaar 1899 heeft aangemeld, beliep op Java en Madura 4953, en in de buitenbezittingen 2741 personen. Deze bedevaartgangers kwamen aldaar aan met door de Regeering afgegeven passen, zonder deze passen meestal Atjehers, die via Penang ter bedevaart gaan, namen daaraan deel 198 personen.

Van dit totaal van 7892 Mohammedanen, die in 1896 uit Nederlandsch-Indië naar Mekka zijn afgereisd, waren 6509 mannen, 918 vrouwen en 267 kinderen.

De terugreis der pelgrims, die plaats had van 8 Mei tot 16 Juni geschiedde geheel door stoomschepen, niet onder de Nederlandsche vlag varende.

De gezondheidstoestand der pelgrims, zoowel op de reis naar, als tijdens het verblijf in den Hedjaz, was gunstig te noemen.

Bijna 8000 personen uit onze koloniën ieder jaar ter bedevaart opgaande naar Mekka, is een gebeurtenis die ernstige stof tot nadenken geeft, vooral wanneer men weet, welke gewichtige staatkundige gevolgen die bedevaarten kunnen hebben, en welk een noodlottigen invloed de uit Mekka wedergekeerde bedevaartgangers kunnen uitoefenen op de licht ontvlambare, alles overheerschende bevolking van den Indischen archipel.

De Mohammedanen zijn verdeeld in vier orthodoxe secten, namelijk: de Hanefiten, de Sjafeïten, de Hanbaliten en de Malekiten.

In het jaar 150 van de Hedjra — 772 der christelijke jaartelling — werd de Imaam Sjafeï geboren die de stichter was van de secte der Sjafeïten en die beroemd is geworden doordien hij, de uiterste grenzen van liberalisme en orthodoxie vermijdende, den waren geest van den Islam had gevat; zijne secte heerscht in Egypte en in Nederlandsch-Indie.

Het Mohammedaansche godsdienstleven in den Archipel bepaalt zich tot het volvoeren van uiterlijke plechtigheden, de besnijdenis, het vasten, het onthouden van varkensvleesch, de reinigingen en het zeggen der verplichte gebeden formulieren.

Godsdienstige belastingen worden opgebracht, maar onthouding van wijn en sterke dranken wordt weinig betracht.

Het godsdienst onderwijs bepaalt zich tot het leeren opdreunen van den Koran, waarbij van verklaring geen sprake is. De Mohammedaansche priesters oefenen nochtans zeer grooten invloed uit op de menigte; Maleische belijders van den Islam, die eene reis naar Mekka hebben volbracht — Hadjis genoemd — worden als heiligen beschouwd en vereerd, en leven als parasieten op kosten der bevolking,

Aan die heiligverklaring gaan evenwel eenige administratieve formaliteiten vooraf, waaraan de Mekkaganger op straffe der Regeering zich niet mag onttrekken. Ieder bedevaartganger moet zich bij den regent van het district waartoe hij behoort van een reispas voorzien, en bewijzen overleggen van voldoende gegoedheid om de reiskosten te kunnen betalen en zijn gezin gedurende zijne afwezigheid van het noodige te voorzien. De pas moet te Djeddah door den Nederlandschen consul afgeteekend en, bij behouden terugkomst, aan het gewestelijk bestuur zijner woonplaats ingeleverd worden. Voldoet de reiziger aan een examen, hem door priesters in tegenwoordigheid van den regent afgenomen, dan ontvangt hij het getuigschrift der volbrachte reis, waarna hij den titel en het kleed van Hadji mag dragen.

In Atjeh noemt men hem, die — al is het ook zonder studie — zijne godsdienstige plichten eenigszins getrouw waarneemt, zoowel als hij die eene bedevaart naar Mekka heeft gedaan, Tuengkoe.

De Tuengkoe is de meester van het dorp, zegt het spreekwoord; op Groot-Atjeh is het in het algemeen den titel van allen, die of een ambt bekleeden, dat met den godsdienst verband houdt, of zich door meerdere kennis of trouwere beoefening van den godsdienst onderscheiden van de massa des volks.

Het behoeft onder dergelijke omstandigheden niemand te verwonderen, dat ieder Mohammedaan in den Oost-Indischen Archipel — en vooral op Atjeh — doet wat in zijn vermogen is, om de gelden bij elkaar te zamelen voor een bedevaart naar Mekka. Deze reis toch levert hem niet anders op dan voordeelen, zooals daar zijn: een onbezorgd bestaan voor zijn verdere leven, en — wat bijzonder streelend is voor zijn godsdienstig fanatisme – de roep van heiligheid, die na de volbrachte reis van hem uitgaat, al is hij overigens, uit een zedelijk oogpunt, een diep bedorven mensch.

Daarenboven zegt een uitdrukkelijk voorschrift van den Koran.

« Waarlijk, de tempel van Mekka is de eerste die voor den mensch werd gebouwd. Daarin zijn onmiskenbare teekenen, zooals de Plaats van Abraham; die er in komt is veilig; en het is een verplichting jegens God om derwaarts ter bedevaart te gaan voor ieder die daartoe in staat is.

Het aldus luidende vers van den Koran bevat het gebod, waarin ieder Muzelman gerekend wordt verplicht te zijn, om den tempel te Mekka te gaan bezoeken.

Eene bedevaart is een reis naar een plaats met het oogmerk om aldaar te bidden. Reeds de Grieken reisden naar gewijde tempels, waar zij het orakel raadpleegden, dit, evenals de tochten der Joden naar Jerusalem, kan men reeds eenigszins als bedevaarten beschouwen. De Christenen gingen in de Middeleeuwen ter bedevaart naar het Heilige Graf te

Jerusalem ; de Muzelmannen naar de Ka'ba te Mekka en naar het graf van den Profeet te Medina.

De noodzakelijke verplichting, die op iederen Mohammedaan individueel rust, om de bedevaart naar Mekka eens in zijn leven te volbrengen, wordt beperkt door de slotwoorden van het boven aangehaalde vers uit den Koran, namelijk, « voor een ieder die daartoe in staat is. »

Natuurlijk niemand kan gehouden worden om het onmogelijke te doen, maar met uitzondering van hetgeen physiek onmogelijk is, komt daarbij veel subjectieve beschouwing te pas, want hetgeen de een als mogelijk beschouwt, houdt de ander voor onmogelijk.

Wanneer is nu iemand in staat, om de bedevaart te ondernemen en te volbrengen?

Het antwoord op deze vraag zullen ons de wetgeleerde boeken geven, waarin de verklaring dezer koranische woorden van alle kanten is beschouwd geworden.

Hetgeen men uit die boeken leert, komt in hoofdzaak hierop neder, dat de Mohammedaan niet gerechtigd is een bedevaart te ondernemen dan nadat hij aan zeven vereischten heeft voldaan ; is dit werkelijk het geval, dan kan men zich niet van de verplichting daartoe ontslagen rekenen zonder groote zonde op zich te laden; zelfs doet hij, die gestorven is zonder naar Mekka te zijn gegaan, terwijl hij daartoe in staat was, de nagelaten verplichting op zijne erfgenamen overgaan.

Eene vrouw vroeg eens aan Mohammed — aldus verhaalt de overlevering — hoe zij handelen moest daar haar overleden vader niet naar Mekka was geweest, terwijl hij dit best had kunnen doen. De Profeet droeg haar op om in naam van haar vader de bedevaart te volbrengen. Hieruit blijkt duidelijk dat de bedevaart — even als menig ander goed werk — door iemand in naam van een ander kan worden verricht.

De bedoelde zeven vereischten worden aldus geformuleerd: in de eerste plaats is het een vereischte, dat men Mohammedaan zij; geen ongeloovige toch mag het voor heilig verklaarde gebied van Mekka en de Ka'ba betreden. De andere vereischten zijn: het volle bezit van zijne verstandelijke vermogens; huwbaarheid; vrijheid; bezit van al de benoodigheden voor de reis; veiligheid van den weg en de mogelijkheid om de reis nog bij tijds te kunnen volbrengen.

De eerste zes vereischten spreken vrij wel voor zich zelf — niet de zevende — namelijk de mogelijkheid om de reis bijtijds te kunnen volbrengen.

Aangezien de ceremoniën voor de bedevaart aan bepaalde dagen in de laatste maand van het jaar zijn gebonden, en de bedevaartganger verplicht is de onthouding op zich te nemen in een van de drie laatste maanden van het jaar, zoo is het noodzakelijk dat de Mohammedaan die de bedevaart wil volbrengen, bij tijds de reis onderneemt, ten einde op den vastgestelden tijd de plaats zijner bestemming te kunnen bereiken.

Tot de onthoudingen worden gerekend: het dragen van genaaide kleederen; de man mag zijn hoofdhaar niet bedekken noch de vrouw haar gelaat; men mag zich niet kammen, hetzij met een instrument of met de nagels; men moet zich onthouden om zijn hoofdhaar te scheren; niemand mag zijn nagels, zelfs niet één nagel knippen; men moet zich onthouden van het gebruik van oliën, zalven en parfumeriën; men moet zich onthouden van jacht op wild; mannen en vrouwen mogen geen huwelijk sluiten en geen gemeenschap met elkander hebben.

Het doel der bedevaartgangers is zooals ons bekend is, Mekka, de heilige stad der Mohammedanen, door de Arabieren de Moeder der steden genaamd; de wieg der Mohammedaansche overle-

vering; de geboorteplaats van den Profeet en het geschiedkundig en godsdienstig middelpunt van het uitgestrekte gebied van den Islam.

Na Mekka moet Medina worden bezocht, beide zijn heilige steden, waarvoor het Staatsbestuur van elk Mohammedaansch land aanzienlijke inkomsten afzondert om dáár verdeeld te worden.

Algemeen wordt in de Mohammedaansche wereld geloofd, dat op den jongsten dag, de Profeet voorspraak en hulp zal verleenen aan allen, die, even als hij, te Medina zijn gestorven.

Eene overlevering verklaart dat bij de opstanding uit den doode ieders lichaam zal gevormd worden uit het stof van den grond waarin hij begraven is; Medina zal dus de materialen leveren voor het toekomstig lichaam van den Profeet. Bij wijze van transactie in het geschil - Welke plaats heiliger is Mekka dan wel Medina? — heeft de meening veld gewonnen, dat Medina heiliger is als Mekka, met uitzondering echter van den heiligen tempel in laatst genoemde stad.

Binnen het heilige territoir is het verboden wild te dooden en boomen te hakken; doodslag, behalve aan ongeloovigen, heiligschenners en aanvallers wordt door alle wetgeleerden verboden. De grootte der heilige territoiren wordt aangewezen door torens aan verschillende zijden geplaatst; daar de heiligheid van Mekka volgens het volksgeloof zóó groot is, dat de stad zelfs niet mag ontheiligd worden door de aanschouwing van ongeloovige oogen.

Boven is gezegd dat de Islam verdeeld is in vier orthodoxe secten, en dat de Egyptenaren en de Mohammedanen van den Oost-Indischen Archipel tot de secte der Sjafeïten behooren. Na de mededeeling, dat deze secten elkaar wonderwel verdragen in de uitgestrekte Mohammedaansche wereld en tijdens hun verblijf in de heilige plaatsen Mekka en Medina, zal in het vervolg slechts bij uitzonde-

ring van de Hanefiten, de Hanbaliten en de Malekiten, doch steeds van de Sjafeïten, worden gesproken.

Zoo zijn deze het daarover eens, dat het geoorloofd is een door den rechter uitgesproken straf op het heilig gebied ten uitvoer te leggen.

Dat ieder ongeloovige van dit gebied geweerd wordt, berust op de volgende uitspraak van den Koran:

« O gij geloovigen! de ongeloovigen zijn onrein; na dit jaar mogen zij het heilige bedehuis niet meer naderen. »

Ten einde eene uitvoerige beschrijving van het heilige der heiligen, van den heiligen tempel, of zooals de Muzelmannen het noemen, het huis Gods — in één woord de Ka'ba — dat is letterlijk vertaald, de dubbelsteen of het vierkante huis te besparen, is eene afbeelding in den tekst gevoegd, die voldoende duidelijk voor zich zelve spreekt.

Zooals men ziet, staat de Ka'ba in een langwerpig vierkante ruimte, die geheel omgeven is met een groote muur van 257 passen lang een 210 breed. Het dak is plat, waarschijnlijk met een kleine helling, om den regen te doen afloopen.

Het regenwater wordt aan de noord-west zijde van de Ka'ba door de beroemde Barmhartigheidsgoot, die — zooals men zegt — van goud is, op het graf van Ismaël gestort, waar de bedevaartgangers met elkaar staan te vechten om het op te vangen.

De eenige deur wordt tien of twaalf maal in het jaar geopend; de bedevaarders kunnen ze echter zoo dikwijls open krijgen als zij met eenigen te samen, een som kunnen bij elkander brengen, die de begeerlijkheid van de bewakers gaande maakt.

In 626 heeft een vreeselijke overstrooming de Ka'ba aan drie zijden omvergehaald, voor dat men aan den wederopbouw begon in 1627, die den tempel zijn tegenwoordig aanzien heeft gegeven, werd de vierde zijde geslecht.

Volgens de overlevering zou de eerste Ka'ba naar het voorbeeld van de troonzaal van God door de Engelen zijn gebouwd; de tweede werd door God zelf gebouwd, en beiden werden overgebracht naar den hemel, waar zij zich loodrecht boven de tegenwoordige Ka'ba bevinden. Daarna vervaardigde Seth een nieuwe Ka'ba van steen en klei, deze werd door den zondvloed verwoest; en Abraham deed eindelijk de vierde verrijzen, opdat de geloovigen aldaar den éénigen God zouden aanbidden.

Een grôote bijzonderheid bij het uitwendige van de Ka'ba is, dat het bovenste gedeelte van dat gebouw, behalve tegenwoordig het plat dak, bedekt, of behangen is, met een kleed van zijde doorweven met katoen van eene schitterende, zwarte kleur. Op dit kleed is een breeden band aangebracht, die er op een afstand uit ziet als van goud te zijn; in dien band zijn eenige hoofdstukken van den Koran en verschillende opschriften met goud en zijde geweven.

Voor de deur van de Ka'ba hangt de aangezichts sluier, zijnde een met goud geborduurd gordijn van een verblindenden glans. De oorsprong van de gewoonte om de Ka'ba te bekleeden, moet gezocht worden in het oude gebruik, om de Kerk voor te stellen als eene maagd of bruid.

Aan den zuid-oosthoek van de Ka'ba is de befaamde Zwarte Steen, zij zit in den kant van den hoek van het gebouw boven den grond.

Toen de Aartsvader Abraham met zijn zoon Ismaël van God den last hadden ontvangen om het vierde huis op de oude fundamenten op te richten, bracht de Engel Gabriël den Zwarten Steen — die volgens de meeste Mohammedaansche geleerden gedurende den zondvloed in den berg Aboe Kobais in Arabie was bewaard geworden — aan Abraham terug, die dien steen onder zijn leiding in den tegenwoordigen hoek plaatste, tot een teeken om dáár de omgangen te beginnen.

Van de nevengebouwen van de Ka'ba zullen wij eene korte beschrijving geven.

Op de plaat ziet men twee kleine, van alle kanten opene paviljoenen, door vier dunne pilaren gesteund, met een hellend dak dat in een punt uitloopt. Deze zijn de bedeplaatsen van de Malekiten en de Hanbaliten; verder ziet men recht tegenover eene der lange zijden van de Ka'ba een cirkelvormigen boog, de Vredepoort genaamd. Zij die voor het eerst het Godshuis binnengaan, moeten bij het doorgaan dier poort uitroepen: « O God, mag mijn ingaan gezegend zijn! »

Rechts van de Vredepoort is de plaats van Abraham; het is een rond gebouwtje gesteund door zes pilaren; in dit gebouwtje wordt bewaard de heilige steen, waarop de Aartsvader Abraham stond, toen hij de Ka'ba bouwde. Die steen heeft, volgens de overlevering, door de zwaarte van den Aartsvader, een indruk gekregen, die den vorm heeft van twee voeten en bepaaldelijk van de twee groote toonen. Vrome bedevaartgangers vullen die holten met water en wrijven zich dan daarmede de oogen en het gelaat. Een aanzienlijke som wordt gevraagd om dat gebouw binnen te gaan.

Rechts daarvan staat de preekstoel van de moskée.

Hij heeft een schoone gedaante, is geheel uit fijn wit marmer gehouwen en rijk met beeldhouwwerk versierd. Een nauwe trap leidt naar de plaats waar de prediker staat; die plaats is met een vergulden, veelhoekigen en in een punt uitloopenden toren, bedekt.

Rechts van den preekstoel is de plaats van aanbidding der Hanefiten; dit is het grootste der gebouwen om de Ka'ba; aan alle zijden open, gestut door twaalf kleine pilaren en met eene bovenverdieping, waarop de voorganger gaat staan om de geloovigen op te roepen tot het gebed.

De bidplaats der Sjafeïten staat boven de bron

Zemzem, links van de Vredepoort, en dient als bovenkamer van die bron.

Volgens de overlevering zou de heilige stad Mekka door den reuzenstam der Amalekieten gesticht zijn. Twee leden van dien stam zochten in de vroeger woeste streken van het tegenwoordige Mekka een kameel; toen zij de bron Zemzem, die een Engel voor Ismaël en Hagar had doen ontspringen, ontdekten, gaven zij daarvan kennis aan hunne stamgenooten, die zich kort daarna bij die bron vestigden.

Daar die bron Ismaël den stamvader der Arabieren met diens moeder Hagar had gedrenkt, kwam het water dier bron in een grooten roep van heiligheid bij zijn afstammelingen.

Achter het zoo geheel Oostersche gebouw boven de bron Zemzem, ziet men twee gebouwtjes van eene plompe, logge gedaante, die met hunne vierkante vormen ongunstig afsteken bij de daarneven liggende lichte, luchtige nevengebouwen. In een dezer worden de klokken en chronomiters bewaard; het andere dient tot bewaarplaats van de handschriften, welke bij testamentaire beschikking door vrome Muzelmannen aan de moskée zijn vermaakt.

Tot de verdere plaatsen, die de vrome bedevaartganger in het heilige gebied moet bezoeken behoort de berg Arafa of der Barmhartigheid; op ongeveer zes uren gaans van Mekka gelegen, moet die berg op den tweeden dag der bedevaart worden bereikt.

Het woord Arafa beteekent kennis, erkenning.

Het is op dien berg, dat Abraham van den Engel Gabriël al de ceremoniën voor de bedevaart zou hebben geleerd, van daar het woord kennis.

Volgens eene legende zou Adam, na zijne verdrijving uit het Paradijs en zijn ronddolen om Eva te zoeken, haar op dien berg hebben wedergevonden, van daar het woord erkenning.

De laatste heilige plaats, die door de bedevaartgangers moet worden bezocht is de heilige stad Medina, waar de Profeet begraven ligt, en op wiens graf door elken vromen Muzelman moet worden gebeden.

Medina is omgeven door eene ruime vlakte, in de verte verheffen zich de koepels en minaretos van vijf moskeeën, en daarachter vertoont zich het juweel van Medina, de vier kleine torens en de schitterend groene koepel, waaronder de overblijfselen van den Profeet rusten. De bevolking bedraagt van zestien tot achtien duizend man; Mekka telt bijna vijf-en-twintig duizend ingezetenen. Het fort heeft een vier honderd man sterk garnizoen.

De moskée van den Profeet is een van de twee heiligdommen die de Mohammedanen erkennen, en de tweede van de drie belangrijkste bidplaatsen in de wereld.

De eerste dier bidplaaatsen, en het voornaamste heiligdom is de Ka'ba te Mekka, deze is verbonden aan den dienst van den Aartsvader Abraham, terwijl de moskée te Jerusalem — als zijnde de eigenaardige plaats van Koning Salomon — de derde plaats in de rij inneemt.

Er bestaat eene overlevering, die aan Mohammed wordt toegeschreven, luidende:

« Een gebed in deze mijne moskee heeft meer uitwerking dan duizend op andere plaatsen, behalve alleen in de Ka'ba. »

De tweede van de vijf zuilen waarop de Islam rust, is de ritueele godsdienstoefening, zooals die vijfmaal daags is voorgeschreven; hierin nu is de Atjeher bijzonder nalatig, en de openbare, gemeenschappelijke godsdienstoefeningen, die 's Vrijdags worden gehouden, worden door hem zeer verwaarloosd. Wanneer dit in het brandpunt van het Mohammedanisme — Atjeh — zoo is, dan behoeven we niet te vragen, hoe het met die

tweede zuil is gesteld in het overige deel van den Archipel.

De Egyptische fellah, wiens leven in zoovele opzichten aan dat van den Javaanschen dessa bewoner herinnert, is evenmin als deze een trouw beoefenaar van de ritueele godsdienstoefening; trouwens voor menschen, die een zwaren strijd om het bestaan te voeren hebben, is de geregelde waarneming der vijf getijden daags met de daarbij behoorende voorbereidende ritueele reiniging, in waterarme landen, zeer bezwaarlijk.

Is echter de Indonesische vereerder van den Islam eenigszins onverschillig voor de ritueele godsdienstoefening, zoo tracht hij dat verzuim in te halen door overvloedigen ijver voor de derde zuil, namelijk voor de bedevaart, want weinige streken van de Mohammedaansche wereld leveren zulk een groot percentage bedevaartgangers, en brengen jaarlijks zóóveel geld naar de heilige plaatsen Mekka en Medina, als de bewoners van den Indischen archipel.

In Atjeh is de voorliefde voor de derde zuil niet minder groot dan op Java.

Laat ons nu een bedevaartganger op den voet volgen bij zijne reis door het heilige grondgebied, dan treffen wij hem, met duizenden zijner bedevaartgangers aan, vóór en op den heiligen berg Arafa, tot het vervullen van de eerste pilaar van de bedevaart, eene ceremonie die den naam draagt van « het staan op den berg Arafa. »

Dit staan op den heuvel Arafa is eene dier plechtigheden, die noodwendig tot de bedevaart behoort, en zonder welke die nietig zoude zijn. De oorsprong van deze volstrekte noodzakelijkheid moet worden gezocht in de handelwijze van Mohammed zelf, die liet uitroepen, dat ieder bedevaartganger verplicht was op den heuvel Arafa te staan. Op dien heuvel had hij — gezeten op een kameel — eene preek

gehouden, waarin hij zijne hoorders de verplichtingen van bedevaart en pelgrimstocht onder het oog bracht.

Het opklimmen van den heuvel langs breede, ruw uitgehouwde trappen in den rotsachtigen zuidkant wordt hoe langer hoe bezwaarlijker, totdat een klein gebouw met bidnis — in den vorm van een obelisk — wordt bereikt. Dit gebouwtje — ruw uit leem en graniet samengesteld – wit gepleisterd en reeds op verren afstand zichtbaar, was de bidplaats van Adam. Na alhier de bedevaart plechtigheden te hebben verricht dalen de vrome Muzelmannen den heuvel weder af en komen in de vlakte waar zij hunne tenten hebben opgeslagen.

Tegen ongeveer een kwartier over drie uur in den namiddag wordt een kanonschot gelost, om den tijd aan te duiden voor het namiddaggebed. Terstond daarop stelde zich den stoet van den Sjerief — leider der bedevaart — met muziek voorop, in orde. Allerlei sieraden werden bij die gelegenheid ten toon gespreid; staatsiepaarden, standaarden en dergelijken vergezellen den stoet. Nauwelijks was de Sjerief tot zijn plaats genaderd, of alle beweging in die witte kleederen der bedevaartgangers en het uitroepen van spreuken uit den Koran werd in één oogenblik afgebroken door een plotselinge stilte en daardoor het teeken gegeven, dat de prediker de preek van « het staan op den Arafa » zou beginnen. Zij duurde bijna drie uren, totdat de zon was ondergegaan; alle bedevaartgangers waren diep getroffen, zelfs zag men bij sommigen de tranen langs de wangen rollen. Daarop gaf de prediker het signaal tot vertrek, waarop de duizenden Mohammedanen opbraken, ieder met zich nemende zeven kleine kiezelsteentjes, die zij den volgenden dag noodig hadden « om den duivel te steenigen. »

Herhaaldelijk is reeds gesproken over het gebed en het bidden der Muzelmannen; het zal dus hier

op zijn plaats zijn, om juist te doen inzien, wat men daaronder verstaan moet, vooral omdat de voorstellingen der Mohammedanen daaromtrent zoo zeer afwijken van de onze, en omdat juist het opzenden van gebeden tot Allah zulk een gewichtig deel der bedevaart uitmaakt. Het gebed is een der voornaamste pilaren van den Islam, omdat de Mohammedaan in het gebed in den geest tot God nadert. Het gebed in de Ka'ba heeft dáárom zulk een groote waarde, omdat dit bedehuis recht onder Allah's troon, in den zevenden hemel, staat; dit gebed bereikt dus het spoedigst God zelf, daar de rechte lijn de kortste afstand is tusschen twee punten. Om God te mogen naderen moet men rein zijn, en wel — uitwendig aan het lichaam — van daar de reiniginswetten, en inwendig, van daar het vasten.

Verder is het gebed een opeenvolging van handelingen en bewegingen, die men het best eene samenstelling van lichaamsbewegingen zou kunnen noemen. Na iedere beweging wordt een godsdienstige formule uitgesproken, waarvan een paar voorbeelden zullen worden medegedeeld.

De biddende staat met het gelaat naar Mekka gekeerd, doch met de voeten niet geheel bij elkaar; hij heft de handen aan elke zijde van het gelaat en raakt met de uiteinden der duimen zijn oorlellen aan; steeds staande, laat hij de handen voor zich zakken tot een weinig beneden den gordel en houdt de linker in de rechterhand; het hoofd gericht op de plek, die hij bij de knieling zal aanraken, leest hij het eerste hoofdstuk uit den Koran; daarna buigt hij hoofd en lichaam en legt de handen op de knieën terwijl hij in deze houding tot driemaal toe de volgende formule uitspreekt:

« Ik erken de onbeperkte heerlijkheid van mijn Heer, den Groote! — daaraan toevoegende — « Moge God hem hooren, die Hem prijst. Onze Heer, lof zij U! »

Onder het uitspreken eener andere formule heft hij hoofd en lichaam op. Daarop laat hij zich langzaam op de knieën vallen, plaatst de handen een weinig voor de knieën op den grond en laat — eerst den neus en daarna het voorhoofd — juist tusschen de beide handen in, den grond aanraken. Terwijl de knieën op den grond blijven, en hoofd en handen worden opgeheven, laat hij zich op de knieën zakken, de handen op de dijen plaatsende; bij al deze bewegingen, die gepaard gaan met het uitspreken van godsdienstige formules, mogen de teenen van den rechter voet niet van de plaats wijken daar zij het eerst werden nedergezet, die van den linkervoet mogen zoo weinig mogelijk verroert worden. Aangezien het Mohammedaansch gebed bestaat uit een herhaling van het vermelde, zoo dient volledigheidshalve te worden gezegd op welke wijze de vrome Muzelman het gebed eindigt. Hij heft daartoe zijn knieën niet onmiddelijk van den grond op, doch buigt de linkervoet onder zich en gaat daarop zitten, legt de handen op de dijen, de vingers een weinig van elkaar houdend, en zegt in deze houding:

« Lof zij aan God, en gebeden en goede werken. Vrede zij over U, o Profeet! en de genade Gods en zijne zegeningen! Vrede zij over ons en over alle rechte aanbidders van God! » Hij heft vervolgens de wijsvinger van de rechterhand en zegt: « Ik belijd dat er geen God is behalve God, en ik verklaar dat Mohammed is zijn dienaar en gezant. » Daarna slaat de biddende het oog op den rechter en vervolgens op den linker schouder, deze beide groeten zijn gericht tot de beschermengelen, die waken over den geloovige en al diens handelingen gadeslaan. Voordat de groeten aan de beschermengelen worden gebracht mag een ieder God bidden om datgene wat hij het meest verlangt, doch deze bede moet zooveel doenlijk worden uitgesproken in de taal van den Koran.

Dit gebed doet hij, terwijl hij de oogen vestigt op de palmen der hand, die hij als een geopend boek voor zich houdt, eindigende met over het gelaat te strijken, van het voorhoofd af naar beneden toe.

Iedere beweging, die niet voorgeschreven is, moet streng worden vermeden, geen opslag van het oog, geen kuch, geen antwoord op een vraag is geoorloofd; overtreedt de biddende dit voorschrift, zoo moet hij zijn gebed op nieuw beginnen. In sommige gevallen kan hij volstaan met het gebed slechts zoover te herhalen, alsdaar waar hij de fout begaan heeft. Hij, die een biddende in zijne godsdienstige overpeinzingen stoort, begaat daardoor een groote zonde.

De Mohammedaansche rozenkrans bestaat uit een aaneenschakeling van negen-en-negentig pitten — om het aantal van de namen, die aan Allah worden gegeven te evenaren — van een kleine ronde vrucht; een groote pit of een koraal vult dat getal tot honderd aan, en geeft dan Gods grooten naam Allah terug.

« De maand Ramazhaan, waarin de Koran uit den hemel is neergezonden, om te dienen tot leiding voor de menschen, tot duidelijke verklaring van hare voorschriften en tot onderscheiding tusschen goed en kwaad; die maand moet vasten een ieder die dan de maan heeft gezien. De zieke en reiziger moet later ook zooveel dagen vasten. God verlangt uw gemak, geenszins uw moeilijkheid; gij moet slechts het bepaald getal dagen vasten en Allah verheerlijken over zijne leiding, gij behoort dankbaar te zijn. » Aldus spreekt de Koran over de instelling van de groote vasten gedurende de geheele maand Ramazhaan.

De Mohammedaansche godgeleerden geven een reden voor de instelling van de groote vasten, die wegens het zonderlinge de vermelding wel waard is.

Zij geven voor dat die vasten is een reiniging, ingesteld wegens hetgeen den eersten mensch overkwam, nadat hij de verboden vrucht had gegeten. Het berouw, dat Adam over zijne zonde gevoelde, werd door Allah eerst aangenomen dertig dagen daarna, namelijk, nadat het lichaam van Adam geheel en al bevrijd was van al hetgeen door die zonde er was ingebracht. In nagedachtenis daarvan zou de nakomelingschap van den eersten mensch veroordeeld zijn geworden tot een jaarlijksche vasten van dertig dagen achter elkaar.

De tiende dag der bedevaart, volstrekt geen feestdag, doch een dag vol moeilijkheden en ontberingen, begint met de plechtigheid van het steenigen van den duivel, waartoe de zeven kiezelsteentjes, waarvan boven is gesproken, dienst moeten doen; deze moeten zevenmaal in water worden gewasschen en daarna in het pelgrimsgewaad worden gebonden.

Op den weg naar Mina staan drie pilaren, aanwijzende de plaatsen waar de Satan — in de gedaante van een ouden Sjeich — achtereenvolgens verscheen aan Adam, Abraham en Ismaël, en hij door hen verjaagd werd op de woorden van Gabriël, dat zij dit moesten doen door hem te werpen met steentjes ter grootte van eene boon.

De bedevaartganger tracht een der pilaren tot op een kleinen afstand te naderen, ziet hij kans deze te raken, dan werpt hij de steentjes, op de wijze die hem daartoe het meest geschikt voorkomt, in de richting daarvan, onder het uitspreken der woorden : « In naam van Allah en Allah is almachtig! ik doe dit uit haat jegens den vijand en tot zijn schande. » Hiermede is de plechtigheid van het steenigen van den duivel afgeloopen en komt de bedevaartganger in een nieuwe periode van de bedevaart, want de toestand van onthouding is nu ten einde.

Het eerste werk der Muzelmannen is nu naar een der talrijke barbierswinkels ter plaatse te gaan om de hoofden te doen scheeren, de baarden te doen punten en de nagels te laten knippen; de Sjafeïten laten slechts een weinig haar aan den rechterkant van het hoofd wegnemen, terwijl de Hanefiten op zijn minst een vierde gedeelte van het hoofd kaal laten scheeren.

Op dezen dag moet ieder bedevaartganger te Mina zijn offer brengen, bestaande in een schaap of een os, alleen de hooge ambtenaren brengen een kameel als offer. Ieder slacht zijn eigen dier, maar voor de Indiërs, die dan ook wegens hunne weekhartigheid worden uitgelachen, verricht een Arabisch slager het werk. De kop van het offerdier wordt naar de Ka'ba gewend en de slachter snijdt het de keel door onder den uitroep : « In naam van Allah! Allah is machtig! » alleen het kameel wordt wegens de dikte en hardheid van zijn halsspieren een steek gegeven tusschen het borstbeen en den nek. Het wordt als een verdienstelijke handeling beschouwd, dat hij die offert, zelfs niets nuttigt van het offerdier maar het onder de armen ronddeelt. Tengevolge daarvan zitten op de offerplaats een groote menigte armen, die als gieren loeren op hun prooi, zoodra de slachter zijn taak heeft volbracht. Na afloop van het offeren verlustigen zich de bedevaartgangers den avond van dien dag te Mina, waar zij 's nachts verblijven om onder het afsteken van vuurwerk en het gedonder van geschut het groote feest te vieren; dit bracht alle bedevaartgangers in vervoering en hield hen den geheelen nacht bezig, waardoor aan slapen niet te denken viel.

Tegen middernacht trokken zij weer naar de Duivels en nu, beginnende met den Eersten Duivel aan het oosteinde van Mina, volbrachten zij wederom de steeniging door het werpen van zeven steentjes naar elk der drie Duivels.

Met het aanbreken van den dageraad op den twaalfden dag wordt alles tot het vertrek gereed gemaakt, want de bedevaartgangers willen bij tijds te Mekka zijn, en tevens de verpeste lucht van de offerplaats om Mina ontvluchten.

Na een bad genomen, en een weinig te hebben uitgerust, begeven zij zich naar de Ka'ba om de preek te hooren. Door de groote poort de moskee binnentredende, vinden zij het groote vierkant gevuld met geloovigen, zittende in lange rijen en overal gekeerd met het gelaat naar de Ka'ba.

De schitterende kleuren hunner kleeding kunnen niet worden overtroffen door een tuin der schoonste bloemen; zulk een groote verscheidenheid tot in de kleinste bijzonderheid toe, vindt men waarschijnlijk in geen ander gebouw op de wereld. De vrouwen zitten in een sombere groep afzonderlijk bij elkaar.

De tulband van den prediker is wit, evenals al zijn kleederen. Bij de muzelmansche ceremoniën houdt de prediker gewoonlijk een zwaard of een staf in de hand, de oorsprong van dit gebruik ligt in het duister en de verklaring daarvan is zeer moeilijk, misschien moet het tot de eerste tijden van den Islam worden teruggebracht, en diende de stok en het zwaard toen tegen een onverwachten aanval.

Toen de prediker zijn majestueuze gestalte langzamerhand boven de gemeente verhief en zijn stem deed hooren, was alles in diepe stilte. Op het einde van elken vrij langen volzin heft de gemeente een donderend « Amien » aan, en dan volgt aan het slot van de preek, bij elke drie of vier woorden het gelijktijdig rijzen en dalen van duizende stemmen. Men kan de godsdienstige plechtigheden in vele landen bijwonen, maar men zal er geen vinden, die zóó plechtig, zóó indrukwekkend is, als deze.

Ziedaar al wat tot de bedevaart in de beperkte

beteekenis van het woord kan worden gerekend te behooren; het overige behoort tot den veel minder zalig makenden pelgrimstocht.

Deze bestaat uit een bezoek aan het graf van den Profeet te Medina; op welk graf hij bidt, en daarmede heeft de Mohammedaan van den Indischen Archipel zijn in alle opzichten volledige en Gode welgevallige bedevaart geeindigd.

Willemstad (Holland) Kapitein VAN DER VEUR.

DRUMSHEUGH'S LIEFDEGESCHIEDENIS

door IAN MACLAREN.

III.

Drumsheugh's belooning.

De menschen zeggen, dat, indien gij een stedeling, zelfs onder de grootste waarborgen van stilzwijgendheid een geheim toevertrouwt, dit binnen de vier-en-twintig uren van de daken der huizen zal verkondigd worden en dit zonder dat men den vriend van verraad kunne beschuldigen : hij is eenvoudig bezweken in den strijd tusschen de gewoonte van vrij-handel in het spreken en het plotseling beslag leggen op één artikel. Geheim stond op zijn gelaat te lezen en droop van den zoom zijner kleederen, zoodat elke detectief van het spreken met een blik zag, dat die man schatten bij zich droeg en ze naar willekeur kon aanslaan.

Wanneer men in Drumtochty zijn vriend een geheim toevertrouwde, maakte het geen rimpel op het gezicht van den hoorder en het verdween als in een diepe wel.

« Zoo, zoo, » was volstrekt noodzakelijk als een bewijs van aandacht, maar de verste uitdrukking van verwondering ging niet boven een : « dat was geen kans hebben ». Niemand kon zeggen of een Drumtochtier in de hoeken van zijn geheugen misschien geheimen omkeerde, maar toen Jamie Soutar, na een

uur zwijgens, zekeren avond zijn pijp wegwierp en met bijzonderen nadruk « Bravo » zei, scheen het mij, dat hij een gebeurtenis verteerd had.

De wet van het zwijgen werd misschien nooit verbroken, tenzij eens, maar dat was op koninklijke wijze, toen Willem Maclure op onrechtstreeksche manier de geschiedenis van Drumsheugh's liefde voor Marget liet uitlekken en nadien van zijn vriend vergiffenis kreeg. Marget was gekomen om den dokter, ongeveer een maand vóór deze stierf, te bezoeken en zij had presenten meegebracht, en na een wijl was hun gesprek op George gevallen.

« Spreek niet over mijn bezoek » zei Marget, « er is geen schepsel in de glen, dat geen verplichtingen tegenover u heeft en ik zal nooit vergeten wat gij, dien langen zomer, voor mijn jongen gedaan hebt ».

— « Ik heb niets gedaan en er is niemand, die in die droeve ziekte veel doen kan. Zij neemt de knapste jongens en beste meisjes weg, maar nooit was mijn hart zwaarder dan toen ik dien namiddag Geordie's gezicht zag. Tegen tering vermag niemand iets ».

— « Gij hebt geringen dunk van uw hulp, dokter; het was gij, die hem de pijn gespaard en zijn geest helder gehouden hebt. Zonder u zou hij zich niet tot het einde hebben kunnen bezig houden, noch het bezoek zijner vrienden ontvangen. Heel de glen kwam naar hem vragen en elk had een goed woord voor den armen student.

« Heb ik u nooit verteld, dat Posty een half uur uit zijn weg zou gegaan zijn, als hij een brief voor Geordie had, om hem eigenhandig te bestellen en Posty is sedert dien een betere man geworden. Maar weet ge wie achter u en Domsie het braafst van al was voor mijn armen jongen?

— « Wie was het? » maar Maclure hief het hoofd op, alsof hij den naam reeds gehoord had.

« Ja, gij hebt het geraden », zegde Marget, den blik van haar vriend beantwoordend, « het was Drumsheugh », hij was heel dien zomer zoo lief en zoo vol oplettendheden, dat de glen hem niet zou herkend hebben.

« Gij hebt hem hier zelf gezien, maar zoudt ge kunnen gelooven, dat hij driemaal per week kwam en nooit met ledige handen? Den eenen dag was het met een fijn beetje voor Geordie om te eten, den anderen met een boek, dat de jongen op het College lust gehad had te koopen en zekeren zaterdag kwam hij met een pakje, dat hij uit Londen had laten komen.

— « Wat voor een oord is dit, George? » en hij deed den omslag af en hield de prent omhoog. Het zou u goed gedaan hebben het licht te zien in de oogen van den knaap. « Athene » riep deze en hij strekte zijn witte hand naar Drumsheugh uit, maar er werd geen ander woord gesproken.

Zij hielden er zich den heelen voormiddag mee bezig. Georgie toonde den tempel, dien de Grieken opgericht hebben aan de wijsheid en het schouwburg in de schaduw van den heuvel, waar de Grieksche profeten preekten en terwijl ik over en weer liep, las Geordie een beetje en Domsie zelf zou met niet meer belangstelling geluisterd hebben dan Drumsheugh. De stervende student en de oude boer... »

— « Ja, ja, » zei Maclure.

— « Er was een geschiedenis, die Drumsheugh nooit met droge oogen tot het einde kon aanhooren, heeft Geordie mij verteld, en hij vroeg ze altijd weer, totdat de jongen al te slecht werd; het was iets van twee minnaars in den ouden tijd, die gescheiden waren door een zeearm, waar het water altijd onstuimig was, en de knaap moest er over zwemmen om zijn meisje te zien. Zij hield een licht omhoog om hem den weg te toonen en als hij het zag was hij voor geen gevaar beducht; maar zekeren nacht sloeg het

koude, onmeedoogende water over zijn hoofd en haar toorts brandde tevergeefs tot het einde op. Arm, trouw ding! Zij wierp zich in den zwarten vloed en de dood vereenigde ze, waar geen scheiden meer is! »

— « Dat hoorde hij gaarne, zeker? » zegde Maclure met veelbeteekenenden nadruk en hij keek Marget nieuwsgierig aan.

— « Liefst van al de oude geschiedenissen, die Geordie hem vertelde, en zekeren dag kreesch hij bijna, maar het was niet om hun dood.

« Neen, neen, » zegde hij tot Geordie, ik vind, dat hij gelukkig is, want hij kreeg zijn loon voor den zwarten tocht. Er is zoo menig man, jongen, die zijn leven zou geven, als hij maar wist, dat hij bemind is. Maar wat dunkt u van een man, die heel zijn leven tegen den stroom worstelt zonder eenig vriendelijk licht, waar hij kan naar opzien? »

Geordie had medelijden met hem en vertelde het mij des avonds en het gaf mij te denken. Zou het mogelijk wezen, dat de arme Drumsheugh misschien zonder dat men het weet iemand lief gehad heeft en geweigerd werd? Niemand buiten de Almachtige ziet het verdriet in elks hart en degene, die meest lijden, zeggen soms minst.

« Het kwam in mij op, dat hij zekerlijk moet bemind hebben, want hij was zoo oplettend met Geordie, zoo vrouwelijk in zijn manieren, met de kussens en de shawls, zoo vindingrijk in het bedenken van hetgeen den knaap plezier zou gedaan hebben; hij leerde dat elders dan op de markt van Muirtown. Hebt gij... nooit iets gehoord, dokter? Het is niet om er over te babbelen, dat ik het vraag, maar uit medelijden en om zijn liefde voor mijn kind ».

— « Dat zou Drumsheugh niet gelijken van dat, al ware het ook tegen zijn vriend, te vertellen? » en Maclure huichelde dapper. « Hebt gij daar niets over gehoord in den tijd, dat gij op Drumsheugh woondet? »

— « Geen zuchtje; hij was nooit op de tong van de glen en in dien tijd was hij heel anders dan nu; hij was rustig en spraakzaam, en beleefd voor het werkvolk; en er was dan geen gierigheid in hem. Ik heb dikwijls gedacht, dat er in heel de glen geen man was, die een betere echtgenoot had kunnen worden voor een brave vrouw. En het valt mij in, dat het over ongeveer dertig jaar is, dat hij opeens zoo hard geworden is. Maar denkt ge niet, dat de ware Drumsheugh wederom voor den dag komt? »

Het scheen, dat de dokter zich bedwong om niet te spreken.

« Hij is, wat de glen er ook over denkt, geen gewoon man », en Marget scheen over iets te mijmeren; « hij wilde bij mij nooit in huis komen en hij was zoo zenuwachtig, dat hij, toen ik hem eens zijn thee droeg, het kommetje op den grond liet vallen. Men mag er zeker van zijn, dat er in ieder van ons twee menschen schuilen: een Drumsheugh, die als een gierigaard leeft en met de koopers strijdt en een ander, die het geld gaf voor Tamma's Mitchell's wijf en mijn jongen bezorgde. »

Zulk een gesprek zou Maclure in ieder geval op een harde proef gesteld hebben, maar het was slechts één week, dat Drumsheugh bij hem opgebiecht had. Daarenboven, hij was zijn einde nabij en bezorgd voor de reputatie zijns vriends. Zwijgen scheen hem van de twee het grootste verraad.

« Daar is maar één Drumsheugh, Marget Hoo, zoo waar als gij hier levend voor mij staat, degene dien gij bij Geordie in den tuin gezien hebt en die zich zelve een maaltijd vleesch uit den mond zou gespaard hebben om de prenten te koopen voor u — voor Geordie.

« De glen kent Drumsheugh niet en zal hem langs deze zijde van het graf niet kennen, » de stem van den dokter kampte tegen zijn innerlijken hartstocht en tranen kwamen in zijn oogen, « maar

als het den dag van het oordeel zal wezen en dat... de boeken opengelegd worden, dan zal er ook een zijn voor het dorp Drumtochty en de schoonste bladzijde van al daarin zal die van Drumsheugh wezen. »

« Gij zijt verwonderd en dat is niet zonderling » — want de blik van Marget's grijze oogen vroeg uitleg — « maar hetgeen ik zeg, is waar. Het is nooit voor zich zelven, dat hij geschrapt en gedongen heeft; het was voor... voor een vriend, dien hij wilde helpen en die in den nood was. Hij dacht dat het.... de gevoelens van zijn vriend zou kunnen kwetsen en dat men het den vriend in de parochie misschien voor een schande zou aanrekenen... indien het bekend werd; zoo nam hij de schande voor zich zelven. Ik mag u daar niet meer over zeggen, want ik zou den bond breken, dien een man met een ander gesloten heeft, maar voor een vrouw als gij, hebt ge genoeg gehoord om Drumsheugh's naam te zuiveren. »

— « Meer dan te zuiveren, dokter, en Marget's gelaat gloeide, want gij hebt mij getoond, dat het Sermoen op den berg heden ten dage ook geen doode letter is en den sluier gelicht, die over een braven man hing. Nu heb ik den waren Drumsheugh gevonden, Geordie's Drumsheugh; » en Marget dankte Maclure nogmaals.

Een oogenblik had het heldhaftige van de daad Marget vervoerd, maar als zij naar huis ging, kwam een groot medelijden over haar. Het grootste deel van zijn leven had die man geslaafd en geleden, om iemand anders welstand te geven, en hij had dat al gedaan zonder daarvoor de belooning te krijgen van wat liefde. Hoeveel geduld, nederigheid teederheid, zelfopoffering, liggen er ongekend in de menschen. Hoe lang mocht het al duren? Misschien dertig jaar. En niemand wist er van, niemand zei: « Wel. » Hij had zijn goede daden verborgen en menige beschimping verdragen, die hem door het

hart moest snijden. Marget's hart begon voor den nederigen man warm te worden, meer misschien dan zelfs nevens Geordie's stoel.

Het voetpad van het huis van den dokter naar Whinnie Knowe, liep langs de voorzijde van den heuvel boven de boerderij van Drumsheugh, en Marget kwam aan het huisje, waar zij vroeger met haar moeder geleefd had.

Het stond wepel en zij ging de keuken binnen. Hoe huiselijk was het in dien tijd en hoe warm, zelfs in den winter, want Drumsheugh had planken op het dak laten leggen en nieuwe ramen doen insteken. Haar moeder werd er nooit moe van zijn goedheid te roemen, want zij waren toch maar werkmenschen.

De sneeuw was door den wijden schoorsteen gevlogen en lag in een hoop in den haard, en Marget huiverde. De droefheid van het leven kwam over haar: haar moeder en haar zoon, die nu op het kerkhof lagen. Dan vloeide het bloed wederom naar heur hart, want de liefde verdraagt en overwint. Maar verdriet zonder liefde -- haar gedachten keerden weer tot Drumsheugh, wiens haard wel eenzaam moest zijn.

Nu keek ze naar zijn huis, zooals het daar stond midden in de sneeuw. En zij kwam onder den indruk van de treurigheid, die er van uitging; een grauw, somber gebouw, waar die man, met al zijn weelde van liefde, eenzaam leefde. Was dat Drumsheugh zelve niet, die over het lage veld schreed? Een zwart figuur op de sneeuw, zijn hond achter hem; hij ging naar zijn huis, waar niemand was om hem te verwelkomen.... en dacht misschien over hetgeen had kunnen zijn. Plotseling bleef Marget staan en opende een deur. Waarom zou hij althans niet eens in zijn eenzaam leven gezelschap hebben? Indien de vrouw, die hij lief had, hem hard geweest was, waarom zou een vrouw, die hij niet lief gehad had, niet een half uur haar plaats innemen?

Wanneer Drumsheugh, er oud en treurig uitziende, den hoek van zijn hofstede omsloeg, stond Marget op hem te wachten en zij was verwonderd, hoe spoedig er verandering over zijn gelaat kwam.

« Gij verwachtet mij niet, » zegde ze, hem tegemoet gaande met den zoo zeldzamen glimlach, die om de zoete lijnen van haar lippen speelde, « en het kan zijn, dat het vrijpostigheid is van mij, maar gij weet, dat de vriendschap zich over de scheidspalen heenzet en het is om wille van Geordie, dat ik heden avond uw huis niet kon voorbijgaan, zonder u te zeggen, dat gij in mijn hart leeft. »

Drumsheugh vond geen woord te antwoorden, maar hij nam haar hand in zijn twee handen en hield ze zoo een oogenblik vast, en dan, in plaats van langs de keuken binnen te gaan, waar al de bezoekers, den pastoor en Lord Kilspindie uitgenomen, in gebracht werden, ging hij met Marget plechtstatig naar de voordeur. Het was maar in het portaal, dat hij zijn tong terug vond en dan aarzelde hij nog, als iemand, die door een buitengewoon groote omstandigheid overvallen is.

« Ik zou u eigenlijk in de beste kamer willen ontvangen, Marget Hoo, maar daar is sedert jaren geen vuur meer geweest; wilt gij in mijn eigen kamertje komen? Het zou mij plezier doen u daar eens te zien en Marget zag, dat hij als hij haar een stoel bij het vuur schoof, beefde.

« Gij zijt nog eens in dees kamer geweest, » zegde hij en hij keek haar oplettend aan. « Weet gij het nog? Het is lang geleden. »

— « Het was de keer, dat ik, vóór wij verhuisden, onzen pacht kwam betalen en gij klein geld moest zoeken om te wisselen, en ik dacht, dat gij kwaad waart, omdat wij vertrokken. »

— « Neen, niet kwaad, ik was niet kwaad.... het duurde een half uur, eer ik dat geld gevonden had en al dien tijd zat gij op dien zelfden stoel...

het was in den voorwinter, dat mijn moeder stierf... neen, gij gaat niet vertrekken, eer ge thee gedronken hebt. »

Hij ging de kamer uit om Leezbeth te verwittigen, dat hij volk had. Marget keek in de kamer rond naar de versleten meubels en heel de barre ongeriefelijkheid. Dit was al wat hij had om er te komen rusten, des vrijdags, als hij van de markt kwam; hier zou hij uit en in gaan, totdat hij stierf. Er was slechts één blijk van teederheid in de kamer: een portret van zijn moeder boven den schoorsteenmantel en Marget stond op, om er naar te zien, want zij had haar gekend, een vrouw van stil en diep gevoel. Een brief lag onder het beeldje open en het hoofd van dien brief, met klare en dikke letter gedrukt, trok Marget's aandacht:

Macfarlane en Robertson, zaakmannen.

Marget's hart stond plotseling stil, want het was die firma, welke de sommen, die Whinnie's neef ieder maal zoo passend zond, bezorgde. Deze neef was haar altijd een raadsel geweest, want Whinnie wist weinig over hem te vertellen en de zaakmannen weigerden alle inlichting, latende veronderstellen, dat hij in Amerika was en zijn giften zonder verderen uitleg beliefde te zenden. Er waren keeren, dat zij het gevoel had, alsof hij er bang moest voor zijn dat zij hem, den rijken verwante, last zouden aandoen, en keeren, dat ze verontwaardigd was en geen dankbaarheid kon gevoelen voor zulke mildheid. En dan had ze het gedacht gehad een brief te schrijven in haar naam en dien van Whinnie, om hem te zeggen hoe zijn geschenken hun leven gemakkelijker gemaakt hadden en hun toegelaten hadden vreedzaam en eerlijk op Whinnie Knowe te blijven, maar de zaakmannen raadden het af en zij was bang geweest al te zeer aan te dringen.

Wat, indien dat al maar een leugentje geweest

was, die neef niet bestond... en Drumsheugh alles gedaan had? Was dit het doel van al zijn opoffering — een dak te houden boven hun hoofd... en zij had hem hooren uitmaken voor een gierigaard en hij had er niet op gesproken. Hoe kon zij in zijn gezicht schouwen? Zij was er zeker van, hoewel zij er geen bewijs van had. Een vaag schemerlicht was heel den achternoen in haar geest opgekomen en nu was de zon opgestaan en alles was klaar.

Hij kon elk oogenblik binnenkomen en zij moest zekerheid hebben, maar het was Leezbeth, die binnentrad om de tafel te dekken voor de thee; deze zag er stuurscher uit dan ooit, blijkbaar niet kunnende begrijpen, waarom al met eens deze uitbarsting van gastvrijheid.

« De baas is boven gegaan om zich een beetje te kleeden, » zegde de huishoudster, met een soort van minachting : « ik zag nochtans niets kwalijks aan hem ». Maar Leezbeth was niet één van die, welke Marget ooit hadden kunnen tot gramschap brengen en nu wachtte ze om in Drumsheugh's gelaat te kunnen schouwen.

Hij kwam binnen, er twintig jaar jonger uitziende dan straks in het treurige veld, en tot haar sprekende alsof zij de gravin van Kispindie zou geweest zijn, vroeg hij haar de thee te willen schenken.

« Drumsheugh » en hij schrok over den ernstigen toon, dien zij aannam, — « eer ik aan uw tafel neerzit moet ik u een vraag stellen en gij moet antwoorden. Gij zult misschien denken, dat ik een vrijpostig vrouwmensch ben en mij voor dwaas aanzien, maar dat is nu in mij opgekomen en ik zal niet rusten eer ik zekerheid heb. »

Marget's moed was haast gevallen, want zij zag, op hoe weinig zij voortbouwde en hoe wild haar gedacht was, maar het was te laat om achteruit te gaan en zij zag den schrik op zijn gelaat.

Drumsheugh stond sprakeloos, zijn oogen in de hare en zijn hand om de leuning van een stoel geklemd.

« Is het gij, — zijt gij de vriend, die mijn man en mij in onze moeilijkheden geholpen hebt? »

Ware hij op de proef voorbereid geweest of ware zij met een inleiding begonnen, hij zou op de een of de andere manier ontsnapt zijn, maar al zijn listen waren ijdel voor Marget's oogen.

« Gij zijt bij Willem Maclure geweest, » en Drumsheugh's stem beefde van hartstocht, « en hij heeft het u gezegd. Ik zal het hem nooit vergeven, neen, nooit; ik zal geen woord meer tegen hem spreken, al is hij ook mijn beste vriend. »

— « Wees niet kwaad op dokter Maclure, want al wat hij gedaan heeft was uit liefde en trouwhartigheid, » en Marget vertelde hem hoe ze tot haar ontdekking gekomen was.

« Maar waarom zoudt gij er kwaad over zijn, dat de menschen, die gij geholpen hebt, u in uw gezicht kunnen danken? »

Marget ving een gemurmel op dat geleek op, iets als een pond of twee, maar duidelijk kon zij het niet verstaan, want Drumsheugh was naar den haard gegaan en hield zijn gezicht afgewend.

« Veel ponden, maar dat is het minste. Wat ik bedenk is, wat gij er al die jaren voor geleden hebt, en hoe gij dat geld gebruikt hebt. Willem zou misschien zonder u nooit een huis voor mij gehad hebben en ik zou misschien nooit mijn man gekregen hebben en wij zouden met gebroken harten Whinnie Knowe mogen verlaten hebben. »

« Er zijn in de glen geen voorbeelden van een goedheid, zooals de uwe, wij waren toch van uw bloed niet, niet meer dan iemand anders in de parochie. En daarom, laat mij u danken in mijn naam en in dien van mijn man en van Geordie, en zeg gij mij daarna, hoe gij er op gekomen zijt ons zooveel

goedheid te bewijzen. « Marget ging tot Drumsheugh en legde smeekend haar hand op de zijne. Hij hief het hoofd op en keek haar in het aangezicht.

« Marget, » zei hij, en dan verstond zij alles. Hij zag, eer zij naar hem opkeek, een roode gloed over haar gelaat komen en weer verdwijnen, tranen haar oogen vullen en langs haar wangen neerbiggelen; daarna sprak ze met stille, zoete stem :

« Ik had daar niet het minste gedacht van en ik ben zoo een liefde, waarvan ik al de vruchten en gij al de smart gehad hebt, niet waardig. »

« Gij zijt mis, Marget, want de vreugde was grooter dan de smart, en ik heb er meest bij gewonnen. De liefde heeft mij doen werken en kampen, waar ik anders misschien een niet-waard zou geweest zijn.

De liefde heeft mij voor gierigheid en hardheid behoed.

De liefde heeft mij in geest en daad rein doen blijven, want het was bij nacht en dag : Marget. Indien ik nu een man ben, is het uw werk, hoewel gij het niet wist. Het is weinig, wat ik voor u gedaan heb, maar gij hebt voor mij alles gedaan Marget. »

Dan na een poos sprak hij verder :

« Over twintig jaar zou ik niet zonder gevaar met u kunnen spreken, en uw mans hand niet kunnen nemen hebben, maar nu is er geen zonde meer in mijn liefde en ik zou niet beschaamd zijn, dat uw man mij hoorde zeggen : « Marget, ik heb u lief. »

Hij nam haar hand vast en was teweeg ze aan zijn lippen te brengen, maar als hij bukte, kuste zij hem op het voorhoofd « Dit, » zegde zij, « is voor uw groote en trouwe liefde. »

Zij spraken onder het theedrinken nog van veel zaken, die de blijdschap door Drumsheugh's hart

deden stroomen, en dan den ganschen weg over de heide, waarop de maan scheen, over Geordie.

Zij scheidden aan den hoek, vanwaar Marget de lichten van haar tehuis kon zien en Drumsheugh bemerkte, dat zij er verdriet over had te weten, dat hij alleen naar zijn leeg huis moest terugkeeren.

« Gij moet mij niet beklagen, Marget, ik heb mijn belooning gekregen, ik ben meer dan tevreden. »

Als hij zijn huis bereikte, sloeg hij den familiebijbel open op een plaats, die gemerkt was en dit was, hetgeen hij voor zich las : « Degene, die waardig zullen geacht zijn.... trouwen niet, noch worden ten huwelijk gegeven, maar zijn als Gods engelen in den hemel. »

Uit het Engelsch, door ANNA GERMONPREZ.

« ELECTRA »
van PÉREZ GALDÓS.

Electra, drama in vijf bedrijven door B. Pérez Galdós, vertaald door S., Leiden, Adriani, 1901.

NOG daargelaten de kunstwaarde van Galdós' jongste drama; — de omstandigheden hebben er voor gezorgd dat Electra werd tot een gebeurtenis, lijk men er in de schouwburg-annalen niet alle jaren heeft aan te teekenen. De lezer vergeve 't ons dus, dat we aan dit werk meer regelen wijden dan hij in de boeken-recencie doorgaans verwacht of verlangt.

Wijl voorzeker de schrijver bij ieder van ons geen nauw bekende mag heeten, zal 't plicht zijn, hem eerst voor te stellen. Een lastige plicht, daar wij zelf hem niet kennen : van Galdós' talrijke werken kwam buiten Electra geen enkel onder ons oogen. Men neme dan voor 't geen het is dit soort silhouet, geschetst naar feiten, rechts en links over hem vernomen.

Benito Pérez Galdós is afkomstig uit de Canarische eilanden; hij werd geboren te Las Palmas in 1845. Spaansch en Engelsch sprak hij van zijn kinderjaren af; het eerste als moedertaal, het laatste als omgangstaal met de meest beschaafde en bedrijvige helft van de bevolking. Zijn eerste opvoeding was katholiek, maar in die Anglikaansche omgeving verwaaide zijn godsdienstige overtuiging weldra tot

hetgene men thans naar de mode « humanitaire verdraagzaamheid » heet; ge weet wel : dat stadium van skepsis, waarin bevestiging en ontkenning zich even hartelijk mengelen als salpeter- en zwavelzuur; maar... straks ontbrandt het lontje van de menschelijke drift, en 't broederlijk boeltje gaat de lucht in met een knal van anarchie.

In '64 werd Pérez, die toen een beetje schilder was, door zijn vader (een Spaansch officier), naar de Hoogeschool van Madrid gestuurd om advocaat te worden; maar regelmatige studie was niet zijn vak; hij hoorde meer lessen aan den Schouwburg dan aan de Hoogeschool, en werd ten slotte dagbladschrijver. De Spaansche hidalgo was bij Galdós tot diep in de beenen gezakt : een soort Engelsch makelaar, met zeer utilitaire begrippen, was erop geënt al jaren lang, en zijn groeikracht bleef niet achter. Galdós had talent; hij wilde een populair schrijver worden, hij wou roem en vooral geld. Lang moest hij niet zoeken, om een gemakkelijken weg tot zijn ideaal te vinden. De partijenhaat teisterde toen, lijk nu nog, het ongelukkige Spanje, en Pérez zag 't middel om peseta's te kloppen met als romanschrijver een soort politieken heiland te spelen. Door El Audaz in '71 en La Fontana de Oro in '72 bewees hij aan 't volk — die heel luid roepen kan en hard schreeuwen durft, heeft bij 't volk veel bewezen — hij bewees dus, dat de staatkundige leiders Spanje moedwillig naar den dieperik sleurden. Zijn boeken hadden bijzonder veel aftrek; hij besloot natuurlijk den goeden weg verder op te gaan, en algauw was het plan bij hem rijp in een reeks romans den kamp te verheerlijken van den revolutiegeest tegen het Spaansche koningdom in de 19e eeuw. Met verwonderlijke snelheid volgden 't een op 't ander de deelen « Episodios nacionales » vol letterkundige gebreken en zedelijke verkeerdheden, vol dolle, onbesuisde voortvarendheid, maar ook vol kleur en kracht. Doch, omtrent halfweg

de serie van zijn historische romans, werd Pérez gewaar dat altijd aan dezelfde letterkundige kost den publieken smaak niet meer kittelde, en zonder zijn eerste bedrijf gansch op te geven besloot hij, nu en dan eens op een andere plaats te gaan hengelen.

« Dona Perfecta » verscheen, een actueel zedenroman, een werk vol hevige tendenz dat al de kwalen van 't land op rekening smeet van dweepzucht en onverdraagzaamheid. 't Was voor Galdós een tijd van verbazende scheppingskracht. In een omzien was hij klaar met zijn boeken. Of ze beten, de Spanjaards aan 't lokaas van die thesis-romans! Er was verdienste van vinding en stijl; maar bovenal was daar de oude kneep om de gevoeligste plek van 't Spaansche karakter te treffen: den politieken hartstocht, en idem die om den geldbuidel te vullen.

Omstreeks 1880 ondervond Galdós aan het debiet van zijn boeken dat het allengs kon schikken met zijn tweede soort romans. De wind overigens kwam over de Pyreneën uit Frankrijk aangewaaid. Zijn buigzaam talent begon aan realisme te doen. Dat zou pakken in Spanje zoowel als elders, dacht hij. Van dien tijd af echter wordt Galdós grooter kunstenaar. Hij besnoeit zijn verbeelding, hij versobert zijn intrigue, hij verzorgt zijn vorm; geduldig en vinnig bespiedt hij het lagere volk en de burgerklasse. Bij voorkeur schildert hij prikkelbare gestellen, zenuwlijders, maniakken. Maar de strenge psychologische studie is niet bij machte de onedele berekeningen te bannen uit zijn ziel. Zijn beste werken Fortunata y Jacinta, Angel Guerra, Nazarin, zijn beklad met tendenz en konkelarij. Veel donkere vlekken kan de engel der kunst overgieten met licht, maar de sjachelarij is een roest in de ziel, door haar blanke vleugels niet weg te kleppen.

't Was Galdós niet genoeg de romanliteratuur met meer dan 70 boeken te verrijken : hij liet zich niet afschrikken door zware bagage op den weg naar den

roem. Daarbij, zijn laatste romans vielen in evenredigheid van hun stijgende kunstwaarde, minder in den smaak van zijn gewone lezers. Zoo kwam het, dat hij zijn geluk ook op het tooneel wou beproeven: maar zijn theater-werk — een tiental stukken, — had maar soberen bijval. Eerst met zijn jonstge proef was hij er boven op; wij zullen later zien waarom 't niet missen kon. Die jongste proef heet Electra, drama in 5 bedrijven, opgevoerd in het Theatro Español, 30 Januari 1901.

De wereld en het klooster kampen om 't bezit van Electra. De strijd is hardnekkig, maar de wereld zegepraalt. Dit heeft de schrijver in vijf bedrijven op den schouwburg gebracht.

Electra, een meisje van achttien jaar, moederloos en zonder wettigen vader, is, na voltooide opvoeding in 't klooster van de Urselinnen te Bayonne, door oom en moei Yuste te Madrid opgenomen. De Yuste's zijn schatrijke menschen; door gedurige speculaties komt het geld hun toegestroomd; een ruim deel daarvan besteden ze aan goede werken, doch enkel en alleen in den vorm van stichten en begunstigen van kloosters. Mevrouw Evarista Yuste — zij draagt de broek — heeft voor haar steilen klooster-ijver een geestverwant en meester in Don Salvador Pantoja, een rijk penitent, een figuur als gehouwen uit witten marmer; een tweelingbroer van den Metternich uit l'Aiglon, even koud, even vast, even hard, even onmeedoogend, even autocraat. Pantoja komt druk op bezoek bij de Yuste's, en pas is Electra daar, of die moet hij hebben voor 't klooster. Dat meisje, vol jong bloed en vol talent, een kind, geniaal pratend met haar pop, gejaagd door een verbeelding soms geprikkeld tot hysterie — op oogenblikken van beteekenis in haar leven, meent ze haar moeder te zien, die dood is sedert Electra's vijfde jaar — van zoo'n meisje wil Pantoja

een engel maken, een engel in de gedaante van een non.

Waarom hij de hand legt op Electra? Hij vertrouwt het langs kiesche omwegen aan Evarista en aan Electra zelf: Het meisje is zijn kind. Eleuteria, Electra's moeder, gestorven als boetelinge in 't klooster van San José de la Penitencia, heeft een losbandig leven geleid: Pantoja heeft met haar betrekkingen gehad, en de vrucht ervan is, naar zijn volle overtuiging, Electra. Maar nog iemand anders meent Electra's vader te zijn: Cuesta, een financier en de bestuurder van Yuste's en Pantoja's fortuinen: ook hij bekent zijn vaderschap in een geheim onderhoud aan Electra, en, wijl een hartskwaal zijn leven sloopt, bidt hij haar te beloven de testamentaire schikking te aanvaarden, die hij te haren voordeele maken zal. Dit alles weet Pantoja niet : Dit zou hem overigens niet doen afwijken van zijn plan; maar buiten den braven, gematigden, goedzakkigen Cuesta, loopen hem in den weg Maximo, de Markies de Ronda, Electra zelf; en eindelijk staat de man van marmer alleen tegen allen.

Maximo, neef en gebuur van de Yuste's, een beroemdingenieur, een man gansch in den dienst van zijn wetenschap, een karakter wars van zedelijken dwang, heeft zijn vrouw verloren, die hem twee kleine kinderen achterlaat. Electra is dol naar die kleinen en wordt het ook naar Maximo, zonder er zich zelf in 't eerst rekenschap over te geven.

De markies de Ronda, door zijn vrouw Virginia aanhoudend naar de kloosters geöriënteerd, maar ondanks alles zich beter te pas voelend in Gods vrije natuur, heeft Maximo tot zijn vriend gemaakt en is met Electra zeer ingenomen, zelfs meer dan 't hem past.

Hij wil er zijn werk van maken, die twee met mekaar te vereenigen. Pantoja, aanhoudend op loer, heeft het al dadelijk beet: hij betrapt Electra nu

eens met Maximo, hem reeds om zijn ijver voor de wetenschap niet heel sympathiek, maar thans om Electra zijn vijand; dan weer met den Markies, dien hij een bederver der onschuld noemt.

Een gril van Electra legt den knoop van het stuk. Een van Maximo's kleintjes had ze bij zich op haar kamer geborgen. Dit nu wordt ontdekt op zekeren namiddag dat al de ijveraars zich vaardig maken om naar de inwijding te gaan van la Esclavitud, een klooster door Virginia gesticht. Algemeene ontsteltenis en groote ergernis van Pantoja bijzonder. Maar nu wordt Electra koppig: ze wil niet mee naar de inwijding, ze gooit haar hoed weg, loopt naar 't kleintjen en vlucht ermee den tuin in. Het is een schandaal, zegt Pantoja; toch moet men vertrekken naar 't feest, zonder Electra, die spoedt naar Maximo's huis.

's Anderdaags, in afwezigheid van allen, komt ze weer bij Maximo aangeloopen om de kinderen en hem te verzorgen. Zachtjes aan ziet men een gansch bedrijf lang de twee harten zich naderen. De markies komt bij en kondigt het dreigend onweer aan : 't gezelschap is weerom op kloosterbezoek, maar men heeft al vernomen waar Electra zich ophoudt; edoch de markies komt haar gerust stellen, en biedt zijn bescherming aan tegen Pantoja : die verschijnt juist, om Electra op te eischen. Maximo laat haar niet gaan. Hij en de Ronda brengen ze later naar huis.

De eerste maal in zijn leven voelt Pantoja dat hij staat tegenover een man, die tegen hem is opgewassen. Op den koop toe ontzegt hem Evarista haar hulp : zij kan er niet toe besluiten de aanvraag van Maximo naar Electra's hand af te wijzen. Maar den strijd opgeven, dat zal Pantoja niet. Hij verrast Electra in den tuin, waar ze speelsch ter eere van Maximo haar hoofd kroont met bloemen, en verplettert haar met de verklaring dat Maximo een zoon van haar moeder zou zijn.

Waanzinnig en roepend om haar moeder loopt het meisje weg van hem; dan komt na de crisis de kalmte der uitgeputte krachten; gelaten en dood voor Maximo's liefde gaat ze naar 't klooster van San José. Pantoja zegepraalt... voor een oogenblik althans.

Middelerwijl is Cuesta gestorven; hij laat aan Electra de helft van zijn vermogen op de uitdrukkelijke voorwaarde dat het meisje 't klooster verlaat. Maximo en de Markies zijn met de uitvoering van het testament belast en komen naar San José den wil van Electra vernemen. Aan den anderen kant heeft de Markies de stelligste bewijzen ingewonnen dat Maximo onmogelijk een zoon van Eleuteria kan zijn. Allen, de Yuste's ook, zijn aanwezig in de spreekplaats van 't klooster. Pantoja is op zijn post: Hij vertrouwt op God, en Electra zal niet meer terugkeeren in de wereld. Inderdaad het meisjen is al een goed eind aan 't kloosterleven gewoon; ze kan Maximo nu als een broeder beminnen. Maar zie... daar verschijnt haar moeder, die zegt: « Geen band van bloedverwantschap bindt je aan den man, die je tot echtgenoot gekozen heeft. Hetgeen je gehoord hebt, was een fictie met goede bedoelingen. » De Markies en Maximo komen aangeloopen, en vóór de oogen van Pantoja draagt de minnaar zijn meisjen aan zijn hart weg uit het klooster.

Men moet zeggen dat dit drama met voorbeeldige techniek is geleid. Zonder horten of stooten, geleidelijk aan, gaat de intrigue haar gang. Sober en toch rijk is de teekening van de karakters; geen overstelpende dialogen-weelde, aan de Zuiderlanden zoo eigen; Noordsche strenge bondigheid veeleer. Diepte en dichterlijkheid van gedachten te kust en te keur.

Pantoja bijzonder is een groote schepping: 't is ook de hoofdspil waarom 't gansche raderwerk draait

van het drama. Veel kunst eveneens is aan de twee gelieven besteed; In Maximo's hart laait een vuur, dat men bij de meeste mannen van cijfers en formulen niet vermoeden zou; en op 't zien van Electra, komt allicht het vers van den ouden Boileau vóór den geest :

Tout Paris pour Chimène a les yeux de Rodrigue.

Met haar oogen van achttien jaar kijkt ze 't leven in, kommerloos, speelsch, losbollig zelfs, maar onschuldig. De ernst van de jaren is nog niet over haar gekomen en de schoone gaven van haar geest werpt ze in grillen om haar heen. Hier en daar schijnt ze ons wel wat té kinderachtig. Een meisje van 18 jaar is doorgaans niet meer te paaien met een pop van lijnwaad en zagemeel; en haar zakken vol minnebrieven, die haar, naar Evarista's woord, op een brievenbus doen lijken, mochten in naam der waarschijnlijkheid iets minder gevuld of dan toch een beetje beter gesloten zijn.

De markies de Ronda heeft in zoover eigen kleur dat hij zich gunstig onderscheidt van Don Urbano, die heel en al schuil gaat achter den rok van zijn vrouw.

Toch houdt de Ronda ons te veel bezig in evenredigheid met de rol, die hij heeft te vervullen : als specimen tegenover Urbano verdient hij wel ons aandacht, maar zijn aandeel in de handeling van 't stuk is ter nauwernood voldoende om zijn verschijning op theater te wettigen : immers ook zonder hem zouden Maximo en Electra mekaar hebben gevonden, en als bode van 't nakend gevaar kon hij best door Pantoja zelven vervangen worden. Ook de rol van Cuesta, die hoofdzakelijk moet wijzen op 't problematische van Pantoja's vaderschap, is te veel uitgedijd.

Kortom, de karakters van Pantoja, van Maximo en van Electra zijn verreweg de meest verzorgde.

De eerste twee bedrijven, hoewel stevig genoeg gebouwd, zijn een beetje mat en loom. De expositio, die twee zoo groote akten beslaat is te lang, zooveel te meer daar dit alles nog geen al te helder licht over de handeling giet. Maar zeer schoon is het derde bedrijf. Er zweeft als iets ætherisch daar in; alles is ongewoon, en toch zoo natuurlijk, zoo geleidelijk; zoo kiesch en zoo kunstig, dat openbotten en opbloeien van een liefde tusschen twee menschen, alles behalve in dichterlijke verhouding; door 't verschil van ouderdom, door bloedverwantschap en veelvuldig samenzijn liep het poetische van de schoorvoetende schuchterheid eener eerste liefde-verklaring groot gevaar verbeurd te wezen. En toch kenden Romeo en Julia nooit schooner uur dan hier Maximo en Electra, die vóór een paar dagen als neef en nichtje nog jokten en gekten en twistten met mekaar!

Even een proef van bewerking uit het derde bedrijf:

Maximo heeft zijn werkman Mariano met de ineensmelting van twee metalen belast; de knecht moet de vordering van de fusie komen aankondigen aan zijn meester, waar deze met Electra woorden wisselt, eerst sprankelend, dan gloeiend van hartstocht. Bij elk nieuw stadium in 't zielkundig proces van hun liefde, komt de werkman binnen met een boodschap over de altijd vorderende smelting, tot hij eindelijk roept: « Mijnheer, het metaal is schitterend wit! » Zal ik je vrouw worden ? stamelde Electra « Ja! ja! » weerklonk het geestdriftig uit Maximo's mond. In het historische land van de « coups de théâtre » is men zeker zoo'n kunst niet gewoon.

Even schoon, en in dramatisch opzicht nog beter is het vierde bedrijf : de zege van Pantoja. Het leggen van die onedele klem en de val daarin van Electra zijn aangrijpend stout van gedachte en uitvoering.

Veel minder geslaagd dan de twee voorgaande is het 5de bedrijf. Waarom toch de schim van de

moeder, die de gansche ontknooping beheerscht? Maximo's liefde was groot genoeg om de verlossing van Electra zonder dat spook te bewerken, en Pantoja's daad strafbaar genoeg om door logische gevolgen hem zelven te ontmaskeren. De ingenieur had in vroegere omstandigheden wel voldoende karakter getoond om nu met de vuist op tafel het zijne te zeggen na de zoetsappige veronderstelling van den Markies: « Of de eerwaardige Don Salvador vergist zich of hij heeft met opzet het tegenovergestelde der waarheid gezegd, gedreven door de redenen en doeleinden, die ons beperkt verstand niet begrijpt. » Waarom zwijgt Maximo thans?

En een schim op tooneel! Dat Electra meent en in vroeger jaren meende haar moeder te zien, niets belet ons dit aan te nemen. Hysterische naturen zijn op verre na geen herinneringen uit verleden tijden. Maar de schim doen komen op theater ten aanzien van 't publiek: ja, als men dat kan lijk b. v. Shakespeare in Hamlet of in Julius Cæsar het kon. Waar is de man uit de 20ste eeuw die bij zoo'n verschijning met een glimlachje om den mond zou spreken van een spook? 't Ware overigens zeer te betreuren moest dat krachtig middel van tragische werking voor ons zijn ontzenuwd. Er zijn geen spoken — het mag ons, lijk Beets, razend spijten dat er geen spoken zijn — maar 't is zoo, en wij gelooven er niet meer aan. Doch juist daarom driedubbel hoera voor 't genie dat ons moderne verlichting durft in 't aangezicht slaan en ons door zijn hooge kunst kan doen wegkrimpen van schrik voor een schim.

't Is in 't holle van den nacht; ge staat op een hooge, sombere vesting; de sterren pinkelen; in hun schemerschijn ligt de aarde te slapen, en ginder bruist de zee; 't sloeg daar pas twaalf uur. Wie daar? heeft de wacht geroepen... de schim van koning Hamlet komt op.... Houd u maar kloek, zoo ge een mensch zijt!

Dat is de kunst van den meester. In 't gewone

leven gelooven we wat wij willen ; in den schouwburg gelooven we wat Shakespeare wil. Maar met die kunst staat onder de modernen misschien Shakespeare alleen. Björnsterne slaagde niet in zijn Laboremus en Rostand's veld van Wagram zou op de planken gewis beter de pijnlijke moeite mogen loonen, er zeer merkbaar door den dichter aan besteed. Schiller zelfs bracht niet straffeloos den zwarten Ridder in zijn « Jungfrau » En Galdós met zijn schim in 't gebladert bij helder lichten dag, te zien voor Pieter en Pauwel : Och kom! daar zouden zelfs ons besjes mee lachen. We mochten meer verwachten van Galdós dan een dramatische snijmachine, geplaatst aan 't einde van 't stuk om de handeling door te hakken.

't Is waar, Pérez Galdós is Spanjaard en heeft een Spaansch stuk geleverd voor een Spaansch publiek. Hier dient vast rekening gehouden met de verbeelding van de Zuidervolken.

Na die gansch objectieve beschouwingen over Electra zal men misschien niet heel goed begrijpen waarom de Spaansche geestelijkheid zóó tegen het stuk is uitgevaren. Wellicht niet iedereen zal bevestigen dat *de christelijke begrippen* hier worden bekampt en overwonnen door de wereldsche. Inderdaad wat voor christelijke begrippen delven hier 't onderspit? Denkbeelden, hoor ik door sommigen antwoorden, die allesbehalve eensluidend zijn met die van alle rechtgeaarde menschen, met die van alle goede katholieken het eerst. Dus geen christelijke begrippen. Of sinds wanneer is klopjacht voor kloosters een Evangelische raad ? De brave Yuste's, gaat men allicht voort — braaf is geen gaaf — zijn bekrompen lui, die van 't christendom niet veel afweten dan een drukke praktijk en over christelijke milddadigheid een zeer eenzijdige, om niet te zeggen door en door valsche

opvatting hebben. En Pantoja — kan men oordeelen — een groot karakter maar ontsierd door dweperij en mateloos zelfvertrouwen : om zijn gelijk te behouden, zou hij liever een wereld te niet laten gaan dan een iota van zijn eigen meening af te staan. Hij wil Electra's zaligheid verzekeren, ja; maar langs een weg, dien hij niet aan te duiden heeft; daarbij om zijn doel te bereiken zijn hem alle middelen goed, zelfs de leugen; en de godsdienst kan geen uitstaans hebben met Machiavelli. Is 't wonder, zal men vragen, dat zulk een averechtsch christendom schipbreuk lijdt tegen zekere denkbeelden van de wereld, die niemand beletten een katholiek te zijn van 't beste gehalte, en dat we volop sympathiseeren met goede menschen, zonder kwezelvertoon, zonder plakbordjes op 't voorhoofd als La Esclavitud of San José de la Penitencia?

Alles goed, zullen wij antwoorden : de Yuste's zijn geen idealen; het christendom is geen dwangbuis; en Pantoja, in zijn blinden ijver om 't beste te doen, doet niet eens het goede; maar de schrijver kan met een stuk veel onschuldiger dan Electra zijn inzicht hebben, en we weten hoeveel er in dees wereld van betrekkelijkheid afhangt van omstandigheden.... En juist daarom aarzelen wij niet Electra te noemen een slechte daad.

Doodelijke rampen wegen op 't ongelukkige Spanje : buiten het schiereiland verlies van al de schoone kolonies; muiterij en kuiperij daar binnen. De beste zijner kinderen, trouw aan God en koning, helpen waar ze hulp kunnen brengen, maar de wonden zijn niet te stelpen. Politiekers met verbrande hersenen ruien de geestelooze massa's op en de menigte keert den rug naar altaar en troon en holt om redding bij de furie der demagogie...

Nu of nooit heeft hij een zending te vervullen, de Spaansche dichter, die het wel meent met zijn volk. Zijn gave werd nem geschonken om de gemoederen, door de orkanen der revolutie opgezweept;

te temmen met een goddelijk woord van liefde en vrede; hij is daar om 't Spaansche geloof — dat, Goddank, niet is uitgestorven — een lied te doen stemmen van boete en van hoop aan Hem die is, voor de volkeren lijk voor den eenling, de weg, de waarheid en het leven; hij moest de verloren kudde terug leiden naar de eeuwige bronnen van verlossing en heil.... Dat is zijn roeping.

En zie : Op 't einde van verleden jaar las men in de nieuwsbladen over 't proces Ubao : 't Was raca! bij de antiklerikalen : Er was een rijk meisjen in 't klooster opgesloten en aan de daders moest publieke rekenschap over hun handelwijze worden gevraagd! Maar de waarheid was dat het meisjen uit eigen beweging de wereld had verzaakt. Doch recht en gerecht zijn niet altijd hetzelfde, en de tribunalen oordeelden dat het kind, nog niet oud genoeg, bij haar familie terugkeeren zou. 't Feit verwekte groote opschudding, en Galdós kreeg een gedachte : De ware toedracht van de zaak, wat maalde hij daarom; maar zoo'n kloosterhistorietjen op den schouwburg gebracht; wat een buitenkansje voor iemand op jacht naar een naam en naar geld!... Nogmaals werd de schoone Muze verkracht en geofferd aan den dœmon der populariteit.

De uitslag is dan ook de gewenschte geweest. Bij 't opwarmen in den schouwburg van een voorval, waaraan 't klooster niet de minste schuld had, heeft het janhagel van Spanje op het clericalism gehuild en getierd en gevloekt; als tusschenbedrijf in 't kunstwerk is de Marseillaise gezongen en Riego's hymne en Trágala, en na de vertooningen juichten de benden toe met steenen in de ruiten der kloosters. Voorwaar een benijdenswaardig succes!

Maar over 't algemeen is de toon van het stuk zoo kalm, zoo bezadigd, zoo zoetsappig-vergoelijkend zelfs? Niet eenmaal Pantoja wordt om zijn leugen gestraft? Dat juist is een satanische streek te meer.

Om die elders ingehouden drift hebben in de tegenwoordige omstandigheden de woorden van Maximo tegen de maatschappij en hier en daar nog een andere kracht van dynamiet....

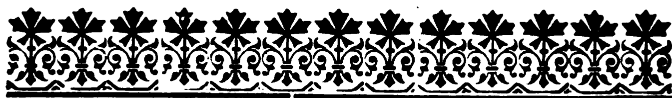
In 't geboorteland van Galdós staat Teneriffe: De berg is getooid met bloemen en groen; doch bij poozen is op zijn top een rookzuil te zien en om zijn lenden kronkelt soms een slang van vuur : In Electra heeft het dolle schorremorrie den rook gesnoven en op den bloemenmantel der poëzie hier en daar een streep lava ontwaard. Het heeft den vulkaan geraden, die met een gril dorpen en steden tot gruizeling schudt en ze begraaft onder een stortvloed van vuur : en ook daarom hebben de furiën der vernieling uit de kelen van de muitende massa's gejoeld en geschreeuwd en gejuicht.

Zal zoo 'n ovatie voor Galdós een aanmoediging ofwel een laatste waarschuwing zijn? Alles is te vreezen; maar in naam van de kunst, laat ons hopen : 't Is nog niet te laat voor hem om berouwend te luisteren naar Lamartine :

Non, sous quelque drapeau que le barde se range,
La Muse sert sa gloire et non ses passions.
Non, je n'ai pas coupé les ailes de cet ange
Pour l'atteler hurlant au char des factions.

J. Persyn.

HEDENDAAGSCHE ZIELKUNDIGE STELSELS (1).

'T IS eene lastige taak de hedendaagsche zielkunde in al hare richtingen te volgen zoo : verschillend zijn zij van elkander. Wij bepalen ons bij de merkweerdigste.

Tot in de 16e eeuw hadden de wijsgeeren ongeveer op dezelfde hoofdprinciepen gewerkt, aan Aristoteles ontnomen. Descartes brengt eene volkomene omwenteling teweeg : uit zijn stelsel ontstaan het idealism en het mekanism. Het idealism vond zijnen stelselmatigen opbouwer in Kant.

Het positivism door A. Comte gegrondvest eigende zich

---

(1) Deze studie zal hoofdzakelijk op den *mensch* betrekking hebben. Daarom hadden wij ze liever anders betiteld : de zielkunde heeft eigenlijk een meer omvattend voorwerp dan het woord voor ons schijnt aan te duiden : d. i. de ziel van den mensch. Het is het oude : περι ψυχης van Aristoteles, de Anima, van St. Thomas en de Scholastieken. Daardoor verstonden zij het « levensbeginsel », datgene waardoor een levend wezen verschilt van de stof, d. i. *door en in zich werkt*, leeft. De zielkunde bestudeert dan plant, dier en mensch.

Doch de hedendaagsche wijsgeeren hebben de zielkunde niet alleen beperkt tot den mensch, maar in den mensch, tot de ziel allééén. Dit gedacht komt voort van Descartes, en rust op een valsch begrip der methode die in de Psychologie dient aangewend.

In tegenstelling daarmede en om onmiddelijk de princiepen aan te duiden die wij later zullen ontwikkelen, hadden wij liever het woord « menschenkunde » anthropologie, gebruikt. Doch in de immer vooruitgaande verdeeling der wetenschap heeft dit woord reeds eene bijzondere en bepaalde beteekenis gekregen : het beduidt de kennis van den mensch volgens historische opzoekingen en overblijfselen van gewoonten en zeden der vroegere rassen.

Om geene moeilijkheid en verwarring te veroorzaken, achten wij het voordeeliger het woord « zielkunde » te behouden, mits wel te doen zien in welken zin men het verstaat.

de mekanistische wereldopvatting toe waarvan Descartes de grondslagen had gelegd.

Uit de samensmelting van idealism en positivism ontstond het phenomenism van Taine dat Stuart Mill in het agnosticism herschiep.

Die oplossing der zielvraagstukken door Spencer als onvoldoende beschouwd, miek plaats voor de Evolutieleer. Dezes materialistische « Weltanschauùng » was onmogelijk overeen te brengen met de uitslagen door nieuwe psycho-physiologische methoden geleverd : de spekulatieve wijsgeeren klampten zich aan het psycho-physiologische Parallelismus vast (Wùndt). terwijl zij die meer den mensch op praktisch gebied beschouwende, met het materialistische positivism onmogelijk konden vrede hebben en tot een onverrechtveerdigd sceptiek geloof hunnen toevlucht namen (Balfour).

De hedendaagsche zielkundige stelsels hebben dus hun uitgangspunt bij Descartes (1) (1596-1650). Alle vormen van het Positivisme en Idealisme willen bij hem hunnen steun en meester vinden. En inderdaad, Descartes is een omwentelaar wiens grondbeginselen overal doordrongen, zonder voorloopig diep te zijn onderzocht. Het *ipse dixit* zijner discipelen verwierf hem ten deele de onsterfelijkheid.

Descartes was een geniaal mathematicus (2). De eigenlijke proefnemingsphysiek herschiep hij in eene wiskundige Physiek en ze deed met reuzenschreden vooruitgang (3). De natuurverschijnselen werden nauwkeuriger onderzocht, en door de uitslagen begeesterd hield Descartes weldra alleen van de mathematische methode rekening, paste deze alleen en overal toe en schoof de ervaring ter zijde.

---

(1) Cfr. D. MERCIER. *Les Origines de la Psychologie contemporaine*. Louvain, Institut supérieur de Philosophie 1897; bijzonder : Ch. I, IV, VI. — Wij bepalen ons hier bij 't uiteenzetten der Cartesiaansche Psychologie. In een volgend artikel zullen wij het ongegronde en valsche van Descartes' methode doen uitschijnen.

(2) Men weet dat hij de « Géométrie analytique » uitvond en grondvestte.

(3) « C'est une des vues capitales de Descartes, confirmée tous les jours par les progrès de la science moderne d'avoir ramené la Physique elle-même aux Mathématiques ».

Nota van V. Brochard in zijne uitgave van Descartes' « Discours de la Méthode » p. 27. Paris, Germer-Baillière, 1883.

De wiskundige verklaring aller verschijnselen drong zich aan hem op als alleen klaar en met volledige zekerheid aanneembaar (1).

Waarin bestaat deze methode? In de Physiek leeren wij de eigenschappen der lichamen kennen : warmte, licht, barnkracht zijn geene op zich zelven bestaande dingen; het zijn hoedanigheden van een bestaand lichaam. Het *wezen* eener stof bepalen wij volgens hare eigenschappen die onze zinnen aandoen door hunne uitwerkingen. Wij kennen dus dit wezen (essentia) *niet in zich zelven*. Zoo b. v. wanneer wij eenen steen zien vallen, besluiten wij daaruit dat hij aan de zwaartekracht onderworpen is, doch de kennis der zwaartekracht zegt ons niet het geheele wezen van den steen : of hij kiezel, kalk, koolstof inhoudt.

Wanneer wij een licht zien in de verte, kunnen wij niet zeggen waardoor het wordt voortgebracht. Laat ons naderen. Wij stellen vast dat het een gaslicht is. Doch wij weten nog niet alles. Wat is gas? Om zulks te verklaren zal de scheikundige die vloeistof ontleden, haar met andere stoffen doen reageeren, de eigenschappen opzoeken die ze kenschetst en eindelijk tot de wezenlijke bepaling komen : gas is eene vloeistof uit C en H (kool- en waterstof) samengesteld in de verhouding van 1 atoom C voor 4 atomen H (CH_4). Wij hoeven dus eene geheele reeks proefnemingen te doen om eene bepaling te kunnen geven. En zoovele proefnemingen, zoo dikwijls zijn wij blootgesteld aan het gevaar van ons te bedriegen.

Met het voorwerp der wiskunde is het anders gesteld.

Wanneer wij een cijfer voor den geest hebben, weten wij onmiddelijk wat het is; wij hoeven maar de eenheden te ontleden waaruit het is samengesteld. Waarom? Omdat eén getal een afgetrokken gedacht is, rechtstreeks in zijn geheel kenbaar door den geest. Zóó ontleedt de meetkunde het begrip van punt en lijn, neemt de axiomas aan die daaruit voortvloeien als b. v. die van Euclides, verbindt ze en bouwt daarmede eene gansche wetenschap op.

(1) « Je me plaisais surtout aux mathématiques à cause de la certitude et de l'évidence de leurs raisons ». *Discours*, p. 27. « Et j'avais toujours un extrême désir d'apprendre à distinguer le vrai d'avec le faux pour voir clair en mes actions ». *Ibid.*, p. 29.

Het scheen dus heel eenvoudig aan Descartes, om wille harer grootere zekerheid en klaarheid, die methode van ontleding der gedachten, die niet haren toevlucht hoefde te nemen tot de proefnemingen der Physiek, ook in de zielkunde toe te passen (1).

Descartes doorzoekt de denkbeelden die hij heeft over 's menschen handelingen en wezen. Om tot de wiskundige zekerheid te geraken waar geen misverstand, geen zinbedrog mogelijk is, verwijdert hij uit zijnen geest al wat hem daarover werd *onderwezen*; wat zijne *zinnen* hem getuigen « ik heb ondervonden dat mijne zinnen mij bedrogen en het is voorzichtig handelen van geen geloof te hechten aan iemand die ons eens bedrogen heeft » (2).

De *inbeelding* ook bedriegt ons. Descartes verwerpt hare aanwijzingen. Hij verwerpt eindelijk de eenvoudigste en klaarste opgave zijns gewetens : b. v. dat ik hier zit, aan mijne tafel, te schrijven « want ik ben overtuigd dat er een almachtige God bestaat. Het is dus mogelijk dat er noch aarde, noch hemel noch eenig stoffelijk lichaam weze, en dat desniettegenstaande zijne Almacht mij dit alles doe gevoelen » (3).

Indien ik dus aan niets meer geloof hecht, vraagt Descartes verder, ben ik dan tot een onvermijdelijk Scepticism gedoemd?

Neen. Indien ik aan alles twijfel, weet ik dat *ik twijfel; dus denk ik; dus besta ik* (4). « Indien God mij bedriegt, is het zeker dat ik besta, en Hij bedriege mij zooveel Hij wille, Hij kan niet bewerken dat ik niet weze, zoolang ik denk

---

(1) Ces longues chaînes de raisons toutes simples et faciles dont les géomètres ont coutume de se servir pour parvenir à leurs plus difficiles démonstrations m'avaient donné occasion de m'imaginer que toutes choses qui peuvent tomber sous la connaissance des hommes, s'entresuivent en même façon et que pourvu seulement qu'on s'abstienne d'en recevoir aucune pour vraie qui ne le soit, et qu'on garde toujours l'ordre qu'il faut pour les déduire les unes des autres, il n'y en peut avoir de si éloignées auxquelles enfin on ne parvienne ni de si cachées qu'on ne découvre ». *Discours* p. 37. In het 5e deel van zijnen *Discours* past Descartes op de natuurlijke wetenschappen de methode toe die hij hier aanduidt.

(2) *Discours*, p. 48. — *Meditationes de prima philosophia*; nieuwe uitgave van Dr. Güttler. München, Beck, 1901, p. 52.

(3) *Meditatio 1a*, p. 58.

(4) *Discours*, p. 49. — *Meditatio 2a*, p. 68.

te bestaan ». Cogitatio hœc a me divelli nequit : ego sum; ego existo; certum est (1).

Het eerste en eenigste klaar grondbeginsel der Cartesiaansche zielkunde is « dat ik een wezen ben dat denkt ». En denken voor Descartes is hetzelfde als : zich inbeelden, willen, gevoelen. « Quid igitur sum? Res cogitans. Quid est hoc? Nempe dubitans intelligens, affirmans, negans, volens, nolens, imaginans quoque et sentiens. At certe videre videor, audire, calescere; hoc falsum esse non potest; hoc est proprie quod in me *Sentire* appellatur; atque hoc praecise sic sumptum nihil aliud est quam *cogitare* » (2).

Van daar uitgaande, ziet hij in den mensch slechts de onstoffelijke ziel. *Van haar bestaan alleen ben ik vast overtuigd*, omdat ik het *onmiddelijk* in mij waarneem. Het bestaan van het lichaam kan ik nog in twijfel trekken : immers ik ken het niet rechtstreeks maar alleen door de zinnen. Daarbij zijne kennis is mij van geenen nutte in de studie der ziel.

Al wat ik niet opvat als denkend wezen, dus niets buiten de ziel, is stof. En welk begrip heb ik van de stof? Het eenigste *dat mijn geest daarover klaar getuigd* (3) is « *de uitgebreidheid* » (4). Zij vormt het *wezen* der stoffelijke zaken, door de beweging in aanraking komende om veranderingen te ondergaan; en wier verschijnselen aan ijzeren wetten zijn onderworpen. (*Mécanicism*). Ons lichaam, zooals de andere lichamen der natuur, zooals al de levende wezens, is een uitgebreid, beweegbaar dingen.

Descartes' ontleding komt dus hier op neer : wat wij den mensch noemen, is niet één wezen; het zijn twee tegenover elkander staande en als aan elkander gebondene wezens; hier in het hoofd de denkende, onstoffelijke ziel (5); daar het stoffelijk lichaam.

---

(1) *Meditatio* 2a, p. 74.

(2) *Ibid.*, p. 78.

(3) Dit is ook voor Descartes de rede waarom ik aan het bestaan der stof geloof hecht. Doch het ontwikkelen van dit punt gaat meer rechtstreeks de Criteriologie aan.

(4) *Meditatio* 2a, p. 80, 82, 84.

(5) Descartes bewijst de onstoffelijkheid der ziel hierdoor dat al de akten derzelve : gevoelens, zinsindrukken, begrippen, tot het *denken* kunnen worden herleid, dat een *eenvoudige akt* is. Dus is de ziel ook eenvoudig en onstoffelijk. — Men merke wel op dat dit bewijs het tegenovergestelde is van hetgene tot dan toe werd aangenomen. Ook is het niet doeltreffend. Doch daarover later.

Doch hoe zijn deze twee zoo van hoedanigheden verschillende wezens met elkander vereenigd? Want voor het gezond verstand vormen zij toch eene éénheid : de zielstoestanden hebben hunne uitwerkingen op het lichaam : de droefheid, de vrees slagen het ter neer, de vreugde geeft het leven en beweging. Hoe die wederzijdsche invloed verklaard? Descartes vindt geene uitlegging en bekent het zelf. « Het schijnt mij dat ons verstand onbekwaam is, klaar en terzelfdertijd het *onderscheid* tusschen lichaam en ziel en hunne *vereeniging* te begrijpen. Daarom moet men ze als eene *éénheid* en *terzelfdertijd als twee zaken* beschouwen, hetgeen *tegenstrijdig is* » (1). Zoodoende blijft de mensch *in zijn geheel* ongekend. Doch de aandacht werd gevestigd op de ziel als zelfgenoegzame schepster der denkbeelden, waarvan zij in haar de zekerheid draagt. Als dusdanig zal zij alleen in het vervolg het voorwerp uitmaken der zielkunde : dit was de grondslag van het *Idealisme.*

Het scheen schoon de ziel zoo in haar gansch daglicht te stellen en haar een verheven rol te geven boven al de stoffelijke bewegingen. Daarbij, wanneer Descartes haar einde navorschte, loochende hij niet in 't minste God's bestaan : « ik heb het begrip van een almachtig wezen: dit begrip kan mij niet komen dan van dit wezen zelve : rondom mij is alles beperkt en bepaald. Dus moet God bestaan » (2).

Doch zijn stelsel moest de ergste gevolgen hebben. Gedurende verscheidene eeuwen bleef het als de eenige aanneembare uitlegging gelden van den mensch. Immers, Descartes' idealisme en mecanicisme vonden gelijk hunne bewonderaars. De nieuwe ontdekkingen in natuur- en sterrekunde worden aan het mecanicisme toegeschreven. Was dit niet een genoegzaam bewijs zijner deugdelijkheid? De wetenschappen nochtans waren niet genoeg gevorderd en het was maar in de 19de eeuw dat in het Positivism de volle waarheid van het mecanicism bewezen scheen.

Descartes' *idealisme* werd door de eeuwen heen op verschillende wijzen uitgebreid. De logische gevolgen werden er uitgeperst en zoo zag men de engelsche school met

(1) *Lettres de Descartes.* Edition Cousin, 1825, t. I, lettre 29.
(2) Men leze daarover de gansche *Meditatio 3a*.

Hume (1) († 1776) tot het uiterste scepticism overslaan. Bij middel der zinnelijke indrukken die wij van een voorwerp ontvangen, kennen wij dit voorwerp niet; wij kennen die indrukken alleen. Wij zien een licht, wij hooren eenen klank : de samenvoeging dier indrukken kunnen wij bestudeeren, doch wezens, vermogens en ziel nemen wij niet waar : zij bestaan dus niet. En rechtstreeks gevolg : de zedeleer en hare regels kunnen niet verrechtveerdigd worden; God bestaat niet.

Een wonder in de zoo wijd uiteenloopende ontwikkeling (2) der Cartesiaansche philosophie is dat niet een wijsgeer er toe kwam den slappen kant van het stelsel aan te toonen. Zóó begeesterde zij aller verstand, dat hare eerste grondbeginselen allerminst als onschendbaar wierden aanzien.

Voor Hume is het idealisme een vastgesteld en verrechtveerdigt feit. Kant (1724-1804) gaf aan het idealisme eene nieuwe kenschetsende wending : het is de noodzakelijke wet van ons denkvermogen, het gevolg van den bouw des zelven.

Descartes was niet meer tot den *oorsprong* der begrippen opgeklommen, om over hunne *waarde* te oordeelen : hij aanzag voorwaar wat zijn verstand hem als klaar en duidelijk deed erkennen. Kant kleeft die zienswijze aan. Indien niet de mensch maar het verstand alleen denkbeelden schept, is de zielleer beperkt tot deze vraag : in hoever zijn zij waar? De waarheid kan natuurlijk niet bestaan in de overeenkomst der begrippen met het objektieve en die vraag kan alleen worden opgelost door het ontleden van het begrip zelve der waarheid. De psychologische vraagstukken komen dus voor Kant hierop neer; wij hebben geestesvoorstellingen van allen aard. Welke onder hen beantwoordt volkomen aan het oorbeeld eener kennis; — bijgevolg wat is eene kennis — wat eene ware kennis?

Eene kennis is een « synthetisch oordeel a priori. » Wanneer wij een oordeel vellen, hechten wij een gezegde aan een onderwerp vast daar het ons schijnt dat het gezegde

(1) Hume : *A treatrise on human nature.*
(2) Het is ons onmogelijk van alle volgelingen van Descartes te spreken : als Locke en Berkeley in Engeland, Leibniz en zijne school in Duitschland, enz.

aan het onderwerp toekomt. Daarbij geldt een wetenschappelijk oordeel voor algemeen en overal waar: als ik zeg : zuurstof en waterstof in vereeniging met elkander verbinden zich om water te vormen, dan is dit niet alleen waar op het oogenblik dat ik de verbinding bestatig, op dit punt van den aardbol, maar immer en overal. En nochtans wij zien maar deze enkele verbinding, op dit oogenblik. Waarom spreken wij dan dit algemeen oordeel uit?

Ons verstandsvermogen is zoo gevormd, dat wij bij 't zien van dit enkele geval onvermijdelijk het algemeen oordeel uiten: zuur- en waterstof vormen water. De zoo gevormde zin is een « synthetisch Urtheil a priori. » Zetten wij dit wel in 't licht, want daar zit 't gansche stelsel van Kant aan vast.

Een oordeel is *analytisch* of *synthetisch* (1) : *analytisch* wanneer het gezegde uit de ontleding van het onderwerp kan worden getrokken; *synthetisch* wanneer zulks niet mogelijk is, en het gezegde aan het onderwerp wordt toegevoegd (συν-τιθημι) ingevolge onzer inwendige struktuur. (2)

Een voorbeeld van analytisch oordeel : elk lichaam is uitgebreid. Het is mij genoeg het eenkbeeld « lichaam »

---

(1) IM. KANT. *Kritik der reinen Vernunft*, herausg. von Von Kirchmann. Heidelberg, 1891, S. 46, 47, 48.

(2) Ziehier overigens de woorden van KANT zelf :

« *Analytische Urtheile* sind also diejenigen in welche die Verknüpfung des Prädicats mit dem Subject durch Identität; diejenigen aber, in denen diese Verknüpfung ohne Identität gedacht wird, sollen *Synthetische Urtheile* heissen. Die ersteren könnte man auch Erläuterungs; die anderen *Erweiterungsurtheile* heissen, weil jene durch das Prädicat nichts zum Begrifl des Subjects hinzuthun, sondern diesen nur durch Zergliederung in seine Theilbegriffe zerfällen, die in selbigen schon (obgleich verworren) gedacht waren : da hingegen die letzteren zu dem Begriffe des Subjects ein Prädicat hinzuthun welches in jenem gar nicht gedacht war und durch keine Zergliederung desselben hätte können herausgezogen werden. Z. B. wenn ich sage : alle Körper sind ausgedehnt, so ist dies ein analytisches Urtheil. Denn ich darf nicht über den Begriff, denn ich mit dem körper verbinde, hinausgehen, um die Ausdehnüng, als mit demselben verknüpft, zu finden. Sondern jenen Begriff nur zergliedern, d. i. des Mannigfaltigen, welches ich jederzeit in ihm denke, mir nur bewusst werden um dieses Prädicat darin anzutreffen; es ist also ein Analytisches Urtheil. Dagegen wenn ich sage : alle Körper sind schwer, so ist das Prädicat etwas ganz Anderes als das was ich in dem blossen Begriff eines Körpers überhaupt denke. Die Hinzufügung eines solchen Prädicats gibt also ein Synthetisches Urtheil ».

(*Krit. der r. Vernunft*, s. 54).

te ontleden in het verstand om er de uitgestrektheid in te vinden.

Een oordeel is synthetisch wanneer een gezegde niet in de ontleding van het onderwerp kan worden gevonden; wanneer het er nochtans wordt aan toegevoegd, omdat de ondervinding het zoo vraagt, hebben wij een *synthetisch oordeel a posteriori* : b. v. de moeder heeft hare kinderen lief. De kinderen lief hebben is niet volstrekt begrepen in het onderwerp « moeder »; daarom is het oordeel synthetisch, en a posteriori, omdat wij zien dat het zoo is. Doch deze dubbele manier van kennen, die alleen de feiten vaststelt, is, om die rede, niet wetenschappelijk.

Het *synthetisch oordeel a priori* eindelijk is datgene waar het gezegde in de ontleding van het onderwerp niet kan worden gevonden en ook niet door de ondervinding kan worden gegeven : van dien aard zijn al de wetenschappelijke grondbeginselen, de methaphysische principepen, de eerste principepen der wiskunde, natuurkunde, enz.

Hoe ver thans zijn bijzonder deze laatste kennissen waar?

Door de zinnenprikkeling krijgt de ziel van de buitenwereld de stof van haar kennen. Om een begrip voort te brengen, giet zij zelve in ideale en subjektieve vormen, uit haar alleen voortkomend, de ondervindelijke waarneming. Beantwoordt daaraan een buiten ons gelegen voorwerp? Dit mogen, noch kunnen wij bevestigen. De waarheid is subjektief : al wat wij weten is dat wij deze of geene zinsprikkelingen onderstaan. Wat ons op die wijze verschijnt in de zinsaandoening is een « phenomenon ». Het ding zelve, oorzaak en voorwerp van het denkbeeld is een « Noumenon ». « Unter Noumenon verstehen wir ein Ding so fern es nicht Objekt ùnserer Sinnlichen Anschauùng ist (1)... Erscheimingen so fern sie als gegenstände nach der Einheit der Kategorien gedacht werden, heissen Phœnamena » (2).

Wij kunnen dus het wezen der dingen, het wezen der ziel en het wezen van God *denken*, doch wij kunnen het niet *kennen*, omdat de stof ons daartoe niet in de zinswaarneming

(1) *Kritik*, s. 262.
(2) *Kritik*, s. 258. — Phænomenon : Sinneswesen, s. 260. — Noumenon : Verstandeswesen, s. 261.

wordt gegeven. Kant gaat ook logisch voort wanneer hij de entologische, kosmologische en physiko-theologische bewijzen van Gods bestaan verwerpt (1).

Terwijl Kant aan de ervaring nog eenen schijn van rechten schonk, veranderde na hem de idealistische Psychologie in eene eindelooze kritiek van de grenzen onzer kennis, van de vormen a priori of kategorien enz. De hoewezenheid van het kennen zelf werd niet meer in acht genomen. In plaats van den oorsprong der begrippen na te gaan, wilde men immer voort a priori in het verstandsvermogen de ter kennis noodige voorwaarden zoeken.

Weldra werd de Psychologie eene pantheistische metaphysiek.

Duitschland werd het tooneel van eenen kamp tusschen de idealistische filosofen, die trachtten, scheen het, om strijd de grootste onwaarschijnlijkheden voort te brengen. Door zijne teverregaande buitensporigheden verloor het idealisme weldra den overheerschenden invloed dien het eenigen tijd had uitgeoefend. Doch de geest der jeugd was door zijne princiepen gevormd, die derwijze bleven voortleven.

Eene tegenwerking ontstond met Schopenhauer (2) (1778-1860).

Voor Descartes en zijne idealistische opvolgers is de mensch een denkend wezen, voor Schopenhauer een uitsluitelijk *willend* wezen. Schopenhauer dacht de droomerijen zijner voorgangers te keer te gaan, hij zelf ontsnapte niet aan het pantheism waar de eenling verdwijnt in het groote geheel.

Terwijl Duitschland te midden zijner idealistische princiepen bleef voortleven, ontstond eene nieuwe richting in Frankrijk, die de gansche negentiende eeuw moest vervullen en veler geesten met vooroordeelen en misverstand bedriegen : het Positivism.

Auguste Comte (1798-1857) wordt als een genie aanzien alleen om die benaming te hebben gevonden, want ware het Positivism gebleven wat August Comte daardoor verstond,

(1) *Kritik*, s. 476, 483, 495.
(2) SCHOPENHAUER. *Der Welt als Wille und Vorstellung*.

zouden wij niet ver gevorderd zijn op wetenschappelijk gebied (1).

Comte dus nam als uitgangspunt, het algemeen gedacht dat iedereen heeft over eene kennis : eene kennis is het bewust worden van een buiten ons gelegen voorwerp dat onze zinnen aandoet; dus juist het tegenovergestelde van Descartes en Kant.

Daaruit besluit Comte onmiddelijk, dat de zinnenkennis de eenige ware is. Doch onze zinnen kennen alleen het stoffelijke, het individueele, het objektieve; dus is dit ook alleen kenbaar. Inbeeldingen, gedachten, wilsakten ontsnappen ons omdat de reflexie onmogelijk is. « Het denkende wezen kan zich niet in twee scheiden waarvan het eene deel zou redeneeren en het andere zien redeneeren. Het opgemerkt orgaan en het opmerkende orgaan zijn dezelfde; hoe zou dus de opmerking kunnen plaats grijpen. » (2)

De Psychologie wordt dus eene Physiek. Onnoodig te zeggen dat van eene ziel hier geene spraak kan zijn. Wij moeten ons uitsluitend toeleggen op de natuurverschijnselen; ze in klassen rangschikken en hunne oorzaken opsporen volgens de ervaring. Zoo zullen wij er toe komen *al* de natuurverschijnselen, de mensch inbegrepen tot eenige, misschien wel tot eene enkele wet te herleiden, die volgens Comte de wet der aantrekkingskracht zou zijn.

Dit is de positieve, wetenschappelijke uitlegging der wereldorde tegenover alle theologische of metaphysische verklaring, thans verouderd en voor goed verlaten (3).

---

(1) Dit is thans door iedereen erkend, door de Positivisten zelve. Immers, daargelaten « dat de afgoderij van het feit tegen de natuur is van den mensch, en zelfs beneden de echt wijsgeerige opvatting », is ook « enkel feiten kennen den naam van wetenschap niet waard. Want wetenschap blijft toch immer het zien van het verband tusschen feit en oorzaak ».

(A. Welvaar. *Hedendaagsche Wijsbegeerte.* « *Dietsche Warande en Belfort* », 1901, nr 4, bl. 346).

(2) Comte. *Cours de Philosophie positive*, I, p. 35.

(3) « Mais sous l'inévitable décadence de l'esprit religieux, à mesure que notre activité mentale trouve un meilleur aliment continu, ces questions inaccessibles (la recherche des causes) sont graduellement abandonnées et finalement jugées vides de sens pour *nous qui ne saurions réellement connaître que les faits appréciables à notre organisme*, sans jamais pouvoir obtenir aucune notion sur la nature intime d'aucun être, ni sur le mode essentiel de production d'aucun phénomème ». Cours de phil. positive VI, p. 706. Cfr. Grüber : August Comte-Freiburg Herder, 1889, der Positivismus. Ibid., 1891.

Die nieuwe opvatting had en moest natuurlijk veel aanhangers vinden en veel invloed uitoefenen. Zij scheen een einde te stellen aan de idealistische droomerijen om tot het tastbare en onmiddelijk vatbare weer te keeren.

Comte had nochtans het zwakke van zijn stelsel niet ingezien. Het scheen zijnen volgelingen onmogelijk zoo maar met eenen pennetrek alle Psychologie weg te cijferen. Gelijk Comte het had voorgesteld werd het Positivisme verlaten, doch de naam bleef voort bestaan en de methode ook alhoewel zij anders werd toegepast : de gewone ondervinding die Comte aanprees werd vervangen door de wetenschappelijke proefneming :

Het is niet genoeg een verschijnsel vast te stellen zulks laat ons niet toe de volledige oorzaken ervan te bepalen. Doch de geleerde verandert de omstandigheden waarin het verschijnsel zich heeft voorgedaan, spoort na of het zich nog voordoet. herhaalt en beredeneert zijne proefnemingen en kan eindelijk met zekerheid de oorzaken, althans de onmiddelijke, aanwijzen.

Doch daarbij sloten velen stelselmatig alle metaphysisch onderzoek uit over de natuur dier oorzaken. Het feit alleen kennen is 't ordewoord. (1)

(1) De groote verdedigers der ervaringsphilosophie in Holland waren Opzoomer : Het wezen der kennis ; en Van der Wijck : De Wijsbegeerte der ervaring verdedigd.

Ziehier hoe Opzoomer (« Het wezen der kennis », bl. 58) over het Causaliteitsprobleem schrijft : « Zoo dikwijls er een verschijnsel plaats heeft en er dus iets nieuws ontstaat nemen wij waar dat er iets aan voorafgaat. Het tegendeel is zelfs, nu de wereld er eens is, ondenkbaar. Eene waarheid die niet eene uitzondering heeft, leert ons dus overal opvolging kennen. En hoe verder wij nu in onze natuurkennis vorderen, des te meer zien wij telkens dat het nieuwe verschijnsel met een of meer der antecedenten in een inniger verband is dan al de andere ; een verband zoo nauw dat wij van noodwendigheid van opvolging, en dus van causaliteit durven spreken. Die ervaring is algemeen en het is nooit iemand gelukt een geval aan te geven waarin het tegendeel openbaar was. Zoo wettigt de ervaring het besluit, dat overal waar successie is, ook causaliteit bestaat, m. a. w. dat een nieuw verschijnsel niet alleen door een oneindig aantal van antecedenten wordt voorafgegaan, maar dat het tevens in één of meer dier antecedenten zijn oorzaak heeft, zoodat het daarmede noodwendig, met al de andere verbonden is. Dit nu en niets anders is het groote beginsel, de wet van causaliteit ».
DUPONT, *Ontologie*, p. 378.

Deze methode werd door H. Taine (1828-1893) in de Psychologie overgebracht. « si jeme suis occupé des facultés c'est pour montrer qu'en soi et à titre d'entités distinctes elles ne sont pas. Une pareille précaution est fort utile. Par elle la Psychologie devient une science *dc faits; car ce sont des faits que nos connaissances.* On peut parler avec précision et détail d'une sensation, d'une idée, d'un souvenir, d'une prévision, aussi bien que d'une vibration, d'un mouvement physique; dans l'un comme dans l'autre cas c'est un fait qui surgit; on peut le reproduire, l'observer de décrire; il a ses précédents, ses accompagnements, ses suites. » (1).

Hoe lost Taine althans de groote vraagstukken der zielkunde op?

Wat wij eerst in ons vaststellen is een gedacht, eene inbeelding, een gevoel die wij aan *een vermogen* toeschrijven; de som dezer vermogens heeten wij de ziel. Doch zulks is een zelfbedrog.

Bij nader toezien en ontleden erkennen wij dat de zinswaarneming maar alleen bestaat; dat er in ons eene opvolging is van eene reeks zulker akten : zij verschillen van aard : nu is het de indruk van eene kleur, dan van eenen toon. En juist tot gemak der spraak, om die verschillende *reeksen* met eenen kollektieven naam te bedieden, hebben wij het woord « vermogen » ingebracht : zienvermogen, oorvermogen, denkvermogen, wilvermogen enz.... En is het niet duidelijk, dat zulke woorden eene algemeene beteekenis hebben en dat het individueele feit alleen bestaat.

Onze verscheidene zielsverschijnselen kunnen verder tot eenvoudigere termen herleid worden : een wezen in den ouden zin van 't woord, eene substantia, bestaat niet : noch stoffelijk, noch onstoffelijk. In een wezen is niets waarachtig dan zijne akten, die eene beweging zijn der atomen waaruit het is samengesteld : dit voor de stoffelijke werkingen.

(1) H. TAINE. *De l'intelligence.* Paris, Hachette, vol. I, Introd. p. 1 et 2. Taine gaat volgenderwijze voort (die bladzijde heeft hare belangrijkheid) : « de touts petits faits, bien choisis, importants, significatifs, amplement circonstanciés et minutieusement notés, voilà aujourd'hui la matière de toute science; chacun d'eux est un spécimen instructif, une tête de ligne, un exemplaire saillant, un type net auquel se ramène toute une file de cas analogues; notre grande affaire est de *savoir quels sont ses éléments; comment ils naissent;* en quelles façons et à quelles conditions ils se combinent et quels sont les effets constants des combinaisons ainsi formées ».

Doch de stoffelijke beweging rechtstreeks en in zich zelven beschouwd, en niet meer onrechtstreeks, door de uitwendige zinnen, bestaat uit eene volgorde van zinnelijke waarnemingen, oneindig eenvoudig en klein (1) : elke zielsakt is eene stoffelijke beweging tot zekere graad van hevigheid en ontwikkeling aangegroeid. Destengevolge voelen wij eene kleur, eenen klank, hebben wij een gedacht enz. Dit zijn zoovele verschijnselen (phœnomena) die opkomen en verdwijnen, zonder dat wij een *blijvende zijn* kunnen kennen.

Hier nogmaals, wat wij reeds meermalen hebben vastgesteld, wordt de studie van den mensch *in zijn geheel* verwaarloosd. In plaats van de specifische verschijnselen te nemen die zich voordoen en ze op onpartijdige wijze te bestudeeren, is Taine alleen bekommerd om de *hoedanigheid* tot de *hoeveelheid* te herleiden. Hij hecht zich aan den stoffelijken kant der psychologische feiten, om de Physiologie en Physiek als grondige uitlegging derzelve te aanvaarden. — En zijn besluit is eene brutale uitdrukking van het Phenomenisme « Une infinité de fusées, toutes de même espèce, qui à divers degrés de complication et de hauteur s'élancent et redescendent incessamment et éternellement dans la noirceur du vide, voilà les êtres physiques et moraux; chacun d'eux n'est qu'une ligne d'évènements, dont rien ne dure que la forme. Un écoulement universel, une succession intarissable de météores qui ne flamboient que pour s'éteindre et se rallumer et s'éteindre encore sans trêve ni fin, tels sont les caractères du monde lorsqu'il se réfléchit dans le petit météore vivant qui est nous mêmes, et que, pour concevoir les choses, nous n'avons que nos perceptions multiples, indéfiniment ajoutées bout à bout. (2) — Met recht mag men van Taine zeggen :

« Kant is niets, in vergelijking met dezen omverwerper aller werkelijkheid. Taine is een Samson te midden der Philistijnen. Bij hem blijft niets meer van den tempel staan, waarin zoovele geslachten met eerbied knielden. Hij slaat 's menschen geest ten gronde, treedt hem met de voeten, vernietigt hem geheel, zoodat hij aan leven en hoop geene plaats meer overlaat. — Gij wilt alzoo de wereld verdelgen,

(1) *De l'Intelligence*, vol. I, Livre III.
(2) *De l'Intelligence*, Préface, p. 9.

roepen hem ontzet de mystieken en spiritualisten toe? Ik wil, antwoordt Taine met philosophische gerustheid, ik wil alleen de waarheid ». (1)

Die gedachten in de wijde wereld geworpen werden hernomen en uitgebreid op eene andere manier door de Engelsche wijsgeeren. John Stuart Mill (1806-1873) was de voorvechter van den nieuwen vorm dien het Positivism op engelschen bodem aannam. (2)

Comte, zeiden wij, wilde alleen de *uiterlijke waarneming* als uitgangspunt aller kennis. Wij kennen de wereld door eene « intuition directe. » Met rede voegde Stuart Mill er de *inwendige waarneming* aan toe, zonder dewelke geene Psychologie denkbaar is.

Door onze onmiddelijke waarneming kennen wij alleen onze bewust zijns toestanden; tegenwoordige ondervindingen (emotional or sensitive feelings) herinneringen aan verledene en verwachting van toekomende ondervindingen. Als deze dikwijls tegelijk in ons voorkomen, verbinden zij zich in eene gezamentlijke voorstelling volgens vier groote wetten : hunne overeenkomst, hunne tegenstelling. hunne gelijktijdigheid en hunne opeenvolging. Die verbindingen gebeuren niet bij toeval of onder den dwang van onweerstaanbare wetten, maar de geest is daarin werkzaam en brengt dezelve voort.

---

(1) DUPONT WHITE. *Mélanges philosophiques*. Paris, 1878, p. 367-375.

Taine's subtiele bedrieglijke ontledingen verlokten velen. Ziehier hoe een welgekend fransch schrijver zijnen invloed op de jeugd kenschetst : « La foi absolue à la science », zegt P. Bourget van zijn stelsel sprekende, « en faisait comme la base et le dogme de la nécessité circulait d'un bout à l'autre de l'œuvre... L'antithèse cependant était trop aigüe entre les théories professés par nos maitres les plus admirés, les plus aimés, et les besoins d'action que l'infortune du pays nous mettait au cœur après les désordres de la guerre et de la commune... *Mais l'inévitable discipline de la vie nous faisait accepter de telles antithèses comme la condition naturelle des âmes modernes* ».

P. BOURGET. *Drames de famille*. Paris, Plon, 1901, p. 3 et 4.

Men weet ook dat Zola beweert het realisme in den roman geleerd te hebben van Taine.

(2) De bijzonderste gedachten van Mill. die wij hier kortbondig uiteenzetten zijn ontnomen aan het standaardwerk des schrijvers : *A System of Logic*. London, Longmans and C°.

De eigenlijke zielstudie herkreeg meer hare rechten.

De zinswaarnemingen derwijze met elkander verbonden leggen het geheele geestesleven uit: zoowel de algemeene begrippen als de individueele kennis; een oordeel vellen is niet eene algemeene waarheid uiten; het is zinnenindrukken aan elkander knoopen.

Daarbij ondergaat hij ook den invloed van Kant; wij kennen alleen het subjektieve; van den buiten ons bestaanden wereld weten wij niets met zekerheid. Wij vatten de feiten die zich in ons voordoen en zulks op het oogenblik dat zij zich voordoen. Het wezen der zaken blijft voor onzen blik verstoken: Stuart Mill is « agnostiek ». Hij vond dit woord, dat thans zijne wereldronde heeft gemaakt. Wat heeft zulks te bedieden?

Volgens zijne psychologische theorie bevat onze gansche voorstelling van de wereld niets dan de door associatiewetten gegroepeerde zinnelijke ondervindingen. Onze begrippen van wezen, stof, lichaam, ziel, zijn alleen woorden waarvan wij *niet weten* of er eene objektieve werkelijkheid aan beantwoordt. Het lichaam is de uitwendige onbekende oorzaak waaraan wij onze zinsondervindingen toeschrijven; de ziel is de onbekende bevatster derzelven. (1)

Wat hier nogmaals verwondert is dat Stuart Mill niet dit hem onbewust overheerschende vooroordeel kan verwerpen: de Psycholoog moet uitgaan van het a priori aangenomene princiep: wij kennen niets dan het zinnelijke — Zijne eerste taak is de verschillende in ons voorkomende feiten b. v. de algemeene begrippen, de individueele kennissen, vast te stellen, hun ontstaan en hunne karakters te ontleden.

Herbert Spencer (2) bouwt zijne Psychologie ingelijks zoo op, doch zij is meer omvattend.

Descartes had de wetenschappen in twee groote vakken verdeeld: deze zouden de stof bestudeeren, aan de meka-

(1) *Logic*, I-III, § 8.

(2) Lord Herbert Spencer in 1820 geboren, leeft nog. Zijne werken zijn menigvuldig. De bijzonderste die ons hier aanbelangen zijn: *First principles. Principles of Psychology* (2 deelen).

nische wetten onderworpen, door de uitwendige zinnen kenbaar; gene de onstoffelijke wezens, met verstand begaafd, alleen kenbaar door de inwendige waarneming. Deze verdeeling was door alle geleerden aangenomen.

De natuurlijke wetenschappen hadden ten gevolge der nieuwe experimentele methode grooten voortgang gemaakt : Galilée, Pascal, Huyghens, Newton, Fresnel, Ampère, Faraday, zijn zoovele namen die elk eene nieuwe ontdekking verpersoonlijken, waarvan het mekanicism zich het vaderrecht toeeigende. (1)

Ware het dus ook niet mogelijk de studie van den mensch tot eene wetenschappelijke mekaniek terug te brengen en zoo eindelijk de uitlegging der gansche wereldorde te vereenvoudigen in eenige begrippen die de philosophie en de wetenschappen zouden insluiten?

Spencer denkt van ja en hij beroept zich op de « evolutie. » De Evolutie. Het woord is van Herbert Spencer. Van af 1852, dat is zeven jaren voor het verschijnen van het « ontstaan der geslachten » van Darwin (2), had de engelschen

(1) Zie D. MERCIER, *La Psychologie expérimentale et la Philosophie spiritualiste*. Bruxelles, Hayez, 1900, p. 5-6.

Ziehier het vervolg dier bladzijde die de bijzonderste ontdekkingen opsomt :

« En 1842 MAYER avait découvert l'équivalent mécanique de la chaleur; or, entre les diverses forces de la nature il y a une loi de corrélation : aucune d'elle ne peut être engendrée si ce n'est aux dépens d'une autre; aucune ne disparaît sans faire place à une autre. L'idée se forma donc peu à peu de considérer toutes les forces de la nature comme des formes d'énergie mécanique et de leur appliquer le principe de la conservation de l'énergie.

Depuis longtemps KEPLER avait préparé la mécanique céleste; NEWTON en avait écrit le 1er chapitre; Lagrange Laplace, Le Verrier avaient continué son œuvre.

La *Chimie* était considérée déjà comme un ensemble de relations pondérales et les efforts d'un grand nombre de chimistes allaient désormais s'inspirer d'une parenté supposée de la chimie avec la mécanique.

Depuis la découverte de l'abbé Haüy la *Cristallographie* avait des lois géométriques et promettait de renouveler la minéralogie...

D'autre part les liens de la *physiologie humaine* avec la physique et la chimie devenaient de plus en plus étroits. Simultanément DARWIN faisait résolument entrer dans une voie nouvelle la biologie : désormais les êtres vivants ne seront plus seulement rangés en ordres, classes et embranchements mais on recherchera les lois de leur origine. La découverte de SCHWANN allait créer la biologie cellulaire et l'histologie; l'*embryogénie* donnait déjà des espérances; à leur tour les sciences naturelles recevaient une nouvelle orientation ».

(2) CH. DARWIN. *On the Origin of Species by means of naturel Selection*. 1859.

filosoof de hypothese opgevat volgens dewelke de planten en dierengeslachten zouden voortkomen uit gedurige veranderingen der cersoorten, veranderingen te danken aan de wijziging der omstandigheden waarin zij leven. De taak van Darwin heeft bestaan in het nazoeken der bepaalde oorzaken onder den invloed derwelke de geslachtsveranderingen der organismen plaats grijpen. (1).

Voor Darwin (1809-1882) was de groote oorzaak de « natural selection » de natuurlijke keus der wezens, die eene soort van kennis schijnt te onderstellen. waardoor deze of gene levende eenling sommige vermogens bijzonder versterkt, om aan de ongunstige omstandigheden waarin hij leeft weerstand te bieden. Dit versterkt vermogen gaat aan zijne afstammelingen over. Door toedoen van andere bijkomende omstandigheden wordt zoo allengs het geslacht gewijzigd.

Voor Darwin is de evolutie *dynamisch werkend* : het levend wezen brengt zelf de veranderingen te weeg.

Voor Spencer is zij *statisch*, het levend wezen is passief. Volgens hem zijn het de omstandigheden, die de veranderingen veroorzaken en niet het wezen dat zich aan dezelve adapteert.

Wanneer eene menigte levende wezens in een ongunstig omgeving verblijven, zullen diegenen alleen voortbestaan die het best gevormd zijn, den stevigsten inwendigen bouw bezitten : de andere zullen verdwijnen in dien « struggle for life. » Dit is hetgeen Spencer noemt : « the survival of the fittest. »

Al de tegenwoordig bestaande wezens zijn een voortbrengsel der evolutie, de eindtermen eener gestadige ontwikkeling van af de verdikking der eerste vloeistofsterren tot de hoogste verschijnselen van menschelijk en maatschappelijk leven. (2)

---

(1) D. MERCIER, *Origines de la Psychologie comtemp.*, p. 113.
Ch. Darwin wordt gewoonlijk als de vader der evolutietheorie beschouwd. P. Vogels in zijne *Vraagstukken der Zielkunde*. (Amsterdam, Van Langenhuyzen), II hoofd. 2, is ook van deze meening, zonder zelf van Spencer gewag te maken. Zulks is, zooals men ziet eene grove missing.

(2) Cfr. VOGELS, *Op. cit.*, II hoofd. 2. — KEULLER. *De Mensch*. Leiden, Van Leeuwen, 1895, hoofd. IV.
Spencer ontwikkelt zelf dit gedacht op de volgende wijze : « on a reconnu que la formule abstraite qui exprime la transformation des êtres vivants exprime également la transformation qui se fait et qui s'est faite partout. Le système solaire depuis son état primitif jusqu'à son

Doch eene *verandering* is niet denkbaar zonder iets *blijvend*, dat men in het nieuwe dingen terug vindt; anders ware het eene vernietiging en schepping van een nieuw wezen. Dat blijvende *is de kracht*. Zij is het substratum aller verschijnselen, en elk wezen is eene verwezenlijking, in eene min of meer hooge mate, van dat onbekende weżen : de kracht.

Deze mekanistische opvatting meer bijzonder op den mensch toepassende, geeft Spencer eerst in zijne « Principle of Psychology » dezes objektieve studie.

Te midden dier algemeene evolutie is ten gevolge der gunstige omstandigheden een dier volmaakter geworden, terwijl de ontwikkeling der anderen werd tegengehouden. Die volmaking heeft het verstand teweeggebracht, en het verstand schiep de ingewikkelde, zedelijke, godsdienstige en sociale toestanden. En geen wonder : ieder geslacht doet nieuwe ondervindingen op, die bewaard blijven en door de erfelijkheid worden overgezet. Spencer spreekt dus Descartes en Kant tegen waar zij houden staan dat het verstand al zijne kennissen in zich zelf vindt.

Doch hij neemt het verstand niet als een onstoffelijk vermogen : de geestes en willensakt is maar de keerzijde der zenuwprikkeling in hoogeren graad van volmaaktheid. Ook bestudeert hij uitbundig de voorwaarden der zinswaarneming en de verdere ontwikkelingen die zij kan ondergaan.

Overtuigd positivist, beweert hij, in zijne subjektieve Psychologie dat onze kennis alleen zinnelijk is, en dat al onze oordeelen door de verbindingswetten van Mill worden geregeld :

Van daar, dat de wereld verdeeld is in twee kategoriën van zaken: het kenbare (the knowable) en het onkenbare (the unknowable). Het *kenbare* is datgene dat onder het bereik der zinnen valt : de wederzijdsche invloed der dingen op elkander als inwerkingstreding der kracht.

état actuel en est un exemple. La transformation de la terre depuis son état primitif où sa surface a commencé à se consolider jusqu'à l'époque actuelle s'est pareillement conformée à la loi générale. Pour les êtres vivants la transformation s'y conforme, non seulement dans le développement de chaque organisme mais aussi dans le monde organique en général, considéré comme un agrégat d'espèces ».

H. SPENCER. *Le principe de l'évolution*. Réponse à Lord Salisbury. Paris, Guillaumin, 1895, p. 25.

Wij zijn gedwongen het *bestaan van het onkenbare* aan te nemen, doch in de onmogelijkheid er iets meer over te zeggen. Immers het ware dwaas b. v. de uitwerkselen van den elektrieken stroom vast te stellen en te besluiten dat er niets is om dien voort te brengen. Doch welke is de natuur van dit lichaam? Wat is de kracht? — Daarop kunnen wij niet antwoorden.

Spencer gelukt er niet in, eene vaste Psychologie op te bouwen. Hij verandert ze in eene Physiologie : *de ontwikkeling des geestes staat in innig verband met de ontwikkeling van het zenuwsysteem : dus is het ons toegelaten, beweging en geest tot elkander te herleiden.*

Na zoolang vruchteloos zoeken dacht men eindelijk in de Evolutie de volkomene bekrooning der wetenschappen, met de uitlegging van 't menschelijk wezen te hebben gevonden. Herbert Spencer's philosophie was aantrekkelijk door de stevige eenheid in al hare deelen, den schijnbaar logischen aaneenhang tusschen de grondprinciepen en de afleidingen. Met uitbundige vreugde begroet, door bekwame en moedige volgelingen verdedigd, scheen zij onsterfelijk. (1) Op de strenge ondervinding gesteund, dacht zij het idealisme voor goed te hebben overwonnen.

Nochtans, de geschiedenis, noch de ervaring of de kunstmatige kweeking konden niet een geval aanwijzen, dat eene soort waarschijnlijk in eene andere is overgegaan. (2) De aprioristische «First principles » door Spencer's genie opgebouwd, vielen ten gronde. De warboel herbegon.

Het positivisme, niettegenstaande het daartoe al zijne krachten had ingespannen, was er niet ingelukt de metaphysische vragen naar het wezen en het einde van den mensch te onderdrukken. Het is niet genoeg te beweeren dat hij

(1) « Quel est le chercheur de ce temps-ci dont l'œuvre exerce dans l'école positiviste la plus puissante attraction? Sans conteste, c'est lord Herbert Spencer. D'où vient au célèbre philosophe anglais cette influence? Précisément du caractère encyclopédique de sa doctrine. Nul parmi les hommes contemporains ne rappelle à ce degré Aristote ».

VAN WEDDINGEN, *L'Encyclique de Léon XIII* (*Æterni Patris*). Bruxelles et Paris, 1880, p. 92.

(2) Zie D. MERCIER. *La Psychologie contemporaine*, p. 429, de verklaringen van eenen franschen naturalist, Yves Delages die zulks rondnit bekent en desniettegenstaande aan de evolutie vasthoudt om niet tot eenen *Schepper* te moeten zijnen toevlucht nemen.

maar een stofje is, zonder doeleinde te midden der algemeene evolutie geworpen. Het geweten komt daartegen in opstand. Ook zegt Van der Wijck « de partijen die vroeger aan tegenovergestelde palen stonden, zijn nader tot elkander gekomen. De strijd tusschen empirie en bespiegeling is in beginsel geslecht. Van de eene zijde erkent men thans dat ons denken steeds den vasten bodem der feiten onder de voeten moet hebben, en van den anderen kant, dat de macht van het denken steeds boven de ervaring uitgaat. » (1).

En voorzeker, dat wij begrippen hebben, wiens voorwerp niet rechtstreeks door de zinnen wordt waargenomen staat boven allen twijfel vast. Gij hebt een begrip van de *aantrekkingskracht*. Wanneer hebt gij die rechtstreeks waargenomen, dit is niet de rechtstreeksche of onrechtstreeksche gevolgen dezer kracht, den val van de steen naar de aarde, ebbe en vloed, maar de kracht zelve; die den steen naar beneden trekt. Die kunt gij noch zien noch hooren noch voelen. Zeg mij anders hare kleur, haar toon, of hij hard dan wel zacht is, zoet of bitter smaakt. En nochthans wie kent niet de beteekenis van het woord kracht, alhoewel het geene zinnelijk waarneembare eigenschap bezit?

Door die en andere redenen aangedreven heeft men eene onderstelling gewaagd die beter met den vooruitgang der Psychologie scheen vrede te hebben.

De Psycho-physiologische verschijnselen door Weber aangeduid, door Fechner uitbundiger bestudeerd en in de 19de eeuw met drift onderzocht brachten tot *de hyphothese van het parallelism*. Lijk Ladd (2) het doet opmerken het *waarnemingsfeit* is het bijzonderste, tot niets anders herleidbaar voorwerp der Psychologie; doch *daarnevens* kunnen ook het physiologische en physische als voorwaarden van den bewustzijns akt worden bestudeerd. Immers de « Wechselwirchung » zooals de Duitschen zeggen, tusschen ziel en lichaam is niet te miskennen,

« De phycho-physieke leer, schrijft Wundt, moet van

(1) VOGELS, *Op. cit.*, bl. 92, 93.
(2) D. MERCIER. *Psychologie expérimentale*, p. 15.

het door de ervaring overal bestatigde feit uitgaan, dat niets in ons bewustzijn voorkomt wat niet in een bepaalde physische proccessus zijnen grondslag vond. De eenvoudige ondervinding, de verbinding der ondervinding in voorstellingen, de associatie derzelven, de processus der aperceptie en des willens gaan gepaard met physiologische zenuwprikkeling... Ieder organisch verschijnsel is een psycho-physische proccessus » (1).

Reeds in de gewone taal vinden wij de tegenstelling tusschen ziel en lichaam (2) ; dit, is de drager der uitwendige ervaring, terwijl de ziel de verbinding beduidt dier uitwendige verschijnselen met een inwendig zijn. Aan de uitwendige voorstellingen beantwoordt volgens de gewone opvatting een voorwerp; voor de wetenschappelijke ontleding is dit het metaphysisch begrip eener substantia. Alhoewel deze niet onmiddelijk kan worden opgevat, legt zij toch den objektieven samenhang der voorstellingen uit. Op dezelfde wijze vatten wij de ziel op als een wezen, waaraan wij de innerlijke waarnemingsakten toeschrijven. Is de ziel inderdaad eene substantia? Alhoewel de Psychologie tot dit metaphysisch besluit kan brengen, hoeft zij zulks van den beginne af niet na te gaan om hare proefnemingen te verwezenlijken.

Doch brengt die negatieve stelling niet een onaanveerbaar dualisme in, wanneer het Parallelismus juist de eenheid van den mensch zou willen vrijwaren? Het schijnt van ja.

Wat bediedt eigenlijk het Parallelism (3) dat de onpartijdige studie der Psychologische daadzaken ons niet toelaat ziel en lichaam tot *één* stoffelijk wezen te herleiden, doch

(1) WUNDT. *Grundzüge der Physiologischen Psychologie.* Leipzig Engelmann, 1893, II, s. 644.

(2) « So stelt die Sprache zunächst der Seele den Geist gegenüber. Beide sind Wechselbegriffe für eins und dasselbe, denen im Gebied der äussern Erfahrùng Leib ùnd Körper entsprechen. Körper ist jeder Gegenstand der äussern Erfahrung wie er sich unmittelbar unsern sinnen darbietet, ohne Beziehung auf ein ihm zukommendes Sein. Leib ist der Körper; wenn er mit dieser Beziehung auf ein inneser Sein gedacht wird. Ahnlich heisst Geist das innere Sein wenn dabei keinerlei Zùsammenhang mit einem äussern Sein in Rücksicht fällt, wogegen bei der seele namentlich wenn sie den Geiste gegenüber gestellt wird, gerade die Verbindung mit einer leiblichen, der äussern Erfahrùng gegebenen Existenz vorausgesetzt ist ». WUNDT, *Ibid.*, I, II.

(3) Cfr. LADD. *Philosophy of Mind.* London, Longmans, 1895, Ch. II. — *Zeitschrift für Philos. und philos. Kritik*, 1900, n° 2. — *Lehre von psycho-physiologischen Parallelismus.*

dat de zinsprikkeling met den bewustzijns-protcessus gelijk vooruitgaat; dat zij zich derwijze volgen dat eene verandering in het lichaam eene verandering in den geest zal teweegbrengen. Er is dus een verband tusschen lijf en ziel Doch welk is de natuur van dit verband? Hoe vormt de ziel met het lichaam maar één wezen zoodanig dat een *psycho-physische* akt kan plaats hebben? Men stelt die vraag onvermijdelijk en de Psycho-physiologie lost ze niet op. (1)

Wundt ook blijft de belangrijkheid dier vraag niet onbewust en hij is niet verre van het aristoteliaansch animismus aan te nemen dat er een antwoord op geeft. « Van den anderen kant kan men niet ontkennen dat het animismus in de uitlegging der bewustzijns verschijnselen juist dezen daadzaken, welke de andere stelsels (spiritualismus of idealismus en materialismus) verwaarloozen, recht laat wedervaren. Dat eene psychische daad een physiek levensverschijnsel tot grondslag heeft, is zeker. De phychologie heeft in al hare onderzoekingen den samenhang tusschen beide blootgelegd. Indien het animismus tot hiertoe nog geene houdbare theorie der levensverschijnselen heeft voortgebracht, is het toch niet onwaarschijnlijk dat zulks haar niet gelukken zal. (2)

Het animismus, verstaan zooals Aristoteles het heeft ontwikkeld en zooals het uit de moderne ontdekkingen voortvloeit is de houdbare theorie die Wùndt zoekt. Het lost de vraag van het Parallelismus voldoende op. Het geeft rekening der *menschelijke* akten juist omdat het den mensch in zijn geheel beschouwt en geen enkele der noodige faktoren : biologische, physiologische, anatomische, ter zijde laat.

Wij hebben gezien hoe na Descartes de systemen elkander hebben opgevolgd zonder dat men ooit eene voldoende en leefbare uitlegging kon vinden.

Zij die het Aristotelism niet kenden of het door hunne vooroordeelen heen als een historisch stelsel oppervlakkig beschouwden, en die toch terzelfdertijd aan het Positivisme

(1) In een belangrijk artikel van : *De Gids*, November 1901 : « het algemeen verband tusschen hersenen en zieleleven », behandelt Th. Ziehen de vraag van het Parallelismus. Hij besluit : « Uit deze voorstelling ziet men dat ook tegenwoordig over de oplossing geene overeenstemming heerscht; men moet dus zelf kiezen, of nog beter, zelf aan de ontwikkeling der oplossing deelnemen ». Bl. 339.

(2) WUNDT. *Ibid.*, II, s. 635.

hun vertrouwen niet konden schenken, daar het geene gegronde basis leverde voor zedelijk en sociaal leven, verkozen een verdoken scepticism op filosofisch gebied.

Zoo aarzelt Balfour niet het Positivism streng te veroordeelen: « Wie zou het naturalism (Positivism) de minste aandacht schenken indien het zich niet opdrong in naam der wetenschap, en niet eischte haar met gezag te vertegenwoordigen en in haren naam het woord te voeren? *In zich zelve is het onbeduidend. Het bevredigt het verstand niet, noch beantwoordt aan de behoeften van het menschdom.* Indien desniettegenstaande zijn invloed zich immer meer uitbreidt, indien meer en meer geleerden en halfgeleerden alhoewel met tegenzin zijne leeringen toetreden en zich aan zijne heerschappij onderwerpen is dit ten minste gedeeltelijk omdat zij de tegenstrijdigheid niet inzien tusschen de praktisch noodzakelijke handelwijze die de ervaring van hen vergt en de spekulatieve maar hoogst bedrieglijke princiepen der positieve wetenschap waardoor de empirische school trachtte het verstand en het geweten der menschheid te overheerschen » (1).

En toch, waarschijnlijk niet wetende waarheen zich te wenden, kan hij er niet toe besluiten de princiepen van het positivism te verwerpen. De metaphysiek niet grondig verstaande, schrijft hij « De verdedigers der metaphysiek zijn dichters die het afgetrokkene en bovenzinnelijke behandelen in plaats van het stoffelijke en zinnelijke » (2).

---

(1) « Who would pay the slightest attention to naturalism (positivism) ifit did not force itself into the retinue of science, assume her livery and claim, as a kind of poor relation, insome sort to represent her authority and to speakwith her voice? *Of itself it is nothing. It neither ministers to needs of mankind, nor does it satisfy their reason.* And if in spite of this his influence has increased, is increasing, and on yet, shows no signs of diminution if more and more the educated and the half educated are acquiescing in its pretensions and however reluctantly, submitting to its domination this is at least in part, because they have not learned to distinguish between the practical and inevitable claims which experience has on their allegiance and the speculative but quite illusory title by which the empirical school have endeavoured to associate naturalism and science in a kind of joint supremacy over the thoughts and consciences of the mankind ». A. BALFOUR, *Foundations of Belief.* London, Longmans and C°, 1896, p. 135-136.

(2) Ibid. « Metaphysicians are poets who deal with the abstract and the suprasensible instead of the concrete and the sensuous », p. 101.

Gelooven wij dus, om het zedelijk leven te redden, aan al wat daartoe noodig is, zonder naar eene redelijke uitlegging te vragen (1). Gelooven wij aan het onstoffelijk en onsterfelijk wezen der ziel; gelooven wij dat ons leven een doeleinde heeft, dat God bestaat. — Waarom?

Zoo handelden noch Aristoteles noch de Scholastieken. Wij wenschen te toonen hoe hunne Psychologie bekwaam is na zoo dikwijls mislukte pogingen een volledig en aanneembaar systeem te vormen, zonder een der gegevens te miskennen; hoe zij noodzakelijk hare plaats komt innemen, als volkomen de feiten uitleggende door hooger princiepen. De zielkunde leidt natuurlijk tot de metaphysiek.

Descartes had zijne Psychologie a priori opgebouwd en de metaphysiek die daaruit voortkwam moest natuurlijk zonder vaste grondslagen zijn (2).

Aristoteles gaf aan de ervaring de haar toekomende plaats. Hij hield rekening met de innerlijke zelfondervinding en met het zelfbewustzijn in den mensch. Het neothomismus kent aan de ervaring de plaats nog in breeder mate toe door de toepassing der moderne proefnemingsmethoden.

Doch de metaphysiek kan, zonder aan de ervaring te schaden daarin hare plaats bekleeden. Immers lijk Mr Binet het zeer wel zegt « la Psychologie expérimentale est indépendante de la métaphysique, mais elle n'exclut aucune recherche de métaphysique » (3).

---

(1) « But if Naturalism by itself be practically insufficient; if no conclusions based on its affirmations will *enable us to escape from the cold grasp of its negations*, and if, as I think, the contrasted system of Idealism has not yet got us out of the difficulty, what remedy remains? One such remedy consists in simply setting up side by side with the creed of natural science, another *and supplementary set of beliefs* - which may minister *to needs and aspirations which science cannot meet, and may speek amid silences which science is powerless to break* ». (*Ibid.*, p. 186).

(2) « Il serait peut-être permis de le trouver plus profond en métaphysique qu'en géométrie » zegt van hem Van Weddingen. *Op. cit.* p. 89.

En V. Brochard alhoewel warm verdediger van Descartes merkt zelf op : « La méthode que Descartes préconise, c. a. d. celle qui consiste à contruire d'avance, a priori, ce qui doit être, *n'est utile que dans les mathématiques* ». *Discours*. Nota p. 31.

(3) Binet. *Introduction à la Psychologie expérimentale*. Paris, Alcan, 1894, p. 146.

Met het oog op die verklaring zijn wij overtuigd dat het neothomisme in zijn volle daglicht gesteld veler goedkeuring zal meedragen, en dat « sur un très grand nombre de points les dissentiments entre les grands docteurs (scolastiques) et les savants modernes sont plus apparents que réels. Ils ont leur source plutôt dans les dissidences religieuses et politiques que dans la philosophie. La *méthode* souvent diffère plus que les doctrines » (1).

Dr LEEMANS.

(1) VAN WEDDINGEN, *Op. cit.*, p. 92.
Het is wonder en aanmoedigend tevens om na te gaan hoe sommigen onder de bekwaamste verdedigers der ervaringspsychologie zelfs reeds een metaphysiek opbouwen. G. Ladd, professor in Yale University (New Haven, U. S. A.) en schrijver van : *Elements of Physiological Psychology; Ontlines of Physiological Psychology; Psychology. descriptive and explanatory*, enz., zegt in de inleiding van zijn werk « *Philosophy of Mind* », p. I and X : « The first two chapters of the book are occupied in showing how inevitable is the demand which the *science of psychology makes for a further philosophical discussion of all its principal problems...* The fashion of denouncing the study of metaphysics is more the scholastic « fad » of blasé minds or the refuge of weak and selfish spirits, thon the result of any genuine lack of interest, on the part of the multitude of thinkers in the earnest discussion of these problems. Such persons become agnostic, or resort to a demand far unquestioning faith, at the point wehere they themselves begin to be baffled or tired in the effort of thinking... And while so many, in name of science, are denying the reality, unity, and possibility of a permanent existence of the human mind, and are resolving its entire being into a stream of mechanically associated epiphenomena, thrown off from the molecular machinery of the cerebral hemispheres, is it not an inopportune time, or a wholly useless and thankless tast, to propose a serious rediscussion like that undertaken in this volume ». Dit toont volkomen aan welke krachtige werking ten voordeele eener op feiten gesteunde metaphysiek in de geesten is ontstaan.

HEIMKEER.

Land vol koele harsaromen,
  Blondgelokte Kempengouwen,
  Die mij jaren lang zaagt rouwen
Op de zwarte Hainezoomen;
Groenbemoste goudoasen,
  Die mijn Muze zaagt verstommen
  In de dichte rookkolommen,
Uit fabriek en mijn geblazen;

Eindlijk mag ik weer de spitsen
  Van uw blanke mergelkerken
  Uit uw dennen en uw berken
Naar den hemel op zien flitsen!
Eindlijk mag ik weer de psalmen
  Van uw reine, Vlaamsche tonen
  Uit de longen uwer zonen
Door de straten hooren galmen!

Waar uw gele veulens loopen
  In de diepe Demerweien
  Vliegen eindlijk weer de spreien
Van uw breede steppen open!
Waar uw vrome nachtegalen
  Met de bronnen van uw Eden
  Zalig smelten in gebeden,
Mag ik weer gaan ademhalen!

O, ik zie u heerlijk doemen,
Met de natte regenbogen
En de lava overtogen
Van uw kruiden en uw bloemen!
O, ik zie uw zonnestralen
Heerlijk uit de blauwe kolken
Van een hemel zonder wolken
In uw reuzenbedding dalen!

O, die lichte tooi van nevels,
Die als grijsgewiekte duiven
Zachtjes om de kappen schuiven
Van uw fijngetande gevels!
O, die roode koperglansen,
Die de westerwolken telen
Op uw steile zandkasteelen,
En uw gladde vijverkransen!....

Limburg, op uw donzig kussen,
In uw bleeke lichtgordijnen,
Kwam mij de eerste zon beschijnen,
't Eerste lentewindje kussen.
Limburg, in uw rozenblaren
Mocht ik met uw blijde kindren
Door het wondersprookje vlindren
Van mijn eerste levensjaren.

Met uw vogels leerde ik zweven
Boven molens en kapellen:
'k Heb mijn eerste ritornellen
In uw zavel neergeschreven.
'k Heb met koortsig vlugge vingren
Woorden, beelden, rijmen, tropen
Aan elkander leeren knoopen,
Door elkander leeren slingren.

O, hoe zalig de eerste liefde
  Door mijn droomen kwam gevlogen
  En hun ruime wolkenbogen
Met haar bliksemschicht doorkliefde!
O, met wat een gloed van vonken
  Kwam, in hun geschokte dreven,
  't Zonnebeeld van 't mannenleven
Door mijn tranenstroom geblonken!....

Uren lang kon ik beluistren
  Wat de winden met hun lieren
  Door den dom der populieren
In den avond kwamen fluistren;
Wat het water steeds nog grolde,
  't Zilte water, dat, vóór eeuwen,
  Met zijn golven en zijn meeuwen
Door de Kempenbaaien holde.

'k Heb gesidderd voor de tonen
  Die uit hutten en spelonken
  't Oude Rome tegenklonken, —
Uw triomfzang, Eburonen!
'k Heb het gladde staal der schilden
  In het molendal zien vlammen,
  Waar de gele Frankenstammen
Eens hun Pharamond op tilden.

Karelmanje kwam de reeën
  In zijn Dietsche wouden vellen :
  De echo langs de Demerwellen
Dreunt nog van zijn epopeeën.
't Onvermoeide volk der bijen
  Kwam zijn wassen koeken bouwen
  En zijn gouden nectar brouwen
In de tuinen der abdijen.

Rond de mulle heuvelterpen,
  Waar in de open zavelgolven,
  't Heer der Boeren werd bedolven,
Bleef de droeve nachtwind snerpen.
Hij alleen onthield hun namen.
  En hij lei zijn paarsen bloesem
  Op hun vrijgevochten boezem :
Purper vloot met purper samen.....

Heb ik thàns de balsemstroomen
  Van uw onbesmette gronden
  Op mijn paden weergevonden,
Kana van mijn blijde droomen?
Heimaat van mijn kinderleven,
  Voel ik weer uw vrome sagen,
  In den zegen dezer dagen,
Door uw stille dorpen zweven?

Worden mij uw bronzen tronken
  En de schoone goudspiralen
  Van uw beken en kanalen
Heden plotslings weergeschonken?
Mag ik jublen in uw haven!
  Buigen vóór uw duinkolossen?
  Mag ik op uw zavelrossen
Door uw wilde vlakten draven?

Kerkhof van mijn doode helden,
  Wemelzee van blonde vlokken,
  Firmament vol zilverklokken,
Trouwbeminde boekweitvelden,
Komt gij thans met al uw schatten,
  Komt gij thans met al uw verven
  Door mijn wijde kimmen zwerven,
Uit den harden bodem spatten?

Laat mij, och, dan met mijn kommer,
  Lieve, vrome moedergouwen,
  Schuilen in de mantelvouwen
Van uw breede beukenlommer!
Laat mij u in de oogen blikken!
  Laat mij aan uw purperwangen
  Met mijn dorre lippen hangen!
Laat mij op uw boezem snikken!

Laat mij op den adem wiegen
  Van uw zoete fluisterstemmen!
  Laat de lokken uwer bremmen
Om mijn hoogen schouder vliegen!
Laat mij u met akkers, wouden,
  Bergen, tuinen, roode daken,
  — Tot mijn levenseind zal naken —
Liefdevol in de armen houden!

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

EEN ENGEL GODS.

(*Kerstlied.*)

I.

Een engel Gods daalt neer,
Omringd van hemelgloren,
En meldt : Uw God en Heer
Is uit een Maagd geboren.
Op, herders, snelt tot Hem,
Laat uwe blijde stem
En 't lied van uw schalmeien
Weerklinken door de weien.

REFREIN.

Daar ligt het godlijk Kind,
Uw Jezus, klein en teer,
Die u zoozeer bemint,
In 't arm kribje neer.
O Jezus, lief en zoet :
Gegroet!

II.

Voortaan geen droefheid meer,
't Is uit met leed en smarte;
De komste van den Heer
Geeft vreugd aan ieders harte;
Want ziet, dat tenger Wicht,
Dat daar in doekskens ligt,
Beloofd sinds lang voordezen,
Zal uw Verlosser wezen.
Daar ligt, enz.

III.

Hij komt, in schaamlen nood,
Ons eer en rijkdom geven;
Zijn lijden en Zijn dood
Ons brengen vreugd en leven.
Met opgeruimd gemoed
Gaan wij tot Jezus zoet;
Hoe needrig ook Zijn woning,
Hij is der Englen Koning!
Daar ligt, enz.

Gent. A.-V. BULTYNCK.

BOEKENNIEUWS.

Paedologisch Jaarboek (der stad Antwerpen), onder redactie van Prof. Dr M. C. SCHUYTEN, bestuurder van den Paedologischen schooldienst en van het stedelijk paedologisch laboratorium; tweede jaargang, 1901; prijs vijf fr. Nederlandsche boekhandel, Antwerpen.

Dit is een op zijn eigen staande werk waarvan het lastig valt de juiste beoordeeling te schrijven; voor velen zal het opschrift reeds raadselachtig schijnen : *paedologisch laboratorium*, want laboratorium toch wijst nu wel niet naar de gewonen kring waar paedologen vertoeven en werken. Edoch wie eenigermate den huidigen gang der wetenschappen nagaat, zal spoedig van zijne verbazing hersteld zijn : voor hem is het geen nieuws 's menschen hoogere en lagere begaafdheden in 't laboratorium door gevoel- en krachtmeters, door alle slag van instrumenten, gemeten, gewikt en bepaald te zien. Een paedologisch laboratorium is alzoo de loutere toepassing der psycho-physiologische onderzoekingen door Wundt en anderen in 't leven geroepen.

De kinderwereld is bepaald een eigenaardig veld voor zielsstudiën : 't is 't menschdom in 't klein, een menschdom waar reeds alle driften en neigingen, alle gedachten en willen in voorkomen, doch meer spontaan, minder ingewikkeld dan bij den volwassen mensch; de psyche der kinderen, zooals die der onbeschaafde volkeren, is nog in wording. Dat die psycho-physiologische studie der kinderen voor onderwijs- en opvoedingskunde van groot nut is, behoeft wel geen uitleg : wanneer men den grond kent, kent men ook de cultuurwijze.

De tweede jaargang van 't paedologisch jaarboek, ligt hier opengesneden, en 't spijt mij erg ook den eersten jaargang niet te hebben kunnen lezen : zoo zou ik hier een gepaster een geleidelijker beeld van het werk van den heer Schuyten kunnen weergeven.

Ziehier opvolgenlijk de behandelde voorwerpen van den 2e jaargang. 1° *Over de veranderlijkheid der spierkracht bij kinderen gedurende het kalender en het schooljaar* door Dr Schuyten.

Dr Schuyten heeft de spierkracht bij de kinderen der gemeentescholen van Antwerpen bij middel van den elliptischen krachtmeter (dynamometer) vastgesteld. Op 't derde Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres in 1899 te Antwerpen gehouden, deelde hij zijne uitslagen mede over *de aangroeiing van de spierkracht bij de leerlingen gedurende het schooljaar*, en kwam tot het bewijzen dat de spierkracht gedurende het schooljaar steeds toeneemt, doch niet met dezelfde hoeveelheid voor iedere maand, en dat er — merkwaardig feit — in de maand Maart niet alleen geen vermeerdering, doch zelfs vermindering der spierkracht bestaat.

De *veranderlijkheid* voor elke maand in 't toenemen der spierkracht, heeft de heer Schuylen nu in de eerste studie van den jaargang 1901 bepaald. Hij komt tot het besluit dat de lichamelijke en de geestelijke werkzaamheid der leerlingen klimmen van October tot Januari, en dalen van Januari tot Maart; hier scheiden zij van elkander : de oplettendheid gaat dalend voort tot in Juli, terwijl de spierkracht klimt tot in Juni : beide werkzaamheden ontmoeten zich weder op dezelfde hoogte in October om den cyclus te herbeginnen. Die schommelingen volgen eene wet door den heer Sch. *de wet der jaargetijden* genaamd.

2° *Het oorspronkelijk teekenen als bijdrage tot kinderanalyse*, door Dr Schuyten.

« Weinige uitingen van de kinderlijke bedrijvigheid zijn zoo geschikt « tot het doordringen van het wordende psyche als het teekenen. »

Volgen de geschiedenis van een eigenaardig ventje van drie jaar en half, en zijne prettige bediedenisvolle teekeningen.

3° *Steilschrift of schuinschrift?* door Dr Schuyten.

Photografisch bewijs hoe schuinschrift den leerling slecht doet zitten.

4° Experimentaal te ontwikkelen thesen.

Er zijn er zes : één zal ik er van aanhalen om te toonen dat Dr Schuyten voor geen moeilijk vraagstuk bevreesd staat.

II. « *De studie van de dierenpsychologie door de gansche ladder « heen van af het Protozoon aangevat, is geroepen om machtig bij « te dragen tot het ontdekken van het kinderlijk en het volwassen « Psyche. De studie der abnormalen en der verachterden kan daar « misschien gedeeltelijk toe bijdragen.* »

Dr Sch. zal het mij niet ten kwade duiden, wanneer ik er op wijs dat de volledige ontwikkeling dier enkele these, een menschenleven studie zou vergen. Onnoodig, geloof ik, te doen opmerken hoe onvolledig het zenuwstelsel der lagere dieren gekend is, en welke redetwisten hierover gevoerd worden; en wat dan zeggen over ontleedkunde en physiologie van 't zenuwstelsel bij hoogere dieren! Hier vlotten wij in 't nevelachtige, zelfs voor de schijnbaar eenvoudigste problemas : alzoo wat is eene reflexbeweging, en hoe wordt zij bij de hoogere dieren bestuurd? Tot stichting leze men daarover de studie van Dr Crocq, verschenen in *Journal de Neurologie*, 5 et 20 août 1901.

Voorts treed ik gereedelijk de voorgestelde these bij, inzonderheid wat aangaat de studie der abnormalen en verachterden : hier gevoel ik mij op eigen terrein, en 'k kan best nagaan hoe *overhaasting* onze hedendaagsche psychologische studiën bederft. Men kan zich kwalijk tevreden stellen met langzaam verkregen uitkomsten; uit eenige, vaak nog pathologische verschijnselen, besluit men tot algemeenheden; een feit is het dat jaarlijks nieuwe theoriën het licht zien, lichtzinnig verspreid worden, en het weder tijd en werk vergt, om ze bij nadere kennis den bodem in te slagen. Wat al ijdele theoriën, wat woordenkramerij, wat vervalschte koopwaren van commis-voyageurs in wetenschappen! Met een weinig inbeelding, met een schijn van physiologische proef, of zenuwziekteteeken, en met eenige grepen uit de *Bibliothèque de Philosophie contemporaine* (Alcan), richt men een splinternieuw wijsgeerig stelsel op dat enkele maanden de lichtgeloovigen verblindt om daarna achter de schermen bij de oude manen te rusten.

Na de belangrijke studiën van Dr Schuyten, geeft het 2e jaarboek nog een eigenaardige bijdrage over « *Dolende kinderen* » van

Dr Fr. Sano, een niet onbekend figuur uit onze Vlaamsche wetenschappelijke beweging; voorts een uitgebreide boekenaankondiging over uitgaven de paedologie aangaande. Verscheidene boeken worden breedvoerig besproken, deels door Dr Fr. Sano, deels door Dr Schuyten, deels door Jufvr. M. de Coninck, gemeenteonderwijzeres.

Gheel. Dr Fr. Meeus.

Eerste, tweede, derde en vierde Leesboekje, behoorende bij het aanvankelijk spreek- en leesonderwijs, door J. C. Bouwmeester en J. V. Berendsen. Met platen. Uitgaven van P. Noordhoff, Groningen, 1901.

Deze boekjes loopen (zegt het voorbericht) parallel met oefeningen voor 't bord in de Handleiding der schrijvers. In opzicht van methode zijn zij met veel zorg opgesteld; zij klimmen trapsgewijze van het gemakkelijke tot het min gemakkelijke in het aanvankelijk leesonderwijs. De plaatjes zijn over het algemeen boeiend en net; maar zijn zij niet al te veel uit de stadswereld gegrepen? De stukjes ook passen wel voor het kleine schoolvolkje.... Maar, eilaas! waarom mag er toch zoo weinig of niet over den goeden God gesproken? In typographisch opzicht verdient de uitvoering dezer boekjes veel lof. J. v. O.

Almanak van den Belgischen Soldaat voor 1902, aangenaam voor iedereen, 144 blz. in 8°; uitg. H. Dierickx-Beke, Mechelen. Prijs : 0,10 fr. het stuk; 7 fr. de honderd.

Een almanak heeft dikwijls den schijn of den naam maar een nietig boekje te zijn; men heeft ongelijk er zóó over te denken. Daar steekt veelal meer in dan men gist, en hij verspreidt veelal grooter goed of kwaad dan men zou peinzen. Deze almanak is niet de minst nuttige onder die nuttige boekjes. Evenals zijn Fransche weergâ, *Almanach du Soldat belge* (noteer : geene vertaling er van!) is hij flink opgesteld, wel gedrukt, en waarlijk aangenaam voor soldaten en voor iedereen. Het ware te wenschen, dat menschen die er toe staan en anderen van goeden wil dit boekje wat meer onder den man brachten.

La Guerre des Paysans. Quelques noms et quelques faits; 1798-99, par l'abbé Fr. Van Caenegem, dir. de l'Institut supérieur commercial et consulaire du Hainaut (Mons); 3e édition, revue, augmentée, illustrée. Grammont, uitg. Aug. Van Nieuwenhove, 1900.

Velen onzer lezers zullen dit werk, althans eene der twee eerste uitgaven, kennen. De katholieke drukpers heeft het allergunstigst onthaald, en het volk al evenzeer, daar deze reeds de derde druk is op weinig jaren tijds. Het formaat heeft in omvang gewonnen : met zijn sierlijken omslag zal het welkom zijn op onze prijsuitdeelingen, en God geve, dat het nog veel moge uitgedeeld worden; zulke boeken zullen er nimmer te veel zijn. Edoch papier en letter verliezen bij de 2e uitgaaf. Eenige schoone platen luisteren het boek op : daar zijn er echter onder, die met den Boerenkrijg in geene betrekking staan, en inziende dat men toch zich zulke kosten wilde getroosten voor dezen derden druk, hadde ik die liever vervangen door andere platen welke grooter belang opleveren. De kaart der 2e uitg. is achterwege gelaten, en dat hadde ik niet gedaan. In deze uitgave weidt de schrijver ook meer uit over de gebeurtenissen, welke den strijd der Boeren vooraf gingen, en over den strijd zelven deelt hij insgelijks, om te sluiten, eenige beschouwingen meê : beide stukken zijn zeker

niet overbodig. Een handschrift van den laatsten monnik van het Roode-Klooster te Audergem bracht hem op het spoor van den naam des priesters, die te Hasselt sneuvelde : het zou J. H. Melin geweest zijn, van Ste Goedele te Brussel, die de jonkheid van Etterbeek vergezeld had. Beter ook dan in de vorige uitgaven duidt de schrijver de bronnen aan, waaruit hij geput heeft; de weerde van zijn boek kan er niet dan bij winnen; hetzelfde moet gezeid van de alphabetische lijst op het einde van het werk. — Kortom, deze derde uitgave van den Heer Van Caenegem weze uit ganscher herte aanbevolen.

J. v. O.

I, **Grieksche Oefeningen**, door Dr P. V. SORMANI en Dr P. VERSMEETEN. Tweede deel. Met afzonderlijke woordenlijsten. Tweede druk.

II. **Regels, Vocabularium en Alphabetische Woordenlijsten** bij de « Grieksche Oefeningen », door dezelfden. Tweede deel. Tweede druk. — Groningen, uitg. P. Noordhoff, 1900. Prijs v. d. *Oefeningen* met *Vocabularium* : 1.50 fl.

De *Grieksche Oefen.* der Heeren Dr Sormani en Dr Versmeeten beslaan drij deelen, waarvan de twee eerste, met afzonderlijke woordenlijsten, een tweeden druk beleven. Het zijn thema's en vertaaloefeningen, die zich wel is waar bij de grammatica van Kaegi aansluiten, doch ongetwijfeld bij andere grammatica's ook kunnen gebruikt worden. Het 2e deel, dat hier vóór mij ligt, begint met oefeningen bij de verba op -μι; daarna komen de onregelmatige werkwoorden aan de beurt : deze oefeningen zijn altemaal niet anders dan afzonderlijke zinnen. Van bl. 72 echter tot het einde (bl. 94) zijn het samenhangende stukken. Mijns dunkens is er veel zorg aan elk nr besteed; nauwkeurigheid ontbreekt niet, en het verwondert dan geenszins, dat deze uitgaven, ook in typographisch opzicht keurig afgewerkt, in Noord-Nederland welkom zijn. Spijtig, dat wij in België, met ons verfranscht onderwijs, soortgelijke oefeningen in de handen onzer jongens nog niet kunnen geven! Hopen wij, dat die tijd toch komen zal. Dan nochtans zou ik, hoe goed deze ook wezen, de voorkeur nog geven aan oefeningen, die volgens de methode van Kanonik Féron zouden opgemaakt zijn, en rechtstreeks in betrekking zouden staan met den woordenschat van den schrijver, wiens boek, b. v. de Anabasis of de Cyropedia, de studenten in de hand hebben. Anders, dunkt mij, valt er te vreezen, dat de leerlingen te veel verschillende woorden al te gelijk in de memorie-kas op te sluiten hebben, en dat, dat brengt verwarring. Dit belet nu toch niet, dat ik deze uitgaven geerne aanbeveel. J. v. O.

Steloefeningen voor de lagere school, aansluitende aan de serie leesboeken : *In Woord en Beeld* van *Meerwaldt* en *Nijk*, door H. SASBURG en L. DE VRIES, hoofden van scholen te 's Gravenhage. Uitg. P. Noordhoff, te Groningen, 1901. Vier deeltjes, elk fl. : 0.25.

Naar ik meen, zijn de leesboeken van Meerwaldt en Nijk in Nederland veel verspreid; bij hen, die ze gebruiken, zullen deze steloefeningen dan ook welkom zijn; zij zullen hun waarlijk veel dienst bewijzen. — In het voorbericht van elk deeltje toonen de schrijvers er het gebruik van aan. Het voorbericht van het eerste deeltje vooral moet gelezen. Zij gaan uit van het standpunt, « dat het stelonderwijs bij het overige onderwijs moet aansluiten ». Daarin hebben zij gelijk, zij bedoelen dan, behalve het teruggeven van den inhoud, alsmede het vastleggen van taalvormen uit de lees-les, het zoeken van synoniemen, tegenstellingen, enz. Mij dunkt althans,

dat de schrijvers methodisch te werk gaan. — Zullen nu de onderwijzers, die « In Woord en Beeld » als leesboek niet gebruiken — en dit zal bijna overal in België het geval zijn, — zullen zij uit S. en De Vr.' steloefeningen geen nut kunnen trekken? O ja wel! zij zullen er uit zien, hoe eene leesles kan verwerkt en benuttigd worden, en, al erken ik wel, dat zij niet onwetend in dat vak zijn, uit de vergelijking zullen zij toch altijd iets nieuws leeren. Ten slotte schrijf ook ik geerne over wat de Heeren S. en De Vr. ter bedenking geven: « Bij alle stelonderwijs worde steeds bedacht, dat « alleen wat goed gezegd werd, der penne mag worden betrouwd; dat « alleen wat goed geweten wordt, goed kan worden gezegd; en dat alzoo « weten — spreken — stellen een drieëenheid vormen, waarvan het derde « lid zonder het eerste en tweede onbestaanbaar is. *Het zaak- en spreek-* « *onderwijs moeten goed zijn, om goede stellers te kunnen vormen.* » — Dat diende, ja, wel overdacht.

J. V. O.

Nederlandsche Metriek, met een aanhangsel over het middelnederlandsch vers, door J. GEURTS, leeraar in het St-Jozefscollege te Hasselt, en een inleidend woord van Dr C. Lecoutere, hoogleeraar te Leuven. *Uitgave der St-Lambrechtsgilde van Limburg.* — Hasselt. St-Quintinusdrukkerij, 1901; 230 blz. in 8°.

De *St. Lambrechtsgilde* uit Limburg verricht, ja, degelijk werk. Ons tijdschrift besprak reeds, en met gegronden lof, *de Vlaamsche Zanger* van den eerw. Heer C., *de Verdwijning der Alvermannekens* van onzen eerw. vriend Pastoor Lenaerts, enz. Thans zendt zij een nieuw werk van een harer ijverige leden de wereld in, en het doet mij genoegen het onzen lezers te mogen doen kennen. — *Nederlandsche Metriek* van den eerw. Heer Prof. Geurts is een belangrijk boek. 't Is wel waar, de kennis der regels van den stijl maakt uit haar eigen den schrijver niet, en evenmin zal de kennis der metriek iemand tot dichter verheffen; maar het blijft toch altijd zeker, dat die kennis hoogst noodzakelijk is, en zij ons des te beter de schoonheden van den vorm in eene letterkundige schepping leert waardeeren. In zake van metriek hadden wij tot nu toe weinig of niets volledigs, en al erkent de Heer G., « dat zijn boek geenszins aanspraak maakt op eene verhandeling, die alles beschouwt wat de Nederlandsche metriek betreft », toch mag men getuigen, dat hij veel, zeer veel levert, en der volledigheid nader staat, dan de voorgangers die vóór hem die stoffe bewerkten. « Ik heb er naar getracht, zegt hij, een werk samen te stellen, « dat rekening houdt met de uitkomsten van de tegenwoordige weten- « schap, hoewel er op het gebied van de Nederlandsche metriek, sedert « Pr. Van Duyse, niet veel gedaan is. Dat mijn arbeid ver van volmaakt « is, daarvan ben ik mij genoeg bewust. Ik hoop echter dat men, bij de « beoordeeling er van, op het doel zal willen letten, waar ik naar gestreefd « heb. » — Dat zijn arbeid lof verdient is ook het oordeel van Hgl. Lecoutere. « Het verdient wel met lof vermeld te worden, zegt deze, dat de Heer « G. zich een juist begrip verworven heeft van het belang en de rol der « metriek, evenals van de wijze waarop zij moet bestudeerd worden, dat « hij zelf heeft gezocht, en, zooveel mogelijk, alles onderzocht. »

Valt nu hier of daar eenige vlek of wat leemte te bespeuren, dit zal echter niet beletten te erkennen, dat de Heer Prof. van Hasselt goed en zeer goed werk heeft verricht. — Zijn boek behelst drij afdeelingen. De eerste handelt over het vers; de tweede, over het rijm, en de derde, over de strophe. Daarop volgt eene bibliographische aanteekening der voornaamste werken, die den weetgierigen lezer desnoods nog kunnen dienstig zijn; waarna een register, zoo zaakrijk als gemakkelijk, om in

de verhandelde stoffe seffens klaar te zien en te vinden wat wij noodig hebben. Vergeten wij hierbij niet aan te stippen, dat een afzonderlijk hoofdstuk, als aanhangsel, van het middelnederlandsch vers gewaagt ; dit zal voorzeker niet weinig den leeraar nuttig zijn. Wij twijfelen niet, of ons onderwijzend personeel zal des Heeren Geurts' verhandeling over de Nederl. metriek gunstig onthalen, en dat zijn werk, ten bloei onzer vaderlandsche letteren, veel goeds moge stichten, wenschen wij uit ganscher herte. De keurige typographische uitvoering strekt ook den Heere Leën tot eere. J. MDM.

Werken van P. FR. STEPHANUS SCHOUTENS, Minderbroeder, Procurator der Belgische zending van Zuid-Hupe.

I. *Geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen* (1446-1797). — Antw., van Os. de Wolf, 1894. — 8° 424 blz. Prijs 3 fr.

II. *Geschiedenis van het voormalig klooster der Arme Claren te Antwerpen.*— Antwerpen, J.-B. Kockx, 1900.— 8°, 230 blz. Prijs 1,50 fr.

III. *De Verwoesting van Thienen in 1635*. Antw. drukk. de Vlijt, 1901. — 8°, 32 blz. Prijs 0,20 fr.

IV. *China. — Geschiedkundige Schets van den arbeid der Minderbroeders, inzonderheid der Belgische Minderbroeders in China.* — Antwerpen, drukk. de Vlijt, 1900. — 8°, 38 blz. Prijs 0,10 fr.

V. *Vier jaren in Turkije of Reizen en Lotgevallen* van P. PACIFICUS SMIT, Minderbroeder, door hem zelven beschreven, en uitgegeven door P. FR. STEPHANUS SCHOUTENS. — Hoogstraten, L. van Hoof-Roelans, 1901. — 12e, 252 blz. Prijs 1,25 fr.

De moedige Missionaris, die in en buiten België onverpoosd en ijverig werkt ter uitbreiding van Geloof en beschaving en daarbij nog den tijd vindt om belangrijke boeken te schrijven tot onderrichting en uitspanning zijner land- en taalgenooten, werd — zoo ik mij niet vergis — aan de lezers van *Dietsche Warande en Belfort* nog niet voorgesteld. Het zij mij toegelaten zulks te doen in mijne hoedanigheid van trouwen lezer zijner werken.

I. *De Gesch. van het voorm. Minderbroederklooster van Antwerpen* is, gelijk al de werken van den schrijver, in eenen eenvoudigen, boeienden stijl opgesteld. Wel behoort hij, wat zijne taal betreft, niet tot de school van na 1880 ; maar dat vermindert in mijne oogen zijne verdienste niet, wel integendeel. Dit wil nochtans niet zeggen, dat er hier en daar niets zou te verbeteren zijn.

Overal heeft hij aan de geloofwaardigste bronnen geput ; hij eerbiedigt de waarheid, zelfs waar zij (gelijk op blz. 22) voor zijne voormalige broeders niet al te gunstig is ; maar juist daarom leest men hem gaarne.

Men vindt hier merkwaardige bijzonderheden aangaande de beeldstormers in 1566 en eenen openbaren redetwist tusschen kettersche en katholieke predikanten (zelfde jaar), waaruit verdubbeling van haat der ketters tegen de Minderbroeders, wier kerk en klooster in 1567 afgebrand werd. 't Jaar daarna werden zij, en in 1569 al de priesters, op last van den Prins van Oranje uit Antwerpen verbannen.

Zeer leerzaam is het te vernemen, dat de Minderbroeders van Antwerpen, die met den Paaschtijd te Bergen-op-Zoom in 't geheim de HH. Sacramenten toedienden, met de grootste moeite de galg ontliepen.

De regeering van Jozef II, de Fransche Republiek en hare euveldaden, het uitjagen der Minderbroeders, het verkoopen van al wat zij bezaten, de Besloten tijd en de vervolging tegen de priesters worden beurtelings behandeld.

Achter elke eeuw geeft de schrijver een overzicht der « uitmuntende mannen » van het Antwerpsch klooster. Onder deze verdient eene eerste plaats P. FR. WILHELMUS SMITS, die zeer grondig de Oostersche talen kende en het grootste deel der H. Schriftuur vertaalde. Van deze vertaling zegt de schrijver : « Jammer is het voor de wetenschap der H. Schrift en voor onze moedertaal dat dit werk niet is voltrokken geworden, want onder beide opzichten zijn de afgewerkte deelen meesterstukken ».

Die « overzichten » konden voor den gewonen lezer wel wat besnoeid zijn geworden.

Het werk wordt gesloten met de beschrijving 1° der vruchtelooze pogingen om onder Willem I het klooster te herstellen; 2° der kerk- en kloostergebouwen en Reliquiën; 3° der geestelijke genootschappen. Het geeft de namen op van de Guardiaans, de statiën en termijns van Antwerpens klooster, de Geestelijke Vaders en Moeders, de Weldoeners, de laatste Minderbroeders en eindelijk de zegels van 't oude klooster.

Ik besluit met het werk aan mijne landgenooten aan te bevelen.

II. *De Geschiedenis van het voormalige klooster der Arme Claren te Antwerpen* is naar hetzelfde plan bewerkt, en is als eene aanvulling van het eerste. Hier heeft men met de volledige geschiedenis der Clarissen van Antwerpen, ook nog eene korte geschiedenis der Clarissen in 't algemeen.

Men wordt gesticht bij het lezen van het heilig leven dier Zusters, de wederwaardigheden en vervolgingen, die zij manmoedig onderstonden, hunne vlucht uit Holland, de mishandelingen der Geuzen, hunne vlucht uit Antwerpen naar Trier..., hunne terugkomst, hunne verstrooing. — en men staat dikwijls verwonderd dat kleine bijzonderheden groot licht over de geschiedenis kunnen werpen.

III. *De Verwoesting van Thienen in 1635* is de eerste uitgave van het oorspronkelijk verhaal opgesteld door de overste der Annuntiaten, Zuster ANNA WIELANT, volgens een afschrift van den oorspronkelijken tekst, omstreeks 1777 gemaakt door Pater JOANNES KIECKENS, Minderbroeder, Biechtvader der Annuntiaten.

Het stuk is merkwaardig om de goede trouw, die daarin heerscht, om de naïeve wijze, waarop de gebeurtenissen beschouwd, beoordeeld en beschreven zijn. — De geschiedkundige zal er menige kleine bijzonderheden in vinden, in grootere werken niet voorhanden; de christene, menigen trek van overgeving aan den wil Gods; de taalkundige, menige volksuitdrukking, die zijne aandacht waardig is.

Daarom verdient P. FR. STEPHANUS SCHOUTENS aller dank voor deze sierlijke uitgave.

IV. *China.* — Hier is spraak van den arbeid der zendelingen, en meer bepaald der Minderbroeders in dat uitgestrekt land, van in de 13de eeuw tot op onze dagen.

Men kan schier zijne oogen niet gelooven, als men ziet, dat in 't begin der 14de eeuw China acht katholieke bisschoppen bezat en dat de betrekkingen tusschen Rome en Kambaliek (Peking) allerhertelijkst waren.

In de 15de eeuw verzwakt de zending; van in de 16de eeuw worden de zendelingen vervolgd... Ja, het Geloof is wel eene gave Gods!

Het werkje, dat ten voordeele der Missiën in China uitgegeven werd, sluit met een overzicht van den huidigen toestand van de zendingen der Minderbroeders in het Hemelsch Rijk. Daar vindt men een beknopt verhaal van de laatste vervolgingen en van de marteldood van den Belgischen Pater VICTORINUS.

V. *Vier jaren in Turkije.* — De uitgever heeft geenszins overdreven, toen hij in zijn *Voorwoord* zeide : « Het is een der schoonste, ja, wellicht de schoonste aller reisbeschrijvingen, welke ooit in onze moedertaal opgesteld zijn ».

Na eenigen tijd wordt men schier niet gewaar dat men leest; men hoort P. PACIFICUS vertellen, men ziet hem somtijds schalks lachen; men volgt, neen men vergezelt hem en zijne twee broeders op hunnen voetreis van Antwerpen naar Keulen, Augsburg, Venetië; men scheept met hen in, men komt te Constantinopel aan en men verblijft daar met hen, — en men staat verwonderd, dat men zonder eenen cent op zak zulke groote reis kan afleggen!

Armoede? Ze zijn nooit zonder eten moeten slapen gaan. — Vermoeienis? Ja, maar zij zagen en zij leerden veel. — Gevaren? Van allen aard; maar wat God bewaard is wel bewaard.

Hunne lotgevallen grenzen soms aan het ongeloofelijke; P. PACIFICUS bekent dat zelf, waar hij schrijft : « Toen wij weg waren, zegde P. AMANDUS : Als wij dat in Vlaanderen moesten vertellen, men zou zeggen dat het leugens zijn. »

Er is in dat boekje veel, zeer veel voor het volk te leeren, vooral wat de zeden en gebruiken der Turken van die dagen betreft : godsdienst, rechtspleging, behandeling der slaven, hunne vrijkooping enz. Ook voor mannen van studie biedt het belang aan. In het 21ste hoofdstuk zal b. v. de geschiedvorscher gesterkt worden in het vermoeden, dat Lodewijk XIV met de Turken heulde.

In de laatste hoofdstukken komen wel eenige herhalingen voor, welke de uitgever hadde kunnen doen verdwijnen; hij heeft dat niet gedaan om aan den arbeid van P. PACIFICUS zooveel mogelijk zijne oorspronkelijke kleur te laten behouden. Wel heeft hij de spelling en den stijl volgens onze moderne schrijfwijze veranderd, « echter — zegt hij — zijn wij, zoo getrouw wij konden, de woorden en uitdrukkingen des schrijvers nabij gebleven ».

Moge het boekje vele lezers vinden!

Namen. D. CLAES.

't Beslist-Noodige van het Handwerkonderwijs in de Lagere school. Inzonderheid voor de volksschool, door W. PELSMA, onderwijzeres te Sneek. Met eene voorrede van Prof. G. C. NYHOFF. Tweede, verbeterde druk, met vele figuren fr. 0,60. P. Noordhoff, 1901, Groningen.

Mej. PELSMA noemt haar werkje, 't Beslist-Noodige, doch men zou het kunnen noemen. 't Beslist-Noodige en Alleen mogelijke.

Verscheidene belangrijke handleidingen voor onderwijs in de nuttige handwerken heb ik gelezen en wel gebruikt, bij cursussen voor meisjes van 6-12 jaar en 12-16 jaar, doch, een leergang zoo beperkt en daardoor juist zoo doelmatig voor kinderen van 6-12 jaar als die door Mej. Pelsma aangeboden in haar hier bovenvermeld werkje had ik nog niet ter inzage ontvangen.

Men behoeft slechts de verdeeling der kous zooals zij die aangeeft te volgen om te zien hoe haar werkje vatbaar is voor het begrip van het 6-12 jarig kind.

Menigmaal heb ik den wensch geuit, dat er verandering ten goede mocht komen in het stellen van te hooge eischen aan handwerkonderwijs op de lagere scholen; verandering in het maken van moeielijk werk, door de kinderen te leveren voor jaarlijksche tentoonstellingen, die in Gemeenten gehouden worden. Treurig was het om te zien hoe juist bij dien « vooruitgang » het handwerkonderwijs « achteruit » ging. Immers alle kinderen waren niet bevattelijk genoeg om dat werk te verrichten en werd er te veel zorg door de onderwijzeres aan de knappe leerlingen besteed, ten koste van de minder ontwikkelde, die juist die zorg het meest behoefden.

Eenigen tijd geleden werden reeds pogingen ter verbetering van dien toestand gedaan en het mag toegejuicht worden, dat er iemand den moed en den lust heeft gehad om een leerboekje in het licht te geven dat door zijn eenvoud en beperking eene groote verbetering in het handwerk-onderwijs invoeren kan.

De handleiding door Mej. Pelsma geschreven voor de onderwijzeres, en ook voor het kind en die na gebruik, het eigendom van het kind worden zal om tot leiddraad te dienen, wanneer het de school verlaten zal hebben, verdient aanbeveling bij de Besturen van lagere scholen met cursussen van handwerks onderwijs.

P. C. DE BRUYNE-KLINKENBERG.

L'assurance Mutuelle contre le *Chomage involontaire*, au sein des unions professionnelles, par l'abbé E. VOSSEN, aumônier de la maison des ouvriers de Bruxelles. Osc. Schepens en Cie, Brussel, 1901.

De ondervinding bewijst hoe krachtig de gedwongene werkloosheid het zedenbederf en de oproerzucht bij het volk, in de hand werkt. En nochtans, ofschoon de uitgebreidheid van het werkgebrek van aard is de bazen en volksvrienden tot ongerustheid te stemmen, ontbreekt het, in ons land, bijna volkomen aan inrichtingen om de ellende, door werkontberen veroorzaakt, te keer te gaan.

Verschillende middelen zijn te dien einde aangeprezen. Welk is verkieslijkst? De uitkomst der proeven, opgedaan in de bijzonderste nijverheidslanden, is dat alleen de verzekeringskassen tegen onvrijwillige werkloosheid, gesticht in den schoot der vakvereenigingen, als doeltreffend kunnen gelden. Doch, hoe wenschelijk het ook weze de werklieden vrij te laten, die instellingen hebben slechts kans van gelukken, zoo de syndicaten bij hunne leden dat verzekeren verplichtend maken. Het bespreken der maatregelen, welke de werking dier kassen vereischt, en een dringende oproep tot alwie de arbeidsloozen kan dienstig zijn, eindigen dit fraai werkje. Fraai, zeg ik, om zijnen wetenschappelijken ernst, zijne geleidelijke ontwikkeling en bijzonder om zijnen soberen trant, die bewijst dat het den schrijver niet te doen was om zijnen naam boven een lijvig boekdeel te schrijven, maar om waarheid en goed te stichten. Dat alles doet de brochuur van den heer E. Vossen oprecht welkom heeten.

J. V. C.

De Heerlijkheid der Kerke. Leerdicht van JOOST VAN DEN VONDEL. Met inleiding en aanteekeningen heruitgegeven door Kanunnik J. MUYLDERMANS. — 3e deel zijner Nederlandsche Schooluitgaven. — Rousselare, Jules de Meester. — Kl. 8°, 166 bl.

De geleerde en ievervolle schrijver, die zoo wel begrijpt, dat men de taal van een volk moet eerbiedigen, beoogt met zijne « Nederlandsche Schooluitgaven » een dubbel doel:

De liefde tot het Vaderland, die tegenwoordig zoodanig verkoeld is, dat zij dreigt uit te dooven, aan te kweeken en te doen bloeien;

Het godsdienstig gevoel te ontwikkelen en aldus de ware Vaderlandsliefde te veredelen.

Hier doet hij voor de geestelijke gedichten van Vondel, wat men in 't onderwijs van het Latijn doet voor de schriften der Kerkvaders, en bereikt aldus eenen dubbelen uitslag : 1° de jonkheid leert grondig hare taal, 2° zij wordt als doorvoed met edele, christene gevoelens.

Met de uitgave van *de Heerlijkheid der Kerke* helpt hij het bewijs leveren, dat er « bijna geen dichtsoort is welke Vondel niet met een

gelukkig gevolg beoefend heeft », en stelt hij den voornaamsten schepper onzer dichterlijke taal als leerdichter ter waardeering voor in een zijner merkweerdigste meesterstukken. Daarbij verheft en versterkt hij de ziel der katholieke jonkheid, en leert haar uit Vondel zelven de argumenten putten om de protestantsche leerstelsels af te breken.

De talrijke geschiedkundige noten, die de uitgave ophelderen, zijn zeer vertrouwbaar, gesteund veelal op het gezag van vroegere Vondel-uitleggers, en verder op gewijde en ongewijde teksten.

De taalkundige noten zijn dunner gezaaid, omdat de Vlaming de taal van Vondel verstaat of althans beter verstaat, dan die van de tegenwoordige Hollandsche schrijvers.

Eenige uitdrukkingen, waar uitleg bij noodig was, konden misschien wel wat breeder toegelicht worden. Daarover zal ik echter den lezer hier niet onderhouden; in eene volgende uitgave kan daarin licht verholpen worden.

En dat die tweede uitgave komen zal, lijdt voor mij geenen twijfel: de steeds meer en meer gevierde dichter, de behandelde stof en de belangrijke toelichtingen spreken mij daar borg voor.

D. CLAES.

Dr Ch. Caeymaex. Katholieke Kanselredenaars der Nederlanden. — Rousselaere, Jules De Meester, 1901.

« Wij dachten dat er eene leemte bestond, en wij hebben die door ons werk trachten aan te vullen. » Zoo spreken hedendaags de « *inleidingen* » van een aantal min of meer belangrijke boekwerken, die met eene vlaag prospectussen de wereld worden ingezonden. « Weeral eene leemte » zucht deze die, door zijne bekendheid bij den uitgever, gedoemd is, om tal van zulke prospectussen te ontvangen; en, vooraleer zijne inschrijving in te zenden, laat hij zich het onschuldig vermoeden toe, of de leemte wel ievers elders dan in 's schrijvers geldbeugel te zoeken is. Zoo gaat het dan, « ab uno disce omnes » zegt men, en de goede boeten met de kwade.

Hier toch leden wij aan een werkelijk gebrek, er was leemte. Eene soort van onrecht deed men ons, katholieken, bij 't schrijven van de geschiedenis der Neerlandsche letteren, zoolang men « in zake van kanselwelsprekendheid zoo uiterst bescheiden » bleef. Dr Caeymaex dus, met zijn werk over de kanselwelsprekendheid, wees de geschiedenis te recht en bewees zijne geloofsgenoten een ware dienst.

Wie met de stof, door den schijver behandeld, eenigzins bekend is, en dan ziet hoe weinig hij zich beperkt, zal wellicht de betrekkelijk kleinen omvang van dat boek bij het zoo uitgestrekte gebied van zulk een onderwerp vergelijken, en zich dan wantrouwig afvragen. « Maar hoe krijgt hij dat daarin » ? Te meer, daar de kleine helft van zijn boek, door eene bloemlezing uit de kanselstoffen, wordt ingenomen.

Ook wordt men algauw bij de lezing gewaar dat schrijver zich verschanst achter eenige inkortingen, nadere bepalingen van zijn bestek : « 't is enkel een schets, eene bijdrage tot de geschiedenis van het voorheen gepredikte Nederlandsche woord; en hij kan : « slecht oppervlakkig de redenaars en hunne werken bespreken. »

Prediking is toch meest altijd, daar ze tegen misbruiken veelal ingaat, een spiegel van de zeden en gebruiken des tijds, en het gesproken woord geeft, wel niet volmaaktelijk, dan toch tot eenen zekeren graad, de maat van het door de eeuwen veranderen en verworden van taal en stijl; en men verwacht van een werk als dat Dr Caeymaex, dat de schrijver het

tijdvak door den sermoenentext, en de text door de tijdsomstandigheden klaar make.

Dat krijgt men hier niet, en dat kan men ook den schrijver niet ten kwade duiden, immers, leest zijn « besluit », daar zit hij wederom achter eene verschansing: ik heb dat niet gewild, zegt hij. anderen zullen het misschien doen, en hij geeft de manier op dewelke volgens hem het zou moeten gedaan worden. Maar dan ook zou het werk denkelijk niet één boekdeel maar verscheidene, en God weet hoeveel, moeten beslaan. Dan zou de prediker zelf voor ons staan en niet alleen zijn sermoen, naderhand overzien en misschien, om geschreven of gedrukt te worden, merkelijk veranderd en verbeterd. Want, zegt hoogleeraar Paul Thomas in zijne « Litterature latine », in hetgeen de geschiedschrijver « *Redenaar* » heet, is de ware *redenaar* voor goed verdwenen en de *schrijver*, die alleen blijft bestaan, is enkel een overschot van den vorige.

Wat wij in Dr Caeymaex werk hebben, is eene verzameling van portretten die anders voor goed verstrooid, gedoken en onbekend bleven. (Weinig uit de eeuwen vóór de 16e, meer uit de 4 volgende eeuwen). Daarom heeft hij toch zeer goed werk gedaan. Voegt daarbij dat, lijk hij zelf het zegt, de deuren nu openstaan tot allerlei monographiën en dat hij de eer heeft van den eersten stap op dezen weg te hebben gezet.

C. G.

J. D. Bakker en F. Dulstra. *Op reis door Nederland.* Geillustreerd aardrijkskundig leesboek voor de volksschool. 1e deeltje, met 33 platen en 9 kaartjes, 3e druk. 2e deeltje, met 36 platen en 5 kaartjes, 2e druk. Groningen, Noordhoff 1901.

Onze hoofdstad; op den Dam; Inrichtingen voor kunst en wetenschap te Amsterdam; Het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam; Van Amsterdam naar Helden; Het eiland Marken, Haarlem... zoo zijn de eerste kapitels getiteld. Kleine monographien dus, goed geschreven en door welverzorgde platen opgeluisterd. Dat de deeltjes reeds 't eene aan zijn 2e, 't ander aan zijn derde druk zijn, bewijst dat zij goed onthaald werden.

J. V.

Te wapen tegen het Moderne Ongeloof! Naar het duitsch van P. Nilkes S. J. bewerkt door Th. C. A. Stam, kapelaan. Haarlem. H. Coeberg 1901.

Voor een groot deel onzer werklieden zijn uitvallen tegen het geloof dagelijksche kost: in dagbladen, op het werk, in de herberg, in de vergaderingen worden die opgedischt.

Van wege de geloovige werklieden wordt daartegen niet genoeg opgekomen, ten grooten deele omdat zij niet genoeg beslagen zijn om de bespreking vol te houden.

De bijzonderste opwerpingen die hedendaagsch gemaakt worden zijn hier aangehaald en kort maar klaar besproken op eene levendige, dikwils grappige wijze die treft en indruk laat. Op eene kleinigheid hier en daar willen wij niet vitten.

We wenschen dit boekje (112 bl.) in handen te zien van alle ontwikkelde werklieden en ook van hen die geroepen zijn om 't volk te onderwijzen, 't zal veel nut stichten.

J. V.

T. Pluim. *Leerboek der Aardrijkskunde voor Nederland,* ten gebruike voor hulp- en hoofdacte en op inrichtingen voor middelbaar onderwijs. I Algemeen gedeelte. Groningen. Noordhof, 1 fl. 25, 1901.

« Evenals in de « Kern » (der aardrijkskunde van Nederland) zegt schrijver in zijn voorbericht, heb ik ook in dit leesboek zooveel doenlijk *oorzaak* en *gevolg* op den voorgrond gesteld en vooral licht laten vallen op den eigenaardigen *waterstaat* van ons land. Men zal dan ook al spoedig bemerken dat ik bijzondere zorg besteed heb, om een duidelijk begrip te geven van ons *polderland* en van alles wat daarmee in verband staat. »

De bloote opsomming der zaken die verhandeld worden in de verschillende kapitels bewijst echter dat we wat meer krijgen dan den waterstaat: 1. Land en Volk. 2. De Zee en de Kust. 3. Hoog en Laag. 4. De Groote rivieren. 5. Vorming van onzen bodem. 6. Ons polderland. 7. Gebruik van den Grond. 8. Onze nijverheid. 9. Handel en Verkeer, 10. Verkeerswegen. 11. Onze Verdediging. 12. Staats- en andere zaken.

Een boek over Aardrijkskunde in breeden zin opgevat, met goed verzorgde illustraties, schetskaartjes en graphische voorstellingen, klaar en levendig, in verzorgde taal.

Zelfs zij die niet meer op de schoolbanken zitten zullen het gaarne lezen. We wenschten wel dat onze Belgische professors uit dit boek leerden hoe aardrijkskunde in 't middelbaar onderwijs dient aangeleerd te worden. In 't tweede deel zullen de provinciën elk afzonderlijk behandeld worden. J. V.

Georges Eekhoud's Bernard Vital uit het Fransch vertaald door Segher Rabauw. Boekerij Ontwaking. Antwerpen. Madou-Cop. 1901.

Dit boekje kwam ons ter bespreking toe. Waarom weten we niet. Letterkundige waarde mist de vertaling volkomen. Een enkele zin als bewijs: « Hij moet, om zich niet aangedaan te voelen, geraakt in zijn deugdzaam en streng evenwicht, zich terugtrekken achter eene slenderigen en ikzuchtigen plicht, zich pantseren tegen de onaangename aandoeningen die fijne en brave getuigen berokkend worden door de verfoeilijkheden die onder aan de militaire ladder worden gepleegd. » Of werd dit schriftje misschien vertaald om te dienen voor anarchiste propaganda? Bernard Vital eindigt immers met het werpen eener bom in 't Parlement!

Voorhal, verzen van CAREL SCHARTEN. — Haarlem, Erven, F. Bohn, 1901.

Uit de Toelichtingen achteraan, blijkt dat « deze bundel is tezamengesteld uit verzen, in den tijd tusschen November 1895 en November 1901 geschreven. » Blijkt nog, dat de naam van deze verzen-verzameling; « *Voorhal*, beduidt de aanwezigheid bij mij (Carel Scharten) van het bewust-zijn, dat dit het voor-werk is — hoezeer dan ook het wel-bezonkene en tot rust gekomene – van latere breedere en voldragener gedichten, » o. a. « van een groot gedicht, dat eerlang afzonderlijk verschijnen moge: Het koor der Eeuwigheid. » En nog altijd volgens dezelfde Toelichtingen, verbeeldt de prent op den omslag: « de Ziel, verwijlende aan den ingang der *Voorhal*, ingespannen naar binnen staren wachtend der eind-poort opening. »

Daar hebben we 't. Mijnheer Scharten staat te schilderen voor een poort. Ik ben geneigd om te gelooven — ben ik mis, des te slechter voor hem — dat hij onder 't lange, verlangend wachten moe geworden en in slaap gevallen is. Dan is hij beginnen droomen van veel schoone dingen die hij eens gezien of gevoeld had, van natuur, van menschen, van Jezus. En dan heeft zijn kunstenaarsziel getrild en heeft zijn mond gezongen, maar heel zachtjes, zooals het bij een droomende past... en die droomdeuntjes waren verzen. Doch wat hij zag waren nevelgestalten zonder vasten omtrek; wat hij hoorde, waren klanken, stervende in de verte.

Vandaar het nevelachtige van Scharten's verzen, het onvatbare van hun inhoud, het geheimzinnige van hun woordenschikking. Mij dunkt dat men ze zou moeten kunnen lezen in een droom, om er genot van te hebben. Ongelukkig, moet ik altijd hel wakker zijn, om te kunnen verzen lezen. Daarom wensch ik den heer Scharten, dat hij zoo spoedig mogelijk ontwake. Dan zullen we elkander beter verstaan. Wat hij ons in de lichter oogenblikken van zijn droom voorgezongen heeft, is schoon genoeg om ons te laten bevestigen dat hij een mooie, rijke, bezielde stem heeft en dat hij zingen kan.

Welaan, M. Scharten, verlaat die schemerige *Voorhal* en kom in den helderen tempel. J. D. C.

Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, door W. VAN NEYLEN, leeraar aan 't college te Gheel. Tweede deel, 150 blz. Lier, J. en H. Taymans, gebroeders, 1901, fr. 1,10.

Dit is het tweede deel der geschiedenis en wordt te recht met « Renaissance » begonnen. Het loopt van 1500 tot 1795. Iedereen neemt nu aan dat sedert 1500 onze geheele kunstbeschaving het onderste boven is gekeerd en dat in het christendom eveneens een *sens dessus dessous* kwam te heerschen, aristocratische zin verving de volkszin in alle vakken van menschelijke kennis; daarom ligt op 1500 een verstandig scheidingspunt.

De heer van Neylen schreef in het eerste deel eene korte « indeeling der talen, in 't bijzonder der Germaansche, een overzicht der oudste gedenkstukken uit het Westgermaansch, verscheidene uittreksels, vooral van middeleeuwsche schrijvers, en eene verklarende woordenlijst ».

Dat zijn allen goede dingen, die verdiend, door kan. Daems en vele andere organen (1) zijn geprezen.

Wij voegen met genoegen opnieuw onze stem daaraan toe, vooral 1° omdat de schrijver met orde en methode is te werk gegaan, 2° het geheugen niet overlaadt met onderdeelen en 3° de beste jongste werken over het onderwerp is gevolgd, die minder voor alle beurzen en alle jongelieden bereikbaar zijn dan de vrucht van zijnen arbeid. Wij bevelen het dus als schoolboek hartelijk aan. A. T.

De Jure et Justitia. *Dissertationes de notione generali Juris et Justitiae et de Justitia legali* auctore A. POTTIER S. Th. et Phil. D^rs, professore in Seminario Leodiensi, Canonico Eccl. cathedralis Leodiensis. — Leodii, R. Ancion, 1900.

De meeningen van den Z. Eerw. Hooggel. schrijver over vragen van maatschappelijk belang en zijne verklaring der pauselijke Encyclieken gaven aanleiding, zooals men weet, tot hevigen strijd en noodlottige verdeeldheid onder de katholieken, vooral te Luik. Wie zonder vooringenomenheid en onpartijdig over het wetenschappelijk geschil wenscht te oordeelen, kan niet beter doen dan bovenstaand boek te lezen, waarin de schrijver op wetenschappelijke wijze zijne zienswijze ontwikkelt en verdedigt.

Hij verklaart in de Voorrede het voetspoor van den H. Thomas te willen volgen en deszelfs leer met het gezag van Leo XIII in zijne Encyclieken te bevestigen. Daarbij stelt hij zich tot doel bij het uiteenzetten der katholieke leer hoofdzakelijk de betwiste vragen van den dag te behande-

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort*, Nov. 1900.

len, en daardoor iets bij te dragen, om te midden der strijdende meeningen door de waarheid de een- en eensgezindheid der geesten te bevorderen.

De eerste dissertatie (bl. 1-49) verklaart het begrip en de bepaling van het recht. In het 6de en 7de hoofdstuk wordt op duidelijke wijze toegelicht in welken zin de H. Thomas de verdeeling der goederen niet uit het *jus naturae*, maar uit het *jus gentium* afleidt. Hij leert namelijk dat het recht van het privaat eigendom niet rechtstreeks op het natuurrecht berust, maar op een recht dat noodzakelijk en onmiddelijk uit het natuurrecht voortvloeit.

De scholastieken verstaan onder den naam van natuurrecht uitsluitend wat de natuur der dingen vordert, en wijl de aardsche goederen, uit hun aard noch het gemeenschappelijk, noch het privaat bezit eischen, besluit de H. Thomas dat het privaat eigendom niet op het natuurrecht steunt. Het *jus gentium* is bij den H. Thomas niet het positief volkenrecht, dat enkel op eene onderlinge overeenkomst steunt en niet uit de natuur der dingen voortspruit.

Zoo zegt insgelijks de Kardinaal Lugo : Het toeeigenen der goederen wordt niet door het natuurrecht verboden, ja, wat meer is, hetzelve wordt door dit recht geboden, wanneer wij met het groot aantal van menschen en hunne hartstochten rekening houden.

Deze onderscheiding is van het hoogste gewicht in den strijd tegen de socialisten, welke de woorden van den H. Thomas misbruiken om te bewijzen dat het natuurrecht uitsluitend het gemeenschappelijk bezit vordert en voorschrijft.

De tweede verhandeling : het begrip en de verdeeling der rechtvaardigheid (bl. 49-97) verklaart de verdeeling der rechtvaardigheid volgens haar beginsel, (*natuurlijke* en *positieve*) volgens het verschil der termen, tusschen welke zij bestaat (*legalis, distributiva, commutativa justitia*), volgens hare logische onderdeelen.

De derde dissertatie : *de justitia legali seu sociali* telt twee afdeelingen : de eerste (bl. 97-165) beschouwt de maatschappelijke rechtvaardigheid in haar karakter, de tweede (bl. 165-265) bespreekt hare toepassing volgens de Encycliek *Rerum novarum*.

Deze tweede afdeeling verdient eene bijzondere aandacht vooral wegens de strijdvragen onder de katholieken door de Encycliek uitgelokt. In vier artikels zet de geleerde schrijver zeer nauwkeurig uiteen : *a*) waarvan de staat zich moet onthouden om de rechten der burgers niet aan te randen ; *b*) de positieve plichten van den staat jegens de leden der gemeenschap in het algemeen, en *c*) eenige bijzondere plichten.

Men leze in het tweede artikel de beschouwingen over het recht op werkstaking zoowel van den enkelen werker, als van eene werkliedenvereeniging. Onder zekere voorwaarden en in zekere omstandigheden schijnt de schrijver zelfs geneigd aan de stakers het recht toe te kennen om de niet stakers te dwingen zich bij hen aan te sluiten.

Wijselijk bemerkt hij echter dat de uitoefening van dit recht voorwaarden eischt welke hoogst zelden of nooit in de praktijk voorkomen.

Het hoofdargument van deze gewaagde stelling zal echter niemand overtuigen. De werkman die weigert aan de staking deel te nemen maakt gebruik van zijn recht, en kan in het geheel niet als een aanvaller en nog minder als een onrechtvaardig aanvaller der stakers beschouwd worden.

Geen wonder dat deze opinie geen aanhangers, maar wel talrijke bestrijders vindt.

Wie de nadeelige gevolgen, bijna onafscheidbaar van de staking (verlies van loon en winst, schade voor den handel en de nijverheid, gespannen verhouding tusschen den werkman en den werkgever, gelegenheid to

baldadigheid, opstand en revolutie) voor oogen houdt, zal het met Leo XIII wenschelijk achten dat het openbaar gezag in deze omstandigheden de rust en de vriendschap herstelt.

In het vijfde artikel (bl. 220 265) wordt de veel besproken vraag over het dagloon der arbeiders te berde gebracht.

Zooals men weet verdedigt de Z. E. heer Pottier de opinie, dat de commutatieve gerechtigheid den braven en vlijtigen werkman het recht toekent op een dagloon genoegzaam om zich en zijne familie volgens zijn stand te onderhouden.

De grondslag van dit recht is het beginsel dat, waar het werken het eenige middel is van bestaan, het loon moet toereikend zijn voor het onderhoud van den werkman en zijne familie.

Wijl dit argument onmiddelijk steunt op de behoeften van den werkman en zijn plicht voor zich en zijn gezin te zorgen, zal het in zijne conclusie tot het recht op een *relatief* en betrekkelijk familie-dagloon voeren, dat elders door den schrijver bestreden en verworpen wordt.

Wil men echter het *absolute* familie-dagloon verdedigen en wel *ex justitia commutativa*, is het noodig de vergoeding te berekenen volgens de waarde van den arbeid, die niet van den werkenden persoon, maar van het geleverd werk afhangt.

Het staat iedereen vrij de meeningen van den geleerden schrijver niet te deelen, zijne argumenten te waardeeren of af te keuren, maar niemand zal zijne scherpzinnigheid in het verklaren der Encycliek ontkennen, of hem kunnen verwijten aan de gestelde vragen niet allen wetenschappelijken ernst en de grootste zorg gewijd te hebben.

Het boek stelt den lezer in staat met de noodige kennis van zaken over de hedendaagsche vragen te oordeelen, de veelvuldige dwalingen der liberalen en socialisten te wederleggen en zijne overtuiging op wetenschappelijke gronden te steunen. Al te vaak vergeet men dat deze vragen slechts met hulp van een rijp onderzoek en diepgaande studie kunnen opgelost worden, en dat daarom niemand bekwaam is zonder lange voorbereiding een afdoend eind-oordeel te vellen.

Wie zich op de hoogte wil stellen van de betwiste strijdvragen en van de moeilijkheden die hare oplossing vergezellen en beletten, leze dit leerrijk boek, de inspanning aan dezen arbeid besteed, zal door de verkregen vruchten ruimschoots beloond worden.

Roermond. Dr. A. DUPONT.

L'Apollinarisme. Etude historique, littéraire et dogmatique sur le début des controverses christologiques au IVe siècle. Dissertation présentée à la facultée de théologie de Louvain pour l'obtention du grade de docteur par GUILLAUME VOISIN. Louvain, J. Van Linthout, 1901.

De noodzakelijkheid van de kennis der kerkelijke geschiedenis voor den theoloog behoeft nauwelijks een bewijs. Zoolang het geloof aan den goddelijken oorsprong der Kerk en aan haar onfeilbaar leergezag onaangetast bleef, kon de theologie hoofdzakelijk hare krachten wijden aan het speculatief onderzoek der geloofswaarheden; zij trachtte haren zin, hare grenzen, hare onderlinge verhouding, haar verband met de natuurlijke waarheden te bepalen en dezelve stelselmatig te ordenen. Van daar dat de theologie der middeleeuwen bij uitstek een speculatief karakter draagt.

Maar na de zoogenaamde Hervorming der XVIe eeuw, welke den Bijbel als uitsluitende bron der openbaring beschouwde en daarom de zichtbare Kerk en haar gezag verwierp, ontstond de noodzakelijkheid de grondslagen van het geloof wetenschappelijk te onderzoeken en

te verdedigen, in het licht der overlevering en der geschiedkundige gedenkschriften, de overeenstemming der tegenwoordige leer van de Kerk met de leer van Christus en zijne Apostelen te bewijzen, en de leer der protestanten als nieuw en daarom niet geopenbaard te veroordeelen.

Dit doel kon echter niet bereikt worden, zonder nauwkeurige en diepgaande nasporingen op het gebied der kerkgeschiedenis, zonder het kritisch onderzoek der werken van de H. Vaders. Daarom zien wij het positieve deel der theologie in de laatste eeuwen meer op den voorgrond treden.

Reeds schreef Melchior Cano dat hij die de geschiedenis der Kerk niet kent, den naam van Theoloog niet verdient, en in onze dagen herhaalde de Kardinaal Hergenröther dezelfde gedachte: « zonder de kerkgeschiedenis is er geene volkomen wetenschappelijke kennis van het christendom mogelijk. » Immers de geschiedenis leert ons het bestaan der goddelijke openbaring, zij verstrekt inlichtingen omtrent de ontwikkeling der hierarchie van de kerk, van hare leer en letterkunde, van haren eeredienst en hare tucht; zij verklaart ons de betrekkingen van de Kerk met het burgerlijk gezag en laat ons haren heilzamen invloed begrijpen op de beschaving.

De geschiedenis der ketterij in haren oorsprong, worsteling, in haren bloei en ondergang komt vooral den theoloog te stade, omdat zij een helder licht werpt op de bestreden leer der Kerk en hare subjectieve ontwikkeling. Zij leert ons hoe de waarheid onaangevochten langen tijd in de overtuiging der geloovigen voortleeft tot dat zij ten gevolge van hare bestrijding met meer duidelijkheid wordt omschreven en voorgesteld, met grooter zorg wordt gepreekt; zij leert ons hoe de ketterij eene uitdrukkelijke bepaling uitlokt van eene waarheid, welke in den vredestoestand slechts in eene andere waarheid werd geloofd.

Deze inleidende beschouwing dient om de aandacht te vestigen op bovenstaande dissertatie, een academisch proefschrift voor het doctoraat in de theologie bij de Hoogeschool te Leuven.

Het geleerde werk behelst drie hoofddeelen: 1. Algemeene geschiedenis van het apollinarisme (bl. 31-135) 2. De apollinaristische litteratuur (136-270). 3. Dogmatische studie (271-408).

Het eerste deel telt drie hoofdstukken. I Strijd van Apollinaris met het arianisme. II Apollinaris in strijd met de Kerk. III Het apollinarisme na den dood van Apollinaris. Het tweede deel is in drie afdeelingen gesplitst: *a*) de letterkundige traditie omtrent de werken van Apollinaris; *b*) de echte werken van den ketter, *c*) geschriften verkeerdelijk aan Apollinaris toegeschreven.

Het derde deel bevat *a*) de christologische leer van Apollinaris en *b*) het kritisch onderzoek van deze leer. Een bijvoegsel (bl. 409-421) behandelt de leer van Apollinaris over de H. Drievuldigheid.

De ketterij van Apollinaris verdient ontegenzeggelijk de grootste belangstelling der theologen. Wat zijn optreden kenmerkt is het feit dat hij de aandacht vestigde op het mysterie der Menschwording en het grondprobleem in dit mysterie opgesloten trachtte op te lossen in een tijdperk toen de Kerk geheel in beslag werd genomen door de verdediging van hare Drievuldigheidsleer.

Apollinaris, bisschop van Laodicea, bedeeld met schitterende geestesgaven, in de klassieke letterkunde en wijsbegeerte volkomen onderlegd, handig en diepzinnig in het redeneeren, uitmuntend schriftuurverklaarder onderscheidde zich door een onbesproken gedrag en zijn ijver voor het geloof. Is het te verwonderen dat hij de hoogachting genoot van de beroemde geleerden van zijn tijd! Ongelukkig werd hij door de rationa-

listische neiging van zijn weetgierigen geest op verkeerde wegen gevoerd, de moeilijkheid voor de rede twee volmaakte naturen in één persoon te begrijpen werd de steen des aanstoots voor zijn geloof. In het verdedigen van de persoonlijke eenheid van Christus tegen het dualisme van de school te Antiochië viel hij in het andere uiterste, hij huldigde het monophysisme of de vereeniging van het goddelijk woord met een menschelijk lichaam zonder ziel. noch verstand.

Het kon niet anders of zijn persoonlijk aanzien moest den vooruitgang der dwaling bevorderen; zij drong langzamerhand in de meeste kerken van het Oosten door. De Kerkvaders, welke de zware last van den strijd met het arianisme gedragen hadden zagen zich gedwongen op den avond van hun leven, weder in het strijdperk te treden, en een wapenbroeder te bekampen, thans een der gevaarlijkste tegenstanders.

Fel en hevig was de aanval, de verdediging moeilijk en vol gevaren, maar. onder de leiding en bescherming der Voorzienigheid. die de Kerk bestuurt, moest eindelijk de ketterij zwichten.

Het tweede deel der verhandeling heeft eene bijzondere waarde Het is van het grootste gewicht de echte van de onechte werken van Apollinaris te onderscheiden om den invloed der ketterij te begrijpen op de ontwikkeling der Katholieke leer in de 5e en 6e eeuw.

De aanhangers van den bisschop van Laodicea wisten eenige van zijne schriften in de kerk te verspreiden onder de gezaghebbende namen van Julius van Rome, van Gregorius, den Wonderdoener, van den H. Athanasius, en deze list bleef langen tijd verborgen.

De H. Cyrillus van Alexandrië werd er het slachtoffer van. Zonder in het minste de dwaling van den ketter te deelen, benuttigt hij zijne schriften. Zijne spreekwijze en zijne polemische verhandelingen dragen duidelijke sporen van deze onschuldige vergissing. Moet het geen wonder heeten, dat Cyrillus en met hem vele andere theologen, die zoo rijkelijk uit de christologische werken van den ketter hebben geput, binnen de grenzen der onberispelijkste rechtzinnigheid zijn gebleven?

Ongelukkig had het bedrog elders de noodlottigste gevolgen. Men kan met recht beweren dat hetzelve de hoofdoorzaak is geweest van het entychianisme. Zijne aanhangers beriepen zich op de verhandelingen onder valsche namen verspreid om te betoogen dat zij de christelijke overlevering getrouw volgden. Later werd het bedrog ontdekt en verklaard.

Men begrijpt nu het innig verband tusschen de letterkunde van de 6e eeuw en de geschiedenis van het apollinarisme, want de schrijvers van dit tijdperk leverden het bewijs dat de voorgewende verhandelingen de Kerkvaders aan Apollinaris moeten toegewezen worden.

Het laatste en dogmatische deel van het proefschrift kan niet genoeg den theologen ter studie aanbevolen worden. De schrijver geeft ons een duidelijk denkbeeld van hetgeen men de geschiedenis van het dogma pleegt te noemen. Het dogma, voorwerpelijk beschouwd, blijft onveranderlijk hetzelfde en heeft bijgevolg geen geschiedenis, maar de kennis, de verklaring, de bepaling, de voorstelling van het dogma in de Kerk doorloopt verschillende toestanden en is aan de geschiedenis onderworpen.

Om eene rechtzinnige ontwikkeling van het dogma van eene wezenlijke verandering te onderscheiden, dient de theoloog te onderzoeken of het wezen der geopenbaarde waarheid ongeschonden blijft, of de beginselen die de ontwikkeling beheerschen niet veranderen, of de ontwikkeling de waarheid niet vervalscht of verminkt, of zich vooraf sporen der volgende ontwikkeling openbaren, of deze op regelmatige en geleidelijke wijze vooruit gaat, of de bijvoegsels de waarheid niet verduisteren, maar ophelderen, niet wijzigen, maar bevestigen, of eindelijk de ontwikkeling een duurzaam karakter draagt.

Deze regels door Kardinaal Newman gegeven betreffen de ontwikkeling der katholieke geloofsleer in het algemeen; men kan ze echter ook op een enkel dogma toepassen. Zoo zien wij de leer over Christus in de Kerk, vooral ten gevolge der ketterij, zich langzaam ontwikkelen.

In het apostolisch symbolum belijden wij het geloof aan Jesus Christus, Zoon van God uit de heilige Maagd geboren. Reeds op het einde der eerste eeuw en vooral in de tweede beweerden de doceten of ebioniten dat de Verlosser slechts in schijn een lichaam had gedragen of dat Hij een gewoon mensch was, in wien de geest Gods woonde. Tegen beide dwalingen bepaalt de Kerk dat de Heer God is en een werkelijk lichaam heeft aangenomen.

In de IIIe en IVe eeuw ontwikkelt de Kerk hare leer omtrent de godheid van Christus ter gelegenheid der dwalingen over de Drievuldigheid. De menschelijke natuur van Christus blijft voorloopig buiten beschouwing omdat de omstandigheden vorderden vooreerst te bewijzen dat Jesus waarlijk God is, en dat deze waarheid Gods eenheid niet schendt, wijl het Woord één in wezen met den Vader, als persoon verscheiden is.

In de tweede helft der IVe eeuw gaf de dwaling van Apollinaris gelegenheid aan de Kerk hare leer omtrent de menschelijke natuur van Christus nader te bepalen, Hij bezit niet alleen een werkelijk lichaam, maar ook eene redelijke ziel, Hij is mensch in den vollen zin van het woord.

In de V^e^ eeuw betoogt de H. Cyrillus tegen Nestorius dat het vleeschgeworden Woord, hoewel het eene volmaakte menschelijke natuur heeft aangenomen één persoon, ééne hypostase blijft en dat bijgevolg Maria Moeder van God is.

De H. Leo en de bestrijders van het eutychianisme leeren, dat de twee naturen ook na hunne vereeniging onvermengd, onveranderd, onverdeeld, onafscheidbaar voortduren.

Tegen de latere monophysieten bevestigt de Kerk hare geloofsleer met de gevolgen van de twee naturen in één persoon te bepalen. In Christus moeten wij een goddelijken en een menschelijken wil, eene dubbele werking aannemen.

De theologen der volgende eeuwen zullen het speculatief onderzoek van het dogma voltooien, en verklaren, zooveel als doenlijk, hoe één persoon in twee naturen kan bestaan, hoe het mysterie der Menschwording niet met het gezond verstand strijdt, en met de andere geloofswaarheden in verband staat.

Deze schets van den schrijver toont duidelijk hoe de dwalingen der verschillende ketters de gelegenheid werden van eene logische, regelmatige ontwikkeling der kerkleer.

Wie bewondert hier niet den vinger Gods? een enkel misstap in deze moeilijke vragen zou in de leer eene onoverkomelijke verwarring gebaard hebben. Nu zien wij de Kerk te midden van den hevigsten strijd en der grootste gevaren steeds den veiligen weg volgen, en het dogma in zijne oorspronkelijke zuiverheid handhaven.

Voegen wij hierbij dat de schrijver op degelijke gronden de losse beweringen en willekeurige hypothesen van Harnack en anderen meesterlijk wederlegt, en op hoffelijke en heusche wijze de verregaande lichtzinnigheid, de door en door onwetenschappelijke methode der moderne kritiek op de kaak stelt.

Ten slotte wenschen wij den jongen doctor van harte geluk met zijn uitmuntend proefschrift, alsmede zijn meester en leidsman, den hoogleeraar A. Cauchie.

Roermond. Dr. A. DUPONT.

OVERZICHT VAN TIJDSCHRIFTEN.

Biekorf, 15 Nov. 1901.

H. Van Houcke (wie is dat?) eindigt zijn waarschuwing tegen de gevaren der historische methode, door den heer Fris gevolgd in zijn eerlang te verschijnen werk over den Guldensporenslag. J. Craeynest geeft een paar aanmerkingen op een bladz. uit E.-H. Drijvers' studie over Hilda Ram's Godelieve in *D. W. en B.* Schrijver eischt namelijk een Vlaamsche afkomst voor Godelieve en pleit West-Vlaanderen, althans gedeeltelijk, vrij van de hem aangewreven ruwheid. — Voorts een en ander over volksbijgeloof en — gezegden.

De Vlaamsche Kunstbode. Nov. 1901.

Van Gustaaf Segers vervolg en slot van *In de Kaisergruft te Weenen* : geschiedkundig. Terloops deze beoordeeling van Rostands *L'Aiglon*.

« Mij was het lezen van dit drama eene wezenlijke teleurstelling. De Napoleoncultus wordt er in gepredikt : doch de negen strophen van Heine's *Grenadiere*, troffen mij oneindig dieper dan dit eindeloos gepraat, geflikflooi en gelifiaf dier hofdames en diplomaten van dit drama. De schrijver geeft zich te veel moeite om Frankrijks vijanden als karikaturen voor te stellen. » Vervolg van K. M. J. Lybaerts critisch overzicht der Driejaarlijksche Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Antwerpen. — Frans Gittens vervolgt zijn studie over Peter Benoit, in 't Fransch verschenen in de *Nouvelle Revue Internationale* te Parijs.

St-Cassianusblad. — Tijdschrift voor opvoeding, onderwijs, enz. 3e jaar, Decemb. 1901. Uitg. P. Ryckmans, Mechelen.

Pestalozzi, door R. L. S. Overzicht van zijn leven en zijne voornaamste werken. — De Wet van den 25 Augusti 1901 in toepassing, door W. V. — Kerstlied (in cijfermuziek) naar het hgd. van E. M. Arndt, door Nanny de Roever. — Geschiedenis der Nederl. Letterkunde in de XIXe eeuw. Levende schrijvers, door Prof. A. Verheyen. — Minnekepoes en Baron, door J. A. Van Droogenbroeck. Letterkundige ontleding door Kan. J. Muyldermans. — Eenige lessen in tafeltjes, die onder de catechismusles van de Tien Geboden op het bord kwamen, door Fr. De Meyer. — Het teekenen in den kindertuin. Voorbereide les. — Tot weerziens. Terugblik op de onderwijzers-retraite te Lier, door W. Verelst. — De wedstrijd in godsdienst. — De Boom van kennis van goed en kwaad, door Garcia. — Officiëele stukken. — Snippers. — Boekbeoordeeling van « Eene Belgische Boerengilde », door W. Verelst. — Aankondiging van boeken.

Revue Générale. — November, 1901.

Jul. Leclercq : *Reis eener Fransche (Mᵉ Massieux) in Indo-China.* Joanna Bodena : *Eene duitsche schrijfster, Mᵉ Herbert.* Mᵉ Herbert neemt eene merkwaardige plaats in, in de Duitsche letterkunde; hare werken getuigen van eene onloochenbare oorspronkelijkheid; een deel harer gedichten werden in Amerika door Miss Anna Fuller overgezet. Stippen wij aan onder hare romans : *Das Kind seines Herzens, Die Jagd nach dem Glück*, enz. Rond Kerstmis 1899 verschenen hare *Geistliche und weltliche Gedichte.* — J. Mélot : *Het vergeten Spanje*, vervolg en slot. - Juliaan Guillain: *Mijn Koster*, door Hendrik Hansjakob, vervolg en slot. – R. Moyersoen : *De wet op het verplichtend onderwijs in Holland.* Volgens de wet van 7 Juli 1900 moeten ouders of voogden aan alle kinderen van 7 tot 12 of 13 jaar een onderwijs laten genieten. Onder andere redenen van ontslag wordt opgegeven, wanneer de ouders een « overwegend bezwaar » opperen tegen de bestaande scholen in eenen omtrek van 4 kilometers. Dit laatste bijzonder om de gewetensvrijheid te handhaven. Leden der rechterzijde deden opmerken dat het bestaan der vrije scholen in gevaar kwam. Om dit te voorkomen deed het ministerie den 24 Juni 1901 de « Subsidiewet » stemmen, die aan de bijzondere scholen zoowel als aan de gemeentescholen, ruime toelagen toekent. — Jaak de Nouvion : *Aanteekeningen nopens de pruisische maatschappij op het einde der regeering van Frederik II.* Mededeeling van verscheidene brieven. — Cyr. Van Overbergh : *Het lotgeval van den Senegal.* — René Henry : *Wet en Zeden.* Schrijver klaagt over art. 340 van 't B. W., dat het nazoeken van 't vaderschap verbiedt. In 1899 werden in België 14916 bastaards geboren, 't zij 1 op 13 geboorten. De wet zou niet de kinderen, maar de ouders moeten treffen.

Durendal. Novembre 1901.

De bijzonderste bijdrage van deze aflevering is wel die van H. Fierens-Gevaert die nog eens onder den titel *Restaurateurs et Restaurations* opkomt tegen het herstellen van oude gebouwen en ruinen. « Spontanément les premières architectes, peintres et sculpteurs belges m'ont engagé à poursuivre la lutte. » Brieven worden meegedeeld van L. Abry, A. Baertsoen, Emile Claus, A. Crespin, Jan Deville, Paul Dubois, Armand Heins, Leon Frederic, F. Khnopff, X. Mellery, Constantin Meunier, G. Morren, Ch. Samuel, Jacob Smits en Alex. Struijs. Claus vat samen wat er in meest al de brieven te lezen staat als hij schrijft : « Je conclus qu'on peut consolider modestement : mais aujourd'hui, il me semble que le restaurateur a surtout soin qu'on apprécie son propre travail. Vous le dites avec raison, la bourse du gouvernement est trop largement ouverte pour ces sortes de choses. Voilà le mal. » E. H. Moeller deelt H. Fierens meening ten deele « Je trouve odieux toute restauration de ruines. » Maar, voegt hij er bij « Quant aux monuments qui sont encore en usage je crois qu'une restauration s'impose lorsque le monument menace ruine. » Dit betrekkelijk de herstellingswerken aan de Zavelkerk te Brussel, door Fierens afgekeurd. — In *Le roman chrétien* ziet Ed. Ned de toekomst heel rooskleurig in. Er is een terugkeer tot het spiritualisme waar te nemen « Cette philosophie vers laquelle on aspire, sera-t-elle subordonnée aux dogmes et à la morale de l'Eglise catholique? Le roman évoluera-t-il vers le christianisme? Il semble qu'on peut dès à présent répondre à ces questions par une affirmation catégorique. » Vervolg van Arm. Goffins vertaling van I. Fioretti.

Germania. Nov. 1901.

Vervolg van Jul. Sabbe's artikel *Peter Benoit de Vlaming*, met vele wetenswaardigheden, waaruit o. a. ook blijkt dat Benoit geen Vlaamschgezinde was uit gebrekkige kennis van 't Fransch. — Vervolg van *Volksthum and Staatsthum* van P. Samassa die er over klaagt dat het Duitsche volk niet nationaal genoeg is. — *Das humane England*, begin eener langere studie van kapitein Dr W. Vallentyn over de Engelsche politiek en de Engelsche manier van oorlogen — Jef Hinderdael bespreekt Lod. Scheltjens' *Visscherseer*. « Het wil ons voorkomen dat het den schrijver meer te doen is geweest, om akelige toestanden en effektmakende tooneelen te vinden, dan om de volledige uitwerking van de karakters. Het is een ruwe blok steen, *Visscherseer*, waaraan de beitel van den beeldhouwer genoeg gekapt heeft om ons te laten vermoeden dat er iets van te maken is, doch waarbij het ongelukkig ook gebleven is. »

Studiën, jaarg. 34, dl. 57, afl 3.

Tegen de onbezonnen loftuitingen, welke Prof. Van der Wyck in *De Gids* aan Spinoza als wijsgeer en als mensch had toegekend, stelt A. J. Kerlen eene schets van het stelsel des Hollandschen wijsgeers. Dit stelsel is pantheïstisch, dus gansch in strijd met de katholieke geloofsleer en met de gezonde rede; het leidt tot afschuwelijke gevolgtrekkingen.

J. De Groot wikt en weegt het « Gebed van den Onwetende », van Multatuli, hetwelk, niettegenstaande zijn bedriegelijken titel, niets anders is dan eene godsloochening, wat omwonden en met sophismen omkleed.

J. H. S. doet de schoonheid uitschijnen der karakters van Achille en van Hector in de Ilias.

J. A. Van Dyck doet onder den titel : « Een verdienstelijke bijdrage tot de geschiedenis der wiskunde », een schrift kennen waarin P. Bosmans vele wetenswaardigheden mededeelt over den Antwerpschen wiskundige Michiel Coignet. Deze was een ingenieur, in dienst van aartshertog Albertus. — In het scripturistisch overzicht bespreekt P. Van Kasteren, onder meer, de seminarieboeken van den Gentschen leeraar Van Ongeval, met veel lof en ook eenige terechtwijzigingen.

Verder wordt de nieuwe uitgave van P. Casteleins *Logique* ontleed en gunstig beoordeeld.

De Gids, December 1901.

De zelfkant der samenleving. De man uit de slop. Schets door G. Van Hulzen : van een kermisvent, een dronkaard die zijn vrouw koelbloedig vermoordt omdat ze drinkt en met anderen aanhoudt en tot 10 jaar gevang veroordeeld wordt. Een ware « zwerver » dus, scherp geteekend in kloeke taal. Wat te realist. De titel verstaan we niet goed. — *Middeleeuwsche liefdadigheid*, door Mr. S. Muller, geschreven naar aanleiding van zijn *Geschiedenis der fundatiën, beheerd door het Collegie van regenten der Vereenigde gods- en gasthuizen*. — *Jacobus Bellamy als criticus*, door Dr J. Aleida Nyland. Maart 1786 is Bellamy, 28 jaar oud, gestorven. « Vragen we nu naar Bellamy's volstrekte waarde en blijvende beteekenis voor onze Nederlandsche Woordkunst, ik geloof dat die ligt in z'n gezonde kritiek, niet in wat hij zelf als dichter, als woordkunstenaar ons heeft nagelaten. » Dr Nyland meent « dat Bellamy voor 't eerst in overeenstemming met tijd en komenden tijdgeest bewust gesproken heeft van 'n nationaal element in Woordkunst, dat haar alleen blijvende beteekenis waarborgen kan... en dat langzaam, heel langzaam in ons volk, van enkelingen uit, in steeds wijder kring het bewustzijn wordt gewekt van wat Woordkunst, evenals elke andere kunst is, zijn kan en moet, wat

onze Schilderkunst altijd geweest is: het kleed van den kunstenaar als enkeling, draagster van de volksidee en daarin van het groot-menschelijke. — Volgt een schoon artikel van D[r] Simons, *Het Congres van crimineele anthropologie*, te Amsterdam. In het 1[e] deel wordt kort en klaar, in hare hoofdlijnen, de geschiedenis der Congressen van crimineele anthropologie uiteengezet en getoond hoe in plaats van een Congres der crimineel-anthropolische *school*, men gehad heeft een Congres gewijd aan de crimineel-anthropologische wetenschap. « Na te gaan en zoo mogelijk vast te stellen de invloeden, welke de misdaad in haar ontstaan beheerschen en naar aanleiding daarvan te bepalen, met welke middelen kan worden gewerkt aan de voorkoming en beteugeling van de misdrijven, ziedaar wat de taak is geworden der crimineel-anthropologische Congressen. » — Eenige bladzijden van D[r] H. R. Offerhaus over *Toevluchtsoorden en bewaarplaatsen*. — Verzen van H. Lapidoth-Swarth en P. Boutens. — In de letterkundige kroniek wordt *De Ploerten*, van M. Wagenvoort besproken. « Het zijn, in elk geval, wereldgebeurtenissen die M. Wagenvoort heeft willen schilderen, en wel wereldgebeurtenissen uit den jongsten tijd (Zuid-Afrikaansche oorlog). Maar nu wil het ongeluk dat de schrijver van die gebeurtenissen ook al niet meer weet dat wat ieder onzer uit de dagbladen heeft kunnen vernemen... 't zij dan ook in wat minder literairen vorm ».

Het Nieuwe Dompertje. — Katholiek maandschrift; uitg. Stokvis-Waterreus, te 's Bosch. 1[e] jaarg., Nov. 1901. — *De Leer van het Eigenbelang*, door Alb. van der Kallen, eene bijdrage gericht tegen het bekende artikel van Prof. v. d. Vlugt in de 1[e] aflev. van *Onze Eeuw*. — *Hypnotisme*, II, door Max van Poll: Kan eenieder hypnotiseeren?... Verschijnselen en gevolgen van de hypnose, 1° van zuiver lichamelijken aard; 2° de invloed op de zintuigen; 3° op den wil. — *De Wetenschap en de H. Schrift*, naar het Eng. van Canon Girdlestone: 1° Nasporingen in Egypte; 2° in Babylonië en Assyrië; 3° in Palestina en 't Sinaïtische schiereiland. — *Ons Politie-wezen* (in Noord-Nederl.) door S. Boyen. — *Hinderpalen*, een gedichtje van F. Dekkers. — *Lichtschuwe BBr.·.*, eene briefwisseling uit het Fransch. — Boekbeoordeeling: *De Juffrouw van Gezelschap*, van Vander Lans (door Jac. P. v. Term). — *Maria-Sonnetten*, door Zr.

De Hollandsche Revue, 25 October.

De « wereldgeschiedenis » bevat, als van zelf spreekt, bijzonderheden uit Zuid-Afrika, voorafgegaan door de beeltenissen van den Heer en Mevr. Heyermans, thans aan de orde van den dag. Een artikel over socialisme (bl. 110) is natuurlijk in elk tijdschrift, *qui se respecte*, tegenwoordig een onmisbare stof. Het spreekt van Henriette Roland Holst's *sociale lyriek*, waar in verkondigd wordt dat « de lyrische aandoening » begon te wijken, toen bij de jongeren de « waarnemingskunst » opkwam en dat beiden zich « even raakten in het sensitivisme, dat was het hoogste leven der kunst. » Men moet Mevr. Holst uiterst dankbaar zijn (?) voor de mededeeling, maar recht duidelijk is niet hare Woord... Mevr. Holst zegt al verder: « Elke poëzie is door hare voorgangers gevormd, en deze voorgangers » dreven geheel op de stemmingen, gewekt door impressie en sensatie door natuur. » Dat is immers even duidelijk, kort en klaar, en zonder bastaardwoorden! — Het boek van 'de maand », geeft gezondere kost: « De brieven aan Ed. Busken Huet gericht door E. J. Potgieter, uitgegeven door G. B. Huet, bij Tjeenk Willink — een goed stuk lettergeschiedenis.

— November 1901.

Onder de rubriek *Wereldgeschiedenis*, overzicht van een artikel uit de *Nieuwe Arnhemsche Courant* over de *Kandidaten voor het Pausschap*. Volgens dit schrijven zouden de kansen van kardinaal Rampolla « beslist slecht staan ». Kardinaal Gotti, gewezen hoofd der Karmelieten, zou de meeste kans hebben. — Karakterschets: *Th. Roosevelt*, president der Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Roosevelt, schrijft Netscher, verstaat de kunst « om met oude gebruiken en gewoonten te breken, zonder anderen veel aanstoot te geven, zonder al te zeer gevoeligheden te kwetsen en zonder zijn populariteit te zeer te verspelen... Van hem laat het publiek zich een behandeling welgevallen, welke het van anderen niet zou dulden ». Zijn geheimzinnige populariteit, niettegenstaande hij geen demagoog of volksvleier is, moet « voor een zeer groot deel gezocht worden in en verklaard worden uit een aangeboren goedhartigheid en rondborstigheid die door kleiner trekjes, haast onbeduidende voorvalletjes en toevallige handelingen aan het licht komen ». — Als boek voor de maand *De openbare en de vrije school*, door B. W. Colenbrander.

Van **Onzen Tijd**, November 1901.

Eerste deel van Marie Koenens, schets *Het Maagdeken*. — *Hart Nibbrig*, door Th. Molkenboer. « Zoo leelijk als ik de werken van Hart Nibbrig vroeger vond, zoo mooi vind ik thans enkele van zijn nieuwere. Ik zeg enkele, want de portretten, die hij van Larensche boeren en boerinnen maakte, zijn mij nog altijd te « cru ». Z ; zijn ontzettend scherp opgemerkt, zij zijn uitnemend geteekend, zij zijn bijna goed en mooi van kleur — ofschoon wat hard — zij zijn vol expressie en met heel veel toewijding bestudeerd, maar... het spijt mij dat is er, zooals in enkele landschappen, het hart van den schilder niet in terugvind. Maar onder de landschappen zijn er prachtige ». — C. R. De Klerk meent dat het « moet een theoloog zijn van veel meditatie en zielsinnige vertrouwdheid met de katholieke mystiek, die het boek (van Huysmans, *Sainte Lydwine de Schiedam*), zijn plaats zal geven. » De beoordeelingen die tot hiertoe verschenen voldoen hem niet — In de Literaire Kroniek bespreekt E. H. Binnewiertz de brieven van E. P. Potgieter aan Ed. Busken Huet. Eerste deel, 1861-68. « Potgieter is een machtige persoonlijkheid in onze letterkunde. Van het tijdvak 40 tot 80 is hij met Thym en Busken Huet ter eene zijde, en met Da Costa ter andere een onzer beste prozaisten en dichters. Deze vier hebben allen gemeen: oprechtheid en waarheid in leven en kunst, en daarom staat scherp en duidelijk hun verscheiden individualiteit voor ons geteekend. Thijm de edelman, Busken Huet de aristocraat, Da Costa de priester, Potgieter de burger. Maar een burger uit ons zeventien-eeuwsch Amsterdam. » — Verzen van Albertine Smulders en Binnewiertz.

Ons Tijdschrift. 1901, nr X.

Uitleg, met platen versierd, over *Het hospitaal-kerkschip « de Hoop »*, dat zich zooveel mogelijk moet bevinden op de plaatsen in de Noordzee, waar in de verschillende seizoenen de visscherij wordt uitgeoefend. — In de *Editoriale Praatjes* eenige wetenswaardigheden over het plaatselijk bestuur van de Kaapstad met zijn zeven municipaliteiten, ieder met een stadsraad en eigen ambtenaren.

De Katholieke Gids. December 1901.

Vervolg van Neofitus' artikel *Waarheid of laster*, naar aanleiding van Dr Frank's boek: *De Rituecle moord. Een onhoudbare beschuldiging*. Neofitus' verwijt aan Dr Frank « bijna uitsluitend bij Joodsche schrijvers te rade zijn gegaan ». — *Kerstnacht* en *Nieuw Leven*, verzen. — *Fra*

Angelico, bespreking van Pater Nieuwbarn's boek. *Leven en werken van Fra Angelico. Giovanni da Fiesole. Studiën en Schetsen over Christelijke kunst* (Van Leeuwen, Leiden), door Giovanni Romoaldo. — *Bij de Alma*, een Krimveldslag, vrij gevolgd uit het Fransch *Les Commentaires d'un soldat*, par Paul de Molena. Parijs, M. Levy, 1860.

Vragen van den dag. — December, 1701.

Dr H. Blink geeft overzicht van de politieke toestanden waarin het bevaren van den Rijn verkeerd heeft tot de volkomene vrijwording uit de banden van de oude tol- en stapelrechten, en van den reuzenarbeid, welken het verbeteren dezer rivier als verkeerweg heeft gekost. — *Prins Kropotkin*, door *Robert Erskine Ely*, (uit *the atlantic Monthly* overgedrukt). In Kropotkin moet men een tweevoudig karakter onderscheiden : voor een deel is hij een man van wetenschap wiens « vernuft en veelzijdigheid verbazingwekkend zijn », anderdeels is hij de erkende tolk der anarchistische denkbeelden. — *De Planeet Mars*, volgens het tegenwoordig standpunt onzer kennis, door *F. Lels*. Sprekende van de kansen die zich voordoen om te bewijzen dat Mars met redelijke schepselen bevolkt is, oppert de schrijver de eigenaardige meening, dat « het eenige middel van gemeenschap, hetwelk heel misschien met eenig succes bekroond zou kunnen worden, is het voortbrengen van reusachtige meetkundige figuren.... op eene zoodanige wijze, dat deze figuren van uit Mars zichtbaar zijn.. . Werden.... de zelfde beelden op de oppervlakte van Mars waargenomen en hielden hunne vormveranderingen gelijken tred met die wij onze figuren zouden doen ondergaan, dan zouden wij daaruit met zekerheid het besluit kunnen trekken, dat daar ook met verstand begaafde wezens aan den arbeid zijn. » Of de schrijver lacht dat hij schokt, of de lezers zullen het doen in zijne plaats. — In eene beknopte geschiedenis van den « *Boycot* », wordt onder deze nieuwe benaming elken maatschappelijken banvorm verstaan. — *Alchimisten* door Dr Fittica, (vertaald). Het tijdschrift neemt nog van *Prof. H. Klaatsch*, uit de *Deutsche Revue*, over : « Stamt de mensch van den aap af? Neen, beiden, beweert de schrijver met Darwin, zijn ontwikkeld uit eenen gemeenschappelijken lageren levensvorm.

Das litterarische Echo. — 15 Nov. 1901.

Johannes Gaulke vraagt een klein lettertroontje voor den anarchist *Robert Reitzel* die in de vereenigde staten opsteller was van een weekblad « der arme Teufel. » — Volgens Rubén Dario tast de *Zuid-Amerikaansche roman* nog altijd naar zijnen weg. Slechts enkele namen verdienen melding : Jorge Isaac uit Columbia, Eduardo Gutierrez uit Argentina en Benjamin Vicuna Mackenna Subercasseaux. — Voorts boekbespreking (o. a. van Gorki's werken door G. Adam) en brieven uit verscheiden landen.

— 1 Dec.

R. Hallgarten en H. Uhde-Bernays deelen onuitgegeven brieven mee van Grabbe. — Een overzicht van de Fransche romanliteratuur van dit jaar sluit Er. Meyer als volgt : « Alles dooreengenomen, geen doorslaande gebeurtenis op het romangebied; geen enkel nieuw talent van eersten rang. » Barrès met « Le pays natal » en Bazin met « Les Obarlé » krijgen het schoonste pluimken. — Gustav Manz monstert een reeks *memoirenwerke*; S. Lublinski een reeks *Künstler — und Stildramen* — Van Kurt Aram : *Der Hänfling*, novelle ontleend aan » Die vornchme Tochter ». Geschichten und Skizzen.

Der Katholik. — November, 1901.

De *Pœna sensus* (slot). Dr G. Gutberlet tracht de *mogelijkheid* van een pijnlijk inwerken van het vuur op den geest als volgt te bewijzen: De ziel is eene zelfstandigheid met eene bepaalde uitzetting — en weerstandskracht begaafd. De Almacht Gods kan haar dwingen, zelfs in afwezigheid des lichaams, die krachten in 't werk te stellen, waardoor zij aan de stoffelijke invloeden onderhevig wordt, juist alsof zij een uitgestrekt lichaam ware. — *Ist die katholische moraltheologie reformbedürftig?* Door *Dr Aug. Müller*, schrijver antwoordt afdoende op de beschuldigingen tegen de katholieke theol. zedenleer, volgens dewelke deze 1° zou uitgeloopen zijn op eene onhebbelijke casuistiek, uitsluitend tot de zondenleer bepaald en ergerlijk uitgepluisd; 2° sedert honderd jaren nauwelijks eenen stap zou vooruit gegaan zijn. — *Dr Bruder* eindigt, met de missa solemnis, zijne verhandeling over de kerkelijke vereering van den heiligen Martinus van Tours, bisschop. — *C. A. Kneller* S. J. gaat voort met zijn: « *Altes und neues vom Primat des Hl. Petrus* », en brengt ons in kennis met het welsprekend pleit van Macarius, bisschop van Edessa, tot staving van Petrus voorrang.

La Quinzaine. — 1 November 1901.

G. Fonsegrive: *A nos lecteurs.* — Het Katholicismus is in Frankrijk geweldig achteruitgegaan sinds een tiental jaren: 1° Op godsdienstig gebied. Rond 1890 keerde de openbare meening naar den godsdienst terug; doch de Katholieken eischten te veel van de bekeerlingen, zoodat die gunstige wending enkel op twijfelgeest en haat is uitgedraaid. 2° Op staatkundig gebied. In dien tijd ook was het volk het juk der Panamadieven moede, en gaf Leo XIII den raad de Republiek aan te kleven. Vele Katholieken luisterden niet en bleven den huidigen regeeringsvorm bekampen. — Tegenwoordig, nu het algemeen stemrecht baas is, hebben evenwel velen onzer groote mannen niets dan misprijzen voor het volk over. — Wat gedaan om weder boven te komen? Dat ieder in zijn vak trachte, eenen naam te krijgen, zich nuttig te maken aan het volk, om bij middel van den maatschappelijken, den politieken invloed te bemachtigen. — G. Goyau: *Le Catholicisme à l'Exposition de 1900.* Schitterend was de uitstalling onzer werken: na onzen strijd in de politiek, na onzen ondernemingsgeest in het stichten van maatschappelijke kringen, is die bijval het 3e antwoord aan de verbasteraars van het volk. A. Barthe: *Nouvelles notes campagnardes.* I. Au sanctuaire de St Gengoul. — Ern. Tissot: *La vie intérieure et le progrès moral d'après Mlle Zénaïde Fleuriot.* — Ad. Lair: *Les souvenirs de M. Dubois.* — La Fondation et les premières années de la faculté des Lettres de Paris. — F. Farzenel: *L'avenir de la civilisation chinoise.* Wij zien de eerste stuiptrekkingen van den doodstrijd eener beschaving; het Christendom zal dat volk weder verlevendigen. L. Dimier: *Les derniers remaniements au Musée du Louvre.*

— 16 November 1901.

J. E. Fidao: *Positivisme et Catholicisme.* — Het misverstand tusschen Pos. et Cathol. is niet groot. Immers, hoe wil Comte zijne samenleving inrichten? Zij moet rusten op eenige algemeen aangenomen gedachten over haar doel en hare middelen. Deze zedelijke gedachten worden toevertrouwd aan eene groep mannen, die onwederroepelijk over hare toepassingen oordeelen. — Volgens Comte ziet men de schoonste verwezenlijking van dit voorbeeld in het Pausdom. Eén dingen wil hij daaraan toch veranderen: de zedenleer mag niet meer van de godgeleerdheid afhangen, doch moet op feiten steunen.— Abbé Delfour: *Franciscains de lettres.* — A. Barthe: *Nouvelles notes campagnardes.* — II. Le Drac.

H. Joly : *Sur l'état actuel de nos populations rurales.* — Op stoffelijk gebied staan de zaken goed; maar niet op zedelijk. Pracht in de kleederen, vermaken, ontucht, vermindering der geboorten; verdwijning der eerlijkheid. De buitenman wordt een onverschillige materialist. — G. Cirilli : *Les causes du conflit franco-turc.*

Etudes des PP. de la Comp. de Jésus. 5 Nov. 1901.

P. Chérat wijdt eenige bladzijden aan « Le Duc de Broglie, historien » « qui sut mieux écrire l'histoire que la fabriquer. » — Vast geloof, diepe menschen- en zakenkennis, uitmuntende geestesgaven, ziedaar de schrijver. Zijn doel? « faire comprendre le sens moral et le but providentiel des faits historiques; quand cette consolation manque à l'historien, il lui reste toujours à accomplir une tâche de fidélité et d'exactitude. » — De bronnen waaruit hij putte: brieven, brieven, immer brieven. — Verders van P. Suan « le Docteur Phabos » of eene verkochte politiekemansziel. — Brieven van Bossuets broeder over « le Quiétisme ». — *L'Enseignement libre, notes et souvenirs :* omkeer welk eene kinderziel ondergaat in een katholiek college. Als slot een brief van Mgr Cotton, bisschop van Valence, de provincialen der Fransche Jesuieten geluk wenschend over hunne krachtdadige en tevens kalme houding tegenover de nieuwe wetten.

— 20 November 1901.

Einde van « *un philosophe chrétien* », « *le docteur Phabos* ». — Begin eener breedvoerige studie over « *l'état présent des études bibliques en France* ». (P. Durand). – Van P. Roure « *la crise de la morale* » leerrijk overzicht der tal- en vruchtelooze pogingen aangewend tot het opbouwen eener zedenleer op andere dan godsdienstige of gewetenschappelijke begrippen gesteund. « Le positivisme est destructeur; l'évolutionnisme repose sur des hypothèses et aboutit à la toute-puissance du hasard; l'humanisme fait l'apothéose des héros pour mépriser les petits; la solidarité veut relever l'humanité mais n'est qu'une contrefaçon mauvaise de la charité, qu'elle prétend remplacer; le socialisme mène à l'anarchie, le pessimisme s'irrite du mal, il n'y remédie pas; le suplicisme essaie en vain d'endormir les inquiétudes de l'âme humaine; le stoïcisme méconnaît sa faiblesse et sa dépendance. C'est au spiritualisme, complété par le christianisme, à donner la certitude aux esprits et la paix aux sociétés » — Belangwekkend « la vente d'une congrégation » over een schrijven van M. Bouzon waarin op historische gronden bewezen wordt dat, daargelaten de rechtveerdigheid of onbillijkheid der congregatieafschaffingen, daaruit niets zal voortgebracht worden op financieel gebied.

Rivista internazionale di scienze sociale, Roma, Ottobre 1901.

La disocupaziane e gli uffici indicatori del lavoro, door E. Agliardi. — Het proletariaat, natuurlijk gegroeid uit onze huidige samenleving en de werkeloosheid die er een voortbrengsel van is, brengen maar al te dikwijls oneenigheden in de maatschappij te weeg. Om deze te vermijden, zijn verscheidene middelen voor handen : het communismus der socialisten, thans wetenschappelijk veroordeeld; de verzekering tegen de werkeloosheid; het uitvoeren van openbare werken door den Staat; het oprichten van werkgevingsbureelen. De schrijver denkt dat dit middel het beste is, terwijl in de twee andere bezwaren van allen aard onvermijdelijk zijn.

Un preteso organo rudimentale nel cervello umano, door G. Tuccimei. — In het menschelijk hoofd bestaat een onvolmaakt ontwikkeld orgaan, de epiphisis, dat immer vruchteloos de scherpzinnigheid der geleerden tart. De evolutionisten willen er een bewijs in zien ten voordeele

hunner theorie. De schrijver toont klaar dat die opvatting wetenschappelijk niet te verrechtveerdigen is.

Liberta d'insegnamento, door Pr. Piovano. — De Italiaansche Staat heeft het onderwijsmonopolium. Thans komen vele geleerden daartegen in opstand, bijzonder voor de Hoogescholen. De weldenkende liberalen steunen die richting. En met reden : het monopolium is rechtstreeks tegen de vrijheid van onderwijs, en plaatst de vrije professoren in eenen vernederenden toestand. En onder katholiek oogpunt zien wij genoeg hoe groot kwaad zulk onderwijs in Frankrijk b. v. teweegbrengt.

La Lectura, Madrid, Octubre 1901.

El cambio international (*de internationale handel*), par El. Delgado. Geeft eenige nuttige beschouwingen voor Spanje, nu bijzonder dat het zijne koloniën verloren heeft.

Porque fueron los Boers en la guerra, par L. Cubillo (waarom voerden de Boeren oorlog). De Engelschen vielen Transvaal aan, noch voor zijne goudmijnen, noch om de rechten zijner burgers te verdedigen. Doch Engeland en Transvaal dingden om de opperheerschappij in Zuid-Afrika, van aan de Kaap tot den Limpopo. De Boeren zagen het gunstige oogenblik gekomen en verklaarden den oorlog.

Espana y su litteratura en el extranjero a traves de los siglos, por A. Farinelli. (De Spaansche letterkunde in den vreemde door de eeuwen heen). Schrijver volgt den invloed der Spaansche letterkunde in Frankrijk, Italie, Denemarken. In Holland en Vlaanderen, zegt hij, werden de Spanjaards vertaald en nagevolgd door Vondel, Hooft, Vos, Rodenburg, Rijundorp. Die beoordeeling is waarlijk wat algemeen.

G. Gamazo doet in eenige woorden den Noordschen tooneelschrijver Björnstjerne Björnson kennen en geeft de vertaling van een zijner dramas.

A. de Bernete geeft een overzicht van de Spaansche schilderstentoonstelling in Guildhall te Londen.

Razon y Fe, n° 2, Madrid, Octubre 1901.

Wij hebben reeds verscheidene malen de klachten aangestipt van verschillende Spaansche schrijvers over de onbeduidende geestesvoortbrengselen van hun land. Met vreugde zien wij dat het Gezelschap van Jezus als moedige baanbreker optreedt met een groot nieuw tijdschrift waarvan het 2[de] nummer ons hier voor oogen ligt. De behandelde vragen zijn uiterst belangrijk en het tijdschrift staat van in den beginne op de hoogte der hedendaagsche geestesontwikkeling.

El verdadero puesto de la Filosofia entre los demas ciencias, par J. Urraburu (de ware plaats der wijsbegeerte tusschen de andere wetenschappen). In dit artikel, vervolg van een voorgaande, wordt de wijsbegeerte behandeld in verband met de godgeleerdheid. Reeds bij de eerste kerkvaders kwam zij de godgeleerdheid ter hulp, doch de scholastieken gaven haar hare volledige ontwikkeling, in een onafhankelijk en tevens aan de godgeleerdheid onderworpen stelsel.

La Apologetica en el Siglo XIX, par L. Murillo. Schetst den vooruitgang der Exegesis en der Dogmatiek, naarmate het Rationalismus meer en meer de Kerk door zijne scherpe bijbelkritiek meende te ondermijnen.

Los dos Fanatismos, par A. Minteguiaga, geschreven met het oog op de Spaansche kerkvervolging : de bijval van het drama *Electra*, de aanvallen tegen de kloosters, het verbieden der processiën.

In een volgend artikel behandelt P. Hernandez de toestand der Argentijnsche Republiek in het begin der XXe eeuw. — P. Alarcon geeft eene lange studie over eene onbekende groote Spaansche schrijfster : Concepcion Arenal. Hij drukt eenige lyrische dichtstukjes van haar over, die echt fijne juweeltjes zijn.

J. Tomas geeft nog eene *Contribucion a la histologia comparada de las glandulas pepsicas.* — Het nieuwe tijdschrift verrechtveerdigt volkomen zijnen titel : « Rede en Geloof ».

Civiltà Catt. 19 oct. 1901.

Gli ordini religiosi e l'odierna persecuzione : eene warme verdediging der kloosterorders tegen de Fransche vervolgers : hun recht van bestaan, hunne diensten die zij bewijzen, en onrecht der wet Waldeck-Rousseau.

Roma e Bisanzio nella storia dell' architetura christiana.

La questione sociale e la democrazia cristiana, eene studie over de geschiedenis van de benaming : « kristene demokratie » bewijs dat de ware volksgezindheid noodzakelijk moet kristelijk zijn. Onder andere worden er verschillende onzer Belgische volksgezinden in aangehaald, zooals b. v. : Vermeersch S. J. en zijne werken — Helleputte, Verhaegen, De Gryse om hunne sociale werking.

— 2 Nov. 1901.

La controversia di S. Girolamo degli Schiavoni. 't Is eene verdediging tegen de « Tribuna » der Apostolische brieven « Slavorum gentem » van 1 Aug. 1901, waarbij het pleit geeffend werd. Bij deze brieven werd het oud kapittel afgeschaft, en het gesticht herschapen in een Collegie voor Slavische, Croatischsprekende geestelijke studenten.

L'Aruspicina Etrusco-Babilonese e la provenienza degli Etruschi dall' Asia minore : over de raadpleging der goden bij deze volkeren.

Gli articoli organici giudicati a Roma, schrijver stelt ons eerst voor oogen den droevigen indruk door deze artikelen (wet van 18 Germinal, jaar 10) te Rome gemaakt. Kardin. di Pietro miek eene lange studie over deze wet. Schrijver ontleedt ze ons en bewijst dat deze artikelen in de meening van het Fransch bestuur, wetten waren van het Concordaat, dat het Fransch bestuur er zich officieël ongodsdienstig in verklaarde dat het de Protestansche eerediensten beschermde en den katholieken godsdienst op alle wijzen trachtte te vernietigen.

— 16 Nov. 1901.

Perchè si avversino i Gesuiti. Schrijver onderzoekt den afkeer dien de Jezuïeten bij zoovelen inboezemen, hij gaat de redens ervan naar : vooroordeel, laster, onwetenheid. Deze bijdrage is een pleidooi ten voordeele der Jezuïeten.

« *La reconciliazione dei vescovi costituzionali* (15-16 April 1802). De eerste consul wilde volstrekt de benoeming der constitutioneele bisschoppen door hem vroeger aangesteld. Daartoe moesten deze eerst hunne dwaling erkennen en zich aan Rome onderwerpen. Na vele moeilijkheden geschiedt zulks. Ziehier het slot van het artikel *a*) *uitdrukkelijk* heeft geen een dier bisschoppen geloochend de formule der onderwerping geteekend te hebben *b*) geen enkel heeft uitdrukkelijk geloochend dat hij *viva voce* zijne dwalingen vóór Mgr. Bernier heeft afgezworen *c*) in beide deze zaken hadden zij den wil en bijgevolg de inwendige gesteltenissen niet tot eene geldige kwijtschelding.

L'Istruzione secondaria in Italia : kwalen en hulpmiddelen voor den huidigen hachelijken toestand van het onderwijs. — *Le case infestate.* Een lezensweerdig artikel, waarin schrijver bewijst dat de feiten, die in zulkdanige huizen voorvallen moeten toegeschreven worden aan iemand die *verstandig* is — en wel aan *den duivel.* — Dit legt hij uit door de geschiedenis. Daarna onderzoekt hij of de « infestazione » ofte het « spoken » kan teweeggebracht worden door een « medium » der spiritisten en antwoordt : neen ! Eindelijk toont hij ons waarom God die verschijnselen toelaat.

OMROEPER.

Gendarmerie. — Aerschot krijgt een nieuw gendarmeriegebouw. 't Is al onder dak; in den voorgevel prijkt een groote arduinsteen waarin gekapt staat in vergulde letters :

Nationale
Gendarmerie
Nationale.

Vlaamsche Almanak voor Fransch Vlaanderen. Te Hazebroek is een vlaamsche almanak verschenen voor 1902 : *Tisje Tasje's Almanak, 1902*, met verzen, verhalen, liedjes waaronder één met muziek, een sprookje naar Grimm, de portretten van 't Russisch vorstenpaar, enz.

Bewijs dat 't Vlaamsch in Fransch Vlaanderen nog niet dood is. Te verkrijgen bij Boerhave-De Bruyne, Watou (W. Vl.), 0,15 fr.

In **De Eendragt** 3e jaargang, nr 26 kondigde David De Simpel (geboren te Moorslede 1778, gestorven te Staden 1851) de uitgaaf aan van *Het leven der H. Godelieve* naar een middeleeuwsch handschrift (uit de XIII eeuw, naar hij zegt). Kort daarop is D. De Simpel gestorven en van het handschrift is verder niets terecht gekomen. Is er misschien verband tusschen dit onuitgevoerd ontwerp van uitgave, en Mevrouw Van Ackere's dichtwerk *Ste Godelieve* (1849)? Kon iemand inlichtingen verschaffen, deze zouden in dank ontvangen worden door E. van Fraechem, Wollemarkt, Mechelen.

In het Duitsch tijdschrift **die Grenzboten** vat A. Weis-Ulmenried de uitkomsten samen der onderzoekingen over het beroemd Finsch epos Kalewala. Naar aanleiding der vertaling in het Duitsch van Domenico's Comparetti's studie over dit volksepos schreef indertijd Max Rooses, in 't Aprilnummer van *De Gids*, 1894, eene uitgebreide ontleding; ze werd overgedrukt in Rooses' Bundel *Letterkundige Studiën*. Het schijnt nu dat de geleerde onderzoekingen allerlei nogal bevreemdende zaken aan het licht hebben gebracht. Wat de hoofdhandeling van het gedicht, en geheel den gang der tafereelen betreft, niet aan het Finsche volk heeft men ze te danken, maar aan Elias Lönnrot zelf, den eersten uitgever; de Kalewala is dus niet een volksepos. Zijn ouderdom is die van het jaar dat het gedrukt werd. De plaats waar het ontstond is — Lönnrots' schrijftafel.

Men begrijpt dat het standpunt vanwaar dit dichtwerk moet beschouwd en beoordeeld worden, voortaan een geheel ander wezen zal. Tot hiertoe heeft men het aangezien als een goudmijn waaruit men de kennis van godsdienst, zeden en gebruiken der oude Finnen kon aan het daglicht brengen. Men heeft zich het hoofd gebroken om een verklaring te vinden van de verschillige mythologische personages die in

dit epos optreden. Allemaal vergeefsche arbeid. Wij hebben hier te doen met de schepping, niet van een volk, maar van een man. Het is zoogoed als bewezen dat Lönnrot, daartoe aangezet door R. von Becker, in 1835 een verzameling Finsche runen (volksliederen) als materiaal heeft genomen, en die heeft aaneengesnoerd door een hoofdhandeling van eigen vinding, en bestempeld met een naam, « Land van Kalewa », eveneens van eigen vinding. Al wat de geschiedvorschers nog doen kunnen, is, ouderdom en bakermat opsporen van de bewuste volkszangen. Doch reeds nu kan men zeggen dat ze betrekkelijk jong zijn en ontstonden op Estnischen bodem. vanwaar ze later noordwaarts klommen.

En de letterkundige waarde van dit heldendicht? Aan de ééne zijde, bladzijden overborrelend van dichterlijke schoonheid; aan de andere, langdradige schilderingen die de handeling verlammen. Ofschoon Lönnrot evenals Macpherson, zijn volk wat op de mauw heeft gespeld — hij was overigens eerlijk genoeg om zijn klad niet te vernietigen — toch heeft hij recht op eeuwige dankbaarheid. « Door hem werd bij het Finsche volk het natonaal zelfbewijstzijn opnieuw wakker geschud. Door hem werd dit volk aangezet tot beoefening van eigen taal en eigen oud-Finsche poëzie. Dank zij hem veroverde de Finsche dichtkunst een eervolle plaats in de wereldliteratuur ».

Kunst. — Van 30 December 1901 tot 12 Januari 1902 zal in den *Kunstkring* (Cercle artistique) van Brussel eene tentoonstelling gehouden worden van werken van den betreurden beeldhouwer Paul De Vigne.

Buiten de monumentale stukken zullen er meestal zijne gewrochten verzameld zijn, zelfs studiën, ontwerpen en onuitgegeven proeven.

Artevelde. Dezer dagen verscheen in de drukkerij der *Vlaamsche Kunstbode*, Filips van Artevelde, dichtverhaal in 10 zangen door Jan Boucherij, met een tal van « Geschiedkundige Aanmerkingen. » Slotregels :

« Vlaanderen moet den Vlaming toebehooren !
Opnieuw ten strijd voor volksbestaan en recht. »

Davidsfonds. De afdeeling Hasselt had dezen winter reed verschillende voordrachten : *Fra Angelico da Fiesole* door prof. Swennen *Twee krijgshelden van het land van Loon* door Ridder de Corswarem, *Tolstoï* door Jan Maes. Er werd er ook besloten te ijveren voor het wetsvoorstel-Coremans.

— Den 11 November voerde de afdeeling van Thienen het drama op : Gwijde van Dampierre.

— De afdeeling Antwerpen heeft een toon- en letterkundig feest gegeven tot dankbare en vereerende herinnering aan wijlen Hilda Ram. Liederen door haar gedicht en getoonzet door Tinel, Wambach, Mathieu, Crouwels en Stordiau, werden gezongen, en de eerw. heer F. Stoops, bestuurder van St. Norbertus en voorzitter van het Davidsfonds, hield eene voordracht over de betreurde dichteres.

— Den 18 December houdt de afdeeling Leuven te zamen met « Met Tijd en Vlijt » een concert waarin optreden de vermaarde

zangers Mevr. Feltesse Ocombre, M. Orelio van Amsterdam en de vioolvirtuoos Karl van Stevoort.

† **M. F. Soupart,** gewezen leeraar en rector der Hoogeschool van Gent, beroemde heelkundige, vermaard om zijn monographiën over bijzondere heelkundige punten en om het uitvinden van heelkundige tuigen die zijnen naam dragen. Van 1884 tot 1894 vertegenwoordigde hij in den Senaat de katholieken van het arrondissement Gent. Hij was 90 jaren oud. — **W. Tiberghien,** gewezen leeraar en rector der Hoogeschool van Brussel. Hij gaf verscheidene werken van wijsbegeerte uit, een mengsel van spiritualisme en pantheïsme. Hij heeft zijne eigene stelsels overleefd en telt geene volgelingen meer. Hij was 82 jaar oud. — **Kanunnik Toussaint** van Namen, schrijver van *De la philosophie de Boëce*, *Etudes sur la vie et sur les hymnes de Synésins.* — **Graaf de Nédonchel** van Doornik, schrijver van zeer gewaardeerde bijdragen over oudheidkunde en penningkunde. Hij was tevens de ziel en de spil van meest al de katholieke werken zijner stad. Hij was de eigenaar van het kasteel en het park van Lourdes met zijne vermaarde grot te Oostakker bij Gent. — **Edouard Grenier** te Parijs, dichter van *Petits Poèmes*, *La mort du président Lincoln*, *Francine*, *Poèmes épars*, enz. — **Francisco Pi y Margall,** gewezen voorzitter der Spaansche republiek in 1873 na den troonsafstand van koning Amedée. Hij schreef werken getiteld *De republiek van 1873*, *De nationaliteiten* enz. Hij was geboren in 1824. — **Sir William Mac Cormac,** groote Amerikaansche heelmeester, schrijver van *Notes and recollections of an ambulance surgeon* in verschillende talen overgezet. Hij was naar Zuid-Afrika de Amerikaansche ambulance gaan inrichten, waar hij eene ziekte opdeed, die hem heden ten grave voert.

INHOUDSTAFEL VAN HET 2de HALFJAAR 1901.

I.

Verhandelingen en verhalen.

Gedichten.

Kronieken.

II.

Naamlijst der schrijvers die in het tweede halfjaar 1901 medegewerkt hebben.

III.

Boekennieuws.

Lijst der werken in het tweede halfjaar 1901 besproken.

IV.

Tijdschriften waarvan in 't tweede halfjaar 1901 critisch overzicht gemaakt werd.

V.

Platen.

VERSCHENEN :

Die bedudinghe naden sinne van Sunte Augustijns Regule, met nota's, glossarium, klankverbeelding, spelwijzen en vergelijkende teksten, uitgegeven door K. De Flou, werkend lid der Kon. Vl. Academie **3,00**

Vormleer van de taal van Ruusbroec, door H. Meert, leeraar aan het Koninklijk Atheneum van Gent **1,50**

Idioticon van het Antwerpsch Dialect (5de aflevering) (Stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen), opgesteld door P. Jozef Cornelissen, Gemeenteonderwijzer te St Antonius (Brecht) en J.-B Vervliet, Letterkundige te Antwerpen, bekroond door de Kon. Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde fr. **2,50**

Landbouw- en huishoudscholen (met platen) **Melkerijleergang** Uitgegeven op aanvraag van het Ministerie van Landbouw door Deleu Th en D'Hondt L. fr. **2,50**

Répertoire de tous les médicaments, leur dose maxima, leur salubilité et leurs incompatibilité, par J. Hoebrechts, pharmacien fr. **3,00**

La musique et les Musiciens. Apologie de la musique Ses effets physiologiques et psychologiques. Ses origines et son développement. Son histoire en Belgique et dans les autres pays de l'Europe, par C. Bergmans, avec Lettre préface de A Piters fr. **5,00**

Sermoenen van Kannunik d'Hoop, 8 boekdeelen verschenen, Christelijke leering en over de Evangeliën der Zondagen, door R. De Sleur, Krijgsaalmoezenier. Bij inschrijving, elk boekdeel fr. **1,75**

Waasch Idioticon door Amaat Joos, aflevering A.-C. De prijs is 1,50 per 100 bladz. Het werk wordt beraamd op ongeveer 800 blad.

Repertorium van de geschriften over de Voedingsmiddelen gedurende het jaar 1900 verschenen, door Dr. A. J. J. Vandevelde fr. **1,75**

Vormleer van het Oudfriesch Werkwoord, door Jozef Jacobs, leeraar aan het College te Boom, lid der Zuidnederlandsche maatschappij van Taalkunde fr. **3,00**

Het gulden boekje der jonge werklieden naar Mgr de Ségur fr. **0,75**

Het gulden boekje der jonge werkmeisjes, naar Mgr de Ségur fr. **0,75**

Les moteurs électriques dans les industries à domicile, par Ernest Dubois, professeur à l'université de Gand fr. **0,75**

OM DEZER DAGEN TE VERSCHIJNEN :

De hoofdkerk van Sint Bavo te Gent, tekst van den Zeer Eerw. heer Kannunik G. Van den Gheyn, 16 platen in phototypie, in f° Gebonden of in portefeuille fr. **30,00**

La cathédrale Saint Bavon à Gand, texte de Mr le Chanoine G. Van den Gheyn, 16 planches en phototypie, in f° (reliure ou portefeuille) fr. **30,00**

